

CONNECTING THE DOTS

Editors:
Rusu Szidónia
Lázár Beáta
Varga Szilvia

1/2025

Presă Universitară Clujeană

CONNECTING THE DOTS

1/2025

CONNECTING THE DOTS

1/2025

EDITORS

Rusu Szidónia | Lázár Beáta | Varga Szilvia

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ
2025

Editori:
Rusu Szidónia
Lázár Beáta
Varga Szilvia

*Răspunderea pentru conţinutul articolului /
comunicării revine, în totalitate, autorului /autorilor*

CONNECTING THE DOTS:

ISSN 3091-1338
ISSN-L 3091-1338

© 2025 Editorii volumului. Toate drepturile rezervate. Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul editorilor, este interzisă și se pedepsește conform legii.

Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. B.P. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel.: (+40)-744.687.884
E-mail: editura@ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro/>
<https://biblioteca.ubbcluj.ro/>

Tartalom

Előszó.....	9

ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI SZEKCIÓ..... 11

Balázs-Lészai Orsolya

Az orosz–ukrán háború, avagy a nemzetközi vitarendezés csődje?	13

Mánya Petra Bíborka

Jogi kihívások a romániai és magyarországi iskolaelhagyás kezelésében	25

FÖLDTUDOMÁNYI ÉS KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI SZEKCIÓ..... 43

Magyari Mátyás

Erdély vizuális helységnévtára	45

Tamás Szöllősi

Tourism in Székelyföld in the light of the coronavirus pandemic – visit Harghita family friendly, visit Covasna safe place.	63

HITTUDOMÁNY 1: EGYHÁZTÖRTÉNELEM ÉS ELMÉLETI DOLGOZATOK SZEKCIÓ 83

Ambrus László

Felfedezés a levéltári kutatások fényében: Takácsy Ignác (1830–1906) Marosvásárhelyi orgonaépítő eddig nem ismert utolsó alkotása.	85

Ambrus-Pál Arnold

Az oltáregyesületek csupáncsak vallásos nőegyletek? Az oltáregyesületeket ért kritikák és értékelésük, különös tekintettel az erdélyi egyházmegyei központi társulat működésére	97

Székely Beáta

Veress ernő életének és munkásságának kutatási folyamata	111

Szép Carla Mónika

Erőss alfréd élete és munkássága.

Az életmű kutatásának jelenlegi állása 125

Tóth Krisztián

A felekezetközi tanács (bizottság) működése erdélyben, különös

Tekintettel az erdélyi római katolikus státus szerepvállalására 137

Trombitás Márta

Céllal vagy cél nélkül élni? A לְבַר (hebel) fogaloma qohélet

Jövőszemléletének a tükrében 151

HITTUDOMÁNY 2: EMPIRIKUS KUTATÁSOK SEKCIÓ. 163

Nagy Eszter

„Holtomiglan vagy holtáiglan”? A jegyesbeszélgetés
mint Házasságkötésre való felkészítés gyakorlatának

ismerete keresztyén fiatal házások körében. 165

R. Szabó István

Munka, szabadidő és addiktív magatartása 21. Században 185

IRODALOMTUDOMÁNY. 199

Rapa Annamária

A középkori magyarországi irodalom iskolai tanításának elméleti

kérdései És a korszak irodalomtörténeti megítélése. 201

KOMMUNIKÁCIÓTUDOMÁNYI SEKCIÓ 1:

FILM ÉS MŰVÉSZETEK SEKCIÓ 219

Miron-Vilidár Vivien

A dolgozó nő és a szocialista nőkép. 221

KOMMUNIKÁCIÓTUDOMÁNYI SEKCIÓ 2:

KOMMUNIKÁCIÓ ÉS ÚJSÁGÍRÁS 233

Csóka-Antal Erika-Zita

Mi történt az elmúlt tíz évben? Avagy a gif-ek időbeli változása. 235

Joaquín Capablo Sesé

Iberus Experience: 11 Mcaa Postdoctoral Researchers at Campus Iberus. . . 247

PSZICHOLÓGIAI ÉS NEVELÉSTUDOMÁNYI SZEKCIÓ.....263

Bartha Éva

Az egyházi prevenció lehetőségei, különösen
a függőség kérdéskörében 265

Gáspár (Ozsváth) Ildikó

A zenei nevelés fontossága a hátrányos helyzetű
gyermekek fejlődésében 277

Kósa Andrea

A kognitív deficitek sajátosságai A matematika tanulási
nehézséggel küzdő gyerekek esetében. 297

**SZOCIOLÓGIAI ÉS MULTIDISZCIPLINÁRIS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEKCIÓ 1 (EN).....317**

Dobre Eleonora Casandra

The Impact of Demographic Changes on HR Processes. A Highlight
on Workplace Learning, Upskill and Reskill in the Context
of the Future or Work 319

Olga Papp

Surveying Software Developers – Is Working
from Home Causing Anxiety-Driven Addictions? 333

Péter István

Opportunities for the Development of the Student Labor Market
in Romania 345

**SZOCIOLÓGIA ÉS MULTIDISZCIPLINÁRIS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEKCIÓ 2 (HU). 359**

Csobády Csilla

Népszociológiai vizsgálatok körtvélyes (hrušov)
magyar nyelvű Helynevei körében 361

<i>Deák Enikő</i>	
Intézményben élő fiatalok jövőképe és integrációs esélyei	377
<i>Kolumbán Rita</i>	
Segítő szakemberek együttműködésének hatása a mentálhigiénés céllal végzett Foglalkoztatások vezetésére	391
<i>Mihály Kriszta-Kinga</i>	
Máramaros vármegye nemzeti kisebbségi sokszínűsége 1920 és 1945 között – kisebbségi alkotmányos jogok, identitás és történet	413
<i>Veress Ilka</i>	
Az anyaország szerepe romániai örmény közösségek útkeresésében. . . .	433

Előszó

A 2023. november 10-12. között megrendezett Connecting the Dots (CTD) konferencia immár tizenötödik alkalommal biztosított fórumot a doktoranduszok és fiatal kutatók számára, hogy megosszák egymással tudományos eredményeiket és inspirációt nyerjenek a tudományterületek közötti együttműködésre. Az évente szervezett esemény célja, hogy elősegítse a különböző tudományágak közötti párbeszédet, erősítse a kutatók közösségét, és hozzájáruljon a tudományos innovációhoz.

A konferencián több mint 70 oktorandusz és fiatal kutató vett részt, akik 12 országból érkeztek, hogy bemutassák eredményeiket. Az előadások szekciókra osztva zajlottak, amelyek lefedték a bölcsészet-, társadalom-, természettudományok, valamint az alkalmazott tudományok különböző területeit. A szervezők célja az volt, hogy a résztvevők ne csupán bemutatkozási lehetőséget kapjanak, hanem értékes visszajelzéseket is gyűjthessenek munkájukhoz, valamint építhessék tudományos kapcsolatrendszerüket.

A tanulmánykötet, amelyet most az olvasó kezében tart – digitális formában –, ennek a konferenciának az öröksége. A kötet az előadások során bemutatott tanulmányokat gyűjti össze, amelyek alapos lektoráláson, szerkesztésen és korrektúrán estek át, hogy megfeleljenek a tudományos publikációval szemben támasztott magas követelményeknek. A tanulmányok két nyelven, magyarul és angolul kerültek publikálásra, tükrözve a konferencia nemzetközi jellegét és sokszínűségét.

A kötet célja, hogy egyaránt szolgálja a tudományos közösséget és a szélesebb érdeklődő közönséget, inspirációt nyújtva a fiatal kutatók számára, és bemutatva a legújabb tudományos eredményeket. Az itt közölt tanulmányok nemcsak az adott kutatási területek számára bírnak jelentőséggel, hanem a tudományágak közötti együttműködés fontosságára is felhívják a figyelmet. A Connecting the Dots szellemiségét követve arra ösztönöznek, hogy ne csupán pontokat lássunk, hanem összekapcsolódó hálózatokat, amelyek új ötleteket és megoldásokat szülhetnek.

Köszönet illeti mindazokat, akik hozzájárultak ennek a kötetnek a megszületéséhez: a szerzőket, akik megosztották munkájukat; a lektorokat és szerkesztőket, akik biztosították a tanulmányok minőségét; valamint a szervezőket, akik nélkül mindez nem valósulhatott volna meg.

Bízunk benne, hogy ez a kötet méltó módon tükrözi a Connecting the Dots konferencia színvonalát és szellemiségét, és hasznos olvasmánya lesz minden érdeklődőnek.

Rusu Szidónia

A RODOSZ elnöke

Konferenciakötethez hozzájárultak:

Szerkesztő és kapcsolattartó: Rusu Szidónia

Szakmai hozzájárulás: Lázár Beáta, Varga Szilvia, Gödri Csilla, Dénes Gabriella, Deák Enikő, Dénes Noémi

ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI SZEKCIÓ

Az orosz–ukrán háború, avagy a nemzetközi vitarendezés csődje?

BALÁZS-LÉSZAI ORSOLYA

*ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, doktorandusz,
leszaiorsolya@yahoo.com*

Absztrakt. 2022. február 23-án Oroszország megtámadta Ukrajnát, ezáltal megszegte a nemzetközi jog erőszakalkalmazás tilalmának alapelvét. Ezt az alapelvet több nemzetközi, illetve többoldalú dokumentum tartalmazza. Jelen publikációban kiemelek több nemzetközi egyezményt, amelynek Oroszország is részese, és azt elemzem, hogy a tavaszi és az azt követő támadásokkal Oroszország konkrétan milyen cikkeket sértett meg, és milyen módon számonkérhető. Továbbá azt is boncolgatom, hogy a nemzetközi szervezetek különböző intézményei a jogkörük gyakorlásával hogyan tudtak vagy nem tudtak hatni az eseményekre, illetve a nemzetközi jogi eljárásokat használva sikerült-e megoldást találni a konfliktusra. Kiemelem az Ukrajna és Oroszország közötti történelmi vitának az eredetét, majd az ENSZ Alapokmányának fényében vizsgáljuk meg az eseményeket. Kitérünk az ENSZ Biztonsági Tanácsában történt (várható) orosz vétóra és az ENSZ Közgyűlésének lépésére, amelyet a vétó következtében csak ezen a fórumon lehetett meghozni. Az orosz támadások közül a Buchában történt mészárlás az, amelyre jelen publikációban hangsúlyt fektetünk, és bemutatjuk a különböző nemzetközi intézmények felderítéseit az ügyet illetően, és a független orgánumok erre vonatkozó anyagait is ismertetjük. A Buchában történteket az orosz fél tagadta, és pusztán médiacirkusznak, valótlan eseményeknek állította be, de az eseményt követő helyszínelésen szerzett anyagok bizonyították, hogy az orosz fél kell felelősséget vállaljon az ott történtekért.

Az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa is foglalkozott az esettel. A kiküldött vizsgálatbizottság megállapította, hogy az orosz fegyveres erők a felelősek a területen elkövetett emberi jogok és a nemzetközi humanitárius jog megsértésének túlnyomó többségéért. Ugyanakkor megállapította azt is, hogy az ukrán erők is megsértették a nemzetközi humanitárius jogot két háborús bűncselekménynek minősülő esetben.

A Budapesti memorandum, Minszki jegyzőkönyv, Helsinki záróokmányok és a Népirtást megelőző egyezmény fényében is vizsgáljuk az orosz támadást. Zárásképpen a publikáció elemzi, hogy a Nemzetközi Bíróságon benyújtott ukrán keresetre milyen kifogásokat nyújtott be az orosz fél, ezekből

mit fogadott el a bíróság, és egy nagyon friss kiegészítésként a dolgot tartalmazza a bíróság döntést is az ügyben.

Kulcsszavak: nemzetközi jog, orosz–ukrán háború, nemzetközi bíróság, jus ad bellum

1. Bevezetés

2022. február 23-án Oroszország nagy léptékű támadást indított Ukrajna ellen. Ezt megelőzően Vlagyimir Putyin elnök bejelentette, hogy elismeri a Donyecki és a Lugánszki Népköztársaságok függetlenségét, és hozzátette, hogy Donbász Oroszország része lesz. Ki kell mondanunk egyenesen, hogy ez a beavatkozás megszegte a nemzetközi jogot, legfőképpen az Egyesült Nemzetek Alapokmányát (1956: , 4. cikk (2) bekezdés).

Az orosz támadás nemcsak az Alapokmányt szegte meg. A Biztonsági Tanács 1964. április 9-én született, 188. számú határozatában megfogalmazta azt, hogy a fegyveres represszáliák összeegyeztethetetlenek az ENSZ céljaival és elveivel. Ezt követően 1970. október 24-én az ENSZ Közgyűlése elfogadta a 2625. (XXV) sz. határozatot, melynek címe Az ENSZ Alapokmányával összhangban az államok közötti baráti kapcsolatok és együttműködés nemzetközi jogi alapelveiről szóló nyilatkozat, melyben megerősítette, hogy az „államok kötelesek tartózkodni az erőszak alkalmazásával járó represszáliától (Egyesült Nemzetek Szervezete, 1970).

Jelen tanulmányban bemutatom nagyvonalakban azokat a nemzetközi és belső jogi előírásokat, amelyeket Oroszország megszegett, valamint Oroszország azon indokait is, hogy miért véli jogszerűnek a beavatkozását Ukrajnában.

1.1. Háttér

2014 márciusában Oroszország annektálta a Krím-félszigetet Ukrajnától. Ezt követően Ukrajnában orosz szeparatista csoportok tüntettek donyecki és lugánszki területeken. Egyesek véleménye szerint Oroszország ezt kihasználva indított katonai és politikai támadást Ukrajna ellen. A forrongásokat követően a két ukrán terület kikiáltotta magát a Donyecki Népköztársaságnak, illetve a Lugánszki Népköztársaságnak. Ezeket a területeket csak Oroszország ismerte el független államként.

2022-ben Ukrajna keleti határainál egyre csak növekedett az orosz katonaság létszáma és a harci felszerelés (Harris & Sonne, 2021; Mezzofiore & Lister, 2022).

Az Egyesült Államok már 2021 decemberében közzé tett hírszerzési információkat az orosz inváziós tervekről, illetve az ukrán határ közelében állomásozó orosz csapatok és felszerelések szatellitfelvételeit.

2022. február 21-én Vladimir Putyin, Oroszország elnöke, televíziós beszédében bejelentette, hogy Ukrajnának és Oroszországnak közös múltja, történelme, hagyományai vannak, és elismeri független államként a Donyecki Népköztársaságot és a Lugánszki Népköztársaságot (Michael Rossi Poli Sci, 2022a).

Ezt követően február televíziós beszédében Putyin elnök „különleges katonai műveletet” hirdetett Ukrajnában azért, hogy „megvédje azokat az embereket, akiket bántalmazás és népiirtás ért” (Michael Rossi Poli Sci, 2022b). Felszólította az ukrán katonákat arra, hogy ne lépjenek közbe, és vonuljanak haza, mert akkor nem éri bántódás őket. Továbbá az orosz erők teljes fellépésével fenyegette azokat, akik megpróbálnak harmadik félként közbelépni. Beszédében elítélte a jelen világhatalmakat, Nyugatot, hogy a Szovjetunió szétesése óta ráerőlteti az akaratát a világra. Többnyire Amerikára, az ENSZ Biztonsági Tanácsára és a nyugati „blokkra” céloz, illetve említi Irakot, Líbiát, Szíriát. A közel 28 perces beszéd elején kijelenti, hogy tudatában van a külföldi szankcióknak, de nem fél ezektől. Kijelenti, hogy Oroszország az egyik, nukleáris és egyéb fegyverekkel rendelkező nagyhatalom. Megfenyegeti azokat, akik megtámadnák az országot azzal, hogy „legyőzi őket, és viselni fogják az ominózus következményeket”. Kijelenti, hogy a NATO keleti bővülése okozza ezt az állapotot, illetve az, hogy Kelet-Ukrajnában népiirtást követnek el az oroszpartí emberek ellen. Majd hivatkozik az azelőtti nap, február 22-én, ratifikált Donyecki és Lugánszki Népköztársaságokkal kötött szerződésre, mi több, ezt hozza fel jogi érvként a támadások indítására. Hivatkozik az ENSZ Alapokmányának 51. cikkére, amely az államok egyéni vagy kollektív önvédelemhez való jogát tartalmazza fegyveres támadás esetében. Majd a szabadságról beszél, hogy az embereknek joguk van szabadon választani, és ő ezt támogatja. Beszéde végén újra a különleges katonai műveletet emlegeti, és megfenyeget mindenkit, aki ellenszegülne az orosz döntésnek.

Az orosz elnök beszédét követően az ukrán kormány légi és szárazföldi támadásokról számolt be a nemzetközi sajtóban. A támadások nemcsak a határvidékeket, hanem Kijevet és más nagyobb ukrán városokat is érintettek. Volodimir Zelenszkij ukrán elnök hadiállapotot hirdetett ki és általános mozgósítást rendelt el az országban. Az ukrán hadiállapot előírja, hogy a 18–60 év közötti férfiakat bevonhatják katonai szolgálatba, és nincs joguk elhagyni Ukrajnát (természetesen bizonyos kivételektől eltekintve). Ezzel együtt elkezdődött az ukrán nemzetközi háborús kommunikáció is.

2. Jus ad bellum, vagy mégsem

Az ENSZ Alapokmánya (1956) 2. cikk (4) bekezdése azt írja: „A Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más Állam területi épsége, vagy

politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell.” Vagyis a tagállamok szuverenitását és integritását nem szabad megsérteni. Az erőszakalkalmazás általános tilalma az egyike a legalapvetőbb jogoknak. Az Alapokmány 2. cikk (3) bekezdése kötelezi a tagállamokat, hogy a nemzetközi vitás kérdéseiket békés eszközökkel próbálják megoldani.

Az ENSZ Alapokmánya konkrétan meghatározza azt a két elemet, amelyeket betartva az ENSZ tagállamai háborút kezdeményezhetnek vagy fegyveres erőszakot alkalmazhatnak. Az 51. cikk szerint minden ENSZ-tagállamnak fegyveres támadás esetén joga van az önvédelemhez, de erről tájékoztatni kell a Biztonsági Tanácsot. Erre a cikkre hivatkozott mint jogalap Vlagyimir Putyin orosz elnök, amikor megtámadta Ukrajnát. Véleménye szerint az invázió jogos, hiszen a Donyecki és Lugánszki Népköztársaság kérésére, az emberek védelme érdekében avatkozik be, és jelen államokat Oroszország elismerte független államként. Természetesen a hivatkozása nem állja meg a helyét, hiszen:

Oroszország ellen nem indult fegyveres támadás.

A foganatosított önvédelmi intézkedéseket nem kommunikálták a Biztonsági Tanáccsal.

Donyeck és Luhanszk nem különálló államok, legalábbis a többi állam nem ismerte el ezeket.

A jus ad bellumra támaszkodva próbált az orosz elnök takarózni a háborúindítás kapcsán. De Oroszország nem sértheti meg egy másik állam területi függetlenségét, önnön akaratából, azzal a céllal, hogy embereket, oroszpárti személyeket támogasson, főleg nem úgy, hogy közben Ukrajna legnagyobb városai ellen is fegyveres támadásokat indít. Vitathatatlan, hogy a nemzetközi jogra való hivatkozásai csak kifogások voltak a támadás indításához.

Ezeket figyelembe véve bátran állíthatjuk, hogy az Ukrajna ellen indított támadás teljes mértékben jogellenes és megszegi a nemzetközi jog legalapvetőbb normáit.

3. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa és Közgyűlése

Az **ENSZ Biztonsági Tanácsa** (továbbiakban BT) február 25-én már tárgyalta az orosz–ukrán helyzetet, és határozattervezetet készített, amely felszólította volna Oroszországot a támadások azonnali beszüntetésére. Tizenegy tag a határozat mellett szavazott, de Oroszország megvétózta a határozatot, és Kína, India és az Egyesült Arab Emírségek tartózkodott a szavazástól. Természetesen ez nem okozott meglepetést, hiszen Oroszország a BT állandó tagja. Ennek következtében meghozta a 2623. számú határozatot (2022), ami konkrétan annyit mond, hogy mivel az állandó tagok között nem született egyhangú döntés a nemzetközi béke

és biztonság megőrzése ügyében, ezért úgy határoz, hogy összehívja sürgősen a Közgyűlés rendkívüli ülését, hogy tárgyalja az ügyet.

Az **ENSZ Közgyűlése** február 28-án ült össze, és meghozta az orosz invázió elítéléséről szóló határozatot nagyszámú többséggel: 141 az 5 ellen, és 35 állam tartózkodott. A határozatban felszólítják az Orosz Föderációt, hogy tartsa be az ENSZ Alapokmányát, a Közgyűlés 1970. október 24-i 2625. (XXV.) számú határozatát, az államok közötti baráti kapcsolatok és együttműködés nemzetközi jogi alapelveiről szóló nyilatkozatot és egyéb nemzetközi dokumentumokat. Továbbá a határozatban elítélik az orosz agressziót és „követelik, hogy az Orosz Föderáció haladéktalanul hagyjon fel az Ukrajna elleni erőszak alkalmazásával és tartózkodjon minden további jogellenes fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától bármely tagállam ellen” (Egyesült Nemzetek Szervezet Közgyűlés, 2022).

3.1. Bucha

Ezt követte a Közgyűlés március 2-ai, 24-ei, április 7-ei, október 12-ei, november 14-ei és 2023. február 23-ai határozata. A korábban említett határozatok közül egyet emelnék ki. A Közgyűlés 2022. április 7-ei, ES-11/3 határozata felfüggesztette Oroszország tagságát az ENSZ Emberi Jogi Tanácsában „az emberi jogok durva és szisztematikus megsértése és ezekkel való visszaélés miatt”. Ennek előzménye a március-áprilisban történt események Buchában. Az orosz fegyveres erők Fehéroroszországon keresztül bevonultak Ukrajnába, és Kijev felé menetelve elfoglaltak több várost, többek között Buchát is. A támadás után az oroszok kivonultak, és ezt követően a helyi hatóságok 458 holttestre találtak a városban, melyből 9 gyermek volt. A holttesteket megcsonkították, felgyújtották, és kínzás nyomait viselték magukon. Sokukat hátra kötött kézzel lőttek le. Kiskorú lányokat erőszakoltak meg. Az áldozatok nagyrészt civilek voltak, akiket könyörtelenül lemészároltak (Genfi egyezmény, 1949a, 32. és 47. cikk; Genfi egyezmény, 1949b, 51. cikk (2) bekezdés). Ukrajna felkérte a Nemzetközi Büntetőbíróságot, hogy indítson kivizsgálást a Buchában történetekkel kapcsolatosan, hogy kiderüljön, az orosz fegyveres erők követtek-e el háborús és emberiség elleni bűncselekményeket. Az orosz hatóságok tagadták, hogy felelősek lennének a mészárlásért, és azt állították, hogy az egész egy jól megszervezett médiakampány, ukrán provokáció. Szemtanúk, a *New York Times* drónnal készült videója és egyéb videófelvevételek viszont alátámasztják azt, hogy a Buchában elkövetett mészárlást az orosz fegyveres erők hajtották végre (Al-Hlou et al., 2022). Az Amnesty International május 6-án hozta nyilvánosságra a mészárlás vizsgálatának eredményét. Arra a következtetésre jutottak, hogy az orosz erők követtek el háborús és erőszakos bűncselekményeket a civil lakosság ellen Buchában és más városokban is (Amnesty International, 2022a). Több független vizsgálat eredménye (Amnesty International, 2022b) is az oroszokat nevezte meg elkövető bűnösneként.

4. Az ENSZ Emberi Jogi Tanácsának vizsgálata

2022. március 4-én az ENSZ vizsgálóbizottsága létrehozta az Ukrajnai Független Nemzetközi Vizsgálóbizottságot, hogy tárják fel az ukrán helyzetet. Az október 18-án világot látott, 20 oldalas dokumentum a 2022. február végén és márciusában történeteket vizsgálta Ukrajna négy területén. A vizsgálóbizottság megállapította, hogy az orosz fegyveres erők a felelősek a területen elkövetett emberi jogok és a nemzetközi humanitárius jog megsértésének túlnyomó többségeért. Ugyanakkor megállapította azt is, hogy az ukrán erők is megsértették a nemzetközi humanitárius jogot két, háborús bűncselekménynek minősülő esetben (ENSZ Közgyűlés, 2022).

A vizsgálóbizottság 2023 márciusában közölt jelentésében arra a következtetésre jutott a 109. bekezdésben, hogy „az orosz hatóságok számos nemzetközi humanitárius jogsértést és nemzetközi emberi jogi jogsértést követtek el, a háborús bűncselekmények széles skálája mellett”. A bizottság arra is kitért, hogy a 2022. október 10-én kezdődő orosz légicsapás, amely az ukrán energiahálózati infrastruktúrát célozta meg, emberiség elleni bűncselekménynek minősül (ENSZ Emberi Jogi Tanácsa, 2023). A jelentés végén ajánlást tesz közösen a feleknek, majd külön-külön is. Az orosz félnek tett utolsó javaslat nem más, minthogy teljes mértékű együttműködést kér az összes nemzetközi monitoring és vizsgáló szervvel.

2023. szeptember 25-én a vizsgálóbizottság elnöke kiegészítést fűzött a korábbi jelentéshez és az ENSZ Emberi Jogi Tanácsában jelezte (16–17. bekezdés), hogy „a Bizottságot aggasztják az ukrainai népirtással kapcsolatos állítások. Például az orosz állam és más médiában közvetített retorikák egy része népirtásra buzdíthat. A Bizottság folytatja az ilyen kérdésekre vonatkozó vizsgálatát. A Bizottság ismételten mély aggodalmának ad hangot az Orosz Fegyveres Erők által Ukrajnában elkövetett jogsértések és ezekhez fűződő bűncselekmények mértéke és súlyossága miatt, és hangsúlyozza a felelősségre vonás szükségességét. Emlékeztet arra is, hogy az ukrán hatóságoknak gyorsan és alaposan ki kell vizsgálniuk a saját erői által elkövetett néhány jogsértést” (ENSZ Ukrajnával Foglalkozó Vizsgálóbizottsága, 2023).

5. Egyéb nemzetközi egyezmények

5.1. Minszki jegyzőkönyv: siker vagy kudarc?

A Minszki jegyzőkönyvet 2014. szeptember 5-én írták alá Minszkben a felek, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) égisze alatt. A jegyzőkönyv a Donbász terület (tágabb értelemben a Donyec-medence) tűzszüneti megállapodása a szakadárok és a Donyeck-i Népköztársaság és a

Lugánszki Népköztársaság között. Megjegyezném, hogy ezek önjelölt népköztársaságok és a kikiáltásukat nem követte elismerés a nemzetközi közösség részéről. A jegyzőkönyv 12 rövid pontot tartalmazott, és az EBESZ-nek több feladatot biztosított: fegyvernyugvás ellenőrzése, ukrán–orosz államhatár állandó ellenőrzése és biztonsági övezet létrehozása a határ mentén.

Hiába segített az EBESZ abban, hogy mérsékelje az ellentéteket, mediáljon és segítsen a szövegezésben, 2015 januárjában a harcok kiújultak.

2015 februárjában az EBESZ újra asztalhoz ültette a feleket, így létrejött a 2. Minszki jegyzőkönyv. Ez 13 pontot tartalmazott, melyben többek között előírja az orosz erők és fegyverek kivonulását Ukrajna területéről. Francia, német vezetők is összegyűltek Minszkben, hogy támogassák a feleket a béke útján, és a létrejött jegyzőkönyvet (német és francia közvetítéssel fogadták el a második tűzszünetet). Ez a jegyzőkönyv is kudarcba fulladt, mert az orosz fél ragaszkodott ahhoz a tényhez, hogy nem részese a konfliktusnak, ezért nem vonatkoznak rá a jegyzőkönyvben foglaltak.

A jegyzőkönyv eredménye, hogy a harcok intenzitása pár hónapig mérséklődött.

5.2. *Budapesti memorandum*

A Szovjetunió szétesését követően több két- és többoldalú nemzetközi szerződés biztosította Ukrajna szuverenitását és területi integritását (Budapesti memorandum, 1994). Mivel a hidegháború alatt több nukleáris fegyver került az ukrán területre, az 1994-es budapesti találkozó adott helyet többek között annak, hogy megtárgyalják, hogy az ott maradt jelentős számú nukleáris robbanófej sorsa mi legyen. Ha ezeket megtartja, Ukrajna a világ legnagyobb atomhatalmává vált volna. De Ukrajnának fontos volt a függetlenség, ezért egyezséget kötött a nagyhatalmakkal. Ennek következtében az Orosz Föderáció, az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia támogatta Ukrajna, Fehéroroszország és Kazahsztán függetlenségét és területi integritását. Természetesen ennek fejében az államok csatlakoztak az 1968-as Atomszorompó-szerződéshez, és vállalták atomfegyvereik leszerelését. A memorandum második cikke kijelenti, hogy az USA, Nagy-Britannia és az Orosz Föderáció „tartózkodni fog az Ukrajna területi integritása vagy politikai függetlensége elleni erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától, és soha egyetlen fegyverüket sem használja fel Ukrajna ellen, kivéve önvédelemből vagy az Egyesült Nemzetek Alapokmányával összhangban levő egyéb módon”. A leszerelésért fejében Ukrajna nemcsak függetlenségi ígéretet, hanem pénzügyi kompenzációt is kapott. Oroszország ezt a megállapodást is megszegte.

5.3. *Helsinki záróokmányok*

1975-ben az EBESZ elődszervezete, az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) 35 országa aláírta a Helsinki záróokmányt, mely politikai kötelezettségeket tartalmaz az emberi jogok és kisebbségi jogok területén, kitér a fegyverkorlátozásra, és folyamatos lehetőséget biztosít Kelet és Nyugat párbeszédének. Az aláírást követően több ország aktivistái indítottak olyan csoportokat, melyeknek kitűzött célja, hogy figyelje és számadást adjon arról, hogy a záróokmányban aláírt kötelezettségeket az adott ország kormánya és hivatalai betartják-e.

Így alakult meg 1976-ban a Moszkvai Helsinki Csoport (RFE/RL, 2016). Egyévnyi munka és anyaggyűjtés után (melyben az aktivisták többek között elemzéseket küldtek a Nyugatnak arról, hogy a Szovjetunió miként használta a pszichiátriai intézményeket büntetésként), 1977-től kezdve a csoport tagjait bebörtönözték vagy száműzték a Szovjetunióból. Kicsit előre ugorva az időben, ki kell emelnünk a 2022. decemberi eseményt, amikor az orosz igazságügyi tárca felszámolási pert indított a Moszkvai Helsinki Csoport ellen. A felszámolásra vonatkozó per alapját egy, a minisztériumi munkatársak által tett ad hoc látogatás képezte, akik megállapították a következő jogszerűtlenségeket: a nem kormányzati szervezetekre vonatkozó jogi normák megsértése, mint például a csoport Moszkvában van bejegyezve, de máshol működik, vagy az alapokmányban felsorolt csoportvezetők címe nem szerepel (Lokshina, 2022). 2023. január 25-én megszületett a moszkvai bíróságon a csoport felszámolására vonatkozó döntés. Ez különösen érdekes annak fényében, hogy Vlagyimir Putyin orosz elnök 2017-ben látogatást tett a moszkvai Helsinki Csoport ünnepelt elnökénél és a szovjet disszidensmozgalom ikonjánál, Ljudmila Alekszejevánál, majd virágot helyezett el 2018-as temetésén (Amnesty International, 2023).

Ilyen keretek között nem fér kétség ahhoz, hogy az Orosz Föderáció több ízben is megsértette az emberi jogokat, a humanitárius jogot és sok nemzetközi vagy többoldalú szerződést is, melynek tagja.

5.4. *Népirtást megelőző egyezmény*

Az 1948-ban elfogadott Egyezmény a népirtás büntetnének megelőzéséről és büntetéséről 1. cikke kijelenti, hogy „A Szerződő Felek megerősítik, hogy a népirtást, akár békeidőben, akár háború idején követték el, nemzetközi jog szerinti bűncselekménynek számít, amelynek megelőzését és büntetését vállalják.” Azért fontos jelen egyezményt is megemlíteni, mert az orosz agressziót követően, Ukrajna erre hivatkozva nyújtotta be keresetét a Nemzetközi Bíróságra. Az egyezmény IX. cikke szerint, ha a felek között alkalmazási

vagy értelmezési kérdés merül fel a népirtás tárgykörében, akkor kérésüket az ENSZ Bírósága elé kell vinniük (Egyesült Nemzetek Szervezete, 1948).

5.5. Nemzetközi Bíróságon

2022. február 26-án Ukrajna keresetet nyújtott be Oroszország ellen a Nemzetközi Bíróságon. A bíróság 2022. március 16-i határozatában ideiglenes intézkedése szerint „az Orosz Föderáció haladéktalanul függessze fel a 2022. február 24-én megkezdett katonai műveleteket Ukrajna területén”. Oroszország elutasította az intézkedéseket és előzetes kifogást emelt a bíróság joghatósága és a kérelem elfogadhatósága ellen.

A bíróság 2023. július 5-én elutasította az Orosz Föderáció azon előzetes kifogásait, miszerint más tagállamok nem társulhatnak a perhez. A bíróság nyolc esetben elutasította az orosz kifogást, egyedül az Amerikai Egyesült Államok esetében fogadta el a kifogást (Nemzetközi Bíróság, 2023a). Az Amerikai Egyesült Államok bár kulcsszerepet játszott a Népiirtásról szóló egyezmény megszövegezésében, csak 1988-ban írta alá a dokumentumot, azzal a fenntartással, hogy a 9. cikk nem vonatkozik rá, vagyis ha az országot valaha megvádolják népiirtással, akkor nem vonható felelősségre az egyezmény szerint.

A bíróság 2023. szeptember 18. és 27. között nyilvános meghallgatásokon vizsgálta ezeket az érveket (Nemzetközi Bíróság, 2023b). 2024. február 2-án döntés született az ügyben (Nemzetközi Bíróság, 2024), a bíróság kijelentette, hogy vizsgálni fogja azt, hogy Ukrajna követett-e el népiirtást a keleti területeken, de nem fog döntení arról, hogy az orosz invázió és az Ukrajna keleti területén történt függetlenségi törekvések megsértették-e a Népiirtásról szóló nemzetközi egyezményt.

6. Összefoglaló

A háború kirobbanása után a nemzetközi intézmények meglepő gyorsasággal hoztak intézkedéseket. Mindenki számára tiszta volt, hogy Oroszország a legfontosabb nemzetközi normát szegte meg, vagyis az Alapokmány 2. cikk (4) bekezdésében szereplő erőszak elkövetésének tilalmát. Viszont a nemzetközi fórumok nem tudták gördülékenyen végezni a munkájukat. Az Orosz Föderáció az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagja. Kihasználta helyzetét, és hiába lépett a Biztonsági Tanács gyorsan, előkészítve az elítélő és visszavonulást kérő határozatát, az oroszok megvétozták a döntést. A Biztonsági Tanács az 1950-ben létrehozott, Egyesülés a békéért elnevezésű eljárás alapján átutalta az ügyet a Közgyűlés elé (Egyesült Nemzetek Szervezete, 2022). Az ENSZ

elsőprő többséggel elítélte Oroszország agresszióját, csak öt ország szavazott a határozat ellen. A Közgyűlés határozatában felszólította az Orosz Föderációt, hogy „azonnal, teljes mértékben és feltétel nélkül vonja ki minden katonai erejét Ukrajna területéről, annak nemzetközileg elismert határain belülről”.

Az inváziót követő második napon Ukrajna megkereste a Nemzetközi Bíróságot. 2022. március 2-án már született egy előzetes intézkedéseket tartalmazó határozat, amely felszólította Oroszországot, hogy azonnal hagyja abba a háborút.

2022. március 16-án az Orosz Föderációt kizárták az Európa Tanácsból, amelynek 1996. február 26. óta tagja volt.

A legnagyobb és talán leghatásosabb válasza a háborúra a világnak Oroszországgal szemben a példátlan gazdasági szankciók rendszere volt.

Míg a háborúindítás a legtöbb esetben jogsértés, addig az önvédelem miatt háborúskodó fél felfegyverzése vagy pénzügyi támogatása nem sért jogi normát. Egyet kiemelve, az Egyesült Államok rekordmennyiségű támogatást nyújtott Ukrajnának. Több mint 75 milliárd dollár segélyt küldött Ukrajnának, ebből közel 47 milliárd dollár katonai segélyt (Masters & Merrow, 2024). Elkelt a segítség, mert Oroszország katonai állománya közel ötszöröse az ukrán erőknél. Ötször annyi páncélozott harcjárművel és tízszer annyi harci repülővel rendelkezik az Orosz Föderáció (Statista Research Department, 2024). Meg kell említenünk, hogy jelenleg az oroszok birtokolják a világ legnagyobb nukleáris arzenálját (Statista Research Department, 2024). Ilyen körülmények között nem csoda, hogy sem az Egyesült Államok mint nagyhatalom, sem mások nem igazán folytatnának nyílt háborút Oroszország ellen.

A nemzetközi vitarendezést kutatva sokszor előbukkant az a tény, hogy a jogi normákat földbe tiporja a politika és a katonai erő. Az orosz–ukrán háború és ennek következménye iskolapéldája annak, hogy az erő, a brutális hatalom hogyan sérti és gyengíti a nemzetközi jogrendet.

Irodalomjegyzék

- Al-Hlou, Y., Froliak, M., Khavin, D., Koettl, Ch., Willis, H., Cardia, A., Reneau, N., & Browne, M. (2022. december 22.). Caught on Camera, Traced by Phone: The Russian Military Unit That Killed Dozens of Bucha. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2022/12/22/video/russia-ukraine-bucha-massacre-takeaways.html>
- Amnesty International. (2022. május 6.). *Ukraine: Russian forces must face justice for war crimes in Kyiv Oblast – new investigation*. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/05/ukraine-russian-forces-must-face-justice-for-war-crimes-in-kyiv-oblast-new-investigation/>
- Amnesty International. (2022. június 13.). *Ukraine: “Anyone can die at any time”: Indiscriminate attacks by Russian forces in Kharkiv, Ukraine*. <https://www.amnesty.org/en/documents/eur50/5682/2022/en/>. 2024.02.07. 10:26

- Amnesty International. (2023. január 26.). *Russia: Court order to liquidate Moscow Helsinki Group human rights organization unlawful*. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/01/russia-court-order-to-liquidate-moscow-helsinki-group-human-rights-organization-unlawful/>
- Genfi egyezmény. (1949. augusztus 12.). *A polgári lakosság háború idején való védelmére vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt egyezménye*. Jogkódex. <https://jogkodex.hu/doc/9535354>
- Genfi egyezmény. (1949. augusztus 12.). *Az 1949. augusztus 12-én kötött Genfi egyezményeket kiegészítő és a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló I. jegyzőkönyv*. Forrás: Magyar Vöröskereszt Somogy Vármegyei Szervezete. <http://www.mvksomogy.hu/voroskereszt/dokumentumok.html#1-8>
- Egyesült Nemzetek Szervezete. (1948. december 9.). *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*. https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf
- Egyesült Nemzetek Szervezete. (1956). *Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya*. Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=95600001.tv>
- Egyesült Nemzetek Szervezete. (1970. október 24.) *Resolutions adopted on the reports of the sixth committee*. https://treaties.un.org/doc/source/docs/A_RES_2625-Eng.pdf
- Egyesült Nemzetek Szervezete. (2014). *Memorandum on security assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. Budapest, 5 December 1994* (Budapesti Memorandum). <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%203007/Part/volume-3007-I-52241.pdf>
- Egyesült Nemzetek Szervezete. (2022. február 27.). *Highlights Of Security Council Practice 2022*. <https://www.un.org/securitycouncil/content/highlights-2022>
- Egyesült Nemzetek Szervezete. (2022. március 1.). *Eleventh emergency special session* <https://www.documentcloud.org/documents/21314169-unga-resolution>
- Egyesült Nemzetek Szervezete. (2022. október 18.). *Independent International Commission of Inquiry on Ukraine*. <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2F77%2F533&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>
- Egyesült Nemzetek Szervezetének Biztonsági Tanácsa. (1964. április 9.). 188. sz. határozat. [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F188\(1964\)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F188(1964)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False)
- Egyesült Nemzetek Szervezetének Biztonsági Tanácsa. (2022. február 27.). 2623. sz. határozat. <https://digitallibrary.un.org/record/3958807#record-files-collapse-header>
- Egyesült Nemzetek Szervezetének Emberi Jogi Tanácsa. (2023. március 15.). *Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine*. https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A_HRC_52_62_AUV_EN.pdf
- Egyesült Nemzetek Szervezetének Ukrajnával Foglalkozó Vizsgálóbizottsága. (2023). *Update by the Chair of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine, at the 54th session of the Human Rights Council*. <https://www.ohchr.org/en/statements/2023/09/update-chair-independent-international-commission-on-inquiry-ukraine-54th-session>

- Harris, Sh., & Sonne, P. (2021. december 3.). Russia planning massive military offensive against Ukraine involving 175,000 troops, U.S. intelligence warns. *Washington Post*. https://www.washingtonpost.com/national-security/russia-ukraine-invasion/2021/12/03/98a3760e-546b-11ec-8769-2f4ecdf7a2ad_story.html
- Lokshina, T. (2022. december 21.). Russia's Oldest Human Rights Group Faces 'Liquidation'. *Human Rights Watch*. <https://www.hrw.org/news/2022/12/21/russias-oldest-human-rights-group-faces-liquidation>
- Masters, J., & Merrow, W. (2024). *How Much Aid Has the U.S. Sent Ukraine? Here Are Six Charts*. Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/article/how-much-aid-has-us-sent-ukraine-here-are-six-charts>
- Mezzofiore, G., & Lister, T. (2022). New satellite images show buildup of Russian military around Ukraine. *CNN*. <https://edition.cnn.com/2022/02/02/europe/russia-troops-ukraine-buildup-satellite-images-intl/index.html>
- Michael Rossi Poli Sci. (2022. február 24.). *Vladimir Putin's Speech on Ukraine and US Foreign Policy and NATO - 24 February 2022, ENG Subtitles*. [Videó]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=1qS6J-WbTD8>
- Michael Rossi Poli Sci. (2022. február 25.). *Vladimir Putin's Speech on Ukraine, and Recognition of Donbass - Feb 21 2022 - English Subtitles*. [Videó]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=X5-ZdTGLmZo>
- Nemzetközi Bírószág. (2023. június 9.). *Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation)* (2023a). <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/182/182-20230609-SUM-01-00-EN.pdf>
- Nemzetközi Bírószág. (2023. szeptember 18–27.). *Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation)* (2023b). Forrás: Nemzetközi Bírószág. <https://www.icj-cij.org/case/182>
- Nemzetközi Bírószág. (2024. február 2.). *Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation: 32 States intervening)* (2024). <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/182/182-20240202-sum-01-00-en.pdf>
- RFE/RL. (2016. május 12.). Timeline: Forty Years Of The Moscow Helsinki Group. *Radio Free Europe*. <https://www.rferl.org/a/russia-moscow-helsinki-group-timeline/27731056.html>
- Statista Research Department. (2024. április 26.). *Comparison of the military capabilities of Russia and Ukraine as of 2024*. <https://www.statista.com/statistics/1296573/russia-ukraine-military-comparison/#:~:text=Russia's%20military%20capabilities%20outnumbered%20those,16%20times%20larger%20than%20Ukraine's>
- Trevelyan, M. (2022. február 21.). What are the Minsk agreements on the Ukraine conflict? *Reuters*. <https://www.reuters.com/world/europe/what-are-minsk-agreements-ukraine-conflict-2022-02-21/>

Lektorálta: Dr. Vincze Viola, jogász tiszt, Magyar Honvédség

Jogi kihívások a romániai és magyarországi iskolaelhagyás kezelésében

MÁNYA PETRA BÍBORKA

*Debreceni Egyetem, Marton Géza Állam- és Jogtudományok Doktori Iskola,
doktorandusz, email*

Absztrakt. A tanulmányban a gyermekek oktatáshoz való jogának védelmét vizsgálja Romániában és Magyarországon, összehasonlítva az uniós gyakorlattal. Kiemelt figyelmet fordítok a korai iskolaelhagyás problémájára, amely mindkét országban súlyos következményekkel jár az egyénre, a társadalomra és a gazdaságra nézve. Az iskolaelhagyás mögött egyéni, társadalmi és iskolai tényezők állnak, mint például a társadalmi hátrányok, a szülők alacsony iskolázottsága és az alacsony szocio-ökonómiai státusz. A jogi keretek kulcsszerepet játszanak az iskolaelhagyás megelőzésében, beleértve a kötelező oktatás és az iskolalátogatás szabályozását.

Az elemzés bemutatja a jogi és oktatási intézkedéseket, amelyek célja a hátrányos helyzetű diákok támogatása, valamint az iskolaelhagyás csökkentése. Céloom, hogy dolgozatommal átfogó képet adjon az iskolaelhagyás okairól és a kezelésére irányuló intézkedésekről Romániában és Magyarországon, valamint hangsúlyozza a jogi és társadalmi beavatkozások fontosságát az oktatáshoz való jog védelmében.

Kulcsszavak: iskolaelhagyás, oktatáshoz való jog, gyermekvédelem, kötelező oktatás, lemorzsolódás

1. Bevezető

Az iskolaelhagyás problémája komoly kihívást jelent sok ország számára, beleértve Romániát és Magyarországot is. Az iskolaelhagyás olyan folyamat, melynek során a diákok az oktatási rendszerből távoznak anélkül, hogy az előírt iskolai képzési folyamatot befejeznék vagy oklevelet szereznek. Ez az eseménysor negatív következményekkel jár mind az egyén, mind a társadalom és a gazdaság számára.

Az iskolaelhagyás jogi problémája több szempontból megközelíthető. A jogi szempontok általában az iskolához való jog, az iskolalátogatás

kötelezettsége, a kötelező oktatás és az iskolaelhagyás következményei körül forognak. A továbbiakban be szeretném határolni a témát és a felvetett problémát ezért, be szeretnék mutatni néhány jelentős jogi kihívás, amely az iskolaelhagyással kapcsolatban merül fel.

Több ország rendelkezik olyan jogszabályokkal, amelyek előírják a kötelező oktatást vagy iskolalátogatási kötelezettséget, ami azt jelenti, hogy minden gyermeknek kötelessége rendszeresen iskolába járnia vagy más, hivatalosan elismert oktatási programban részt vennie. Magyarországon minden gyermek köteles az intézményes nevelés-oktatásban részt venni, tankötelezettségét teljesíteni, ez a tankötelezettség abban vagy legkésőbb az azt követő évben kezdődik, amelynek augusztus 31. napjáig a gyermek betölti a 6. életévét, és annak a tanévnek a végéig tart, amelyben a tanuló betölti a 16. életévét. Az alapfokú nevelés-oktatás két szakasza az alsó tagozat (1–4. évfolyam) és a felső tagozat (5–8. évfolyam) (Európai Bizottság, é. n.). Romániában a kötelező általános oktatás magában foglalja az általános iskolát, a gimnáziumot és a felsőfokú közoktatás első két évét (Guvernul, 2005). Az iskolaelhagyás ezzel szemben jogellenes tevékenységet képviselhet, amely potenciálisan jogi szankciókat vonhat maga után. Ezek a szankciók kiterjedhetnek a szülőkre, gondviselőkre vagy akár magára a diákra. Az iskolaelhagyás esetén az illetékes hatóságok jogosultak jogi intézkedéseket tenni, ideértve a büntetőeljárást is, amelynek célja a felelősség kijelölése és a szükséges jogi intézkedések meghozatala annak érdekében, hogy biztosítsák a gyermek oktatási jogainak és jólétének védelmét.

Az iskolaelhagyás során a szülők vagy gondviselők felelőssége is felmerülhet, és jogi következményekkel járhat, ha nem biztosítják, hogy a gyermekük rendszeresen iskolába járjon. Az olyan esetekben, ahol az iskolaelhagyás hátterében veszélyeztetett körülmények állnak fenn, a gyermekvédelmi intézmények is bekapcsolódhatnak a probléma kezelésébe.

Az iskolák rendelkeznek iskolalátogatási szabályzatokkal, amelyek szabályozzák az iskolába való rendszeres jelenlét kötelezettségét, és az ilyen kötelezettségek megszegésének esetleges szankcióit. Fontos, hogy ezeket a szabályzatokat és szankciókat a jogszabályoknak megfelelően alkalmazzák, azonban figyelembe kell venni az egyéni jogokat és érdekeket is. Az iskolalátogatási követelményeknek és a szankcióknak törvényesnek, arányosnak és igazságosnak kell lenniük, és az egyéni eseteket figyelembe kell venni az alkalmazásuk során annak érdekében, hogy biztosítsuk az oktatás és az iskolalátogatás jogait minden diák számára.

Nagy jelentősége van annak, hogy jogi keretek biztosítsák az iskolai előkészítő és támogató programok elérhetőségét a diákok számára, különösen azok számára, akik hátrányos helyzetben vannak vagy különleges nevelési igényük van. Ezek a programok hozzájárulnak az iskolaelhagyás megelőzéséhez és támogatják a sikeres iskolai beilleszkedést, ezáltal javítva a diákok oktatási tapasztalatait és esélyegyenlőségét.

Az iskolaelhagyás csökkentése egy komplex és többszemponútú kihívás, amely a jogi szabályozás és a társadalmi támogatás integrált megközelítését igényli. A jogi kereteknek fel kell szólítaniuk és lehetővé kell tenniük a közösségi és társadalmi támogatás hatékony elősegítését annak érdekében, hogy hatékonyan mérsékeljék az iskolaelhagyás mértékét.

2. Az iskolaelhagyás tendenciái – Az elmúlt öt év statisztikái

2.1. Románia

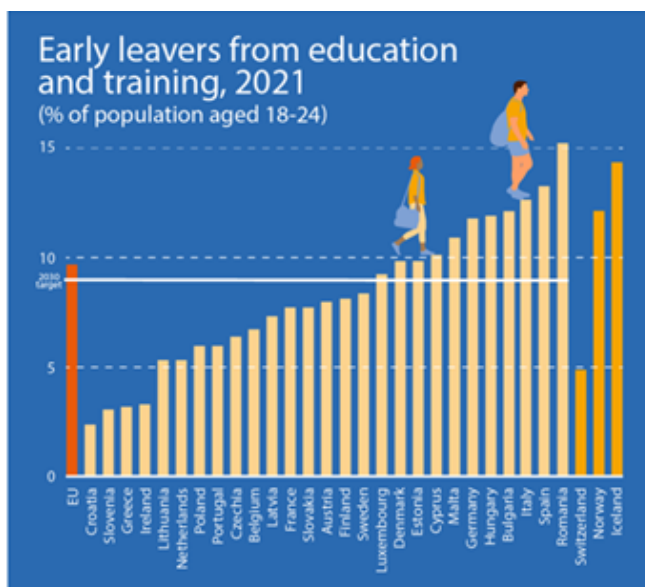
A Romániai Statisztikai Intézet által közzétett adatok szerint Romániában az 2022–2023-as tanévben, a nemzeti oktatási rendszer diákpopulációja 3472,8 ezer diákot és hallgatót számlált, ami 23,0 ezerrel kevesebb, mint az előző tanévben. Az 2021-es mutatók (Institutul Național de Statistică, 2023a) alapján ez a szám, összehasonlítva Románia 18 és 24 év közötti korosztályának mutatóival, azt mutatja, hogy 214.518 fiatal nem fejezte be az általános iskolát (8. osztályt).

Az 18 és 24 év közötti korosztályban több mint 15%-uk csak az általános iskola 8. osztályáig jut el, és nem folytatja tovább a kötelező tanulmányait. Más szavakkal, egy 25 fős osztályban 4 diák hagyja el az iskolát az 8. osztályt befejezése előtt vagy azt követően rögtön, és az iskola elhagyása után semmilyen más formában nem tanulnak tovább.

Az EU szintjén Romániát Spanyolország és Olaszország követte (mindkettő 13%-os aránnyal), továbbá Bulgária, Magyarország és Németország, mindegyiknek 12%-os arányú korai iskolaelhagyási rátája volt (Eurostat, 2024).

A tanulók létszáma csak az előző évhez képest az óvodai és óvoda előtti oktatásban nőtt meg (+1,7%). A 2021–2022-es tanévben az iskolai és egyetemi végzősök száma 503,5 ezer fő volt, ami 5,7%-kal több az előző tanévhez képest (Eurostat, 2024).

A 2022–2023-as tanévben a diákok és hallgatók közel fele (46,3%) általános és középiskolai szinten tanult, míg körülbelül egyharmaduk (17,1% illetve 15,8%) a középiskolákban és óvoda-előkészítőben, illetve óvodában tanult. Az összes diák és hallgató között 50,2%-ot tett ki a női nem, és 72,8%-ot azok aránya, akik városi környezetben tanultak. Az előző tanévhez képest a pre-iskolai és óvoda-előkészítő oktatási szint növelte a diákok számát (+9,2 ezer gyerek). Az utóbbi időszakban a poszt-iskolai oktatásban 86,7 ezer diák regisztrált, ami az oktatási szintek között a legkevesbé képviselt (2,5%). Az egyetemi oktatásban 15,3 % a diákoknak jelentős csökkenést mutatott a 2022–2023-as tanévben, és ezt követte a szakiskolai oktatás (8,7 ezer diák) és középiskolai oktatás (2,5 ezer diák). A diákok túlnyomó része (94,4%) közintézménybe járt. (Institutul Național de Statistică, 2023b)

1. ábra: Early leavers from education and training 2021 (Korán lemorzsolódók az oktatásból és képzésből 2021).

Forrás: Eurostat

2.2. Magyarország

Magyarországon a legfrissebb adatok szerint, amik a Központi Statisztikai Hivatal (2021) 2019-ből származó adatai a középiskolákban (ideértve a gimnáziumokat és a szakközépiskolákat is) az iskolaelhagyás aránya körülbelül 11–12% volt. Ugyanebben az évben a szakiskolákban ez az arány magasabb volt, körülbelül 18–20%.

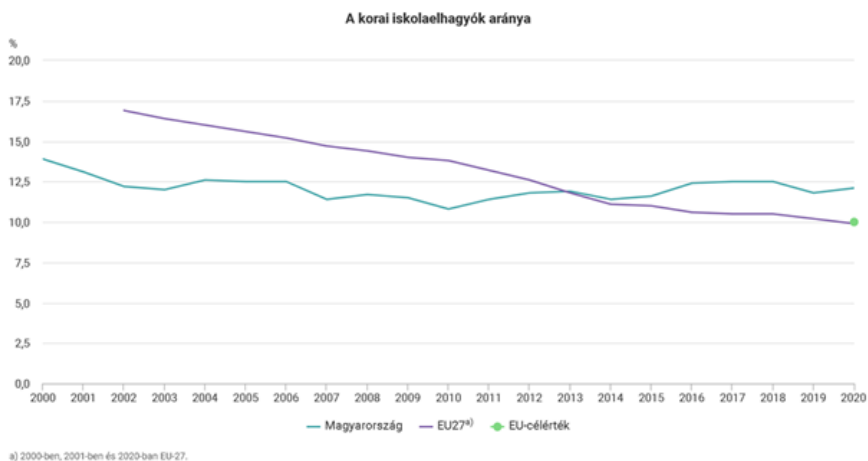
A magyarországi adatok alapján az 18–24 éves, alapfokú végzettségű fiatalok körében az úgynevezett korai iskolaelhagyók aránya 2000 és 2020 között 1,8 százalékponttal csökkent. Ezen időszak alatt az arányuk fokozatosan csökkent, és 2010-ig kisebb ingadozások mellett 13,9%-ról 10,8%-ra javult a mutató értéke. Ezután – ellentétben az uniós folyamatokkal – a tendencia megfordult, és 2017-re a korai iskolaelhagyók aránya 12,5%-ra emelkedett, elérve ezzel a csúcspontját. 2020-ra ez az érték ugyan 12,1%-ra csökkent, de továbbra is jelentősen magasabb volt, mint az Európai Unió által kitűzött célt. Ezt a tényezőt az iskolarendszerből alacsony iskolai végzettséggel kikerülők aránya és a felnőttoktatásban való részvételi arány befolyásolja.

Érdemes megjegyezni, hogy 2010 után megnőtt az iskolaelhagyók aránya, de ez összefüggésbe hozható azzal, hogy 2012-ben a tanköteles kor 18 évről 16 évre változott. A közfoglalkoztatási programok által történő foglalkoztatásba

történő beilleszkedés megkönnyítése tovább erősítette azt a folyamatot, amely során a fiatalok végzettség nélkül hagyják el az oktatási rendszert.

A nemek szempontjából is van külön statisztika, elemzés. Ez alapján 2010 és 2020 között emelkedett a leszakadók aránya, a férfiaknál 1,4 százalékponttal 12,9, a nők körében pedig 1,2 százalékponttal 11,3 százalékra (Központi Statisztikai Hivatal, 2021). A képzés elhagyásának mértéke erőteljesebben érinti a férfiakat. A területi eltérések jelentős mértékűek, és az utóbbi néhány évben az eltérések tovább növekedtek.

Területi szempontból pedig az iskolai lemorzsolódás mértéke 2020-ban Budapesten érte el a legalacsonyabb szintet (2,7%); a fővároson kívül csak Nyugat-Dunántúlon volt alacsonyabb a mutató az Európai Unió által kitűzött célnál. Ugyanakkor az iskolai lemorzsolódás aránya Észak-Magyarországon volt a legmagasabb, amely jelentős eltéréssel állt az ország többi régiójához képest. Ebben a térségben a fiatalok több mint egyötöde (20,8%) hagyta abba tanulmányait a középfokú végzettség megszerzése előtt. Az elmúlt 10 év során Dél-Dunántúlon is markáns és hosszú távú romlást tapasztalhatunk, ahol az arány értéke 4,4 százalékponttal emelkedve 17,5%-ra nőtt, ugyancsak a Kilépés az oktatásból – Fenntartható fejlődés indikátorai adatai szerint.

2. ábra: A korai iskolaelhagyók aránya.

Forrás: <https://ksh.hu/s/kiadvanyok/fenntarthato-fejlodes-indikatorai-2022/1-23-sdg-4#1-abra>

3. Az iskolaelhagyás jogi szabályozása

3.1. Jogi szabályozás Romániában

Az iskolaelhagyás megelőzése Romániában különböző jogszabályok és intézkedések által van szabályozva. Elsőként a legfontosabb, amit

megemlítenék az **Románia Oktatási Törvénye**. A **1/2011-es számú törvény** kiterjed a közoktatásra és a felsőoktatásra is. Az iskolai oktatás szervezéséről, a tanulók jogairól és kötelességeiről, az iskolai szakmai és etikai szabályokról, valamint az iskolai intézmények és pedagógusok felelősségéről rendelkezik. A másik, amit megemlítenék az a **198-as számú törvény az egyetem előtti oktatásról 2023**. Konkrétan a 77-es §-ra, amely a minőségi inkluzív oktatás fontosságát hangsúlyozza minden elsődleges oktatási résztvevő számára, és értekezik az iskolai elhagyás csökkentéséről. Az 1. cikk szerint: „Az Oktatási Minisztérium olyan iskolai elhagyás csökkentési programokat hajt végre, melyek részei a Nemzeti Integrált Iskolai Elhagyás Csökkentési Programnak. Ez a program prioritásokat, terveket, tevékenységeket és szolgáltatásokat határoz meg az iskolai hiányzás, a tanulók iskolai elhagyása és a korai iskolaelhagyás csökkentése érdekében az összes oktatási szinten. A Nemzeti Integrált Iskolai Elhagyás Csökkentési Programot a Kormány határozattal hagyja jóvá, melyet az Oktatási Minisztérium kezdeményez. (Parlamentul României, 2023)

A **272-es törvény** (Parlamentul României, 2004) a **gyermekvédelemről és az örökbefogadásról** megemlíti explicit módon az iskolaelhagyást és ezt, hogyan kell kivédeni ezt. Ez a jogszabály olyan rendelkezéseket tartalmaz, ami a gyermekvédelemre és a gyermekek jogaira vonatkozik, ideértve az iskolaelhagyást is. A jogszabály célja az volt, hogy védelmet biztosítson a veszélyeztetett gyermekeknek és elősegítse megfelelő nevelésüket. Az 52-es § a következőképp rendelkezik: „A Nemzeti Oktatási Minisztérium, mint a központi közigazgatás szakosított szerve, valamint az iskolai felügyelőségek és az oktatási intézmények, mint a helyi közigazgatás intézményei az oktatási területen, kötelesek intézkedéseket tenni a következő célok eléréséhez:

a) A korai gyermekkorai oktatás hozzáféréseinek megkönnyítése és a kötelező és ingyenes általános oktatás biztosítása minden gyermek számára;

b) Fiatal szülők számára oktatási programok fejlesztése, beleértve a családon belüli erőszak megelőzését is;

c) Különleges képzési kurzusok szervezése azoknak a gyerekeknek, akik nem tudnak megfelelni a nemzeti iskolai program követelményeinek, hogy ne lépjenek korábban a munkaerőpiacra;

d) Különleges képzési kurzusok szervezése az iskolát elhagyó gyerekek számára a visszailleszkedésük érdekében a nemzeti oktatási rendszerbe;(...)

f) Az iskolaelhagyás megelőzése gazdasági okok miatt, aktív intézkedésekkel a társadalmi szolgáltatások biztosítása érdekében az iskolai környezetben, mint például étel, felszerelés, közlekedés és hasonlók.”

A **129-es számú tanfelügyeleti rendelet** (Parlamentul României, 2000) a **tanulói jogokról és kötelességekről** rendelkezik az iskolaelhagyásról is. A rendelet az iskolai oktatáshoz való jogot és az iskolaelhagyás feltételeit határozza meg. A rendelet értelmében az iskolaelhagyásra vonatkozó szabályok és eljárások a következők: Kötelező iskolai oktatás

időtartama — rögzíti a tanulók köteleességét, hogy az előírt időtartamon keresztül vegyenek részt a kötelező iskolai oktatásban, mely időtartamot a jogszabályok meghatároznak.

Rendelkezik az iskolai látogatás nyilvántartásáról, Mely szerint az intézmények kötelesek rögzíteni a tanulók jelenlétét. Az abszenciák és azok okai dokumentáltan kerülnek rögzítésre. Iskolaelhagyás kérelme — az iskolaelhagyási szándékot a tanulók vagy a szülők hivatalos kérelmükben kell jelezzék az iskolavezetés felé. A kérelem tartalmazza az iskolaelhagyás okait és körülményeit.

Iskolaelhagyás engedélyezése kapcsán leírja, hogy – az iskolaelhagyás engedélyezési hatásköre az iskolavezetésé. A tanulói iskolaelhagyás érvényesítéséhez az iskolavezetés megvizsgálja a bejelentett indokokat és körülményeket, majd dönt a jóváhagyásról vagy elutasításról.

Végso soron pedig az iskolaelhagyás folyamatát is taglalja. Ha az iskolaelhagyást elfogadják, a rendelet részletesen körvonalazza az eljárást, amely a diákok további oktatási lehetőségeit és intézkedéseit érinti az iskolarendszertől való kikerülésük esetén.

E jogszabály lényege a tanulók jogainak védelme és felelősségeinek szabályozása az oktatási környezetben. Ezenkívül arra törekszik, hogy az iskolaelhagyás folyamata és feltételei szigorúan és átláthatóan legyenek meghatározva, ezzel elősegítve a minőségi oktatás és nevelés fennmaradását és továbbfejlődését.

A román Polgári Törvénykönyv nem tartalmaz közvetlenül iskolaelhagyásra vonatkozó rendelkezéseket, mivel elsősorban a magánjogi és polgári jogi kérdéseket szabályozza. Az iskolaelhagyás az oktatási törvények és rendeletek hatáskörébe tartozik Romániában.

3.2. Jogi szabályozás Magyarországon

Az iskolaelhagyás szabályozása a magyar oktatási rendszer egyik fontos eleme. Az iskolai oktatás hatékonysága és minősége érdekében számos jogszabály szolgál útmutatással. Az iskolaelhagyás szabályainak betartása kulcsfontosságú ahhoz, hogy minden tanuló megfelelő oktatást és nevelést kapjon, és így elősegítse a személyes fejlődésüket és a társadalmi mobilitást.

Elsőként szeretném megemlíteni a **1993. évi LXXIX. törvényt a közoktatásról** (Országgyűlés, 1993). A törvény az oktatási rendszer alapjait szabályozza. Ennek keretében a törvény a tanulók iskolaelhagyásával kapcsolatban is részletesen rendelkezik. A cikkek között rendelkezik például a tanulók iskolakötelezettségéről, amelynek hatályba lépése 6 éves korban indul, és a 16. életév betöltéséig tart. Ez azt jelenti, hogy a gyerekeknek ezen időszak alatt részt kell venniük a közoktatásban.

„(1) A Magyar Köztársaságban minden gyermek tanköteles. A tankötelezettséget az általános műveltséget megalapozó, alapvizsgára felkészítő ismeretek elsajátításával kell teljesíteni.

(2) A gyermek, ha az iskolába lépéshez szükséges fejlettséget eléri, attól a naptári évtől válik tankötelessé, amelyben a hatodik életévét május 31. napjáig betölti. (...)

(3) A tankötelezettség annak a tanévnek a végéig tart, amelyben a tanuló a tizenhatodik életévét betölti. A testi, érzékszervi, értelmi, beszéd-, továbbá más fogyatékos tanuló tankötelezettsége meghosszabbítható legfeljebb annak a tanévnek a végéig, amelyben a tizennyolcadik életévét betölti.” (Országgyűlés, 1993)

Az iskolai beiratkozás során az iskolák kötelesek rögzíteni a tanulók adatait, és tájékoztatást kell nyújtaniuk a szülőknek vagy gondviselőknek a gyermek iskolai kötelezettségéről. Az egyedi helyzetekre való tekintettel a törvény lehetőséget ad kivételek és mentességek bevezetésére az iskolai oktatás alól, például egészségi állapot vagy egyéni sajátosságok alapján.

Az iskolaelhagyás engedélyezéséhez hivatalos kérelem szükséges, amelyet a szülő vagy gondviselő nyújthat be az iskolához. Az iskolaelhagyás engedélyezését az iskolavezetés bírálja el a kérelem alapján. Az iskolai teljesítmény is befolyásolhatja az iskolaelhagyás engedélyezését. Az iskolák figyelembe vehetik a tanulói eredményeket és viselkedést a döntés meghozatalakor.

Ezen rendelkezések célja, hogy a tanulóknak megfelelő oktatási lehetőséget biztosítsanak, ugyanakkor rámutassanak a tanulói teljesítmény és a kötelezettségek tiszteletben tartásának fontosságára az oktatási rendszerben.

A második rendelet, amit meg szeretnék említeni az a **20/2012. (VIII. 31.) EMMI-rendelet a nevelési-oktatási intézmények szervezeti és működési szabályairól**. A rendelet nevelési-oktatási intézmények működésének összetett irányelveit állapítja meg Magyarországon. Ebben a rendeletben részletesen rögzítik az iskolaelhagyással kapcsolatos előírásokat. Szabályozza az iskolaelhagyás kérelmezésének és engedélyezésének folyamatát, beleértve a szülők vagy gondviselők hivatalos kérelmeinek benyújtását az iskolavezetéshez. Ugyancsak meghatározza az iskolaelhagyás engedélyezésének és elutasításának feltételeit, továbbá azokat az eseteket, amikor az iskolaelhagyás engedélyezése indokolt lehet.

„A tankötelezettség megkezdésének feltétele, hogy a gyermek értelmi, lelki, szociális és testi fejlettségének állapota elérje az iskolába lépéshez szükséges szintet.” (Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2012)

Az iskolaelhagyással kapcsolatos dokumentáció és adminisztráció részleteit, vagyis azt, hogy milyen adatokat és információkat kell rögzíteni az iskolaelhagyással kapcsolatos eljárás során. Az iskolaelhagyással kapcsolatos

támogató intézkedéseket, beleértve például a tanulói pályaválasztási tanácsadást vagy az alternatív képzési lehetőségek ajánlását.

A rendelet célja, hogy összehangolt és átlátható keretet teremtsen az iskolaelhagyás folyamatának és a vele kapcsolatos adminisztrációnak. Ezen rendelet által a nevelési-oktatási intézmények szervezeti és működési szabályainak részeként konkrét útmutatást nyújt az iskolaelhagyás eljárási lépéseire és az intézmények, valamint a szülők vagy gondviselők közötti felelősségi viszonyokra. (Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2013)

A **1997. évi CLXXXIX. törvény a gyermekvédelemről és a gyámügyi igazgatásról** (a továbbiakban Gyvt.) fontos jogszabály Magyarországon, amely releváns az iskolaelhagyás kontextusában is. A Gyvt. tartalmaz rendelkezéseket a gyerekek védelméről, gondoskodásáról és jogairól. Az iskolaelhagyással kapcsolatos döntések és eljárások is ide tartoznak, mivel az iskolaelhagyás olyan kérdéseket érint, amelyek a gyermek jólétéhez és fejlődéséhez kapcsolódnak.

A törvényben olyan szempontok szerint van a lemorzsolódás körbejárva, mint a gyermek érdeke, a Gyvt. hangsúlyozza a gyermek érdekét minden döntés során. Az iskolaelhagyás esetében is fontos figyelembe venni, hogy a gyermeknek megfelelő oktatást és nevelést biztosítsanak. Továbbá a törvény megerősíti a szülők felelősségét gyermekeik oktatásáról és neveléséről. Az iskolaelhagyással kapcsolatban a szülőknek is felelősségük van a gyermekük jólétének biztosításában. A törvény külön rendelkezéseket tartalmaz a tartósan vagy súlyosan károsodott gyerekekről és az ő oktatásukról is. A Gyvt. összhangban van a gyermekjogokkal és a nemzetközi egyezményekkel, amelyek Magyarország résztvevője, és így védelmet nyújt a gyerekek jogaihoz, beleértve az oktatáshoz való jogot is. (Országgyűlés, 1997)

4. Az Iskolai Lemorzsolódás Megelőzését Támogató Pedagógiai Rendszer – Magyarország

Megvizsgáltam azt is, hogy milyen konkrét programok vannak a két országban és ezek hogyan működnek. Ezért a következőkben bemutatok egy-egy programot, rendszert, ami az iskolai lemorzsolódás ellen küzd a két országban.

Az Iskolai Lemorzsolódás Megelőzését Támogató Pedagógiai Rendszer (ILMTPR) egy olyan oktatási megközelítés, amely célja az iskolai lemorzsolódás csökkentése vagy megelőzése. Az ILMTPR egy olyan komplex megközelítést alkalmaz az oktatásban, amelynek központi célja a diákok iskolai lemorzsolódásának megelőzése és az iskolai sikerük elősegítése. Az ILMTPR azon alapul, hogy a korai beavatkozás és a diákok egyéni támogatása kulcsfontosságú a problémák előzetes kezelésében és megoldásában. Emellett hangsúlyt fektet a mentális egészség és érzelmi támogatás

fontosságára is, mivel az ezekkel kapcsolatos problémák gyakran hozzájárulnak a lemorzsolódáshoz.

Az ILMTPR részeként fontos az is, hogy a közösségi együttműködést is elősegítsük, így az iskola, a szülők, a szociális munkások, a pszichológusok és más érintettek hatékonyan dolgozzanak együtt a diákok sikerességének érdekében. Az alternatív oktatási lehetőségek is fontos szerepet játszhatnak azoknak a diákoknak a támogatásában, akik számára a hagyományos iskolai rendszer nem megfelelő. Az ILMTPR alapja az adatok és értékelések használata, amelyek segítenek az oktatási folyamat hatékonyságának figyelemmel kísérésében és további fejlesztések tervezésében. Összességében az ILMTPR arra törekszik, hogy a diákok számára az optimális feltételeket teremtsen meg a sikeres iskolai pályafutás eléréséhez és a lemorzsolódás megelőzéséhez. Az ilyen pedagógiai rendszerek kidolgozása és hatékony alkalmazása hozzájárulhat az oktatási egyenlőség és a diákok sikeressége előmozdításához.

4.1. A folyamat működése

Az Iskolai Lemorzsolódás Megelőzését Támogató Pedagógiai Rendszer alkalmazási feltételeinek kialakítása után megkezdődik a tényleges folyamat. Az ILMT-alapú intézményfejlesztés második szakasza, amely két-négy évig tart, középpontjában a komplex intézményfejlesztés áll, amennyiben a szükséges feltételek rendelkezésre állnak. Ebben a folyamat szakaszban az intézmény céljai eléréséhez szükséges tevékenységekkel foglalkozik. Ez magában foglalja a pedagógiai gyakorlat és az intézményi működés továbbfejlesztését, valamint új gyakorlatok, módszerek és eljárások megismerését és bevezetését (például pedagógus-továbbképzés, hálózati tanulás, belső hospitálás, tudásmegosztás, esetmegbeszélés). Az intézmény a fejlesztés hatékonyságának összegző értékelését és elemzését is végzi, amely része a monitoringnak és a minőségfejlesztési folyamatoknak. A releváns partnerek bevonásával a fejlesztés során az intézmény rögzíti az értékeket és a bevált helyi gyakorlatokat az alapidokumentumaiban, azaz az alapidokumentumokat módosítja. (Oktatási Hivatal, 2016)

5. Iskolaelhagyás megelőzésével foglalkozó programok Romániában – Iskolai Lemorzsolódás Csökkentésére Irányuló Nemzeti Program

A program célja a következőkben áll:

a) Az iskolai lemorzsolódás csökkentése legalább 25%-kal a nemzeti programban részt vevő oktatási intézmények között 2021 és 2026 között;

b) A diákok által elért eredmények javítása a nemzeti értékelések során, és a gimnáziumot befejező diákok arányának növelése;

c) A gimnáziumot befejező diákok részvételének növelése a nyolcadik osztályos nemzeti értékelésen, és az alsó középfokú oktatásból (gimnáziumi) a felső középfokú oktatásba (líceum vagy szakiskola) való átmeneti arány növelése. (Ministerul Educației, 2022)

A program célja az állami oktatási intézmények azonosítása, amelyekben az általános és középiskolás oktatásban tanuló diákok között magas az iskolai lemorzsolódás kockázatával élő diákok aránya, és támogatás nyújtása nekik a releváns adatok gyűjtéséhez és az egyéni tevékenységi tervek kidolgozásához a Korai Figyelmeztetés Mechanizmusán (MATE) keresztül. A MATE egy eszköz a korai iskolai lemorzsolódás és az iskolaelhagyás kockázatának korai felismerésére és csökkentésére. A MATE tartalmazza a módszertani keretet, a működési eljárásokat és egy eszközkészletet, amelyek szükségesek a kockázat azonosításához, valamint egy intézkedéscsomagot és tevékenység ajánlókat, amelyek hozzájárulnak a korai figyelmeztetéshez és a kockázat csökkentéséhez, három fő komponensen alapuló struktúrában: megelőzés, intervenció és kompenzáció az iskolai lemorzsolódás terén.

A MATE segítségével az oktatási intézmény szintjén releváns adatokat gyűjtenek azokról az mutatókról, amelyek alapján értékelik az iskolai lemorzsolódás és az iskolából való korai elhagyás kockázatát, és ezek alapján számolják ki az iskolai korai elhagyásra vonatkozó sebezhetőségi mutatót. Ezek a mutatók a következők: az ideiglenes tanárok aránya az iskolai összes tanárhoz képest; a gimnáziumi befejezési arány, ami az 8. osztályos végzősök számának és az 8. osztály elején beiratkozott diákok számának arányát jelenti az iskolai év kezdetén. Ezen kívül az iskolai évfolyamot megismétlő és az iskolát elhagyó diákok aránya az iskolai összes diákhoz képest; a gimnáziumot befejezett diákok részvételi aránya a nyolcadik osztályos végzősök nemzeti értékelésén, ami a vizsgára nevező gimnáziumi végzősök számának és az összes gimnáziumi végzős számának arányát jelenti; a gimnáziumot befejezett diákok aránya, akik a nyolcadik osztályos nemzeti értékelésen hatos átlag alatt teljesítettek, az összes gimnáziumi végzőshöz képest. Ezeknek az indikátoroknak az adatgyűjtésére a Románia Integrált Oktatási Informatikai Rendszer (SIIR) keretében kifejlesztett MATE informatikai modul használják.

A MATE által meghatározott sebezhetőségi index alapján megállapítják az iskolai lemorzsolódás és az iskola korai elhagyása csökkentésének prioritását az oktatási intézmény szintjén, magas, közepes és alacsony kategóriákban. A program keretében legalább 2500 állami oktatási intézmény részesül támogatásban azok közül, ahol a MATE pilotálása során a sebezhetőségi index alapján magas vagy közepes prioritású intervenció szükségesége mutatkozott. Azoknak az oktatási intézményeknek a listája, amelyek

támogatást kapnak a programban, az oktatási miniszter rendeletével kerül meghatározásra.¹

6. Az idő előtt iskolát elhagyó fiatalok lehetőségei

6.1. Magyarországi programok, lehetőségek

A programok mellett és a jogszabályokon kívül, amik megelőzik az iskolaelhagyást és védik a gyerekeket az iskola idő előtti elhagyásától, említést kell tennünk arról is, amikor már megtörtént a baj. Megvizsgáltam azt is, hogy a már iskolai rendszerből kikerült fiatalokat, kiskorúakat milyen jogszabályok, programok védik a társadalomba való beilleszkedés, elhelyezkedés alatt.

Az **Ifjúsági Garancia** program az Európai Unió kezdeményezése, melyet az EU tagállamai alkottak annak érdekében, hogy csökkentsék a fiatalok munkanélküliségét és elősegítsék az oktatáshoz és képzéshez való hozzáférést. A program elsődleges célja az iskolából való kilépés vagy munkanélküliség esetén a fiatalok munkaerőpiacra való sikeres beilleszkedésének támogatása. Az Ifjúsági Garancia programot négy alapvető elem alkotja. Először is a program célja a fiatalok munkakeresés során történő támogatása. Ennek keretében támogatást nyújt a fiataloknak a munkahelykeresés során vagy lehetőséget teremt a különböző képzéseken való részvételre. Ennek eredményeként a fiatalok szakmai tapasztalatot szerezhetnek, ami elősegíti a munkaerőpiacra való könnyebb és sikeres integrációt.

Az Ifjúsági Garancia program keretében elérhető számos oktatási és képzési lehetőség áll a fiatalok rendelkezésére, ideértve szakiskolai tanulmányokat, felnőttképzési kurzusokat és egyetemi tanulmányokat is. Ezen intézkedések kiemelkedő jelentőséggel bírnak a fiatalok szakmai fejlődésében és a jobb munkalehetőségek elérésében.

A program mentorokat és karriertanácsadókat is rendel a fiatalok mellé, akik segítik őket a munkaerőpiacra való felkészülésben, a pályaválasztásban és a karrierépítésben. Ezek a mentorok és tanácsadók nyújtanak értékes iránymutatást és támogatást a fiataloknak a sikeres elhelyezkedés érdekében.

Végül az Ifjúsági Garancia program lehetőséget kínál pénzügyi támogatásra is. Ennek formája lehet munkanélküli-segély vagy akár ösztöndíjak,

¹ VÉGZÉS a Nemzeti Iskolaelhagyás Csökkentési Program jóváhagyásáról Románia Alkotmánya, melyet ismételten kihirdettek, az OUG nr. 57/2019 azon cikkelyének (1) bekezdésére, amely az állami igazgatási kódexet szabályozza, valamint azoknak a módosításoknak és kiegészítéseknek a fényében, amelyek később történtek, továbbá az Oktatási törvény 1/2011. évi (1) cikkelyének (a) pontjára és az 111/1. cikkelyének (a) pontjára hivatkozva.

amelyek segíthetik a fiatalokat anyagi terheik enyhítésében, miközben részt vesznek az oktatásban vagy a munkaerőpiaci tevékenységekben. Ezek a támogatások hozzájárulhatnak a fiatalok stabilitásához és sikerességéhez az átmeneti időszakokban. (Nemzetgazdasági Minisztérium, é.n.)

Az ifjúsági munkaerőpiaci programok olyan kezdeményezéseket és intézkedéseket foglalnak magukban, amelyeket kormányzati és civil szervezetek hoznak létre annak érdekében, hogy támogassák a fiatalokat a munkaerőpiacra való belépésben, szakmai fejlődésben és akár vállalkozóvá válásban is.

Az ifjúsági foglalkoztatási programok számos konkrét lehetőséget kínálnak a fiataloknak a munkaerőpiacra való belépéshez és szakmai fejlődésükhöz. Ezek a programok lehetővé teszik a fiatalok számára, hogy elsődlegesen munkahelyi gyakorlatokon, gyakornoki pozíciókon, szakmai tréningeken vagy rövid távú projektalapú munkákban szerezhessenek munkahelyi tapasztalatokat. Az ilyen lehetőségek segítik a fiatalokat a munkaerőpiac komplexitásának megértésében és saját készségeik fejlesztésében.

Másodsorban az ifjúsági programok szakmai képzéseket és tanulási lehetőségeket is nyújtanak a fiataloknak. Ezek a képzések lehetővé teszik számukra, hogy szakmai ismereteket és készségeket szerezzenek, ami növeli a munkaerőpiacon való sikeres belépés esélyeit. Ezen képzések célja, hogy a fiatalokat felkészítse a konkrét munkahelyi követelményekre és fejlessze a szakmai kompetenciáikat.

A vállalkozói programok azt célozzák, hogy segítsenek a fiataloknak saját vállalkozásokat indítani vagy vállalkozói készségeket fejleszteni. Ezek a programok lehetőséget teremtenek az üzleti tervek kidolgozására és a vállalkozások indítására, ösztönözve a vállalkozói szemlélet kialakítását. A mentorálás és karriertámogatás a programok fontos részét képezi. Mentorok és karriertanácsadók segítik a fiatalokat az álláskeresésben, a pályaválasztásban és a szakmai fejlődésben, és iránymutatást nyújtanak a karrierlehetőségek terén. Néhány ifjúsági program pénzügyi támogatást és ösztöndíjakat is nyújt a fiataloknak, ami segítheti a tanulmányaik finanszírozását vagy vállalkozásaik fejlesztését. (Országos Foglalkoztatási Közhasznú Nonprofit Kft., é.n.)

A **szociális segélyeket** és támogatásokat kormányzati vagy állami szervezetek nyújtanak azoknak az embereknek, akiknek anyagi, egészségügyi vagy egyéb szociális szükségleteik vannak, és nincsenek más forrásaik vagy lehetőségeik a megfelelő ellátásra vagy támogatásra. Ezek a segélyek és támogatások segítik az embereket a megélhetésben, az egészségügyi ellátásban, az oktatásban és más alapvető szükségletek kielégítésében. Az elnevezés és a konkrét szabályozás az egyes országokban eltérhet, de néhány közös típus létezik.

6.2. Az iskolát idő előtt elhagyó fiatalok lehetőségei Romániában

Az iskolát idő előtt elhagyó fiatalok Romániában hasonló kihívásokkal küzdenek, mint Magyarországon. Az oktatásból való korai kiesés jelentősen csökkentheti a fiatalok jövőbeli lehetőségeit és foglalkoztatásuk esélyeit. Az alábbiakban néhány olyan lehetőséget és kezdeményezést sorolok fel, amelyek segíthetnek az iskolát idő előtt elhagyó fiataloknak.

Számos alternatív oktatási program és szakképzési lehetőség áll rendelkezésre a fiataloknak, akik korai iskolaelhagyók. Ezek a programok segíthetnek a diákoknak a tanulásban és szakmai készségek fejlesztésében. Az ilyen programok közé sorolható a kézművesség és szakmai tanfolyamok, a távoktatás és online oktatás, közösségi és távoktatási központok vagy az iskolai rehabilitációs programok. Az iskolai programok konkrét példája közül az A doua șansă (A második esély) programot nevezném meg, amely célja a korai iskolaelhagyók és a tanulmányi nehézségekkel küzdő diákok újraiskolázása és a tanulási képességeik javítása.

Romániában számos szakképzési intézmény működik, ezek célja, hogy segítsenek a fiataloknak szakmát tanulni. Ezek a képzések a kereskedelemtől a technológiáig sokféle területet lefednek.

Különböző ifjúsági munkaprogramok és szociális szervezetek segíthetnek a korai iskolaelhagyó fiataloknak a képzésben és a munkaerőpiacon való eligazodásban. Ezek között sorolnám fel a szakgimnáziumokat (Școli profesionale), a szakképzési központokat (Centrul de Formare Profesională), a Nemzeti Szakképzési és Tanácsadó Központokat (Centrul Național de Pregătire Profesională a Adulților – CNDIPT).

Kormányzati és civil szervezetek által működtetett munkaerőpiaci programok kínálhatnak támogatást a munkaerőpiacon való részvételhez, például álláskereséshez, önéletrajzíráshoz és interjúfelkészüléshez.

Végző soron pedig megemlíteném a kormányzati támogatásokat, a román kormány számos oktatási és foglalkoztatási támogatást kínálhat a hátrányos helyzetű fiataloknak.

Elengedhetetlen, hogy a korai iskolaelhagyó fiatalok felismerjék: rengeteg konkrét lehetőség áll rendelkezésükre a személyes fejlődésük és a jövőbeli karrierjük építésére. A kulcs az, hogy aktívan keressék azokat a programokat és kezdeményezéseket, amelyek pontosan az ő egyéni igényeikre és céljaikra szabottak. Az oktatás és szakmai képzés konkrét alternatívái hosszú távon hatalmas segítséget nyújthatnak a munkaerőpiacon való sikeresség és az életminőség javítása szempontjából. Felmerül a kérdés, hogyha ennyi lehetőség van, hogy lehetséges, hogy mégis olyan nagy az iskolaelhagyók és a kötelező iskolát el nem végzettek száma a két országban.

7. Összefoglaló

Az iskolaelhagyás problémájának kezelése Romániában és Magyarországon komplex kihívásokkal jár, amelyekhez jogi keretek és programok alkalmazásával igyekeznek megoldást találni. A dolgozat részletesen elemzi az iskolaelhagyás tendenciáit mindkét országban az elmúlt öt év során, és bemutatja a jogi szabályozásokat, amelyek az iskolaelhagyás problémáját szabályozzák.

A két ország iskolaelhagyás terén tapasztalt kihívások összehasonlításánál számos tényezőt kell figyelembe venni. A nyelvi különbségek, az oktatási rendszerek eltérései, a társadalmi-gazdasági környezet és a kulturális tényezők mind olyan elemek, amelyek befolyásolhatják a diákok döntéseit az iskolai elhagyásról. Emellett a diákok mentális egészsége és az integrációs kihívások is szerepet játszhatnak ebben a folyamatban. Az ilyen kihívások kezelése és megoldása érdekében együttműködésre van szükség a kormányok, oktatási intézmények, szülők és diákok között, figyelembe véve az adott régió és oktatási rendszer sajátosságait.

Az iskolaelhagyás tendenciái aggasztó mértékűek, amelyek miatt sürgős lépésekre van szükség. Az iskolaelhagyás hosszú távon súlyos következményekkel járhat a fiatalokra és a társadalomra, például munkanélküliség és alacsony jövedelem szempontjából. Dolgozatomban részletesen bemutatom a statisztikai adatokat, amelyek érzékeltetik az iskolaelhagyás súlyosságát és kiterjedtségét mindkét országban.

A jogi keretek szerepe kiemelkedő fontosságú az iskolaelhagyás problémájának kezelésében. Mind Romániában, mind Magyarországon léteznek jogszabályok, amelyek előírják a kötelező oktatást és az iskolalátogatási kötelezettséget. Ezek a jogszabályok alapvetőek az iskolaelhagyás megelőzésében, és szankciókat is tartalmaznak az iskolalátogatás elmulasztására. Dolgozatomban körüljáróm ezeket a jogi kereteket, és hangsúlyozom jelentőségüket.

Összességében arra törekedtem, hogy átfogóan elemezzem az iskolaelhagyás problémáját Romániában és Magyarországon, és rámutassak az intézkedésekre, amelyeket mindkét ország hoz a probléma kezelésére. Az oktatási és jogi intézkedések mellett kiemelem az ifjúságot támogató programok és kezdeményezések fontosságát a fiatalok a társadalomba történő sikeres beilleszkedésének elősegítésében.

A dolgozat végéhez érve további kutatási kérdések merültek fel, mint például milyen hosszú távú következményekkel járhat az iskolaelhagyás a fiatalok és a társadalom szempontjából, különös tekintettel a munkanélküliségre és a jövedelemre? Milyen szerepe van a fiatalok saját felelősségvállalásának és motivációjának az iskolaelhagyás megelőzésében? Milyen további társadalmi vagy gazdasági tényezők játszanak szerepet az iskolaelhagyás tendenciáinak alakulásában Romániában és Magyarországon? Hogyan mérhető a két országban a sikeres iskolai lemorzsolódás elleni programok hatékonysága, és milyen eredményeket értek el az elmúlt évek során? Milyen

szerepet játszanak az oktatási intézmények, tanárok és szülők az iskolaelhagyás problémájának kezelésében, és milyen módon lehetne javítani az együttműködésüket ezen a területen?

Irodalomjegyzék

- Blândul, V. C. (2009). Eșecul școlar – premisă a părăsirii timpurii a școlii. In M. Roth, D. Dămăean, & M.-B. Iovu (Eds.), *Succesul școlar la intersecția factorilor sociali*. Presa Universitară Clujeană.
- Elek, Zs. R. (2020). *Tinédzserkori gyermekvállalás és iskolai lemorzsolódás – Egy fiatalokkal végzett részvételi akciókutatás módszertani tapasztalatai*. <https://ojs.lib.unideb.hu/parbeszed/article/view/11293/10015>
- Emberi Erőforrások Minisztériuma. (2012). *EMMI rendelet a nevelési-oktatási intézmények szervezeti és működési szabályairól*. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200020.emm>
- Emberi Erőforrások Minisztériuma. (2013). *EMMI rendelet a nevelési-oktatási intézmények szervezeti és működési szabályairól*.
- Európai Bizottság. (é.n.). *Magyarország: Alapfokú oktatás*. Eurydice. <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/hu/national-education-systems/hungary/alapfoku-oktatas>
- Eurostat. (2024). *Educational attainment level and transition from education to work (based on EU-LFS)*. https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/edat1_esms.htm
- Fehérvári, A. (2015). Lemorzsolódás és a korai iskolaelhagyás trendjei. *Neveléstudomány | Oktatás – Kutatás – Innováció*, 3(3), 31–47. <https://ojs.elte.hu/nevelstudomany/article/view/6541>
- Guvernul. (2005). *Ordonanță de urgență nr. 75*. Monitorul Oficial. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocumentAfis/63367>
- Institutul Național de Statistică. (2023). *Populația școlară a fost 3472,8 mii persoane în anul școlar/universitar 2022-2023*. https://insse.ro/cms/sites/default/files/com_presa/com_pdf/sistemul_educational_2023_r.pdf
- Institutul Național de Statistică. (2023). *Sistemul educațional din România: Anul școlar/universitar 2021/2022*.
- Központi Statisztikai Hivatal. (2021). *Kilépés az oktatásból – Fenntartható fejlődés indikátorai*. <https://www.ksh.hu/ffi/1-21.html>
- Központi Statisztikai Hivatal. (é.n.). *Főbb statisztikai adatsorok – 1.21 Foglalkoztatottak száma, 1.21.1. A foglalkoztatottak ágazati eloszlása (százezres létszám)*. <https://www.ksh.hu/ffi/1-21.htm>
- Ministerul Educației. (2022). *Strategia privind reducerea părăsirii timpurii a școlii*. <https://mate.edu.ro/wp-content/uploads/2022/10/1.-Strategia-privind-reducerea-parasirii-timpurii-a-scolii.pdf>
- Németh, S. (2008). A (szak)iskolai lemorzsolódás királyi útjai. *Regio*, 1, 31–65. <https://www.epa.hu/00000/00036/00069/pdf/031-065.pdf>
- Nemzetgazdasági Minisztérium (é.n.). *Ifjúsági Garancia Program*. <https://ifjusagigarancia.gov.hu/>

- Oktatási Hivatal. (2016). *EFOP-3.1.5-16-2016-00001: A tanulói lemorzsolódással veszélyeztetett intézmények támogatása*. <https://www.oktatas.hu/koznevelas/projektek/efop315>
- Országos Foglalkoztatási Közhasznú Nonprofit Kft. (é.n.). *Welcome to OFA*. <https://ofa.hu/hu/welcome>
- Országgyűlés. (1993). *1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról*. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300079.TV>
- Országgyűlés. (1997.) *1997. évi CLXXXIX. törvény a gyermekvédelemről és a gyámügyi igazgatásról*. <https://njt.hu/jogszabaly/1997-31-00-00>
- Parlamentul României. (2000). *Ordonanta nr. 129*. Monitorul Oficial. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/24105>
- Parlamentul României. (2023). *Legea nr. 198*. Monitorul Oficial. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/271896>
- Parlamentul României. (2004). *Legea nr. 272*. Monitorul Oficial. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/156097>
- Szőcs, A. L. (2014). Az iskolai lemorzsolódás prediktorai. In: Birta-Székely N. (Ed.), *Tudás-Tanulás-Szabadság* (pp. 379–386). EBSCO.

Lektorálta: Dénes Gabriella, beosztás, intézmény

**FÖLDTUDOMÁNYI
ÉS KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI SEKCIÓ**

Erdély vizuális helységnévtára

MAGYARI MÁTYÁS

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Informatikai Kar, Térképtudományi és Geoinformatikai Intézet, PhD-hallgató, matyasmagyari47@gmail.com

Absztrakt. A tágan értelmezett, jelenkori Erdély, amely a történeti Erdély mellett Partium és Bánság igen jelentős hányadát is magába foglalja, az idők során rendkívül változatos, többnyelvű terület volt. Ennek megfelelően a térségben található helységek számos különböző névváltozattal rendelkeztek a történelem folyamán.

Ugyan léteznek olyan történeti helységnévtárak, amelyek a települések írásos említéseinek összegyűjtése által lehetőséget biztosítanak a helységnevek alakulásának, egyben a települések jogállásában és közigazgatási hovatartozásában bekövetkező változásainak nyomon követésére, ezek mindegyike kizárólag szöveges formában érhető el, így használatuk felettébb időigényes. Mindemellett egyik ilyen alkotás sem fedi le teljes mértékben a jelenkori Erdély aktuális, több mint 5000 helységet tömörítő településhálózatát, nem beszélve az idők során létezett számtalan, mára már elpusztult, vagy önállóságát elvesztett településről.

Kutatásom célja e helységnévtárak tartalmának egyfajta tér-idő adatbázis formájában történő szintetizálása, amely, amellet, hogy önmagában is lehetőséget biztosít a települések adatainak tömör és könnyen értelmezhető módon való közlésére, térinformatikai feldolgozás után képes lehet egy olyan web-térkép alapanyagaként szolgálni, amely lehetővé teszi az erdélyi településhálózat meghatározott változásainak – a helységek írásos említéseire alapozott – vizuális bemutatását, különös tekintettel a helységnevek formálódására.

A munka részeredményeként már létrejött egy olyan kezdetleges és viszonylag egyszerű, de már működőképes webkartográfiai termék, amelynek segítségével megállapítható, hogy a történelem adott időpillanatában mely települések léteztek az egykori székely székek területén, ezek milyen jogállással rendelkeztek, illetve, hogy a korabeli írásos feljegyzések jellemzően milyen néven hivatkoztak rájuk.

A jelenkori Erdély teljes területére kiterjesztett adatbázis kiépítése jelenleg is e webtérkép kifejlesztésének tapasztalataira támaszkodva zajlik, beleértve a helységek számbavételét, földrajzi helyzetének meghatározását és a kutatás szempontjából relevánsnak ítélt adatok dokumentálását is. E folyamat vég-eredményeként létrejövő alkotás arra lenne hivatott, hogy felhasználóbarát, mégis szakmai szempontból megbízható kiindulópontja legyen az erdélyi településekkel és azok történelmével kapcsolatos kutatásoknak.

Kulcsszavak: tér-idő adatbázis, Erdély, írásos említések, településhálózat, térinformatikai feldolgozás, Székelyföld, webtérkép

1. Bevezetés

Napjainkban számos olyan tudományos munka létezik, amely a jelenkori Erdély településeire fókuszál. Ezek között több olyan helységnévtárral is találkozunk, amelyek a települések írásos említéseit összesítik és így a kutatók segítségére lehetnek a terület – a történelem különböző időszakaiban fennálló – településhálózatának rekonstruálásában. Ez a folyamat ugyanakkor igencsak időigényes, mivel ezek a kiadványok tulajdonképpen kivétel nélkül szöveges felsorolások. Emellett a legtöbb helységnévtár vagy csupán egy meghatározott időintervallumra, vagy csak bizonyos területegységekre koncentrál és egyikük sem fedi le teljes egészében a terület jelenlegi településhálózatát, nem beszélve a napjainkra elpusztult vagy önállóságukat elvesztett településekről. A jelenkori Erdély mindenkori településhálózatának áttekintése és időbeli változásainak nyomon követése emiatt rendkívül komplex feladatnak számít.

Ezt belátva, indokoltnak mondható az elérhető információmennyiség egyfajta tér-idő adatbázis formájában történő szintetizálása, az adatbázis alapján pedig egy olyan vizuális alkotás megvalósítása, amely lehetővé teszi az erdélyi településhálózat fejlődésének dinamikus bemutatását, ezáltal pedig, könnyen használható, mégis megbízható munkaként képes az erdélyi helységekkel és azok történelmével kapcsolatos kutatások forrásanyagaként szolgálni. Egy, a településekkel kapcsolatban rendelkezésre álló adatok térben és időben történő láttatását lehetővé tevő tudományos munka segítségével úgy a szakemberek, mint a nagyközönség számára könnyen megállapítható lenne például, hogy a történelem meghatározott időpillanatában mely települések léteztek a jelenkori Erdély területén, azok milyen jogállással rendelkeztek, mely közigazgatási egységhez tartoztak, vagy, hogy a korabeli írásos feljegyzések jellemzően milyen néven hivatkoztak rájuk. Kutatásom elsődleges célja egy ilyen alkotás létrehozása.

2. Forrásanyagok

A jelenleg rendelkezésre álló, az erdélyi helységek írásos említéseit összesítő tudományos kiadványok közül talán Szabó M. Attila *Erdély, Bánság és Partium történeti és közigazgatási helységnévtára* című munkája (Szabó, 2003) a legkiemelkedőbb. Ez példás részletességgel gyűjti össze megközelítőleg

5800 valaha létezett erdélyi település feljegyzéseit, teljesen felölelve az első erdélyi helységekkel kapcsolatos dokumentumok megjelenésétől napjainkig terjedő időszakot, ám még így sem fedi le maradéktalanul Erdély jelenlegi településhálózatát, nem beszélve a mára elpusztult településekről. Az alkotás hiányosságait a ma is létező helységek tekintetében elsősorban Varga E. Árpád Erdély aktuális településhálózatára majdnem hiánytalanul kiterjedő, de csak az elmúlt két évszázad feljegyzéseit taglaló helységnévtárának (Varga, 1998–2002) és a román Országos Statisztikai Intézet (INS) online helységnévtárának (SIRUTA-adatbázis) adataival lehet pótolni. A középkorban elpusztult települések szempontjából Csánki Dezső (Csánki, 1890–1913) és Györffy György (Györffy, 1966–1998) művei bírnak kiemelt jelentőséggel. Ugyan a Szabó-féle munkával nagyrészt átfed, esetenként tőle eltérő információkat közöl Vistai András János Tekintő című helynévkönyve (Vistai, é. n.). További hasznos, de csak regionális vonatkozású anyagok többek között Borovszky Samu Bihar, Szatmár, Temes és Torontál vármegyékre (Borovszky, 1896–1914), Jakó Zsigmond Bihar vármegyére (Jakó, 1940), Kádár József Szolnok-Doboka vármegyére (Kádár, 1900–1901), Léstyán Ferenc történeti Erdélyre (Léstyán, 2000), Pesty Frigyes Krassó (Pesty, 1882) és Szörény vármegyékre (Pesty, 1877) és Petri Mór Szilágy vármegyére (Petri, 1901–1904) kiterjedő kiadványai. Románia településhálózatának változásait az elmúlt néhány évtizedre vonatkozóan Mircea Preda könyve (Preda, 2005) tárgyalja. Munkámban ezen anyagok tartalmának szintetizálására törekszem, a lehető legátfogóbb képet kívánva nyújtani az erdélyi településhálózat történelmi fejlődéséről, amelynek áttekintéséhez ugyanakkor számos kérdéskör értelmezésére szükség van. A következőkben röviden vizsgáljuk meg a jelen szöveg szempontjából leglényegesebbnek mutatkozókat.

3. Fogalmi háttér

Több tisztázandó kérdést felvet a települések jogállásának problematikája. A Kárpát-medencében a helységek közötti különbségtétel alapját nagyon sokáig a települések privilégiumai jelentették, ugyanis azok meghatározott fokú szabadsággal jártak (Mezey, 2003b, p. 170). Város csak privilegizált helység lehetett – szabad királyi város, ha az uralkodó, vagy mezőváros, ha egy egyházi vagy világi földesúr biztosította kiváltságait (Mezey, 2003a, pp. 161–162), de köztes kategóriák is kialakulhattak (Mezey, 2003b, pp. 170–171). A különböző jogállású városok hosszú ideig nem különültek el élesen egymástól, amelynek következtében az egyes jogi kategóriák megjelölésére alkalmazott terminológiában sokáig nem figyelhető meg következetesség (Ladányi, 1980, pp. 461–462). Némi terminológiai megkülönböztetés a kora újkortól kezdődően jelentkezett – ekkor a civitas kifejezés jobbára a fallal övezett városokra vonatkozott, az oppidum fogalom pedig a mezővárosokat (értsd az erődítéssel nem rendelkező

városokat) jelölte (Kubinyi, 2006, p. 159). A jogállásbeli bizonytalanságok miatt ugyanakkor hosszú évszázadokon át igen nehéz megállapítani, hogy ezek a fogalmak és más terminusok, amelyeket korábban párhuzamosan használtak a dokumentumokban, épp milyen települést takarnak az írásos feljegyzésekben.

A helységek kiváltságokon alapuló jogi kategorizálásának felszámolása Magyarországon és vele együtt Erdélyben az 1870-es években következett be. Azóta csupán azok a települések tartoznak a városok körébe, amelyek ténylegesen ellátnak valamiféle közigazgatási, gazdasági, kulturális, esetleg más funkciót (Beluszky, 2014, pp. 3–4; Pál, 2016b, p. 243). Szintén ekkortól lehet egyértelműen definiálni az egyes jogi és igazgatási kategóriákat, annak ellenére, hogy azok több ízben megváltoztak az elmúlt időszakban. Az I. világháború végéig Magyarország részét képező, attól fogva Romániához tartozó Erdélyt illetően a városi jogállású települések az elmúlt bő másfél évszázad különböző időszakaiban érvényes szintjeit az 1. táblázat foglalja össze. A falvakkal jelen esetben nem foglalkozom, mert kutatásomnak nem célja azok jogi szempontból történő megkülönböztetése.

1. táblázat: Erdély városi jogállású településeinek kategorizálása a történelem különböző időszakaiban, 1870-től napjainkig

Időszak	Magasabb rendű városi jogállás	Alacsonyabb rendű városi jogállás
1870–1919	törvényhatósági jogú város	rendezett tanácsú város
1919–1925	oraș municipal (megyei jogú város)	oraș (város)
1925–1950	municipiu (megyei jogú város)	oraș (város)
1940–1945 ¹	törvényhatósági jogú város	megyei város
1950–1968	oraș de subordonare regională (tartományi alárendeltségű város)	oraș de subordonare raională (rajoni alárendeltségű város)
1968–	municipiu (megyei jogú város)	oraș (város)

Forrás: Pál (2016b, p. 243); Săgeată (2006, pp. 52, 64–65, 73); Szabó (2003); Veress (2020, p. 497)

Szintén érdekes kérdéskör a településneveké. Erdély a történelem folyamán mindig egy igen változatos, többnyelvű terület volt, így az erdélyi településeknek az idők során megannyi különböző névváltozata alakult ki (Bartos-Elekes, 2013, pp. 77–79). Ezek használatát eleinte nem szabályozták – az egyértelmű és pontos ismeretükre vonatkozó igény csak a 18. század végén kezdett kialakulni (Bartos-Elekes, 2013, p. 90). Az ezt követően meginduló helységnév-megállapítások keretében a települések különböző nyelvű neveit egységesítették, adott neveket hivatalossá téve. A nevek egységesítése az a folyamat, amelynek során egy erre a célra létrehozott névtestület használatra javasolja, előnyben részesíti egy adott földrajzi részlet valamely névváltozatát, annak pontos írott alakját rögzíti (Bartos-Elekes, 2013, pp. 23, 26). Ha az egységesítést egy törvényesen alakított névtestület

¹ A Magyarországhoz visszacsatolt észak-erdélyi területeken.

végzi, a választott név használatát adott közegben kötelezővé téve, akkor hivatalos nevekről van szó (Bartos-Elekes, 2013, p. 29).

Magyarország és vele együtt Erdély első hivatalos helységnévtára 1873-ban jelent meg, amelyet kb. ötvenként újabb kiadás követett. Ennek ellenére a településnevek megállapítása a 19. század végéig továbbra is rendszertelen maradt (Bartos-Elekes, 2013, p. 113). Ebben az 1898 és 1912 között zajló helységnévrendezés hozott változást, amelynek keretében (majdnem) minden magyarországi településnek megállapították a hivatalos nevét, szem előtt tartva azokat a törvényi rendelkezéseket, amelyek szerint minden településnek csak egyetlen hivatalos neve lehet, egy név kizárólag egy településre vonatkozhat, és minden településnév egybeírandó. A törzskönyvezésnek is nevezett folyamat végeredményét az 1913-ban kiadott hivatalos helységnévtár foglalta össze, amely, mivel magyar oldalról hivatalos névmegállapítás többé nem történt, az erdélyi magyar névhasználatban napjainkig etalonnak számít (Bartos-Elekes, 2013, pp. 114–119).

Miután Erdély Románia részévé vált, a román településnevek váltak hivatalossá, amelyek néhány évvel az I. világháború vége után, 1925-ben estek át hatósági rendezésen. Azóta a román nyelvben is egyetlen hivatalos neve van a helységnek, a fordított eset viszont nem valósult meg, ugyanazon név ugyanis napjainkban is jelölhet több helységet (Bartos-Elekes, 2013, pp. 142–144). Ezt követően országos szintű helységnévrendezés nem történt Romániában, a viszonylag gyakori helységnév-változtatások a hivatalos helységnévtárakban követhetők nyomon (Bartos-Elekes, 2013, pp. 164–166). A települések napjainkban hivatalos neve a román Országos Statisztikai Intézet (INS) folyamatosan frissülő SIRUTA nevű informatikai rendszeréből olvasható ki.

4. Székelyföld településtára

A fentiek szem előtt tartásával, kutatásom első szakaszában a történeti Székelyföld területén található települések adatainak feldolgozásával kíséreltem meg a későbbiekben felhasználható tapasztalatokat gyűjteni az adatbázis kiépítésének és a vizuális anyag kifejlesztésének terén. A szakasz egy kézzelfogható végeredmény, a Székelyföld településtára nevű webtérkép megvalósulásával zárult (Magyari, 2022).

A kutatás célterülete (lásd 1. ábra) a történeti székely székek (Udvarhely-, Csík- és Marosszék, a 17. század elejére Háromszék néven egyesült Kézdi-, Sepsí- és Orbaiszék, illetve a többi székekkel területileg nem összefüggő Aranyosszék) egykori területére terjedt ki (Bartos-Elekes, 2020, p. 146; Kordé, 2016, p. 171; Köpeczi, 1986, p. 332; Oborni, 2016, p. 198; Veress, 2020, p. 195). Ezek a Magyar Királyság vármegyerendszerétől független etnikai különkormányzatok a 14. században alakultak ki, kiterjedésük pedig 1876-os

felszámolásukig, néhány rövid időszakot leszámítva, lényegében változatlan volt (Bereznay, 2011, pp. 78, 170; Elekes, 2016, p. 63; Kordé, 2016, p. 171; Köpeczi, 1986, pp. 332, 1634; Kristó, 2003, p. 80; Pál, 2016a, p. 46; Veress, 2020, p. 195; Vofkori, 1996, pp. 41–42). A székek csak szabad területeket tömörítettek, a jobbágyfalvak a vármegyékhez tartoztak. Ennek tudható be a Csík- és Háromszék által közrezárt enklávé (lásd 1. ábra) létezése, amely tehát a célterületen kívül esett (Binder, 1992, p. 362; Vofkori, 1996, p. 59).²

1. ábra: A történeti Székelyföld a jelenkori Erdélyben és a mai Romániában

Forrás: A szerző szerkesztése

4.1. Módszerek

Az előzőleg részletezett, az erdélyi települések írásos feljegyzéseit összesítő tudományos kiadványokban hatalmas mennyiségű információ áll rendelkezésre a helységekről, amit teljes egészében rendkívül bonyolult, talán nem is lehetséges a felhasználók számára könnyen fogyasztható módon adatbázisba szervezni és szemléltetni, ezért bizonyos megkötések alkalmazására van szükség. Székelyföld településtárának megvalósítása során néhány olyan megkötést határoztam meg, amelyek ugyan bizonyos mértékig megengedik a célterület településhálózatában bekövetkező változások dinamikus bemutatását, de az adatok leegyszerűsítésén keresztül minimalizálják a vizuális anyag létrehozásának nehézségi fokát. Annak ellenére is szükséges volt ehhez folyamodnom, hogy munkámnak ebben a szakaszában csak Szabó M. Attila (2003), Lestyán Ferenc (2000) és Vistai András János (é. n.) anyagaira támaszkodtam, az ezekben nem szereplő településeket pedig

² A történeti Székelyföld kialakulásának előzményeiről lásd még Bereznay (2011, p. 52); Elekes (2016); Köpeczi (1986, pp. 291–295); Veress (2020, pp. 151–152). Természetföldrajzi viszonyairól és kiegészítés utáni közigazgatás-történetéről lásd Elekes (2011).

az Open Street Map, bárki számára hozzáférhető internetes térképszolgáltatás alapján rögzítettem. A megkötések a települések létezésében, jogállásában és feljegyzésekben használt neveiben bekövetkező változásokat érintették:

- az adatbázis a helységeket az őket önálló településként először említő feljegyzés megjelenésétől fogva tekintse létezőnek, első írásos említésüket ezzel a feljegyzéssel feleltesse meg;
- az adatbázis a mára elpusztult vagy önállóságukat elvesztett helységeket az őket önálló településként utoljára említő feljegyzés megjelenéséig tekintse létezőnek, utolsó írásos említésüket ezzel a feljegyzéssel feleltesse meg;
- az adatbázis a helységek önállóságának időleges megszűnésére ne legyen tekintettel;
- jogállás tekintetében az adatbázis egyszerűen falvakat és városokat különböztessen meg egymástól;
- amennyiben a történelem során egy helység jogállása változáson ment keresztül, az adatbázis a változást követően érvényes jogállást annak első és utolsó írásos előfordulása között változatlanul tekintse érvényesnek, akkor is, ha a szórványos feljegyzések ennek ellenkezőjéről tanúskodnak;
- az adatbázis kizárólag a magyar nyelvű nevek változására legyen tekintettel;
- az adatbázis legfeljebb három különböző névalak bemutatását engedje meg: a törzskönyvezett alakét, annak hiányában pedig a legkésőbbi alakét, illetve szükség esetén egy, ritkán két, ezektől egyértelműen (teljesen, vagy elő- vagy utótagban) különböző, a történelem adott időszakának feljegyzéseiben dominánsan előforduló alakét;
- az adatbázis adott névalakot abban az időszakban tekintszen érvényesnek, amelyben használata dominánsnak mondható a feljegyzésekben.

A fentiekhez igazodva a kiépített, a településeket székely székek szerint csoportosító tér-idő adatbázisban (Magyari, 2022, pp. 65–85) a következő adatok kerültek rögzítésre:

- a helységek azonosítását szolgáló magyar nyelvű név;
- a helységek mai települési hovatartozását megadó magyar, román és rendelkezésre álló adat esetén német nyelvű név;
- a helységek első írásos említésének évszáma;
- az elpusztult vagy önállóságukat elvesztett helységek utolsó írásos említésének évszáma;
- a helységek első írásos említésekor rögzített, eredeti jogállása;
- a jogállásváltozáson keresztülment helységek:
 - megváltozott jogállása;
 - megváltozott jogállásának első írásos előfordulását rögzítő évszám;
 - megváltozott jogállásának potenciális utolsó írásos előfordulását rögzítő évszám;

- a települések azonosítását szolgáló névtől egyértelműen különböző, adott történelmi időszak feljegyzéseiben dominánsan használt magyar nyelvű névváltozattal rendelkező helységek:
 - egy, ritkán két névváltozata;
 - névváltozatainak feljegyzésekben tapasztalható dominánssá válását rögzítő évszám;
 - névváltozatainak feljegyzésekben tapasztalható dominanciája megszűnését rögzítő évszám;
- a helységek mai közigazgatási hovatartozása;
- a helységekkel kapcsolatos adatokat szolgáltató forrásanyag.

Az adatbázisban szereplő településeket a QGIS nyílt forráskódú térinformatikai szoftverben lokalizáltam az Open Street Map felhasználásával, majd az adatbázis tartalmát egy azonosító segítségével a helységek geometriai adatait tartalmazó, pontszerű vektoros állományhoz kapcsoltam. A kapott állományt GeoJSON kiterjesztéssel exportálva lehetőség nyílt annak a Leaflet nevű, nyílt forráskódú, interaktív térképek készítésére használható JavaScript könyvtár általi értelmezésére. Ezt a lehetőséget kihasználva, kifejlesztettem egy időben dinamikus webtérképet, amely képes az adatbázisban rögzített információk szemléltetésére.

Ehhez a forráskódban definiálnom kellett egy változót, amelynek értéke mindig megegyezik a történelem azon évével, amelynek településhálózati állapota a weboldalon pillanatnyilag bemutatásra kerül. A változó értékét a felhasználó a kezelőfelület segítségével módosítani tudja. Minden módosítás során egy lekérdezés leválogatja azokat a településeket, amelyek első írásos említése a változó értékénél kisebb, utolsó írásos említése pedig annál nagyobb, tehát amelyek igazoltan léteztek a változó értékének megfelelő évben. Hasonló lekérdezés vizsgálja, hogy a változó értékének megfelelő évben a települések eredeti vagy megváltozott jogállása lehetett érvényben, illetve, hogy az adatbázisban szereplő magyar nyelvű nevek közül melyik lehetett domináns a feljegyzésekben. A webtérkép tartalma mindig e lekérdezések folyamatosan változó eredményének függvénye. A településnevek megjelenítése automatikusan történik a webtérképen, ami egy nemrégiben kifejlesztett bővítmény (Gede, 2023) implementálásának köszönhető, korábban ilyen lehetőség nem volt a használt programkönyvtárban.

4.2. Eredmények

A kifejlesztett webtérkép segítségével a felhasználók számára megállapítható, hogy a történelem adott időpillanatában mely települések léteztek a történeti székhely székek területén, közülük melyek voltak városi jogállásúak, illetve, hogy milyen magyar név vonatkozott a helységekre a korabeli feljegyzésekben. A településhálózat tetszőleges időpillanatban érvényes állapota a weblap bal alsó sarkában elhelyezkedő kezelőfelületen található csúszka mozgatása vagy

szövegdoboz kitöltése révén jeleníthető meg, míg a településhálózat fejlődésének egyfajta szimulációját a Lejátszás gomb teszi lehetővé.

A weblapon a helységjelek stílusbeállításai a települések első írásos említésétől függenek. Minél sötétebb egy településjel kitöltése, annál korábbi szarmazik az adott helység első írásos előfordulása. A városi jogállású településeket nagyobb méretű, vörös körvonalú településjelek szimbolizálják. A helységjelek értelmezésében a képernyő bal oldalán található jelmagyarázat segít eligazodni. A településjelekre történő kattintással ugyanakkor megjeleníthető egy, a helységek általános adatait – mai települési hovatartozását, mai közigazgatási, illetve történelmi széki hovatartozását és első írásos említését – felvonultató szövegtáblak, amelyből az egyes helységekkel kapcsolatos forrásanyag internetes változata közvetlenül elérhető, ami megteremti egyrészt a munka ellenőrzésének, másrészt a mélyrehatóbb kutatások lebonyolításának lehetőségét is.

A webtérképen a történelmi Székelyföld és az egyes székely székek határai is ábrázolásra kerültek, amelyek Románia mai községhatárait tartalmazó, szabadon felhasználható, felület geometriájú vektoros állomány (ANCPI, 2007), Kogutowicz Manó Csánki Dezső tervezte, Magyarország 15. század végén fennálló közigazgatási beosztását ábrázoló térképe (Kogutowicz & Csánki, 1897) általi korrigálása útján készültek. Az anyag alapértelmezett háttértérképe a Stamen Design adatvizualizációval foglalkozó ügynökség Terrain nevű térképszolgáltatása, ami bizonyos nagyítási fokozat elérése után automatikusan átáll a nagyobb felbontásokban is jól kidolgozott Open Street Map-re.

A munka mintegy 600 valaha létezett székelyföldi helység adatait dolgozza fel, az alábbi címen pedig el is érhető a világhálón: https://mercator.elte.hu/~magyarim/erdely_es_a_reszek_telepulestara/szekelyfold.html

Megtekintése kizárólag számítógépen ajánlott, mert az anyag e cikk közlésének idején más eszközökre nem lett optimalizálva.

2. ábra: A történelmi és a jelenkori Erdély a mai Romániában

5. Erdély és a Részek településtára

A kutatás első szakaszának tapasztalataira alapozva jelenleg egy, a fent bemutatottnál jóval részletesebb és szemléletesebb munka kidolgozására törekszem, ami a jelenkori Erdély egészére kiterjed. Az Erdély fogalom a történelem során több jelentésváltozáson is keresztülment. Napjaink szóhasználatában a jelenkori Erdély kifejezés a történeti Erdélytől való megkülönböztetést szolgálja. A jelenkori Erdély minden olyan területet magába foglal, amely az I. világháború után Magyarországtól Romániához került át (lásd 2. ábra), tehát a történeti Erdélyt is, mellette pedig a Bánság keleti részét és a jelenkori Partiumot (Körösvidéket és Máramarost) is (Hajdú-Moharos, 1997, p. 6; Vofkori, 1996, p. 10–11). A terület nem teljesen esik egybe a napjaink köztudatában erdélyinek tekintett 16 megye területének összességével, hiszen lefedi a mai Bákó, Mehedinți, Neamț és Szucsáva megye néhány települését is.

5.1. Módszerek

Munkám célja a történelem során létezett lehető legtöbb erdélyi település írásos feljegyzéseik segítségével megállapítható általános adatainak, illetve fennállásában, dokumentumokban használt neveiben, jogállásában, igazgatási szerepkörében, és közigazgatási hovatartozásában az idők folyamán fellépő változásainak minél részletesebb és precízebb vizuális bemutatása. Ugyanakkor annak érdekében, hogy tevékenységemnek belátható időn belül értékelhető és használható produktuma legyen, az elérhető információmennyiség bizonyos fokú szelektálására továbbra is szükség van.

Ennek megfelelően kutatásomban kizárólag a valaha önállósággal rendelkező helységekkal foglalkozom, azon belül is mindössze azokkal, amelyek földrajzi helyzete legalább hozzávetőlegesen meghatározható, illetve amelyek egynél több írásos előfordulással rendelkeznek. Ezen kívül az információkat rendszerező adatbázissal szemben a következő elvárásokat támasztottam:

- a helységeket továbbra is az őket önálló településként először említő feljegyzés megjelenésétől fogva tekintse létezőnek, első írásos említésüket ezzel a feljegyzéssel feleltesse meg;
- a mára elpusztult vagy önállóságukat elvesztett helységeket továbbra is az őket önálló településként utoljára említő feljegyzés megjelenéséig tekintse létezőnek, utolsó írásos említésüket ezzel a feljegyzéssel feleltesse meg;
- legyen tekintettel a helységek adatainak (beleértve a fennállásukra, jogállásukra, közigazgatási hovatartozásukra és dokumentumokban

- használt neveikre vonatkozókat is) időleges megváltozására, de a feljegyzések potenciális inkonzisztenciája miatt csak akkor, ha a változást egynél több egymást követő írásos említés igazolja;
- a helységek jogi besorolását egyértelműen rendező közigazgatási átstrukturizációt jelölő 1870-es évnél későbbi időleges változásokra kivétel nélkül legyen tekintettel;
 - jogállás tekintetében csak a városok között tegyen különbséget az egyes történelmi időszakok kategorizálásának megfelelően, a falvakat egy nagy kategóriaként kezelje;
 - a városok jogállásának írásos rögzítésében 1870 előtt tapasztalható terminológiai inkonzisztenciát áthidalva, azt hangsúlyozza ki, hogy az ez évet megelőző történelmi időszakok feljegyzései az oppidum vagy a civitas kifejezéssel jellemezték a városi települések jogállását;
 - különítse el egymástól az ismert és a csak hozzávetőlegesen meghatározható földrajzi helyzetű elpusztult helységeket;
 - a középkori igazgatási egységeket tekintse létezőnek azok dokumentált fennállását megelőzően is, a célterület legkorábbi származó írásos említéssel rendelkező helységeinek dokumentált megjelenésétől fogva;
 - a helységek közigazgatási hovatartozásának tárgyalásában az államon belüli legfelső szintre szorítkozzon;
 - a helységek igazgatási szerepkörében bekövetkező változásokat csak az 1870-es évet követően tárgyalja;
 - a helységek igazgatási szerepkörének tárgyalásában az alacsonyabb rendű igazgatási egységek székhelyeinek feldolgozására is terjedjen ki;
 - a célterületet érintő első hivatalos helységnévtár kiadását jelölő 1873-as évet megelőzően a helységek adott időszakok feljegyzéseiben dominánsan előforduló, más névalakoktól egyértelműen különböző névalakjait hiánytalanul rögzítse, feltüntetve azok első és utolsó írott alakját (amennyiben azok különböznek);
 - az 1873-as évet követően minden helység esetén csak a hivatalos nevet dokumentálja;

A kiépítés alatt álló adatbázis a fenti elvárásokhoz alkalmazkodva fogja rögzíteni a célterület településeinek létezésében, jogállásában, közigazgatási hovatartozásában, igazgatási szerepkörében és feljegyzésekben használt neveiben bekövetkező változásokat, méghozzá a változások évszámából és minőségéből álló adatpárok felsorolását tartalmazó mezői révén. A közlési forma tömörsége érdekében az egyes minőségeket sok esetben rövidítések helyettesítik az alaptáblában, ezek feloldását különböző melléktáblákban adtam meg. Mindemellett az adatbázisban dokumentálására kerülnek a települések alábbiakban felsorolt általános adatai:

- a helységek egyedi azonosítója;
- a helységek első írásos említésének évszáma;

- az elpusztult vagy önállóságukat elvesztett helységek utolsó írásos említésének évszáma;
- az elpusztult vagy önállóságukat elvesztett helységek azonosítására szolgáló, forrásanyagokban szereplő név;
- a ma is létező helységek azonosítására és az elpusztult vagy önállóságukat elvesztett helységek mai települési hovatartozásának megadására szolgáló magyar, román és rendelkezésre álló adat esetén egyéb nyelvű név;
- a helységekkel kapcsolatos adatokat szolgáltató egy vagy több forrásanyag;
- az elpusztult vagy önállóságukat elvesztett helységek földrajzi helyzetének megállapításához használt forrásanyag;
- a felhasznált forrásanyag helységekre vonatkozó önálló szócikkére mutató webcím, annak hiányában pedig a felhasznált forrásanyag interneten elérhető változatára mutató webcím.

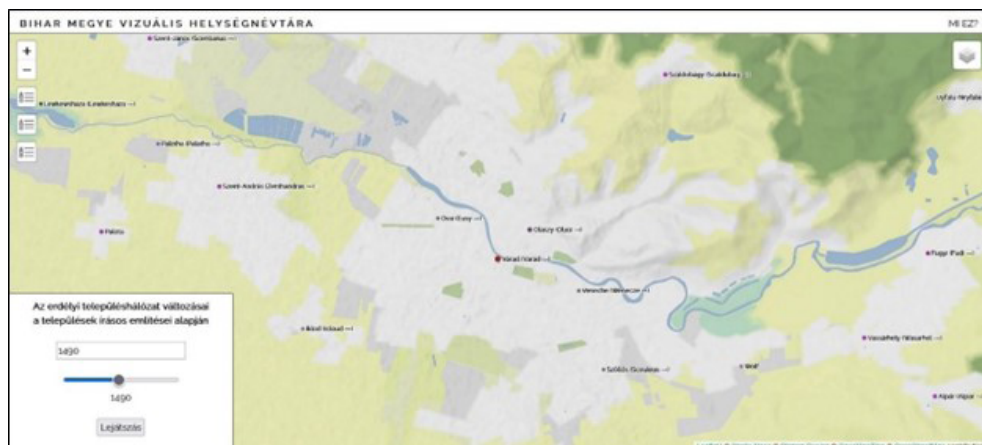
Mivel a világhálón elérhetőek szabadon felhasználható, a romániai települések geometriai adatait tartalmazó, pontszerű vektoros állományok (Balint & Crăciunescu, 2020), amelyek a helységeket szintén a SIRUTA-kódok segítségével azonosítják, ezért a ma is létező települések lokalizálása automatizálható, persze a kapott eredmény felülvizsgálásával. Az elpusztult helységek földrajzi helyzetének megállapítása értelemszerűen továbbra is manuálisan végzendő, különböző időszakokból származó kartográfiai munkák (pl. a Habsburg katonai felmérések térképszelvényei) felhasználásával, vagy a szöveges anyagok útmutatásai alapján. Egy elpusztult település földrajzi helyzetét akkor tekintem ismertnek, ha elhelyezkedésére legalább egy földrajzi név utal a megvizsgált kartográfiai munkákon.

Az így kapott, a települések földrajzi helyzetére vonatkozó információkat és a helységek adatbázisban rögzített adatait egyaránt magában hordozó térinformatikai állomány köré szerveződő, Erdély településhálózatának változásait bemutatni képes webtérkép Székelyföld településtárának alapjaira épülve készülne el, ám a szemléltetni kívánt változások komplexitásából eredően, működése jóval összetettebb lenne. A programkódnak a települések minden potenciálisan változó tulajdonsága esetén meg kell vizsgálnia, hogy azon változó értéke, amely a weboldalon pillanatnyilag bemutatandó településhálózati állapot idejének felel meg, a változások évszámából és minőségéből álló adatpárok felsorolásaiban mely két elem évszámtényezője közé esik, majd a településekhez kell rendelnie a kisebb évszámtényezőjű elem minőségtényezőjéhez tartozó stílusbeállításokat, illetve megjelenítendő szöveges információkat, ezzel kialakítva a webtérkép pillanatnyi tartalmát. Az egyes minőségtényezőkhöz tartozó stílusbeállítások ugyancsak a programkódban kerülnének definiálásra, míg a nekik megfelelő szöveges információk a minőségtényező kódjainak feloldását tartalmazó melléktáblák beolvasásával válnának elérhetővé. A folyamatnak a webtérképen éppen érvényes időpillanat megváltoztatása esetén mindig meg kell ismétlődnie.

5.2. Eredmények

Jelen szöveg közreadásáig a jelenkori Erdély területén valaha létezett 7461 helység általános adatait sikerült feldolgoznom. Ugyanakkor az adatbázis mai Bihar megye területére eső 642 településére vonatkozó információk a fent részletezett elvek mentén tulajdonképpen maradéktalanul kiegészítésre kerültek a helységek feljegyzésekben használt neveiben, jogállásában, igazgatási szerepkörében és közigazgatási hovatartozásában fellépő változások adataival.

A webtérkép továbbfejlesztésével való kísérletezés eredményeképp ennek köszönhetően egy még jelenleg is fejlesztés alatt álló, tehát nem publikus, de már lényegében működőképes vizuális anyag is létrejött, amely lehetővé teszi a mai Bihar megyei településhálózat adatbázisban rögzített változásainak szemléltetését (lásd 3. ábra). A helységek feljegyzésekben használt neveinek változásait a megjelenített településneveknek, az igazgatási szerepkörükéit a településnevek betűstílusának, a jogállásukéit a helységjelek nagyságának és körvonalának, a közigazgatási hovatartozásukéit az igazgatási egységek határainak az alakulása érzékelteti. Utóbbiak számos különböző térképes forrásanyag – ezek felsorolása a közzétett weboldalon elérhető lesz majd – segítségével, ám napjaink állapota elsősorban a <http://geo-spatial.org> címen hozzáférhető, míg a korábbi viszonyok főként a GISTa Hungarorum (OTKA K 111766) fejlesztés során készült térinformatikai állományok felhasználásával kerültek kidolgozásra. A webtérkép tartalmának értelmezésében továbbra is az ablak bal oldalán található jelmagyarázatok segítik a felhasználót.

3. ábra: Nagyvárad és környéke 1490-ben

Forrás: A szerző szerkesztése

A helységjelekre történő kattintással megidézhető szöveglablából az újragondolt webtérképen a települések adott évben érvényes jogállása és

közigazgatási hovatartozása is kiolvasható, sőt, a legtöbb helység esetén a benne szereplő link már közvetlenül a felhasznált forrásanyag adott településsel kapcsolatos önálló szócikkre mutat, ami tovább egyszerűsíti az adatok tüzetesebb megvizsgálásának folyamatát.

Ugyan ez a webtérkép még jelentős fejlesztésekre és helyesbítésekre szorul, talán már jelen állapotában is képes lehet hasznosnak bizonyulni a mai Bihar megyei településhálózattal és annak történelmével kapcsolatos kutatók leegyszerűsítésében és felgyorsításában.

6. Összegzés

Kutatásom elsődleges célja a jelenkori Erdély mindenkori településhálózatának szakmai szempontból korrekt, mégis felhasználóbarát webtérképes helységnévtárának megvalósítása, amely képes a települések fennállásában, feljegyzésekben használt neveiben, jogállásában, igazgatási szerepkörében és közigazgatási hovatartozásában a történelem során fellépő változások szemléltetésére és ezáltal az erdélyi helységekkel és azok történelmével kapcsolatos kutatások támogatására. A munka részeként ezidáig létrejött egy, a történeti Székelyföld településhálózatában bekövetkező bizonyos változások bemutatását lehető tevő kezdetleges webtérkép, amelynek háttérében egy nagyjából 600 sorból felépülő adatbázis áll. Továbbá fejlesztés alatt van egy, a jelenkori Erdély közel 7500 helységének általános adatait feldolgozó adatbázis, amely a mai Bihar megye településeire vonatkozóan lényegében maradéktalanul kiegészül az ábrázolni kívánt változások adataival, így kísérleti jelleggel megindulhatott egy olyan webtérkép kidolgozása is, amely a Székelyfölddel kapcsolatos munka továbbgondolása nyomán a Bihar megye településhálózatában bekövetkező változások vizualizálásának ad teret. A kutatás e szakaszában felhalmozott tapasztalatok felhasználásával a folytatásban cél a munka kiterjesztése a jelenkori Erdély teljes területére.

Köszönetnyilvánítás

A szerzőt a Hitelek és Tanulmányi Ösztöndíjak Ügynökségén (Agenția de Credite și Burse de Studii) keresztül Románia oktatási minisztériuma (Ministerul Educației), továbbá a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Márton Áron Szakkollégiuma támogatja. Köszönet illeti dr. Bartos-Elekes Zsombort, a kolozsvári Babeș–Bolyai Tudományegyetem docensét a munka lektorálásáért.

Irodalomjegyzék

- Agencia Națională de Cadastru și Publicitate Imobiliară – ANCPI (2021). *Limitele unităților administrative România*. geo-spatial.org. <http://geo-spatial.org/vechi/download/romania-seturi-vectoriale> (2023.11.15.).
- Balint, C., & Crăciunescu, V. (2020). *Localități România*. geo-spatial.org. <http://geo-spatial.org/vechi/download/romania-seturi-vectoriale> (2023.11.15.).
- Barta, G. (1987). A történeti Erdély és határai. In Herner J. (Ed.), *Erdély és a Részek térképe és helységnévtára* (pp. 207–215). Franklin Nyomda.
- Bartos-Elekes, Zs. (2013). *Nyelvhasználat a térképeken (Erdély, 19. és 20. század)*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó.
- Bartos-Elekes, Zs. (2020). *Mappæ Comitatum Transylvaniae*. Iskola Alapítvány.
- Beluszky, P. (2014). A szabad királyi városok a dualizmus korában. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 3(1), 3–17.
- Bereznay, A. (2011). *Erdély történetének atlasza*. Méry Ratio Kiadó.
- Binder, P. (1992). A „Siebenbürgen” fogalom jelentésváltozásai: A „comitatus Cibiniensis”-től Erdély német nevéig. *Századok: A Magyar Történelmi Társulat folyóirata*, 126(3–4), 355–381.
- Borovszky, S. (1896–1914). *Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság.
- Csánki, D. (1890–1913). *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I–V*. Magyar Tudományos Akadémia.
- Elekes, T. (2011). Székelyföld közigazgatás-földrajzi változásai a 13. századtól napjainkig. *Földrajzi Közlemények*, 135(4), 415–429.
- Elekes, T. (2016). A székelyföldi közigazgatás és a településhálózat a Magyar Királyságban és az Erdélyi Fejedelemségben. In Benkő E. & Oborni T. (Eds.), *Székelyföld története I.: A kezdetektől 1562-ig* (pp. 63–64). Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont; Erdélyi Múzeum-Egyesület; Haáz Rezső Múzeum.
- Gede, M. (2023). Automatic Labels in Leaflet. *Advances in Cartography and GIScience of the International Cartographic Association*. 4, 8, <https://doi.org/10.5194/ica-adv-4-8-2023>.
- Györffy, Gy. (1966–1998). *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV*. Akadémiai Kiadó.
- Hajdú-Moharos, J. (1997). *Partium, a kapcsolt részek: A Királyhágómellék földrajzi leírása. Királyhágómelléki Református Egyházkerület*
- Jakó, Zs. (1940). *Bihar megye a török pusztítás előtt*. Sylvester Nyomda RT.
- Kádár, J. (1900–1901). *Szolnok-Dobokavármegye monographiája I–VII*. Szolnok-Dobokavármegye közönsége.
- Kogutowicz, M. & Csánki, D. (1897). *Magyarország Mátyás király halálakor: 1490*. Kogutowicz és Társa Magyar Földrajzi Intézete.
- Kordé, Z. (2016). A szék. In Benkő E. & Oborni T. (Eds.), *Székelyföld története I.: A kezdetektől 1562-ig* (pp. 171–173). Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont; Erdélyi Múzeum-Egyesület; Haáz Rezső Múzeum.

- Kósa, L. & Filep, A. (1978). *A magyar nép táji-történeti tagolódása (néprajzi tanulmányok)*. Akadémiai Kiadó.
- Köpeczi, B. (1986). *Erdély története: három kötetben (3. kiadás)*. Akadémiai Kiadó.
- Kristó, Gy. (2003). *Tájszemlélet és térszervezés a középkori Magyarországon*. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár.
- Kubinyi, A. (2006). Városfejlődés a középkori Magyarországon. In Gyöngyössi M. (Ed.), *Magyar középkori gazdaság- és pénztörténet: Jegyzet és forrásgyűjtemény* (pp. 153–174). Bölcsész Konzorcium.
- Ladányi, E. (1980). Libera villa, civitas, oppidum: Terminológiai kérdések a magyar városfejlődésben. *Történelmi Szemle*, 23(3), 450–477.
- Lestyán, F. (2000). *Megszentelt kövek: A középkori erdélyi püspökség templomai*. Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség.
- Magyari, M. (2022). *Székelyföld településtára*. [Mesterszakos diplomamunka, Eötvös Loránd Tudományegyetem]. http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/szakedol-g/2022-msc/magyari_matyas.pdf
- Mezey, B. (2003a). Szabad királyi városok és a bányavárosok. In Mezey B. (Ed.), *Magyar alkotmánytörténet* (5. kiadás, pp. 161–169), Osiris Kiadó.
- Mezey, B. (2003b). Mezővárosok, uradalmak, falvak. In Mezey B. (Ed.), *Magyar alkotmánytörténet* (5. kiadás, pp. 170–177), Osiris Kiadó.
- Oborni, T. (2016). Háromszék és Miklósvárszék – társszék vagy fiúszék. In Egyed Á., Hermann G. M., & Oborni T. (Eds.), *Székelyföld története II.: 1562–1867* (pp. 197–201). Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont; Erdélyi Múzeum-Egyesület; Haáz Rezső Múzeum.
- Pál, J. (2016a). A székek megszüntetése és az új vármegyék megszervezése. In Bárdi N. & Pál J. (Eds.), *Székelyföld története III.: 1867–1990* (pp. 45–52). Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont; Erdélyi Múzeum-Egyesület; Haáz Rezső Múzeum.
- Pál, J. (2016b). A városállomány átalakulása. In Bárdi N. & Pál J. (Eds.), *Székelyföld története III.: 1867–1990* (pp. 243–245). Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont; Erdélyi Múzeum-Egyesület; Haáz Rezső Múzeum.
- Pesty, F. (1877). *A Szörényi bánság és Szörény vármegye története*. Magyar Tudományos Akadémia.
- Pesty, F. (1882). *Krassó vármegye története*. Athenaeum.
- Petri, M. (1901–1904). *Szilágy vármegye monographiája I–VI*. Szilágy vármegye közönsége.
- Preda, M. (2005). *Comunele și orașele României*. Editura All Beck.
- Roth, H. (1999). *Kis Erdély-történet*. Pallas-Akadémia Kiadó.
- Săgeată, D-R. (2006). *Deciziile politico-administrative și organizarea teritoriului: Studiu geografic cu aplicare la teritoriul României*. Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”. Editura Top Form.
- Szabó, M. A. (2003). *Erdély, Bánság és Partium történeti és közigazgatási helységnévtára*. Pro-Print Kiadó.
- Varga, E. Á. (1998–2002). *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (1850–1992) I–VI*. Pro-Print Kiadó.

Veress, E. (2020). *Erdély jogtörténete (2. kiadás)*. HVG-Orac Könyvkiadó; Forum Iuris Könyvkiadó.

Vistai, A. J. (é. n.): *Tekintő: Erdélyi helynévkönyv I–III*. https://web.archive.org/web/20110710231100/http://www.fatornyosfalunk.com/html/erdelyi_helynev-konyv.html (2023.11.15.).

Vofkori, L. (1996). *Erdély közigazgatási és etnikai földrajza*. Balaton Akadémia.

Lektorálta: dr. Bartos-Elekes Zsombor, egyetemi docens, Babeş–Bolyai Tudományegyetem

Tourism in székelyföld in the light of the coronavirus pandemic – visit Harghita family friendly, visit Covasna safe place

TAMÁS SZÖLLŐSI

Ludovika University of Public Services, Sapientia Hungarian University of Transylvania, Ph.D. student, office.szollosit@gmail.com

Abstract. The research investigates the profound impact of the COVID-19 pandemic on the tourism industry, focusing on its repercussions in the Szeklerland region, specifically in Harghita and Covasna counties. The pandemic led to unprecedented challenges, including global shutdowns and travel restrictions, causing a severe economic crisis in the tourism sector. Recognizing the need for strategic recovery, local authorities in Harghita and Covasna implemented innovative campaigns: „Visit Harghita Family Friendly Region” and „Visit Covasna Safe Place.”

The study analyzes the effectiveness of these campaigns in attracting tourists, evaluating their impact on tourism entrepreneurs’ perspectives. The COVID-19 pandemic disrupted international travel, affecting various tourism segments. The research underscores the importance of safety in travel decisions, with tourists prioritizing destinations that guarantee health protection. The „Visit Harghita Family Friendly Region” initiative aims to make Harghita County family-friendly, tailoring services for family travelers. The program issues certifications to accommodations meeting criteria for family-friendly environments. Similarly, the „Visit Covasna Safe Place” campaign in Covasna County certifies tourism units implementing COVID-19 precautions, aiming to regain tourists’ trust.

Results indicate a decline in tourist numbers in 2020, with Harghita experiencing a 57.05% decrease, and Covasna a 42.39% decrease. However, both counties exhibited resilience, surpassing the national average in attracting tourists. The campaigns positively influenced tourism, with entrepreneurs expressing satisfaction and planning to continue participating.

In conclusion, the research highlights the successful response of Harghita and Covasna counties to the tourism crisis induced by the pandemic. The campaigns played a crucial role in directing tourists’ attention to the region, contributing to the recovery and development of the tourism sector. The study provides insights into the adaptability of domestic tourism, the significance of government support, and the strategic measures undertaken by local authorities in navigating the challenges posed by the pandemic.

Keywords: Covid-19, Safe Tourism, Szeklerland, Economy, Harghita, Covasna

1. Introduction

Travel is essential for the flourishing of tourism, and any factor hindering it has a significant impact on the tourism industry, given its high vulnerability (Jiang & Ritchie, 2017). The COVID-19 pandemic and the implemented restrictions had an immediate effect on national economies, including tourism systems. The world came to a standstill, and during the quarantine period, both international and domestic tourism experienced a dramatic decline. The pandemic highlighted challenges previously deemed unimaginable: global shutdowns, countries closing their borders, and people confined to their homes. An economic crisis seems inevitable, leaving even survivors uncertain about the future (Žižek, 2020).

Based on previous studies (McKercher & Chon, 2004), responses to pandemics can play a significant role in the collapse of tourist destinations and seriously impact tourism demand. While some countries successfully managed the pandemic, economic downturns are felt almost everywhere. The tourism sector is severely affected by this impact, requiring carefully planned strategies for recovery (Yeh, 2020).

The purpose of this study is to illustrate how the changed situation has affected tourism in Szeklerland, particularly in Harghita and Covasna counties. Local authorities had to develop strategies to revive tourism. Two counties launched a campaign recognizing places that could safely operate after the lifting of restrictions, successfully directing tourists' attention to the region. The article evaluates the impact of the communication campaign on attracting tourists and assesses entrepreneurs' opinions on the effectiveness of the measures.

2. COVID-19 Pandemic

The COVID-19 pandemic has posed enormous challenges to the global tourism industry. The increased demand for health and safety, coupled with restrictions implemented to curb the spread of the pandemic, has significantly impacted every facet of the tourism sector. In their research, Smith and Gössling (2020) shed light on the effects of travel restrictions and forecasted numerous structural changes in the industry. (Bortosz, 2022) The dynamic growth in tourism experienced in recent years came to a sudden

halt due to the pandemic. Forecasts for 2020 became meaningless, and the financial situation of those involved in the industry, as well as businesses, became uncertain. In April 2020, the UNWTO estimated a \$450 billion loss for the tourism sector, representing more than half of the planned amount (Baba et al., 2020). The economic consequences were particularly severe for the European Union and Romania, where tourism plays a key role in the economy.

Following the annual 6% growth in international tourism experienced in recent years, the 2020 forecasts indicated that over 1.4 billion people would have travelled internationally, contributing 3.3% to the global GDP. In the European Union, more than 13 million people enjoy the benefits of travel (Eurostat, 2019) and 3.6 million people work directly in the industry. After the outbreak of the pandemic, forecasts became unrealistic, and every decision directly influenced tourism, making the crisis outcome palpable due to the industry's instability, economic dependency, and the interconnectedness of the pandemic (Baba et al., 2020).

In April 2020, the UNWTO estimated the loss to exceed \$450 billion, while Statista (2021) sources suggested this figure could reach \$730 billion (Baba et al., 2020).

The COVID-19 pandemic began in December 2019 in the Chinese city of Wuhan and spread globally, leading the World Health Organization (WHO) to declare it a pandemic on March 11, 2020 (Wu et al., 2020).

There was a temporary decline in international trade, foreign direct investments, export services, and tourism (Varga, 2020). Various segments of tourism, including air travel, tours, public transportation, accommodations, restaurants, events, and festivals, were affected to varying degrees by the crisis.

During spring, tourism practically ceased, and the decline in international arrivals had a severe impact on all segments of tourism and hospitality. Regions with tourist attractions were particularly affected, where cancelled events, closed accommodations, and tourist attractions became immediately noticeable. The hospitality industry, including restaurants, was forced to close, but some shifted to delivery services to sustain their operations. Subsequently, reports of layoffs and near-bankruptcy situations surfaced, with several major airlines (Euronews, 2020) and travel agencies seeking state support for survival, including Scandinavian Airlines (Airlines Economics, 2020), Singapore Airlines (Aljazeera, 2020), and German TUI (Bloomberg, 2020).

The relationship between the pandemic and travel plays a central role in understanding health protection and global changes (Burkle, 2006). Tourists' mindsets have changed, with health protection becoming the top priority when planning travel. Tourism stakeholders must adapt to new challenges and travellers' new expectations to rebuild trust in tourism. (Cordesmeier & Papathanassis, 2011)

The pandemic has altered tourists' mindsets, making health and safety the top priority when planning travel. Tourists now prefer destinations where strict hygiene measures are in place, and health protection is part of tourism services (Fotiadis et al., 2020). Research by Nielsen and Sørensen (2021) highlights tourists' health protection preferences and reactions, revealing new directions in tourism.

The world has experienced various pandemics in recent decades, but the COVID-19 pandemic had particularly significant consequences for the global economy. This is because, although the virus is not as infectious as other diseases and not as deadly as Ebola, asymptomatic individuals can spread the infection before recognizing the illness (Gössling, 2020).

The fundamental condition for the development of the tourism industry is safety, as tourists prefer calm, peaceful, i.e., safe destinations. If a tourist destination cannot guarantee visitors' safety, its competitiveness cannot be maintained under any conditions (Csapó & Törőcsik, 2019). The COVID-19 pandemic poses a global threat, and the security of defense against it has become a fundamental determinant in travel decisions.

Undoubtedly, privately owned accommodations rank among the safest. During the pandemic, urban dwellers appreciate their own vacation homes, and there is an increased demand for second homes during epidemiological restrictions. This phenomenon has provided new opportunities for people enjoying the possibilities of remote work and considering vacation home purchases (Raffay, 2020).

The majority of tourists now prefer self-driving travel, where contact with strangers can be minimized. Trust in rail, bus, sea, and air travel has wavered for many due to the pandemic. (Marinko et al., 2021)

Domestic tourism gained significant importance due to the pandemic, as these destinations are cheaper, and travel costs are lower. Travel regulations (testing, quarantine, border closures) encourage those desiring to travel to favour local destinations. Traditional mass tourism was most affected by the pandemic, but the popularity of alternative forms of travel may increase. Tourism forms that allow easier physical distancing, improving the quality of travel, such as cycling tourism, active tourism, rural/village tourism, health tourism, and eco-tourism, may enjoy advantages (Raffay, 2020).

2.1. The Pandemic in Romania

In Romania, the first case of infection was recorded on February 26, 2020. The progression of the pandemic in the initial stages in Romania mirrored that of Western Europe. To curb the spread of the virus among the population, control the outbreak, and prevent hospitals from becoming overwhelmed, the Romanian authorities declared a state of emergency in the

country on March 15, 2020. Two days later, restaurants, hotels were closed, and indoor events were banned, with only outdoor events allowed, limited to a maximum of 100 attendees. On March 21, a curfew was imposed through a military ordinance, followed by a complete lockdown on March 24. (Radulescu, 2021).

The state of emergency concluded on May 14, after which a state of alert was implemented, thereby easing restrictions. The government introduced several restrictive measures, including the state of emergency, closure of restaurants and hotels, event bans, curfews, and complete lockdowns.

The coronavirus pandemic resulted in a severe economic crisis globally, affecting both Europe and Romania. One of the most affected sectors was light industry, including textile, leather, and footwear, where consumers could easily postpone purchases of these products during crises. In contrast, sectors such as food, beverage, or pharmaceuticals were less affected since these products are essential for our daily needs (Uzzoli et al., 2021). Similar issues affected the automotive and entertainment industries, as well as tourism. The light industry was already in a challenging situation before the pandemic, where labor costs were relatively high in the cost structure of companies. National minimum wage increases further hindered the competitiveness of this sector, especially for companies supplying global corporations or operating as local subsidiaries of multinational companies (Szöllősi, 2022).

The research team of the Babeş-Bolyai University Faculty of Economics and Business Administration continuously examined the „COVID-19 – Romanian Economic Impact Monitor” project, assessing the pandemic’s effects on the Romanian economy.

Results from the first 200 days revealed that Romania conducted 2.04 million tests, with 103,495 positive cases, 43,025 recoveries, and 4,163 fatalities (the data from September 13, 2020, indicates an active case count of 56,307). The Romanian economy detected a downturn in the first quarter, but the real crisis occurred in the second quarter, showing a 12.3% decline from the first quarter and a 10.5% decrease compared to the same period in the previous year, as pointed out by BBTE researchers. The tourism-hospitality industry and cultural, artistic, and other services experienced the most substantial declines.

By the year-end, 674 days after the first case, the country registered over two million confirmed cases, with over 60,000 fatalities. Vaccination rates reached 35% with the first dose, the 2021 annual budget deficit was 7.2%, and inflation stood at 8.4%.

The global pandemic’s impact on Romanian tourism is evident in statistics. Incoming tourists registered by tourist destinations in June 2020 decreased by 74.5% compared to June 2019, counting only 334,000 visitors, while the number of overnight stays dropped by 76.5%. The number of foreign

tourists decreased by 68.7%, and the travel of Romanian tourists abroad decreased by 68.1%. In June, domestic tourists accounted for 96.1%, while foreigners accounted for 3.9%, with 86.2% of foreign tourists coming from EU states.

Observing the average duration of trips in 2020, tourists spent an average of 2.1 days, both domestic and foreign. Among the most popular accommodations, most tourists preferred bungalows (33.7%), followed by campings (15.4%), hotels (14.9%), villas (13.7%), tourist houses (12.5%), agro-tourist pensions (12.4%), boats (11.9%), refuges (11.8%), and least preferred were guesthouses (11.2%).

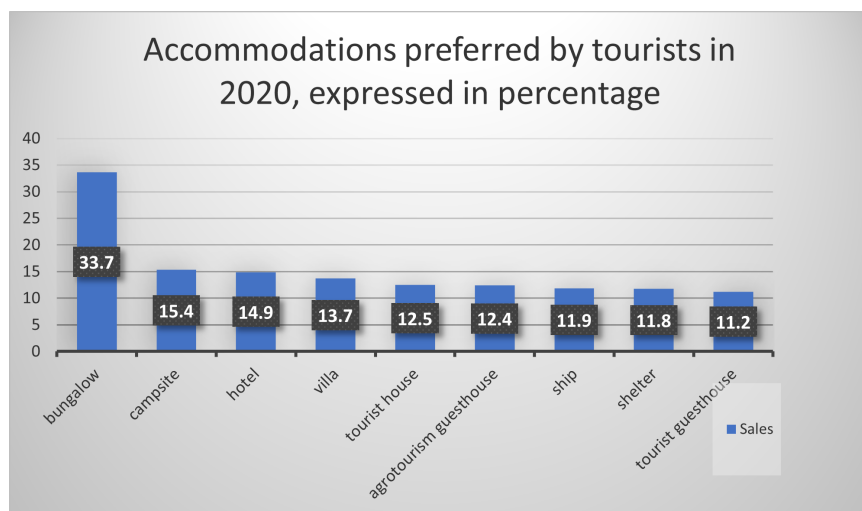

Figure 1: Accommodations preferred by tourists in 2020, expressed in percentage

Source: Self-edited based on the data of the Romanian Statistical Office

Regarding the entry of foreign tourists in June 2020, 409,000 were registered, representing a 68.7% decrease compared to June 2019. Air travel (14.0%) and car travel (93.1%) were the most common modes of transportation. In 2021, on a national level, the number of arrivals started returning to pre-pandemic levels, with a total of 9,276,700 persons registered in accommodations, reflecting a 46.4% increase from 2020. The number of registered overnight stays in accommodations in 2021 was 20,653,100, a 43% increase compared to 2020. Of these overnight stays, 91.1% were contributed by Romanian tourists, while 8.9% were from foreign tourists. In terms of the arrival of foreign tourists and the number of overnight stays, those coming from Europe represented the highest proportions at 78.4% and 76.7%, respectively. Compared to the previous year, most tourists preferred hotels (32.1%), followed by bungalows (25.2%), villas (25%), boats (24.3%), campings (20.4%), tourist houses (19.9%), refuges (18.6%), agro-tourist pensions (17.3%), and guesthouses (15.6%).

3. Tourism in Szeklerland

Szeklerland is a historical-cultural region that stands out by preserving its ethnic characteristics distinctively from other Transylvanian landscapes. The Hungarian community did not disperse randomly in this area, which is why it is considered an ethnic region. The term „Szeklerland” unmistakably denotes the territorial unit associated with the settlement of the Szeklers and their centuries-long organization of this region. (Horváth, 2010)

The tourism in present-day Szeklerland is dynamic and evolving, yet simultaneously inert, uncontrolled, and undirected, encompassing diverse activities. Its versatility lies in not relying on a single character, attraction, model, or season: it spans from winter sports to hiking, cultural events, to medical services. However, the market background of Szeklerland’s tourism predominantly relies on the Hungarian and domestic market, though exact statistical data is lacking, this can be asserted based on empirical observations. (Nagy, 2011)

The tourism offer is fundamentally built upon four categories:

1. Natural and scenic attractions: These include places like the Gyilkostó, Szent Anna-tó, marshlands, mud volcanoes, forests, etc.
2. Ethnic and cultural features: Tourists can explore historically significant sites, participate in sports events, cultural festivals, and religious events, such as Pentecost pilgrimage or chimney cake festivals.
3. Medical tourism: Building on mineral waters, salty waters, and other therapeutic factors, the region offers experiences in health tourism. For example: Covasna, Sovata, Tusnádfürdő.
4. Active tourism: Mostly based on hiking, it also includes other activities like horseback riding, skiing, kayaking, hot air balloon rides.

The future of Szeklerland’s tourism depends on how it can diversify its market background and attract international markets into the development process. „The tourism offer of Szeklerland has been renewed in recent years not with great fanfare but decidedly – cultural attractions, memorials of national significance, or well-established natural landmarks are consistently complemented by new attractions and quality services.” (Víg, 2019)

The development of county tourism extends to the establishment of tourist infrastructures and frameworks, as well as the formulation of effective proposals for tourism development policies. Additionally, it aims to support tourism through communication, attracting funding, producing promotional materials, providing tourism services, organizing gastronomic and other cultural-touristic events, participating in exhibitions, and enhancing the county’s tourism potential.

The creation of Tourist Information Centers ensures easy access to information for visitors, while the increase in overnight stays is supported by various aspects of tourism development and promotion. These include facilitating access to development opportunities for tourism stakeholders, developing institutional frameworks in the tourism sector, organizing fairs, exhibitions, tourism conferences, creating publications, participating in thematic projects, and promoting religious and cultural tourism.

The management of protected areas is also a crucial element of tourism development. Studies and research are conducted within this framework, the administration of protected areas receives special attention, and programs and projects are developed in sustainable tourism. All these measures collectively aim to facilitate the effective development of the county's tourism sector and make it more attractive to both local and international visitors.

Therefore, the „Association for the Tourism of Covasna County” was established in 2008, and the „Harghita Community Development Association” in 2009. Both organizations have the important task of managing, maintaining, and promoting the Visit Harghita and Visit Covasna applications and websites. These platforms collect all the information that tourists visiting the counties might need. The applications are iOS and Android compatible, provide comprehensive information about the attractions, accommodations, restaurants, and other tourist services in both counties. The three-language (English, Hungarian, Romanian) and free-to-download applications serve three main purposes: firstly, they offer a unified tourism database summarizing the attractions, accommodations, restaurants, and other tourist services in both counties. Secondly, the applications ensure that the two counties, as destinations, are widely accessible among mobile applications, facilitating orientation for visitors in the area. Thirdly, the application includes a digital tour guide feature, allowing users to interactively explore the special features and attractions of the county.

Due to the COVID-19 pandemic that erupted in the spring of 2020, tourism in Harghita and Covasna counties faced a similar fate as globally. In March and April, the number of bookings approached zero, and due to the impact of sanitary measures, tourism almost came to a complete halt. While the number of registered tourists increased during the winter season, with 30% more visitors than in the same period of the previous year, the pandemic and restrictive measures severely affected the work of tourism professionals. Events were canceled, and the decrease in the number of travels resulted in the closure of numerous tourism facilities.

However, entrepreneurs in the tourism sector resorted to creative solutions during this challenging period. (Griffin et al., 2021) Maintaining continuous communication with potential tourists, brand building, and organizing virtual tours all reflect the industry's flexibility and adaptability.

The Romanian government introduced various support measures for the tourism sector, including a 75% technical unemployment benefit. Additionally, they continued issuing holiday vouchers, extending their validity. During the state of emergency, further support measures were implemented, such as abolishing the territorial and building tax obligations for hospitality units. These steps aimed to sustain and boost the industry in the fight against the challenges posed by the pandemic.

After the easing of measures, life resumed, bringing relief to entrepreneurs, citizens, and tourists alike. This period offered an excellent opportunity for counties to compete successfully with other tourist destinations. By promoting the characteristic attractions of the region and successfully attracting the attention of tourists through effective marketing strategies, significant progress was made. This approach enabled them to strengthen their competitiveness and make themselves attractive to travelers.

3.1. Visit Harghita – Family Friendly

As part of revitalizing tourism in Harghita County and coordinating specialized services for family travelers, the Visit Harghita Family Friendly program is an integral part of the county's tourism offerings. The main goal of this initiative is to make Harghita County appealing to those who want to spend quality time with their families. The Family Friendly services create an environment that takes into account the needs of travelers with children, whether it's accommodation or dining options, providing numerous meaningful recreational opportunities and ensuring interesting and safe experiences for every family member.

The tourism year 2020 posed challenges for the industry due to the global COVID-19 pandemic. Due to restrictions on group travel, people generally preferred excursions with their families. In this context, in April, the Harghita County Council and the Harghita Community Development Association launched the long-term Visit Harghita - Family Friendly initiative, which formed the basis for boosting county tourism.

The Visit Harghita - Family Friendly campaign was created with consideration for continuously changing trends and regulations, as well as the opinions of local experts and entrepreneurs. The initiative aims to give special attention to family travelers, offering services and programs tailored to them in the county. To receive the Family Friendly certification, accommodations and hospitality establishments must have appropriate qualifications and meet the criteria of Visit Harghita - Family Friendly, strictly monitored by the Harghita Community Development Association. Through this, the program ensures that families can spend quality and memorable time in Harghita County, creating a safe and satisfying tourism experience.

In 2020, the Harghita Community Development Association issued 52 Family Friendly certificates, which were received on August 5th in Székelyudvarhely at the Septimia Resort by 33 accommodation providers and 19 restaurants. Subsequently, in 2021, an additional 35 Family Friendly certifications were awarded in Csíkszereda at the award ceremony held at the Fenyő Hotel. Within this, 14 accommodation providers and restaurants, 15 tourism service providers, and 6 tourist attractions received the certification. Razvan Pascu, a tourism expert and influencer, and his team participated in the Family Friendly award ceremony, significantly contributing to the national recognition of the Visit Harghita Family Friendly concept. Thanks to this event and the related promotional campaign, the Visit Harghita Family Friendly initiative reached further across the country.

The following year, 2022, brought an additional 28 Family Friendly certifications, which were received by tourism service providers at the award ceremony held on May 5th in Székelyudvarhely at the Mini Erdély Park. In total, 135 tourism entrepreneurs in Harghita County possess Family Friendly certification, offering a wide range of 154 services, allowing every family to find ideal accommodation, restaurant, program, and attraction in the region.

To obtain the certification, accommodations and restaurants must have the certification issued by the Romanian Ministry of Tourism and comply with the Visit Harghita – Family Friendly criteria. The compliance of the criteria is verified by the Harghita Community Development Association. Requirements in this system include:

- The hospitality unit must have a hazard-free environment, especially in areas designed for children.
- Play elements, outdoor equipment, and facilities, as well as sports equipment, must have safety certification.
- Accommodations must avoid placing hazardous items for young children in the bathrooms and provide safe high chairs.
- Indoor spaces, stairs, and kitchens must be non-slip, and play elements in children's corners and playrooms must have safety certification.
- Services provided to guests, such as entertainment areas, playrooms, and sports fields, must be regularly disinfected.
- In activities involving animals, only well-trained, child-friendly animals are allowed, and appropriate protective equipment must be provided.
- Equipment and vehicles related to water and sports activities must have proper technical approval.
- For nature-related activities, a qualified guide must be provided.

These measures help ensure that the hospitality unit provides a safe and child-friendly environment for every visitor.

3.2. *Visit Covasna – Safe Place*

Following the lifting of restrictions, the Covasna County Tourism Association initiated a comprehensive promotional campaign aimed at capturing the attention of domestic tourists towards the tourist offerings of Háromszék. The campaign, named „Visit Covasna – Safe Place,” positioned Háromszék as a destination that offers quality, experiences, and safety. Due to the general halt in tourism, Covasna County enjoyed similar advantages in the competition for tourists as other regions of the country.

In response to the challenges arising from the pandemic situation, Covasna County was among the first to introduce a certification system targeting the restart of tourism activities. The „Visit Covasna – Safe Place” certificate was awarded to tourism units that successfully implemented government-recommended precautions against the spread of the coronavirus. Through these measures, service providers aimed to regain tourists’ trust and attract them to Covasna County.

In May, a widespread campaign aimed at safely continuing tourism was launched in Covasna County. Representatives of „Visit Covasna” personally visited units planning to resume tourism activities and had already implemented various precautions against the spread of the pandemic. Units with the certification receive the „Visit Covasna Safe Place” logo. It is important to note that obtaining the accommodation status did not exempt the concerned service providers from complying with the legal provisions.

The campaign was launched on June 5, 2020, at Sugás Fürdő, belonging to Sepsiszentgyörgy, where the first certificate was awarded to Görgő Panzió. The event was attended by Corina Martin, the President of the Association of Tourism Development, and Răzvan Pascu, a tourism marketing consultant. The purpose of the measures and certifications was to direct tourists’ attention to Háromszék, emphasizing that the county’s accommodations not only provide a safe environment but also offer unique quality and experiences.

As part of the campaign, at the end of July, ten recognized Romanian bloggers, vloggers, journalists, and television professionals visited Háromszék upon the invitation of the Covasna County Tourism Association. The goal was to boost and promote county tourism. During the trip, the influencers visited numerous attractions in the county, learned about local traditions, and participated in various programs. Participants promoted Háromszék on their own media platforms, contributing to encouraging more people to choose this region as a travel destination.

A total of 78 accommodations, 48 restaurants and cafes, and 4 museums received the „safe place” certificate. In addition to the media coverage on the platforms of the invited opinion leaders, the campaign received prominent coverage in the Romanian and Hungarian-language press in Romania, including television, online, and print media. The recommendations of these influencers

and the media coverage both contributed to the campaign successfully reaching a broader audience and encouraging tourists to visit Háromszék.

Criteria for obtaining accommodation certification include partial capacity sales, filling out an online application form, using entrance mats and hand sanitizers, measuring body temperature upon arrival or entering wellness areas, wearing masks and gloves, regular disinfection of common areas, frequent ventilation, and maintaining social distance.

For museums, criteria include reducing the number of simultaneous visitors, placing disinfectant mats, measuring body temperature, providing hand sanitizers, wearing masks, frequent disinfection of common areas, ventilation, and maintaining social distance.

4. Results

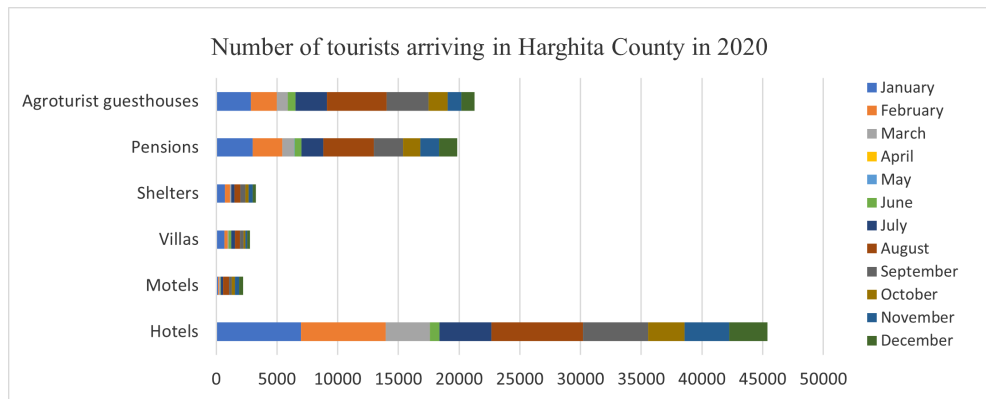

Figure 2: Number of tourists arriving in Harghita County in 2020

Source: Data of the Szeklerland Tourism Destination Management (TDM) Cluster

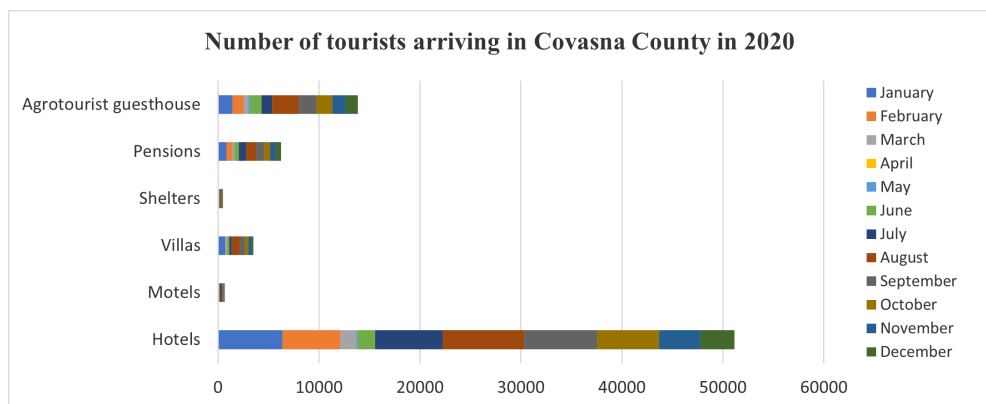

Figure 3: Number of tourists arriving in Covasna County in 2020

Source: Data of the Szeklerland Tourism Destination Management (TDM) Cluster

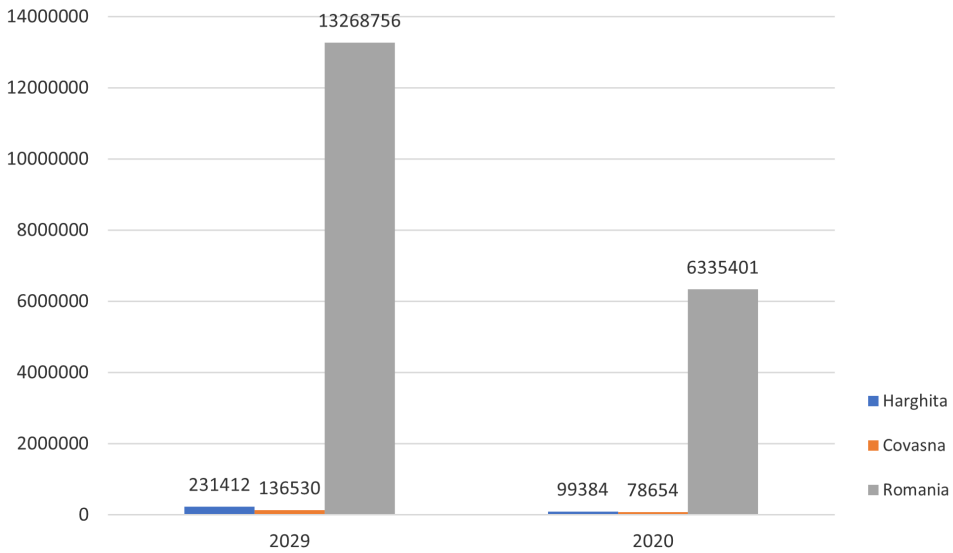

Figure 4: The number of tourists arriving in Harghita County, Covasna County and Romania in 2020 compared to 2019

Source: Data of the Szeklerland Tourism Destination Management (TDM) Cluster

The data reveals a significant decrease in tourist numbers in Harghita County in 2020 compared to the previous year, with a measured decline of 57.05% (231,412 tourists in 2019 compared to 99,384 in 2020), while in Covasna County, this proportion was 42.39% (136,530 in 2019 compared to 78,654 tourists in 2020). Romania welcomed 13,268,756 tourists in 2019, whereas in 2020, only 6,335,401 visited, resulting in a 52.25% decrease for the country. Covasna County exceeded the national average by 14%, data of the Szeklerland Tourism Destination Management (TDM) Cluster.

The data unequivocally shows that within the counties, tourism was exceptionally high during the summer months, particularly in August when the number of visitors peaked. During this period, there was a clear surge in demand for tourist attractions and services, resulting in higher tourism activity in both Covasna and Harghita counties.

At the conclusion of the campaign, the organizations of the two counties conducted an online survey to assess the results. Entrepreneurs were asked to evaluate whether they perceived the initiative as positive, negative, or neutral, whether it was beneficial for their own marketing efforts, and whether it helped attract tourists to the county. The survey was based on subjective opinions and had a limited sample size, thus not yielding statistically indisputable results. However, businesses that received the certificate in either county positively evaluated the initiative based on online inquiries and integrated it into their own marketing campaigns. They stated that it

contributed to attracting tourists, thereby increasing tourist traffic and making the region a preferred destination for domestic tourists.

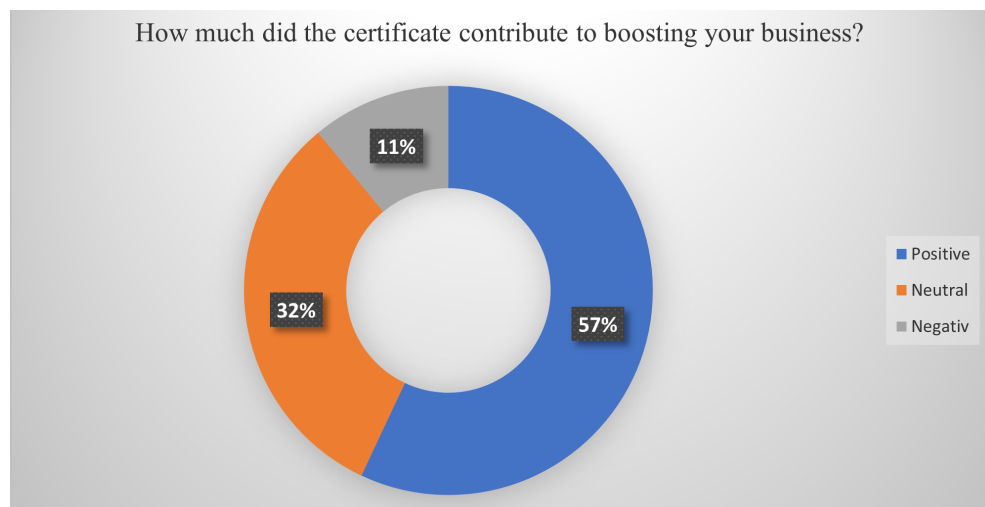

Figure 2: Responses of entrepreneurs to the question „How much did the certificate contribute to boosting your business?” expressed in percentage.

Source: Self-edited based on the data of the survey

The above data reveals that the initiatives launched by Harghita and Covasna counties – primarily communication campaigns – „Visit Harghita Family Friendly Region” and „Visit Covasna Safe Place” had a positive impact on tourism, and entrepreneurs also positively assessed the results.

Based on feedback from entrepreneurs and evaluations by various bloggers and influencers, the campaign conducted in the two counties can be considered successful, as it strategically identified locations that could safely operate after the lifting of restrictions. The pre-planned campaigns focused on revitalizing tourism, while the communication strategies intentionally attracted tourists to the two counties. The results indicate that the campaigns effectively directed tourists’ attention towards the region, positively impacting local tourism.

It is essential to highlight the efforts made by county authorities to support tourism businesses and increase tourist interest. The „Visit Harghita Family Friendly Region” and „Visit Covasna Safe Place” campaigns, although primarily of a communicative nature, successfully stimulated tourist interest and contributed to enhancing the region’s attractiveness.

The tourism in the two counties was less affected by the decline than in other regions. This can be attributed to tourists preferring domestic tourism, seeking places for their holidays and weekends in more secluded, less crowded environments. The two counties aligned excellently with tourism trends, and the positive evaluations from the campaigns indicate that tourists received them with satisfaction.

Entrepreneurs also welcomed the campaigns positively, and in Harghita County, they plan to continue using the „Family Friendly Region” certification in the coming years. This supports the idea that the campaigns were beneficial not only for tourists but also for local entrepreneurs, contributing to the recovery and development of the tourism sector in the two counties.

5. Summary

The present study relies on existing data, consolidating it and drawing various conclusions, thus constituting a secondary data analysis rather than primary research. This research rigorously examined the crisis caused by the COVID-19 pandemic, with a focus on the challenges emerging in the tourism sector. COVID-19 has significantly reshaped the embeddedness of tourism and consumer habits, while simultaneously opening up new opportunities for the business sector. The agility and adaptability of domestic tourism were remarkable, providing effective responses to the evolving needs of tourists.

It is crucial to mention the key role of the government and local authorities in economic recovery, including the tourism sector. Tourism businesses had to develop new strategies for survival, as the closure of businesses and layoffs negatively impacted both the industry and the country’s economy.

Stakeholders in the sector had to act urgently, adapting to new challenges, while the state had to support tourism measures. State support could contribute to the recovery of tourism, and compliance with prescribed measures by experts provided safety, aiding in the quickest possible recovery from the crisis.

The study highlights that Harghita and Covasna counties effectively responded to the crisis, taking rapid and appropriate measures. Through the campaigns, they drew attention to Székelyföld, and the „Visit Harghita Family Friendly Region” and „Visit Covasna Safe Place” programs not only achieved their set goals but also successfully revitalized tourism, surpassing national averages.

Bibliography

- Airlines Economics. (2020). *Sas Signs a SEK 3.3 billion state aid deal*. <https://www.aviationnews-online.com/finance/sas-signs-a-sek-3-3-billion-state-aid-deal/>
- Aljazeera. (2020). *Singapore Airlines gets \$13bn lifeline as airlines beg for help*. <https://www.aljazeera.com/economy/2020/3/27/singapore-airlines-gets-13bn-lifeline-as-airlines-beg-for-help>
- Baba, C.A., Stancioiu, A.F., Gabor, M. R., Alexe, F. A., Oltean, F. D. & Dinu, A. C. (2020). Considerations regarding the effects of COVID-19 on the tourism market. *Theoretical and Applied Economica*, XXVII, 271-284.

- Bloomberg. (2020). German Holiday Firm TUI Said to Near \$2 Billion in State Aid. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-03-26/german-tour-operator-tui-said-to-near-2-billion-in-state-aid>
- Bortosz, K. (2022). Implications of Covid-19 on tourism sector in Poland: Its current state and perspectives for the future, *Tourism Recreation Research*, 47(5-6), 636-640.
- Burkle, F. M. (2006). Globalization and disasters: Issues of public health, state capacity and political action. *Journal of International Affairs*, 57, 241-265.
- Cordesmeier, M. & Papathanassis, A. (2011). Safety perceptions in the cruise sector: A grounded theory approach. In A. Papathanassis & P. Gibson (Eds), *Cruise sector challenges* (pp. 127-145). Gabler Verlag.
- Csapó, J. & Törőcsik, M. (2019). Turizmus és biztonság: a magyar lakosság utazási szokásaihoz köthető biztonsággal kapcsolatos attitűdök reprezentatív vizsgálata. *Turizmus bulletin*, 19(3), 13-20.
- Euronews. (2020). Csődbe menekült a FlyBe brit légitársaság. <https://hu.euronews.com/2020/03/05/csodbe-menekult-a-flybe-brit-legitarsasag>
- Eurostat. (2019). *Over 13 million people employed on tourism in EU*. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-new/-/EDN-20190306-1>
- Fotiadis, A., Polyzos, S. & Huan, T.C. (2020). The good, the bad and the ugly on COVID-19 tourism recovery. *Annals of Tourism Research*, 87, 103-117.
- Gössling, S. (2020). Pandemics, tourism and global change: a rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 20(1), 1-20.
- Griffin, M., Sohrabi, C., Zaid, A., Nicola, M., Kerwan, A., Mathew, G. & Agha, R. (2021). Preparing for COVID-19 exit strategies. *Annals of Medicine and Surgery*, 61, 88-92.
- Horváth, A. (2010). *A területi turizmusfejlesztés lehetőségei a Székelyföldön*. (PhD-értekezés, Pécsi Tudományegyetem).
- Jiang, Y. & Ritchie, B. W. (2017). Disaster collaboration in tourism: Motives, impediments and success factors. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 31, 70-82.
- Marinko, Š., Domingo, R. S., & Małgorzata, P. R. (2021). Impact of COVID-19 on the travel and tourism industry. *Technological Forecasting and Social Change*, 163. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0040162520312956>
- McKercher, B. & Chon, K. (2004). The over-reaction to SARS and the collapse of Asian tourism. *Annals of Tourism Research*, 31(3), 716-719.
- Nagy, B. (2011). *A turisztikai helymarketing Székelyföldön – az imázs- és márkahasználat tudományos megalapozása*. Pécsi Tudományegyetem.
- Nielsen, A., & Sørensen, F. (2021). Tourism and COVID-19: Impacts and implications for advancing and resetting industry and research. *Tourism Geographies*, 1(11).
- Radulescu, C. V., Ladaru, G.R., Burlacu, S., Costantin F. I., Corina I. & Petre, I. L. (2021). Impact of the COVID-19 Pandemic on the Romanian Labor Market. *Sustainability*, 13(1), 1-23.
- Raffay, Z. (2020). COVID-19 járvány hatása a turisták fogyasztói magatartásának változására. Pécsi Tudományegyetem, Közigazgatástudományi Kar.

- Smith, M., & Gössling, S. (2020). Impact assessment of the COVID-19 pandemic on the international tourism sector. *Journal of Environmental Research Letters*, 15(8).
- Statista. (2021). *Coronavirus: impact on the tourism industry worldwide*. <https://www.statista.com/study/70298/coronavirus-impact-on-the-tourism-industry>
- Szöllősi, T. (2022). Háromszék turizmusa a koronavírusjárvány tükrében – Visit Covasna Safe Place. *Polgári Szemle*, 18(4-6), 349-366.
- Uzzoli, A., Koós, B., Kovács, S. Zs. & Páger, B. (2021). Az új koronavírus-járvány társadalmi- gazdasági hatásai és ezek területi következményei. *Területi Statisztika*, 61(3), 291-319.
- Varga, G. (2020). A koronavírus hatása a nemzetközi hatalmi rendre, *Külügyi Szemle*, 19(2), 58-75.
- Víg T. (2019). Székelyföld turizmusa 2.0. Turizmus.com. <https://turizmus.com/desztinaciok/szekelyfoldi-turizmus-20-1162498>
- Wu, T. J., Leung, K. & Leng, M. G. (2020). Nowcasting and forecasting the potential domestic and international spread of the 2019-nCoV outbreak originating in Wuhan, China: a modelling study. *The Lancet*, 395, 689-697.
- Yeh, S.-S. (2020). Tourism recovery strategy against COVID-19 pandemic. *Tourism Recreation Research*, 46(2), 188-194.
- Žižek, S. (2020). *Pandemic: Covid-19 Shakes the World*. OK Books.

Lecturer: István BENEDEK, Ph.D., Lecturer, Babeş-Bolyai University

Appendix

Table 1: Number of tourists arriving in Harghita County in 2020

Month	Total by county	Hotels	Motels	Villas	Shelters	Pensions	Agrotourist guesthouse
January	14 740	6 960	130	690	718	2 984	2 863
February	12 578	6 997	88	252	406	2 441	2 109
March	6 045	3 642	123	76	127	992	934
April	-	-	-	-	-	-	-
May	16	-	-	-	-	16	-
June	2 355	802	25	212	-	595	618
July	10 132	4 258	177	310	265	1 722	2 580
August	19 415	7 539	509	415	475	4 161	4 934
September	12 807	5 362	234	289	421	2 403	3 423
October	6 930	3 000	258	163	255	1 436	1 569
November	7 664	3 704	332	129	338	1 556	1 148
December	6 702	3 120	319	252	238	1 475	1 071
TOTAL	99 384	45 384	2 195	2 788	3 243	19 781	21 249

Source: Data of the Szeklerland Tourism Destination Management (TDM) Cluster

Table 2: The percentage of tourists arriving in Harghita County in 2020 compared to 2019.

2019	231 412
2020	99 384
DIF 2020/2019 %	57.05

Source: Data of the Szeklerland Tourism Destination Management (TDM) Cluster

Table 3: Number of tourists arriving in Covasna County in 2020

Month	Total by county	Hotels	Motels	Villas	Shelters	Pensions	Agrotourist guesthouse
January	9671	6361	67	699	86	829	1430
February	8328	5734	60	60	25	588	1145
March	2399	1602	-	132	20	189	427
April	-	-	-	-	-	-	-
May	393	138	.	-	-	71	173
June	2664	1722	63	212	43	383	1143
July	8796	5704	142	538	83	707	1034
August	13472	8039	129	831	94	1000	2630
September	10925	7252	76	459	48	771	1796
October	8911	6105	38	397	23	623	1556
November	6470	4102	35	280	19	561	1312
December	5625	3394	66	199	32	539	1186
TOTAL	78654	50153	676	4332	473	6261	13832

Source: Data of the Szeklerland Tourism Destination Management (TDM) Cluster

Table 4: *The percentage of tourists arriving in Covasna County in 2020 compared to 2019.*

2019	136530
2020	78654
DIF 2020/2019 %	42.39

Source: Data of the Szeklerland Tourism Destination Management (TDM) Cluster

Table 5: *The percentage of tourists arriving in Romania in 2020 compared to 2019.*

2019	13268756
2020	6335401
DIF 2020/2019 %	- 52,25

Source: Data of the Szeklerland Tourism Destination Management (TDM) Cluster

HITTUDOMÁNY 1: EGYHÁZTÖRTÉNELEM ÉS ELMÉLETI DOLGOZATOK SZEKCIÓ

Felfedezés a levéltári kutatások fényében: Takácsy Ignác (1830–1906) Marosvásárhelyi orgonaépítő eddig nem ismert utolsó alkotása

AMBRUS LÁSZLÓ

*Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Vallás, Kultúra, Társadalom Doktori Iskola,
III. év, ambrus_lszl@yahoo.com*

Absztrakt. Takácsy Ignác Erdély egyik legtermékenyebb munkásságú orgonaépítője volt. A negyven éven át (1860–1900) tevékenykedő, és közel nyolcvan opusszámot elérő mesterről csupán elenyésző mennyiségű, esetenként pedig téves információ lelhető fel a szakirodalomban. Egyre bizonyosabbá válik, hogy hatalmas információhiány van mind magyar, mind szász orgonaépítőink és azok Erdély területén épített hangszereinek a megismerését illetően.

Az utóbbi években akadtak történelmünk ezen kiemelkedően hiányos szegmensének a levéltári szinten való feltárására vállalkozó elszánt személyek, akik kifejezetten egy vallási felekezetnek valamely tájegységeinek az orgonatörténetét kutatják. Munkámmal én is ezen hiánypótló tevékenységhez csatlakoznék, ám rendhagyó módon konkrétan két orgonaépítő életére és munkásságára koncentrálok. Takácsy Ignác (1830–1906) és az ő tanítványa, Vass István (1852–1921) Marosvásárhelynek és a környékének két meghatározó orgonaépítője volt a 19. század második felében.

Életrajzukat a fellelhető levéltári források alapján próbálom rekonstruálni, így munkám elsődleges kutatásnak bizonyul. Ehhez hasonlóan próbálom megismerni az általuk készített új orgonák (kb. 95) és a többtucatnyi javítás és átalakítás történetét. Megismerve így a hangszerépítések előzményeit, folyamatait és azok további több mint százéves sorsát. Remélhetőleg dolgozatom nemcsak e két remek szakembernek állít emléket, hanem hitbuzgó őseinknek is, akiknek legfőbb vágyuk és feltett szándékuk volt, hogy az Istent orgonahang kíséretében dicsérhessék.

Jelen tanulmányomban a kutatásom egyik legfrissebb és talán legvárta-
lanabb eredményét szeretném szemléltetni, mely nem más, mint Takácsy Ignácznak a legutolsó, eddig nem ismert alkotása. Ez a hangszer a román falurombolás jelképévé vált Bözödújfalú katolikus temploma számára készült 1900-ban, ennél fogva kivételes sorsú hangszerről beszélhetünk.

Kulcsszavak: orgona, orgonaépítés, orgonaépítő, egyház, templom

1. Bevezető

A 19. századi erdélyi orgonaépítés történetében Takácsy Ignác igen termékeny munkásságú mesternek mondható. Mégsem volt róla semmilyen életrajzi adatunk, csupán néhány téves feltételezés lelhető fel a szakirodalomban. Ezt tapasztalva egyre bizonyosabbá vált, hogy akár csak Takácsy esetében, jókora információhiány van a legtöbb erdélyi orgonaépítőnkkel illetően. Az utóbbi időkben egyre több vállalkozó szellemű személy kezdett levéltári kutatásokba, hogy történelmünk ezen kiemelkedően hiányos szegmensét feltárja. Hozzájuk hasonlóan én is ezen hiánypótló tevékenységhez szeretnék csatlakozni, viszont nem kifejezetten egy felekezet bizonyos tájegységeire összpontosítva, hanem kiváltképpen bizonyos orgonaépítők – jelen esetben Takácsy Ignác és Vass István – életére és munkásságára vonatkozólag.

Takácsy Ignác miután a közel hatévnyi tanonckodás után megszerezte szegedi tanítómesterétől az ajánlólevelet, valamikor 1859 végén vagy 1860 elején telepedett le Erdélyben, Marosvásárhelyen. Első ismert munkája egy javítás volt Gegesben, eközben kapott megbízást a káposztásszentmiklósi reformátusoktól egy új, hatváltozatú orgona elkészítésére. Ez sok tekintetben remek kiindulópontnak bizonyult az akkor 31 éves pályakezdő Takácsy számára. Sikerült a munkát megszereznie a híres brassói és segesvári mesterek elől. Az elkészült hangszert a – nem csak református körben – nagy elismerésnek örvendő Voczelka Ede zenetanár vizsgálta meg, akinek elégedettsége révén a fiatal Takácsy szinte rögtön megnyerte a református egyház bizalmát. Mindezek felett a hangszer helyszíni felállítása alatt megismerkedett az ottani lelkész 22 éves leányával, akit később feleségül is vett. (Mar.Eme.Lvt. Ek.Gyűjt. Káposztásszentmiklós B1. 1861. évi számadások).

A káposztásszentmiklósi orgona elkészítése után sorban jöttek a megrendelések, csupán a következő tíz évben 15 új hangszert épített, és számos javítást is végzett. Nem volt túlságosan könnyű élete Marosvásárhelyen, szülőföldjétől, Borsod vármegyétől távol. Szinte végig bérelt lakásban élt, sokszor anyagi gondokkal küzdött, emellett elhunyt az első gyermeke, majd 39 évesen megözvegyült. Ennek dacára mégis Marosvásárhely és a térség meghatározó orgonaépítőjévé tudott válni. A legtöbb munkával a református egyház bízta meg, holott buzgó katolikus ember volt.

Az általa épített orgonákat főképpen Dávid István *Műemlék orgonák Erdélyben* (Dávid, 1996) című orgonamonográfiájából és Sipos Dávid *Orgonáknak zengések* (Sipos, 2019) című munkájából ismerhetjük. Dávid István 42 Takácsy-hangszer helyét sorolja fel, illetve további kettőt feltételez. Sipos Dávid ezeken kívül egy újabb orgonát talált, mely ugyancsak a mester munkája, illetve kilenc Takácsy-alkotás történetét mutatja be levéltári kutatások alapján.

Dávid István összeírása szerint Takácsy legutolsó alkotása a bedei református templom 1900-ban készült orgonája, mely a mester 76. műve (Dávid,

1996, p. 54). Ezek alapján kitűnik, hogy az általa épített 76 új hangszer közül 43 helyét ismerjük pontosan, a további 33 hangszer holléte ismeretlen.

A kutatásom egyik célja az, hogy a lehető legtöbb orgonáját, amennyire mélyrehatóan csak lehet, megismerjem, de legalábbis méret és a hangkép tekintetében adatokat szerezzek. Mert Takácsy műhelyének termelését nem a legérdemlegesebb csupán a hangszerek számával arányosítani, mivel azok mérete eléggé különböző. Sokkal inkább a regiszterek, sípsorok számát célszerű figyelembe venni, amely által, ha nem is a teljes negyvenévnnyi munkásságra, de néhány évre vagy évkörre ilyen tekintetben is pontos rálátás lenne nyerhető.

Az aprólékos levéltári kutatások mellett mégis egy hanglemez borítóján lettem figyelmes egy romos Takácsy-orgona billentyűzetére (1. ábra). Alaposabb megfigyelés után kiderült, hogy ez egy eddig nem ismert Takácsy-orgona, ami a mester 79-dik alkotása, szintén 1900-ból. Így tehát nem a 76-dik, azaz a bedei a legutolsó ismert hangszere – ahogyan eddig a szakirodalom tartotta –, hanem ez, amiről akkor csak azt tudtam, hogy létezik, de azt nem, hogy hol.

Felkerestem az orgonistát, aki a lemezfelvételen játszik, így Máthé Vilmától (Székelyudvarhely) megtudtam, hogy a fényképen az egyik bözödújfalusi templom orgonája látható, amit valamikor a falu elárasztását követően, de még 1997 előtt néhai Balázs József gödöllői fotóművész örökített meg.

Viszont az említett erdélyi orgonamonográfia szerint itt a katolikus templomban egy ötváltozatú Kolonics István-féle, az unitáriusok templomában pedig egy ismeretlen mester által épített pozitív orgona volt (Dávid, 1996, p. 59). Kolonics nevét fenntartással kezeltem, éppen ezért Gyulafehérváron, az érseki levéltárban jártam utána a kérdésnek, ahol sikerült is bizonyítékot találni Takácsy és a bözödújfalusi katolikus egyházközség kapcsolatára.

2. A bözödújfalusi Takácsy Ignác-orgona története

2.1. Az orgonaépítés előzményei

Bözödújfaluban már a reformáció előtt is volt katolikus templom, amit a felekezet 1729-ben követelt vissza az unitáriusoktól. E helyett 1740-ben fa-, majd 1784-ben kőtemplomot építettek (Lestyán, 1996, p. 233). Az első orgonájának sem a készítőjéről, sem az építése évéről nincsenek ismereteink. A létezéséről viszont biztosan tudunk, ugyanis az 1887. szeptember 12-én készült leltár egy, a kórusban elhelyezett hatváltozatú hangszerről tesz említést. Ám az akkori állapotáról a következő elkeserítő bejegyzés olvasható: „a legrosszabb állapotban haszonvehetetlen.” (GyFL GyÉL: I.1/a, 1887 év, cat 33, Num 3236)

Nagy Ferenc plébános több püspökhöz intézett leveléből is az derül ki, hogy az elődje, Sebesi József tízévi hosszas betegeskedése alatt mindenféle szükséges javítás elhanyagolódott. Mivel az egyházközség anyagi helyzete meglehetősen szűkös volt, az orgona rendbehozatala nem kerülhetett sorra, ráadásul jóval fontosabb munkálatok vártak magukra, mint például a torony-fedél, illetve az onnan leesett kereszt rendbehozatala.

Áttanulmányozva a templom több évtizedet felölelő leltárjait, kirajzolódott az a tény, hogy maga az épület mindig erősen nedves volt, az emiatt kialakuló magas páratartalom magyarázatul szolgálhat arra, a korábbi orgona hogyan került használhatatlan állapotba. Néha a torony vagy a hajó fedélzete olyan állapotba került, hogy több helyen is behullt az eső, a templom falai a nem megfelelő csatornarendszer miatt fent és lent is omladoztak, illetve a fundamentumba is beszivárgott a víz. Az időnként így kialakuló állapotokon túlmenően állandóan jelen volt a nedvesség, mivel a bejárat a földszinttől alább volt, ezért nagy esőzéskor a víz még a templomba is behatolt, úgy kellett kimerni. Az amúgy is nedves talaj miatt a hívek ülőhelyei alá nem is lehetett deszkapadlót tenni.

Végül a századfordulón az egyházközség úgy döntött, hogy a régi használhatatlan hangszere helyett egy új orgonát készíttet. Erről az elhatározásról a plébános és a gondnok így ír a későbbiekben a püspöknek: „Evégből midőn Méltóságodnak idei I^{so} számu magas körrendeletét a szószerkből felolvastam figyelmünk azon körülményre esett, mennyire kedves dolgot cselekednénk Isten előtt, ha a Jubileumi szent év folyamán – Isten dicsőségére – közös adakozás útján egy új orgonát létesíthetnénk.” (GyFL GyÉL: I.1/a, 1900 év, cat 30, Num 1061)

A helyi, illetve a filiabeli hívek körében szervezett gyűjtés eredményéről a február 11-én készült gyűjtőív tesz részletekbe menő tanúságot. Az irat ezzel a felhívással kezdődik: „A bözöd-ujfalvi róm. kath templom részére egy új orgona készítésének lehetővé tétele végett szíves adakozásra hívatik fel a mélyen tisztelt közönség.” A lajstromon Bözödújfaluból 129, Erdőszentgyörgyről 22, Csókfalváról 16, Makfalváról 7, Kőrispatakról 10, illetve még további 10 másik adományozó neve szerepel. A közadakozás eredménye ekkor 176 forint és 5 krajcár volt, ami idővel még gyarapodott (GyFL SzGyL: VIII, 647/b, 5 dob, 1901, 1900. febr. 11.). Ehhez jött még Haragán József és neje – erdőszentgyörgyi buzgó hívek – 100 forint adománya.

2.2. Az *orgonaépítés folyamata*

A hívek bőkezűségén felbátorodva az egyházközség néhány hét leforgása alatt kapcsolatba is lépett az akkor hetvenéves Takácsyval, akivel március 4-én kötöttek szerződést. Az ekkor létrejött „kölcsonös egyesség alapján orgonaművész Takácsy Ignác úr kötelezi magát a bözöd-ujfalvi róm. kath. egyháznak, hogy 1200, írva is Egy ezer kettő száz koronáért, egy minden tekintetben

megfelelő hat (6) változatu, két testben álló orgonát készít.” Sajnos nem került elő ide tartozó tervrajz vagy tervezet, amely rendelkezne a hangszer szerkezetét és a felépítését illető részletekről. Az alku szerinti díj kifizetését három részletben határozták meg, 400 koronát akkor, 400-at május 1-én, és az utolsó részletet pedig „a munka tökéletes bevégezése után”. A hangszer, illetve a mester és egy segéd kiszállítását, és azoknak a felállítás alatti ellátását a megbízók vállalták fel. A kontraktus még magába foglalta, hogy a készíttetőnek „jogában álland az orgonát felállítása után szakértők által felül vizsgálatni és a netán felmerülhető hiányt az orgona művész terhére végeztetni”. Takácsy a munka elvégzésére június 10-ig, a templom Szentháromság-vasárnapi búcsúünnepéig kapott határidőt (GyFL SzGyL: VIII, 647/b, 5 dob, 1901, 1900. márc. 4.).

Annak ellenére, hogy a megállapodás alkalmával Takácsy 200 forint, azaz 400 korona előlegben kellett volna részesülnön, csupán 100 forintot kapott kézhez akkor. Az első részlet teljes összegéhez végül csak március 10-én jutott hozzá, amikor újabb 100 forintot kapott, ám a kifizetésről fennmaradt bejegyzés nem tesz utalást annak mikéntjéről.

Az 1900. március 9-ei felterjesztésben a plébános így tudatta a püspökkel a kontraktus létrejöttét: „A szerződést az orgona készítésére vonatkozólag MarosVásárhelyi orgona művész Takács Ignác urral 600 frt = 1200 korona értékben megkötöttük, melyet mély tisztelettel a hitközséget biztosító közjegyzői okmányal együtt béterjesztünk.” (GyFL GyÉL: I.1/a, 1900 év, cat 30, Num 1061)

A szerződéskötéskor a templom alaptőkéje 845 forint 20 krajcár volt. Az egyháztanács határozata értelmében a főpásztor engedélyét kérték, hogy ebből 145 forint 20 krajcárt az orgonakészítési alaphoz csatolhassanak, ugyanis a pénztárban így megmaradó 700 forintot némi megszorítással elegendőnek ítélték a templom hátralévő kiadásaira. Eszerint a 600 forintos orgonaépítési költségére akkor így alakult a fedezet: 200 forint a hívek adományából, 100 forint Haragán Józseftől és nejétől, illetve 145 forint 20 krajcár a templom alaptőkéjéből, vagyis összesen 445 forint 20 krajcár. Így tehát még 154 forint 80 krajcár hiány mutatkozott. Ennek okán a hitközség szegénységére hivatkozva – valószínűleg tévesen számítva – 155 forint 80 krajcár könyöradományért folyamodtak Majláth püspökhöz (GyFL GyÉL: I.1/a, 1900 év, cat 30, Num 1061).

Ezen felterjesztésük március 12-én érkezett meg Gyulafehérvárra, amelyre 17-én így válaszolt a főpásztor:

„Tisztelendő Lelkész! T[isztele]ndőségednek folyó évi márczius hó 9-ről - ? szám alatt kelt felterjesztésére a beszerzendő új orgona költségeihez 300 k. azaz háromszáz koronával járulok, mely összeget a mai postán küldöm. Az okmányokat ½ alatt visszazárom. Az új orgonát átadás előtt szakértői elbírálás tárgyává kell tenni. Az átvétel megtörténtéről értesítést kérek.” (GyFL GyÉL: I.1/a, 1900 év, cat 30, Num 1061)

Az utalványozott 150 forintnak megfelelő 300 koronát kézhez véve, Nagy Ferencz plébános és Geréb Dénes gondnok az egyházközség nevében

leghálasabb köszönetüket fejezték ki március 24-én kelt levelükben. Biztosították a főpásztorukat afelől, hogy a szerződésben foglaltak és a magas püspöki leirat értelmében az új orgonát átadás előtt szakértői bírálás tárgyává teszik, melynek eredményét majd felterjesztik.

Május 16-án Majláth püspök Bözödújfalu egyik filiájában, Csókfalván bér-mált. Ekkor minden bizonnyal újabb anyagi segítséget kértek tőle, ugyanis erről tesz a következő írás tanúságot: „A bözöd-ujfalvi templomban építendő új orgona javára előbb adományozott 300 korona összeghez újból adományozok 100 koronát. Csókfalva 1900. Május 16. Majláth s.k. [saját kezűleg] püspök.” (GyFL SZGYL: VIII, 647/b, 5 dob, 1901, 1900. máj. 16.)

Az orgona alkatrészeit és az orgonaépítőt segédeivel együtt június 4-én szállították ki Bözödújfaluba. Az ekkor felmerült, illetve a majdani hazaszállításukat fedező fuvardíjak fejében, Szövérfy Domokos és Ács Dániel összesen 60 koronát vett át aznap Geréb Dénes gondnoktól.

Kitűnik tehát, hogy a szerződéskötéstől pontosan három hónapra volt szüksége Takácsynak a hatváltozatú orgona elkészítésére a marosvásárhelyi műhelyében, ami még két segéddel is kitűnő teljesítménynek mondható. Sajnos ez a remek munkaütem sem volt elegendő ahhoz, hogy a kitűzött június 10-ei határidőt – amikor is a templom búcsúünnepe volt – teljesíteni tudják. Bizonyára a hangszer felállítására az orgonaépítő emiatt vitt magával két segédet is – nem csak egyet, ahogyan azt korábban a kontraktusba belefoglalták –, hogy ezt a munkafázist is lerövidíthesse.

Az orgona végül július 3-ára készült el, melynek felülbírlásával Nagy Ferencz plébános az akkoriban jelentős hírnévnek és elismerésnek örvendő Végler Gyula székelykeresztúri zenetanárt bízta meg. Az ekkor keletkezett szakértői vélemény (GyFL SZGYL: VIII, 647/b, 5 dob, 1901, 1900. júl. 3.) különösen nagy jelentőséggel bír, ugyanis ez az első, és csupán az egyetlen olyan dokumentum, amely részletekbe menően ismerteti a hangszer diszpozícióját és szerkezetét.

„Az orgona csuszka rendszerben készült a következő változatokkal:

1. Princzipál,	8 hangláb, a mély hangok közül
16 fa, 37 czin síp, melyek homlokozatban vannak	
2. Nyitott-fuvola,	8 hangláb
3. Dolce fuvola,	4 hangláb
4. Salicionál,	4 hangláb
5. Princzipál,	4 hangláb
6. Super octáv.	2 hangláb.”

A szakvélemény szerint a sípsorok a nevüknek megfeleltek. Az intonálást és hangolást külön-külön megvizsgálva, a felkért szakember talált némi kivetnivalót, amit az utasításainak megfelelően a jelen levő orgonaépítő helyre is igazított. Ezt követően megállapította, hogy „a változatok összhangja úgy erős, mint halk játéokra kellemes a templom terjedelmének teljesen megfelelő.” Az

egyes szerkezetekről, a felhasznált anyagok minőségéről és Takácsy szakértelméről végső soron a következő állásfoglalás született:

„Fúvója jó anyagból készült, raktáros, könnyen kezelhető és egyenletes szoleat szolgáltat. A változatok jól kiszáradt fenyő fából vannak. A gépezetben a huzanyok kapcsai rézsodronyból és czin-pléhből állanak. Játék asztal külön a két osztott orgona test között van czélszerűen elhelyezve. Véleményem szerint Takácsy Ignác orgona készítő dicséretes munkát végzett.”

A szerződés hátoldalán található néhány utólagos beírás, amely az 1200 korona munkadíj kifizetésére vonatkozólag tesz utalást. Amint az már említésre került, az első 400 korona részletet is csupán két alkalommal voltak képesek kifizetni. A második és harmadik részletet pedig csak egyben, a munka elvégzése után adták át. Az orgonaépítő ennek megtörténtét így nyugtázta saját kezűleg: „Az összes követelése az orgona elkészítéséért, vagyis 1200 korona Egy ezer Kettő száz korona teljesen ki lett fizetve 1900 év Julius hó 4-én. Böződ-Ujfaluban a lelkészi lakban, elismerem.”

A szerződéshez hasonlóan a februári adakozási gyűjtőív végén is történtek utólagos beírások. Július 4-én a plébános minden bizonnyal azért jegyzetelt ide, hogy ez alapján el tudják készíteni a püspöknek szánt részletes kimutatást az új orgona kiadásairól, illetve bevételeiről, mivel mindkettő szövege felépítésileg és tartalmilag is jórészt megegyező. Míg februárban többnyire a forint volt a gyakorban lejegyzett pénznem, addig júliusban már csak a koronát használták.

A hangszer felállítása alatt Takácsynak és a két segédjének a szállása és étkeztetése 58 koronába került, mely összeget július 6-án fizettek ki Teichmann Salamonnak. Ezzel együtt az új orgona költségei elérték az 1318 koronát, viszont erre a célra csupán 1042 korona 50 fillér alap jött be, így 275 korona 50 fillér túlkadásuk keletkezett, amit a Böződi Hitelszövetkezetből felvett kölcsönnel fedeztek, melynek kamatjával és törlesztésével a templom pénztárát terhelték (GyFL SzGyL: VIII, 647/b, 5 dob, 1901, 1900. júl. 6.).

Július 13-án Nagy Ferencz plébános a következőképp tett jelentést a hangszer elkészültéről:

„Ez év folyamán Martius havában midőn Isten Szent nevében egy új orgona építtetéséhez hozzá fogtunk; Méltóságod 1061-1900 sz alatti magas leiratában meghagyni kegyes volt, hogy az új orgona átvételéről a szakértői véleményt terjesszük atyai színe elé. – Hála legyen Isten Szent nevének érette, az új orgonánk elkészülve július 3án átvétetett és Julius 8án a magam és hivedim lelki öröme megszóllalt. – A szakértői véleményt / alatt mély tisztelettel bé nyujtom és egyben kérem Kegyelmes Uramat, miszerint kegyeskedjék nekem engedélyt adni arra, hogy az új orgonát egyik Vasárnap Egyházunk szertartásai szerint ünnepélyesen megáldhassam.” (GyFL GyEL: I.1/a, 1900 év, cat 30, Num 2709; GyFL SzGyL: VIII, 647/b, 5 dob, 1901, 1900. júl. 13.)

Július 17-én Fábián Sándor püspökhelyettes tudomásul vette, hogy az orgona már elkészült és azt a szakértői vélemény jónak találta. Válaszlevelében

továbbá felhatalmazta a plébánost, „hogy ezen új orgonát az előírt szertartás szerint megáldhassa”. Minden bizonnyal ez meg is történt, viszont semmiféle írásos említés nincsen róla.

2.3. Az orgona további sorsa

Az átadást követően csak két évvel később találunk ismét említést a hangszerről, egy lelkészcsere alkalmával, 1902. szeptember 16-án készített leltárban. Eszerint a templom „orgonája hat változatu két testben a karban elhelyezve, újonnan épült” (GyFL GyÉL: I.1/a, 1902 év, cat 33, Num 4113).

Az 1929. október 24-én készült leltár és a december 5-én, a lelkészcsere alkalmával rögzített jegyzőkönyv (GyFL GyÉL: I.1/a, 1929 év, cat 33, Num 5885) szerint az 1900-ban épült orgona ekkor használhatatlan állapotban volt. Viszont ebben nem játszott közre sem a templom akkori elhanyagolt állapota, sem az állandó magas páratartalom. 1930 tavaszán az új plébános előbb a helyi közgyűlés, majd a püspöki főhatóság elé terjesztette az elromlott orgona ügyét. Ebből hónapokig elhúzódó, temérdek dokumentációt eredményező és az egyházközség életében feszültséget okozó esett alakult ki. Ugyanis kiderült, hogy a hangszer szándékos rongálás áldozata lett.

Az új plébános, Kovács Ferenc 1930. március 24-én püspöknek írt jelentésében ezt olvashatjuk a hangszerral kapcsolatban: „Az orgona mindkét leltár szerint 1900-ban készült újonnan és 1928 év nyara óta használhatatlan. Erről a közgyűlési jegyzőkönyvet közelebről küldöm.” (GyFL GyÉL: I.1/a, 1930 év, cat 33, Num 1083) Az említett jegyzőkönyvet, mely március 16-án lett datálva, a plébános április elsején terjesztette a püspök elé, viszont az irat eddig még nem került elő. A tartalmára mégis találunk máshol némi utalást, miszerint az említett gyűlésen két érintett került szóba, az elődplébános és a bogárfalvi elemi iskola egyik tanítója.

A püspök két alkalommal is felkérte Lajos Balázs volt bözödújfalusi lelkészt – mint az egyházközség vagyonának korábbi őrét –, hogy tegyen hivatalos jelentést ebben az ügyben. Innen megtudjuk, hogy az orgonasípok hangoló tekercseinek a kihajtogatása miatt került a hangszer használhatatlan állapotba. Többoldali jelentés és újabb jegyzőkönyvek, illetve levelezések után csak egyre több gyanúsított és indíték került elő. Csupán annyi vált egyértelművé, hogy mindez az előző plébános és a hívek viszálya miatt következett be. Korábban már volt hasonló eset, amikor kivágták a fűvót, vagy behorpasztották a fémsípokokat. Bármennyire is igyekeztek ez alkalommal vétket találni, akivel kifizettethették volna a javítás költségeit – ugyanis az egyházközség igen szegényes volt, mivel földjeit elvették, az alaptökéjük pedig értékét veszítette, továbbá számos fontosabb javítás is váratott a sorára –, de mégsem sikerült az ügy végére járniuk. Kovács Ferenc plébános érdeklődött a bordosi és csöbi kántoroktól, akik úgy vélték, hogy az orgona megjavítása 6000 lejbe kerül. Ezt az összeget nem merte

az alig 180 tagú közösségtől begyűjteni, mert félt, hogy emiatt sokan áttérnének unitárius vallásra (GyFL GyÉL: I.1/a, 1930 év, cat 30, Num 1306).

Kétségtelen, hogyha akkor nem tudtak az ügynek a végére járni, ma már nem lehet az igazságot kideríteni. Ezzel valószínűleg a püspök is így volt akkor, mert végül szeptember 10-én megszánta őket, és kivételesen 6000 lejt adott nekik az orgona kijavítására.

Szeptember 24-én Bordoson vették jegyzőkönyvbe az orgona rendbehozatalát, mely munkát az ottani kántortanító, Simonfi Antal vállalt fel 4000 lejért. A teljes orgona takarítása, a fúvó, valamint minden síp javítása és újrarahangolása volt a feladat, amire október 18-áig kaptak határidőt (GyFL SzGyL: VIII, 647/b, 9 dob, 1930, 1930. szept. 24.). Végül október 16-án vizsgálatnak vetették alá a már helyrehozott orgonát, és megállapították, hogy az kifogástalanul működik. A javítást végző Simonfi Antal és Ferenczy Imre kántortanítók ígéretet tettek, hogy fél év elteltével utóhangolást végeznek díjmentesen (GyFL SzGyL: VIII, 647/b, 9 dob, 1930, 1930. szept. 24.). Ezt követően a hangszer állapotáról a fellelhető román nyelvű leltárok nem közölnek szinte semmilyen konkrét adatot. Az egyik ilyen dokumentum szerint 1949-ben az orgona kopását 20%-osnak ítélték meg, értékét pedig 20.000 lejben.

1975-ben egy árvízvédelmi gát építésének az ürügyén a Ceaușescu-diktatúra megkezdte az egyedülálló – több mint 160 házat, öt templomot, illetve hat különböző felekezetet és több nemzetiséget számláló – kis közösség szisztematikus megszüntetését. Természetesen a helyieket évekig félrevezették, hogy a vízszint csupán egy-két épületet fog érinteni a település legmélyebben fekvő pontján.

1981. november 12-én az egyházközséget Balázs Gyula plébános vette át, aki '82. február–március folyamán a bözdújfalusi papilakon lévő könyvtárat és levéltári anyagot Erdőszentgyörgyön helyezte biztonságba. Február 16-án Jakab Antal püspök levelében szorgalmazta a hívek megnyugtatótatását, hogy ez az átszállítás nem jelenti a plébánia felszámolását, és kérte a lelkeszt, hogy továbbra is lelkiismeretesen lássa el a hívek gondozását (GyFL GyÉL: I.1/a, 1982 év, cat 32, Num 283.)

A 80-as évek végén a hatóságok részéről jöttek a felszólítások, a fenyegetések és a kertekben már itt-ott megjelentek a buldózerek is. Közölték, hogy Bözdújfalun már nem is létezik hivatalosan, és ott nemsokára minden víz alá kerül. Nagy kétségbeesés, bánat és könnyek közepette az emberek próbálták menteni a menthetőt. Mindeközben '89-ben ismét papcsere történt, de az új lelkész már az erdőszentgyörgyi filiába áthelyezett plébániára költözött be.

Végül 1989 novemberében a településen megszűnt az áramszolgáltatás, és decemberben a víz már elérte a falut, ami természetesen nem csupán néhány házat ért el. Érthető, hogy abban az időszakban mindenki a saját nyomorával volt elfoglalva, így az orgona a templomban rekedt. Feltételezem ugyanakkor, hogy az orgona nem lehetett jó állapotban, ezért – műemlékvédelem hiányában – nem volt prioritás annak a kimenekítése. Azért gondolom ezt így, mert a 1982-es és '89-es leltár ugyan nem ír a hangszer állapotáról, ám abban az orgona után

bizonyosan ez okból szerepelt egy elektromos harmónium. Tehát a hangszer valószínűleg már jóval korábban használhatatlan állapotba került.

A levéltári iratok között nem található semmi a hangszer sorsáról. A Bözödújfalut elhagyni kényszerült katolikus vallású Kinda Ferencről tudtam meg, hogy azt valószínűsítik, a templomban rekedt orgona mozgatható részeit 1990–1991-ben széthordták. Egy 1994-ben készült archív videófelvételen, amelyen az látszik, amikor csónakkal a templom ablaka mellé eveztek, hogy a vízszint az orgonakarzatot is ellepte, vagyis a hangszer is vízben állt. Ezt követően öröközte meg (2. ábra) Balázs József gödöllői fotóművész az orgonát, amikor az alacsony vízállás lehetővé tette számára. A letargikus fénykép igazolja, hogy az egykor díszesen álló hangszer minden könnyedén mozgatható elemét valóban elhordták. A templom fedele után idővel az orgona megmaradt részét is elvitték a fából készült karzattal együtt. 2014. június 29-én pedig a templom utolsó álló falrészei is összedőltek.

3. Összegzés

A több tucat ismeretlen Takácsy-alkotás után kutatva éppen egy olyan orgona nyomára sikerült akadni, amelynek sorszáma alapján az eddig ismert 76 hangszer számát további hárommal bővíteni kell. Igaz, hogy ebből csupán egyet, a 79. számút ismerhettük meg, és az ezt megelőző kettő hollétét még szintén homály fedi, de legalább tisztában vagyunk azzal, hogy léteznek vagy léteztek. Megtudjuk, hogy a hetvenéves mester munkásságának utolsó egy évében is legalább négy megbízást kapott új hangszer elkészítésére. Tehát a renoméja még akkor is közismert volt, és szóba került a neve, amikor valahol új orgonát szerettek volna építtetni. Miután 1901-ben elhunyt a második felesége is, Takácsy az egyetlen fiát követve Dévára költözött, és ott töltötte élete utolsó éveit.

Ezzel a felfedezéssel tehát egy olyan Takácsy-orgona létezésére derült fény, ami mára elpusztult. Takácsy utolsó orgonájának feltárt története egybefonódik Bözödújfalú tragikus sorsával is. A 2014-ben végleg összedőlt templom ugyan maga alá temetett mindent, ami valaha ott létezett, viszont ennek az orgonának az emléke és története már nem fog a hullámsírban nyugodni. Az 1900. február 11-én készült gyűjtőíven szereplő közel 200 személy neve arról tanúskodik, hogy a bözödújfalusi katolikus egyházközségnek akkor olyan buzgó hívei voltak, akiknek az volt a legfőbb vágya, hogy az Istent orgona hangja mellett dicsérhessék. Takácsy legutolsó alkotása pedig a mindennapos istendicséretben ezen hívő lelkek áhíthatát növelte.

A hangszer alig kilencvenéves története rámutat és emlékeztet arra is, hogy ez emberi balgaság milyen károkat tud okozni, történjék ez akár egy kis község szintjén, vagy öltön országos méreteket.

*1. ábra: Hanglemezborító, rajta a romos Takácsy-orgona játszóasztalával
Forrás: a lemezborítón Balázs József fotója*

*2. ábra: Bözödújfalusi orgona, Takácsy utolsó alkotása
Forrás: Balázs József (Máthé Vilma eredeti példányának másolata)*

Köszönetnyilvánítás

Hálával tartozom Máthé Vilma székelyudvarhelyi orgonista és karvezető asszonynak, aki utánajárt, hogy a Balázs József által készített fényképek melyik orgonát ábrázolják, illetve hogy ezekről másolatot is kaphattam.

Köszönetemet kell kifejezzem Szombatfalvi József nyugalmazott unitárius esperesnek, aki részletekbe menően közölte Bözödújfalú (nem csak utolsó éveinek) történetét. Itt megemlíteném a falut elhagyni kényszerült Kinda Ferencet is, aki a katolikus templom és az orgona sorsáról osztotta meg emlékeit.

Hálával tartozom dr. Vass Csongor (Gyulafehérvár) és dr. Bernád Rita (Székelyudvarhely) katolikus levéltárosoknak, illetve Geréb Ibolya (Székelyudvarhely) önkéntes munkatársuknak a kutatások során nyújtott segítségükért.

Ugyanakkor köszönöm témavezetőmnek, dr. Diósi Dávid tanár úrnak mindennemű segítségét, az ösztönzést és a bizalmát.

Irodalomjegyzék

Dávid, I. (1996). *Műemlék orgonák Erdélyben*. Polis Könyvkiadó, Balassi Kiadó.

Sipos, D. (2019). *Orgonáknak zengések: a történelmi dési, széki és görgényi református egyházmegyék orgonáinak története*. Komp-Press Kiadó, Erdélyi Múzeum-Egyesület.

Lestyán F. (1996). *Megszentelt kövek: A középkori erdélyi püspökség templomai I*. Glória Kiadó.

A Marosi Református Egyházmegye Levéltára az Erdélyi Református Egyházkerület marosvásárhelyi fióklevéltárában (Mar.Eme.Lvt.). Egyházközségi Gyűjtők (Ek.Gyűjt.).

Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár (GyFL) Gyulafehérvári Érseki Levéltár (GyÉL).

Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár (GyFL) Székelyudvarhelyi Gyűjtőlevéltár (SzGyL).

Lektorálta: Dr. Diósi Dávid, egyetemi tanár, Babeş–Bolyai Tudományegyetem

Az oltáregyesületek csupáncsak vallásos nőegyletek?

Az oltáregyesületeket ért kritikák és értékelésük, különös tekintettel az erdélyi egyházmegyei központi társulat működésére

AMBRUS-PÁL ARNOLD

BBTE, Ökumené Doktori Iskola, doktorandusz, arnold.ambrus@ubbcluj.ro

Absztrakt. Doktori kutatásom célkeresztjében az oltáregyesületi mozgalom alakulástörténete áll, amelynek keretében liturgika-, egyház- és egyházmegyetörténeti nyomvonalon igyekszem felfejteni az oltáregyesületek mibenlétét, fókuszpozícióba helyezve az Eucharisztia szentmisén kívüli tiszteletének regionális és helyi aspektusait: az őrzéshez és imádáshoz fűződő népi és magasegyházi ájtatossági gyakorlatokat az oltáregyesületek tevékenységi köre által. Kutatási hipotézisem, hogy az oltáregyesületek megjelenése, elterjedése és működése révén a világegyházban, különös tekintettel pedig az erdélyi egyházmegyében megvalósult a liturgikus mozgalom által meghirdetett „liturgikus megújhódási akció”, elővételezve a II. vatikáni zsinat eredményeit. Meghonosodott és eleven hitélet bontakozott ki az Eucharisztia-kultusz paraliturgikus vetületeiben, újból elterjedt a gyakori szentáldozás, és egyáltalán ahogyan látni fogjuk minden templomnak meglettek azok a legszükségesebb liturgikus kellékei, amelyek az istentisztelet és imádás méltó eszközei. Az oltáregyesületeket életműködésükben rengeteg kritikával illeték, amelynek tárgyát főleg a tagság és a tevékenység kérdéskörei jelentették, tudniillik csak nőket tömörítő hitbuzgalmi társulatok, ahol nincs mit keressenek férfiak, továbbá jómódú hölgyek unalmat elűző tömörülése, akik „szekta módjára”, zártkörűen tesszik a semmit. A kutatás relevanciáját, a témaválasztást elsősorban, azzal indokolnám meg, hogy még nem született összefüggő írás az oltáregyesületek átfogó történetének mibenlétéről, azok jelentőségéről, tudniillik ezen hittársulatok által kezd meghonosodni a liturgikus reform szelleme, amely a szentmisét helyezi a hívek lelki életének centrumába, ugyanakkor promoválja a gyakori, a szentmise keretében történő szentáldozás gyakorlatának a megvalósulását. Éppen ezért regionális egyház- és egyházmegyetörténeti, ugyanakkor az erdélyi/gyulafehérvári egyházmegyei az Eucharisztia szentmisén kívüli tiszteletét megcélzó liturgikus és liturgiátörténeti perspektívából kívánjuk megközeleíteni: az egyházmegyei központi oltáregyesület működését, tagságát, mindennapi ügyeit (lelki, liturgikus, szociokaritatív és más vonatkozásban),

egyesületi életét és az abban gyakorolt, az Eucharisztia-tiszteletet megcélzó ájtatossági gyakorlatait vesszük górcső alá.

Kulcsszavak: erdélyi egyházmegye, oltáregyesületek, Eucharisztia-tisztelet, világi krisztushívők szerepe és lehetőségei, tagság, tevékenység

1. Az oltáregyesületi mozgalom története

1.1. Kezdetek: *Belgium és Róma*

Az oltáregyesületi mozgalom intézményesüléséhez jócskán hozzájárult a 19. században egyre inkább virágkorát élő és a 20. század elején már erdélyi kisvárosokban jelen lévő egyesületbe rendeződés eszméje, az egyének csoportosulása az időközben megjelenő szabadidő eltöltésének igényesebb módzatai mentén. Az ebben az időben kiművelődő középosztálybeli értelmiségi rétegből verbuválódott magánszemélyek kommunális, intellektuális és konstruktív síkon óhajtották a közjó, közhaszon szolgálatába állítva felhasználni szabadidejüket, éppen ezért bizonyos kollektíven meghatározott célok mentén társulatokat alakítottak. Ezek a társulatok kezdetben főleg kulturális és szociális jellegű egyesületek voltak, de ezzel egyidejűleg jelentek meg a hitbuzgalmi társulások, amelyek szintén megszólítani és bevonzani szerették volna a társadalom minden rétegét (gyermekkorban a Szívgyárda, tinédzserkorban legényegyletek, Mária kongregáció, felnőtt és öregkorban pedig az oltáregyesületek) (Dimény, 2011).

Az oltáregyesületi mozgalom Brüsszelből indult, viszont ezt megelőzően is léteztek olyan egyházi, hitbuzgalmi társulatok, amelyek az „eucharisztikus Krisztus” imáadására létesületek, ilyen a világi papokat tömörítő Papi Eucharisztia Társulat (Viczián, 1997). Ezt Eymard Szent Péter alakította Párizsban 1856-ban az egyházmegyes papok adorációs szokásainak előmozdítására, ami elterjedt egész Európában (Hanauer, 1912). Az első oltáregyesület tehát Brüsszelben létesült, Anne-Maria-Paulina de Meeus belga grófnő kezdeményezésére, aki folytatva apja „euergéta”, jótevő főnemesi magatartását, segélyben részesítette a környékbeli egyházközségek templomait, amelyek a francia betörések következtében igencsak gyengén felszerelt állapotban voltak (De Pierre, 2018). A grófnő biztosította azokat a legszükségesebb liturgikus eszközöket, amelyek szükséges és elégséges kellékei a szentmise bemutatásának, illetve megfelelőek a „szentségi Jézus” imáadásához. 1848-ban négy hölgytársával és Jean Baptist Bonne jezsuita szerzetes lelki irányításával megalapították az első társulatot, amelynek céljául tűzték ki a szegény templomok és missziók segélyezését, illetve Krisztus engesztelését az Oltáriszentségben ért bántalmakért. Később elhatározták,

hogy klauzúrában szeretnének élni és létrehozták az Örökimádó Nővérek Társaságát, amelynek egyházi jóváhagyása 1863-ban volt (Kelly, 1912).

A római, központi egyházi alakulása az oltáregyesületek történetének és elterjedésének nagyjából egy időre tehető a belga első alapítással, és ez a társulat 1879-ig csak a városra kiterjedő joghatósággal működött. Alapszabályzatát IX. Piusz pápa 1972-ben ratifikálta (Glattfelder, 1905). A jelzett évben XIII. Leó pápa Rómába helyezte át az oltáregyesületek központját, és 1895-ben törzstársulatnak nevezte ki a Római Oltáregyesületet, amely maga után vont, hogy csak ott állhatott fenn hivatalosan oltáregyesület, amelyet bejegyeztek az anyatársulatba, sőt ennek mentén részesülhetett a búcsúprivilegiumokban (Kanter, 1915). 1853-ra az oltáregyesületek elterjedtek egész Belgiumban, 1866-ban Philadelphiában is megalakult az első társulat (Makay, 1910).

1.2. Oltáregyesületek Magyarországon és az erdélyi egyházmegyében

Magyarországon az első oltáregyesület Budapesten 1859-ben alakult meg az *Angolkisasszonyok* Váci utcai templomában Trautwein János piarista szerzetes szolgálatkész és haladó munkája révén, akinek az ötletet a Bécsben élő gróf Apponyi Júlia sugallta, aki a bécsi első oltáregyesület alapításának (1858) eszközlője volt. Trautwein János 1893-ban bekövetkezett haláláig volt az igazgatója, gróf Cziráky Jánosné pedig az elnöke. Már 1882-ben bejegyzésre került a Budapesti Oltáregyesület a római törzstársulatba (Makay, 1900). Magyarországi viszonylatban az oltáregyesületi mozgalom virágkorát 1894-től kezdte meg, amikor Kanter Károly egyházmegyes pap lett az igazgatója, akinek irányításával országos, központi jelleget kapott, amellyel megalakult a Budapesti Központi Oltáregyesület mint főtársulat (Tiefenthaler, 1999).

Kanter Károly nevéhez köthető lelki vonalon az egész napos szentségimádási alkalmak szervezése, kezdetben az angolkisasszonyok templomában, majd pedig 1898-tól minden erejét arra összpontosítja, hogy az oltáregyesületek ügyének külön széktemplomot építsen, amelyet Örökimádási templom néven (az Üllői úton) és Erzsébet királynő emlékére az Oltáriszentség titulusára szenteltek fel 1908-ban (Glattfelder, 1918). Azon dolgozott, hogy országos intézményi hálót építsen ki az oltáregyesületek ügyének, létrehozva ennek szervezeti felépítését, továbbá alapvető kommunikációs csatornáját az 1900-ban útjára induló *Örökimádás* folyóiratot. Munkaköröket alapított, hogy a tagok még inkább bekapcsolódjanak az oltáregyesület célkitűzéseinek megvalósításába, a közösségleg kézimunkával elkészített liturgikus kellékek álta (Lelóczky, 1981). Már 1896-tól nekifogott megírni az oltáregyesületek vezérkönyvét, amelyet egy kisebb terjedelmű ima- és emlékfüzetként

adtak ki 1915-ben, *Útmutató* címmel. Ez tartalmazta az oltáregyesület történetét, célkitűzéseit, szervezeti felépítését, alapszabályait, ima és ájtatossági gyakorlatait, illetve a tagsághoz fűződő búcsúkiváltságokat (Tiefenthaler, 1915). Kanter Károly 1920-ban bekövetkezett haláláig irányította a központi oltáregyesület tevékenységét, amely 1945-ig működött, aztán az államszocializmus éveit követően 1990-ben újraalakult (Bulcsú, 1999).

Az erdélyi, később gyulafehérvári egyházmegyében (ma a Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség) az első oltáregyesület közvetlenül a belga és a római alapítást követően, a budapestivel párhuzamosan alakult meg az akkori Károlyfehérváron 1859-ben, Haynald Lajos püspök támogatásával, aki kiterjesztette annak megalakítását az egész egyházmegyére (GYFL–ÉL, I. 10, 3. köt., p. 4). A Gyulafehérvári Oltáregyesület gróf Mailáth Gusztáv Károly püspök kezdeményezésére alakult újra 1898-ban mint helyi társulat, igazgatója Újfalusy Tódor József kanonok lett, elnöke pedig Ávéd Jákóné (GYFL–GYGYL, VIII. 10/f, 2. dob. e. köt., p. 1). Gróf Mailáth Gusztáv Károly püspök egy egész egyházmegyére kiterjedő társulatot kívánt létrehozni, összekapcsolva a már létező és a még meg nem alakított oltáregyesületeket, ilyenként 1899. áprilisában jegyezték be a római törzstársulatba mint egyházmegyei anyatársulatot (GYFL–GYGYL, VIII. 10/f, 2. dob. e. köt., p. 12). Az elkövetkező csaknem tíz évben rengeteg minden történt a Gyulafehérvári Központi Társulat történetében, kezdve az egyházmegyei közlöny, az *Erdélyi Oltáregyesületi Lap* beindításától (1903 júliusa és 1914 júliusa között százötven lapszám jelent meg) az évente eszközölt segélyezési és egyéb szociális akciókon keresztül az egyházmegyei oltáregyesületek spirituális és lelki tevékenységéig. A munkakedv az Oltáriszentségben jelen lévő „eucharisztikus Krisztus” iránti buzgalomból forraszva egyre csak növekedett, az 1900-as évektől az elkövetkező több mint tíz évben eleven hitélet bontakozott ki az oltáregyesületek kötelékében, amelyet a szolidaritás és szubszidiaritás elvei mentén gyakoroltak, segítve és segélyezve minden egyházközség anyagi, illetve lelkiéletét. Az 1908-ban egy jelentésből megtudjuk, hogy a társulat elmúlt tíz évében öt kiállítás rendeztek, amellyel csaknem kétszáz egyházközséget részesítettek segélyben, százharminc fiókegylettel működtek és huszonegyezer bejegyzett tagot számláltak. Súlyos számok, de frapánsan összefoglalják a jelzett időszakban kibontakozó tevékenységét az oltáregyesületeknek (Makay, 1910). Az 1913-tól egyre inkább alábbhagyott a buzgalom, sőt a háború és árnyoldalai kiégésközeleli állapotban sodorták a Gyulafehérvári Központi Oltáregyesület létét. (Tiefenthaler, 1913). Az elkövetkező évek még inkább ellehetetlenítették annak működését, 1919 és 1928 közötti időszokról alig találunk adatokat az egyesület bármilyen tevékenységéről (Mátra, 1930).

Az erdélyi egyházmegyében szintén gróf Mailáth Gusztáv Károly püspök szorgalmazására 1928-tól újraszerveződött az oltáregyesületek élete és tevékenységi köre, ugyanis jelzett évtől a főpásztor Kolozsvár székhellyel

megalakította az új egyházmegyei központot, vagyis az ottani 1901-től működő oltáregyesületet anyatársulatnak nevezte ki (GYFL–KGYL, 290/j, 8. dob., Oltáregylet 1903–1940, 5136/1927; EFGyL, XII. 1927. 5136/1927).

A kolozsvári oltáregyesület 1902 és 1918 között tizenkét kiállítást rendezett és mintegy kilencvenezer korona értékben készített, szerzett be és osztott szét liturgikus eszközöket az arra rászoruló egyházközségek között. (Horváth, 1918). A Kolozsvári Központi Oltáregyesület szinte évente nagygyűlést szervezett, amelyre több szomszédos egyházmegye küldött oltáregyesületi delegátust, ez volt az a fórum amelyen az oltáregyesület ügyét munkálva találkoztak a különböző katolikus hitbuzgalmi társulatok képviselői (GYFL–KGYL, 290/i, 6. dob., b. köt., p. 460). Még 1928-ban beindították a központi társulat hivatalos közlönyét is, amely kezdetben a *Mária Kongregáció* folyóirat mellékleteként jelent meg (1928 áprilisától), ugyanakkor 1929 és 1932 között havonta kiadták az *Oltár* folyóiratot, amelyet teljes egészében az oltáregyesületek ügyének szenteltek (GYFL–KGYL, 290/i, 6. dob., b. köt., p. 520–522). A Kolozsvári Központi Oltáregyesület és az égisze alatt működő fióktársulatok élete új erőre kapott az 1930-as évek elején, de az 1932-től fellépő gazdasági válság, sőt annak fokozódása szintén kihúzta a talajt az oltáregyesületek lába alól és ezáltal a fejlődés lehetőségét is elvette, aminek következtében megszűnt a központi társulat működése, újfent csak a helyi oltáregyesületekre koncentráldott és szűkült a mozgalom élete. E az időszakra tehető a Katolikus Egyesületek és Testületek Egyesületközi Tanácsának létrehozása, amelynek tevékenysége révén létrehozták a Kolozsvári Katolikus Karitást (Vö. GYFL–KGYL, 290/j, 8. dob., 931/1930; 1/1933). Mindezek ellenére az erdélyi egyházmegyei oltáregyesületek életére az ultimátumot a II. világháború és az államszocializmus mondta ki, ugyan voltak még próbálkozások, pl. Márton Áron püspök 1948. évi III. körlevelében újra kívánta szervezni a központi oltáregyesületet Gyulafehérvár székhellyel, de a kommunista diktatúra nyomása elvonta a főpásztor figyelmét az oltáregyesületi élet egyházmegyei újjászervezéséről (Marton, 2008).

2. Az oltáregyesületek jelensége és mibenléte

2.1. Célkitűzések és szervezet

Az oltáregyesület alapvető célkitűzéseit már az első alapítók jól rögzítették, ezt a későbbi törzs és központi társulatok alapvetően az alapszabályokban tették elérhetővé minden helyi társulat és tag részére. A római anyatársulat alapszabályzatát 1880-ban hagyta jóvá a Szentszék, amelyet Kanter Károly is átvett az *Útmutató* c. művében, és szintén ennek mentén dolgozták ki az Erdélyi Egyházmegyei Központi Oltáregyesület és fiókegyletei szabályzatát.

Minden oltáregyesületnek legalább kettős célja volt, spirituális nyomvonalon az örökimádás és engesztelés megvalósítása, az „eucharisztikus Krisztusba” vetett hit mentén, aki folyamatosan jelen van az Oltáriszentségben. Szóval egyfajta angyali szolgálatba való bekapcsolódás, az imádás gyakorlása: a szentmisén való részvétel, a gyakori szentáldozás és az Eucharisztia paraliturgikus ájtatossági gyakorlatai mentén (szentségimádás, szentóra, novéna stb.) (Vucskics, 1910). Második célja – gazdasági síkon – pedig a szegény egyházközségek és missziók segélyezése, hogy minden templomnak meglegyenek azok a legalapvetőbb liturgikus kellékei, amelyek szükségesek az istentisztelethez és imádáshoz, tehát apostoli szolgálat, az irgalmasság gyakorlása által. A célkitűzések mentén feladata a karitatív és szociális keresztény érzékenység kimunkálása, az „eucharisztikus Krisztus” örökimádata, a felebarát és a teremtett világ szolgálata, a zsoltáros szavai mentén „Emészt a buzgóság a te házad ékességéért” (Zsolt 119,139) (Kanter, 1909).

Az oltáregyesületek élén az adott egyházmegye főpásztora által kinevezett igazgatóállt, aki maga is pap volt. Az igazgatót egy tisztségviselői kar segítette az egyletek mindennapi életműködésében, élén egy világi, tehetős hölgy mint elnök, akit a közgyűlés választott (Galcsek, 1912). Az elnök mellett voltak alelnöki, ügyvezető elnöki, titkári, pénztárosi, jegyzői, terjesztői és ruhatárosi tisztségek, ezek betöltésére a személyeket szintén a közgyűlés választott; e tisztségviselők feladata volt az adott funkció révén az oltáregyesület ügyének közvetlen szolgálata. Az igazgató és a tisztségviselői grémium munkáját segítette a választmány, amely a havi rendes és rendkívüli üléseken dolgozott az oltáregyesületek ügyén, mindennek a keretét pedig a közgyűlés adta, amelynek tagja volt minden rendes tag, és amely évente egyszer gyűlt össze (Kanter, 1915). Oltáregyesületi tag lehetett minden római katolikus hívő ember, férfi és nő egyaránt, aki vállalta az egyénileg vagy közösségre legalább havonta egyszer elvégzett imádási órát és az éves tagsági díj befizetésének kötelezettségét. A tagok ezen kritériumok mentén lehettek rendes, jótévő és alapító taggá, akik mindezt vállalták azokat bejegyezték az oltáregyesületek törzskönyvébe, és így részesülhettek a búcsúprivilegiumokban (Révay, 1912). Szolgálatuk tárgyát képezte, összhangban az oltáregyesületi mozgalom szellemével, hogy nagy gondot fordítottak a templomok tisztántartására és díszítésére, el egészen az örökmécses olajának és az oltárgyertyáknak az utánpótlásáig (Kanter, 1915).

2.2. Az oltáregyesületek ima- és liturgikus élete, illetve kulturális, szociális és karitatív tevékenységi köre

Az oltáregyesületek céljait taglalva érintettük azokat az alapvető nyomvonalakat, amelyek alapján kifejtették tevékenységüket az egyházközségek

lelki életében, illetve egyéb dimenziókban. Az elsődleges célkitűzéshez mérten a társulatok lelki életének középpontjába az Oltáriszentségben jelen lévő, a szentmisében megjelenő Krisztus imádata állt, amely a szentmiseben való részvételen túl – főleg elsővasárnapon, amelyen nagyjából minden tag szentáldozáshoz járult – az Eucharisztia paraliturgikus ájtatossági imaformáinak gyakorlatát jelentette (Kerner, 1909). Tehát az oltáregyesületek közösségi, spirituális életének középpontját a szentmise képezte, ugyanakkor hasonló odafigyeléssel illeték a szentmisén kívül is jelen lévő „szentségi Krisztust”, akit folyamatos adoráció és engesztelés illet meg. (Kanter, 1915). Éppen ezért az oltáregyesületi tagok közösségi és egyéni szintű imaéletének alapértelmezését a szentségimádás képezte, amely minden elsővasárnap egész napos ájtatosságot jelentett, máskor pedig negyvenórás szentségimádást vagy szentóra ájtatosságot tartottak. Fontos volt továbbá a közösségileg megszervezett éves lelkigyakorlat általában nagyhétre tervezve és az egyes liturgikus időhöz és ünnepekhez kötődő más ájtatossági formák: júniusi novéna, rózsafüzér, a lelkinapok és zarándoklatok (Soóthy, 1901; GYFL–ÉL, I. 1/a, 891. dob., 900/1901). Kiemelkedő jelentőségű volt az oltáregyesületek imaéletében úrnapi főünnep, az arra való készüllet és az ünnepélyes körmenet, amely egyben az oltáregyesületek búcsúünnep is volt (GYFL–GYGYL, VIII. 10/f, 2. dob. e. köt., p. 39). Ugyanakkor nemcsak a liturgikus ünnepeket ülték meg közösségileg, hanem megemlékeztek az egyes tagok „égi születésnapjáról”, engesztelő szentmisét bemutatva értük, de nem felejtették megünnepelni a tagok életének fordulópontjait is (születésnap, névnap) (EFGyL, IV. 1900. 961 sz.). Egyéni szinten minden oltáregyesületi tag imaéletének központi motívumát az egyéni imádására végzése jelentette, amely alapján előzetes beosztás révén megvalósítani kívánták az örökimádás eszméjét (GYFL–GYGYL, VIII. 10/f, 2. dob. e. köt., p. 25).

Az oltáregyesületek kulturális szinten is igyekeztek széleskörűen megszólítani tagjaikat és újakat toborozni, továbbá élővé tenni közösségeiket, így szerveztek közös munkadélutánokat, amelyeken kézimunkázással készítették liturgikus eszközöket a kiállításokra. Ezeken az alkalmakon diavetítéses előadások és felolvasásokkal hangoztak el (Lelóczky, 1981). Az egyesületek pénztárának gyarapodására estélyeket szerveztek, amelyen zenés, színdarabos művészi előadásokat, irodalmi esteket, hangversenyt vagy koncertet nézhetek meg a tagok és minden érdeklődő (Glattfelder, 1901; Breyer, 1906; GYFL–GYGYL, VIII. 10/f, 2. dob. e. köt., p. 112–114). Ugyanakkor tudományos igényű előadásokra is találunk bőven példát, mivelhogy minden választmányi ülés kezdetén az igazgató vagy megbízottja teológiai témákat vitt közelebb a tagokhoz, kifejtve főként az adott ünnepkör, egyházi esemény teológiai jelentőségét (vö. GYFL–GYGYL, VIII. 10/f, 2. dob. e. köt., p. 9; 10; 13). Találunk olyan példát is, hogy templomok tisztántartására és díszítésére minikurzusokat szerveztek ezáltal felhívva a figyelmet az egyes egyházközségek képességeinek fejlesztésére és hatékonyságának növelésére, a

saját erőből, helyi szinten történő „önellátásra” és egyszersmind reagálva a rengeteg segélyezési kérelem és tétlenség jelenségére (GYFL–KGYL, 290/i, 6. dob., b. köt., p. 558–559). A legfontosabb szociokaritatív tevékenységei az oltáregyesületeknek a hellyel-közzel évente megszervezett kiállítással-tárlattal egybekötött segélyezési akciók voltak, amelyek által megvalósították az apostoli munka, az irgalmasság gyakorlásának elvét. Az erre való akár heti rendszerességű készüllete az oltáregyesületi hölgyeknek a kézimunkázás által, illetve az eszközbeszerzések, a kérések fogadása és elbírálása, majd pedig a liturgikus tárgyak igazságos szétosztása révén az oltáregyesületek megvalósították az akkori terminusok által nem ismert, de annál inkább eleven szolidaritás és szubszidiaritás elveit. Ezekre a kiállításokra rendszerint húsvétot követően került sor, de az arra való felkészülés: gyűjtés, kézimunka, megrendelések, az igények felmérése és elbírálása, tehát egyszóval az előkészület csaknem egy-két évet jelentett főként a Gyulafehérvári Központi Oltáregyesület működését szemlélve, mivel a kiállításokban valósult meg igazán az oltáregyesületek második fő célkitűzése (GYFL–GYGYL, VIII. 10/f, 2. dob. e. köt., p. 50; Glattfelder, 1901).

3. Az oltáregyesületeket ért kritikák és azok értékelése

3.1. Tagság

Az általam vizsgált oltáregyesületek életében, főként az erdélyi egyházmegyei Központi Oltáregyesületek és a Budapesti Központi Oltáregyesület alakulástörténetét vizsgálva számtalan olyan kritikával találkoztam, amelyet az adott oltáregyesületekkel szemben fogalmaztak meg, és amelyeket nagyon is sérelmeztek az érintettek, ilyenként pedig válasszal illették, tehát ezekből merítve, körbejárva mutatok be néhány precedenst, szemelvényt. A kritikák célkeresztjében két meghatározó motívum állt, részint a tagság, részint pedig a tevékenység. A tagságot illetően a kritika tárgyát úgy fogalmazhatnánk meg, hogy az oltáregyesületek olyan vallásos nőegyletek, amelynek tagságát jómódú hölgyek képezték, akik férjük árnyékában unaloműzőként bekapcsolódtak egyházi sugalmazásra ezekbe az egyesületekbe. Az oltáregyesületek tevékenységét pedig úgy kritizálták, hogy ezek a vallásos hölgytársulások zártkörűen, szekta módjára „teszik a semmit”, összegyűlnek hetente varrásra, fonásra, horgolásra, csak hogy ne legyenek otthon, saját maguk szórakoztatására. Tehát ezeket a kritikus megjegyzéseket járjuk az elkövetkezendőkben körül felsorakoztatva a kortárs, korabeli értékelésüket, az érvelést, amely által még inkább szembetűnő lesz az oltáregyesületek szerepe és jelentősége az egyházmegyéék, egyházközségek és egyáltalán a hívek lelki életében.

A kritikák főleg a Gyulafehérváron kiadott, *Erdélyi Oltáregyesületi Lap* (az Erdélyi Egyházmegyei Központi Oltáregyesület hivatalos közlönye 1903–1914 között) hasábjain jelentek meg, de az egyházközségi, helyi oltáregyesületi jegyzőkönyvek másodpéldányai, a Gyulafehérvári Központi Oltáregyesület választmányi és közgyűléseinek jegyzőkönyvei, illetve az budapesti *Örökimádás* folyóirat (1900–1944 között) is tartalmaz az oltáregyesületekkel szemben megfogalmazott kritikákat.

1905. január 8-án a Gyulafehérvári Központi Oltáregyesület igazgatója a jelzett időpontban megtartott választmányi ülésen a jelenlévők elé tárt egy hozzá érkezett névtelen levelet, amelyben a szerző nehezményezte, hogy a múlt havi közgyűlés nem egyértelműsítette a férfiak tagságának lehetőségét. Sőt az író szerint a tapasztalat azt mutatja, hogy csak hölgyek képezik tagságát, kivéve persze a klerikusokat, és úgy tűnik, hogy kimondottan nők számára vannak dedikálva az oltáregyesületek. Az igazgató a levél tartalmára reflektálva egy kiselőadás keretében fejtette ki és pontosította a közgyűlés határozatát, tudniillik az oltáregyesületek a hívek számára létesültek, amelynek ilyenként teljes jogú tagja lehet minden férfi és nő, a többséget illetőleg pedig megjegyezte, hogy a felvetés jogos, ugyanis a kiállítások és az oltáregyesületi mindennapok az irányba mutatnak, hogy „buzgóságban és munkásságban” a hölgyek jóval leghagyják a férfiakat (GYFL–GYGYL, VIII. 10/f, 2. dob. e. köt., p. 146–148).

A problémás kérdéskört nemcsak az erdélyi egyházmegyében lelhetjük fel, hanem jócskán előfordul a Budapesti Központi Oltáregyesület mindennapjaiban is, az *Örökimádásban* közzétett cikkek által. Franciscy Lajos nyitrai egyházmegyei kanonok az Örökimádás szerkesztőbizottsága és Kanter Károly felkérésére egy cikket állított össze a tagságot illető sztereotípiák feloldására. Tette az oltáregyesületek hitéletének három pillérét: imádás, irgalmasság és szentáldozás járja körül, kifejtve férfiak jelenlétének lehetőségeit az oltáregyesületi mozgalomban, annak ellenére, hogy a férfiak lelki életének vonatkozásai sem esnek kívül az oltáregyesület hitképzetén és megnyilatkozásain: „Az Oltáregyletek hitélete három cselekedet által nyilatkozik meg. Ezek az irgalmasság, imádás és szentáldozás. Az imádás és a szentáldozás az oltáregyleti hitélet gyökérszállai, míg az irgalmasság a lombkoronája”. A szerző szintén a fenti realitásból indít „az oltáregyleti hitéletnek virágos mezején, a mezőnek minden pontján, e virágot szedők túlnyomó nagyszámban a nők soraiból kerülnek ki, buzgóságukban magasra emelve viszik az eucharisztikus Jézus zászlaját.” (Franciscy, 1906, p. 34). Az irgalmasság aspektusára reflektálva megjegyzi, teljesen rendben van, hogy a férfiak nem kézimunkáznak, viszont annak előkészítésében, a segélyezési akció megszervezésében és lebonyolításában jócskán kivehetnék részüket. Éppen ezért alapvető célkitűzésnek nevezi meg, hogy a férfiakat egyre inkább bevonják az egyesületek életének pulzálásába: „Hogy a hódolatnak és hálaadásnak az adóját az eucharisztikus Jézus iránt a kath. férfiközönség is

számának aránya szerint leróvnja, az a mily fontos lelkiérdek, ép oly sürgős követleménye vallásunk díszének. (...) A katolikus hitélet égboltozatán az adoráló gyermek hódolata szelíd csillafény, az adoráló nő nyájas holdvilág, az adoráló férfiúé ragyogó napsugárzás.” (Franciscy, 1906, p. 35) Ha pedig a fenti gondolat által fémjelzett másik két aspektusra fordítjuk figyelmünket, szintén megállapíthatjuk, hogy szentáldozáshoz is arányait tekintve sokkal nagyobb számban járulnak hölgyek és gyermekek. Ez önmagában is nagy probléma, hiszen a „a szív bősége” csakis kizárólag az szentségek gyakori vétele által és kegyelmi élete által lehetséges, a példaadás és tanúságtevés szempontjából a férfiak megnyilvánulásai különösképpen is fontosak, mert ők család- és társadalomfők: „A férfiú továbbá az élet törzse a családban és a társadalomban. Az ő lelkéből kell táplálkoznia a hitvesnek és a gyermeknek, az ő lelkének kell gondolatokat és eszméket termelnie a társadalom számára. A törzsnek éppen ezért egészségesnek kell lennie, hogy egészséges élet fakadjon belőle.” (Franciscy, 1906, p. 36)

Értekezésünk keretei nem teszik lehetővé, hogy további példákat soroljunk fel a kérdéskör tárgyalásához, viszont további információkat találnak Galcsek György apátkanonok munkájában, aki az 1912-es 23. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson elhangzott előadásában szintén a tematizált problémát járja körül (Galcsek, 1912). Minden egybevetve elmondhatjuk az oltáregyesületi törzskönyvek alapján, amelyek a bejegyzett tagokat tartalmazzák, hogy kezdetben (értem ezalatt a központi társulatok megalapulását és az egyházmegyei hálózat kiépülését) főleg jómódú, értelmiségi hölgyek képezték a tagságot (GYFL–ÉL, I. 10, 5–9. kötetek). 1905-től a Gyulafehérvári Központi Oltáregyesület tisztikarában megjelentek középosztálybeli, értelmiségi hölgyek és férfiak egyaránt, viszont nem vitatható el, hogy inkább hölgyeknek voltak címezve az oltáregyesületek, 1931-ben a Kolozsvári Központi Oltáregyesület tagjai kezdeményezték az Erdélyi Katolikus Nőszövetség megalakulását (GYFL–KGYL, 290/i, 6. dob., b. köt., 568).

3.2. Tevékenység

Az oltáregyesületek jelenségét vizsgálva kitértünk az Oltáregyesületek alapvető tevékenységi körére, kiemelve a hívek lelki javára folytatott örökimádás megvalósítását, illetve a segélyezési akciókat, az irgalmasság gyakorlása által. A segélyezési akciók mibenlétéről és tömkelegéről meggyőző adatok tanúskodnak az *Örökimádás* folyóiratban, amely lapszámaiban külön rovatot szentelt az Budapesti Központi Oltáregyesület által koordinált és lefedett oltáregyesületi hálózatban történt segélyezési ügyekről, lebontva egyházmegyei és egyházközségi szintre, feltüntetve az adott-kapott liturgikus javak jegyzékét (Vö. *Örökimádás* 1900–1944). Az erdélyi egyházmegyeiben főként a Gyulafehérvári, később Kolozsvári Központi Oltáregyesület

működése révén számtalan rendes és rendkívüli kiállítással egybekötött segélyakciót rendeztek, amelyek által minden egyházközség temploma hozzájutott az elégséges liturgikus eszközökhöz, sőt az I. világháború alatt és után a sérült katonák, illetve családjaik gondozásához, ruhával és élelemmel való ellátásához, lelki és imaháttér biztosításához, lerombolt templomok felújításához, el egészen a Kolozsvári Katolikus Karitászs megszervezéséig (Vö. GYFL–GYGYL, VIII. 10/f, 2. dob. e. köt.; GYFL–KGYL, 290/i, 6. doboz, b. köt.; GYFL–KGYL, 290/i, 6. dob., d. köt.).

Összegzés

Az oltáregyesületek tehát az Eucharisztiahoz kapcsolódó egyéni és közösségi ájtatossági formák fellendítői amelyek elsődleges funkciója bevonni a vallásos, hitbuzgalmi egyesületi életbe a nőket és nemcsak, jól alátámasztja ezt az a tény is, hogy ha megnézzük társulatok összetételét és főleg a vezetőségét, akkor azok világi vezetői köztkorabeli jómódú, tehetős hölgyeket találunk. Az oltáregyesületek e, később gyulafehérvári egyházmegyei fennállásának csaknem ötven évet felölelő időszak meg határozta az egyházmegye liturgikus életét, annak hangsúlyait és formáit. Nem mellesleg kiviláglik a téma taglalásából, hogy milyen szerep jutott, akkor a világi krisztushívőknek, főként a nőknek az egyházban. Mindent egybevetve tehát, az erdélyi egyházmegyében kibontakozó élő és eleven Eucharisztia-tisztelet 20. századi történetében megkerülhetetlen beszélni az oltáregyesületek jelenségéről, amelyek egyházmegyei jelenléte, tevékenysége és szerepe által virágzott az Eucharisztia kultusza – a mi értekezésünk szempontjából hangsúlyos az Eucharisztia szentmisén kívüli tisztelete – élő és eleven lett a hívők bekapcsolódása a helyi egyház életében a hitgyakorlatok, közösségi alkalmak és segélyezési akciók révén.

Irodalomjegyzék

- Breyer, I. (1906). Oltáregyesületi ügyek. Oltáregyesületi estélyek. *Örökimádás*, VII(6), 161–192.
- Bulcsú, J. (1999). Jubiláló Központi Oltáregyesület. *Keresztény Élet*, 3, 12–19.
- De Perre, S. V. (2018). Catholic Fundraising to Educate the Poor. The History of the Société Civile du Crédit de la Charité (1855–1878). In C. De Spiegeleer (Ed.), *The Civilising Offensive. Social and Educational Reform in 19th-century I.* (pp. 75–102). Liberas.
- Dimény, A. (2011). A kézdivásárhelyi polgárság egyesületi élete a 19. század második felétől a 20. század közepéig. *Acta Siculica*, 1, 511–541.

- Erdélyi Ferences Gyűjtőlevéltár (EFGyL). XII. 1927. 5136 sz.; IV. 1900. 961 sz. *Gróf Mailáth Gusztáv Károly püspök 1900. évi IV. körlevele.*
- Galcsek, Gy. (1912). Az Oltáregyesületek közelebbi és távolabbi feladatai. Az Oltáregyesületek nem pusztán nőegyletek. A választmány, a terjesztőnk és a nőtagok szerepe az Oltáregyesületekben. In s. a. (Ed.) *Magyarország részvétele a XXIII. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson* (pp. 51–56).
- Glattfelder, Gy. (1901). Oltáregyesületi ügyek. A gyulafehérvári központi oltáregyesület első estélye. *Örökimádás*, II(11), 321–352.
- Glattfelder, Gy. (1901). Oltáregyesületi ügyek. Az erdélyi-egyházmegyei központi oltáregyesület első kiállítása, *Örökimádás*, II(4), 97–128.
- Glattfelder, Gy. (1905). Oltáregyesületi ügyek. Világszemle az Oltáregylet működéséről. *Örökimádás*, VI(6), 161–192.
- Glattfelder, Gy. (1918). Kanter Károly s az örökimádási templom. *Örökimádás*, XIX(2), 224–228.
- Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár – Érseki Levéltár (GYFL–ÉL), I. 10, 3. kötet. Az erdélyi püspöki egyházmegye plébániáiban létező katolikus egyesületek jegyzéke esperesi kerületek szerint; I. 10, 5–9. kötetek, *Oltáregyesületi Főtörzskönyvek.*
- Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár – Gyulafehérvári Gyűjtőlevéltár (GYFL–GYGYL), VIII. 10/f, 2. dob. e. kötet. A Gyulafehérvári Központi Oltáregyesület jegyzőkönyve 1898–1929.
- Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár – Kolozsvári Gyűjtőlevéltár (GYFL–KGYL), 290/j, 8. dob., Oltáregylet 1903–1940; 290/i, 6. doboz, b. kötet. Kolozsvári Oltáregylet jegyzőkönyve 1901–1931; 290/i, 6. dob., d. kötet. A Kolozsvári Központi Oltáregyesület Iktatókönyve.
- Hanauer, I. (1912). A papi eucharisztia-társulat (Associatio sacerdotum adoratorum), In s. a. (Ed.), *Magyarország részvétele a XXIII. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson*, (pp. 42–45).
- Horváth, R. (1918). Oltáregyleti élet. A kolozsvári Oltáregyesület. *Örökimádás*, XIX(4), 61–81.
- Kanter, K. (1909). Az Oltáregyesület feladata. *Örökimádás*, X(8), 225–228.
- Kanter, K. (1915). *Útmutató a magyarországi oltáregyesületek szervezésére.* A Budapesti Országos Központi Oltáregyesület. Stephaneum Nyomda R. T.
- Kelly, B. (1912) Tabernacle Societies. In Hebermann, C. G. (Ed.), *The Catholic Encyclopedia* XIV, (p. 542).
- Kerner, I. (1909). Az örökimádás jelentősége és korszerűsége. *Örökimádás*, XXXIV(7–8–9), 109–114.
- Lelóczky, Gy. (1981). Kanter Károly, Budapest lelkiatyja, az Oltáriszenstég apostola. In L. Marosi (Ed.), *Sugárzó emberek. Életpéldák századunkból* (pp. 7–8) Prugg Verlag.
- Makay, L. (1900). Tájékoztatásul az Oltáregyesületről. *Örökimádás*, I(1), 1–32.
- Makay, L. (1910). *A Budapesti Központi Oltáregyesület, Az Oltáregyesület félévszázados jubileumára.* Budapesti Központi Oltáregyesület.
- Marton, J. (2008). *Márton Áron. Oltáriszenstég, Krisztus Király.* Mentor Kiadó.

- Révay, T. (1912). Oltáregyesületek szervezése, egymáshoz való viszonya, országos szövetsége. In s. a. (Ed.), *Magyarország részvétele a XXIII. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson*, (pp. 60–68).
- Soóthy, Gy. (1901). Az oltáregyesületek Erdélyben, *Örökimádás*, II(3), 65–96.
- Tiefenthaler, J. (1915). „Útmutató a magyarországi oltáregyletek szervezéséhez” (1), *Örökimádás*, XVI(3), 38–40.
- Tiefenthaler, J. (1999). *Budapest apostola. Káner Károly élete 1853–1920*. Szent István Társulat.
- Viczián, J. (1997). Papi Eucharisztia Társulat. In I. Diós & J. Viczián (Eds.), *Magyar Katolikus Lexikon III.* (p. 579). Szent István Társulat.
- Vucskics, Gy. (1910). Mit akar az oltáregyesület 1. *Örökimádás*, XI(2), 36–38.

Lektorálta: Dr. Nóda Mózes egyetemi tanár, BBTE RKTK

Veress ernő életének és munkásságának kutatási folyamata

SZÉKELY BEÁTA

*Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Ökumené Doktori Iskola, III. évfolyam, csiki.
beata02@gmail.com*

Absztrakt. Doktori kutatásom témája **Veress Ernő élete és munkássága**. Veress Ernő a 20. századi katolikus egyház egyik fontos szereplője volt. Papi, szakírói és folyóirat-szerkesztői munkája mellett a római katolikus papnevelő intézet tanáraként és spirituálisaként is sokat tett a kor egyházának alakulásáért. Fő munkáinak az *Erdélyi imádságoskönyvet* és az *Erdélyi Tudósító* című folyóirat szerkesztését tekinthetjük. Ez utóbbi katolikus társadalmi folyóiratként az erdélyi magyar olvasóközönség gondolkodását is formálta politikai, szociális, irodalmi, egyházi és lelkeségi írásaival egyaránt. Az imakönyv is a maga nemében egyedülállónak tekinthető, amit a 20. században többször is kiadtak, és alapvető könyvnek tekintették a katolikus egyházban. Itt megjelenik ugyanis a szentmise szövege magyar nyelven, bár ebben a korban még a liturgia nyelve a latin volt. Összefoglalja ugyanakkor a népi imádságokat, énekeket, beleszerkeszti az egyház hivatalos imáját, a zsoltosmát és a különböző áldások, szertartások szövegeit is. Ezen kívül számos műve jelent még meg. Főként liturgikai tematikájú írások, de tankönyvet és egyháztörténelmi munkát is adott ki. Mindemelett több egyesületnek is tagja, vezetője vagy lelki igazgatója volt, és közéleti tevékenysége is szerteágazó.

Annak ellenére, hogy ilyen sokoldalú és fontos hagyatékot maga mögött hagyó személy volt, nagyon kevesen foglalkoztak vele. A fent említett két munka kapcsán néhány tanulmányban felmerül a neve, de átfogó életrajz megírására és a munkásságának feltérképezésére eddig nem került sor. Éppen ezért szeretném, ha a jelenlegi kutatás egy teljesebb képet adna Veress Ernőről, korrigálva az esetleges pontatlanságokat a biográfiáját illetően. A műveinek összegyűjtése és feldolgozása által átfogóbb képet szeretnék nyújtani szakmai tevékenységéről, különösen a liturgikus megújulási mozgalom területén végzett munkáját fókuszba helyezve.

Ebben a tanulmányban is igyekszem röviden bemutatni Veress Ernő életét, valamint munkásságának egy szeletét, illetve a kutatási folyamat kiinduló pontját és jelenlegi állását. A kutatás jelenleg az anyaggyűjtés és rendszerezés fázisában van, illetve az életrajz egy részét kezdetleges formában már sikerült beépíteni a dolgozatba. Éppen ezért a tanulmányban is az életrajzra vonatkozó adatokat részletezem bővebben, a munkássága egyelőre kisebb hangsúlyt kap.

1. Bevezetés

1.1. A témaválasztás indoklása

A 20. század történelme mindig foglalkoztatott. Izgalmasnak tartom azt vizsgálni, hogy milyen hatások formálták a jelen társadalmának gondolkodását a múltban, hogyan éltek és gondolkodtak ősünk és milyen akkor újnak számító gondolatokért, irányzatokért harcoltak, ami mára már természetes számunkra.

Veress Ernő a 20. sz. elejének reprezentatív személye volt a katolikus egyházban, akivel eddig keveset foglalkoztak. Sokat köszönhetünk neki, különösen a liturgika és a lelki nevelés terén, azonban neve lassan feledésbe merült. Munkásságának gyümölcsét ma is ismerjük, használjuk, de ő maga háttérbe szorult, pedig példaértékű az élete, és korának nagy úttörője volt. Két kiemelkedő munkájával az *Erdélyi imádságoskönyvvel* és az *Erdélyi Tudósító* folyóirattal nemcsak az egyházi, hanem a társadalmi és a közélet reprezentatív személyiségévé vált a 20. században. Indokoltnak látom újra visszahozni a köztudatba nevét és kiemelni műveinek jelentőségét.

1.2. A kutatás célja és hipotézise

Célom, hogy a kutatás során teljes és pontos biográfiát állítsak össze Veress Ernőről. Munkásságát tekintve pedig szeretném feltárni műveinek eddig nem vizsgált részét. Összegyűjteném szakkönyveit, hogy írói tevékenységéről is átfogó képet kapjunk, kiemelve munkásságának fontosságát a liturgikus megújulás törekvéseinek Erdélyben való alkalmazása terén.

Alapvető hipotézisem is erre épül: Veress Ernő életének és munkásságának feltárása és bemutatása segít megismerni és megérteni a 20. század teológiai törekvéseit – amelyre ő maga is hatással volt, különösen a liturgika területén végzett újító munkásságát tekintve – a gyulafehérvári egyházmegegyében, amelynek a jelenkorban is érezhetjük hatását. Veress Ernő munkássága alkalmazza a liturgikus mozgalom irányzatát Erdélyben.

1.3. A kutatás kiindulópontja

Eddig kevesen foglalkoztak Veress Ernő életrajzával és munkásságával. Azonban látnunk kell, hogy honnan indult el a jelenlegi kutatás, és milyen információk álltak rendelkezésemre a folyamat kezdetén.

Tömör biográfiai adatokat és munkásságáról szóló rövid összefoglalókat lexikonok vagy papi adattárak szócikkeiben találunk. Itt emelném ki például

a *Magyar Katolikus Lexikon*t (Diós, 2009), a *gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtárát* (Ferenczi, 2009), vagy az *Erdély katolikus nagyjai* (Szirmai, 2003) című adattárakat. A *Romániai magyar irodalmi lexikon* 5. kötetében (Dávid, 2010) vagy a *Magyar életrajzi lexikonban* (Kenyeres, 1994) is hasonló információk találhatók elénk.

A rendelkezésünkre álló kevés adat sem egységes. Több helyen is láthatunk eltéréseket, bizonytalanságokat. Születési helyként Csíkszentsimont határozza meg a *Magyar életrajzi lexikon* (Kenyeres, 1994), valamint Czitros Noémi-Melinda az *Erdélyi Tudósítóról* írt tanulmányában is (2008). A *gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtárában* (Ferenczi, 2009) és az *Erdély katolikus nagyjaiban* (Szirmai, 2003) Kovászna szerepel, a *Magyar Katolikus Lexikonban* azonban Csíkverebes (Diós, 2009). A levéltári kutatások során azonban két iratot is sikerült megtalálni, amelyek bizonyítják, hogy valóban Kovásznán született, és az ahhoz közeli Imecsfalván keresztelték, ami szintén ezt támasztja alá: az egyik a felszentelési bizonyítványa (GYÉL 6/3007/1915), a másik pedig a keresztelési anyakönyvi kivonata (GYÉL 6/1097/1915). Ez utóbbi biztosít arról is, hogy születési dátuma 1892. december 17-e, azonban a lexikonokban itt is vannak eltérések. Például tanulmányában Czitros (2008) 1891-et ír feltehetően a *Magyar Életrajzi Lexikon* nyomán.

1973. március 16-án bekövetkezett haláláról és a székelyudvarhelyi temetéséről azonban már egységesek a források. Marton József *Márton Áron hagyatéka 5. Papság* (2009) című könyvéből azt is tudjuk, hogy Márton Áron püspök is mondott temetési beszédet. Ez teljes egészében olvasható is Marton József fent említett könyvében.

Családjáról és tanulmányi előmeneteléről is találunk néhány információt a fent felsorakoztatott írásokban. Hauptmann Gyöngyi (2013; 2016) cikkei jelentenek többletet, aki a családot a Veress Ernő testvérének, Veress Dezsőnek a szemszögéből vizsgálja. Ő és Dezső fia, Veress Péter kiadták Veress Dezső háborús naplóját is, amiben szintén találunk utalásokat Veress Ernőre (Veress D., 2005). L. Juhász Ilona (2015) tanulmánya szintén segít feltárni egy szeletét életének, ugyanis közöl egy levelet, amiből kiderül, hogy Veress Ernő az első világháború idején két hétre Nagyszombatba megy kisegítőként a menekültekkel. Hazatérte után Sepsiszentgyörgyről ír köszönőlevelet a nagyszombati kanonoknak, amiben együttal be is számol a helyi állapotokról.

Veress Ernő Márton Áronhoz köthető életrajzi adatait nagyobb számban Marton József *Márton Áron élete és munkássága* (2020) című, háromkötetes monográfiájában lelhetjük fel. Ezen a vonalon a Nagy Mihály Zoltán és Denisa Bodeanu (2019) által szerkesztett, Márton Áron lehallgatási jegyzőkönyveit közlő kötet is segítségünkre van. Innen tűnik ki az is, hogy az erdélyi egyházmegye életében milyen fontos szerepet játszott Veress Ernő az 1957–1960-as években.

Az egyházmegyei tevékenységeit tekintve szintén Marton József *A gyulafehérvári római katolikus egyházmegye a 20. században* (2014) című munkájában találhatunk adatokat.

A munkáiról szóló írások tekintetében is találunk néhány adatot. Megjelent műveiről egy hozzávetőleges, nem kronologikus sorrendet követő listát azonban felállíthatunk ezek alapján: *Diákmisén, Erdélyi Imádságoskönyv, Erdélyi Tudósító Könyvtára, Az Erdélyi Tudósító Almanachja, Tíz év, Keresztúti ájtatosság, Szentóra, Szeretéstán, Tevékeny szeretet, Egybegyűltünk, Katolikus hittan középiskolák számára, Egyháztörténelem népiskolák számára* (Diós, 2009).

Az *Erdélyi Tudósító* mellett rövid ideig az *Erdélyi Iskola* című folyóiratot is ő vezeti. Egy ideig szerkeszti a *Monostori Egyházközség értesítőjét*, és ír más újságoknak, folyóiratoknak is, mint például a *Vasárnapnak, Hírnöknek* vagy a *Pásztortűznek* (Kenyeres, 1994).

Szerkesztői munkáját részletesen Czitos Noémi Melinda elemzi az *Erdélyi Tudósító* kapcsán (2008). Erről később bővebben is írok. Ezen felül Bodó Márta (2016) is említi egyik cikkében, hogy 1932 tavaszán Márton Áron püspök kérésére a kolozsvári egyetemista fiatalság cikkei is helyet kapnak az *Erdélyi Tudósító*ban, és innen nő ki egy külön ifjúsági szám is, amelyet Venczel József szerkesztett. Marton József könyvében is találunk adatokat a folyóirat életére vonatkozóan is. Többek között azt, hogy a lap 1936 március és december között *Tudósító* néven jelenhetett meg a cenzúra miatt. Ekkor meg is szűnik egy rövid időre, majd 1941–1943-ig adják ki újra szintén Veress Ernő szerkesztésében (Marton, 2014). Ozsváth Judit (2008) is többször említi Veress Ernő nevét tanulmányaiban, ugyanis az *Erdélyi Iskola* című folyóirat szerkesztését 1939–1943 között György Lajossal együtt szerkesztik, egy ideig pedig cenzora is volt a folyóiratnak.

A liturgikai megújulás Erdélyben való meghonosítása terén végzett munkájáról Nóda Mózes *Élő liturgia* (2012) című könyvében olvashatunk részletesebben. Ugyanakkor Marton Józsefnél (2008) is találunk információkat ebben a vonatkozásban is. A Veress Ernő munkásságának tárgyalásánál ezekre bővebben kitérek majd.

A közeleli tevékenységének egy szeletére Tatár Erzsébet-Tímea *A kolozsvári Marianum tan- és leánynevelő intézet hitbuzgalmi egyesületei* című tanulmányában találunk utalást. Innen tudhatjuk, hogy 1944–45-ös tanévben a *Nagyobb Leányok Kongregációjának* vezetője volt Veress Ernő, aki már 1928-ban is tartott nagybőjti lelkigyakorlatot, valamint az 1938-tól ő a *Hölgyek Mária Kongregációjának* is a papi elnöke. Ezekben az időkben programokat szervez, előadásokat tart, gyűléseket vezet és az elnök távollétében a szakosztályokat szervezi a kolozsvári Marianumban (Tatár, 2019). A *Magyar Katolikus Lexikon*ból az is kitűnik, hogy az Erdélyi Katolikus Akadémia és a Magyar Párt helyi tagozatának is tagja és egyik vezetője (Diós, 2009).

A kutatási folyamat kezdetén ezek az információk álltak rendelkezésemre Veress Ernővel illetően. Ezek többségének felderítése is hosszasan folytatódott

eredménye, ugyanis nem volt összesített forrásanyag a téma kapcsán. Innen kiindulva szeretném a tanulmányban részletesebben is ismertetni Veress Ernő életének és munkásságának eddig feldolgozott szeletét, majd kitérek arra is, hogy jelenleg hol tart ez a folyamat.

2. Veress Ernő életrajzi adatai

2.1. Veress Ernő családi háttere és tanulmányai

Veress Ernő Kovásznán született 1892. december 17-én (GYÉL 6/1097/1915). Apja a csíkszentsimoni Veress Menyhért, édesanyja a csíkszentimrei Jakab Jozéfa. A család első gyermekeként látta meg a napvilágot. Őt testvér követte őt a sorban; Anna, akit a társadalom Marianne néven ismert meg szociális testvérként; Dezső, aki ügyvédként dolgozott Magyarországon; Irén, akinél majd meghúzhatja magát Parajdon; Mária, aki a Judit nevet kapta, miután belépett ő is a Szociális Testvérek Társaságába; Erzsébet, aki a bécsi kereskedelmi akadémián tanult, majd a kolozsvári természetrajztanár, Oszláts Viktor felesége lett (Szirmai, 2003). Édesapja jogász, és járásbírói (Veress D., 2005) munkájából kifolyólag sokat költöztek. Részben ezzel is magyarázható Veress Ernő születési helyének eltérő jelzése a különböző forrásokban.

Iskolai tanulmányait Csíkszentsimonban és Csíkszentimrén kezdi. A középiskolát Székelykeresztúron, Csíksomlyón és Gyulafehérváron végzi, és 1910-ben itt is érettségizik. Felsőfokú tanulmányait szintén a gyulafehérvári papneveldeben folytatja, ahol 1914. június 23-án meg is szerzi teológiai diplomáját (Szirmai, 2003). Ezeket az adatokat a különböző iskolai értesítők és évkönyvek is alátámasztják. Egy évvel később, 1915. május 22-én egy püspökségre küldött iratból értesülünk arról, hogy a felszentelendők vizsgái megvannak (GYÉL 6/3007/1915). Május 29-én pedig egy bizonyítványt iktatnak, amin a már felszenteltek névsora látható, közöttük Veress Ernőé is (GYÉL 6/3007/1915). Augusztus 30-án pedig már meg is kapja első kinevezését Sepsiszentgyörgyre (GYÉL 8/5198/1915).

2.2. Veress Ernő papságának szolgálati helyei

Papságának szolgálati helyei változóak, olykor csak tanári kinevezéssel van egy helyen, máskor papként is. A fenti forrásokat egybevetve és a levéltári iratok alapján megállapíthatjuk, hogy főbb szolgálati helyei; Sepsiszentgyörgy (1915–1917), Brassó (1917–1919; 1920–1922; 1923–1929), Csíkszereda (1919–1920), Kolozsmonostor (1929–1938) és a kolozsvári Szent Mihály-templom (1938–1941). Ezekben a városokban végzett papi vagy hitoktatói

munkát huzamosabb ideig. Közben volt Szentivánlaborfalván (1917-ben), Csíknagyboldogasszonyfalván (1923-ban), egy ideig Csíkszentdomokoson (1950-ben) is szolgált. Ferenczi Sándor (2009) könyvében Gyergyóalfalu is szerepel a szolgálati helyek között, azonban erre vonatkozóan más forrás nem tesz említést, és a levéltári iratok között sem találtam bizonyítékot.

A fenti felsorolásban található Csíknagyboldogasszonyfalva minden bizonnyal a mai Csíkkarcfalvát, Csíkjenőfalvát, Csíkmadarast és Csíkdánfalvát foglalta magába (Vámszer, 2007).

2.3. Veress Ernő mint a papnevelő intézet tanára és spirituálisa és életének utolsó évei

A *Magyar Életrajzi Lexikon* alapján 1944–1958 között dolgozik teológiai tanárként (Kenyeres, 1994), a *Magyar Katolikus Lexikon* pedig azt írja, hogy 1943-tól tanít (Diós, 2009). Más források 1941-et jelölnek a tanárság kezdetének, amit bizonyít Veress Ernő kinevezése is (GYÉL H/6/1945/1941). Tanári pályájában van egy rövid megszakítás, ugyanis 1950-ben, Márton Áron püspök letartóztatása után Veress Ernő nem kíván a román állam által vezetett teológiai intézettel együttműködni, ezért Parajdra költözik a húgához, Irénhez és családjához. Ebben az időszakban szolgál Csíkszentdomokoson, mivel a helyi plébánost, Márton Mózeszt is letartóztatták. Miután 1955-ben Márton Áron püspököt elengedik, újra ő áll a papnevelde élén, Veress Ernő újra visszakérül Gyulafehérvárra, és spirituális lesz. Ez a periódus nem csak tanári munkája tekintetében fontos. A püspök őt bízta meg 1956 és 1957 nyarán, hogy bérnálási körutakat tartson a nyárádmenti falvakban, Szászrégenben és a Görgény-völgyben is (Szirmai, 2003).

Az állami hatóságok hamarosan ellehetetlenítették munkáját, és el is kellett hagynia Gyulafehérvárt. Visszaköltözött Parajdra (Diós, 2009). 1965-ben itt ünnepelte meg aranymiséjét, és pápai prelátusi címet is kapott. 1973-ban betegség miatt bekerült a kórházba, ahol március 16-án elhunyt. A püspök úgy döntött, Székelyudvarhelyen temessék el (Szirmai, 2003).

3. Veress Ernő munkássága

3.1. Veress Ernő munkássága a liturgika és liturgikus megújulás erdélyi vonatkozásának fényében

Mielőtt rátérnék munkásságának részletesebb kifejtésére, szeretnék rövid összefoglalót írni azokról a megjelent műveiről, amelyek eddig rendelkezésünkre állnak. *Szentóra* (1918), több kiadást is megért, szentségimádásról

szóló könyv; *Katholikus hittan középiskolák V., Képzők és kereskedelmi iskolák I. oszt. számára* (1919); *Diákmise* (1920); *Tevékeny szeretet – Kivonat a Regnum Marianum Egyesület által kiadott Mária-Kongregáció Vezérkönyvéből* (1920); *A nap megszentelése* (1923); *Tíz év* (1930); *Az Erdélyi Tudósító Almanachja* (1933); *Katholikus Egyháztörténelem az elemi iskolák VII. osztálya számára* (1936); *Egyháztörténelem* (1937); *Szertartástan* (1937); *Egybegyűltünk – ima és énekesfüzet gyerekek részére* (1939).

A felsorolásból szándékosan hagytam ki fő munkáját, az *Erdélyi imádságoskönyvet*, és az általa szerkesztett folyóiratot, az *Erdélyi Tudósítót*, ugyanis ezekről külön fejezetekben fogok részletesen tárgyalni.

Veress Ernő liturgikai munkássága már tanárként kitűnik, ugyanis spirituálisága mellett tantárgyai között láthatjuk ezt a szakterületet is. Ezen felül számos egyesület és társulat tartja számon tagjai között, amelyek kisebb-nagyobb mértékben kapcsolódnak a liturgika területén végzett munkához. Marton József *A gyulafehérvári római katolikus egyházmegye a 20. században* című könyve tanúságot tesz arról, hogy tagja a Vigilantia Bizottságnak. A Papi Eucharisztikus Társulat is tagjai között tartja számon, valamint igazgatója is lesz. Ezt a társulatot 1947-ben szervezték újra és Papi Hivatások Társulata lett a neve (Marton, 2014). Ugyanebben az időben Márton Áron püspök megbízása alapján az Unio Clero társulat egyházmegyei szintű igazgatója is lesz. Ebben a funkciójában kezdeményezi az egyházmegye teljes papságának belépését a társulatba (Marton, 2014). Az Unio Clero Pro Missionibus társulat a külföldi misszióban dolgozó papok munkáját támogatta elsősorban imával. Így erősítette az missziós gondolatot az egyházban (Diós, 2009). Szakmai tekintélyét bizonyítja, hogy 1948-ban felmerül egy közös teológiai intézet létrehozása, azaz a nagyváradi, temesvári és gyulafehérvári papneveldek összevonása, amelynek pasztorálteológiai katedrájára Gyulafehérvár részéről dr. Béltéky Ferenc mellett Veress Ernőt is jelölték (Marton, 2014).

Több művével is elősegítette a liturgikus megújulás eszméinek elterjedését Erdélyben (Nóda, 2012). Az 1918-ban kiadott *Szentóra. Nyilvános és magán szentségimádásra* című könyve alapmű lett a plébániákon 1901-től elterjedt Oltáregyesületek tagjainak. Bizonyos mértékben új eszméket is közvetített azzal, hogy felhívta a figyelmet a hibás gyakorlatokra, és megoldást is javasolt rá. Nehezményezte ugyanis, hogy a szentségimádás során a pap mondja az imákat. Ugyanakkor a hívek kórusban való válasza lármássá teszi az imát. Ennek orvoslására a litániaformát javasolta (Nóda, 2012). Az első kiadás év elején jelent meg, de akkora népszerűségnek örvendett, hogy 1918 szeptemberében már a második kiadásra kért imprimátumot, azaz engedélyt a püspöktől a szerző. Kérése pozitív választ kap (GYÉL 20/6970/1918). Könyve kiadásának célját is megfogalmazta egyik levelében, miszerint szeretné megkedveltetni a hívekkel a szentségimádást és a különböző plébániákon zajló rítusokat egységesebbé akarta tenni (GYÉL 20/589/1918). 1924-ig négy kiadást ért meg a füzet (GYÉL 20/5250/1924).

Másik fontos munkája az 1937-ben megjelent *Szertartástan* című könyve, amelyet a népiskolák 6. osztályai számára szánt. Az új eszmék és a gondolatmenet alapján joggal gyanítható, hogy alapvetően Pius Parsch eszméit követi, ugyan ezt ő maga nem jelzi írásában (Nóda, 2012). Érdekes röviden kitérnünk arra is, hogy ki volt Parsch. Johann Pius Parscht a liturgia apostolának is nevezik, ugyanis a liturgikus megújulásban nagy érdemeket ért el, és a Szentírás népszerűsítésében fontos szerepet játszott. 1884-ben született Alamócban, Csehországban, és 1954-ben halt meg az osztrák Klosterneuburgban (Diós, 2005). Kétségtelen, hogy Veress olvasta, és hatottak rá Parsch írásai. Fontosnak tartotta azokat, ugyanis műveit kötelező olvasmányként ajánlta saját diákjai számára is (GYÉL, H/6/1943). A könyvet illetően több forrásban 1939 szerepel kiadási dátumként, azonban ez az adat pontosításra szorul. Levéltári iratok alapján látjuk, hogy a könyvre már 1937-ben megkapja az imprimátumot, bár a posta akadozása miatt nehézségen (GYÉL 18/5652/1937). 1938 áprilisában pedig már másodjára terjeszti fel a püspök a tanügyminisztériumhoz, hogy hagyják jóvá mint tankönyvet (GYÉL 18/4241/1938).

1938-ban megjelenik egy diákoknak írt imakönyv, amely gyakorlatilag az *Erdélyi imádságoskönyv* rövidített változata. Ezzel szándékozott bevezetni a gyerekeket és fiatalokat az imavégzés gyakorlatába, hogy majd felnőttként ismerős legyen számukra a nagy imakönyv is. A könyvben a szertartások szövegolvasmányai kiegészítik az iskolában tanultakat. A könyv kiadását kézirat gyanánt engedélyezik (GYÉL 20/1801/1938). 1939-ben ebből a kéziratból lesz az *Egybegyűltünk. Ima és énekfűzet gyerekek részére* című füzet, amelyet már a nagyközönség is használhat (GYÉL 20/8118/1939). Egyik levelében megjegyzi, hogy a benne lévő mise imaszövegeinek többségét az Eucharisztikus Világkongresszus gyermekmiséjéből vette át (GYÉL 20/3008/1938).

Hasonló célokat szolgáltak a *Diákmise* és *A nap megszentelése* című művei is, de ezekre most nem térnek ki részletesebben.

A *Katholikus Egyháztörténelem az elemi iskolák VII. osztálya számára* című tankönyve ugyan nem tartozik szorosan a liturgikai művekhez, de ez is nagy népszerűségnek örvendett a maga korában. Bíró Vencel a romániai kegyes tanítórend rendfőnöke ír méltatást róla, amelyben kifejti, hogy a könyv tartalma részletes, de tárgyilagos, a gyermekek életkori sajátosságait figyelembe veszi. Kitér az egyházmegye történetére is. Művelődéstörténeti anyagot is feltár (GYÉL 20/3647/1936).

3.2. Veress Ernő: *Erdélyi imádságoskönyv*

Ahogy azt már a bevezetőben is láthattuk, az *Erdélyi imádságoskönyv* az egyik olyan munkája Veress Ernőnek, ami miatt neve még fennmaradt a köztudatban. Első kiadása 1919-ben volt, ekkor még Brassóban (GYÉL

20/3200/1919). A könyv liturgiákat, szertartásokat, ájtatosságokat, valamint az egyházi év ünnepeit is tartalmazta (Nóda, 2012). Jelenlegi tudomásom alapján a könyvnek végül hét bővített kiadása volt. Az utolsó 1948-ban, Gyulafehérváron jelent meg (Veress E., 1948). Ennek bevezetőjében Romano Guardini (1885–1968) gondolatait közvetíti, miszerint a liturgikus imádságot nem sajátíthatja ki egy személy magának, ugyanis az a keresztény közösségé, az egyházé (Nóda, 2012). Romano Guardini egyetemi tanár és pap volt. Az első világháború utáni katolikus megújulás és a II. vatikáni zsinat egyik kiemelkedő alakja. Ő adta a filozófiai hátterét a liturgikus mozgalomnak, és jelképmagyarázatai által emberközelivé tette a liturgiát (Diós, 1993), így érthető, hogy Veress az ő eszméit követi és épít rájuk.

Az *Erdélyi imádságoskönyv* alapján Márton Áron püspök Veress Ernőt bízta meg 1961-ben a temetési szertartás szövegének korszerűsítésével. Kifejezetten kéri, hogy az imakönyvet kövesse végig a munkájában, hiszen az a latin eredeti szöveghez hű maradt minden kiadásban (Marton, 2014).

Külön érdekesség, hogy ez a munkája nemcsak a magyar anyanyelvű közönséget foglalkoztatta, de a korabeli román sajtóban is találunk utalásokat rá. Ilyen például az *Universul* újság hasábjain megjelent írása Onisifor Ghibunak, amelyben az 1926-os harmadik kiadást említi. Írása több részletben jelenik meg, ebből kettőben hivatkozik a könyvre. Kiemeli, hogy megjelenik egy ima a magyar királyokhoz és láthatunk képet Szent László királyról is. A kép leírásában pedig Erdély védőszentjeként utalnak a királyra. Nehezményezi ugyanakkor, hogy Máriát kisajátították a magyarok, és túl nagy figyelmet fordítanak a magyar szentekre (Ghibu, 1936). A fenti kontextusban csupán azért tartottam idehozni ezt is, hogy lássuk, nemcsak a magyar közösséghez jutottak el a kiadványok, hanem a nyelvet értő vagy beszélő személyek is forgatták azt. Hasonló hangvételű cikk sokkal később, 1999-ben is megjelent, amelyben nem csak az *Erdélyi imádságoskönyv*, hanem az *Erdélyi Tudósító*, valamint a fontosabb cikkeket összefoglaló *Tíz év* is szóba kerül. Ezek alapján Ioan Tămaș előpataki pap, a cikk írója művei alapján kijelenti, hogy Veress Ernő inkább volt harcos, semmint pap, akinek a cikkeiből elszántság sugárzik. Ezen felül a fentiekhez hasonlóan kifogásolja az *Erdélyi imádságoskönyv* üzenetét is (Tămaș, 1999).

3.3. Veress Ernő Erdélyi Tudósítója

Szerkesztői munkájával eddig leginkább Czitros Noémi Melinda foglalkozott a *Keresztény Szóban* megjelent *Erdélyi Tudósító. Egy katolikus társadalmi folyóirat a két világháború között* című tanulmányában. Innen tudjuk, hogy az 1918-ban alapított *Brassói Katholikus Tudósító* alakul át 1919-ben *Erdélyi Tudósítóvá*. Veress Ernő éleslátására vall, hogy észreveszi, szüksége van a Romániához csatolt erdélyi magyarságnak egy színvonalas folyóiratra

(Czitros, 2008). Ugyan a történelmi egyházak támogatták a magyar nyelvű sajtóorgánumok létrehozását, az *Erdélyi Tudósítót* nemcsak egyházi, hanem társadalmi lapként is számon tartották, amit alátámaszt az alcíme is: *Társadalmi és hitbuzgalmi folyóirat*. 1920-as évek elején már kéthetente megjelenő egyházmegyei lapként tarották számon. Jelentőségének mértékét igazolja egy 1913-as levélváltás gróf Mailáth Gusztáv Károly püspök és XI. Pius pápa között. Ebből kiderül, hogy a pápa örömmel vette a hírt az *Erdélyi Tudósító* érdemeiről, és áldását küldte rá (Czitros, 2008).

1929-ben a folyóirat szerkesztési székhelye Kolozsvár lett. Veress Ernőt ide helyezték plébánosnak, a kolozsmonostori egyházközösség élére. A lap kiadásának újabb változása 1932-től következett be. Ekkor kéthetente megjelenő havi szemlévé alakult, és a szélesebb olvasótábor megszólítása érdekében tudományos írások is helyet kaptak hasábjain. 1934-től pedig már csak havonta adták ki részben anyagi gondok miatt. Ezzel együtt alcíme is változott; előbb *Havi szemle*, majd *Katolikus Havi Szemleként* láthatjuk. A sajtótípus módosulásával a terjedelem és a téma is változott (Czitros, 2008). A lap megjelenése 1936 decemberétől 1941-ig szünetelt, majd 1943-ben teljesen megszűnt (Marton, 2014).

Összegzésként elmondhatjuk, hogy Veress Ernő munkássága nem tűnt el nyomtalanul. Több területen is fennmaradt emlékezete, munkáinak gyümölcse ma is érezhető a helyi egyházban. Azt is láthattunk, hogy liturgikai szemléletére főként Pius Parsch és Romano Guardini hatottak. Ahogyan Nóda Mózes *Élő liturgia* (2012) című művében fogalmaz, Veress Ernő munkássága nem áll távol a Magyarországon tevékenykedő Szunyogh Xavér Ferencétől.

4. A kutatás jelenlegi állása

A tanulmány végén szeretnék röviden kitérni a kutatási folyamat jelenlegi helyzetére is. Pillanatnyilag az anyaggyűjtés és a rendszerezés fázisában van a kutatásom. A biográfia jelentős részét azonban már sikerült kezdetleges formában beépíteni a dolgozatba, Veress Ernő munkásságának elemzése azonban még hátra van.

Több levéltárban és könyvtárban is kutattam, ahol számos adatot, könyvet, folyóiratot találtam. Ezeket igyekszem most egységesíteni, összefésülni, hogy egy teljes képet kaphassak Veress Ernőről és az ő tevékenységeiről. A legfontosabb helyszín ezek közül a Gyulafehérvári Érseki Levéltár volt. Itt található Veress Ernő személyi hagyatéka; kéziratok, könyvek, elmélkedés- és homíliavázlatok, jegyzetek és egy néhány évet átölelő napló. Ezen felül a püspökségre küldött vagy onnan érkező levelek, kinevezések vagy más hivatalos okmányok is fellelhetőek. Ezek alapján sikerült az életrajzi adatokat pontosítani és a hiányzó részleteket pótolni.

Az Erasmus program keretén belül sikerült Budapesten is kutatásokat folytatni a Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltárában, és az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltárában. Mindkét helyen alapvetően korabeli folyóiratok és újságok tárházát vizsgáltam át sikeresen. E tekintetben a kolozsvári Római Katolikus Teológia Kar Könyvtára is értékes forrásnak bizonyult. A Gyulafehérvári Római Katolikus Papnevelő Intézet Könyvtárában volt azonban a legtöbb olyan könyv, amelynek szerzője Veress Ernő. Ugyanakkor néhány könyvet és más nyomtatványt a kolozsvári Szent Mihály Plébánia Levéltárában is találtam.

Szintén fontos helyszín volt a Nagyatádi Városi Múzeum levéltári része, ugyanis itt található a Veress család hagyatéka az 1800-as évekig visszamenően. Fényképek, érettségi bizonyítvány, iskolai okmányok és a család más dokumentumai tárultak elém, és ezzel együtt olyan részletek, amelyeket eddig nem ismertem.

Kutatásom fontos részeként tartom számon olyan emberek felkeresését is, akik ismerték Veress Ernőt. Élő tanítványok és rokonok, akikkel sikerült kapcsolatba lépnem: Bartalis Árpád P. János ferences testvér, Boros Károly nyugalmazott főesperes, Csiszér Albert-András nyugalmazott főesperes, Jakab Gábor kolozsvári plébános, Veress Péter, Veress Ernő unokaöccse. A hosszú beszélgetések során elsősorban nem tényszerű, objektív kép rajzolódt ki előttem, hanem az emlékeket megszépítő nosztalgia által befödött szubjektív jellemrajz, de így ismerhettem meg Veress Ernőt, az embert, aki sokat jelentett kortársainak.

Rövidítések

GYÉL – Gyulafehérvári Érseki Levéltár

NVM – Nagyatádi Városi Múzeum

Irodalomjegyzék

- Bodó, M. (2016). Márton Áron, az ifjúság és a nép nevelője. *Keresztény Szó*, 27(8), 19–26.
- Czitros, N. M. (2008). Erdélyi Tudósító. Egy katolikus társadalmi folyóirat a két világháború között. *Keresztény Szó*, 19(5), 22–25.
- Dávid, Gy. (2010) Veress Ernő. In Dávid, Gy. (Eds.), *Romániai magyar irodalmi lexikon* 5/2 (S–Zs) (p. 1135). Kriterion–Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- Diós, I. (1993). Romano Guardini. In Diós, I. (Ed.), *Magyar Katolikus Lexikon*. Szent István Társulat. <http://lexikon.katolikus.hu/G/Guardini.html> (2023.07.29.).

- Diós, I. (2005). Pius Parsch. In Diós, I. (Ed.), *Magyar Katolikus Lexikon*. Szent István Társulat. <http://lexikon.katolikus.hu/P/Parsch.html> (2023. 08. 26.).
- Diós, I. (2009). Unio Clero Pro Missionibus. In Diós, I. (Ed.), *Magyar Katolikus Lexikon*. Szent István Társulat. <http://lexikon.katolikus.hu/U/Unio%20Cleri%20pro%20Missionibus.html> (2023.07.28.).
- Diós, I. (2009). Veress Ernő. In Diós, I. (Ed.), *Magyar Katolikus Lexikon XIV. kötet* (p. 980). Szent István Társulat.
- Ferenczi, S. (2009). Veress Ernő. In Ferenczi, S. (Ed.), *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára* (p. 443). Szent István Társulat – Verbum.
- Ghibu, O. (1936). Sfinții unguri în România. *Universul*, 53(285), 13.
- Ghibu, O. (1936). Sfinții unguri în România. *Universul*, 53(279), 7.
- GYÉL 20/6970/1918. Veress Ernő Szentóra kiadása.
- GYÉL 20/589/1918. Veress Ernő imakönyvének felterjesztése.
- GYÉL 20/3200/1919. Veress Ernő imakönyvének imprimátura.
- GYÉL 20/5250/1924. Veress Ernő Szentóra című művéről.
- GYÉL 20/3647/1936. Veress Ernő Egyháztörténelem című könyvének jóváhagyása.
- GYÉL 18/5652/1937. Veress Ernő Szertartástanának kiadási ügye.
- GYÉL 18/4241/1938. Veress Ernő Szertartástan c. művének jóváhagyása.
- GYÉL 20/1801/1938. Veress Ernő imádságoskönyvének jóváhagyása.
- GYÉL 20/3008/1938. Veress Ernő ima és énekesfüzetének kiadásáért.
- GYÉL 20/8118/1939. Veress Ernő Egybegyűltünk kiadása.
- Hauptman, Gy. (2013) Élettörténet a múzeumi emlékezet terében. *Belvedere Meridionale Történelem és társadalomtudományok*, XXV(2), 22–33.
- Hauptman, Gy. (2016). „...a harctéren voltam az első világháborúban 1918. november 18-ig” A Nagy Háború mint élettörténeti fordulópont. *A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei*, (4. füzet), 339–350.
- Juhász, I. (2015). *Amikor mindenki a háborús állapotok igája alatt roskadoz...Erdélyi menekültek a mai Szlovákia területén*. Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Kenyeres, Á. (1994). Veress Ernő. In Kenyeres, Á. (Ed.), *Magyar életrajzi lexikon (1978–1991)* (p. 954). Akadémia Kiadó.
- Marton, J. (2008). *Márton Áron hagyatéka 4. Oltáriszentség, Krisztus Király*. Mentor Kiadó.
- Marton, J. (2009). Katolikus sajtó Erdélyben a két világháború között. *Keresztény Szó*, 20(5), 10–11.
- Marton, J. (2009). *Márton Áron hagyatéka 5. Papság*. Mentor Kiadó.
- Marton, J. (2014). *A Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye a 20. században*. Pro-Print Könyvkiadó.
- Marton, J. (2020). *Márton Áron élete és munkássága. Kronológia. 1. kötet. 1896–1944*. Pro-Print Könyvkiadó.
- Marton, J. (2020). *Márton Áron élete és munkássága. Kronológia. 2. kötet. 1945–1967*. Pro-Print Könyvkiadó.

- Marton, J. (2020). *Márton Áron élete és munkássága. Kronológia. 3. kötet. 1968–1980.* Pro-Print Könyvkiadó.
- Nagy, M. Z. & Bodeanu, D. (2019). *(Le)hallgatásra ítélve. Márton Áron püspök lehallgatási jegyzőkönyvei (1957–1960).* Lektor Kiadó – Varadinum Alapítvány Kiadó – Iskola Alapítvány Kiadó.
- Nóda, M. (2012). *Élő liturgia. A II. vatikáni zsinatot megelőző liturgikus megújulás és a hatása az erdélyi egyházmegye liturgikus életére.* Szent István Társulat – -Verbum.
- Ozsváth, J. (2008). Az Erdélyi Iskola életbehívásának körülményei. *Keresztény Szó*, 19(5), 26–29.
- Szirmai, B. (2003). Veress Ernő. In Incze, D. (Ed.), *Erdély katolikus nagyjai* (pp. 238–241). Miercurea-Ciuc Tipography.
- Tămaş, I. (1999). Catholicismul revistei “Erdélyi Tudósító”. *Cuvântul Nou*, 10(2504), 3.
- Tatár, E.-T. (2019). A kolozsvári Marianum tan- és leánynevelő intézet hitbuzgalmi egyesületei. In Tánczos, V., & Peti, L. (Eds.) *Mágia, ima, misztika. Tanulmányok a népi vallásosságról* (pp. 384–435). Kriza János Néprajzi Társaság. http://kjnt.ro/szovegtar/uploads/tartalmak/2019_TV-PL_szerk_Magia_21_TatarET.pdf (2023.07.18)
- Vámszer, G. (2007). *Csik vármegye településtörténete.* Pallas Akadémia.
- Veress, D. (2005): *Értetek. Napló. Nagyatád 1944–45.* In Hauptmann Gy. & Veress P. (Eds.), *A Nagyatádi Művelődési Ház –és Városi Múzeum kiadása.*
- Veress, E. (1948). *Erdélyi Imádságoskönyv.* Gyulafehérvár.

Lektorálta: dr. Nóda Mózes, intézetigazgató, Babeş–Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológia Kar

Erőss Alfréd élete és munkássága. Az életmű kutatásának jelenlegi állása

SZÉP CARLA MÓNICA

BBTE Ökumene Doktori Iskola, harmadéves doktorandusz, ptkmnk@yahoo.com

Absztrakt. Erőss Alfréd (1909–1950) a szinte elfelejtett teológus, tanár, titkos püspök, erdélyi irodalmár életét és munkásságát kutatom. A választott témát elsősorban a 20. századi erdélyi egyházmegye-történet, valamint teológiatörténet keretében helyezhetjük el. Erőss Alfréd személyével, életművével kevesen foglalkoztak. Egy-egy teológusportré, arcképvázlat vagy elvéve egy-egy rövid újságcikk idézi fel csupán emlékét. Erőss Alfréd személyi hagyatéka, melyet a Gyulafehérvári Érseki Levéltár őriz, még teljes mértékben feldogozatlan. Itt kezdtem el kutatásomat, illetve nagy segítségemre van Farkas Zoltán, Erőss Alfréd unokaöccse, akinél még számos, a családi hagyatékban megőrzött írás, adat, dokumentum található, amelyeket a rendelkezésemre bocsátott. A jelen kutatásnak egyik fontos feladata a meglévő eredmények, adatok, forrásanyagok vizsgálata, elemzése, rendszerezése, korrigálása, kibővítése. Az eddig megtalált források tükrében mutatom be jelen tanulmányban életrajzát és munkásságát.

Dolgozatomban azt akarom bizonyítani, hogy Erőss Alfréd életének és munkásságának feltárása és kiértékelése betekintést nyújt a 20. századi nyugati teológia erdélyi recepciójába, különös tekintettel a II. vatikáni zsinatot megelőző dogmatikai, egyháztani és liturgikus megújulásra, melynek hatása a jelenkorban is érezhető.

Kulcsszavak: Erőss Alfréd, teológus, Scheeben-szakértő, dogmatikatanár, Márton Áron első számú titkos püspök jelöltje, irodalmár.

1. Bevezetés: Témaválasztás, hipotézis. A kutatás forrásai

Jelen tanulmányomban Erőss Alfréd életét és munkásságát mutatom be, doktori disszertációm kutatásának jelenlegi állását. Kutatásom témáját a 20. századi erdélyi/gyulafehérvári egyházmegye-történet keretén belül

helyezhetjük el. A témaválasztás elsődlegesen annak köszönhető, hogy mindig közel állt hozzám ez az időszak, különösen Márton Áron püspök élete, lelkülete. Erőss Alfréd neve csak a titkos püspökök felsorolásából volt ismert számomra. Kutatásom annál is inkább indokoltta vált, mivel életének és munkásságának számtalan aspektusát ma még homály fedi, a róla eddig írt arcélekben, megemlékezésekben sok a pontatlanság és a tévedés.

Dolgozatomban azt akarom bizonyítani, hogy Erőss Alfréd életének és munkásságának feltárása és kiértékelése betekintést nyújt a 20. századi nyugati teológia erdélyi recepciójába, különös tekintettel a II. vatikáni zsinatot megelőző dogmatikai, egyháztani és liturgikus megújulásra, melynek hatása a jelenkorban is érezhető.

Erőss Alfréd életével és munkásságával kevesen foglalkoztak, mindössze két átfogóbb teológusportré jelent meg róla. Az egyik *Az értelem fényével és a szív melegével. Erőss Alfréd* (Farkas & Jitianu, 2009) címmel 2009-ben, a százéves, korán elhunyt és szinte elfelejtett katolikus papról, titkos püspökről, teológiai tanárról, egyben költőről-íróról. Őt idézi, ismerteti a kötet, amely válogatást tartalmaz a szerző különféle műfajú írásaiból, és egy-egy tanulmányt életútjáról – az unokaöcs, Farkas Zoltán (2009) tollából –, illetve munkásságáról – a teológia karon oktató dogmatikus Jitianu Liviu (2009) tollából. A jubiláló kötetben Lászlóffy Aladár *Egy lelki napló nyárárszakái* című írásában értékeli Erőss Alfréd *Háborús naplóját* (Lászlóffy, 2009).

Farkas Zoltán, Erőss Alfréd unokaöccse, *Dr. Erőss Alfréd élete és munkássága* (2009) című írásában előbb egy életrajzi összefoglalót kínál, majd röviden ismerteti munkásságát. A levéltári források, a családi hagyatékban megőrzött dokumentumok is alátámasztják a megírt életrajzi adatok hitelességét, bár helyenként kiegészítésre, pontosításra szorulnak. Példának okáért Farkas Zoltán szerint Erőss Alfréd gyergyószárhegyi káplánkodása idején készült teológiai doktorátusára, innen utazva többször is Rómába. A családi hagyatékban megőrzött levelek alapján viszont az látszik, hogy Alfréd Rómában értesült kápláni kinevezéséről. Püspökszentelésének dátuma is téves lehet, ha hiteles forrásnak a Jakubinyi György által szerkesztett archontológia (2010) adatait tekintjük. A jubiláló kötet második tanulmányát Jitianu Liviu jegyzi *Az élet teológiája* (2009) címmel, amelyben Erőss Alfréd teológiai profilját látjuk körvonalazódni.

A második jelentős arcképvázlat, mely disszertációm témájának kutatási alapjául szolgál, Lisztóczy László kortárs irodalomtörténészről származik, aki előbb 2009-ben az *Erőss Alfréd háborús naplója* című naplókötet bevezetőjében, majd 2011-ben az Egerben, a Dsida Jenő Baráti Kör kiadásában megjelent *Az utolsó szalmaszál. Tanulmányok és alkalmi írások* kötet *Erdély titokban fölszentelt püspöke. Arcképvázlat Erőss Alfrédéről* című tanulmányában leginkább irodalmi munkásságát előtérbe állítva mutatja be Erőss Alfrédot. Lisztóczy tanulmánya kiegészíti a Farkas Zoltán és Jitianu Liviu által szerkesztett jubiláló kötet eredményeit. A szerző jó ismerője a 20. századi erdélyi irodalomnak, tanulmányában Erőss Alfréd életrajza mellett – amit bevallása szerint Farkas

Zoltán, a Kolozsváron élő unokaöcs pontosított és egészített ki – értékeli írói tevékenységét.

Erőss Alfréd életrajzi adatait és munkásságának egy-egy vetületét tartalmaznak egyes lexikonok, névtárak a róla megfogalmazott szócikkekben: a *Magyar Katolikus Lexikon*, a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*, a *Magyar Életrajzi Lexikon*, a *Magyar írók élete és munkái*, Jakubinyi Györgynek a *Romániai katolikus, erélyi protestáns és izraelita vallási archontológiája*, Gulyás Pálnak a *Magyar írók élete és munkái* és Ferenczi Sándornak *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára* c. munkája. A közölt adatok sokszor pontatlanok vagy kiegészítésre szorulnak. A *Magyar Katolikus Lexikon* szócikke például nem említi Erőss nagyszebeni káplánkodását 1936-ból. Püspökszentelésének dátumát is 1949. helyett 1948-ra datálja (Diós, 1997). A *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* – mind az 1981-es, mind az 1991-es kiadás – tévesen közli elhalálozásának időpontját, július 3. és július 11. szerepel július 31. helyett (Gyöngyösi, p. 325). A Kenyeres Ágnes által szerkesztett *Magyar Életrajzi Lexikon* szócikke is pontatlanságokat mutat Erőss születésének és elhalálozásának dátuma szempontjából. A szócikk szerint július 9-én született – július 7-e helyett –, meghalt 1947. július 3-án – 1950. július 31. helyett (Kenyeres, 1991). A *Magyar írók élete és munkái* című kötetben az Erőss Alfrédra vonatkozó életrajzi adatok többnyire helyesek, egy kivétellel: születését július 9-re datálja (Gulyás, 1990). Ferenczi Sándor *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára* című könyvében úgy szerepel, hogy Erőss 1936-ban Kézdiszentléleken káplánkodott – valójában Nagyszebenben –, 1939-ben Petrozsényban lelkipásztor – holott ebben az évben már a gyulafehérvári papnevelde spirituálisja – és a névtár szerint csak 1940-től a szemináriumban tanuló kispapok lelkipályájára (Ferenczi, 2009). Eddigi kutatásaim alapján a Jakubinyi György könyvében található adatok tükrözik a leghitelesebben a valóságot, kivéve azt az információt, miszerint Erőss Alfréd Kézdivásárhelyen érettségizett volna, a valóságban ugyanis Brassóban vizsgázott (Jakubinyi, 2010).

A levéltári, könyvtári és az unokaöcs, Farkas Zoltán által kutatásra felkínált családi hagyatékok forrásai lehetővé tették Erőss Alfréd életrajzáinak és munkásságának korrigálását, pontosítását, kiegészítését. A továbbiakban ennek fényében mutatom be életútját és munkásságát.

2. Erőss Alfréd életrajza a kutatások fényében (1909–1950)

2.1. Családi háttere és tanulmányai

Erőss Alfréd 1909 július 7-én született a Krassó-Szörény megyei Perestyénen (GYÉL, VI.34/a.; Farkas, 2009). Édesapja Erőss Lázár székely származású kataszteri mérnök, édesanyja Martini Terézia Margit egy félig

olasz, félig medgyesi szász kereskedőcsalád leszármazottja, húga az öt évvel kisebb Emma Anna (Farkas, 2009). Édesapja foglalkozásából adódóan az Eröss család különböző településekre kényszerül költözni, ezért Alfréd elemi tanulmányait Novákván, Pereken, majd a temesvári Józsefvárosi Katolikus Elemiben végzi (Farkas, 2009). A személyi hagyatékban megőrződött *Községi Elemi Népiskolai Értesítő Könyvecske* kitűnő tanulmányi eredményről tanúskodik (GYÉL, VI.34/a.). 1919–1926. között a temesvári Piarista Gimnázium növendéke volt, ahol reál szakon tanult (Farkas, 2009). Tanulmányi eredményei ebben az időszakban nem voltak túl fényesek, egy évet ismételni kényszerült (Farkas, 2009). 1926-ban Olasz Péter jezsuita lelki gyakorlatainak hatására született meg benne a papi pálya iránti érdeklődés (Farkas, 2009). Az iskolaváltás is ennek volt a bizonyítéka, 1926–1928 között a kézdivásárhelyi Nagy Mózes Római Katolikus Főgimnázium diákja lesz, humán szakon folytatva tanulmányait (Farkas, 2009). 1928-ban sikeresen érettségizett Brassóban, román nyelven (Farkas, 2009). Az érettségi bizonyítvány szemlélteti az írásbeli és szóbeli vizsgák eredményeit (GYÉL, VI.34/a.).

1928-ban felvételt nyert a Gyulafehérvári Hittudományi Főiskola intézetébe (Farkas, 2009). Püspöke, Mailáth Gusztáv Károly tehetségét látva római továbbtanulásra küldi, így 1929–1937. között a római Collegium Germanicum et Hungaricum bentlakója és a Pápai Gregoriana Egyetem növendéke lett (Farkas, 2009). 1932. június 27-én filozófiai, 1937. július 3-án teológiai doktorátust szerzett (Farkas, 2009). 1935. április 6-án diakónussá, október 27-én pappá szentelték, ekkor evangélikus édesanyja katolizált (Farkas, 2009). Mailáth püspöknek 1935. július 19-én írt leveléből értesülünk a különböző rendek felvételének időpontjáról, helyszínéről, valamint a kiszolgáltató személyekről (GYÉL, I.9./4.). A hajkoronát 1929. március 16-án a gyulafehérvári püspöki kápolnában Mailáth püspök kezeiből kapta. A többi kisebb és nagyobb rendeket Rómában vette föl: ostiárius és lektori rendet 1933. március 25-én a kollégium kápolnájában, az exorcista és akolitus rendet 1933. június 10-én a lateráni bazilikában, az alszerpapi rendet 1935. április 6-án a kollégium kápolnájában szolgáltatta ki számára Marchetti bíboros. Szerpappá ugyanott 1935. június 15-én a bíborosnak segédkező kapucinus püspök szentelte. A levélben nem értesülünk a püspök nevééről.

2.2. Papi és tanári pályája (1936–1950)

Papi pályájának első állomáshelye 1936-ban Nagyszeben, ahol káplánként augusztus és október között tevékenykedett, novembertől visszatérve római tanulmányaihoz. Eröss Alfréd szüleinek címzett leveleiből szerzünk a pontos időintervallumról tudomást (Eröss, 1936). 1937. július 1-jén püspöke Gyergyószárhegyre helyezte ki káplánnak Sipos Sándor plébános mellé (Farkas, 2009). Szüleinek írt leveleiből kitűnik, hogy iskolai hitoktatással is

megbízják (Eröss, 1937). A már Rómában felszínre törő gyomorbetegsége arra készítette előjáróját, hogy egy kevésbé megterhelő feladatkörű helyszínre nevezze ki, így 1938-ban a kolozsvári egyetemi klinika lelkésze lett, ahol orvosi kezelését is folytathatta (GYÉL, 8/3981/1937).

1938–1941 között apapneveldelelkiigazgatója volt: előbb Gyulafehérváron, majd a 2. bécsi döntés után Kolozsváron (Farkas, 2009). 1941–1950 között lett a teológia dogmatikatanára: Kolozsváron 1941–1944 között, a háború elől menekülő kispapokkal Zircen 1944–1945 között, majd ismét Gyulafehérváron 1945-től az 1950-ben bekövetkezett haláláig (Farkas, 2009).

1941. december 10-én a budapesti Pázmány Péter Hittudományi Kara befogadta doktorai közé, 1946-ban Schütz Antal nyugdíjba vonulásakor meghívták dogmatikatanárnak, de nem tudott elmenni, mert a román állam megtagadta útlevelének kibocsátását (Farkas, 2009).

Márton Áron bebörtönzése után, 1949. február 11-én Gerald Patrick O'Hara pápai nuncius Bukarestben titokban püspökké szentelte (Jakubinyi, 2010). Ő volt Márton Áron első titkos püspökjelöltje. Hivatalát csak rövid ideig gyakorolhatta, hiszen 1950. július 31-én a kolozsvári klinikán meghalt – halálozási időpontját a legtöbb szakirodalom tévesen közli –, boncolásakor derült ki, hogy agydaganata volt (GYÉL 15/1680/1950). Így kerülhette el a letartóztatást és a valószínű börtönhalált, mely több sorstársára is várt. Temetése Tordán augusztus 2-án volt (GYÉL 15/1680/1950; Farkas, 2009).

A már említett Eröss Alfrédre írt arcélek, megemlékezések nem érintik az Eröss egyházmegyéjében folytatott kezdeményezéseit, és fontosabb megbízatásai sem képezték eddig a kutatások tárgyát. A következőkben levéltári kutatásokra alapozva foglalom össze fontosabb kezdeményezéseit, tagságait és megbízatásait, amelyek azt bizonyítják, hogy Eröss Alfréd milyen aktív szerepet vállalt az erdélyi egyházmegyében, előjárói megbízta szaktudásában, értékelték őt.

Eröss Alfréd 1938-tól a Pázmány Péter Társaság szépirodalmi szakosztályának tagja volt. A Pázmány Péter Társaság, amely 1939. febr. 11. és 1941 között működött, római katolikus tudományos és művelődési egyesület volt, eredetileg Erdélyi Katolikus Akadémiaként szerepelt, a Római Katolikus Népszövetség kultúrosztálya részeként. Eröss Alfrédot a *Magyar Lapok* 1938. szeptember 16-ai száma mint az irodalmi szakosztály új tagját köszöntötte (Paál, 1938). 1939-től az erdélyi egyházmegyet képviselte a szentszék hivatalos lapjában, az *Osservatore Romanoban* (GYÉL, VI.34/b.). 1940-től a Vigilantia Bizottság tagja volt, a különböző könyvek, írások, publikációk egyházi cenzúrázása arra enged következtetni, hogy már pályakezdő tanárként – minden bizonnyal tanulmányi előmenetelének köszönhetően – tekintélye volt az egyházmegyében (GYÉL, VI.34/a.). 1940-ben ő állította össze az egyházmegye fiatal papságának lelki és szellemi továbbképzését célzó munkaprogramot (GYÉL, 23/428/1940; Marton, 2020). Az 1941-ben Kolozsváron elindított Világiak Teológiája előadás-sorozatnak ő volt a szellemi irányítója (GYPL, I.

10/f.). 1941-től az Egyházművészeti Bizottság tanácsosa (GYÉL, H./3379/1941) és a Hittanári Vizsgáztató Bizottság tagja volt (GYÉL, H.4/3382/1941). 1943-ban 56 szavazattal választották meg a Szent István Akadémia rendes tagjává (Papp, 1944; Stirling, 2003). Ugyanebben az évben lett az Aquinói Szent Tamás Társaság pártoló tagja (Aquinói Szent Tamás Társaság Értesítője, 1943). 1945-ben előjárója felkérésére elvállalta a papság továbbképzésének irányítását (Marton, 2021). 1946-ban őt kérte fel Márton Áron püspök, hogy készítse el az erdélyi Mária-tisztelet történetéről szóló választervezetet XII. Piusz pápának, Szűz Mária mennybevételének dogmája kihirdetése tárgyában (GYÉL, 34/a.; Marton, 2020). Gajdásy Béla rektorral együtt dolgozták ki a papnevelde új belső szabályzatát, amely 1948-ban nyert jóváhagyást. Az intézet új szabályzatának fényében ez hatéves tanfolyamot jelentett: két év bölcseleti és négy év hittudományit (Marton, 2010; 2014; 2020). 1947-ben XII. Piusz pápától megkapta a pápai kamarási címet (GYÉL, 1/1766/1947).

3. Erőss Alfréd munkássága

Erőss Alfréd annak ellenére, hogy csupán 41 évet élt, gazdag irodalmat hagyott az utókorra. Írásban megjelent műveinek egy részét és számos kéziratát mutatja be a már említett két teológusportré. Kutatásom során sikerült kiegészíteni az eddig ismert műveinek listáját. Nem tévedünk talán, ha azt állítjuk, hogy kevés olyan korabeli sajtóorgánium van, amelyben Erőss Alfréd ne publikált volna. Munkásságát három nagyobb részben tárgyalom: teológiai, hitéleti és irodalmi alkotásai.

3.1. Teológiai munkássága

Erőss Alfréd teológiai profilját mutatja be Jitianu Liviu (2009) *Az élet teológiája* című tanulmányában. A szerző röviden ismerteti azt a teológiai kontextust, amelyben Erőss teológiája formálódott, felvázolja az akkor érvényben lévő teológia alapgondolatait. A felvilágosodás korában a tudományos teológia megújulásra kényszerült, a szerző szerint „reform és restauráció” voltak a teológiai nóvum jellemzője (Jitianu, 2009, p. 23). Új spekulatív rendszeres teológia születéséről beszél, amely elsődlegesen a biblikus és a patrisztikus örökség felé irányul, felhagyva a skolasztika apologetikus gondolkodásmódjával. A romantika korában pedig erőteljes lesz a keresztény középkor és a skolasztikus teológia iránti érdeklődés. A romantikára jellemző múlt életre keltését a korszak teológiája sajátos módon teszi, felhagyva a skolasztikus teológia polemikus hangvételével egy demokratikusabb nyelvezetet szólaltat meg. Itt nagy szerepet kapott a római pápai egyetem, a Gregoriana, melynek

Erőss is diákja volt. Az ott tanító tanárok ennek a teológiai megújulásnak voltak a képviselői, jeles tanítványaik közül ott találjuk: M. J. Scheebent, H. Denzingert, J. B. Jungmannt, Prohászka Ottokárt, akiknek teológiája nagy hatást gyakorolt Erőss Alfréd gondolkodására. Erőss Alfréd, a szerző szerint, az erdélyi térségben ennek a teológiának volt a „hiteles és szakszerű képviselője” (Jitianu, 2009, p.26).

Teológiai munkásságának ismertetését, amely dolgozatom nagyobb egységét képezi, öt részre csoportosítottam: dogmatikai, filozófiai, egyházta-ni, liturgikus és hitéleti jellegű írásokra.

Erőss Alfréd dogmatikai munkásságának túlnyomó része M. J. Scheeben teológiájával foglalkozik, ebből készítette doktori dolgozatát, a német teológus alakította a leginkább Erőss gondolatvilágát. Német és magyar nyelven egyaránt jelentek meg a német teológus tételeire összpontosító írásai: *Dogma und Liturgie* c. könyve Berlinben jelent meg 1935-ben, a *Scheeben és Prohászka, két modern misztikus* c. tanulmánya a *Katolikus Szemle* hasábjain 1935-ben, a *Klasszikus kereszténység* c. írása a *Korunk Szavában* 1935-ben, az *Emlékezés egy modern teológusra* c. tanulmánya az *Erdélyi Tudósítóban* 1935-ben, a *Scheeben - a XIX-ik század első hittudósa* c. írása a *Vasárnapban*, 1935-ben, a *Die Herrlichkeiten der Goetlichen Gnade* c. tanulmánya Rómában 1935-ben jelent meg, a *Die persönliche Verbindung mit der Dreifaltigkeit. Die Lehre über die Einwohnung des Heiligen Geistes bei M. Jos. Scheeben* c. írása a *Scholastik* hasábjain, Belgiumban 1936-ban, a *Matth.Jos. Scheeben - ein Mystiker der Neuscholastic* c. műve Innsbruckban-Bécsben-Münchenben 1936-ban jelent meg, a *Die Lehre von der Erlösung im 19 Jahrhundert* c. tanulmánya Rómában 1937-ben, a *Scheeben, Briefe nach Rom*, Freiburgban 1939-ben, a *Matthias Joseph Scheeben* c. tanulmánya Mainzban 1939-ben, *A megváltás. A megváltás dogmája Scheeben teológiájában* c. műve Kolozsváron 1942-ben jelent meg (Jitianu, 21). Erőss szerint Scheeben az, aki „eddig a legtökéletesebben tudta kifejezni a kinyilatkoztatott tanítást” (Erőss, 1942, p.3). A kor teológusai is a legkiemelkedőbb Scheeben-szakértők között tartják számon. Jitianu (2009) szerint, amikor Erőss Alfréd 1943-ban habilitálni jelentkezett Budapesten, dr. Horváth Sándor OP bírálataban ezt olvashatjuk: „Matth.Jos. Scheeben – ein Mystiker der Neuscholastik című dolgozata a legrokonszenvesebb oldalról mutatja be Scheebent. Nem egy tekintetben ezt tartom legjobb tanulmányának.” (idézi Jitianu, 2009, p.22). Dr. Schütz Antal pedig így méltatja: „Első tekintetre meg-látszik, hogy Erőssnek nem közönséges érzéke és biztos fogása van a szoros értelemben vett teológiához; ezt különben számos dolgozata is igazolja” (idézi Jitianu, 2009, p.22). Dogmatikus írásai főként a krisztológiát, megváltást és kegyelemtant állítják az olvasó elé, melyeket a *Scholastik*, *Katolikus Szemle*, *Erdélyi Tudósító*, *Vasárnap*, *Theologia*, *Papi lelkiség* hasábjain publikált.

Erőss Alfréd filozófiai tanulmányaiban az újtomista gondolkodásmód tükröződik, mely Aquinói Szent Tamás eszméinek új értelmezésére és a természettudományos és filozófiai eredmények Szent Tamás szellemében

történő értékelésre és értelmezésre törekszik. 1892-ben Kiss János, a Szent István Társulat igazgatójának kezdeményezésére alakul meg az Aquinói Szent Tamás Társaság, amelynek létrejöttét, működését XIII. Leó pápa *Æterni Patris* kezdetű enciklikája jelölte meg: a bölcseletnek Aquinói Szent Tamás szellemében való megújítása és továbbfejlesztése (Az Aquinói Szent Tamás Társaság Értesítője, 1943). A társaság célja a katolikus bölcselet ismertetése, igazolása és továbbfejlesztése Aquinói Szent Tamás szellemében a kor téves bölcseleti rendszereinek megcáfolására (Az Aquinói Szent Tamás Társaság Értesítője, 1943). A társaság alapító és pártoló tagjait anyagilag támogatták. Üléseit havonta tartotta, amelyeken bölcseleti dolgozatok fölolvassása után az előadott tárgyról eszmecsere folytattak (Az Aquinói Szent Tamás Társaság Értesítője, 1943). Az Aquinói Szent Tamás Társaság pártoló tagjaként Eröss Alfréd részt vesz a társaság 1943. március 24-én a budapesti Központi Papnevelő Intézetben rendezett felolvasó ülésen, amelyen *Az emberi személy problémája* címen tart előadást (Az Aquinói Szent Tamás Társaság Értesítője, 1943). Előadásának írott változata megjelenik ugyanebben az évben az Aquinói Szent Tamás Társaság kiadványában, a *Bölcseleti Közleményekben* (Eröss, 1943b), majd különnyomatként is 1944-ben (Eröss, 1948). Filozófiai jellegű írásai jelennek meg továbbá az *Erdélyi Tudósító* és a *Theologia* hasábjain is.

Eröss Alfréd egyháztani írásaiban az egyházképpel kapcsolatos paradigmaváltásra, annak recepciójára találunk példákat. XII. Piusz pápa *Mystici corporis* enciklikáját Eröss Alfréd nemcsak ismertette, hanem annak teológiai szemléletét is előterjesztette az egyházmegyében (Nóda, 2012). Nóda (2012) szerint Eröss két tanulmányában „értelmezte szakszerűen” az egyházra alkalmazott új fogalmat: *Krisztus egyháza* (Eröss, 1943c) és *Fej és a tagok közös élete* (Eröss, 1943/44) című írásaiban. Egyháztani írásai jelentek meg az *Egyházi Lapok*, *Katolikus Szemle*, *Papi lelkiség*, *Theologia*, *Új Erdély*, és *Oltár* hasábjain.

Liturgikus írásai leginkább arról tanúskodnak, hogy Eröss Alfréd tájékozódott a korabeli európai liturgikus irodalomban, ismeri a liturgikus folyóiratokat (Nóda, 2012). Liturgikus írásainak főbb témái: a liturgia, a szentségek – főleg az eucharisztia –, az ünnepek és a liturgikus mozgalom, melyekről az *Oltár*, az *Erdélyi Tudósító*, a *Papi lelkiség*, a *Vasárnap*, a *Vigilia* és az *Apostol* hasábjain tájékoztat.

Hitéleti munkásságára egyfajta stílusváltás jellemző, Eröss Alfréd felhagy a klasszikus teológiai tételek fejtegetésével, és egyéni, erdélyi teológia megírására törekszik, melyet ő *népies teológiának* nevez, és amelyben a gyakorlati hittudást szorgalmazza (Jitianu, 2009). Ilyen jellegű írásai: a lelki életet, az etikát előtérbe állító művei; a keresztény társadalmi írásai, amelyekben prioritást élveznek a hitoktatást, gyermeknevelést és papi szolgálatot segítő írásai; a nemzeti öntudat, népiség és katolicizmus egységét érintő írásai. A lelki életet előtérbe állító írásainak fontosabb témái: a lelki élet fejlődése, igazi vallásosság, engedelmisség, krisztusi szabadság, szeretet, természetfölötti

lelkület, szenvedés, kegyelmi élet, a vasárnapi munkaszünet szociális és erkölcsi jelentősége, melyeket az *Utunk*, *Erdélyi Tudósító*, *Vasárnap*, *Nap* sajtóorgánumokban publikál. A keresztény társadalmi írásaiban a népnevelés fontossága tükröződik, ennek az *Erdélyi Iskola*, *Erdélyi Tudósító*, *Vasárnap*, *Apostol*, *Katolikus Szemle*, *Hitel*, *Magyar Kultúra*, *Papi Lelkiség*, *Új Élet* című lapokban ad hangot. Pedagógiai tanulmányait rendszeresen közli az *Erdélyi Iskola*, *Katolikus Nevelés*, *Erdélyi Tudósító*, *Vasárnap* hasábjain. A papi szolgálatot segítő írásaiban főként az ó- és újszövetségi perikópákat magyarázza. Írásait rendszeresen publikálja az *Evangelium*, *Vasárnap*, *Papi Lelkiség* sajtóorgánumokban. Fennmaradt kézírataiban számos elmélkedést, prédikációt is találtam. Fontosabb művei az 1944-ben megjelent *A vallásnevelés* (Erőss, 1943a) című monográfiája, valamint a *Lelkipásztori néprajz* (1998), amely szinte ötven évvel halála után jelent meg.

3.2. Irodalmi munkássága

Erőss Alfréd nemcsak teológus volt, hanem költő, író, műfordító is. Irodalmi munkásságára nagy hatást gyakorolt Benedek Elek és Reményik Sándor. Már kisgimnazista korától jelentek meg versei, kisebb prózai alkotásai a korabeli ifjúsági sajtóorgánumokban: a *Cimbora*, *Jóbarát*, *Pásztortűz*, *Vasárnap*, *Mária Kongregáció*, *Szívgyárdista*, *Szív*, *Ifjú Erdély*, *Élet*, *Zászlónk* című lapokban. Első verseskötete 1928-ban jelenik meg Aradon, *Az út. Költemények* címmel, melyhez Szalay Mátyás ír előszót (Erőss, 1928). Második verseskötetét Kolozsváron publikálta 1942-ben *Székelyek dicsérete* címmel, melyet Domokos Pál Péternek ajánl (Erőss, 1942). A családi hagyatékban maradtak fenn kiadatlan verseskötetei, a saját kezűleg illusztrált *Poéta* – a kötetben 1922. dec. 1. – 1923. jan. 1. között írt verseit gyűjti egy csokorba – és *Mindig tavasz van* – 1928–1944 között írt verseit tartalmazza. Ezekből több verse jelent meg a fent említett sajtóorgánumokban.

Erőss Alfréd számos prózai művet is írt, regényt, elbeszéléseket, élménybeszámolókat. Kéziratban a *Szép élet* című, általa szerkesztett kötet maradt fenn. Külön említésre méltók naplói, *Háborús naplója*, melynek értékét növeli, hogy egy történelmi korforduló időszakában íródik, és a reveláció erejével mutatja be a szerző gondolkodását és jellemét (Lisztóczy, 2009). A családi hagyaték őrzi saját kezűleg illusztrált *Lelki naplóját* 1929-ből. Naplójának többi része még nem került elő. Ha igaz Erőss Alfréd utalása, hogy Winkler József barátjánál hagyta Szombathelyen, akkor előbukkanására számítok, ugyanis terveim szerint az ő hagyatékát is kutatni fogom.

Irodalmi tanulmányokat, esszéket közölt a *Termés*, *Pásztortűz*, *Hitel*, *Vasárnap* hasábjain. Műfordításai kitűnő nyelvérzékéről tanúskodnak, román, német, olasz, dán nyelvből fordított verseket. Mihai Eminescu, George Coșbuc, Rainer Maria Rilke, Erich Przywara SJ, Johannes Jørgensen, Michelangelo Buonarrotti verseinek fordításait közli a *Cimbora* és a *Vasárnap*.

Összegzés

Eröss Alfréd életrajzát sikerült az eddig feltárt levéltári, könyvtári és családi hagyatékban megőrzött dokumentumok, források kutatása által kiegészítenem, korrigálnom. Rövid élete ellenére széles körű, gazdag teológiai, filozófiai és irodalmi munkásságot hagyott az utókorra, mely további kutatást, rendszerezést, kiértékelést igényel.

Életútjának és munkásságának eddigi tanulmányozása azt bizonyítja, hogy korának tekintélyes teológusa volt, hazai és külföldi viszonylatban egyaránt. Nyugaton leginkább mint Scheeben-szakértőt tiszteltek, az erdélyi egyházmegyében pedig népnevelő törekvései mellett a II. vatikáni zsinatot megelőző egyháztani és liturgikus megújulás képviselője és közvetítője. Tagságai, előjáróinak megbízatásai is azt tükrözik, hogy megbíztak szak tudásában, elismerték, értékelték őt. Bizonyára nem tekinthető véletlennek, hogy Márton Áron őt jelölte ki első számú titkos püspöknek.

Reményeim szerint Eröss Alfréd életének és munkásságának feltárása és kiértékelése hozzájárul ahhoz, hogy a 20. századi Erdély egyik jelentős egyházi személyisége végre elfoglalhassa méltó helyét a teológiai és művelődéstörténeti színpadon.

Irodalomjegyzék

- Eröss, A. (1928). *Az út. Költemények., „Vasárnap” irodalmi és nyomdai műintézet.* Minorita Kultúrház.
- Eröss, A. (1935a). *Die Herrlichkeiten der Goetlichen Gnade.* Scuola Salesana del Libro.
- Eröss, A. (1935b). Dogma und Liturgie. *Liturgisches Leben*, (7), 80–84.
- Eröss, A. (1935c). Emlékezés egy modern teológusra. *Erdélyi Tudósító*, XVIII, 102–103.
- Eröss, A. (1935d). Klasszikus kereszténység. *Korunk Szava*, V, 132–134.
- Eröss, A. (1935e). Scheeben – a XIX-ik század első hittudósa. *Vasárnap*, XVIII(16), 306–308.
- Eröss, A. (1935f). Scheeben és Prohászka, két modern misztikus. *Katolikus Szemle*, XLIX(6), 321–327.
- Eröss, A. (1936a). *Die persönliche Verbindung mit der Dreifaltigkeit. Die Lehre über die Einwohnung des Heiligen Geistes bei M. Jos. Scheeben.* Esch & Co.
- Eröss, A. (1936b). *Matth. Jos. Scheeben – ein Mystiker der Neuscholastic.* Verlagsanstalt Tyrolia.
- Eröss, A. (1937). *Die Lehre von der Erlösung im 19 Jahrhundert.* N. P.
- Eröss, A. (1939a). Matthias Joseph Scheeben. In H. Schaus, & A. Alfred Eröss (Eds.) *Briesenach-Rom.* Matthias-Grünwald-Verlag.
- Eröss, A. (1939b). *Scheeben, Briefe nach Rom.* N. P.

- Erőss, A. (1942a). *A megváltás. A megváltás dogmája Scheeben teológiájában*. András László könyvnyomda.
- Erőss, A. (1942b). *Székegyházi dicsérete*. András László könyvnyomda.
- Erőss, A. (1943a). *A vallásnevelés*. Szent István Társulat.
- Erőss, A. (1943b). Az emberi személy problémája. *Bölcséleti Közlemények*, (9), 68–96.
- Erőss, A. (1943c). *Krisztus egyháza*. András László könyvnyomda.
- Erőss, A. (1943/44). A fej és a tagok közös élete. *Papi Lelkiségi*, (2), 4–13.
- Erőss, A. (1948). A lelkiismeret szabadsága. *Bölcséleti Közlemények*, (11), 34–45.
- Erőss, A. (1998). *Lelkipásztori néprajz*. Glória.
- Lisztóczy, L. (Ed.) (2009) *Erőss, Alfréd háborús naplója*. Dsida Jenő Baráti Kör.
- Farkas, Z., & Jitianu, L. (2009). *Az értelem fényével és a szív melegével*. Erőss Alfréd. Szent István Társulat – Verbum.
- Farkas, Z. (2009). Dr. Erőss Alfréd élete és munkássága. In Z. Farkas, & L. Jitianu (Eds.), *Az értelem fényével és a szív melegével*. Erőss Alfréd (pp. 15–20). Szent István Társulat – Verbum.
- Ferenczi, S. (2009). *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára*. Szent István Társulat – Verbum.
- Gulyás, P. (1990). Erőss Alfréd. In P. Gulyás (Ed.) *Magyar írók élete és munkái VII.*, (746–747. o.). Argumentum Kiadó.
- GYÉL VI.34/a 1. doboz/b, *Személyi okmányok és tanulmányi előmenetelének okmánya in Erőss Alfréd személyi hagyatéka*.
- GYÉL, 1/1766/1947, *Erőss Alfréd dr. pápai kamarási kinevezése*.
- GYÉL, 15/1680/1950, *Erőss Alfréd halála*.
- GYÉL, 23/428/1940, *Erőss Alfréd: A fiatal papság szellemi továbbképzése*.
- GYÉL, 8/3981/1937, *Erőss Alfréd betegsége*.
- GYÉL, H./3379/1941, *Erőss Alfréd az Egyházművészeti Bizottság tanácsosa*.
- GYÉL, H.4/3382/1941, *Erőss Alfréd a Hittanári Vizsgáztató Bizottság tagja*.
- GYÉL, I.9. 4. doboz, a. kötet, p. 1. , *Érettségi bizonyítvány 1928*. In Erőss Alfréd személyi hagyatéka.
- GYÉL, I.9. 4. doboz, a. kötet, p. 1., *Papok személyi nyilvántartásai*.
- GYÉL, VI.34/a 1. doboz/b., *Községi Elemi Értesítő Népiskolai Könyvecske (1915–1919)*. In Erőss Alfréd személyi hagyatéka, *Személyi okmányok és tanulmányi előmenetelének okmányai*.
- Gyöngyösi, G. (1991). Erőss Alfréd. In E. Balogh (Ed.), *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon II.* (pp. 325), Kriterion Könyvkiadó.
- GYPL, I. 10/f. 1. doboz (1941–1948), *Jegyzőkönyv 1941. november 2., Kolozsvár*. In *Tanári értekezletek jegyzőkönyvei 1913–1990*.
- Jakubinyi, Gy. (2010). *Romániai katolikus, erélyi protestáns és izraelita vallási archontológia*, Verbum.
- Jitianu, L. (2009). Az élet teológiája. In Z. Farkas, & L. Jitianu (Eds.), *Az értelem fényével és a szív melegével*. Erőss Alfréd (pp. 20–39). Szent István Társulat – Verbum.

- Kenyeres, Á. (1991). Erőss Alfréd. In Á. Kenyeres (Ed.), *Magyar Életrajzi Lexikon I.*, Akadémiai Kiadó
- <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/e-e-7530E/eross-alfred-75446/>
- Lászlóffy, A. (2009). Egy lelki napló nyaréjszakái. In Z. Farkas & L. Jitianu (Eds.). *Az értelem fényével és a szív melegével. Erőss Alfréd* (pp. 40–42). Szent István Társulat –Verbum.
- Lisztóczy, L. (2011). Erdély titokban fölszentelt püspöke. Arcképvázlat Erőss Alfrédról. In Uő: *Az utolsó szalmaszál. Tanulmányok és alkalmi írások* (pp. 181–200). Dsida Jenő Baráti Kör.
- Marton, J. (2010). A katolikus egyház helyzete a kommunizmus idején Erdélyben, különös tekintettel a püspökökre. *Keresztény Szó*, XXI(3), 22–26.
- Marton, J. (2014). A gyulafehérvári papnevelde a kommunizmus idején. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, (1–4), 121–133.
- Marton, J. (2020). Márton Áron élete és munkássága. *Kronológia 1. 1896–1944*. Pro-Print Könyvkiadó.
- Marton, J. (2020). Márton Áron élete és munkássága. *Kronológia 2. 1945–1967*. Pro-Print Könyvkiadó.
- Marton, J. (2021). Márton Áron hagyatéka 23. Levelek 4., Pro-Print.
- Nóda, M. (2012). Élő liturgia. A II. vatikáni zsinatot megelőző liturgikus megújulás és hatása az erdélyi egyházmegye liturgikus életére. Szent István Társulat – Verbum.
- Paál, Á. (1938. szeptember 16.), Pázmány Társaság nevet veszi fel az Erdélyi Katolikus Akadémia. *Magyar Lapok*, VII(205), 6.
- Papp, K. (1944). A Szent István Akadémia Értesítője 1943, XXVIII. N. P.
- Stirling, J. (2003). A Szent István Akadémia tagjai. In J. Stirling (Ed.), *In virtute spiritus. A Szent István Akadémia emlékkönyve Paskai László bíboros tiszteletére* (pp. 419–432). Szent István Társulat.
- Aquinói Szent Tamás Társaság Elnöksége (1943). *Aquinói Szent Tamás Társaság Értesítője a Társaság fennállásának ötvenedik éve alkalmából*. Stephaneum Nyomda.
- Diós, I. (1997). Erőss Alfréd. In I. Diós (Ed.), *Magyar Katolikus Lexikon III.* (pp. 255) Szent István Társulat.

Lektorálta: Dr. Nóda Mózes intézetigazgató, BBTE Római Katolikus Teológia Kar

A felekezetiközi tanács (bizottság) működése erdélyben, különös Tekintettel az erdélyi római katolikus státus szerepvállalására

TÓTH KRISZTIÁN

*Babeş–Bolyai Tudományegyetem Vallás, Kultúra, Társadalom Doktori Iskola,
doktorandusz, krisztian.toth@ubbcluj.ro*

Absztrakt. Doktori kutatásomban az Erdélyi Római Katolikus Státus (továbbiakban: Státus) viszonyát vizsgálom a dualizmus kori magyar, illetve a két világháború közti román kormányzattal. A levéltári források feltárása során figyeltem fel arra, hogy a román kormányzattal folytatott tárgyalások során több esetben is a Státus képviselői az úgynevezett Felekezetiközi Tanácsban megegyezett eljárás alapján jártak el. Mivel a tanács történetének és működésének részletes feltárása nem lehetséges a doktori dolgozat keretein belül, ezért döntöttem úgy, hogy kihasználom a Connecting the Dots című konferencia nyújtotta lehetőséget, és alaposabb vizsgálatnak vetem alá a tanács működését, fókuszban a Státus szerepével.

A téma fontosságát abban jelölném meg, hogy a tanács fennállása egyedi példát szolgáltat olyan tekintetben, hogy kisebbségi helyzetbe szorult, más teológiai elveket valló felekezetek képesek voltak együttműködni olyan kérdésekben, amelyek kritikusak voltak az adott időszakban, így az oktatás és a gazdaság területén. Egyfajta érdekvédelmi szervezatként lehet tekinteni a tanácsra, amelynek tagjai minden tudásukat és kapcsolatukat bevetették annak érdekében, hogy az erdélyi magyarság jogos igényei meghallgatásra találjanak.

A kutatás eddigi állása: Erdész Ádám tanulmányában a felekezetek közös egyetemalapítási szándékáról értekezik, amelyet a tanárképzés biztosítása érdekében fogalmaztak meg. Ezenkívül más publikációk is rendelkezésre állnak (László Lóránd, Bárdi Nándor, különböző lexikonok szócikkei) a történeti rész rekonstruálásához. Ezekből tudjuk meg, hogy a tanácsnak sikerült elérni azt is néhány esetben, hogy a román fél egyenlő tárgyalófélként tekintsen a felekezetekre. Egy idő után a kultuszminisztérium nem fogadta el a közös nyilatkozatokat, hanem minden felekezettel külön tárgyalták meg a problémás helyzeteket.

A kutatás során a következő kérdésfelvetésekkel élek: milyen sajátos szempontokat vitt be a Státus a tanács működésébe, illetve a megfogalmazott dokumentumokba? Ezeknek milyen kihatása volt a bizottsági munka légkörére nézve? Mennyire volt sikeres a tanács működése?

A tanulmány elkészítését a rendelkezésre álló szakirodalom és a különböző (elsősorban az egyes felekezetekhez tartozó) levéltári források áttekintése révén valósítom meg.

Kulcsszavak: Erdélyi Római Katolikus Státus, Felekezetközi Tanács, katolikus-protestáns viszony, egyház és állam viszonya, erdélyi kisebbségek.

1. Bevezetés

Az általam kutatott téma jelentőségét abban látom, hogy olyan aspektusára mutat rá az erdélyi realitásnak, amely sok szempontból egyedi. Amikor az erdélyi felekezetek 1918 után kisebbségbe kerültek, rá kellett jönniük, hogy ügyeiket, elsősorban az oktatás terén, úgy tudják sikeresen képviselni a román kormánynál, ha összefognak, és nem a különbségekre fókuszálnak. Ennek az összefogásnak lett az eredménye a Felekezetközi Tanács, amelyen részt vettek katolikusok és protestánsok egyaránt, közös indítványokat fogalmaztak meg, és képviselőik együttesen vettek részt több tárgyaláson is Bukarestben. A téma aktualitását az adja, hogy a kisebbségi lét továbbra is fennáll, és lehetne keresni azokat az ügyeket, tereket, ahol megvalósítható lenne hasonló jellegű együttműködés.

Tanulmányom elkészítéséhez felhasználtam levéltári forrásokat, többek között olyan iratokat, amelyeket az eddigi kutatások nem tártak fel, nem használtak, így ezáltal lehetőségem nyílt néhány aspektussal kiegészíteni az erdélyi felekezetközi együttműködés történetének vázlatát. A primer források mellett a már korábban kiadott tanulmányok, szócikkek segítségével készítettem el írásomat. A Felekezetközi Tanács történetét többen feldolgozták, azonban a katolikusok részvételére kevesen helyeztek hangsúlyt. Kutatási hipotézisként ezért azt fogalmaztam meg, hogy a katolikusok részvételét eddig nem tárták fel teljesen, nem nézték át a megfelelő forrásokat. Az alábbiakban ennek a központi kérdésnek járok utána: milyen mértékben vett részt az Erdélyi Római Katolikus Státus a Felekezetközi Tanács működésében és működtetésében? Valószínűleg sokak számára nem ismert a Státus mi-benléte. A reformáció erdélyi terjedésekor a legtöbb nemes és velük együtt a földjeiken lakó nép is (cuius regio, eius religio elve) áttért a különböző protestáns felekezetekbe, kivéve Székelyföld egy részét (Csíkszék, Felső-Háromszék) és néhány nemes családot, akik megmaradtak katolikus hiten. Később a püspököt is kiutasították Erdélyből, és a papság is kis létszámban maradt meg. Ezért a főurak döntöttek úgy, hogy képviselik hitüket az országgyűléseken, és megpróbálnak elérni minden lehetséges jogbiztonságot a katolikusok számára. Minden felekezetnek volt egy frakciója (úgynevezett státusa) az országgyűlésben, később már csak a katolikusoknál maradt meg a

névhasználat. A Státus lényege abban állt, hogy nagyrészt világiak döntöttek a katolikus vagyon felhasználásáról, ugyanakkor a teológiai kérdésekbe nem avatkoztak be. Fennállásának legnagyobb részében kétharmad részben világiak alkották a vezető testületet, egyharmad részt pedig klerikusok. A Státus történetéről és mibenlétéről részletesen Holló (2009) ír átfogó munkájában.

2. A Felekezeti Tanács története

1918-ban Erdély lakossága és ezen belül a különböző felekezetek is egy teljesen új politikai helyzettel találták szembe magukat. Annak ellenére, hogy 1918-ban csak egy folyamat indult el, lehetett sejteni a hosszabb távú következményeket is. Elsősorban kihívás elé állította a felekezeteket az, hogy kisebbségi létbe szorultak, és egy teljesen más állammal kellett felvenniük a kapcsolatot, miközben nem érvényesülhettek a több évtizedes, de a Státus esetében például évszázados jogok olyan egyértelműen, mint korábban. Egyház és állam viszonyában olyan éles váltás következett be, hogy a megküzdési stratégiákat is meg kellett változtatniuk a felekezeteknek. A politikai nehézségek igen korán megmutatkoztak, az 1920-as évek elején például egy földreformmal, illetve az oktatást szabályozó törvénnyel is egyre szűkült az egyházak mozgástere. Jelentős területeik (szántóföldek, legelők, erdők) elvételével képtelenné váltak fenntartani szétterjedt iskolahálózatukat és kénytelenek voltak sorrendet felállítani az intézmények fontosságát illetően. Erről a későbbiekben még lesz szó. Az egyre feszültebb körülményeknek hatására a felekezetek egyre többet kommunikáltak egymással, törekedtek arra, hogy közösen lépjenek fel az egyes minisztériumoknál vagy más állami szerveknél, reménykedve abban, hogy így nagyobb hangsúlyt adhatnak indítványaiknak. A felekezetek vezetői közül gróf Majláth Gusztáv Károly erdélyi római katolikus püspök volt a kezdeményező, és társult hozzá Nagy Károly református, illetve Ferencz József unitárius püspök is. Az első gyűlésre 1918. november 15-én került sor. Ekkor részt vettek a már említett felekezetek vezetői, illetve még megjelentek alapítóként a magyar evangélikusok is, de ők kisebb részt vállaltak a közös munkából és több olyan gyűlés is volt, amelyen nem képviseltették magukat. Ezenkívül a szász evangélikusokkal is tartották a kapcsolatot, velük külön egyeztettek néhány fontosabb lépés megtétele előtt. Az alakuló ülés legfontosabb momentumai minden bizonnyal az volt, hogy kimondták: „szűnjék meg a régi bizalmatlankodás, legyen testvéri közeledés, vessünk fátlyat a kölcsönös rosszmemóriákra.” (László, 2011). Illetve: „mások emberi jogainak megbecsülése által, a miénket védjük.” (László, 2011). Az idézett eszményi célkitűzések mellett konkrétumokat is megfogalmaztak a résztvevők. A munka megfelelő összehangolása érdekében döntöttek úgy, hogy állandó bizottsága lesz a tanácsnak. A bizottság feladatkörébe tartozott, hogy előkészítse az erdélyi magyarságot

érintő kérdésekben a közös álláspontot, hogy még a konkrét tárgyalások (román féllel) előtt legyen meg egy kompromisszum, hogy hogyan képviselik az adott ügyeket a felekezetek képviselői (Zamfir, 2008; László, 2011; Falusi, 2018).

Az együttműködés azonban a politika és kultúra területére határolódott, teológiai kérdésekben nem egyeztettek a felekezetek képviselői, ezt támasztják alá az egyes gyűléseken felvett jegyzőkönyvek is. Tehát vitás helyzetek továbbra is fennálltak, de megpróbálták szétválasztani a két kérdéskört annak érdekében, hogy ne lehetetlenüljön el az egyházak együttműködése Erdélyben. Mivel nem tartozik szorosan a tanulmány témájához, ezért nem térünk ki az erdélyi magyar politikum helyzetére, annyit jelzünk csak, hogy a kezdeti években a passzivitás és kivárás volt a jellemző, és az egyházak aktivizálódásával párhuzamosan, 1920-tól kezdődött meg a politikai szereplők aktív tevékenysége (Zamfir, 2008; Falusi, 2018).

A passzivitás kihatott az egyházi képviselőkre is, mivel az 1918-as rendkívül jelentős első találkozást követően csak 1920-ban, Kolozsváron hozták létre végérvényesen a Felekezetközi Tanácsot. Az első, már hivatalos formában történő találkozóra 1920. június 24-én került sor a Státus gyűléstermében, a mai Iuliu Maniu (egykori Szentegyház) utcai 5. szám alatt lévő épületben. A fentebb már említett Majláth Gusztáv Károly, Ferencz József és Nagy Károly püspökök, az „alapító atyák” mellett Hirschler József kanonok, Miklós István katolikus egyházi tanfelügyelő, Grandpierre Emil jogász, az Országos Magyar Párt alelnöke, Kolozsváry Bálint jogász, egyetemi tanár, Költő Gábor, az unitárius egyház referense, Bochkor Mihály, a Státus igazgatótanácsának titkára, Bíró Balázs ügyész, egyetemi magántanár, Kovács Dezső író, szerkesztő és Péter Károly egyházkerületi titkár-előadó is alapítónak tekinthető. A tanácsnak az evangélikus egyház is tagja volt, de az alapító gyűlésről hiányzott Kirchknopf Gusztáv evangélikus lelkész (László, 2011).

Az így létrehozott közös platformot az ülések jegyzőkönyveiben nevezik Felekezetközi Értekezletnek és Felekezetközi Tanácsnak is, illetve a szakirodalomban megjelenik a Magyar Egyházak Felekezetközi Központi Tanácsa megnevezés is (László, 2011). Az egyszerűség kedvéért a továbbiakban Felekezetközi Tanácsként, illetve tanácsként fogok hivatkozni a testületre. Hogy hogyan is működött a tanács és milyen eredményeket ért el, arról a következő fejezetben lesz szó részletesen, jelen részben kizárólag a fontosabb eseményeket, illetve történeti szempontokat ismertetem, annak érdekében, hogy el tudjuk helyezni térben és időben a tanács működését.

A részt vevő felekezetek törekedtek arra, hogy minél jobban összehangolják működésüket. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy felmerült egy Felekezetközi Titkárság létrehozásának a terve annak érdekében, hogy az állami szervekhez és más szervezetekhez benyújtandó dokumentumoknak egységes kialakítása legyen, illetve legyen egy állandó személyzet, amely a

folyó ügyekkel foglalkozik. Végül a terv nem valósult meg, a későbbi iratokban nem szerepel semmilyen formában titkári feladatköröket végző testület megemlézése. Ugyancsak a titkárság tervének megalkotásakor kezdtek el tárgyalásokat folytatni az erdélyi zsidóság vezetőivel, de a konkrét eredmények itt is elmaradtak, nem vettek részt az üléseken, pontos magyarázatot nem adnak a források arra, hogy a tárgyalások milyen akadályok miatt zárultak eredménytelenül (GYFL, 1925b; László, 2011).

Ami a tanács működésének gazdasági hátterét illeti, a válasz egyszerű. A felekezetek a közös ügyek képviselésének anyagi vonzatait egyformán viselték. Konfliktushoz is vezetett ez az eljárás, a létszámban sokkal kisebb unitárius közösség már 1925-ben fel is vetette azt az ötletet, hogy az anyagi terheket ne egyformán osszák el, hanem arányos hozzájárulást javasoltak, két módot is elképzelhetőnek tartottak: a hívek számaránya szerint történjen a teherviselés vagy pedig az iskolák száma alapján (GYFL, 1925b). Nem tudjuk, melyik mellett kötelezték el magukat a felek, vagy hogy egyáltalán áttértek-e az unitáriusok által javasolt megoldásra, mert erről az általam konzultált jegyzőkönyvek nem tartalmaznak információt.

Előfordult olyan eset is, hogy a Felekezeti Tanács értekezletén hívta fel a résztvevők figyelmét arra Kovács Kálmán unitárius titkár, hogy a szenátusban már tárgyalták az állami elemi iskolákról szóló törvényjavaslatot, és a hátrányos javaslatok ellen még nem fogalmazta meg tiltakozását a tanács. Az ülésen azt a döntést hozták, hogy egy memorandumban foglalják össze kifogásaikat, amelyet egy közös bizottság dolgoz ki, és a kész dokumentumot eljuttatják a Magyar Párt szenátorainak. Látható tehát, hogy fontosnak tartották a politikai pártok támogatását is elnyerni egy ilyen fontos kérdés vitájánál (GYFL, 1924a).

A román állam képviselőivel folytatott tárgyalás pontjainak egyeztetése mellett a tanács ülésein egyeztettek az iskolák működtetésének kérdéséről is. Például határoztak úgy is, hogy nem emelik a tandíjat, mert féltek attól, hogy az amúgy is nehéz gazdasági helyzetben lévő erdélyi magyarság nem tudja megengedni magának a megemelt tandíjakat, és ezért az iskolák hamar diákok nélkül maradhattak volna. Megfontolt lépésnek bizonyult az is, hogy a tanári fizetéseket a tanév kezdetén nem emelték fel, mert az iskolák nem számíthattak többletbevételre, de elvi szempontból elfogadhatónak tartották azt, hogy évközben emeljenek a tanári fizetéseken egy újabb ülés keretében (GYFL, 1925a).

A tanács a negyvenes évek közepéig összehangolta a különböző felekezeti intézményrendszerének közéleti és társadalmi, elsősorban az iskolák fenntartásával kapcsolatos, tevékenységét (Falusi, 2018). Egészen 1948-ig folyamatosak voltak az egyeztetések, ekkor a tágabb történelmi kontextust jól ismerve, a kommunista hatalomátvétel meggátolta ezen szervezet működését is, bár az utolsó jegyzőkönyv 1959-ből származik, ennek bejegyzései már világosan tükrözik a korabeli propagandát, mivel az állampárt megpróbálta

felhasználni saját érdekeinek megvalósítására a felekezetek közös tanácsát is (László, 2011).

3. A Felekezetközi Tanács szerepköre

Arra a kérdésre, hogy mi is volt a tanács szerepköre a két világháború közti időszakban, nehéz egyetlen konkrét választ adni, mert szerteágazó tevékenységet folytatott. Az alábbiakban megpróbálom ismertetni azokat a területeket, amelyekben hathatósan együttműködtek a felekezetek annak érdekében, hogy a kisebbségi létükből fakadó hátrányokat leküzdjék, illetve olyan jogokat kapjanak, amelyet hazai és nemzetközi egyezmények is biztosítottak, de a törvényhozás nem fektetett rá hangsúlyt.

Bár próbálkoztak gazdasági ügyekben is együttműködni, de már az első években az agrárreform és más, gazdasági jellegű törvények révén annyi gazdasági területet vesztek a felekezetek, hogy nem volt lehetőségük érdemi megoldásokat találni, mindenki próbálta a még meglévőből a legjobbat kihozni. Ugyancsak gazdasági jellegű tevékenység volt, hogy a tanácsra hárult az 1918 utáni magyar állam által nyújtott támogatás jelentős részének (megközelítőleg 75%-ának) szétosztása. A legintenzívebb közös munka az oktatást érintette. Még az oktatásban is voltak olyan kérdések, amelyek gazdasági aspektusokat is felvetettek, ugyanis az iskolák fenntartása nagy kihívás elé állította a katolikusokat és a protestánsokat egyaránt. A nehéz helyzethez az állami kisajátítások vezettek, hiszen elvették az egyházaktól azokat a földterületeket, erdőségeket, amelyek bevételeiből tartották fenn az iskolákat és az ezekhez tartozó bentlakásokat. Olyan helyeken, ahol az egyik felekezet nem tudott külön fenntartani iskolát, próbáltak megoldásokat keresni a nehéz helyzetre, így több esetben is közösen tartották fenn a felekezeteket oktatási intézményeket. A nemes együttműködés ugyanakkor vitás helyzeteket is szült, mint például Szászvárosban és Alvincen. Szászvárosban először a katolikusok alapítottak felekezeti polgári iskolát 1919-ben, a reformátusok pedig tartva magukat az egyezséghez, nem alapítottak konkurens tanintézményt. Már a következő évben a katolikusok úgy döntöttek, hogy fiú polgári iskolát is alapítanak azért, mert több helyi katolikus diák is más nemzetek iskolájába iratkozott. Ekkor már a reformátusok is reagáltak, és alapítottak iskolát, majd ezt követően hosszabb vitás időszak következett a két intézmény igazgatója között a szakirodalom (Zamfir, 2008) szerint. Az 1926-os alvinci eset még a sajtóban is megjelent. A vita kirobbanásához az vezetett, hogy a helyi katolikus plébános kritikát fogalmazott meg azzal szemben, hogy a reformátusok két diákkal akartak iskolát indítani. Ellenvetését a tanács döntésére alapozta, miszerint, ahol egy felekezet nem tudta teljesíteni az iskolaalapítás feltételeit, akkor a másik felekezet iskolájába jártak a diákok. A választ Tavaszy Sándor református teológiai tanár fogalmazott meg. Azzal vádolta a katolikusokat,

hogy megpróbálják az áttérésre kényszeríteni a többi felekezet tagjait, illetve az a vád is elhangzott, hogy Róma, vagyis a Szentszék érdekeit szolgálják ki az erdélyi papok. Ezenkívül arra a következtetésre jutott, hogy Erdélyben az egyetlen járható út a reformáció útja, és kiállásra szólította fel hittestvéreiket, amely ebben az esetben azt is jelentette, hogy az iskolaalapítás tervéről semmiképpen se mondjanak le. Az ehhez hasonló viták vezettek oda, hogy 1921-ben az erdélyi református egyházkerület körlevélben közölte híveivel, hogy az egyházközségek önállóan tartsanak fent iskolákat, ezzel biztosítva a reformátusok nemzeti és vallási megmaradását. A tanács feldolgozta a körlevél témáját az 1921 júliusában tartott értekezletén. Ekkor Majláth püspök a korábbi határozatokra hivatkozott, amelyek értelmében mindenhol a megfelelő anyagi háttérrel rendelkező felekezet alapítson iskolát és fogadja be a más hiten lévő gyermekeket is. Ezzel akarták elkerülni az erdélyi magyar kisebbség még nagyobb megosztottságát, és meglátása szerint pontosan a megosztás lett volna a következménye a reformátusok által hozott lépés véghezvitelének. Az értekezleten végül úgy döntöttek, hogy minden egyházközségnek kötelessége fenntartani iskolát és csak megjegyzésként jelent meg az, hogy vannak olyan helyek, ahol a közös iskola fenntartása erkölcsi és anyagi szükségesség (Zamfir, 2008).

A politikummal történő kapcsolattartás is a tanács feladatai közé tartozott. A korszakban folyamatos volt az egyeztetés a romániai magyarságot képviselő politikai pártokkal (Magyar Szövetség, Országos Magyar Párt), ugyanakkor maguk a főpásztorok is szenátorok voltak hivatalukból fakadóan. 1923 és 1927 között a református és a katolikus püspök is szenátorként vehetett részt a parlamenti üléseken (GYFL, 1924b). 1927-ben, amikor aláírták a konkordátumot a Szentszékkel (amelynek részletes tárgyalását a terjedelmi korlátok nem teszik lehetővé), Majláth püspök elvesztette szenátori tisztségét a bukaresti érsek javára, végül 1939-ben az unitárius püspök is bekerült a felsőházba, de már csak rövid ideig élhetett jogaival. Felszólalásaikkal és a különböző találkozók az egyházi vezetők megpróbálták mindig a legjobb feltételeket biztosítani Erdély magyarságának. Természetesen a román politikum felől ezért bőven kaptak kritikát is, például 1924-ben Nicolae Iorga kérdőjelezte meg, hogy a magyar püspököknek egyáltalán van-e joga politikai nyilatkozatokat tenni (Zamfir, 2008). Részletesen a következő fejezetben foglalkozom azzal, hogy a felekezetek hogyan is jártak el a különböző román kormányokkal folytatott tárgyalásokon. Egy konkrét példa bemutatásával pedig jól érzékelhetővé válik az is, hogy az Erdélyi Római Katolikus Státus hogyan vette ki a részét a tanács működéséből, illetve az is, hogy mennyire tudtak együttműködni a felekezetek, ezáltal beváltva a tanácson belüli összedolgozáshoz fűzött reményeket.

A belföldi politikai tárgyalások mellett hasonló jelentőséggel bírt a külföldi hittestvérekkel történő egyeztetés. Ezáltal lehetősége nyílt az erdélyi katolikus és protestáns felekezeteknek, hogy informálják helyzetükről a

szélesebb, külföldi közönséget. Gyakori volt, hogy egy-egy vegyes (felekezetileg) küldöttség a helyszínen ismerte meg a szituációt. Meghallgatták a feleket, és próbáltak minél jobb döntést hozni. A jegyzőkönyvekből szépen kirajzolódik, hogy mind a román kormányzat, mind a felekezetek próbáltak minél jobb színben feltűnni, ezért sokszor érdemes kritikai megközelítéssel kezelni a szövegeket (Zamfir, 2008).

A tanács által megfogalmazott memorandumok mellett egy másik kézzelfogható eredménye a felekezetek együttműködésének egy oktatási intézmény létrejötte volt. Annak ellenére, hogy rövid ideig állt fenn, a Felekezetközi Magyar Egyetem példája megmutatta, hogy a kisebbségi létbe szorult, teológiai szempontból sok különbséget mutató felekezetek képesek voltak együttműködni annak érdekében, hogy biztosítsák az erdélyi magyarság számára, és ezen belül is elsősorban a gyermekek számára a megfelelő oktatást azáltal, hogy szakképzett oktatók végezték a pedagógusi feladatokat.

1919. május 12-én a Ferencz József Királyi Tudományegyetemet a román katonaság lefoglalta, 1919. szeptember 23-án pedig román egyetemmé nyilvánították. Ezt követően, azokat a tanárokat, akik nem tették le a hűségesküt és nem Erdélyben születtek, kiutasították az országból. Ezenkívül az állami felsőoktatásban teljes térvesztés jellemezte az erdélyi magyarságot, így szinte teljesen megszűnt az az intézményrendszer, amely biztosította az új tanári generációk felnevelését (Kiss, 1991; Erdész, 1998).

A nehézségeket észlelve, a felekezetek vezetői támogatták egy új egyetem ötletét. Katolikus részről Majláth püspök felajánlotta a Fogarasy-alapot, amelynek az 1920-as évek elején ötmillió korona volt az értéke kamatokkal. A Fogarasy-alap kialakulása 1848-ig nyúlik vissza, amikor a Státus-gyűlés tagjai egy felekezetközi egyetem létrehozásának lehetőségéről tárgyaltak, ám a terv nem valósult meg, és a későbbiekben a Kolozsváron létrehozott állami egyetem betöltötte a hiányt. Ennek ellenére Fogarasy Mihály erdélyi püspök egy Gyulafehérváron létrehozandó főiskola anyagi hátterének biztosítására hozott létre egy alapítványt, amelynek a kezelését a Státusra bízta. Ennek az alapnak az értékét ajánlotta fel Majláth püspök. Protestáns részről pedig Nagy Károly püspök a református teológia tantermeit ajánlotta fel a megfelelő működés biztosítása érdekében. Grandiózus terveket szöttek, az új egyetem felosztását a következőképpen határozták meg: katolikus hittudományi kar (Gyulafehérvár) öt tanszék, református hittudományi kar (Kolozsvár) nyolc tanszék, jog- és államtudományi kar tíz tanszék, orvostudományi kar 22 tanszék, bölcsészettudományi kar 14 tanszék, matematika- és természettudományi kar tíz tanszék, közgazdasági kar (négy gazdasági, hat kereskedelmi) tíz tanszék (Kiss, 1991; Erdész, 1998; Zamfir, 2008).

A kezdeti lendületet több kihívás is megtörte. A felekezetek arra alapoztak, hogy az anyaországból, illetve más külföldi közösségekből érkező adományok segítségével képesek lesznek fenntartani az intézményt. Ez sajnos

elmaradt, illetve szembe kellett nézzenek a román értelmiség elutasító hangnemével is. Végül pedig adminisztratív akadályok tették lehetetlenné, hogy létrejöjjön a felsőoktatási intézmény. A kormányzat nem ismerte el az önálló iskola/egyetemalapítási jogát a felekezeteknek. Annak érdekében, hogy mégis legyen valamilyen képzési forma, amelyre jelentkezhetek az erdélyi magyar ifjak, az egyetem helyett egy tanárképző intézetet hoztak létre. Az elnevezése a következő volt: Erdélyi Református Teológia Tanárképző Intézet, elnöke pedig katolikus részről Márki Sándor egyetemi tanár. Azonban 1921. szeptemberében ennek is betiltották működését, pedig ekkorra már 360 beiratkozott diák volt (Zamfir, 2008; Falusi, 2018).

4. A Státus szerepvállalása

Már jelen fejezet kezdetén fontos azt leszögezni, hogy eddigi kutatások nem irányultak ezen kérdés megválaszolására idáig. Többen foglalkoztak már a tanács működésével, de az elkészült írások arra fókuszáltak, hogy a jegyzőkönyvek alapján rekonstruálják magának a testületnek a működését. Az alábbiakban a rendelkezésre álló források és szakirodalmi tételek átkutatása után kapott eredményeket szeretném vázolni. Elöljáróban annyit megjegyezhetek, hogy a tanács működése során elsősorban a protestánsok által képviselt ügyeket tárgyalta, ők voltak, akik a legtöbb indítványt elkészítették és a külföldi hittestvérek többszöri látogatása is ezt segítette elő, ahogyan arról már fentebb részletesen írtam, de természetesen ez nem jelenti azt, hogy a munkából nem vették ki a részüket a katolikus egyház, illetve a Státus képviselői. Ugyanakkor az érdekérvényesítésben segítő Szentszékkal folytatott tárgyalások és a sajátos problémakörök nem adtak lehetőséget, hogy ugyanakkora erőbedobással, illetve létszámmal vegyenek részt az egyes megbeszéléseken (László, 2011).

Katolikus részről a tanácsban részt vevő vezető személyiségek a következők voltak: báró Jósika Gábor, a Státus világi elnöke, Márki Sándor történész, egyetemi tanár, Merza Lajos tanácsos, Szentkereszthy Zsigmond valóságos belső titkos tanácsos, a Státus alelnöke, Miklós István egyházmegyei tanfelügyelő, György Lajos igazgatótanácsos, irodalomtörténész, Bochkor Mihály egyházjogász, egyetemi tanár és Balázs András pápai prelátus, jogtörténész, a Státus előadója (Falusi, 2018).

Egy olyan epizód a katolikus és protestáns együttműködés történetéből, amikor sikeresen tárgyaltak a bukaresti kormányzati szereplőkkel, 1921-ben történt. Ekkor a Státus részéről Gyárfás Elemér későbbi világi elnök utazott a fővárosba, vele tartott Nagy Károly református püspök és Kovács Kálmán unitárius titkár. Gyárfás beszámolójából megtudjuk, hogy az első napokban sikerült néhány fontosabb személlyel (miniszterek, miniszteri tanácsosok, államtitkárok) tárgyalni, de Octavian Goga kultuszminiszterrel távolléte

miatt nem sikerült egyeztetéseket folytatniuk. Végül Gyárfás abban egyezett meg a felekezetek képviselőivel, hogy utazzanak Brassóba és ott találkozzanak Majláth püspökkel. Felkérték az erdélyi főpásztort, hogy vezesse ő továbbiakban a tárgyalásokat. A felkérésre a főpásztor pozitív választ adott, és elutazott velük a fővárosba. A miniszterekkel folytatott tárgyalások mellett lehetősége nyílt Majláthnak, hogy a református és unitárius képviselőkkel együtt még az uralkodóval is megbeszélést tartsanak. Jelentésének folytatásában Gyárfás részletesen kifejti, hogy milyen szempontokra kell odafigyeljenek a következőkben, ha pozitív döntéseket szeretnének kieszközölni a kormánytól. Első és legfontosabb tárgyalási pontként az iskolák működésének állami elismerését jelölte meg. Mutatja, hogy mennyire jól ismerte a román politikusok gondolkodását az a kikötése, hogy ne úgy működjenek az erdélyi felekezeti iskolák állami elismeréssel, ahogyan az a régi királyságban (1918 előtti Román Királyság) volt, mert azok csak magánjelleggel bírtak az állami elismerés ellenére is, tehát az általuk adott okleveleket nem ismerték el hivatalosan. Így például azokat állami munkahelyek megszerzésére nem lehetett hasznosítani. Ugyancsak szorosan a kérdéskörhöz tartozik az iskolák állami segélyezése. Itt is pozitív irányú elmozdulást látott Gyárfás, de még mindig nehéz megbeszéléseket vetített előre. Más, pénzügyi jellegű kérdések voltak a papság számára juttatott államsegély fizetésekiegészítésként, az egyházmegyei szemináriumok fenntartása, mivel a román állam határozottan kijelentette, hogy négy papnevelőt semmiképpen sem fog segélyezni, legfeljebb kettőt. A Státus személyzeti kiadásaira nem adott külön pénzt az állam, illetve Gyárfás negatív tapasztalata volt, hogy a Terezianum¹ ügyét nem sikerült elintézniük, mert a hadügyminisztérium nem volt hajlandó kivonulni az épületből. Fontos kiemelni, hogy az irat végén Gyárfás arra hívja fel a figyelmet, hogy hasznos lenne egy helyben (Bukarestben) lakó szenátort bejuttatni a parlamentbe, mert meglátása szerint személyesen sokkal könnyebbnek bizonyult elintézni adott ügyeket, mint akár egy hónapig történő levelezés révén (Gyárfás, 1921). Minden bizonnyal a közös ügyek vitelének egyszerűségére is gondolt Gyárfás, amikor ezt a javaslatot megfogalmazta. Jól látható, hogy milyen jelentős ismeretekkel rendelkezett Gyárfás Elemér a román politikai elittel kapcsolatosan, és ezt nagyon jól tudta kamatoztatni tárgyalásai során, illetve akkor is, amikor a Státusnak vagy a Felekezetközi Tanácsnak kellett tanácsokat adjon a követendő lépéseket illetően.

Ugyancsak 1921-ben, kevéssel az előbb bemutatott megbeszélések után folytatott sikeres tárgyalásokat Majláth püspök a kormánytagokkal, akiktől ígéretet kapott, hogy rendezik a felekezeti iskolák oktatóinak államsegélyét. A tanács ülésén, amelyen Majláth volt az elnök, javasolta, hogyha megkapják a megítélt összeget, akkor azt nagyobb részben az elemi iskolák szükségleteire

¹ 1770-ben alapította Mária Terézia, árvaházként működött, amelyet a Státus működtetett. 1781-ben hoztak létre plébániát is az árvaház mellé. (Vö. Holló, 2009)

fordítsák, arányos elosztással a felekezetek között. A jelenlévők egyetértettek a püspök indítványával és kimondták, hogy először teljesen rendezik az elemi iskolák ügyét, és csak az ezután fennmaradó összegből fordítanak magasabb fokú oktatási intézmények működésére is (Jegyzőkönyv, 1921).

A Státus próbálta megoldani azt a helyzetet is, hogy más felekezetű diákokat felvehessenek iskoláikba, mert az oktatási minisztérium részéről olyan törekvések jelentek meg, hogy egy iskolába csak a fenntartó felekezet diákjai járhatnak be. Több helyen (Barót, Beszterce) is megtörtént az, hogyha bezártak egy református iskolát, akkor a tanulók a katolikus iskolába járhattak. A helyzet megoldása érdekében tárgyalásokat folytatott Majláth püspök Angelescu oktatási miniszterrel 1924-ben, és ha nem is zárultak teljes sikerrel a megbeszélések, többször is előfordult, hogy más felekezetű diákok végezhetek a Státus iskoláiban, ezzel is segítve a nehéz helyzetbe jutott erdélyi magyarságot (Kérés a közoktatási miniszterhez, 1924).

A korábban már említett Balázs András nevéhez fűződik egy olyan epizód, amikor a katolikusok közösen a többi felekezettel előadhatták sérelmeiket külföldi hittestvéreknek. Igaz, itt az a furcsaság állt elő, hogy külföldről katolikus képviselő nem érkezett, de ennek ellenére Balázs vázolta az erdélyi felekezetek lehetőségeit és nehézségeit, ezzel is hozzájárulva ahhoz, hogy árnyaltabb képet kapjanak a külföldi megfigyelők. Korábban már röviden írtam a külföldi megfigyelők és a tanács kapcsolatának fontosságáról, ezen fejezetben arra szeretnék koncentrálni, hogy a Státus előadója hogyan járult hozzá az érdemi munkához. 1924 júniusában érkezett meg az amerikai–angliai delegáció, először tárgyaltak a kormány tagjaival, majd ezután Kolozsváron találkoztak a tanács résztvevőivel is. Majláth püspök Balázs András személyében látta azt a személyt, aki legjobban előadja a felekezeteket ért sérelmeket. Megállapította, hogy az állam részéről vallási, nyelvi és vagyoni kiforgatás érhető tetten. Kijelentésének alátámasztására az iskolák elvételeit hozta fel, amely nemcsak a katolikusokat érinti, hanem minden felekezetet Erdélyben, és azt az indoklást sem fogadhatta el az állam részéről, hogy a kisajátított területeket és intézményeket a magyar embereknek juttatják, mert az általuk tapasztalt példák az ellenkezőjét mutatták, és sokkal nagyobb arányban kaptak területeket román polgárok. Ezenkívül az egyesületi élet megszorítását is problémásnak látta, mivel így a fiatalság ismerkedési, fejlődési lehetőségeit veszi el az állam. A megoldást az állam bizánci mentalitásának megváltoztatásában látta, és arra is kérte a külföldi bizottságot, hogy programjukba vegyék fel célként a román állami vezetés mentalitásának átformálását a nyugati értékek irányába. Bátor felszólalásával és pontos helyzetértékelésével bizonyosan elismerést váltott ki a jelenlévőkből, hiszen a megfigyelők javasolták, hogy észrevételeiket juttassák el a Népszövetséghez, mely sokkal több mozgástérrel bírt a nemzetek közti párbeszéd alakításában (Marchut, 2022).

5. Összegzés

Mindent egybevetve elmondható, hogy a felekezetek vezetői részéről nagyon jó helyzetfelismerés történt, amikor úgy döntöttek, hogy közösen képviselik ügyeiket a román kormányzattal történő érintkezések során. A kormányzat elutasító magatartása azonban meggátolta, hogy érdemben is eredményeket érjenek el a tanács tagjai. Ennek ellenére bizonyos, hogy áldozatos munkájuk nélkül még nehezebb helyzetbe kerültek volna az erdélyi felekezetek közösségei. Több olyan elképzeléssel, ötlettel álltak elő, amelyeknek az volt a célja, hogy az oktatásban biztosítsák a jövőt a magyarság számára, de sajnos a több rövid életű kezdeményezésük közül egyik sem maradt meg tartósan. Természetesen nem kizárólag a felekezetek a hibásak, komplex helyzetek vezettek oda, hogy egy-egy kezdeményezés hamar ellehetetlenült. Ugyanakkor vitás helyzetek is nehezítették az együttműködést. Ahogyan azt fentebb bemutattuk, a közös munka mellett saját egyházközösségeik érdekeit is szem előtt kellett tartaniuk a vezetőknek, ezért többször vitába bocsátkoztak egy-egy tanácsi ülésen, amelynek vagy kompromisszumos megoldás lett az eredménye, vagy pedig külön úton jártak el abban a kérdéskörben.

Ami a Státus részvételét illeti a tanács életében, elmondható, amellet, hogy az egész együttműködés legelső indítványozója és támogatója a Státus elnöke, Majláth püspök volt, az is érvényes, hogy a Státusnak nagyon kiemelkedő tagjai folyamatosan részt vettek a felekezetközi tárgyalásokon és próbálták minden tudásukkal segíteni a testület működését. Ennek ellenére a forrásokból kapott információk alapján jellemzőbb volt a protestánsok nagyobb arányú részvétele, ami érthető is, hiszen több protestáns felekezet volt a tanácsban. A Státus tagjai komolyan vették a tanács működtetését és az abban betöltött szerepüket, mind szakmailag (pl. Gyárfás Elemér tárgyalásai Bukarestben), mind pedig pénzügyileg a felekezetközi egyetem felállításának kísérlete esetében.

Irodalomjegyzék

- Erdélyi Római Katolikus Státus Levéltára (=ERKSL). (1906). IV/4-b, 267. doboz, 8/1906. alapszám, 1514/1924, *Kérés a közoktatási miniszterhez az abszolváló vizsgákra vonatkozó rendeletének módosítása iránt.*
- Erdélyi Római Katolikus Státus Levéltára (=ERKSL). (1919). IV/4-b, 358. doboz, 286/1919. alapszám, 2054/1921, *Dr. Gyárfás Elemér státusgyűlési tag beszámoló jelentése egyházi és iskolai ügyekben Bukarestben folytatott tárgyalásainak eredményéről.*
- Erdész, Á. (1998) A kolozsvári felekezetközi magyar egyetem 1920–1921. *Történelmi Szemle*, 40(3-4), 257–276.

- Falusi, N. (2018). *Uralkodó magyar eszmék a változásban*. [PhD-dolgozat, Szegedi Tudományegyetem] SZTE Doktori Repozitórium https://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/9862/1/Falusi_URALKODO%20MAGYAR%20ESZMEK%20A%20VALTOZASBAN.%20ERDELY%201910-1922.pdf
- Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár (=GYFL). (1921). I/1. Püspöki iratok, 1573. doboz, 10. csoport, *Jegyzőkönyv a Felekezetközi Bizottságnak Kolozsváron az Erd. rkath. Státus tanácsstermében 1921. július hó 9-én tartott gyűléséről*.
- Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár (=GYFL). (1924a). I/1. Püspöki iratok, 1525. doboz, 18. csoport, *Emlékeztető a magyar egyházak képviselőinek Kolozsvárt 1924. június 13-án tartott értekezletéről*.
- Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár (=GYFL). (1924b). I/1. Püspöki iratok, 1525. doboz, 18. csoport, *Emlékeztető a magyar egyházak képviselőinek Kolozsvárt 1924. november 22-én tartott értekezletéről*.
- Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár (=GYFL). (1925a). I/1. Püspöki iratok, 1541. doboz, 18. csoport, *Emlékeztető a magyar egyházak 1925. július 9-i értekezletéről*.
- Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár (=GYFL). (1925b). I/1. Püspöki iratok, 1541. doboz, 1925, 18. csoport, *Emlékeztető a magyar egyházak képviselőinek 1925. július 18-án Kolozsvárt tartott értekezletéről*.
- Holló, L. (2009). *A világiak által „vezetett” egyházmegye I*. Presa Universitară Clujeană.
- Kiss, J. M. (1991). Párhuzamos utak. In L. Szögi (Ed.), *Tanulmányok a magyar felsőoktatás XIX–XX. századi történetéből* (pp. 123–164). N. P..
- László, L. (2011). A Felekezetközi Tanács megalapítása és szerepkörei a két világháború között. *Református Szemle*, 104(6), 742–748.
- Marchut, R. (2022). *Kisebbségi kérdések a magyar–román diplomáciai kapcsolatokban (1920–1931)*. Társadalomtudományi Kutatóközpont – Kronosz.
- Zamfir, K. (2008). *A katolikus–protestáns viszony Erdélyben a 20. században*. Presa Universitară Clujeană.

Lektorálta: dr. Holló László egyetemi tanár, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Római Katolikus Teológia Kar

Céllal vagy cél nélkül élni? A לֵבֶל (*hebel*) fogalom a qohelet Jövőszemléletének a tükrében

TROMBITÁS MÁRTA

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Ökumené Doktori Iskola, doktorandusz,
marta.trombitas@ubbcluj.ro

Absztrakt. A Qoheletnek, vagy más néven a Prédikátor könyvének mottószerű mondata (*hakkōl hābel*, vagyis „minden szélfuvallat/hiábavalóság”) sajátos megvilágításba helyezi nemcsak az ember életét, hanem jövőjét és végső sorsát is. A könyv jövőszemléletének vizsgálata szempontjából kulcsfontosságú a *hebel* fogalom, amelynek jelentéstartalma már hosszú ideje vita tárgyát képezi az exegeták és a bibliafordítók körében. A különböző fordítások, melyek közül néhányat bemutatok, sok esetben egyfajta értelmezést is magukba foglalnak. A fordítások ugyanis a vizsgált terminus jelentésén túl a könyvben szereplő bölcsességi mondások értelmezési keretét is befolyásolják. Megvizsgálva a *hebel* fogalom használatát a Héber Bibliában, majd a Qohelet könyvében, arra mutatok rá, hogy a Prédikátor könyvének *hebel* fogalma bizonyos szempontból ugyan kapcsolódik a szó általános bibliai használati módjához, nagyon sok esetben viszont egészen sajátos módon jelenik meg. Erről a sajátos használati módról nincs egyértelmű álláspont az aktuális kutatásban, ezért röviden bemutatom a főbb irányvonalakat ezzel kapcsolatban. Ennek alapján kitűnik, hogy egyes exegeták (pl. Michael V. Fox, Diethelm Michel, Norbert Lohfink és Ludger Schwienhorst-Schönberger) a fogalom értelmezését ismeretelméleti síkra helyezik, míg mások (pl. Mark Sneed) az értékekkel, illetve azok hiányával hozzák összefüggésbe. Jelen tanulmányban amellet érvelek, hogy e két értelmezési lehetőség, vagyis az episztemológiai és az axiológiai szempont nem zárja ki egymást. Ezt elsősorban a *yā’* (‘ismerni’) ige használatának vizsgálatával támasztom alá. A *hebel* értelmezési lehetőségei mellett górcső alá veszem továbbá, hogy a fogalom révén milyen jövőkép bontakozik ki a könyvben. A *miqrē* (‘sors’) vizsgálata által arra a megállapításra jutok, hogy a mindenki számára ismeretlen végső sors körüli kérdéseket a Qohelet értelmetlennek és rossznak tartja, ez azonban nem jelenti az élet értelmetlenségét és céltalanságát. Erre a legfőbb bizonyíték az *ēl* („idő”) fogalom használata a könyvben, amelynek a szerző különös figyelmet szentel.

1. Bevezetés

Az embert mindig foglalkoztatta a jövő. A történelem különböző korszakaiban, akárcsak a különböző életszakaszokban más tartalommal bír a „Mit hoz a jövő?” gondolata, azonban a kérdés újra meg újra felüti a fejét minden ember életében. Mit hoz a holnap, vajon mi lesz tíz vagy ötven év múlva?² És bár a *Carpe diem!* mottóul szolgál sokaknak,³ az élet részét képezi a *Memento mori!* is,⁴ ami mindent más távlatba helyez. Hiszen az bizonyos, hogy egyszer mind meghalunk, de mi lesz, vagy egyáltalán lesz-e bármi a halál után? És egyáltalán mit tudunk erről a mindenki számára elkerülhetetlenül bekövetkező halálról? Ennek a tudásnak vagy épp nemtudásnak a fényében pedig mi az élet értelme és célja? Az idők folyamán minden kultúra és minden világvallás igyekezett választ adni ezekre a kérdésekre és megfogalmazni valamilyen tanítását a halállal és az azt követő léttel, egy szóval a jövővel kapcsolatban.⁵ Jelen vizsgálódás tárgyát is egy ilyen válaszkeresés képezi, pontosabban a Héber Biblia egyik bölcsességi könyvének, a Qoheletnek a jövőszemlélete.⁶

A Qohelet, más néven Prédikátor könyve, első olvasatra meglehetősen különleges színfoltot képez a Szentírás könyvei között. Hiszen a könyv mottószerű mondata, *h^abēl h^abālîm (...) hakkōl hābēl*,⁷ amely keretbe foglalja a bölcsességi mondásokat (vö. Préd 1,2 és 12,8), ’minden’-t (*kōl*) a *hebel*lel, a gyors elillanásra utaló ’szélfuvallat’-tal jellemez, és így lényegében az egész emberi élet a ’hiábavalóság’ és a ’haszontalanság’ távlatába helyeződik.⁸

² Ezek a kérdések tudományos formában is megjelennek a filozófia területén. Napjainkban különös tekintettel a környezeti változások és az egyéb tudományos fejlődések vonatkozásában kérdeznék rá a bölcséleti gondolkodók az ember jövőjével kapcsolatos kérdésekre. Lásd pl. Heilbroner (1995), Fukuyama (2002) vagy Bostrom (2009).

³ Az idézett latin aforizma, amelyet magyarra általában a „ragadd meg / éld meg a napot” fordítással adunk vissza, Horatiustól származik (Odes I.11): *carpe diem, quam minimum credula postero* („Kapd meg mát szaporán: holnapinak semmi hitelt ne adj”; vö. Virág (2012, <http://mek.niif.hu/01100/01120/01120.htm#230>).

⁴ Jelentése: „Emlékezzél a halálra!” A középkor kedvelt jelmondata, amely mindenkit emlékeztet az elmúlás elkerülhetetlenségére.

⁵ A halál misztériumának a kérdéshez, illetve az ehhez kapcsolódó általános emberi tapasztalatokhoz bővebben lásd a Diósi (2011) által szerkesztett kötet tanulmányait.

⁶ Magyar nyelven a Qohelet könyvének keletkezéséről és az abban levő legfőbb tanításokról lásd: Rózsa (2016, pp. 713–722); Piotti (2022, pp. 13–31). A könyv eredeti héber szövegéhez lásd Elliger & Rudolph (1997) szerkesztésében a Biblia Hebraica Stuttgartensia (BHS) szövegét; a szentírási szövegek magyar fordítását, amennyiben másképp nem jelölöm, a Magyar Bibliatársulat újfordítású Bibliájából (RÚF) veszem.

⁷ Az idézett héber mondat szószerinti fordítása így hangzik: Szélfuvallatok szélfuvallata, minden szélfuvallat.

⁸ Schwienhorst-Schönberger (2004, p. 148) rámutat a mottó antitézisjellegére is, amely ugyancsak meghatározza az egész könyv szemléletét, ugyanis ez a mottó éles kontrasztot jelent a címben feltárulkozó királyságra utaló miliőhöz képest (vö. 1,1: „A Prédikátornak, Dávid fiának, Jeruzsálem királyának beszédei”).

Ilyen értelemben még maga a jövő is sajátos megvilágításba kerül, hiszen az ún. végső dolgok is relativizálódnak és teljesen más fényben tűnnek fel, mint a Héber Biblia apokaliptikus szövegeiben vagy különösen a keresztény teológiában.⁹ Felmerül a kérdés, hogy hogyan lehet a Qohelet szöveg- és gondolatvilágában a világ és az ember jövőjére, a végső dolgokra tekinteni a mindenséget meghatározó *hebel* súlya alatt? Ahhoz, hogy e kérdésre válaszolni tudjunk, első lépésként fontos megvizsgálni a *hebel* fogalom jelentéstartalmát és használati módját, hiszen mindamellett, hogy ez a vizsgált szövegkorpusz egyik központi fogalma, az egyik legnehezebben értelmezhető is.

2. A *hebel* fogalom

A *hebel* egy, a leheletjellegét imitáló hangutánzó szó, alapjelentése 'szél-fuvallat'.¹⁰ Ezt a jelentést a különböző fordítások, amelyek már egyfajta értelmezést is magukba foglaltak, alakították, és ez nagymértékben meghatározta a Qohelet értelmezését is. A Septuagintában a *hebel* már 'értéktelenség'-et, 'ürességet'-et jelent (ματαιότης), ami a szó alapjelentéséhez képest az érték kérdésével hozza kapcsolatba a terminust. Bár Aquila visszatér az eredeti jelentéshez, amikor ἀτμός-szal ('gőz', 'pára') fordítja a *hebelt*,¹¹ a latin fordítás révén (*vanitas*) az európai nyelvekben 'hiábavalóság'-ként, 'hiúság'-ként terjedt el. Luther is ezt a fordítást találja a legjobbnak, fontos azonban megjegyezni, hogy az *Eitelkeit*, amelyet ő használ, vagyis a hiúság fogalma abban az időben más jelentéstartalommal bírt, mivel főként a 'mulandóság'-ra utalt; mára azonban ez teljesen megváltozott, és inkább az 'önteltség'-et, az üres 'hivalkodás'-t jelöli. Ezzel szemben a Neue Zürcher Bibel *Flüchtigkeit*nek, azaz 'tünékenység'-nek fordítja a szót, ami világosabban jelöli a Luther által is érzékeltetni akart 'mulandóság'-ot (vö. Fischer, 2010). A magyar bibliakiadásokban viszont kizárólag 'hiábavalóság'-gal (vö. Károli Gáspár fordítása, Magyar Bibliatársulat újfordítású Bibliája, Szent István Társulati Biblia) és 'hiúság'-gal (vö. Káldi-Neovulgáta) találkozunk.

A fordítások önmagukban azonban nem bírnak különösebb jelentőséggel, mivel mindegyik ugyanazon gondolat körül forog viszont, ha ezek bármelyikét az „emberi élet” mellé helyezzük mint névszói állítmányt, ahogy erre a Qohelet mottója utal (minden [tehát beleértve az életet is] értéktelen/hiábavaló/tünékeny stb.), felmerül a kérdés, hogy mi tulajdonképpen az

⁹ Mindazonáltal fontos megjegyezni, hogy a Qohelet nem szakít teljesen az ókori Izrael bölcsességszemléletével. Vö. Seow (1997, p. 65–69).

¹⁰ A *hebel* fordítási lehetőségeihez lásd: Koehler & Baumgartner (1994, p. 236).

¹¹ A Qohelet Septuaginta-fordításához és recenzióihoz lásd Gentry (2019) szerkesztésében megjelent kritikai kiadást. A héber eredeti és a görög fordítások közötti különbséghez részletesebben lásd: Bertram (1952).

emberi élet célja, vagy van-e egyáltalán? A jobb megértés érdekében meg kell vizsgálni a *hebel* fogalom hátterét, amit a következőkben két részben teszek meg: először megvizsgálom, hogy a Héber Bibliában miként jelenik meg a *hebel*, majd pedig azt, hogy a Qoheletben hogyan szerepel.¹²

2.1. A *hebel* használata a Héber Bibliában

A Héber Bibliában összesen hetvenháromszor szerepel a *hebel*, főként névszói állítmányként.¹³ Alapvetően háromfajta használata különíthető el (Seybold, 1978; Fischer, 2010):

1) Az első használata a bálványokra utal, és egy polemikus szövegkörnyezetet feltételez. Például a Deut 32,21-ben a *hebel* a semmit érő istenek metaforája: „Semmit érő istenekkel tettek féltékennyé, *hebele*ekkel bosszantottak engem.” A 2Kir-ben azt olvassuk, hogy Szamaria pusztulása azért következett be, mert *hebelt* követtek: „Megvetették rendelkezéseit és szövetségét, amelyet őseikkel kötött, és intelmeit, amelyekkel intette őket. Mivel *hebelt* követtek, maguk is semmirevalók lettek, és követték a körülöttük levő népeket; pedig megparancsolta az Úr, hogy ne tegyenek úgy, mint azok.” (2Kir 17,15) Jeremiás könyvében az idegen istenek bálványaira utal: „Bizony, a népek bálványai *hebel*. Hiszen egy fát vágnak ki az erdőben, a mesterember keze készíti el baltával.” (Jer 10,3) Fontos kiemelni viszont, hogy ezzel a konnotációval csupán egy bizonyos szövegtípusban jelenik meg, a deuteronomikus szövegekben, és amint azt a fenti példákban is láthattuk, nem elvont fogalmat vagy értékítéletet jelöl, hanem konkrét jelentése van.

2) Egy másik használati módja az antropológiai alkalmazás, ahol a *hebel* az ember/emberek életéhez kapcsolódó névszói állítmányként szerepel. „Íme, arasznyivá tetted napjaimat, életem ideje semmiség előtted. Mint *hebel*, annyit ér minden ember, aki él.” – olvassuk a Zsolt 39,6-ban. Vagy a 62. zsoltárban: „Csak *hebel* az emberek élete, hazug látszat a halandóké. Ha mérlegre kerülnek, a *hebel*nél is könnyebb mindegyik.” (Zsolt 62,10) Hasonló jelentéstartalommal bír a fogalom Jób panaszában is: „Elég volt az életemből, nem kell tovább! Hagyj békén, hiszen csak *hebel* az időm!” (Jób 7,16) A *hebel* tehát itt nem konkrét fogalmat jelöl, hanem átvitt értelmet takar: a szélfuvallat képén alapul, és a tűnékenységre, mulandóságra utal. Megfigyelhető, hogy ebben az értelemben is csak bizonyos típusú szövegekben, a panaszszövegekben

¹² A kérdés részletes vizsgálatához lásd Schwienhorst-Schönberger (2004, pp. 82–91); a szó használatáról és jelentésének kutatástörténetéről továbbá részletes áttekintést nyújt Fischer (2010) is, amelyre a további rövid bemutatás is támaszkodik.

¹³ A *hebel* csupán az őstörténetben szerepel tulajdonnévként, ahol Ábel nevét jelöli (vö. Gen 4). Hogy van-e bármilyen kapcsolat a szó alapjelentése és az Ábel név jelentése között, nem bizonyított, de elképzelhető, hogy utalás történik Ábel múltó, elillanó életére (Fischer, 2010).

használatos. Bár első olvasatra úgy tűnhet, hogy a *hebel* itt az emberi élet jelentéktelenségét hangsúlyozza, valójában egy érveléshez használható segédeszköz, amely által az ember valamilyen kegyelmet, segítséget szeretne kiesdeni Istentől. A fogalom révén saját emberi voltát szembeállítja Isten nagyságával, állandóságával, kifejezve ezáltal, hogy segítségre szorul.

3) Továbbá megjelenik még különböző bölcsességi szövegekben mint értékítélet. Ezekben a szövegekben a szerző különböző dolgokról – pl. gazdagság (vö. Péld 21,6), szépség (vö. Péld 31,30), katonai erő (vö. Iz 30,7), vigasztalás (vö. Jób 21,34) állítja, hogy *hebel*. Ebben a használati módban a fogalom jelentésében megfigyelhető egy tartalmi változás: a szélfuvallat képére épít, azonban nem tűnékenységet, mulandóságot jelent, hanem értéktelenséget és haszontalanságot. Tehát egy negatív etikai, erkölcsi asszociáció jelenik meg a jelentéstartalomban.

2.2. A *hebel* használata a Qoheletben

A *hebel* Héber Bibliában levő hetvenháromszoros előfordulásából harmincnnyolc a Qoheletben van, ebből nyolc a keretversekben (vö. 1,2 és 12,8) található, ahol a 'minden'-re vonatkozik (Seybold 1978, p. 313). Megvizsgálva a korábban meghatározott használati módokat, megállapítható, hogy a fennmaradt harminc előfordulásból a könyvben egyszer sem vonatkozik bálványokra a *hebel*. Antropológiai használatról öt alkalommal beszélhetünk,¹⁴ azonban a fogalom értelme itt nem teljesen egyértelmű, mivel a Qoheleten kívüli hasonló előfordulásoktól eltérően itt nem panaszszövegekről van szó. A legtöbb esetben, pontosabban 25 alkalommal,¹⁵ a világ egyéb dolgaira vonatkozóan – pl. gyönyör (2,1), munka (4,4), oktalan kacagás (7,6) – jelenik meg a *hebel*, különös azonban, hogy olyan dolgokkal kapcsolatban is, amire a Qoheleten kívül nem találunk példát. A szerző pl. a 2,15-ben magát a bölcsességet is *hebel*nek nevezi: „Azért ezt gondoltam magamban: Ha az én sorsom is az lesz, ami a bolondé, akkor mit ér az, hogy én bölcsőbb vagyok? És ezt mondtam magamban: Ez is *hebel*!” Láthatjuk tehát, hogy a *hebel* Qohelet-beli előfordulása bizonyos értelemben kapcsolódik a Héber Biblia használatához, azonban nagyon sok esetben egészen sajátos értelemben jelenik meg. Kérdés, hogy milyen értelemben?

Michael V. Fox (1986) és Diethelm Michel (1989) értelmezésében a Qohelet ezzel a kifejezéssel a klasszikus bölcsességfogalomra reagál, melynek megértéséhez Salamon királyt tekinthetjük kiindulópontnak. Az 1Kir 5,12–13-ban róla olvassuk: „Háromezer példabeszédet mondott, és ezeröt éneket szerzett. Beszélt a fákról, a libánoni cédrustól kezdve a falból kinövő izsópig, és beszélt az állatokról, a madarokról, a csúszómászókról és a

¹⁴ Vö. Préd 6,12; 7,15; 9,9 (2x); 11,10.

¹⁵ Vö. Préd 1,14; 2,1.11.15.17.19.21.23.26; 3,19; 4,4.7.8.16; 5,6.9; 6,2.4.9.11; 7,6; 8,10.14 (2x); 11,8.

halakról.” Ennek alapján azt mondhatjuk, hogy a bibliai bölcsesség a világ dolgainak ismeretét és rendszerezését jelentette; bölcs az, aki figyel erre a világra, megérti annak dolgait és képes értelmezni azokat. Ebből kiindulva Fox (1986) arra a következtetésre jut, a Qohelet *hebel* fogalma mintegy erre adott ellenreakcióként jelenik meg, és azt hivatott kifejezni, hogy a megismerés, mint olyan, *abszurd*. Elméletét Albert Camus filozófiája alapján dolgozza ki, melynek értelmében az abszurd egy bizonyos valóság és az erre vonatkozó elvárások közti feszültségből születik. Értelmetlen tehát a világ megismerésére tett minden kísérlet, mivel – Fox szerint – az emberi értelem számára a világ felfoghatatlan és megismerhetetlen, tehát abszurd, ami így tulajdonképpen támadás az értelem ellen (*an affront to reason*). Éppen ezért Fox minden esetben az „abszurd” fogalmat tekinti a *hebel* legadekvátabb fordításának.

Ugyanezen a véleményen van Diethelm Michel is (1989), aki szerint a Qoheletet erős ismeretelméleti szkepticizmus (*Erkenntnistheoretischer Skeptizismus*) jellemzi, melyben a *hebel* az emberi megismerésre való törekvés abszurditását fejezi ki. Michel szerint a legjobb fordítás az „értelmetlen” (*sinnlos*).

Szintén ismeretelméleti vonalon halad korunk két kiemelkedő exegetája, Ludger Schwienhorst-Schönberger és Norbert Lohfink is, azonban több ponton is eltérnek Fox és Michel nézeteitől. Schwienhorst-Schönberger (1994, pp. 289–297; 2004, pp. 84–87) egyrészt arra hívja fel a figyelmet, hogy a *hebel*nek több, különböző funkciójú használata van a könyvben (pl. javak relativizálása, fizikai bajok negatív minősítése, vélemények elutasítása, mulandóság körülírása), ezért nem tartja megfelelőnek egyetlen, értelmezést is magába foglaló fordítás használatát minden előfordulás esetén. Másrészt úgy véli, hogy a fogalom a megismeréssel van kapcsolatban, azonban nem a megismerést, mint olyat tagadja, hanem a megismerést negatív állítások alapján, *via negationis* írja le. Vagyis bemutatva, hogy mi az, ami nem megismerhető (*hebel*), tulajdonképpen azt akarja az olvasó elé tárni, hogy mi ismerhető meg. Ez pedig nem más, mint Isten tettei és az ő ítélete.

Norbert Lohfink (1998, pp. 237–250) is hasonló eredményre jut, amikor azt az észrevételt teszi, hogy a Prédikátor könyvének sok szakasza szól az emberi megismerésről (pl. Préd 1,9–11), azonban ezek egyikében sem szerepel a *hebel*. A probléma tehát nem az ember megismerőképességében van, hanem a világ dolgai, a mulandó világ realitásai megismerhetetlenek. A világ maga alkalmatlan a megismerésre, mivel semmi sem állandó, minden tűnékeny. Lohfink, akárcsak Schwienhorst-Schönberger, fordításnak a ’szél-fuvallat’-ot (*Windhauch*) javasolja.¹⁶ Mindketten úgy gondolják, hogy nem kell esetenként lefordítani, és ezáltal értelmezni a *hebelt*, hanem az olvasóra van bízva, hogy a könyv során értelmezze azt.

¹⁶ Lásd Lohfink (2009) fordításában és kommentárjában.

Az eddig bemutatott elméletek mind ismeretelméleti szinten értelmezték a Qohelet *hebel* fogalmát, ezzel azonban nem ért mindenki egyet. Mark Sneed 2017-ben hosszú kritikát fogalmazott meg M. Fox elméletével kapcsolatban,¹⁷ és egy ettől egészen eltérő irányvonalat mutatott be. Véleménye szerint a könyvben nem a megismerés áll a középpontban, hanem az értékek kérdése; nem az a kérdés, hogy mi és hogyan ismerhető meg, hanem hogy mi az, ami értékes, és mi az, ami értéktelen. Ebből kifolyólag fordításnak az 'értéktelen'-t (*worthless*) javasolja és az ehhez kapcsolódó fogalmakat, kontextusnak megfelelően (pl. 'mulandó', 'tünékeny', 'hiábavaló').

3. Episztemológia versus vagy et axiológia?

Az aktuális kutatás főbb irányvonalainak rövid áttekintése alapján kérdés marad, hogy a Qohelet episztemológiai vagy axiológiai értelemben használja a *hebel* fogalmat? Vagyis a *hebel* a megismeréssel áll kapcsolatban vagy pedig az értékekkel? Véleményem szerint ez a kettő nem zárja ki egymást, és a könyvben egyaránt érvényesülnek episztemológiai és axiológiai szempontok is, azonban nem abban nem abban az értelemben, ahogy azt az eddigi kutatás hangsúlyozta. A következőkben állításomat elsősorban a *yd'* ige Qohelet-beli használatának vizsgálatával fogom alátámasztani.

3.1. Ismeret a Qoheletben. A *yd'* (יָדַע) ige használata

A *yd'* ('megismerni', 'ismerni') igét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a könyvben vannak szövegek, amelyekben a *yd'* használata független a *hebel*től (1), és van, amikor a megismerés kapcsolódik a *hebel*hez (2).

1) Jelen vizsgálat szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bír a Préd 3,14 („Rájöttem [יָתַתְּ], hogy mindaz, amit Isten tesz, örökké megmarad; nincs ahhoz hozzátenni való, és nincs belőle elvenni való. Azért rendezte Isten így, hogy féljék őt.”), hiszen kimondja, hogy vannak dolgok, amiket az ember képes megismerni. Az elmélet tehát, miszerint a Qohelet a *hebel* fogalom révén tagadja az emberi megismerést, mint olyat, nem állja meg a helyét, hiszen az idézett szövegrészlet értelmében Isten tetteit és ebből kifolyólag azt, hogy őt

¹⁷ Sneed (2017) több kritikai észrevételt is megfogalmaz, melyek közül csupán néhányat említenék: 1) anakronizmussal vádolja Foxot, mondván, hogy a Biblia világában elképzelhetetlen az általa képviselt módon reagálni a megismerésre; 2) lexikai szinten nem tartja elfogadhatónak, hogy a Qohelet a *hebel* szó használata során teljesen eltér minden ismert használati módtól; 3) ellenzi továbbá a *carpe diem*-etika figyelmen kívül hagyását, amely, véleménye szerint, a könyv egyik fontos teológiai üzenete.

félni kell, képes megismerni az ember (vö. Schwienhorst-Schönberger, 2004, pp. 271–272; Lohfink, 2009, pp. 32–33).¹⁸

Ugyanakkor a Préd 3,21 alapján azt is megállapíthatjuk, hogy az embernek nincs általános tudása, vannak dolgok, amiket nem ismer: „*Ki tudja* (מִי יָדוּעַ), hogy fölszáll-e az emberek lelke a magasba, és leszáll-e az állatok lelke a föld alá?” Korlátai tehát vannak az emberi megismerésnek, azonban ebből semmiképp sem következtethetünk annak teljes hiányára.¹⁹

2) Amikor a *yd*-val együtt a *hebel* is megjelenik, szintén nem magát a megismerést tagadja a szerző, hiszen azt mondja: A bölcs ember nyitott szemmel jár, a bolond pedig sötétben botorkál. De arra is *rájöttem* (רָאִיתִי), hogy ugyanaz lesz a sorsa mindegyiküknek. Azért ezt gondoltam magamban: Ha az én sorsom is az lesz, ami a bolondé, akkor mit ér az, hogy én bölcsőbb vagyok? És ezt mondtam magamban: Ez is *szélfuvalat*²⁰ (לֵבָה)! (Préd 2,14–15)²¹

Ebben az esetben a *hebel* nyitott a kettős értelmezésre. Egyrészt vonatkozhat a *hebel* mint szélfuvalat magára a megismerésre – vagy tulajdonképpen a megismerhetetlenségre („mit ér az, hogy én bölcsőbb vagyok?”) –, és ilyen értelemben beszélhetünk episztemológiai használatról. Másrészt a szöveg nyitott arra az értelmezésre is, miszerint az ember erre az ismeretre, amelyet birtokol, azt tudja mondani, hogy *hebel*, vagyis értéktelen.

Összességében megállapítható tehát, hogy a Qoheletben különböző használati módjai vannak a *hebel*nek, nem szűkíthető le csak episztemológiai vagy csak axiológiai használatra. Az azonban bizonyos, hogy a könyv kapcsán nem beszélhetünk magának a megismerésnek a tagadásáról.

4. A végső dolgokról

Megvizsgálva a *hebel* fogalom értelmezési lehetőségeit és különböző használati módjait mind a Héber Bibliában, mind pedig a Prédikátor könyvében, a továbbiakban azt a kérdést járom körül, hogy a *hebel* fényében milyen jövőkép körvonalazódik a könyvben. A kérdés megválaszolása érdekében egy újabb, a téma szempontjából mondhatni „kulcsfogalmat” veszek

¹⁸ Murphy (1992, p. 35) is hangsúlyozza, hogy itt nem az emberi tudás teljes tagadásáról van szó, hanem annak bizonyításáról, hogy a helyes magatartás az istenfélelem, ami véleménye szerint az idézett passzus elsődleges célja.

¹⁹ Seow (1997, p. 176) itt a kortárs bölcselőkkel szembeni iróniát vél felfedezni, ami által a Qohelet szerzője rámutat, hogy a különböző bölcséleti spekulációk értelmetlenek, mivel Isten ítélete megmagyarázhatatlan.

²⁰ A RÚF fordításában itt 'hiábavalóság' szerepel, a téma szempontjából azonban fontosnak tartottam a szó alapjelentésénél maradni.

²¹ Fox (2004, p. 15) hangsúlyozza, hogy a szerző itt a bölcsesség és a megismerés határait akarja csak felhívni a figyelmet, amiből azonban semmiképp sem következik, hogy a balgaság a bölcsesség fölé lenne rendelve. A Qohelet továbbra is a bölcsességet magasabb rendűnek tartja, mint annak a hiányát.

górcső alá, a *miqrê*-t (מִיקְרֵה), amit a legtöbb bibliafordítás alapján én is 'sors'-sal fordítok.

A *miqrê* a Héber Bibliában összesen tízszer fordul elő, ebből hétszer a Prédikátor könyvében. Ebben a könyvben a *miqrê* mindig az általános sorsra vagy a halálra utal, valószínűleg a görög bölcslethez vett τύχη megfelelőjeként (Fox, 2004, p. 15). A szó a *hebel* értelmezési lehetőségei kapcsán korábban már megvizsgált Préd 2,14–15-ben kétszer is szerepel, amelyről a szerző megállapítja, hogy e tekintetben nem lesz különbség bölcs és balga között, „ugyanaz lesz a sorsa mindegyiküknek”. Majd még egy megállapítást tesz a sorskérdéssel kapcsolatban: *hebel*nek nevezi (melynek kapcsán kérdéses maradt, hogy ennek megismeréséről állítja, vagy pedig magáról az ismeretről mint értékítélet). Újabb három alkalommal szerepel a *miqrê* a Préd 3,19-ben, szintén egy összehasonlítás alapját képezve: „Az emberek *sorsa* olyan, mint az állatok *sorsa*, egyforma a *sorsuk*: ahogyan meghal az egyik, ugyanúgy meghal a másik is, és ugyanolyan lélek van mindegyikben, nem különb az ember az állatnál. Bizony minden *szélfuvallat* (לִבְהָ)!”²² A szöveg, az előző szakaszhoz hasonlóan, azonos sorsról beszél, amelyet szintén *hebel*nek nevez, azonban itt nem két különböző értelmi képességű vagy életvitelű ember sorsáról van szó, hanem ember és állat sorsa van egymás mellé állítva.

Végül van egy harmadik szakasz, amelyben további két alkalommal szerepel a *miqrê*, ebben az esetben azonban a szerző nem használja a *hebel* fogalmat. „Mindenkire egy és ugyanaz a *sors* vár, az igazra és a bűnösre, a jóra, a tisztára és a tisztátalanra, arra, aki áldozik és arra, aki nem áldozik; úgy járhat a jó, mint a vétkes, az esküdöző éppúgy, mint aki fél az eskütől. *Rossz dolog* (רָעָה) ez, hogy mindannak során, ami a nap alatt történik, ugyanaz a *sors* vár mindenkit. Ráadásul az emberek szíve tele van gonosszággal, és esztelenség van bennük, amíg csak élnek. Végül pedig a halottak közé kerülnek.” (Préd 9,2–3; saját fordítás).

Itt nem a bölcsről és a bolondról vagy az emberről és az állatról beszél a szerző, hanem összegez; tulajdonképpen mindenkire ugyanaz a sors vár, mindennek ugyanaz a vége. A szerző ezt ellentétpárok (pl. tiszta és tisztátalan) alkalmazásával éri el, amelyek sajátos módon erősítik az argumentumát (Schwienhorst-Schönberger, 2004, pp. 445–446). Amint említettem, itt nem szerepel a *hebel* fogalom, viszont egy ennél konkrétabb és súlyosabb megállapítást olvasunk a sorskérdéssel kapcsolatban, éspedig, hogy *rā'* (רָעָה), vagyis *rossz*, hogy minden létezőnek ugyanaz a sorsa. Mindez arra enged következtetni, hogy – ha az episztemológiai szempont jelen is van a könyvben –, az ember végső sorsával kapcsolatban a *hebel* axiológiai értelemben van használva. Hiszen megvizsgálva a *miqrê* összes előfordulását a Qoheletben,

²² Saját fordítás, a *miqrê* és a *hebel* pontos fordítása érdekében.

megállapíthatjuk, hogy a szerző az egyik legnagyobb értékítéletet mondja ki a sorskérdéssel kapcsolatban, amikor *rossznak* nevezi.²³

5. Céllal vagy cél nélkül élni?

De ha az ember végső sorsa *hebel* és rossz, van-e értelme és célja az életnek? Ha a halállal értelmét veszti a jóság, tisztaság, bölcsesség, és az igaz sorsa nem lesz különb a bűnösénél, több-e az ember élete a céltalan és értelmetlen bolyongásnál? Ezekre a kérdésekre akkor tudunk választ adni, ha megvizsgáljuk, hogy mit mond a könyv arról, ami a végső dolgokig van, vagyis az időről, amivel az ember rendelkezik életében.

Az *’et* (עֵת), amit én egyszerűen *’idő’*-vel fordítok, harminckilenc alkalommal fordul elő a Prédikátor könyvében.²⁴ Szembetűnő, hogy míg a *miqrê*-vel, a sorssal kapcsolatban folytonosan szerepel a *hebel* (vagy az ezt konkretizáló *rā’*), addig az *’ettel*, az idővel kapcsolatban – gyakori előfordulása dacára – egyszer sem. Egyértelmű tehát, hogy a végső sorsot *hebel*nek tekinti a szerző, az oda vezető utat azonban nem. Az idő nem „szélfuvallat” és nem rossz. Az idő fontos szerepet tölt be, mert ez adja meg az élet ritmusát. A 3. fejezet mantraszerű ritmikussággal, éles ellentétpárokat egymás mellé állítva fejezi ki, hogy „megvan az ideje minden dolognak” (3,1). Mindezt azonban nem az ember határozza meg, Isten „mindent szépnek alkotott, a maga idejében” (3,11; saját ford.). Az idő tehát az ember fölött álló valóság. Ezért az egyetlen dolog, ami észszerű az ember részéről, hogy féli az Istent, aki fölötte áll az időnek, és ajándékként adja azt az embernek, és örül a kapott időnek: „De az is Isten ajándéka, hogy az ember eszik, iszik, és jól él fáradságos munkájából. Rájöttem, hogy mindaz, amit Isten tesz, örökké megmarad; nincs ahhoz hozzátenni való, és nincs belőle elvenni való. Azért rendezte Isten így, hogy féljék őt.” (3,13–14)

Összességében elmondható, hogy a Qohelet egy pozitív idő- és élet-szemléletet közvetít, *via negationis* révén. Megmutatva a *miqrê hebel*t (a szélfuvallatnyi sorsot), bemutatva ennek az „érthetetlenségét” vagy „értéktelenségét”, „rosszaságát”, rámutat arra, hogy az élet végével való foglalkozás haszontalan, ezért az embernek az a feladata, hogy koncentráljon az *’etre*, az időre. Tagadja azt, hogy az ember végső sorsának értelme lenne, azonban állást foglal amellett, hogy a végső dolgokig van értelme az istenfélelemnek és célja az életnek.

²³ Schellenberg (2014, p. 132) szerint ez a „komor kép” (düsteres Bild) az emberről nemcsak a halál és a vég szomorúságát és tragikumát szemlélteti, hanem magára az életre is vonatkozik.

²⁴ Préd 3,1.2(4x).3(4x).4(4x).5(4x).6(4x).7(4x).8(4x).11.17; 7,17; 8,5.6.9; 9,11.12(2x); 10,17.

Bibliográfia

- Bertram, G. (1952). Hebräischer und griechischer Qohelet: Ein Beitrag zur Theologie der hellenistischen Bibel. *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, 64, 26–49. <https://doi.org/10.1515/zatw.1952.64.1.26>
- Bostrom, N. (2009). The Future of Humanity. In J. K. B. Olsen, E. Selinger, & S. Riis (Eds.), *New Waves in Philosophy of Technology* (pp. 186–216). Palgrave MacMillan. https://doi.org/10.1057/9780230227279_10
- Diósi, D. (Ed.). (2011). *A halálbiztos halál: Tanulmányok az elmúlás és a halál kultúrájáról*. Szent István Társulat & Verbum Kiadó.
- Elliger, K. & W. Rudolph. (1997). *Biblia Hebraica Stuttgartensia* (5th ed.). Deutsche Bibelgesellschaft.
- Fischer, A. A. (2010). Eitelkeit / Windhauch. In *Das wissenschaftliche Bibellexikon im Internet (WiBiLex)*. <http://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/17124>
- Gentry, P. J. (Ed.). (2019). *Ecclesiastes (Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum: Auctoritate Academiae Scietiarum Gottingensis editum)*. Vandenhoeck & Ruprecht.
- Fox, M. V. (1986). The Meaning of Hebel for Qohelet. *Journal of Biblical Literature*, 105(3), 409–427. <https://doi.org/10.2307/3260510>
- Fox, M. V. (2004). *Ecclesiastes (The JPS Bible Commentary)*. Jewish Publication Society.
- Fukuyama, F. (2002). *Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution*. Farrar Straus & Giroux.
- Heilbroner, R. L. (1995). *Visions of the Future: The Distant Past, Yesterday, Today, Tomorrow*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195102864.001.0001>
- Koehler, L. & Baumgartner, W. (1994). *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament* (Vol. 1). Brill.
- Lohfink, N. (1998). Zu לָבֵהּ im Buch Kohelet. In N. Lohfink (Ed.), *Studien zu Kohelet* (pp. 215–258). Katholisches Bibelwerk.
- Lohfink, N. (2009). *Kohelet (Die Neue Echter Bibel)* (6th ed.). Echter Verlag.
- Michel, D. (1989). *Untersuchungen zur Eigenart des Buches Qohelet*. De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110874396>
- Murphy, R. E. (1992). *Ecclesiastes (Word Biblical Commentary)*. Thomas Nelson Inc.
- Piotti, F. (2022). *Az élet értelmének keresése: Válogatott tanulmányok a Prédikátor könyvéhez*. Sapientia Főiskola & L'Harmattan.
- Rózsa, H. (2016). *Bevezetés az Ószövetség könyveibe*. Szent István Társulat.
- Seybold, K. K. (1978). לָבֵהּ hebbel; לָבֵהּ hābhal. In G. J. Botterweck & H. Ringgren (Eds.), *Theological Dictionary of the Old Testament* (Vol. 3) (pp. 313–320). Eerdmans.
- Schellenberg, A. (2014). *Kohelet (Zürcher Bibelkommentare. Altes Testament)*. Theologischer Verlag Zürich.
- Schwienhorst-Schönberger, L. (1994). „Nicht im Menschen gründet das Glück“ (Pred 2,24). *Kohelet im Spannungsfeld jüdischer Weisheit und hellenistischer Philosophie*. Herder.
- Schwienhorst-Schönberger, L. (2004). *Kohelet (Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament)*. Herder.

- Seow, C. L. (1997). *Ecclesiastes: A New Translation with Introduction (Anchor Bible)*. Doubleday.
- Sneed, M. (2017). לִבָּה as “Worthless” in Qoheleth: A Critique of Michael V. Fox’s “Absurd” Thesis. *Journal of Biblical Literature*, 136(4), 879–894. <https://doi.org/10.15699/jbl.1364.2017.197928>
- Virág, B. (2012). *Virág Benedek összes költeményei*. Fapadoskönyv. <http://mek.niif.hu/01100/01120/01120.htm#230>

Lektorálta: dr. habil. Zamfir Korinna, egyetemi tanár, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Római Katolikus Teológia Kar

**HITTUDOMÁNY 2:
EMPIRIKUS KUTATÁSOK SEKCIÓ**

„Holtomiglan vagy holtáiglan”? A jegyesbeszélgetés mint Házasságkötésre való felkészítés gyakorlatának ismerete keresztyén fiatal házaspárok körében

NAGY ESZTER

Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, magiszteri hallgató,
eszternagy609@gmail.com

Absztrakt. A relacionális etika szerint a másik emberrel való találkozás és kapcsolat meghatározza a létezésünket: általa formálódunk, az ember a te által lesz énné. A házasság ideális esetben egy életre szóló kapcsolat, amelyben a házastársak keresik az egymás iránti valódi és hosszantartó szeretetet, a bensőséges, az egymás melletti és általi növekedés lehetőségeit.

Meggyőződésünk, hogy a kazuáliák nagy jelentőséggel bírnak, mert a családi életciklusváltásokhoz kapcsolódva elmélyítik a kapcsolatokat. Erre nagy szükség van a gyors és sokszor felszínes megoldásokat kínáló társadalomban, amely, mint „elidegenítő struktúra” csökkenti a valódi szeretetet és a bensőséges kapcsolatok kialakulásának esélyét. Az értékek relativizálódásával együtt jár a házasság intézményének gyengülése, aminek következtében egyre több keresztyén házasság fullad kudarcba. A házasságra készülő fiataloknak segítségre van szükségük a romboló szellemi, érzelmi és erkölcsi társadalmi hatások és az egyre nagyobb személyes és kapcsolati kihívások közepette. Ez a felismerés nem tükröződik kellőképpen az egyház, a lelkipásztor szolgálatában. Emiatt egyre sürgetőbb a házasság- és család gondozás, ezen belül pedig a jegyesbeszélgetések mint a házasságkötésre való felkészítés gyakorlatának a meghonosítása.

Az „áldás tere”, különösen a házasságkötés megáldásakor, az az irgalmas ölelés, ahol az áldó Isten szövetséges közösségre lép az emberrel. A *„Holtomiglan vagy holtáiglan”? A jegyesbeszélgetés, mint házasságkötésre való felkészítés gyakorlatának ismerete keresztyén fiatal házaspárok körében* című kutatásomban többek között arra keresem a választ, hogy a jegyesbeszélgetés gyakorlata milyen mértékben ismert a fiatal házaspárok körében. A jegyesbeszélgetésre úgy tekintek, mint a lelkipásztor kazuális szolgálatának szakszerű, preventív és lelkigondozói jellegű feladatára. Ennek formálásához tudnunk kell, hogy milyen képzetek élnek a fiatalokban a jegyesbeszélgetéssel kapcsolatban. Hogyan segíthet a lelkipásztor a házasságkötésre készülő fiataloknak a jegyesbeszélgetések által? Melyek azok a releváns témák, amelyek a jegyesbeszélgetés részét kellene képezzék?

Feltételezésem szerint a jegyesbeszélgetések ismertsége összefüggésben áll a házasságkötés évével, valamint a házastársak életkorával is. Ennek feltérképezéséhez az empirikus kutatás módszereit is segítségül hívom, önbevallásos kérdőívek és azok eredményeinek korrelációs statisztikai feldolgozása által.

Kulcsszavak: lelkigondozói kísérés, jegyesbeszélgetések, házasságkötés, rendszerszemléletű és kontextuális családterápia, relacionális etika

1. Bevezető gondolatok

Manapság nem magától értetődő egy házasság sikeressége. A „míg a halál el nem választ” ígéret törekennyé és veszélyeztetetté vált (Karle, 2020, p. 196). Gyakran megkérdőjelezzük a család jövőjét társadalmi összefüggésben is, mert minden jel arra mutat, hogy elvesztette azon vonzerejét, amely az életideállal állna összefüggésben (Burkart, 2008, p. 9). Peter V. Zima a posztmodern társadalmat elidegenítő struktúraként határozza meg, amelyben az elidegenedés jelensége mint bonyolult társadalmi folyamatok következménye átjárja a társadalom egészét és meghatározza az egyént, valamint annak szűkebb (intim) társas kapcsolatait (Zima, 2014, p. VII). Kiss Jenő is rávilágít arra, hogy a társadalomban tapasztalható elidegenedés kikezdi a házasság és a család jövőjét, és nagy hatással van a jövő nemzedékre (Kiss, 2020, p. 183). Ennek fényében egyre aktuálisabbá válik a fogadalomtételből átvett „*Holtomiglan vagy holtáiglan*” (?) szókapcsolat kérdés formájában való idézése.. Adódik a kérdés, hogy hogyan lehet jelen az egyház mint intézmény a közös út megpecsételésének és áldásnak a tere és a lekipásztor mint Isten elhívott szolgálja azoknak a keresztyén fiataloknak az életében, akik elkötelezik magukat a házasság mellett és keresik az egymás melletti és általi növekedés lehetőségeit.

A jegyesbeszélgetések ismertségének felmérése által rámutatok arra, hogy a fiatalok fontosnak tartják és igénylik a lekipásztori segítséget és kísérést a házasságkötés felé vezető úton, majd reflektálok azokra a rendszerszemléletű és kontextuális lelkigondozásból ismert aspektusokra, amelyek átbeszélése témáját képezheti a fiatalokkal folytatott beszélgetésnek. A jó házasságért – amely Isten rendelése alapján egy új család létrejöttének az alapja (Fodorné Ablonczy, 2022, p. 12) – dolgozni kell, hogy az egymásnak fogadott szeretet és hűség ne veszítsen értékéből, és a házasság életében valóssággá váljon a mesék világából ismert „boldogan éltek, míg meg nem haltak” kijelentés (Sógor, 2012, p. 50). A jegyesbeszélgetés megteremtheti ennek a fáradozásnak az alapját.

2. Az empirikus kutatás tárgya

Jelen kutatás felméri, hogy a fiatal keresztyén házasoknak van-e (volt-e) tudomásuk az egyházi keretben zajló, egyházi esküvői szertartást megelőző jegyesbeszélgetésekről mint házasságra való felkészítő és házassággazdagító alkalmakról. A kutatás során rákérdeztem a jegyesbeszélgetések alkalmain feldolgozható témákra is: a korábbi kapcsolatok lezárása, a fogadalomtétel jelentősége és az eskü egyes elemeinek, illetve azok tartalmának ismertsége, a magcsaláddal való viszony és határok meghúzása, valamint a házasságkötésről alkotott vélemény.

3. A kutatás jelentősége és célja

A kutatás által a fiatal családok tudomására szerettem volna hozni az egyház és a gyülekezetek házasságmegsegítő feladatát. Fel szerettem volna hívni a házaspárok figyelmét a jegyesbeszélgetések mint esküvői előkészítő alkalmak lehetőségére és fontosságára a gyülekezeti élet keretén belül. Elsődleges célom volt feltérképezni a jegyesbeszélgetések gyakorlatának ismertségét fiatal házasok körében, valamint a házasok viszonyulását azokhoz a témákhoz, amelyek részét képezhetik a fiatalokkal való beszélgetésnek. Hiszem, hogy a fiatalok részéről érkező, a jegyesoktatással kapcsolatban megfogalmazódott igények lényegesen hozzájárulnak az egyház kazuális szolgálatának jobb gyakorlatához. Célom volt felmérni a jegyesbeszélgetések hány alkalomból álltak, milyen témákat öleltek fel, mi a fiatalok általános véleménye a felmerült témákról, illetve, hogy milyen mértékben látják hasznosnak és építő jellegűnek házasságuk szempontjából a jegyesoktatás keretén belül zajló tanácskozást. A fiatal házasok véleménye a lelkipásztori hozzájárulásról úgyszintén fontos visszajelzésként szolgálhat.

4. Hipotézisek megfogalmazása

Jelen kutatásban a következő hipotéziseket vizsgáltam:

1. A jegyesbeszélgetések ismertsége tekintetében összefüggés mutatható ki a házastársak életkora és a jegyesbeszélgetések gyakorlata között.
2. A jegyesbeszélgetések ismertsége szempontjából összefüggés van a házasságkötés éve és a jegyesbeszélgetések gyakorlata között.
3. A korábbi kapcsolatokról való beszélgetés vonatkozásában összefüggés mutatható ki a házastársak életkora és a korábbi kapcsolatok lezárásáról szóló beszélgetés között.

5. Módszer és eljárás

5.1. Felhasznált eszközök

A jegyesbeszélgetések gyakorlatának ismertségét mérő kérdőív tartalmát főleg saját családpasztorációs, rendszerszemléletű és kontextuális szemléletű ismereteim alapján határoztam meg.¹ A kérdőívben szereplő kérdéseket öt nagy kategória mentén csoportosítottam:

- Jegyesbeszélgetések gyakorlatának ismerete.
- Korábbi kapcsolatok lezárása (A pár házasságkötés előtti feladatai).
- A házassági fogadalomtételről és esküszöveg jelentésről való beszélgetés.
- Az egyén mint a magcsalád és újonnan megalapított család szerves része.
- A házasságkötésről...

Az eszköz függő változóinak megbízhatóságát igazolják a Cronbach-alpha (α) megbízhatósági mutatók. A Cronbach-alpha vagy más néven belső konzisztencia a tesztitemekre adott válaszok közötti összefüggést vizsgálja, rövid tesztek esetén a 0,5-ös érték fölött már elfogadható. Jelen kérdőíves felmérésünk Cronbach alpha mutatói a következőképpen alakultak: *Jegyesbeszélgetések gyakorlatának ismerete* összevont változó megbízhatósága $\alpha = 0,780$; a *Korábbi kapcsolatok lezárása* változó megbízhatósága $\alpha = 0,575$; a *A házassági fogadalomtételről és esküszöveg jelentésről való beszélgetés* változó belső konzisztenciaértéke $\alpha = 0,614$; a *Az egyén, mint a magcsalád és újonnan megalapított család szerves része* változó Cronbach-alpha-mutatója $\alpha = 0,505$; míg a *Házasság és házasságkötés fogalma és ünnep mivolta* változó megbízhatósága $\alpha = 0,679$. Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy az öt összesített függő változó mindegyike megbízható.

5.2. Résztvevők bemutatása

A kutatásban 225 fiatal pár vett részt. A felmérés célcsoportjának meghatározásakor kitétel volt, hogy főként olyan személyek töltsék ki a kérdőívet, akik 2000 után kötöttek házasságot. A felekezeti hovatartozás tekintetében részt vehetett mindenki, aki valamely, országunkban bevett vallást gyakorolja. A férfiak és nők szüleinek foglalkozásait a foglalkozások egységes osztályozási rendszere (FEOR-08) alapján csoportosítottuk (Központi Statisztikai Hivatal, 2010).

¹ A felméréshez alkalmazott kérdőív elérhető a következő linken: <https://forms.gle/UjvzpQwQkS2kcK9fA>

A kutatásban részt vevő házaspárok általános tulajdonságait és a demográfiai változók százalékos eloszlását részletesen vizsgáltam az azonosító változók gyakoriságának elemzésekor. A függő változók gyakoriságának elemzését röviden ismertetem a gyakorlati kutatás összegzésének keretén belül.

5.3. Kutatási elrendezés (design)

Korrelációs kutatási elrendezést alkalmaztam. Célom több olyan függő változó közötti kapcsolat vizsgálata volt, amelyekbe nem szerettem volna semmilyen terápiás módszer beavatkozásával hatást gyakorolni. Hangsúlyt fektettem a változók lineáris együttjárásának megvizsgálására, főként negatív és pozitív kapcsolatokat vizsgáltam, és tekintettel voltam arra, hogy a külső változók hatása nem szűrhető ki. A korrelációs kutatás az egyik legtöbbször alkalmazott kutatási stratégia a kérdőíves felmérések esetén (MacLin, 2020, p. 325–355).

5.4. Eljárás

A kérdőívsomag kitöltése 10-15 percet vett igénybe. A résztvevőket arra kértem, hogy válasszák ki azokat a válaszokat, amelyek legközelebb állnak hozzájuk. A felmérés megfelel a statisztika etikai szabályainak, a résztvevők beleegyezésüket adták arra nézve, hogy az általuk közölt adatokat bizalmasan, kizárólag kutatási célokra használom és összesített, statisztikai adat formájában kezelem. Az adatfelvétel időtartama: 2023. március 16.–26.

6. Eredmények bemutatása

A következőkben a korrelációs kísérlet eredményeit mutatom be. A teljes kutatásban ismertettem a korrelációs kísérleti kutatás elvégzésének háttérében álló, összevont függő változók normális eloszlását bizonyító elemzést is.

6.1. Az első hipotézis eredményeinek bemutatása

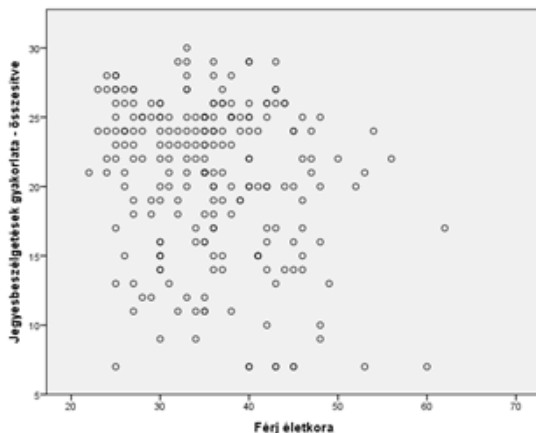
Az első hipotézis – *összefüggés mutatható ki a házastársak életkora és a jegyesbeszélgetések gyakorlata között* – igazolására a parametrikus adatfeldolgozás módszerét alkalmazzuk Pearson-korreláció kiszámítása által. A Pearson-korrelációt olyan statisztikai változók esetében alkalmazhatjuk, amelyekre jellemző a normál eloszlás. A normál eloszlás olyan valószínűségi függvény,

amely megmutatja, hogy hogyan oszlanak meg egy változó értékei. Normál eloszlásról abban az esetben beszélhetünk, amennyiben egy adott sokaság adatainak az elrendezésekor a legtöbb érték a tartomány közepében tömörül (Mayer, 2021). Ez azt jelenti, hogy az értékeknek közelíteniük kell a 0-hoz.

Statisztikai mérésünk esetében a férj és feleség életkorát arányskálán, és a *Jegyesbeszélgetések gyakorlatának ismerete* változót intervallumskálán mértem, ezek követik a normális eloszlást. A *Jegyesbeszélgetések gyakorlatának ismerete* függő változó csúcossági (Kurtosis = $-0,276$) és ferdeségi (Skewness = $-0,725$) értéke megfelel az elvárásoknak. A *Jegyesbeszélgetések gyakorlatának ismerete* függő változó és a *Férj életkora* kvázi független változó közötti kapcsolat esetében a korrelációs együttható (r) értéke $-0,225$, ami gyengének mondható.

A szabadságfok (df) Pearson-korreláció esetén egyenlő a résztvevők számából kivont 2-es érték különbségével (df = $N-2$). Kutatásunkban 225 pár vett részt, így a szabadságfokunk értéke 223. A szignifikanciaszint ($p \leq 0,05$) értéke nagyobb kell legyen 0,05-nél annak érdekében, hogy az eredmény statisztikailag szignifikáns legyen. Jelen esetben a szignifikanciaszint értéke 0,001, ez kisebb, mint 0,05.

Mindezek alapján negatív, gyenge erősségű szignifikáns kapcsolat mutatható ki a *Férj életkora* és a *Jegyesbeszélgetések gyakorlatának ismerete* változók között [$r(223) = -0,225$, $p = 0,001$]. Ez azt jelenti, hogy negatív kapcsolat van a jegyesbeszélgetések ismertsége és a férj életkora között, azaz amint azt a lenti *Pontdiagramm 1.* ábrán is láthatjuk minél idősebb a férj, annál kisebb összpontszámot² ért el.

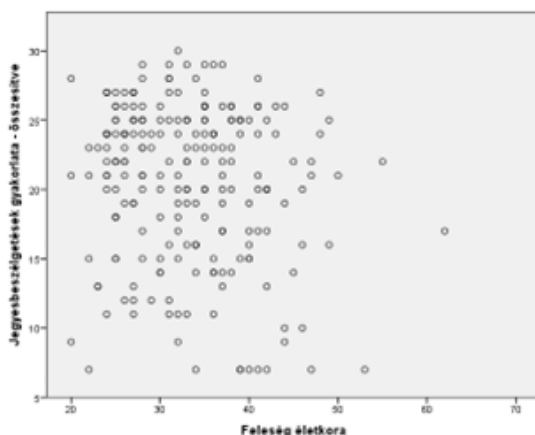
1. ábra: Az első hipotézis eredményeinek bemutatása pontdiagramm segítségével (férjfiak esetében)

Forrás: szerző szerkesztése

² Összpontszám alatt azt az értéket értjük, amelyet a jegyesbeszélgetések gyakorlatához tartozó változók pontszámaiból számoltunk (szerzői megjegyzés).

A Jegyesbeszélgetések gyakorlatának ismerete függő változó és a Feleség életkora kvázi független változó közötti kapcsolat esetében a korrelációs együttható (r) értéke $-0,161$, ami ugyancsak gyengének mondható. A szignifikanciaszint ($p \leq 0,05$) jelen esetben egyenlő $0,016 < 0,05$.

Mindezek alapján negatív, gyenge erősségű szignifikáns kapcsolat mutatható ki a két változó között, [$r(223) = -0,161, p = 0,016$]. Ez azt jelenti, hogy negatív kapcsolat van a jegyesbeszélgetések ismertsége és a feleség életkora között, ez a tendencia hasonló a férfiaknál észlelt jelenséghez. Minél idősebb a feleség, annál kisebb összpontszámot ért el, azaz annál kevésbé valószínű, hogy részt vett esküvő előtt jegyesbeszélgetésen.

2. ábra: Az első hipotézis eredményeinek bemutatása pontdiagramm segítségével (nők esetében)

Forrás: szerző szerkesztése

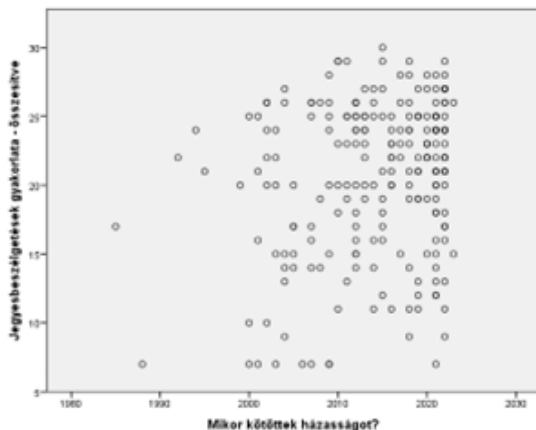
Az első hipotézisünk beigazolódott. Ennek fényében állíthatjuk, hogy összefüggés van a férj életkora és a jegyesbeszélgetések gyakoriságának ismertsége, valamint a feleség életkora és a jegyesbeszélgetések ismertsége között. Az első feltételezést és annak eredményét egyházunk gyakorlata is igazolja, ugyanis a jegyesbeszélgetések az elmúlt évtizedben, de mindenképpen a 2000-es évek után váltak alkalmazott házasságfelkészítő gyakorlattá. A fiatal generáció több ismerettel rendelkezik a jegyesbeszélgetések gyakorlatáról.

6.2. A második hipotézis eredményeinek bemutatása

A második hipotézis – összefüggés mutatható ki a házasságkötés éve és a jegyesbeszélgetések gyakorisága között – igazolására a már első hipotézis bizonyítására is használt parametrikus adatfeldolgozási módszert, a Pearson korrelációt alkalmaztuk.

A Jegyesbeszélgetések gyakorlatának ismerete függő változót intervallums-kálán mértük, míg a Házasságkötés éve arányskálán mért kvázi független változó. A két változó közötti kapcsolat esetében a korrelációs együttható (r) értéke 0,221, ami gyengének mondható. A szabadságfok ($df = N-2$) egyenlő 223. A szignifikanciaszint értéke $0,001 < 0,05$.

A fentebb leírtak alapján pozitív, gyenge szignifikáns kapcsolat mutatható ki a házasságkötés éve és a jegyesbeszélgetések gyakorlatának ismertsége között [$r(223) = 0,221, p = 0,001$]. Mivel pozitív együttjárásról beszélünk, ez azt jelenti, hogy minél később volt a házasságkötés éve, annál nagyobb pontszámot értek el a jegyesbeszélgetések gyakorlatának ismertsége tekintetében. Másként fogalmazva, minél később kötött az illető pár házasságot, annál nagyobb valószínűséggel vett részt jegyesoktatáson, ismeri a jegyesbeszélgetéseken felmerülhető témákat, hasznosnak véli ezt az egyházi gyakorlatot, és pozitív véleménye van a lelkipásztor jegyesbeszélgetésen tulajdonított hozzáállásáról.

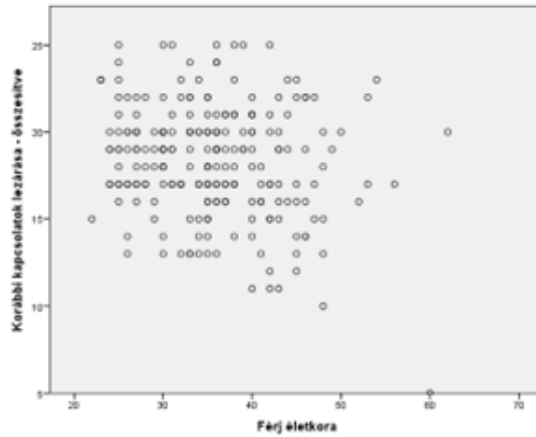
3. ábra: A második hipotézis eredményeinek bemutatása pontdiagramm segítségével

Forrás: szerző szerkesztése

6.3. A harmadik hipotézis eredményeinek bemutatása

A harmadik hipotézis – összefüggés mutatható ki a házastársak életkora és a korábbi kapcsolatok lezárásáról való beszélgetés között – igazolására a már fentebb ismertetett Pearson-korrelációt alkalmaztuk. Negatív, gyenge szignifikáns kapcsolat mutatható ki a korábbi kapcsolatok lezárásáról való beszélgetés és a férj életkora között [$r(223) = -0,187, p = 0,005$]. Mivel negatív együttjárásról beszélünk, ez azt jelenti, hogy minél idősebb a férj, annál kisebb összpontszámot ért el, és minél fiatalabb, annál nagyobb az összpontszámának értéke a *Korábbi kapcsolatok lezárása* esetében. Mindez azt jelenti, hogy a fiatalabb

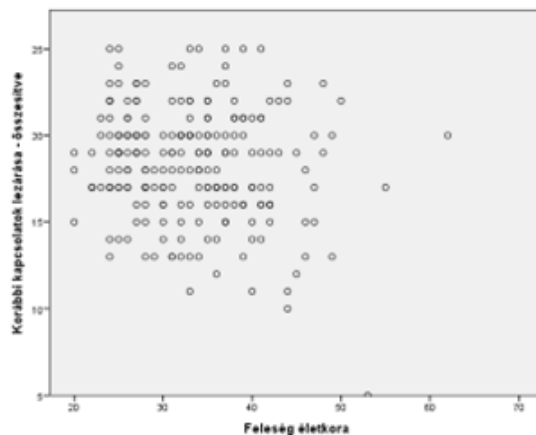
férfiak nyitottabban beszélgettek a korábbi kapcsolatokról és az azok lezárása után nyert felszabadulásról a jegyesbeszélgetés keretén belül.

4. ábra: A harmadik hipotézis eredményeinek bemutatása pontdiagramm segítségével (férfiak esetében)

Forrás: szerző szerkesztése

Az értékek árnyalatokban különböznek a feleségek esetében, azonban a feleségek esetében is ugyanezt a tendenciát figyelhetjük meg. Negatív, gyenge szignifikáns kapcsolat mutatható ki a korábbi kapcsolatok lezárása és a feleség életkora között [$r(223) = -0,149, p=0,025$]. A fiatal férjekhez hasonlóan a fiatal feleségek korábbi kapcsolatokhoz való viszonyulása kapcsán is elmondhatjuk, hogy nyitottabbak az idősebbeknél.

5. ábra: A harmadik hipotézis eredményeinek bemutatása pontdiagramm segítségével (nők esetében)

Forrás: szerző szerkesztése

Ha elgondolkodunk a harmadik hipotézis eredményein és ezt összefüggésbe hozzuk a 21. századi társadalom nézeteivel, akkor elmondhatjuk, hogy a fiatal generáció sokkal nyitottabban beszélget korábbi kapcsolatairól, de a személyes élet egyéb vetületeiről is. Amennyiben összevetjük a fiatal generáció tájékozottságát az idősebb nemzedékével, akkor elmondhatjuk, hogy a házasság tekintetében a fiatal generáció sokkal több párkapcsolati tanácsadást és tippeket fókuszpontba helyező népszerűsítő irodalomra talál, mint a korábbi nemzedék tagjai.

7. Összegző gondolatok a gyakorlati kutatás tekintetében

Empirikus kutatásom több olyan elemet hozott felszínre, amelyek együttesen tükrözik egyházunk aktuális helyzetét és fiatal házasokkal való kapcsolatát a házasságkötés összefüggésében. A gyakorlati kutatás összegzéseképpen reflektálni szeretnék a függő változók gyakoriságának elemzéséből kiszűrt érdekes adatokra is. Azok a meglátások, amelyek kikristályosodnak a kérdőíves felmérésben résztvevő 225 fiatal házaspár válaszaiból, támpontokat nyújthatnak arra nézve, hogy miként lehet megszólítani a fiatal korosztályt a rétegalkalmak által és segítségforrást jelenthetnek egyházi gyakorlatunk átgondolására, esetleges megreformálására. Továbbá az alábbi szempontok elgondolkodtathatják az egyházi szolgálatra készülő teológiai hallgatókat és a már szolgáló lelkipásztorokat, akiknek kihívást jelent megtalálni a megfelelő módszert és eszközt a fiatal korosztály megszólításához.

A jegyesbeszélgetések gyakorlatának ismertsége szempontjából érdekes adat, hogy a választ adó 225 fiatal házas több mint 15%-a nem hallott házasságfelkészítő alkalmakról, majdnem 20%-a nem saját gyülekezetében vett részt ezeken. A jegyesbeszélgetés fogalma sem ismerős mindenki számára. Többen részt vettek volna a jegyesbeszélgetéseken, ami arra utal, hogy nyitottak az ilyen egyházi szolgálatra. Azok a párok, akik hallottak a jegyesbeszélgetésekről mint házasságmegsegítő alternatíváról különböző mélységű jegyesbeszélgetéseken vettek részt. A beszélgetés adatfelvételszerű volt 76 pár esetében. Ez az adat arra utal, hogy az említett egyházi szolgálat gyakran formában merül ki. Mindemellett örömdetes tény, hogy 26 pár háromalkalmas és 31 pár háromnál több alkalomból álló jegyesbeszélgetésen vett részt.

Beigazolódott az első és második hipotézisünk is. Az eredmények alapján elmondhatjuk, hogy a fiatalabb korosztály és a közelmúltban házasságot kötöttek nagyobb valószínűséggel bírnak megfelelő ismeretekkel és tapasztalatokkal a jegyesbeszélgetésekről. Ezen a ponton meg kell jegyeznünk, hogy az okok egyrészt a gyülekezetre és a lelkipásztor szolgálatára, másrészt a fiatalok viszonyulására mutatnak. Ez azt jelenti, hogy egy sikeres lelkigondozói jellegű jegyesoktatás megvalósulásához a lelkipásztori hajlandóság és

lelkigondozói segítségre, a támogató jelenlétre és kísérésre való nyitottság mellett szükség van a fiatalok odaadására és közvetlenségére.

Hasonlóképpen beigazolódt az empirikus kutatás által az is, hogy a fogadalomtételtől, illetve annak elemeinek értelméről és súlyáról érdemes és jórészt elengedhetetlen beszélni a jegyesoktatás keretén belül. Az eskü fő elemeinek jelentését családpsztorációs, rendszerszemléletű és kontextuális irányú lelkigondozói ismereteim alapján fogalmaztam meg. A kontextuális lelkigondozás alapgondolatai közé tartoznak az egymással való kölcsönös törődés, az egymás iránti hűség és az adni-elfogadni motívum, amely a kapcsolatok optimális működését szolgálja. A fiatalok nagyrésze azonosulni tudott az eskü szeretetről, hűségről, szent életről, egymás támogatásáról és az egymás iránti gondoskodásról szóló, valamint az eskü végén elhangzó „Isten engem úgy segítsen” záradék általam kínált magyarázatával.

Érdekes kép született arról a lehetőségéről, hogy a magcsaládról való gondolkodás és a családtagokkal kiépített kapcsolatról való beszélgetés részét képezze-e a jegyesoktatásnak. 99 pár, azaz a válaszadók 44%-a nem ért egyet ezzel a megállapítással. E mögött a magcsalád iránt érzett lojalitást vélem felfedezni. A családi konfliktusok és esetleges nehézségek hatásáról való hallgatás egyfelől arra utalhat, hogy a fiatalok teljes mértékben kiléptek a család hatásköréből, és megpróbálták magukat mentesíteni a család rendszerében folyó konfliktushelyzetek alól, aminek következtében kevésbé érzik ezek hatását a párkapcsolatuk, házasságuk alakulására nézve. Másfelől a fiatalok valószínűleg nem merik elismerni azt, hogy a saját családi közegük és kapcsolatrendszereik nem tökéletesek, törekednek annak a bebizonyítására, hogy családképük kellő mértékben ideális és ennek a részrealitásnak az elfogadásán kívül senkinek, még a lelkésznek, lelkigondozónak sincs joga véleményt formálni. A lojalitás tisztelete fogalmazódik meg abban a tekintetben, hogy a párok tisztában vannak azzal, hogy saját boldogságuk érdekében törekedniük kell arra, hogy a párjuk szüleit bármily nézeteltérés ellenére is tiszteljék és szeressék. Lelkigondozókként ezen a szinten abban segíthetünk, hogy körvonalazzuk a magcsalád és újonnan megalapult család közötti határok meghúzásának a fontosságát. Emellett a jegyesbeszélgetés részét kell képezze a családi, transzgenerációs minták feltérképezése és az örökség, valamint a hagyaték gondolatának a hangsúlyozása. Jó tudatában lenni azon valóságnak, hogy mindannyian láncszemek vagyunk, akik eldönthetik, hogy milyen értékeket és tulajdonságokat hagyományozunk át a következő nemzedék számára.

A házasságkötésről alkotott elképzelés viszonylatában érdekes volt azal szembesülni, hogy a párok nagyobb mértékben tekintik mérvadónak és példaértékűnek a családi barátok és nagyszülők házasságát (összesen 66 pár, azaz 29,4%), mint saját szüleik házasságát (57 pár, azaz 25,3%). Úgy gondolom, hogy ez a jelenség, miszerint a kívülről vett példa valamivel fontosabb,

mint a családi közegben tapasztaltak, sok mindent sejtet az eredeti család életének minőségéről, példaértékéről.

A kutatásban részt vevő fiatalok közül 185-en, azaz 82,2% úgy gondolja, hogy a házasság egy fontos döntés ünnepélyes megpecsételése Isten színe előtt, ez pedig öröndetes módon ellent mond a manapság divatos együttélési szokásoknak, valamint ez az arány bizonyítéka annak, hogy az egyházi házasságok a posztmodern társadalomszemlélet ellenére sem veszítettek sokat az értékükből és létjogosultságukból, a fiatalok igényüket fejezik ki Isten áldásának megtapasztalása iránt. A jegyesbeszélgetések nagymértékben hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a fiatalok a házasságkötésüket ünnepként éljék meg, a jegyesbeszélgetés is megelőző, lényeges állomása a házasságkötés ünnep mivoltának az előkészítésében és megvalósulásában. Ebben fontos szerepet játszhat az istentisztelet mint ünnep és az áldás tere, valamint a liturgia mint az istentisztelet szerves és kötött része.

Végkövetkeztetésként megfogalmazhatjuk, hogy a fentebb ismertetett meglátások, valamint a kutatás eredményei igazolják és bizonyítják a jegyesbeszélgetések fontosságát és létjogosultságát a házasság mellett elkötelezett fiatalok házasságra való készülődésében.

8. A jegyesbeszélgetések elméleti háttérének bemutatása

8.1. Jegyesbeszélgetések kazuális jelentősége

Az élettörténeti események jelentősek az egyén pszichikai és hitbeli fejlődése szempontjából (Wagner-Rau, 2008, p. 18). Az élettörténetek között fontos helyet foglalnak el az életszakaszokból és az azok közötti átmenetekből adódó történések. Ezek szorosan kötődnek a család rendszerében bekövetkező változásokhoz, amelyek értelmezésében fontos szerep jut az egyházi-liturgiai megéléseknek (Krause et al., 2022, p. 7). Az életszakaszokkal kapcsolatos élettörténetekhez rituálék tartoznak, amelyek nemcsak az egyének, párok és családok biográfiai átmeneteinél fontosak, hanem az életciklusváltásokhoz köthető kazuáliák szempontjából is, miközben alátámasztják azok létjogosultságát (Wagner-Rau, 2008, p. 18). A kazuáliák egyben családi ünnepek is (Krause et al., 2022, p. 32). Úgy tekintünk rájuk, mint (családi) alkalmakhoz kötődő istentiszteletekre, amelyek az egész életen át tartó vallásgyakorlat jelentős kapcsolódási pontjait képezik (Wagner-Rau, 2008, p. 18).

A jegyesbeszélgetés mint pasztorációs kísérés fontos állomása a házasságkötésre való felkészülésnek. Empirikus kutatásunk igazolja, hogy a fiatalok igényt tartanak a jegyesbeszélgetésekre, amelyek az elmúlt évek során kezdtek ismertebbé válni, de még mindig nem tudunk egy jól követhető mintát felmutatni a jegyesbeszélgetéshez.

Több, a témában jártas szakember igyekszik körvonalazni az egyház házasságkötéssel kapcsolatos szerepvállalását. Wagner-Rau úgy beszél az egyházról, mint az áldás teréről (Wagner-Rau, 2008, p. 18). Ebben a térben kiemelt szerep jut az Isten megbízásából munkálkodó lelkipásztornak, lelkigondozónak az alkalmi események összefüggésében (Klessmann, 2008, p. 93). Mihalec Gábor is utal arra, hogy a legtöbb egyházi közösség megpróbál valamilyen formában szerepet vállalni a fiatalok házasságra való felkészítésében. Az, hogy ez a felkészítés pontosan milyen formában ölt testet, egészen változó lehet. „A lelkipásztorok önkéntes alapon, vagy az esketés feltételeként; önállóan, vagy más szakemberek, esetleg házaspárok bevonásával (szerzői megjegyzés: erre főként a katolikus egyházban látunk pozitív példát); saját tematikával, vagy az egyre bővülő szakirodalom felhasználásával végzik ezt a szolgálatot” (Mihalec, 2013, p. 199). A házaspárokat segítő népszerűsítő szakirodalmakkal kapcsolatban Szarka Miklós felhívja a figyelmet arra, hogy a segítséget kérő ember mellé és a segítséget igénylő emberi kapcsolatok helyébe nem léphetnek a könyvek, hanem szükség van a személyes kapcsolattartásra és beszélgetésre. Ez azt is jelenti, hogy a lelkipásztor kazuális igehirdetői szolgálatát szakszerű, preventív, lelkigondozói igényességű házassági előkészítő beszélgetéssorozat előzze meg (Szarka, 2013, p. 9–10).

Pál Tünde pásztorálpszichológus a következőképpen határozza meg a házasságra való felkészítést, a házasság gondozás fogalmát: „egy olyan, a pszichológia és a gyakorlati teológia határterületén elhelyezkedő, kapcsolatfejlesztő, pszichoedukatív, prevenciós gyakorlat, amely alkalmas a házassági krízisek csökkentésére, a válságok kezelésére, a válások megelőzésére, a családok megerősítésére.” (Pál, 2022, p. 84–85).” Ezen meghatározás értelmében a házasság gondozás elsődleges célja a kapcsolatok gazdagítása vagy javítása, annak érdekében, hogy megelőzhessük az esetleges elégedetlenség kialakulását (Pál, 2022, p. 84–85). Jó az, ha a felek nem teljesen tudatlanul indulnak el arra az izgalmas és jó esetben életre szóló útra, amelyet házasságnak nevezünk. Mindemellett az is erőforrást jelenthet, ha ezen az úton, főleg elinduláskor, a párok mellé szegődik egy idegenvezető, aki segít kikerülni a csapdákat, és felfedezni azt a hihetetlen örömet és áldást, amit a házasság adhat. Komolyan kell venni a társas viszony előkészületeit (Sturt & Sturt, 2014, p. 1).

8.2. A találkozások rendszerében

8.2.1. A jegyesek és a lelkipásztor közötti interakció

Edwin Friedmann, a rendszerszemléletű lelkigondozás kiemelkedő képviselője a lelkipásztori szerepet abban látja, hogy ő tanácsadóként az

öndefiníció katalizátora. A lelkipásztor sajátos belépése a kapcsolatokba alapvető változásokat idézhet elő a családokban a rendszertényezőkre való figyelés által (Friedmann, 2008, p. 86–87). Több lelkigondozói-lelkipásztori beszélgetések módszerét taglaló szakirodalom szerint nagyon fontos figyelni arra, hogy ki kivel találkozik. Annak, hogy egy beszélgetés során két ember, jelen esetben lelkipásztor és pár találkoznak, messzemenő jelentősége van, ugyanis a találkozásban adott az egyenértékűség és testvériség, amely mellett helyet kapnak a szerep- és kompetenciakülönbségek is (Nagy, 2022b, p. 525; Theobold, 2015, p. 46–49). A lelkipásztor többlétszereppel bír egy párterapeutához képest, mert közvetíti elhívása és megbízása által Isten jelenlétét és emberekhez való odafordulását. Emellett nyitott kell legyen azok irányába, akik megkeresik őt, és át kell járja magatartását a keresés, az őszinte érdeklődés és törődés lelkülete (Nagy, 2022c, p. 654).

Kik azok a személyek, akik megjelennek a jegyesbeszélgetések alkalmán? Christoph Morgenthaler rendszerszemléleti megközelítésből leírja azokat a családi életciklusokat, amelyek meghatározzák egy csalárendszer életét. A pár szakaszt – amely a családi életciklusok tekintetében és a jegyesbeszélgetések, házasságkötésre készülés szempontjából fontos most számunkra – a megbizonyosodás, tartós elköteleződés és intimitás kialakításáról szóló időszakként határozza meg. A családi életciklus a párkapcsolat kialakulásának szakaszával kezdődik, mely időszakban a partnereknek felelősséget kell vállalniuk önmagukért, és tisztában kell lenniük egymás különbözőségeivel annak érdekében, hogy idealizálásmentes és életszerű legyen egymás kölcsönös támogatása és az egymásról való gondoskodás (Morgenthaler, 2013, p. 193–194; Kiss, 2022, p. 2–3). Ennek a szakasznak a feladatai közé tartozik a korábbi kapcsolatok lezárása, amely által a pár mindkét tagja felszabadulhat új elköteleződésre. A lelkipásztornak fontos szerepe lehet abban, hogy körvonalazza a korábbi kapcsolatok lehetséges kihatásait. Ezáltal segítheti a fiatalokat abban, hogy megbizonyosodva kimondják egymásról: „a párom az igazi” (Kiss, 2022, p. 3). A „nagy ő” megtalálása előfeltétele a házasságnak, és ez az út minden más kapcsolat lezárásával kezdődik azért, hogy a férfi és nő közötti kapcsolat maradandó lehessen (Wheat & Perkins, 2001, p. 28).

A két fél egymással való találkozásának megértésében segítségünkre van Böszörményi-Nagy Iván kontextuális szemlélete. A relacionális etika megfogalmazójának atyja Martin Buber nyomán leírja, hogy a másik emberrel való találkozás és kapcsolat meghatározza a létezésünket. A másik ember által formálódunk, és az ember a te által lesz énné (Buber, 1999, p. 36; Fodorné Ablonczy, 2022, p. 123). „Az »énné létel«, a »személlyé létel« elválaszthatatlanul össze van kapcsolva a »Te«-vel, akit megszólítok vagy akihez folyamodok. (...) »Te« leszel »számomra.«” (Kiss et al., 2013, p. 30) A buberi én-te kapcsolat mellett fontos Emmanuel Levinas felvetése a másik fél idegen voltával kapcsolatban. Az általa említett idegenséget soha nem lehet megszüntetni, a másság

megszüntetése a másik ember másságának a megszüntetését jelentené, és minden ember mássága az ő lényegi eleme.

A pároknak szükségük van arra, hogy a másik személye megbízhatóságot és bizalmat sugározzon. A relacionális etikában és az intim kapcsolatok etikája szintjén gyakran találkozunk azzal a gondolattal, hogy az emberek csak akkor gyarapodnak a kapcsolatokban, ha igazságos mérleg áll fenn az adás és elfogadás között (Michielsen et al., 2010, p. 166). Böszörményi-Nagy kapcsolati etikája nem az elvárásokról szól, hanem a mindenkiben megszólítható igazságosság iránti igényről, úgy, hogy előtérbe helyezi a méltányosság és megbízhatóság gondolatát (Fodorné Ablonczy, 2022, p. 114). A férj és feleség érzelmi és pszichológiai jólléte összefügg egyrészt az egyének önértékelésével, valamint a másik féltől kapott elismeréssel (Michielsen et al., 2010, p. 166). E tekintetben szoros összefüggést vélek felfedezni Böszörményi-Nagy relacionális etikája és a Sue Johnson által kidolgozott érzelemlétfókuszú terápia (ÉFT) között. Az ÉFT a kötődésemélet mentén egyidőben összpontosít a „belülre” és a „kettő közöttre”, és előtérbe helyezi annak a gondolatát, hogy amennyiben a házastársaknak sikerül egymással a primér érzelmek (pl. biztonságérzet, szeretet) szintjén találkozni, képesek lesznek könnyebben megbirkózni az élet viharaival. Ha egy szeretett személy áll mellettünk és támogat bennünket, akkor erőre kaphatunk, és ellenállókká válunk, az összetartás pedig megerősíti a társunkkal, szeretettünkkel való kapcsolatot is (Johnson S., 2020, p. 256–258).

8.2.2. *A jegyesbeszélgetésre érkező párok a magcsaládok rendszerében*

A rendszermszemléletű lelkigondozás támpillérei segítenek abban, hogy megértsük tágabb kontextusban is a jegyesbeszélgetésen részt vevő és házasságkötésre készülő párok helyzetét. Michael Klessmann egy drámai metaforával világít rá arra, hogy egy pár házassága mély érzelmi folyamatokat szabadít fel mindkét érintett családban, és összefüggésben áll a korábbi családi történetekkel. Szerinte az esküvő olyan, mint egy jéghegy: a mozgó tömegnek csak nyolcadrésze látszik, de a döntés és a folyamat mögött egy generációk során felhalmozott és átívelő érzelmi mozgás áll (Klessmann, 2004, p. 357). A kiterjedt családra összpontosító megközelítés segíti a „cso-mó megkötésére” készülő párokat abban, hogy jobban megértsék egymást és az élethelyzetekhez való viszonyulásukat, ugyanis a családtörténet felidézése alatt áttekinthetővé válnak a diszfunkciók és változások több nemzedék perspektívájából (Friedmann, 2008, p. 111). Amennyiben a pároknak sikerül áttekinteni az érzelmi rendszereikhez vezető utat a beszélgetést vezető személy, a lelkigondozói kvalitásokkal rendelkező lelkipásztor segítségével, akkor nemcsak az esetleges diszfunkcionális tünet gyógyul meg, hanem az összkép átlátása által megváltozik a tünethez való viszonyulás (Friedmann,

2008, p. 87–88). A jegyesbeszélgetésen a kiterjedt családrendszer feltérképezésének jól használható módszere a genogram. Milyen családi közegből érkeznek a fiatalok? Ki milyen helyet foglal el a magcsalád összhangzatában? A házasságot kötő két embert „azonosított szerelmesekként” értelmezhetjük, szerelmükben, egyéni képességeikben, gyengeségeikben, elképzeléseikben és vágyaikban világossá válik a szeretet képessége, amelyet magcsaládjukban kifejlesztettek, elszenvedtek és kiharcoltak (Morgenthaler, 2013, p. 178). „A kapcsolatokat áthatják a hagyatékok, de a transzgenerációs és intergenerációs hajlamok és dinamikák következményei is.” (Krasner & Joyce, 2010, p. 79) A jegyesbeszélgetés alkalmat biztosíthat arra, hogy a destruktív családi minták felszínre kerüljenek, hogy azokkal a későbbiekben dolgozni lehessen.

A pároknak szükségük van a szülői áldásra, beleegyezésre ahhoz, hogy elindulhassanak egy új elköteleződés útján. A házasság mint fordulópont összekapcsolódik az élet értelmének kérdéseire adott válaszokkal, az esküvő pedig döntő fontossággal bír abban, hogy a fiatalok sajátos módon megtapasztalják Isten áldását és jelenlétét az életükben (Lämmlin, 2013, p. 69). Az ünnep alkalmával át akarjuk élni a „Szenttel való találkozást” (Rudolf, 1997, p. 22.). A Szenttel való találkozás tapasztalata egyszerre kiindulópontja és célja az ünneplésnek, a jelenben összekapcsolódnak a múlt és a jövő aspektusai (Szászné Lázár, 2021, p. 193).

A házassági szertartás egy „megerősítési rítus” („rite de confirmation”) (Karle, 2020, p. 196.; Nave-Herz, 2013, p. 110). Az esküvői készülődés, a ceremónia, a szertartás hatásos pillanatok a változás idején, olyan erők, amelyek segítik a családi rendszer újragondolását (Morgenthaler, 2013, p. 179). A szabad elhatározásból kimondott „Holtomiglan vagy holtáiglan” ígérete és az „Isten engem úgy segítsen” kérés nyomatékosítja az áldás terében, Isten és a gyülekezet jelenlétében tett fogadalmat (Szarka, 2013, p. 165).

Összegzés

Az elmúlt évek során egyre hangsúlyosabbá lettek azok a diskurzusok, amelyek a családot helyezik a figyelem és szemlélődés középpontjába. A Romániai Református Egyházban kötetett házasságok száma igazolja, hogy egyházunk fiataljai nem vesztették el érdeklődésüket az egyház kazuális szolgálatai iránt. Ezt esélyként és lehetőségként kell felfogni. Szükség van a hitbeli értékek közvetítésére, a családi folyamatok feltérképezésére és a preventív lelkigondozói kísérésre, amely által a jelen és a jövő nemzedék fiataljai megtapasztalhatják, hogy nincsenek magukra maradva. A párkapcsolati és házassági lelkigondozás, amelynek egyik lehetősége a jegyesbeszélgetés, segítségül szolgálhat arra nézve, hogy egyházunk fiatal házas tagjai ne

veszítsék el létbizonyosságukat és a szeretetre való képességüket élettörténetük boldogságában és boldogtalanságában (Wagner-Rau, 2021, p. 247).

Köszönetnyilvánítás

Hálásan köszönöm vezetőtanáromnak, prof. dr. Kiss Jenőnek a kutatás elvégzése során nyújtott mindennemű segítséget és bátorítást. Illesse köszönet azokat, akik a kérdőív névtelen kitöltésével hozzájárultak a kutatásom megvalósításához. Hálás vagyok dr. Barta Andreának, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Pszichológia és Neveléstudományok Kar tanársegédének és drd. Szabó Mihálynak, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Szociológia és Szociális Munka Kar tanársegédének a statisztikai kiértékelésben nyújtott segítségért. A tanulmány a Sapientia Hungariae Alapítvány Collegium Talentum ösztöndíjának és a Grand Carol I. ösztöndíj támogatásával valósult meg.

Irodalomjegyzék

- Buber, M. (1999). *Én és Te*. Európa Könyvkiadó.
- Burkart, G. (2008). *Familiensoziologie* (1. kiadás). UTB GmbH.
- Fodorné Ablonczy, M. (2022). *Családpasztoráció. Hogyan segíthetnek a kazuális alkalmak a családi kapcsolatok rendezésében?*. Kálvin Kiadó.
- Friedmann, E. H. (2008). *Nemzedékről nemzedékre*. Exit Kiadó.
- Johnson, S. (2020). *Ölelj át! 7 lépés az életre szóló szerelemért*. Harmat Kiadó.
- Karle, I. (2020). Das Traugespräch aus poimenischer Perspektive. Ein Kommentar zur empirischen Studie von Miriam Pönnighaus. In M. Bühler, M. Pönnighaus & F. Volke (Eds.), *Kasualgespräche Im Wandel. Eine kirchliche Praxis im Spannungsfeld von Tradition und gesellschaftlichem Umbruch*. LIT Verlag.
- Kiss, J. (2020). Hogy az elidegenedettek visszatáljanak önmagukhoz és egymáshoz. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Theologia Reformata Transylvanica*, 65(1), 177.
- Kiss, J. (2022. 12. 12.). *Rendszerszemléletű lelkigondozás és megelőzés, preventív lelkigondozás* [Egyetemi előadás a MA/I. évfolyam számára, KPTI].
- Kiss, J., Meulink-Korf, H., & Melzer, A. (Eds.). (2013). *Megmászhatóan jogigény. Betekintés a kontextuális lelkigondozásba és segítségbe*. Exit Kiadó.
- Klessmann, M. (2004). *Pastoralpsychologie. Ein Lehrbuch* (2. Auflage). Neukirchener Verlag.
- Klessmann, M. (2008). *Seelsorge. Ein Lehrbuch*. Neukirchener Verlag.
- Központi Statisztikai Hivatal (2010). *Foglalkozások Egységes Osztályozási Rendszere (FEOR-08)*. <https://www.ksh.hu/docs/szolgaltatasok/hun/feor08/feorlista.html>
- Krause, K., Stetter, M., & Weyel, B. (Eds.). (2022). *Kasualien als Familienfeste: Familienkonstitution durch Ritualpraxis*. Kohlhammer Verlag.

- Lämmlein, G. (2013). „Traumhochzeit“, oder: „gemeinsam vor Gott treten“?: Theologische Orientierung und religiöse Lebensdeutung in der kirchlichen Trauung im Kontext der Mediengesellschaft. In W. Drechsel, F. Lienhard, C. Möller, H. Schmidt, I. Schoberth, & H. Schwier (Eds.), *Protestantische Religionspraxis in der post-säkularen Gesellschaft. Studien zur Zukunft der Volkskirche*. LIT Verlag.
- MacLin, M. K. (2020). *Experimental Design in Psychology: A Case Approach* (9th edition). Routledge.
- Magyar Református Egyház Istentiszteleti Rendtartása (2019). A Református Egyház Misztótfalusi Kis Miklós Sajtóközpontjának Nyomdája.
- Mayer, A. (2021). A normális eloszlás jellemzői és vizsgálata. <https://spssabc.hu/leiro-statisztika/a-normalis-elozlas-jellemzoi-es-vizsgalata/>
- Michielsen, M., Van Mullingen, W., & Hermkens, L. (Eds.). (2010). *Összetartozásban – A kontextuális segítségről*. Exit Kiadó.
- Mihalec, G. (2013). A lelkigondozás és a pszichoterápia határkérdései a házasság gondozásban [PhD-értekezés, Károli Gáspár Református Egyetem]. DocPlayer. <https://docplayer.hu/1373992-A-lelkigondozas-es-a-pszichoterapia-hatarkerdesei-a-hazassaggondozasban.html>
- Morgenthaler, C. (2013). *Systemische Seelsorge: Impulse der Familien- und Systemtherapie für die kirchliche Praxis* (5., vollständig überarbeitete edition). W. Kohlhammer GmbH.
- Nagy, E. (2022a). Bevezetés a rövid tartamú lelkigondozásba Rolf Theobold Kurzzeit-Seelsorge. Ein Praxisbuch című könyve alapján – I. rész: A rövid tartamú lelkigondozás elméleti alapjai. *Református Szemle*, (5), 511–532.
- Nagy, E. (2022b). Bevezetés a rövid tartamú lelkigondozásba Rolf Theobold Kurzzeit-Seelsorge. Ein Praxisbuch című könyve alapján – II. rész: A rövid tartamú lelkigondozás gyakorlata. *Református Szemle*, (6), 642–655.
- Nave-Herz, R. (2013). *Ehe- und Familiensoziologie: Eine Einführung in Geschichte, theoretische Ansätze und empirische Befunde* (3rd edition). Beltz Juventa.
- Pál, T. (2022). A házassági felkészítés és házassággazdagítás elmélete és gyakorlata [PhD-értekezés, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Református Tanárképző és Zene Művészeti Kar Ökuméné Doktori Iskola].
- Rudolf, O. (1997). *A szent. Az isteni eszméjében rejlő irracionális és viszonya a racionális-hoz*. Osiris.
- Sógor, Á. (2012). Boldogan éltek, míg meg nem haltak? A lelkipásztor házassága és válása. *Református Szemle*, 105(1), 36–57.
- Sturt, J., & Sturt, A. (2014). *Jegyesség – Házasság – Égető kérdések – javasolt megoldások. Mentori kézikönyv lelkipásztoroknak, lelkigondozóknak, jegyes- és házaspároknak*. CLC Magyarország.
- Szarka, M. (2013). *Házasságra felkészítő beszélgetések. Útmutató lelkipásztoroknak és segítőknek*. Kálvin Kiadó.
- Szászné Lázár, E. C. (2021). *Lelki éhség. Protestáns spiritualitás a 21. században*. Kálvin Kiadó.
- Theobold, R. (2015). *Kurzzeit-Seelsorge: Ein Praxisbuch* (1st edition). Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co. KG.

- Wagner-Rau, U. (2008). *Segensraum. Kasualpraxis in der modernen Gesellschaft* (2. átdolgozott kiadás). Kohlhammer Verlag.
- Wagner-Rau, U. (2021). Lelkigondozás a házasság és párkapcsolat kontextusában. *Embertárs. Ökumenikus lelkigondozói és mentálhigiénés folyóirat*, (3), 234-247.
- Wheat, E., & Perkins, G. O. (2001). *Szerelemről minden házaspárnak*. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány.
- Zima, P. V. (2014). *Entfremdung: Pathologien der postmodernen Gesellschaft* (1. kiadás). UTB GmbH.

**Lektorálta: Prof. dr. Kiss Jenő, egyetemi tanár, dékán, Kolozsvári
Protestáns Teológiai Intézet**

Munka, szabadidő és addiktív magatartás a 21. Században

R. SZABÓ ISTVÁN

*Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Ökumené Doktori Iskola, doktorandusz,
istvan.szabo1@ubbcluj.ro*

Absztrakt. Kutatási területem a gyakorlati teológia diszciplinához tartozik, disszertációm címe pedig: *Az erdélyi református gyülekezet kihívásai és szolgálata a szenvedélybetegek és családjaik felkarolásában, terápiájában és poszterápiás gondozásában.* Jelen tanulmányom egy kis exkurzus a kutatásom szűk tárgykörét illetően.

A tőkefelhalmozás és a feudális viszonyokról a kapitalizmusba való felemelkedés egyik fontos mozgatórugója a 16. századi lelki-szellemi-közösségi megújulási mozgalom. Ugyanis a reformáció teológiai értelemben is átértékelte a munkát és a hívő szerepét a társadalomban. Míg a munka istenadta kötelesség és feladat, de társadalmi követelmény is, az ipari forradalom és az utóbbi jó száz év technikai és technológiai fejlődése, valamint az utóbbi évtizedek rohamos digitalizációja nagy hatással van az életünkre, a munkára és a sábbátra vagy annak hiányára, az unalom és a függőségek kialakulásának lehetőségére.

A virágzó kapitalista társadalmak a szabadság talaján fejlődtek folyamatosan és lettek a fejlődés világszintű zászlóvivői. Azonban a szabadság és a jólét, amely sokszor szabadosságba torkollik, a vallás és a hit rendszerszintű dekonstruálása, a szórakoztatóipar soha nem látott szinten való működése, az unalom, a függőségek egész spektruma olyan kutatási területeket kínál, amelyekben belül meg lehet vizsgálni, hogy milyen mértékben függnek össze ezek a tényezők és folyamatok, illetve hogyan hatnak a ma emberére.

A munka szükségessége évezredek óta a kenyérkeresettel és a család eltartásával összhangban volt, illetve mindig a rendszer fenntartását, netalán háborúk finanszírozását, valamint az uralkodók, a földbirtokosok és a nemesség gazdagodását is szolgálta. A modern kortól kezdve pedig a technikai fejlődéssel együtt jár a szakmák megsokszorozódása, valamint a gazda, az iparos vagy a szolgáltatást biztosító nyereségének a növelése is. Nem utolsósorban az ön- és családfenntartás biztosításához egyaránt elengedhetetlen volt a munka.

Az utóbbi huszonöt évben, vezetői minőségemben, sok fiatal volt alkalmam alkalmazni és tapasztalni, hogy közép- és hosszú távra aligha lehetett számítani rájuk. Vagy a külföldi munkalehetőségek és az azzal járó nagyobb

jövedelem vagy a belföldi multinacionális cégek vonzerejének engedve léptek a legtöbbször tovább, noha a legtöbb esetben elkötelezetteknek, motiváltaknak, képzeteknek tűntek, de az előző nemzedékekhez képest a munkahelyi lojalitás fogalma kikopófélben van.

Másfelől kikívánczik a kérdés, mely szerint mi húzódik meg annak a hátterében, hogy a mai fiatalok és fiatal felnőttek könnyebben lesznek depressziósak, unottak, céltalanok, sőt... az öngyilkosságot megkísérlők száma is elképesztően magas. Hogy függ össze mindez a foglalkoztatottsággal vagy éppen annak hiányával? A hagyományos értelemben vett család krízise kihatással van a munkapiacra, a gyerekvállalásra és a gyereknevelésre, illetve a sokszor rossz családi viszonyrendszerben (elvált szülők, vagy szülők hiányában nagyszülők vagy mások általi neveltetés stb.) felnőtt mai nemzedék lelkivilágára, önértékelésére és jövőképére vagy épp annak hiányára. Tanulmányomban ezeket a felvetéseket és kérdéseket tervezem kibontani és rávilágítani a transzcendens szerepére a kiegyensúlyozott életben, a családi kapcsolatokban, a társadalmi és munkapiaci dinamikában. Teszem ezt hivatkozva tudományos kutatásokra és statisztikákra.

Kulcsszavak: munka, szabadidő, sabbát, addikció, spiritualitás

1. Értelme és hiábavalóság

Lennie kell, és van is örök érvényű, abszolút igazság. Ez pedig nem eszme és nincs is kitéve a folyamatosan változó és egymást váltó, újabb és újabb felismerések és felfedezések által meghatározott bölcséleti irányzatoknak. Nem véletlenül mondja Pascal, hogy „Semmibe venni a filozófiát azt jelenti, hogy igazán filozófálunk.” (Pascal, 1978, p. 5.). Elkel a humor, amikor filozófiáról beszélünk. Hogy is ne mulatna a filozófus, hiszen az évezredek folyamán egymásnak feszülő, rövidebb vagy hosszabb ideig regnáló irányzatok nem tudtak és nem is tudnak örök érvényű igazságokat, az alapvetően bölcsességet nélkülöző homo sapiensnek megnyugtató és egzisztenciális igényeit kielégítő válaszokat adni. A filozófia, akárcsak az emberi lélek és a kapcsolatok elemzését és gyógyítását célul kitűző pszichológia sok esetben nagyszerű felismerésekre jutott, és segíthet is létünk és az élet értelmének megismerésében, de végső válaszokat, megelégedést és megoldást nem tud adni. Minden idők egyik legbölcsebb embere, Salamon király, hatalmánál és magas szellemi képességeinél fogva mindent megvizsgált és mindent kipróbált, amit csak lehetett. Végül arra a következtetésre jutott, hogy sem a szerzeményeknek, sem a fáradságos munkának, sem az örömnak önmagában nincs sok értelme, hanem a Préd 2,17 szerint „minden hiábavalóság”, הֶבֶל (hé-bél), azaz pára, lehelet. Amiben mégis megnyugszik a lelke: minden ajándék, és nincs nagyobb öröm, mint az Ajándékozóban örülni és hálát adni azért, aki

ő maga, és amit ő ad az őbenne bízóknak. Hogy is lehetne feloldani azt, hogy az „ember, aki bölcsességgel, tudással és rátermettséggel fáradozott, olyan emberre kell hagynia (נָתַן – nátán – ajándékozni, hagyni, adni) vagyonát, aki nem dolgozott érte” (Préd 2,18–20). Igen, rámarad életünk minden szerzeménye valaki másra. Feloldható-e ez a feszültség másként, mint úgy, hogy „mert semmit sem hoztunk a világba, nem is vihetünk ki semmit belőle” (1Tim 6,7), vagyis minden, amink van, amit szerzünk, amivel felruháztatunk – akár szellemi, fizikai, lelki síkon –, mind ajándék... és arra vagyunk hivatottak, hogy tovább ajándékozzuk? Ilyen értelemben a megajándékozottság megélése mintegy előfeltétele az értelemmel teljes munkának, szabadidőtöltésnek, kapcsolatoknak. Ha van tehát értelmes élet, munka, kapcsolatok, akkor azoknak bele kell ágyazódniuk az Isten örömébe, az ő munkájába és az ő nyugalmába, azaz sábbátjába.

2. Munka, sábbát és a negyedik parancsolat társadalmi hatása

A keresztény ember számára normatív jellege van a tízparancsolatnak. Az első négy az Istennel való kapcsolatról szól, míg a következő hat az emberközi kapcsolatokat hivatott szolgálni és szabályozni. A Teremtő fontosnak tartotta, hogy a negyedik parancsolatban kiemelve a heti rendszerességgel történő megállás fontosságát, amely az Istennel töltött időről szól. Persze, az is ájtjon egyértelműen, hogy az ember úgy van megalkotva, hogy dolgozzon hat napon át, majd a hetedik napja legyen a pihenése, a feltöltődése. Ez a rutin közvetlen hatással van a kapcsolatainkra, lelki életünkre és munkánk eredményességére egyaránt. Különös azonban, hogy időrendben nem a munkára vonatkozik az első parancsolat, hanem a sábbátra (שַׁבָּת), a nyugalomra. Hiszen Isten megteremtette az embert, aki mindenekelőtt a sábbátban, a tökéletes nyugalomban élhetett, mintegy teljes közösségben alkotójával és embertársaival. Egész életünkben erre az ősnugalomra vagyunk minden területen, és egyedül ez a hazatalálás képes az embert felszabadítani és beteljesedetté tenni.

A nyugalom, a sábbát tehát több mint egy nap. Életünk minden területét át kell hatnia a sábbátnak, beleértve a munkát is.

Isten úgy ajándékozta az embernek a munkát, hogy annak világos célja és rendeltetése volt: gondozni, uralma alá vetni Isten kertjét, a teremtett világot. Nem a miénk a föld és minden, ami rajta van, hanem sáfárjai, gondnokai, ügyintézői vagyunk. Ő a tulajdonos, a birtokos, és egy napon számot kell adnunk arról, hogy a ránk bízottak fényében mit is tettünk vele.

Nem mellékes és nem véletlen, hogy a Szentírásban, az ószövetségi héberben, több olyan szó is használatos a munkára nézve, amely magába

foglalja a szolgálatot is. Küldetésünk úgy dolgozni, hogy az egyben Isten és embertársaink felé történő szolgálat is legyen, mint pl. ahogy jelzi az עֲבַד (obad) a Gen 2,15-ben vagy a שָׂרַת (sárat) a Num 8,26-ban.

Továbbá: bár a bűneset óta a munka a megélést, a túlélést, sőt a meggazdagodást, akár a mások fölötti uralom célját is szolgálja, figyelemre méltó és mintegy szem előtt kell tartanunk, hogy igazi értéke és értelme az örömmel végzett munkának van. A munka egyben *vocatio* is (Kleinhans, 2016), amint azt elsőként Luther hangsúlyozta. Szemben az addigi egyházi közfelfogással, mely szerint csak az egyházi szolgálatban állók munkája hivatás, elhívás, *vocatio*, Luther számára Isten minden gyermekének munkája az, hiszen arra hívtunk, hogy a családban, az egyházban és az államban/társadalomban elhívottan szolgáljunk.

A munka nem szolgálhatja pusztán a túlélésünket, még kevésbé a mások fölötti uralmunkat, hanem szolgálunk kell a ránk bízottakat, a szélesebb közösséget. Mindezt úgy, hogy közben vigyáznunk kell a teremtett világra minden lehetséges módon. Az atmoszféra szennyezése, a talaj és vizek fölöttébb félelmetes iramban és mértékben történő szennyezése egyben lázadás a Teremtő és a tőle kapott megbízás ellen.

Isten teremtő munkája minta a mi számunkra is. Hat napon át megalkott mindent, amit kellett és akart, de a hetedik napon megpihent (Gen 2,3). A sabbáttörvény pedig azért adatott, hogy Izráel népe úgy nyugodjon meg minden héten és minden hetedik évben és minden 49–50. évben, hogy közben örüljön is vele és benne.

„Izráel Istene kivezette népét a rabszolgaságból és gondoskodott róla a pusztában. Amikor letelepedtek Kánaánban, az ígéret földjén, hajlamosak voltak elfelejteni, hogy Istentől függnék. A negyedik parancsolatnak az volt a szerepe, hogy emlékeztesse őket erre a függőségre... Akármilyen foglaltak voltak, minden hetedik nap félbe kellett hagyniuk munkájukat és meg kellett pihenniük, mert tudták, hogy Istentől függnék.” (Adorján et al., 2005, p. 276.)

Bármennyire is meglepő, a munka és a munkaszüneti nap, azaz a sabbáttörvény függőségünkre emlékeztet és függőségünket munkálja, amint fentebb Juraj Kusnierik gondolatait idéztem a tízparancsolat-magyarázatából, azt az örömteli függőséget, amelyben a Teremtő és a teremtmény együtt örül és örül egymásnak is, és amint Sofóniás is írja: „...Repesve örül neked, megújít szeretetével, ujjongva örül neked.” (Sof 3,17b). Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy Isten úgy bíz meg munkával/szolgálattal (עֲבַד), hogy azt csak „örömmel (שִׂמְחָה – szimkhá, öröm, kitörő öröm) és jószívvel (לֵבָב וְרַחֲמִים – úbášub lébáb)” (Deut 28,47) érdemes végeznünk, egyébként „éhezve és szomjazva, meztelenül és mindenben szűkölködve szolgálod majd ezért el-lenségeidet, akiket rád bocsát az ÚR.” (Deut 28,48).

A Mózesnek adott és Mózes által a népnek továbbított törvények arra voltak hivatva, hogy az emberközi kapcsolatokat is szabályozzák. Az, hogy minden törzsnek kijelölt területe volt és azt nem idegeníthette el, illetve a

nagyon leszegényedettek is egy idő után vissza kellett kapják örökségüket, a társadalmi egyenlőtlenségek kiküszöbölését és a társadalmi-gazdasági élet egyensúlyban tartását szolgálta. Isten terve szerint az embernek nem a másik emberen kell uralkodnia, hanem a természetén, a világkerten, azt kell gondoznia és uralma alá hajtania. A bűn által romlott meg az ember, és a megromlott, bűnfertőzött ember számára rendelte el az Úr a törvényeket.

3. A reformáció igeértelmezése és hatása a gazdaságra, társadalomra és más aspektusokra

Már csak azzal is, hogy a munka reformátori értelmezése radikális változást hozott a közgondolkodásban, elképesztő mértékben és radikálisan átírta a reformáció által befolyásolt társadalmak politikai-gazdasági-egyházi életét egyaránt. Azonban sokkal többről van itt szó. Ui. a reformáció a keresztény Európát visszavezette az ősi és örök Igéhez, a Jézus Krisztussal való személyes és közösségi kapcsolat valóságához. Hirdette, hogy nem az egyház, nem a klérus, hanem egyedül Jézus Krisztus a közbenjáró Isten és emberek között. Ez a központi üzenet és annak befogadása az egész késő középkori társadalmak gyökeres átalakulásához vezetett.

A legfejlettebb és mai napig zászlóvivő nyugati demokráciákat a reformáció alapozta meg a vallásszabadság, a szabadpiaci verseny, a vállalkozói szellem szabadsága, a munkaerőkölcs, a polgárosodás, az oktatáspolitikai és a közintézményi reformok által (Sheremeta & Smith, 2017). Nemcsak Max Weber állította és bizonyította közel 120 évvel ezelőtt, hogy a többségi protestáns országok gazdasága és a polgárok jóléte magasan fölötte van a katolikus államoknak, hanem több későbbi és közelmúltban publikált kutatás és tanulmány is alátámasztja ezt a wéberi axiomát. Mi több, Yuyu Chen és társai, akik mind a pekingi egyetem ernyője alatt kutattak, Kína utóbbi évtizedekbeni robbanásszerű fejlődése mögött is a protestáns eszméket hirdető misszionáriusok hatását véli felfedezni (Chen et al., 2014). Állítják és adatokkal támasztják alá következtetéseiket, hogy Hudson Taylor és protestáns misszionáriusok sokasága már a 19. század második felétől sokrétű szolgálatukkal és az evangélium hirdetésével hozzájárultak ahhoz a hosszútávon történő fejlődéshez, amely tetten érhető a mai Kína egészségügyi és oktatási rendszerében, csodaként emlegetett gazdasági fejlődésében egyaránt.

Nem kell messze mennünk, hiszen Bethlen Gábor bibliai, hitvalló református fejedelmünk idejében (1613–1629) Erdély soha nem látott fejlődést tapasztalt. Rövid uralkodása idején gyakorlatba ültetett hite megmutatkozott az élet minden területén: az egyházi életben, a gazdaságban, az oktatásügyben, a máshonnan kirekesztettek befogadásában és azok beépítésében az erdélyi multikulturális társadalomba (pl. üldözött zsidók és anabaptisták befogadása).

1721-ben pedig Herrnhuttból indult el az egyháztörténelem legmissziósabb közössége, az Unitas Fratrum. A Zinzendorf gróf birtokán letelepedett üldözött keresztények úgy kezdtek el külmiszióba menni és az evangéliumtól idegen népeket szolgálni, hogy missziói stratégiájuk a páli elveken, a „sátorkészítés és misszió/evangelizálás” elvén állott, azaz vállalkozóként telepedtek le Labradorban, Grönlandon, Surinamban vagy éppen Amerikában, az őslakosok között, ahol előbb saját vállalkozásukat hozták létre, majd lépésről lépésre építettek ki kapcsolatokat a helyi közösséggel, alkalmazták őket, szakmára tanították és civilizálták őket, közben gyakorlati módon eléjük élve és hirdetve az örömmüzenetet. Az amerikai őslakosokat példának okáért a fehér telepesekkel szemben az Unitas Fratrum misszionáriusai képezték mezőgazdaságra, betakarításra, a gabona tárolására. Létrejöttek keresztény őslakos közösségek és települések. Ilyenként a morva testvérek vállalták a közösséget az őslakosokkal, és egyben a többi fehér telepes megvetését és üldözését is, mert rajtuk kívül a fehérek nem látták értelmét az indiánok civilizálásának, képzésének, tanításának, hanem egyszerűen azok kiirtását, elűzését és földjeik átvételét tekintették céljuknak (Danker, 1971).

4. Szabadság, technológia, fejlődés

A szabadság eszméjére épülő társadalmakban nemcsak az emberi jogok tisztelete alapérték, hanem az életmentés is. Ezen belül pedig méltósága van minden embertársunknak, illetve abban tartozunk tisztelni a másik embert. Lehet az hajléktalan, földhöz ragadt szegény, árva, fogyatékkal élő vagy éppen szenvedélybeteg. Sok esetben nagyon komplex egy-egy ember története és az, ahogy lecsúszik sokszor a tehetetlenségbe, teljes kiszolgáltatottságba. A tisztelet, gondoskodás, szeretet meg nem tapasztalása, a megélt traumák sokszor feloldozhatatlannak tűnő terheket rónak embertársainkra.

A magyarózdi terápiás otthon munkatársaként, mint aki hetente ügyeletet végzek a gyógyulni vágyó és 6-9 hónapig terápiázó férfi szenvedélybeteg között, rendkívül sokat tanulok ezektől az elakadt, de újat kezdeni akaró és értékes emberektől. A minap, egy délutáni interaktív tematikus szemináriumon, egyikük mondta: „Nemcsak a sok trauma miatt szenvedtem és ittam, hanem a szeretetet sem tudom közel engedni magamhoz.” Azaz: nem csak a nehézségek, a gyerekkori elhanyagoltság, a nehéz családi körülmények vagy egyéb terhek és leterheltségek képesek szenvedélybetegségbe taszítani egy embert, hanem a szeretet elfogadására való képtelenség is. Áttételesen, nemcsak az elnyomás, hanem a szabadság is megalapozhatja a félelmet, és lehet olyan folyamatok fundamentuma, amely egyéni vagy társadalmi regresszióhoz vezet. A szabadság feloldja az elnyomás és üldözés miatti félelmet, de az egyéni kudarcoktól való félelmet növeli (Welch, 2007).

Nem véletlen Kierkegaard felismerése is ebben az összefüggésben, szerinte *a szorongás a szabadság kábultsága* (Welch, 2007).

Mivel az elnyomás-felszabadítás fogalompár nem tud kellő kiengesztelődést, békét, nyugalmat munkálni, Hauerwas szerint „el kell utasítanunk a szabadságot, mint végső társadalmi célt” (Volf, 2001, p. 117.). A nagy dél-amerikai teológus, Gustavo Gutiérrez pedig állítja, hogy nem a szabadság, hanem a szeretet tölti be ezt a szerepet. Moltmann pedig „a szabadság országát folyamatnak tartja, amely Isten Országához, a szeretet országához vezet” (Volf, 2001, p. 117.). Moltmann szerint a Szentháromság-Isten „szabadságának lényege nem az önuralom, ... hanem a sérülékeny szeretet” (Volf, 2001, p. 117-118.). Volf pedig arra a következtetésre jut, hogy „a felszabadítás programját tágabb keretbe kell illesztenünk, ezt a keretet neveztem másutt „az ölelés teológiájának” (Volf, 2001, p. 118.). Ilyenként a szabadság vagy az elnyomás egyaránt megfelelő keretet szolgáltathat a másik felemeléséhez, az „ölelésteológia” gyakorlásához. Nem a szabadság a legfelsőbb cél, hanem a megszabadulás, a megváltás, az Istennel való megbékülés. Ennek a folyamatnak a katalizálására vagyunk elhivatottak, hogy szolgáljuk embertársainkat.

Francis Bacon, aki a skolasztika végét is elősegítette, kritikusan viszonyult azon filozófiai iskolákhoz, amelyek közvetlenül nem az emberi életminőség javítását tűzték ki célul. Mindenek előtt a tudomány és a technológia emberközpontú és életminőség-javító célt szolgál, ezek pedig Isten kegyelmének természetéből eredeztethetők (Myers, 2000).

Szentviktori Hugó XII. századi skolasztikus teológus, egyházi író szerint az eszközök arra valók, hogy enyhülést hozzanak, hogy a bűn következménye miatti szenvedésünk kellemetlenségét csökkentsék, nevezetesen a hidegben, az éhségben és a gyengeségeinkben gyógyír lehessenek (Myers, 2000).

A megszabadulás, a lelki-szellemi szabadság elnyerése mérhetetlenül több mint az enyhítés. A szenvedélybetegek szolgálatában is vannak alacsony küszöbű programok (pl. a túcsereprogram), és vannak teljes gyógyulást, felépülést szolgáló programok (pl. hosszú távú terápia). Helye van az alacsony küszöbű ellátásnak is, az is nagyon fontos, és akár egyik állomása is lehet a hosszú távú felépülés folyamatának.

Manapság már a technológia is segítségünkre van embertársaink szolgálatában. A magyarozdi terápián is például sokféle vizuális anyagot, kisfilmeket is használunk. Mindenben igyekszünk alárendelni az eszközöket a végső célnak, amely nem kevesebb, mint a kliens hosszútávú józanságra és szabadságra jutásának elősegítése.

Amikor pedig ilyen magas standardokat és célokat tűzünk ki magunknak, akkor többre gondolunk, mint kiegyensúlyozott életre vezetni a hozzánk forduló embertársainkat. Mark Greene, aki a munka teológiájáról, a munka örömről írt könyvet, nagyszerűen rávilágít arra, hogy – a mai törekvésekkel ellentétben – az ige nem kiegyensúlyozott életről tanít, hanem

ott az Istennek való engedelmesség áll a középpontban. Ez a bővelkedő életnek a nyitja (Greene, 2002). Amúgy mit is jelenthet a kiegyensúlyozott élet? Ugyanis ennek elsősorban lelki szinten és mentálisan kell megvalósulnia. Hiszen enélkül lehet valaki anyagilag jól szituált, lehet a társadalomban magas státusza, mégis, ha mentális egészsége csorbult, akkor nincs egyensúlyban az élete. A Romániai Egészségügyi Minisztérium által 2021-ben kiadott *Sănătate mintală. Analiză de situație. 2021* (Mentális egészség. Helyzetelemzés. 2021) c. dokumentum rámutat, hogy „nincs egészség mentális egészség nélkül” (Ministerul Sănătății et al., 2021, p. 3.). Ugyanakkor az Európai Unióban a legelterjedtebb kór a depresszió, az öngyilkosságok száma pedig meghaladja a közúti balesetek, a gyilkosságok és a HIV/AIDS-fertőzés általi elhalálozások számát (Ministerul Sănătății et al., 2021). Romániában pedig mindössze tíz év leforgása alatt, 2009–2019 között megkétszereződött a mentális és viselkedési zavarokkal kezelt páciensek száma, pontosabban 267.452-ről 502.140-re (Ministerul Sănătății et al., 2021).

5. A jólét velejárója, hátulütője

Rabbi Daniel Lapin egy különlegesen érdekes és megfontolandó tétellel rukkol elő, amikor azt állítja, hogy azok a széles körben használt szavak, kifejezések, amelyek nem találhatók meg az ószövetségi héberben, „az Úr nyelvében”, azok valójában nem is léteznek (Lapin, 2019). Ilyen példának okáért a „jog”, amelynek éppen az ellentéte, azaz a kötelesség található meg a törvényekben. Manapság, amikor jogállamiságban élünk, a való világban is megfigyelhető, amint a jog átszövi a társadalmat minden irányban, a kötelesség pedig egyre inkább kikopik. De Lapin szembeállítja a véletlent, mint ami szintén nem található meg a szent iratok nyelvezetében, az isteni gondviseléssel, a méltányost a szabályokkal és rendszerekkel, a vakációt és a nyugdíjat (mint amelyekről szó sincs a Szentírásban), a szolgálattal és munkával.

De van-e összefüggés a fenti adatok és tételek között? A nyugdíj először Otto von Bismarck által jött be a köztudatba 1883-ban, amikor 65 évre állították be a nyugdíjkorhatárt (Lapin, 2019). Azóta a fejlett világ is alkalmazza, az utóbbi jó száz esztendőben pedig a társadalmi, gazdasági, jogrendszeri fejlődés a heti munkaidő korlátozását, a szabadidő jelentős megnövekedését és a szabadidős tevékenységek, kikapcsolódási, üdülési lehetőségek változatosságát hozta magával. Ám ne feledjük, hogy a társadalomban végbement rengeteg változás (házasságkötések jelentős csökkenése, a szingli életmód és az egyéni függetlenség térhódítása, a karrier, az elmagányosodás, a technológia soha nem látott mértékben való fejlődése, stb.) nagyon sok hátulütővel rendelkezik. A szabadság, a munka és a pihenés/üdülés dinamikája, a „globális falu” (könnyen elérhetővé vált a világ bármelyik része, könnyen

lehet utazni), a fejlett világban tapasztalható magas életszínvonal nemcsak előnyökkel, hanem sok hátrálattal és kihívással is szembesít.

A XX. századdal kezdődően az életszínvonal emelkedése, a heti 40 órás munkahét normaként való térhódítása nagymértékben hozzájárult a kapcsolódást szolgáló, a pihenést és üdülést, a szórakozást elősegítő ágazatok fejlődéséhez. Ezzel egy időben, mintegy paradox módon, az unalom, a lelki bénultság, a depresszió, a kiégés, az öngyilkossági kísérletek úgyszintén elképesztő méreteket kezdtek öltetni. Mi lehet emögött?

Az „unalom” az angolban először 1768-ban jelenik meg, mint fogalom, egy magánlevelezésben (Winter, 2002). Az angol nyelvben az óangol *bor* (csiszolni, vésni) és ógermán *bora* (átlyukasztani, fúrni) szavakból származik. A Merriam-Webster szótár viszont kapcsolatba hozza a francia *ennui*-val is, amely jelentése bosszantani, bántani, idegesíteni (Merriam-Webster, n. d.). Az *ennui* etimológiája viszont visszamegy a latin *inodiare*-ig, amely haragot tartani jelentéssel bír (Winter, 2002). A magyar nyelv etimológiai szótárában az áll, hogy „ismeretlen eredetű” ami az „un” szóra és származékaira vontakozik (Dolovai et al, 2006, p. 774.). Az angol irodalomban a *boredom* használata megsokszorozódott a XIX. századtól errefele (Winter, 2002). És minden bizonnyal nem csupán az irodalmi művekben, hanem a mindennapi életben és dialógusokban is. Manapság már gyerekek és fiatalok szájából is sűrűn hallani: „unom magam.”

A sokat szidott kommunista évtizedekben, akárcsak az emberi társadalom korábbi korszakaiban is, az emberek könnyebben kapcsolódtak egymáshoz, megvoltak a közösségi alkalmak, de a szomszédok is ismerték és látogatták egymást. Most már nemcsak a Nyugatra igaz, hogy individualizálódott és atomizálódott, hanem térségünkre is.¹ Romániában az elmúlt húsz évben óriási mértékben megnőtt a világháló-használók aránya (Romániában 2021-ben közel 90%-a a lakosságnak), illetve a mobil- és okostelefonok használóinak aránya (97%) (Institutul Național de Statistică, 2021). A felmérésből az is kiderül, hogy 82%-a a felhasználóknak a közösségi médiára használja az internet-hozzáférési lehetőségeket (Institutul Național de Statistică, 2021). Ezek az adatok nagyon jól tükrözik egyfelől a ma emberének a kommunikációra, a kapcsolatokra való éhségét és igényét, de egyben azt is, hogy nagymértékben ezek a kapcsolatok virtualizálódtak, mintegy kockáztatva vagy teljesen el is veszítve személyességét. A közösségi média használata ugyanakkor a szórakozásról is szól (kisvideók nézegetése vagy posztolása,

¹ A hetvenes-nyolcvanas években úgy éltem egy tömbházban, hogy mindenki mindenkit ismert, és egymásnak köszönt, sőt gyakori volt az egymás meglátogatása is. A kétezres évek elején is volt alkalmam néhány évet tömbházban lakni, de a 320 lakrészből legfeljebb ötnek a lakóit ismertem meg. Sok tényező járul hozzá az emberek visszafogottságához. Sok esetben a tulajdonosok kihaltak vagy perifériára költöztek, így a tömbházlakásokban egyre több a bérlő. Fiatalok esetében pedig gyakori a költözés, így nehezebb is az ismerkedés.

lájkgyűjtés, kommentelés stb.), ami immár nem közösségben történik, hanem sok esetben teljes egyedüllétben, magányban.

6. Énkultúra / Függőségek a 21. században

A XX. század derekán nagy erővel kezdett kibontakozni a *self-esteem movement* (önbecsülés mozgalom), majd a hatvanas-hetvenes évektől a '*boosterism*' (érezd jól magad a bőrödben). Ennek fő üzenetét talán össze lehet foglalni ebben a jelígyében: „csak higgy magadban!” Ezelőtt évtizedekkel, ha valaki padlót fogott, depressziós volt, barátai vagy a hozzá közel állók közül került valaki, aki bátorította, közösségbe hívta, időt töltött vele. Manapság már ilyeneket divatos mondani: „... Higgy jobban önmagadban! Fel kell fedezned magad! Légy önmagad! Tanuld meg szeretni magad! Építsd fel önértékelésed!” (Harrison, 2013, p. 16.). Idővel a társadalom egészét behálózta, beköltözött az oktatásba és alapvetően az emberi gondolkodást is átszötte. Napjainkban már látjuk ennek a világhódító mozgalomnak a gyümölcseit. William James, akit a modern pszichológia atyjának tekintenek, volt az első, aki állítólag használta a „self-esteem” fogalmat. Alapjában véve, szerinte, az önmagamról alkotott kép meghatározza a teljesítményemet, illetve összefüggés van aközött, hogy minél sikeresebb vagyok, annál jobban érzem magam. Ezek mellett, amennyiben a teljesítményem összhangban van az általam is, az meghatározza azt, hogy jól érzem magam. Ha világosak a célok és a törekvéseim fókuszáltak, akkor ezzel jó irányba befolyásolhatom azt, ahogy látom magam és érzek önmagam felől. Ebben sok igazság van. Aztán évtizedekkel később ez a tézis oda „fejlődött”, hogy teljesen mindegy mi a teljesítményed, álmod: csak érezd jól magad (Harrison, 2013). Ez pedig önmagában még bibliailag is igazolható lenne. Csakhogy a mozgalom elszakadt a transzcendentálistól, és a fő gondot abban határozván meg, hogy az ember alacsony önértékeléssel bír, a megoldást és feloldást nem a Teremtőhöz és a Megváltóhoz való közeledésben, a bűnismertben és bűnbánatban keresi, hanem az önmaga csodálatában, az önimádatban.

Az utóbbi években felmérések és kutatások viszont kimutatták, hogy ez a mozgalom nem valósította meg ígéreteit, nem érte el kitűzött céljait. Mi több, az énkultúra virágzása, a jogosultság egy narcisztikus társadalom kialakulásához vezetett, ez lett a domináns az emberi gondolkodásban (Harrison, 2013).

A mai társadalom olyan embertömegekből áll össze, amelynek nagy része lájkfüggő, önmagát dicsérő, amely a hagyományos értékrend menti fegyelmezést nem tapasztalta, amely számára a munkahely is az a hely, ahol elsősorban jól kell érezned magad, ahol a jogaidat biztosítani kell. Rabbi Lapin törvényértelmezése és emlékeztetése elgondolkoztathat ebben a vonatkozásban is, amikor kiemeli, hogy Isten 613 parancsolata közül egyben

sem szerepel semmiféle jog. Az összes parancsolat kizárólag kötelességeket tartalmaz. A parancsolatokban a jogosultság fogalma is teljességgel ismeretlen. (Lapin, 2019)

Mivel a digitális bennszülöttek és a digitális bevándorlók korában élünk, a fejlett társadalmak mai embere élete jó részét a legújabb technológiával a kezében tölti. Alapvetően okostelefon- és internetfüggő nemzedék vagyunk. Az utóbbi évtizedek folyamataival (hagyományos értékek relativizálódása, elidegenedés, devianciák, elmagányosodás stb.) egybevetve, a technológia, a maga vitathatatlan pozitívumai mellett, kitermelte az online és digitális játékfüggőket, a szociálismédia-függőket, az egymás mellett ülő osztálytársak és barátok társas magányát, mint társadalmi kórképet. Az, ami a 2023-as RODOSZ-konferencia nyitó plenáris előadásán *Meghosszabbodott ifjúság* címmel elhangzott, és amelyet dr. Bokor Zsuzsa, dr. Vita Emese és dr. Veres Valér vezetett, teljesen tükrözi azt, amit látunk és tapasztalunk is: az internetfüggőség immár világjárványnak tekinthető, hiszen a populáció akár 10%-át is érintheti, a 25 év alattiak körében pedig akár meg is haladhatja a 20%-ot. (Bokor et al., 2023)

7. További kutatásom néhány pillére és irányvonalai

A fentebb említett adatok egyben egy trendet is megvilágítanak. Foglalkoztat, hogy miképpen lehet az Y-generációt és az Alfa-nemzedéket megszólítani és a több évezredes értékekre, mint családalapítás értelme, a munka értéke, a hagyományos baráti kapcsolatok és a közösség fontossága, rávezetni, rásegíteni. Hiszen azt is tapasztalom, hogy ezek a nemzedékek nehezebben köteleződnek el, számukra sokkal képlekenyebbek a határvonalak is, hacsak egyházi, felekezeti keretekre is szűkítem le ezt a mondatot. Ugyanakkor tény, hogy ezekben a nemzedékekben van egy közösségvágygial és közösségi élménnyel rendelkező réteg, akik tevékenyek iskolákban, szervezetekben, gyülekezetekben, és akik képesek és küldetéstudatosak megszólítani másokat is. A közhiedelemmel ellentétben tud működni a „digitális detox”, akár órákat képesek egy karizmatikus előadót hallgatni, akár egy héten át okostelefon és internet-hozzáférés nélküli táborokban részt venni. Mi a titka ennek? Mégsem érvényes az általános bélyeg, mely szerint a mai gyerekek és fiatalok képtelenek pár percnél tovább figyelni? Sőt, az sem igaz, hogy nem tudnak megenni technológia nélkül? Mit tehet egy gyülekezet ezen nemzedék megnyerése érdekében?

A munka és a sábbát dinamikája felől is szeretném vizsgálódásom tárgyává tenni, hogy mi tudja indítani a fiatalokat a jókedvű önkénteskedésre és a munka örömére? Hiszen működésterületemen belül és környezetemben igenis vannak tizen- és huszonévesek, akik számára hetente öröm közösségekben lenni, fiatalabbakat mentorálni, önkéntes szolgáltatásokat végezni. Hogyan

lehet ezt kiszélesíteni és akár „iskolát” alapítani az egyházban? Miképpen alkalmazható és érvényesíthető a reformatori szemlélet a munkával kapcsolatban, mely szerint az *vocatio*, azaz elhívás? Mit jelentsen a 21. században a sábbát? Hiszen, amint a reformáció áldássá vált a világ számára az evangéliumi üzenete által, valamint a társadalmi, gazdasági fejlődés felől nézve is, hogy lehetnek áldássá ezek az értékek a mai és ezutáni nemzedékek számára?

A másik terület, amely további kutatásom tárgyát képezi, és alapvetően a doktori disszertációm is erről szól, az a szenvedélybetegek és családtagjaik gyülekezeti felkarolása. Mit jelent a gyakorlatba ültetett „ölelésteológia” a helyi gyülekezetben, és a szenvedélybetegekkel és családtagjaikkal kapcsolatban? Mit előfeltételez a közgondolkodás megváltoz(tat)ása, mely szerint a szenvedélybetegek (kizárólag) maguk hibáztathatók azért, amiben vannak?

Ami motivál a további munkában: van remény, van kiút a hiábavalóságból/függőségből és van öröm, ami megragadható, amely megragadhatja a mai nemzedékeket is. Jézus mondja: „Azért mondtam nektek ezeket, hogy az én örömöm bennetek legyen, és örömtök teljes legyen.” (Jn 15,11) Ezt az örömet kívánom megélni és egyben felmutatni! Azt igyekszem majd kifejteni, hogy ez az öröm és az a kiút hogyan viszonyul a témához, a témaelemzésem milyen fogódzókat nyújt a helyi gyülekezeteknek, a szenvedélybetegeknek és családtagjaiknak.

Köszönetnyilvánítás

Első ízben vehettem részt RODOSZ-konferencián. Köszönöm mindekelőtt a szervezőknek, hogy lehetővé tették tanulmányom bemutatását rövid előadás formájában, majd a publikálását is. Továbbá köszönet illeti dr. Horváth Levente lelkipásztort, teológiai tanárt, akitől sokat tanulhattam az evangélium értelmezését és a jézusi szeretet gyakorlatba ültetését illetően, és nem utolsósorban jelen tanulmányom igényes lektorálásáért, szakmai útmutatásaiért.

Irodalomjegyzék

- Adorján, K., van den Belt, H., Bentch, L., Bretherton, L., Fekete, Á., Horváth, L., Kusnierik, J., Szűcs, T., Tóth, S., Visky, A., Visky, P., & Wells, P. (2005). *Mind testestől, mind lelkestől*. Koinónia.
- dr. Bokor, Zs., dr. Vita, E., dr. Veres, V. *Meghosszabbodott ifjúság*. 2023. nov. 10. RODOSZ-konferencia, előadás
- Chen, Y., Wang, H., & Yan, S. (2014). *The Long-Term Effects of Protestant Activities in China*. SSRN. <https://ssrn.com/abstract=2186818>

- Danker, W. J. (1971). *Profit For The Lord*. William B. Eerdmans Publishing Company.
- Dolovai, D., Jankovicsné Tálas, A., Kiss, G., Sipőcz, K., T. Somogyi, M., Tamás, I., Zaicz, G. (2006). *Etimológiai Szótár*. Tinta Könyvkiadó. <https://dtk.tankonyv-tar.hu/handle/123456789/8879>
- Greene, M. (2002). *Hála Istennek, hétfő van!* Harmat.
- Harrison, G. (2013). *The Big Ego Trip*. InterVarsity Press.
- Institutul Național de Statistică (2021), *Accesul populației la tehnologia informației și comunicațiilor*. https://insse.ro/cms/sites/default/files/field/publicatii/accesul_populatiei_la_tehnologia_informatiei_si_comunicatiilor_romania_2021.pdf
- Kleinhans, K. A. (2016). Distinctive Lutheran Contributions to the Conversation about Vocation. *Intersections*, (43), 24–28. <https://digitalcommons.augustana.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1397&context=intersections>
- Merriam-Webster Dictionary. (n.d.). *Bore*. <https://www.merriam-webster.com/dictionary>
- Ministerul Sănătății, Institutul Național de Sănătate Publică, Centrul Național de Evaluarea și Promovarea Stării de Sănătate & Centrul Regional de Sănătate Publică Sibiu (2021). *Sănătatea mintală. Analiza de situație. 2021*. https://insp.gov.ro/download/cnepss/stare-de-sanatate/boli_nettransmisibile/sanatate_mintala/Analiza-de-Situatie-2021.pdf
- Myers, B. L. (2000). *Walking With The Poor*. Orbis Books.
- Pascal, B. (1978). *Gondolatok*. Gondolat Kiadó. http://www.ppek.hu/konyvek/Blaise_Pascal_Gondolatok_1.pdf
- Rabbi Lapin, D. (2019). *Üzleti titkok a Bibliából*. Immánuel Alapítvány.
- Sheremeta, R., & Smith, V. L. (2017). *The Impact of the Reformation on the Economic Development of Western Europe*. SSRN. <https://ssrn.com/abstract=3192660> sz. n.
- (2014). *Magyar Bibliatársulat Újfordítású Bibliája*. Magyar Bibliatársulat. <https://szentiras.hu/RUF>
- Volf, M. (2001). *Ölelés és kirekesztés*. Harmat.
- Welch, E. T. (2007). *Running Scared*. New Growth Press.
- Winter, R. (2002). *Still Bored In A Culture Of Entertainment*. InterVarsity Press.

Lektorálta: Dr. Horváth Levente lelkipásztor, teológiai tanár, Protestáns Teológiai Intézet

IRODALOMTUDOMÁNY

A középkori magyarországi irodalom iskolai tanításának elméleti kérdései És a korszak irodalomtörténeti megítélése

RAPA ANNAMÁRIA

*Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Hungarológia Doktori Iskola,
doktorandusz, annamaria.lazar@ubbcluj.ro*

Absztrakt. A régiség irodalma, a közép- és kora újkori szövegek a romániai magyar irodalomoktatás részét képezik a jelenleg érvényben levő tanterv szerint, azonban tanításuk nem egyszerű feladat. Jelen tanulmány a régi szövegekkel kapcsolatos fontos irodalompedagógiai kérdéskörök (az irodalomtanítás célja, az irodalomtörténet tanításának kérdése, a kötelező olvasmányok, a kánon) tárgyalása után a középkorral és a korszak irodalmi szövegeivel kapcsolatos sztereotípiákat gyűjti össze, melyek befolyásolják az oktatási folyamatban részt vevők viszonyulását, ezt követően pedig azt vizsgálja, hogy a különböző irodalomtörténeti narratívákban mekkora helyet szánnak a középkori irodalomnak, és milyen ennek megítélése. A középkorról a köztudatban élő sztereotípiák (melyek közül a legelterjedtebb a „sötét középkor” képze) nagyban befolyásolják a diákok és a tanárok viszonyulását nemcsak a korszakhoz, hanem a régiség szövegeihez is, ezek esetében hajlamosak a korban távolabb álló szövegeket esztétikailag kevésbé értékesnek gondolni amiatt, hogy az irodalomtörténetre fejlődéselvű folyamatként tekintenek. Az előítéletek árnyalásában az irodalomtörténeti kézikönyvek jelenleg nem nyújtanak jelentős segítséget, ugyanis ezek közül néhány a sztereotípiákat beépíti a középkorról szóló diskurzusba, a későbbi kötetek pedig nem tárgyalják átfogóan a középkor irodalmát, emiatt ezek a kiadványok nem formálják jelentős mértékben a középkorról alkotott általános, leegyszerűsített képet. Mindezen jelenségek tematizálása viszont az (irodalom)oktatási folyamatban több kompetencia, például a reflektálás és kritikus gondolkodás fejlesztésére is alkalmas lenne, a középkorról alkotott kép árnyalását pedig nemcsak a tanárok, hanem a korszakkal foglalkozó szakemberek is feladatukként ismerhetnék fel.

Kulcsszavak: középkori irodalom, régiség, irodalompedagógia, irodalomtörténet, sztereotípia, kompetenciafejlesztés.

1. Bevezetés

A romániai magyar irodalomoktatás jelenleg érvényben levő tanterve (Ministerul Educației, Cercetării și Inovării, 2009) alapján a középkori és kora újkori szövegek középiskolai tanítása nem opcionális vagy megkerülhető, ugyanis több kompetencia fejlesztésének követelménye egyértelművé teszi vagy implikálja a régiség szövegeivel való foglalkozást, mint például a kilencedik osztályos tantervben a 2.7. *Elbeszélés és tanítás elkülönítése, elbeszélő és címzett azonosítása a példázatos elbeszélésben; a manipulációs szándék felismerése, 3.1. Adott szövegtípus, irodalmi forma történeti változatai közötti különbségek felfedezése; az irodalmi és kulturális hagyomány összefüggéseinek megragadása, 3.4. A közösségi líra és a világnép összefüggéseinek megragadása; a közösségi én történeti változatainak a megkülönböztetése, a tizedik osztályos tantervben a 3.3. Az imitáció történeti változatainak a megkülönböztetése; a költőszerep és imitáció összefüggéseinek megragadása* stb. (Ministerul Educației, Cercetării și Inovării, 2009). A törzssanyagban szerepel a példázat, himnusz, legenda, tanító mese, barokk eposz, a nemrégiben megjelent, IX. osztályokra vonatkozó módszertani útmutatóban (Ministerul Educației, Centrul Național de Politici și Evaluare în Educație, 2021) pedig mindhárom tanmenetjavaslat szerint hosszabb időkezetet ajánlanak a szerzők a korszak, a szövegek tárgyalására.

Hargittay Emil (1998, p. 363) egyik tanulmányában arról gondolkodik, hogy: „Az irodalom tanításában milyen szerepet kell kapnia a régi magyar irodalomnak, vannak-e olyan sajátosságai irodalmunk ezen korszakának, amelyek az oktatás folyamatában különleges felkészülést és hangsúlyokat igényelnek a tanártól annak érdekében, hogy a régi magyar irodalom jellegzetességeit megérthetővé tudják tenni a 12–18 éves korosztály számára.”

A szerző arra a következtetésre jut, hogy sem a *régi*, sem a *magyar*, sem az *irodalom* terminusok nem a mai értelemben értendőek, magyarázatot, kontextust igénylő fogalmak, pusztán már csak emiatt is érdemes lenne hangsúlyt helyezni a korszak és a szövegek reflektáltabb tárgyalására, a tanárok háttértudásának és módszertárának bővítésére.

Kíváncsi voltam arra, hogy a(z irodalom)pedagógiai szakirodalomban a régi irodalom tanításának kérdése mennyire tematizálódik, látnak-e nehézséget, „különleges hangsúlyokat” benne a tanárok és az oktatással foglalkozó szakemberek, és hogy milyen kérdések, megközelítési módok merülnek fel ezzel kapcsolatban, milyen javaslatok vannak e korszak tanítására vonatkozóan. Igaz ugyan, hogy a jelenlegi tanterv szemlélete a kompetenciák felől közelíti meg az oktatási folyamatot, azonban a kompetenciák fejlesztéséhez a szövegek és az irodalomtörténeti korszakok jelentik a tartalmat, keretet, ezért tartom relevánsnak a korszak tanítása felől (is) vizsgálni a témát.

Ezzel a kérdéssel összefüggésben azt is megvizsgáltam, hogy az irodalomtörténeti narratívákban milyen és mekkora helyet kap a középkor irodalma, és hogyan tekintenek rá az irodalomtörténeteket író szakemberek. Az

irodalomkutatás és annak (iskolai) oktatása egymásra kölcsönösen ható területek, így az irodalomtörténeti kézikönyvek befolyásolják, hogy a gyakorló tanárok milyen „szemüvegen” keresztül tekintenek a korszakra, és ezáltal azt is, hogy milyen helye és megítélése van, lehet az irodalomoktatásban.

A továbbiakban ezt a két kérdéskört fogom alaposabban körüljárni oly módon, hogy a terjedelmi korlátok és a téma szűkítése érdekében a régiségben belül elsősorban a magyar középkor irodalmára fókuszálok.

2. A pedagógiai irodalom tanulságai

Kevés kivételtől eltekintve – melyek egy része a régiség irodalmát egyébként is kutató szakemberek (Hargittay, 1998; Farmati, 2020), másik része pedig a kérdéssel szembesülő gyakorló tanárok (Kissné Kovács, 2002; Nényei, 2016; Vojtek, 2017) tollából származik –, az általam olvasott, több mint ezeroldalmi magyar tantárgypedagógiai irodalomban (folyóiratokban, cikkekben, tanulmányokban) sehol sem tematizálódik expliciten a középkori szövegek tanításának kérdése. Általánosan elmondható, hogy ezekben a szövegekben nagyobb hangsúly helyeződik a *hogyanra* (azaz a módszerekre, pl. csoportmunkák szerepe, a frontális oktatás hátrányai, stb.), mint a *mitre* (azaz milyen megközelítési módokat, kutatási eredményeket lehetne alkalmazni), ez utóbbi esetében is gyakoribb a *mit ne*, vagyis hogy mit ne tanítsunk semmiképp, mint a *mit igen*.

Ugyanakkor a legtöbb szöveg reflektál az irodalomtanítás aktuális kihívásaira, legnagyobb problémáira és azokra a területeire, melyek újragondolásra szorulnának, azonban ezek között sehol sem fogalmazódik meg explicit módon a régiség kapcsán semmi. Ez alapján úgy tűnhet, a korszak tárgyalása egyáltalán nem vitatéma, de nem azért, mintha ez könnyen és zökkenőmentesen zajlana, hanem inkább azért, mert teljesen kiesik a fókuszról. Nem említik, nem vitatkoznak róla, ezért fennáll annak a veszélye, hogy lassan magától „elfelejtődik”. Ez még szomorúbbnak hangzik, ha összevetjük a nemzetközi tendenciákkal, ugyanis például a német szakirodalom módszeresen foglalkozik a régi német szövegek tanításának kérdésével, módszertanával (lásd például: Miedema & Sieber, 2013).

Hozzá kell tenni azonban, hogy legtöbb helyen megjelennek olyan szempontok, amelyek kisebb vagy nagyobb mértékben vonatkoztathatóak a régi szövegek tanítására is, és ezzel kapcsolatban fontos tanulságokkal szolgálhatnak. Ezen témák kapcsán nincs egy egységes szakvélemény, különböző érvelési módokra, meggyőző érvrendszerekre és ellenérvekre egyaránt találhatók példák, és mivel ezek az irodalomtanítás alapjait érintő problémák, nem valószínű, hogy a közeljövőben kikristályosodna egy egységes szemlélet és megoldási javaslat. A témákat, kérdésköröket a maguk komplexitásában tárgyalni jelen tanulmányban nem áll módomban, ezért csak felvillantásukra

szorítkozom, ezt azonban fontosnak tartom, hiszen a (régi) irodalom tanítására vonatkozóan megkerülhetetlenül átgondolandónak látszanak.

2.1. Az irodalomtanítás célja

Az irodalom tanítását alapvetően befolyásolja, hogy az illető tanár szerint mi az irodalomoktatás célja, és ez az állítás abban az esetben is igaz, ha ez a célkitűzés nem fogalmazódik meg expliciten a tanárban, hanem csak az általa alkalmazott módszerekből, szempontokból rajzolódik ki, illetve az ún. rejtett tantervből (Birta-Székely, 2006) következik a diák számára. Bókay Antal szerint az az irodalomtudományi modell, melyben a tanár gondolkodik (pozitivist, modern, formalista, posztmodern), az egyik legmeghatározóbb tényező ebből a szempontból, a pedagógusnak épp ezért rendelkeznie kellene „hermeneutikai önismerettel” (Bókay, 2006, p. 31.). Ez azért fontos a megközelítem szempontjából (is), mert a művekről való beszédnek, az ismeretek elrendezésének ez ad keretet.

A legtöbb szöveg az irodalom funkcionális tanítása mellett foglal állást, amely folyamatban a diák gyakorlati készségekkel, az életben hasznosítható információkkal és kompetenciákkal gazdagodik (a kompetenciaalapú oktatás és tanterv szintén ezt a nézetet próbálja erősíteni és elősegíteni ennek gyakorlatba ültetését). E törekvés legfontosabb szempontjai az olvasóvá nevelés, a szövegértés és a kommunikációs készségek fejlesztése.

2.2. Az irodalomtörténet helye a magyarórán

Az irodalomtörténet tanításának kérdése az egyik legvitatottabb pontja a jelenlegi irodalomoktatásnak, ugyanis amennyiben ez nem szolgál releváns következtetésekkel a műelemzésekkel kapcsolatban, és nem járul hozzá a diákok esztétikai ízlésének formálásához, pusztán megtanulandó információk hatalmas halmaza lesz számukra. Többek mellett Fűzfa Balázs emeli ki, hogy más tantárgyakhoz képest, melyek egyáltalán nem vagy csak kis mértékben foglalkoznak a tudományterület történetével (pl. fizika, matematika), addig az irodalomórakon sokkal hangsúlyosabb szerep jut az irodalom történetének:

„míg más tantárgyak csak egészen periférikusan tanítják »saját tudományuk történetét«, addig a miénknak 70-90%-a az irodalomtörténetre épül (ez még akkor sem helyes, ha a történeti nézőpontnak tárgyunk esetében poétikai, illetve referenciális funkciója is van). Tovább már semmiképpen nem tartható a lineáris, szinte kizárólag az irodalomtörténetre alapozott szemlélet sem a tankönyvekben, sem a mindennapi gyakorlatban.” (Fűzfa, 2003, parag. 17)

Fontos lenne, hogy az irodalmi művek ne az egyes irodalomtörténeti korszakok jellegzetességeit példázzák, ne azoknak alárendelve, hanem önálló műalkotásként legyenek tárgyalva. A történeti érzék fejlesztése azonban különösen fontos az internet mindent egyidejűként feltüntető világában a diákok számára, ez pedig az irodalmi művekkel létesített dialógus során hatékonyan tud fejlődni. A történetiség érzékelése azért is fontos, hogy az egyes korszakok másságának tudatosítása mentén elkerülhessük a modernné olvasás veszélyét, amely csak a jelen problémáira reflektál, és nem érzékeli a történeti kontextus másságából adódó értelmezési lehetőségeket. Mindennek érdekében pedig célszerűnek mutatkozik egy, az irodalomtörténet diszkontinuus folytonosságát érzékeltető elv érvényesítése, ahogyan azt Fóris-Ferenczi Rita és szerzőtársai kifejtik (2021).

2.3. A kánon kérdése

A kanonizált művek létjogosultsága az oktatásban egyrészt akkor kérdőjeleződik meg, ha az illető szövegek nehezebben érthetőek, nem olyan könnyen befogadhatóak, és ezekben az esetekben a róluk értekező szöveg szerzője kortárs műveket ajánl helyette. Az irodalmi kánon ezekben a szövegekben egy merev, túl szilárd, betokosodott és elavult rendszerként konceptualizálódik. Másrészt az egyre bővülő kánon egyre nagyobb kihívást jelent a tanárok számára, amennyiben azok annak minél teljesebb körű megismertetésére vállalkoznak, ezért vannak, akik a kánon újragondolását, szűkítését javasolják (Tóth, 2009; Herédi, 2021).

Ezekkel szemben áll az a vélekedés, miszerint az irodalmi kánon olyan értékeket is őriz, melyek nemcsak az irodalom, hanem a teljes magyarság, annak műveltsége, kultúrája, történelme, identitása szempontjából is meghatározóak, és ezért különösen fontos, hogy a diákok ismerjék ezeket a szövegeket. Ez a koncepció szerint a régiség irodalma az irodalomoktatás részét kell hogy képezze, azonban ez csak a kulturális identitás miatt fontos, és a szövegek alaposabb ismeretét, elemzését, a hozzájuk való személyes viszonyulást nem feltételezi.

2.4. A kötelező olvasmányok kérdése

A régiség irodalmával kapcsolatos szövegekről nem zajlik különösebb vita ezen a területen, a klasszikus magyar irodalom kapcsán azonban annál inkább, gondoljunk csak a nemrégiben zajlott, nagy sajtóvisszhangot kiváltott Jókai-vitára (Csabai, 2021). Ezekből a szövegekből és érvelésekből direkt módon következik azonban, hogy a vitatott műveknél korábbiak

tanítására még annyira sem lenne szükség, mint a 19. századi alkotásokra. A szerzők általában a szövegek nehezen érthető nyelvezetével, a diákoktól távol álló világképeivel érvelnek, és helyenként azt is megkérdőjelezzik, hogy lehet-e, szükséges-e egyáltalán kötelező olvasmányokat feladni, vagy azok éppen kötelező jellegükből kifolyóan elveszik a diákok kedvét az olvasástól, következésképp kellene hagyni a diákokat, hogy azt olvassanak, amihez kedvük van.

2.5. Tanulságok

Implicit módon az érezhető ki az egyes tanulmányokból, hogy mivel a kánon merevsége, a kötelezők nyomasztó súlya és a kronologikus irodalomtörténet tanítása nem tesz jót az irodalomoktatásnak, nem szeretetti meg az irodalmat a diákokkal, ezért a régebbi korok irodalmát is ideje lenne elengedni. Fontos azonban ismét megjegyezni, hogy a fenti kérdésekre vonatkozóan nincs egybehangzó szakmai álláspont, ezek vitatémák és ütközési felületek a szakmai párbeszédben, egy tanárnak pedig időközben a különböző érvelések és egyéni álláspontok megfontolásával kell saját véleményét alkotnia.

A fenti szempontokból leszűrhető, megközelítésünk szempontjából legfontosabb következtetés azonban az, hogy a megfogalmazott igények egyikéből sem következik direkt módon, hogy a régiség irodalmát nem kellene tanítani, hanem csupán az, hogy ennek tanítását ugyanúgy át kellene gondolni, mint a későbbi szövegeket is. A gordiuszi csomó megoldása nem olyan egyszerű, hogy ne tanítsunk teljes korszakokat, hanem az, hogy gondoljuk át ezek tanítását, mert úgy tűnik, a jelenlegi irodalomoktatásnak vannak gyenge és nem elég hatékony pontjai.

A régiség irodalmával kapcsolatos javítási, változtatási lehetőségek egy lehetséges módja, kezdőpontja az lehetne, ha a pedagógusok, irodalomárok felismernék és felülbírálnák azokat a „hermeneutikai értelemben vett előítéleteket” (Korondi, 2012, p. 179), előzetes feltételezéseket, melyek az egyes szövegek és korszakok kapcsán látens módon érvényesülnek a szakmai és oktatási diskurzusban, és meghatározzák vagy legalábbis befolyásolják nemcsak tanárok és diákok vélekedését, viszonyulását, hanem részben az oktatási folyamat sikerességét is.

3. A középkorral kapcsolatos sztereotípiák

Meglátásom szerint vannak bizonyos sztereotipikus, megalapozatlan, mégis általánosnak mondható premisszák, melyek néhány irodalomtanítással kapcsolatos cikk, tanulmány mögött felsejleni látszanak, és a szerzők,

illetve a tanárok viszonyulás- és gondolkodásmódját nagymértékben befolyásol(hat)ják. Herédi Rebeka beszél arról (2022), hogy a tanári nézetrendszerek – melyek a tudástól külön tárgyalandóak – mennyire meghatározóak az oktatási folyamat szempontjából, ugyanis ezek „tapasztalatból származó, nehezen megváltoztatható szűrőként” (p. 112) működnek. Ettől meglátásom szerint nem választhatóak el azok a sztereotípiák, látenszen érvényesülő előítéletek, melyek az egyes tantárgyak ismeretanyagához (akaratlanul is) kapcsolódnak.

A középkorral kapcsolatban kétféle, vizsgálódásom szempontjából fontos sztereotípiatípust különböztettem meg: a korszakkal és a szövegekkel, az irodalommal kapcsolatos vélekedéseket, melyek bizonyos pontokon összefüggenek egymással. Ezek feltehetőleg együttesen éreztetik hatásukat az oktatási folyamatban is, befolyásolják a tanárok és főként a diákok irodalmi szövegekhez való viszonyulását (és bizonyára a történelemtanítás szempontjából sem mellékes tényezők).

3.1. A korszakkal kapcsolatos sztereotípiák

A középkorral kapcsolatos általános elképzelések, a „sötétség”, a higiénia hiánya, a járványok, a korra jellemző társadalmi osztályok (hűbéresek, hűbérurak, lovagok, nemesek, szerzetesek), a jellegzetes fegyverek (íj, kard, lovagi páncél), a boszorkányok és boszorkányégetések számos könyv, film, sorozat, művészeti alkotás, társasjáték, számítógépes játék, kiállítás stb. alapjául és kedvelt témájául szolgálnak napjainkban is.

Nem mellékes ebből a szempontból a tény, hogy a középkor talán az egyik legtöbbször újraértelmezett korszak, hiszen főként a romantikus középkorkultusz és az ennek nyomán kialakuló, széles körben meghonosodott *medievalism* jelensége miatt – a gyakorlat, „amikor különböző médiumokban vagy helyzetben képzelik el, értelmezik, kontextualizálják, használják fel újra a középkort” (T. Szabó, 2021, p. 24) – legtöbbször nem a történelmi szempontból hiteles korszak, hanem annak valamilyen későbbi reprezentációja, újragondolása jelenítődik meg az elsősorban szórakoztató célú művészeti alkotásokban, kulturális termékekben (T. Szabó, 2021). A *medievalism* egy érdekes példája a vasszűz nevű kínzóeszköz, melyet elsőként Johann Philipp Siebenkees német professzor említ a 18. század végén, de létezését középkori források nem támasztják alá, az elképzelt kínzási módszer háborzongató és furcsa módja miatt azonban olyan népszerűsége tett szert, hogy az eszköz több rekonstrukcióját is kiállították különböző múzeumokban (Konieczny, 2016).

Ugyanakkor a középkorral kapcsolatban gondolt tévhitek pontosítása, árnyalása is igen népszerű, számos tudományos és tudománynépszerűsítő cikk tárgyalja a kérdést (például: Devecsei, 2021; Blakemore, 2023), de

vannak olyan, tudományos igénnyel létrehozott szövegek, filmek is, melyek nem leépítik, hanem hangoztatják az előítéleteket (Cassel, 2007). Mindezek azonban jelzik, hogy a középkorral kapcsolatos sztereotípiák széles körben elterjedtek, és többnyire inkább reprodukálódnak, mint lebontódnak.

3.1.1. A „sötét középkor” képzete

A köztudatban talán leginkább élő és aktív, a korszakkal kapcsolatos sztereotípiákat összefoglaló szószerkezet a „sötét középkor”, melyben a sötét jelző archetipikusan valami rosszat, mára már meghaladottat közvetít.

Ennek elterjedtségét egyszerűen lehet mérni az internet segítségével, ugyanis egy egyszerű böngészés során is megfigyelhető, hogy a világháló tele van olyan cikkekkel, ahol a szerzők ezt a szószerkezetet a magyar egészségügytől az EU-s pénzek hiányán keresztül a közoktatásig számos kontextusban használják a lemaradottság szinonimájaként. Az értékítéletet magában hordozó, középkorhoz kapcsolt jelző eredete valószínűleg Francesco Petrarca nevéhez köthető, de pontosan nehéz kideríteni, mert a cikkek szerzői ezt egyszerűen köztudott tényként emlegetik, forgalmazásának évszázadokon át töretlen népszerűségében valószínűleg a reneszánsznak, a felvilágosodásnak és a kommunista rendszernek is része van.

Pethőné Nagy Csilla 2002-ben megjelent irodalomtankönyve a témával kapcsolatban optimistán gondolkodik: „A középkort »barbárnak«, »sötétnek« tartó minősítés hosszú időn keresztül megmaradt, és a korszak érdemi tanulmányozása, művészetének, bölcséletének átértékelése csak a XIX. században kezdődött meg. Ennek eredményeként a középkori műveltség értékeivel szembehelyezkedő reneszánsz előítélet a mai befogadót már nem befolyásolja.” (p. 208) Mégis úgy tűnik, a helyzet nem ilyen egyszerű, mert a „sötét középkor” a köztudatban máig meglévő, sőt nagyon erős sztereotípiának látszik (lásd az irodalomtörténetekről szóló fejezetet is), mely természetesen visszahat a középkorral kapcsolatos gondolkodásra is. Ennek tudatosítása és felülírása csak nagyon következetesen, elsősorban az iskolai oktatás keretén belül lenne megvalósítható.

3.2. Az irodalmi szöveggel kapcsolatos sztereotípiák

A régiség irodalmával kapcsolatos sztereotípiák közös pontja, hogy az idő múlásához értékítéletet kapcsolgat úgy, hogy a pozitív értékek mindig a korban hozzánk közelebb álló művekhez, korszakokhoz rendelődnek. (Természetes emberi viszonyulás ez, ugyanis azt értjük és ahhoz tudunk könnyebben viszonyulni, ami hozzánk időben, térben közelebb van, ami

pedig távolabb van, azt könnyebb következmények nélkül leegyszerűsítő minősítésekkel merev kategóriákba sorolni.) Ennek következménye, hogy úgy tűnhet, minél régebbi egy szöveg, annál „rosszabb”, esztétikai szempontból is gyengébb és idejétmúlt, illetve ez alapján lehet úgy érvelni, hogy ezek a szövegek már nem aktuálisak a mostani olvasók számára, nem tudják őket megszólítani, mert egy tőlük világképben, értékrendben nagyon távoli kort képviselnek. Szintén sokszor jelentkezik a régiség irodalmával való foglalkozás során nehézségként a szövegek érthetőségének kérdése, és ebben az esetben is az a feltételezés kínálkozik, hogy egy szöveg minél közelebb áll hozzánk korban, annál könnyebb megérteni.

Mindez összefügg a korábban említett témakörökkel, az irodalomtanítás sokat vitatott kérdéseivel, hiszen ha valaki gondolkodás- és látásmódjában jelen vannak a fenti sztereotípiák (bizonyos részei), akkor a kompetenciaorientált oktatásban kevésbé tekintheti hasznosnak a régiség szövegeit, az irodalomtörténet fejlődéselvű felfogása miatt annak felvázolásából, az irodalmi kánonból és a kötelező olvasmányok listájából is nagyobb eséllyel veszi a régi szövegeket.

A sztereotipikus nézeteket árnyalni, pontosítani nem lenne olyan nehéz feladat, hiszen kézenfekvő, hogy „minden kor esztétikai-irodalmi felfogása elsődlegesen az adott kor saját mércéjével mérhető hitelesen” (Hargittay, 2003, p. 79), emellett pedig a művek kronológiai elrendezés szerinti tanítása csak egy (lehetne) a sokféle narratíva közül (ami viszont sok esetben a legkézenfekvőbb). Evidensnek tűnhet az is, hogy saját magunkra és korunkra vonatkozó következtetéseket régi szövegekből is le lehet vonni, önmagunk megértése a másik (szöveg) által is megvalósulhat (Fóris-Ferenczi, 2021), és hogy az érthetőség az irodalmi szövegek esetében nem az időbeli távolság, hanem a mű kérdése, mely néha szándékoltan törekszik arra, hogy nyelvezete ne legyen könnyen érthető (T. Szabó, 2020).

A probléma nem az érvekkel, hanem inkább azzal van, hogy ezeknek az előítéleteknek a tudatosítása legtöbb esetben nem történik meg, hanem csak érvényesül a hatásuk, pedig az oktatási folyamatban különösen hasznos lenne, ha elsősorban a tanárok, majd az ő segítségével a diákok is felismernék ezeket.

3.3. A középkorral és az irodalmi szövegekkel kapcsolatos sztereotípiák oktatási folyamatban való felhasználása

Elvétve van olyan példa különböző kiadványokban, ahol éppen a sztereotip elképzelések szolgálnak a középkor tárgyalásának kiindulópontjaként és figyelemfelkeltő bevezetőként. Nényei Pál kamaszoknak írt, szándékosan szórakoztató, humoros hangvételű irodalomtörténetében (2016)

a középkorral kapcsolatban azokat a jellemzőket nagyítja fel, melyek a legismertebbek:

„A középkorban csatornalétől sáros utcákon mocskos emberek gusztustalanul cincogó patkányokat kerülgettek, miközben cukorsüveg-fej-díszes kisasszonyok mohos vártornyokba zárva várták szabadítóikat. A középkorban még mindenütt fáklyák meg gyertyák lobogtak, láncos buzogányok csörrentek, és kopaszra nyírt fejbúbú (tonzúrás) szerzetesek énekeltek áhítatosan, miközben ritmikusan korbácsolták magukat. És a városi tereket – közvilágítás híján – boszorkányok alatt lobogó máglyák világították meg. [...] a sok járvány miatt a középkorban rengeteg hulla feküdt az utak mentén, és áztatta őket a középkori eső.” (p. 323)

Ezután azonban kifejti, hogy ez a kép többek közt a filmművészet miatt alakult ki, illetve a 18. században elterjedt, felvilágosodás kori nézetek maradványa, majd hozzáteszi: „Nekünk, a 21. században szerencsére már nem kötelező a 18. századi elődeink szemüvegével nézni a középkorra.” (p. 348)

Pethőné már említett tankönyvében a fejezet lezáró feladatsoránál szerepel az a kérdés, hogy „Hogyan, milyen érvekkel cáfolnád meg a »sötét középkor« értékítéletet?” (Pethőné Nagy, 2002, p. 284), tehát a tankönyv nem zárkózik el a „sötét középkor” sztereotípiájának tematizálásától. Más, ezekhez hasonló példát azonban az általam eddig vizsgált magyar nyelvű tankönyvekben és oktatási segédanyagokban nem találtam, és olyan elméleti munkák sem születtek, melyek erre reflektálnának.

Azt látjuk tehát, hogy a középkorral kapcsolatos sztereotípiák széles körben elterjedtek, erről azonban a magyar irodalomoktatás lényegében nem vesz tudomást, tudatosításuk, a reflektálás ezekre a jelenségekre még nem honosodott meg a pedagógiai gyakorlatban, holott ezekben hatalmas potenciál lenne például a diákok reflektív, kritikus gondolkodásának fejlesztése érdekében. Olyan interdiszciplináris témákat lehetne ezzel kapcsolatban feldolgozni, mint a múlt-hoz való hozzáférés kérdése, a média hatása és torzításai, a tévhitek, előítéletek mibenléte, kialakulása és népszerűsége stb.

Az irodalmi szövegekkel kapcsolatban meglévő előítéletek tematizálása még elvontabb és nehezebben megvalósítható, melyről érintőlegesen sem esik szó a szakirodalomban, mivel azonban az olvasói viszonyulást befolyásolja, ennek alaposabb kifejtése, módszertani kidolgozása elvégzendő feladatnak tűnik, melyben az irodalommal foglalkozó szakembereknek a tanárok segítségére kell(ene) lenniük. A szövegekről, az irodalom mibenlétéről és a fogalom jelentésének időbeli módosulásáról, az irodalmi szövegekkel szemben általában támasztott olvasói elvárásokról, az esztétikai érték fogalmáról lényeges megállapítások születhetnének, ha diákok megtanulnák felismerni a bennük és esetenként a szakirodalomban rejtőző sztereotípiákat, és érveket keresnének ellenük.

4. A középkor irodalma a magyar irodalomtörténeti munkákban

Mivel a(z irodalomtörténeti) korszakok sajátosságainak, világképének, értékrendjének átfogó bemutatására elsősorban az összefoglaló irodalomtörténeti munkák hivatottak, a középkornak és irodalmának helyesebb megítélését, a fennebb felsorolt előítéletektől mentes(ebb) bemutatását joggal várhatnánk ezektől a kiadványoktól. A helyzet azonban ennél összetettebb: Korondi Ágnes *A késő középkori irodalom értelmezései a magyar irodalomtörténeti kézikönyvekben* (2012) című tanulmányában a kolostori kódexirodalom korpuszában irodalomtörténeti narratívákban betöltött helyéről, szerepéről gondolkodva megállapítja, hogy a „szövegek vizsgálatát és vizsgálhatóságát, a velük szemben megfogalmazott kérdéseket látenszen meghatározza az irodalomtörténeti diskurzus által nekik tulajdonított rendszertani hely”, amely azt is befolyásolja, hogy milyen előítéletek, feltételezések mentén gondolkodunk a szövegekről (p. 179). Tehát az irodalomtörténeti narratívák nem csupán bemutatják átfogóan az irodalomtörténeti korszakokat, hanem alakítják is azt, ahogyan ezekre a korszakokra tekinteni tud a tudományos (és irodalompedagógiai) diskurzus. Ráadásul az irodalomtörténeti munkák, kézikönyvek összefoglaló jellegük révén a tanárok számára hasznos segédeszközt jelentenek a felkészülésben, mindezért fontosnak láttam, hogy a magyar irodalomtörténeti kiadványokat alaposabban megvizsgáljam abból a szempontból, hogy hogyan ábrázolják a középkort, milyen és mekkora helyet szánnak neki.

Egy rövid, a teljesség igénye nélkül végzett vizsgálódás során azt állapítottam meg, hogy a 20–21. századi irodalomtörténeti összefoglalókban a középkor irodalmának tárgyalására szánt terjedelmi keret nem haladja meg a művek teljes szövegének 4%-át, ez az arány pedig átlagban kevesebb, mint 3,5%.¹ Igaz ugyan, hogy a magyar középkor irodalmának korpuszában véletlenszerűen és viszonylag kevés szöveg maradt fenn, tekintve azonban a korszak jelentőségét, későbbi korokra, szerzőkre gyakorolt hatását és műfaji sokszínűségét, ez a szám aránytalanul kevésnek tűnik, és bizonyos szinten tükrözni látszik a szakma korszakra szánt érdeklődésének mértékét is.

4.1. Két 20. századi példa

Megdöbbenő, de tanulságos, hogy a 20. század két nagy költő, író és irodalomtörténész egyéniségének, Szerb Antalnak és Babits Mihálynak

¹ Az irodalomjegyzékben feltüntetett irodalomtörténeti kézikönyvek teljes terjedelméhez képest (a kiadványok összes kötetét figyelembe véve) számítottam ki a középkorról szóló fejezet(ek) százalékos arányát.

összefoglaló irodalomtörténeti műve nem mentes a fentebb kifejtett előítéletektől, sőt ezek nagy számban felfedezhetőek a középkorról szóló fejezeteikben.²

Szerb Antal *Magyar irodalomtörténet* (1934/1958) című művének bevezetője szerint a magyarság és európaiság szintézisének megvalósulása szempontjából vizsgálja a magyar irodalomtörténet belső ritmusát (p. 40), melynek szempontjából a középkor irodalmát annak nemzetközisége, kezdetben általános latin nyelvűsége révén kiemelkedőnek tekinthetjük. Ennek ellenére azonban a középkorról szóló részek tele vannak a korábban említett sztereotípiákkal, mint például a fejlődéselvű történeti szemlélet, mely szerint a régi szövegek kezdetlegesek: „Az első benyomásunk [...] igazolni látszik a romantikus felfogást: kódexeink csodálatosan primitív, bájosan esetlen nyelve, a kifejezés minden formájának mesterkéletlen naivitása [...] a kereszténység legtisztább századaiba” ragad minket (p. 64), a későbbi korokban pedig minőségi, esztétikai szempontból értékesebb szövegek születnek: a kódexirodalom „elenyészik a diadalmas könyvnyomtatás mögött” (p. 71), „Ideje most már, hogy a kódexektől, ezektől a sok hagyománnyal béklyózott emlékektől, az újonnan születő irodalmi kultúra belső okaihoz és igazi képviselőihez forduljunk” (p. 71). Hasonlóképpen a szövegek nyelvezetét, a szerzők, fordítók nyelvtudását is ügyetlennek, kezdetlegesnek, tekinti és hiányosságként említi: „Nyelv-ügyetlen fordítóink” (p. 65).

Explicit módon reflektál arra, hogy a későbbi korok esztétikai mércéje szerint vizsgálja a középkort, a romantika középkorképét keresi az irodalomtörténetben,³ és dekadenciátünetként fogja fel a kódexirodalomban kifejeződő vallásosságot.⁴ Mindezek mellett pedig a „sötét” jelző is – idézőjelben ugyan, de – megjelenik a középkor korszakainak tárgyalása kapcsán, ezzel a jelzővel illeti a 10-11. századot. Ez a koncepció a világirodalom-történetet tárgyaló későbbi művében, *A világirodalom történetében* még kifejtettebben jelenik meg: „Már rég elszoktunk attól, hogy »sötét« középkorról beszéljünk, mint a régiek. De ha egészben véve igazán nem sötét a középkor, sőt bizonyos tekintetben ragyogóbb, mint az emberiség bármelyik korszaka, első századai számára mégis nehéz más jelzőt találni.” (Szerb, 1941, p. 174)

Babits Mihály, a középkori himnuszok fordítója és az *Amor sanctus* kötet összeállítója a középkori irodalom, de legalábbis a középkori himnuszok jó

² A következő idézetekben a kiemelések tőlem (R. A.) származnak, és ezeket hivatottak jobban aláhúzni.

³ „A kódexek abba az Európa-szerte több évszázadig tartó átmeneti félhomályba vezetnek bennünket, ami a középkor alkonya és az újkor hajnalodása volt. Semmi esetre sem tükrözik már a középkori nagykultúra, a diadalmas gótika ragyogó lelkületét, nem kifejezői annak a talán sohasem volt tisztaságnak, amit a romantikus vágy a középkorba visszavetít.” (Szerb, 1934/1958, p. 64)

⁴ „...az az izzó vallásosság, mely (...) a kódexirodalom ihletője volt, már nem a középkor naiv vallásossága, hanem reakció az újkor szelleme, Erasmus, Luther, az újplatonizmus ellen. Dekadencia-tünet volt, erőfeszítés és védekezés.” (p. 64)

ismerője, saját verseiben is kimutatható a korszak tanulmányozásának munkásságára tett hatása.⁵ Az *európai irodalom története* (1925/1979) című munkájának 1925-ös megírása után a *Nyugat* folyóiratban egy vita indul el a mű egy bírálata miatt, melyre Babits nyilvánosan válaszol (Babits, 1934a). A levél írójának – a válasz tanúsága szerint – több kifogása is van, de leginkább talán a középkor „túldimenzionáltságát” emeli ki, azt, hogy „a középkori irodalom ismertetésének ebben a könyvben szokatlanul nagy hely jutott”. A vita a „sötét középkor” mibenlétére, a fogalom megalapozottságára terelődik, Szolnoki István (Szolnoki, 1934), majd rá reagálva ismét Babits szólal fel (1934b), a „sötét” jelző kapcsán pedig erkölcsi, kulturális, közéleti szempontok egyaránt megjelennek. Jelen gondolatmenet szempontjából azonban azt fontos csak kiemelni, hogy Babits úgy nyilatkozik: „A »sötét középkor« oly frázis amellyel a modern történettudomány leszámolt már.”

Ehhez képest Az *európai irodalom történetében* (1925/1979) ő maga használja a „sötét” jelzőt, a himnuszokat pedig naivnak és együgyűnek nevezi, melyből szintén az érezhető, hogy a későbbi lírai alkotások értékesebbek: „Hosszú évszázakig tartott a középkornak ez az igazi »sötét« szaka. [...] Hanyatlás volt ez a himnuszköltésben is, s a klasszikus hagyomány kiszikadásával mindinkább csak küzdés és hebegés. Mégis lobogtak a mécsek és gyertyácskák mindenfelé, zengettek a naiv énekek a templomokban és klastromokban, száz és száz éven át, Hispániától a mesés Írorszáig. Szerény és együgyű hangok” (p. 107).

Természetesen nem szabad szem elől téveszteni, hogy egyetlen irodalomtörténeti összefoglaló sem tud teljesen tárgyilagos és kimerítő lenni, de különösen az nem, melyet író, költő ír, ugyanis ezekben egyfajta önigazolási szándék és/vagy a saját ars poetica előtérbe kerülése is tetten érhető (Poszler, 1970), a középkorral kapcsolatos, fentebb is idézett részek azonban azt látszanak alátámasztani, hogy az irodalomtörténetben tájékozottabb szerzők sem egyértelműen mentesek az általános sztereotípiáktól és értékítéletektől.

4.2. Összefoglalás

A később íródott irodalomtörténeti munkákban már nem „sötét” a középkor, azonban, ahogy Korondi Ágnes is kiemeli, „Irodalomtörténetírásunk [...] még mindig adós a késő középkori irodalom átfogó értékelésével” (p. 183) – és a teljes korszak átfogó értékelésével még inkább –, ugyanis a különböző irodalomtörténetek ideológiai meghatározottságuk (Sőtér, 1964; Klaniczay et al., 1965), választott narratívájuk, pl. a poétika alakulástörténete (Gintli, 2010), vagy éppen szerkesztési koncepciójuk miatt – *A magyar irodalom története* (Szegedy-Maszák, 2007) című tanulmánykötet-jellegű mű,

⁵ Lásd például a Vérivő leányok vagy az Imre herceg című vers kapcsán (Rába, 1983).

melyben a szerkesztési elv miatt esetleges, hogy milyen jelenségek kerülnek tárgyalásra – nem vállalkoznak a középkori magyar irodalom teljeskörű, átfogó bemutatására.

Összefoglalva úgy tűnik tehát, hogy az irodalomtörténeti összefoglalók, melyek műfajuknál fogva arra lennének hivatottak, hogy egy átfogó képet adjanak az irodalomtörténeti folyamatokról, annak dinamikájáról, a középpalakkal kapcsolatban hiányosnak minősülnek, emiatt pedig nem segíthetik érdemlegesen a gyakorló irodalomtanárok munkáját, felkészülését sem, és nem tudják a középpalakkal kapcsolatos köztudatban élő sztereotípiákat felülírni.

5. Következtetések és további lehetséges kutatási irányok

A régiség irodalmának tanítása bár kötelező, mégsem egyszerű feladat, hiszen – mint láthattuk – számos olyan, a közösségi és szakmai tudatban a korszakkal, illetve a szövegekkel kapcsolatban élő sztereotípiák léteznek, amelyek megnehezítik a tárgyilagos és párbeszédre nyitott megközelítést, az irodalomtörténeti kézikönyvek pedig nem vagy csak részben tudják kiigazítani a tévedéseket, pontatlanságokat. Mindezek ellenére meggyőződésem, hogy ezen szövegek tanítása megvalósulhat olyan formában is, hogy a diákok szerezzenek és nyitottsággal, kíváncsisággal forduljanak hozzájuk, ezt pedig több, I-es fokozati, tanítási gyakorlaton alapuló dolgozat is alátámasztja (Bánya, 2021; Szabó, 2022; Vági, 2022).

A középpalakkal és a szövegekkel kapcsolatos előítéletek és előzetes feltevések hatalmas tanítási, módszertani lehetőséget jelenthetnek a tanítási folyamatban, hiszen azok tudatosítása, nyomon követése kiindulópontként szolgálhat, keretet adhat a szövegek tárgyalásának, és a szövegek magasabb szintjeiről, megfogalmazásmódjáról való gondolkodás, a reflektálás és kritikus gondolkodási képesség fejlesztésének egyik kiváló eszköze lehet. Fontos és hasznos lenne tehát az ezekhez kapcsolódó módszertani javaslatok kidolgozása, végiggondolása.

Ugyanakkor a köztudatban a középpalakkal élő kép árnyalása, formálása valahol minden, a korszakkal foglalkozó szakember közös felelőssége (kel-lene hogy legyen), ennek egyik iránya például lehetne a „sötét középpalok” képzetével szemben Nyikolaj Bergyajev elmélete a nappali és éjszakai korszakokról, melyben mindenkinek megvan a maga jelentősége, az éjszakai korszakok (ahová a középpalok is sorolják) eszerint kevésbé látványosak, de annál mélyebbek, ezek teszik lehetővé a dolgok lényegének megértését és az erő összegyűjtését, akár csak az éjszakai álom (idézi Vodolazkin, 2016).

Jelen tanulmányban szereplő állítások alátámasztása és bővebb kifejtése érdekében szükségesnek tűnik egy nagy, a romániai magyar középpalokai oktatás szempontjából reprezentatívnak mondható, diákokat és tanárokat egyaránt érintő felmérés, melynek megtervezése és elvégzése a további

tervek között szerepel, eredményei pedig valószínűleg nagyban kiegészítik és árnyalják a jelenlegi megfigyeléseket, és további tanulságokkal szolgálnak.

Irodalomjegyzék

- Babits, M. (1934a), Könyvről könyvre. *Nyugat*, 27(14–15), 91–96. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>
- Babits, M. (1934b), Könyvről könyvre. *Nyugat*, 27(19), 329–334. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>
- Babits, M. (1979). *Az európai irodalom története*. Szépirodalmi könyvkiadó. (Eredeti munka közzététele 1925).
- Bánya, E-E. (2021). *Mátyás király alakja az irodalomban, és ennek tanítása interaktív módszerekkel az általános iskolában [I-es fokozati dolgozat]*. Babeş-Bolyai Tudományegyetem.
- Birta-Székely, N. (2006). A hatékony iskolai tanulás-tanítás feltételei. *Magiszter*, 4(2), 15–27.
- Blakemore, E. (2023. május 25.). *What life in medieval Europe was really like*, National Geographic. <https://www.nationalgeographic.com/history/article/what-life-in-medieval-europe-was-really-like>
- Bókay, A. (2006). Az irodalomtanítás irodalomtudományi modelljei In L. Sipos (Ed.), *Irodalomtanítás a harmadik évezredben* (pp. 29–43). Kronika Nova Kiadó.
- Cassel, C. (rendező) (2007). *The Dark Ages* [dokumentumfilm]. KPI Productions; Kraljevich Productions.
- Csabai, M. (2021. február 26.). *Tóth Krisztina és Az arany ember: Hogyan jutottunk idáig?*. Fidelio. <https://fidelio.hu/konyv/toth-krisztina-es-az-arany-ember-hogyan-jutottunk-idaig-161896.html>
- Devecsai, J. (2021. augusztus 22.). *A középkor nem is volt olyan sötét, mint gondolná – Összegejtöttük a jellemző tévhiteket*. Növekedés. <https://novekedes.hu/elemzesek/a-kozepkor-nem-is-volt-olyan-sotet-mint-gondolna-osszegejtot-tuk-a-jellemzo-tevhiteket>
- Farmati, A. (2020). A kánon pereméről: dekanonizáció és újrankanonizáció, avagy régi szövegek autonóm olvasatban és diakronikus függőségben. *Magiszter*, 18(2), 28–34.
- Fóris-Ferenczi, R. (Ed.). (2021). Kerekasztal-beszélgetés a középiskolai irodalomoktatás tanterv-koncepciójáról. *Magiszter*, 19(1), 59–89.
- Fűzfa, B. (2003). Irodalomtanítás ma és holnap?. *Eső – irodalmi lap*, (3), <https://www.esolap.hu/archive/20/534.html>
- Gintli, T., & Shein, G. (2003). *Az irodalom rövid története I. A kezdetektől a romantikáig*. Jelenkor Kiadó.
- Gintli, T. (szerk). (2010). *Magyar irodalom*. Akadémiai Kiadó.
- Hargittay, E. (1998). A régi magyar irodalom jellege és az irodalomtanítás. In L. Sipos (Ed.), *Irodalomtanítás az ezredfordulón* (pp. 363–379). Pauz-Westermann Könyvkiadó.

- Hargittay, E. (2003). A régi magyarországi irodalom jellege (decem rationes). In E. Hargittay (Ed.), *Bevezetés a régi magyarországi irodalom filológiájába* (pp. 75–88). Universitas Könyvkiadó.
- Herédi, R. (2021). Az irodalomtanítás 2021-ben: célok, kötelező olvasmányok, Nemzeti alaptanterv. In I. Medovarszki (Ed.), *Tantárgy-pedagógiai kaleidoszkóp: 2021* (pp. 71–80). Magánkiadás.
- Herédi, R. (2022). Irodalomtanítás – elvárások, szerepek, modellek, megközelítésmódok: Pedagógusnézetek vizsgálata fogalomtérképpel. *Iskolakultúra*, 32(5), 110–126.
- Kissné Kovács, A. (2002). Alkotók, művek, korszakok közelhozása, Néhány gondolat a régi magyar irodalom középiskolai tanításáról. *Irodalomismeret*, 12(3–4), 205–207. <https://www.c3.hu/~iris/02-2/kissne.htm>
- Klaniczay, T., Szabolcsi, M., & Szauder, J. (1965). *Kis magyar irodalomtörténet*. Gondolat Kiadó.
- Konieczny, P. (2016). *Why Medieval Torture Devices are Not Medieval*. <http://www.medievalists.net/2016/03/why-medieval-torture-devices-are-not-medieval/>
- Korondi, Á. (2012). A késő középkori irodalom értelmezései a magyar irodalomtörténeti kézikönyvekben. In. I. Berszán, & Zs. Selyem (Eds.) *„Kit érdekel az irodalom-rizsa?” És mire jó egyáltalán?* (pp. 179–183). Egyetemi Műhely Kiadó.
- Miedema, N., & Sieber, A. (Eds.) (2013). *Zurück zum mittelalter. Neue Perspektiven für den Deutschunterricht*. Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften.
- Ministerul Educației, Centrul Național de Politici și Evaluare în Educație. (2021). *Repere metodologice pentru aplicarea curriculumului la clasa a IX-a în anul școlar 2021-2022, Disciplina Limba și literatura maghiară*. https://portal.eduhr.ro/wp-content/uploads/2021/11/Modszertani_utmutato_-IX_osztaly.pdf
- Ministerul Educației, Cercetării și Inovării. (2009). *Programe școlare, Limba și literatura maghiară maternă, Clasele a IX-a – a X-a*, https://rocnee.eu/images/rocnee/fisiere/programe_scolare/2023/LIMBA_COM/MAT/Limba%20si%20literatura%20maghiara%20materna_clasele%20a%20IX-a%20-%20a%20X-a.pdf
- Nényei, P. (2016). *Az irodalom visszává* 2. Alföldi Nyomda Zrt.
- Pethőné Nagy, Cs. (2002). *Irodalomkönyv* 9. Korona Kiadó.
- Poszler, Gy. (1970). Szellemi önvédelem és világnézeti orientáció Szerb Antal *Magyar irodalomtörténetében*. *Irodalomtörténet*, 52(1), 7–40.
- Rába, Gy. (1983). *Babits Mihály*. Gondolat Kiadó.
- Sőtér, I. (Ed.). (1964). *A magyar irodalom története* (1–6). Akadémiai Kiadó.
- Szabó, Cs. (2022). *Interaktív módszerek a régiség szövegeinek értelmezésében középiskolában* [I-es fokozati dolgozat]. Babeș-Bolyai Tudományegyetem.
- Szegedy-Maszák, M. (Ed.). (2007). *A magyar irodalom története. A kezdetektől 1800-ig*. Gondolat Kiadó.
- Szerb, A. (1958). *Magyar irodalomtörténet*. Magvető Kiadó. (Eredeti munka közzététele 1934).
- Szerb, A. (1941). *A világirodalom története*. Magvető Kiadó.
- Szolnoki, I. (1934). Mit kell érteni a „sötét középkor” alatt. *Nyugat*, 27(19), 326–328.

- Tóth, Cs. (2009). Narrativitás, történetiség, értékluralizmus a kánon újraírásában. *Könyv és nevelés*, 11(2). https://epa.oszk.hu/01200/01245/00042/tcs_0902.htm
- T. Szabó, L. (2020). Klasszikus magyar irodalom az iskolában? *Magiszter*, 18(2), 35–46.
- T. Szabó, L. (2021). Irodalmi középkorkultusz a 19. század közepén: reprezentáció, imagológia, poétika. *Korunk*, 2021(4), 23–33.
- Vági, E. (2022). *Kultusz és értékrend multidiszciplináris megközelítése az általános iskolában* [I-es fokozati dolgozat]. Babeş-Bolyai Tudományegyetem.
- Vodolazkin, E. (2016. augusztus). *The new middle ages*. First Things. <https://www.firstthings.com/article/2016/08/the-new-middle-ages>
- Vojtek, S. (2017). Halott-e a Halotti Beszéd?. In D. Gy. Fenyő (Ed.), *Olvasóközpontú irodalomtanítás* (pp. 269–304). Két Egér Könyvek.

Lektorálta: dr. Gábor Csilla, egyetemi tanár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar

KOMMUNIKÁCIÓTUDOMÁNYI SZEKCIÓ 1:
FILM ÉS MŰVÉSZETEK SZEKCIÓ

A dolgozó nő és a szocialista nőkép

MIRON-VILIDÁR VIVIEN

*Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Magyar Néprajzi és Antropológiai Intézet,
Hungarológiai Doktori Iskola, doktorandusz, vivienmironvilidar@gmail.com*

Absztrakt. Tanulmányomban a *Dolgozó Nő* folyóirat (1948–1989) 60-as és 80-as évek közötti fotóarchívumából kiolvasható szocialista nőképet igyekszem részletesebben bemutatni. A folyóirat fotóit a Minerva-archívum, Miklósi Dénes és csapata vette gondozásba és végezte el a fotónegatívok, diapozitívek digitalizálását, amiket aztán elérhetővé tettek a Minerva galéria weboldalán. A képeket átnézve a következő kérdésre kerestem a választ: mit tudhatunk meg a *Dolgozó Nő* nőábrázolásán keresztül az adott kor nőkkel szemben támasztott elvárásairól, szerepkörökről és a női ideálról? A fotókon azt látjuk, hogy a nők éppen valamilyen szakmát tanulnak, gyereket nevelnek és irigylésre méltó szorgalommal és ügyességgel végzik a munkájukat, azt a munkát, amit addig inkább a férfiak végeztek. A képeken megjelenő női test nem kifejezetten vékony, nem a sminken és egyéb szépségügyi beavatkozásokon van a hangsúly. Ezek a nők inkább azt sugallják: a maguk stabil lábán állnak, figyelmük mindenre kiterjed, a házimunkán át a gyereknevelésig. A nőideált leginkább a munkabíró dolgozó női típus testesíti meg. A folyóirat négy jól elkülöníthető politikai korszakot él meg, ami a tartalmi és képi megjelenítést is befolyásolja. Ez alatt a negyven év alatt a nőkép is változik, mondhatni finomodik, illetve az elvárásokat illetően másra kerül át a hangsúly. A 60-as évek végétől kezd el a gyermekszülés és -nevelés, az anyaszerep egyre látványosabban megjelenni a képeken. A gyermekével tanuló anya többször több formában is megjelenő kép, amelyet sokszor a lap borítóképének is felhasználtak. A *Dolgozó Nő* folyóirat képi archívuma gazdag vizuális anyag, amelyen nyomon követhető a női szerepek megváltoztatása, alakítása azáltal, hogy az éppen hatalmon lévő kormányzat mit várt el a nőktől.

Kulcsszavak: *Dolgozó Nő*, nőkép, államszocializmus, Minerva fotóarchívum, kettős női szerep, feminizmus.

1. A Minerva-fotóarchívumról, amely a *Dolgozó Nő* folyóirat képi anyagát is befogadta

A fotóarchívumok létrejötte a képi gyűjteményen alapszik. A gyűjtemények állhatnak privát fotókból, amelyeket a bolhapiacra vásároltak össze az érdeklődők és/vagy egy adott fotográfus leszármazottainak az adományából, vagy ahogy a *Dolgozó Nő* (1948–1989) esetében is, a lap képeit megöröklő tulajdonos, Lőrincz Gyula képzőművész adományából.

A Minerva-archívum sajtófotó-gyűjteménye az 1965 és 1993 közötti kolozsvári *Igazság* és *Făclia* napilapok fotóriporterei által készített felvételeket tartalmazza 2022-ig, amikor a gyűjtemény a *Dolgozó Nő* folyóirat képeivel gazdagodott. A közel 60.000 fotónegatívból és diapozitívból álló archívum az elmúlt rendszer különféle hagyatékait, a propagandában használt anyagokat és dokumentumokat rögzíti.

A közel egy éven keresztül zajló digitalizálási folyamatot a *Kedves Bori / Dragă Bori* című kiállítással zárta le Răzvan Anton, Miklósi Dénes és csapata. A fotókat felhasználva vagy a fotókból inspirálódva a képzőművészek új műalkotásokat hoztak létre, így újraértelmezték és felhívták a figyelmet ezekre a fotókra, amelyek mindeddig nem voltak láthatók. A digitalizált képek a kiállítás után nyilvánosan elérhetők és megtekinthetők a Minerva-archívum weboldalán.

Fontos információ, hogy a *Dolgozó Nő* fotóarchívuma többnyire olyan képekből áll, amelyek nem voltak publikálva, de publikálási céllal készültek a lap számára. Természetesen olyan képek is találhatók, amelyeket kiválasztottak és a *Dolgozó Nő* címlapján vagy a lap hasábjain megjelentek. Az archívumban leginkább öt-tíz képből álló sorozatokat találunk egy adott témára, amiből hozzávetőlegesen egy-három képet publikáltak. A fotográfus feltehetően Ion Miclea-Mihale volt, aki a *Dolgozó Nő* fotóriportereként tevékenykedett. A fotósorozat több típusú képből álltak össze, például: ha a téma egy adott textilipari gyár bemutatása volt, akkor a képeken munkás női portrék és a textilgyár falain belül zajló csoportos jelenetek láthatók.

Tanulmányomban a *Dolgozó Nő* folyóirat 60-as és 80-as évek közötti fotóarchívumából kiolvasható szocialista nőképet igyekszem részletesebben bemutatni, a következő kérdésre keresve a választ: mit tudhatunk meg a *Dolgozó Nő* nőábrázolásán keresztül az adott kor nőkkel szemben támasztott elvárásairól, szerepkörökről és a női ideálról? A cél annak a feltárása, hogy ezek a „láthatatlan képek” mit mutatnak az adott kor nőképéről.

1. ábra: 1973, textilgyár

Forrás: Minerva fotóarchívuma

2. A kettős szerep – szocialista nőképben

„A női magazinok több mint egy évszázada a női szerepek megváltoztatásának leghatásosabb eszközei, és ez idő alatt, ma még inkább, mint eddig, következetesen dicsőítették mindazt, amit a kormányzat elvárt a nőktől” – írta Naomi Wolf 1999-ben *A szépség kultusza* című művében. Kádár Judit (2002) kifejti, hogy Naomi Wolf megállapítása természetesen a magyar női lapokra is vonatkozik, ezt annyival egészítem ki, hogy ilyen női magazin volt a magyar nyelvű *Dolgozó Nő* az államszocialista Romániában. Mivel Románia a keleti blokkhoz tartozott, a Szovjetunió hatása erősen érződött a gazdaságon és a politikai nézeteken. A romániai kommunizmus korai időszaka alatt elvárás volt, hogy a nők is munkába álljanak, és munkájukkal építsék az államszocializmust. Ez az elvárás a *Dolgozó Nő*ben is megjelenik: 1948-tól jelennek meg képek a magazinban, de a sztálini internacionalizmus jegyében nem az ország női vannak a fókuszban (Tóth Gödri, é. n.), hanem más szocialista országok társadalmában tevékenykedő női portrékat láthatunk a példastatuálás jegyében. Így az erős fizikumú, férfival látszólag egyenértékű (Kovácsné Magyarai, 2021, pp. 30) „dolgozó nő” az ideál, aki a szovjet politikai eszmék birtokában a szocializmust építi, és dolgozó nőként hasznos tagja a társadalomnak (Kovácsné Magyarai, 2021, pp. 29). „Románia elsősorban a nehéziparra koncentrált, a nők is ezen iparágakban kaptak helyet, a bányától kezdve, a vasúton át, a kohóig vagy a traktorig.” (Tóth Gödri, 2017, p. 386). Ugyanakkor a „militáns” nőképet közvetítő időszak ez (Tóth Gödri, 2017, p. 386).

A *Dolgozó Nő* a kezdetektől fogva olyan lap volt, melyben – ahogy Kádár Judit is sorolja, más nőknek szánt magazinokra vonatkoztatóan – nőkkel szemben támasztott elvárások, a foglalkozási struktúrákba betöltött szerepük, erkölcsi nézeteiket, viselkedésüket szabályozó normák voltak közvetítve. Az 50-es

évek közepétől Sztálin halálával bezárólag egyfajta enyhülés érzékelhető a lap tartalmi és képi megjelenítésén is. A fókuszba a Romániában munkálkodó nők kerülnek, valamint egyre kevesebb a nehézipari munkásnőportré a lapban (Tóth Gödri, é. n.). A munkát érintő tartalmak mellett megjelennek a szabadidőt és a művészetet is érintő, bemutató tartalmak. A 60-as évek közepétől ismét érzékelhető egy váltás a lapon, már szinte nyoma sincs az egykori emancipációs jellegű és szellemiségű tartalmaknak, a hangsúly másra tolódik. Egyre több az anyákat, gyerekeket nevelő nőket ábrázoló portré (Tóth Gödri, é. n.). A 70-es évektől a lap minősége romlik, a Ceaușescu-portrék vannak hangsúlyban a címlapokon (Tóth Gödri, é. n.), ám a nők ábrázolása marad a régi.

A Minerva-archívum digitalizált képeit végignézve, a nőkről készült portrékat szemlélve és elemezve az a következtetés vonható le, hogy ez a fajta szovjet nőkép, a dolgozó nő ideálja az archívum képein is visszaköszön, még ha árnyaltabban és szolidabban is. A 40-es évekből nincsenek fotók az archívumban, míg az 50-es évekből is csak az 1957-es évből található néhány kép. Éppen ezért a képi anyagot a 60–80-as évek képeire szűkítettem, ezeket elemzem.

A 60-as évek előzményei: Az 50-es évek második felétől megváltozik a nőkép, ami összekapcsolható a politikai változásokkal: míg az 50-es évek elején a nehéziparban, bányában dolgozó nő volt a nép hőse, aki férfiakhoz hasonlóan traktort is tud vezetni, és túlteljesíti a normát, addig az 50-es évek végén, 60-as évek elején a nők a textil- és bőriparban tűnnek fel, valamint „szövődékekben, fonodákban dolgoznak, de vidéken dolgozó tanítónőt és orvosnőt, a kolozsvári egyetemen oktató vegyésznot, frissen végzett román szakos tanárnőt, illetve színésznőket, írónőket is bemutat a *Dolgozó Nő*”, írja Sütő-Egeressy Zsuzsa a *Nőkép egy kommunista nőlapban* (2007) című írásában.

A változásnak az oka, hogy „a lap által korábban közvetített (munkás) nőkép nem volt reprezentatív, ami a munkába álló nők igényeit illeti.” (Sütő-Egeressy, 2007, 11. bekezdés) „Az is kiderül viszont, hogy a szülők elvárásai ellenére a propaganda által megteremtett nőkép időközben szervesen beépült az oktatásba: kolozsvári általános iskolások nemre való tekintet nélkül fa- és fémmegmunkálást tanulnak, középiskolás lányok géplakatosi gyakorlaton vesznek részt, a vasúti fűtőházat főként lánytanulók látogatják. (A *gyalu mellé tűt is*, 1958/3., 1958/7.)” (Sütő-Egeressy, 2007, 12. bekezdés). A háziasszonyok (azaz fizetett munkát nem végző nők) pedig nincsenek olyan státuszban, mint a munkásnők: Az egyik cikk szerint a munkásnőkkel szemben a háziasszonyok „úgy érzik – bármennyit is fáradnak – az ő munkájuknak »nincsen látszatja« és vajmi keveset hoz a konyhára. Pedig ahol három-négy gyermek van, jól fog a család fő keresetének kipótlása. Arról nem is beszélve, hogy hétéves korig a gyermekek az üzem bölcsődéjében vagy napközi otthonában a hazainál is jobb ellátásban részesülnek. Számtalanszor szóba került az is, hogy a házi munka mellett nincs meg az a »becsületünk« még férjeink szemében sem, mint az üzemekben dolgozó asszonyoknak. Gyakran tapasztalom, mennyire más egy munkásasszony, mint mi, háziasszonyok. Bátrabb hangon beszél, magabiztosabb

a fellépése, büszke munkájára, s a politikában is jobban eligazodik. (*Fogjunk hozzá!*, 1952/12.)” (Sütő-Egressy, 2007).

Az előzményekből, amelyet Sütő-Egressy Zsuzsa tanulmányából idéztem, képes bizonyítékok találhatók a képi archívumban. Ugyanakkor a 60-as évek közepétől, Ceaușescu diktátor hatalomra kerülésétől azért észlelhető több változás is, például a 1966-ban érvénybe lépett dekrétumt után látható, hogy a munkás nő képe mellett legalább akkora hangsúlyt kap a gyermekeit gondozó anyja képe.

Így az első megállapításom, hogy ebben az időben két nagyobb elvárás volt a nőkkel szemben: dolgozzon és gyereket szüljön-neveljen. Ahogy Sütő-Egressy Zsuzsa is írja: „a társadalom elvárásai a nők felé, a tradicionális női és férfi szerepek nem változtak olyan gyorsan, hogy a munkájának, hivatásának élő nőideál példája a mindennapokban is problémamentesen követhető legyen. A háztartási munka és gyermeknevelés továbbra is nagyrészt a nőkre hárult.” (Sütő-Egressy, 2007) Ami eleinte női egyenjogúságának tűnt, hogy a nők is munkába állhatnak, nem felszabadítás volt, hanem egy második teher felvétele, mert amellet, hogy a háztartás és gyereknevelés továbbra is a nő feladata volt, most már férfimunkát is végzett.

Lássunk néhány példát az archívum képeiből a dolgozó nő ideáljára:

Több dolgozó nőt ábrázoló portré is békaperspektívából ábrázolja a fotóalanyt, aki éppen a gyárban dolgozik, traktort vezetni tanul, szőlőt szed (ld. 4. sz. fotó). Ez a fajta kamerabeállítás azt sugallja, hogy a dolgozó nő a hős, aki munkájával fontos része a társadalomnak, s a rendszert építi. A könnyűipari munkások mellett mérnökök (2. ábra), tanárok és polgármesternők, sportolónő – sízónő, illetve a nő mint művész, például színésznő, (3. ábra), festő, keramikus is feltűnik a képeken.

2. ábra: 1972, mérnökség, nagyenyedi fogyasztói szövetkezet

Forrás: Minerva fotóarchívuma

3. ábra: 1969, Széles Anna színésznő

Forrás: Minerva fotóarchívuma

Az érzékelés kognitív folyamat, tehát egy kép befogadása a néző által aktív folyamat: a már meglévő háttértudásunk, emlékeink, gondolataink és érzéseink hívódhatnak elő, amelyek a kép befogadását meghatározzák. Több asszociáció is megjelenhet egy kép vagy műalkotás szemlélésével együtt. A paradicsomok mögött üldögélő lányról az első asszociáció lehetne akár Jan Vermeer van Delft *Leány gyöngy fülbevalóval* című festménye, pedig maga a lány beállítása egyáltalán nem egyezik a festményen lévő lányéval. Magamban mégis elneveztem ezt a képet: Leány piros kendővel. Ahogy Etel Adnan libanoni-amerikai költő, esszéíró és képzőművész mondta egy interjújában (Van Gogh Museum Extra, 2023) már a művészetkritika nem beszél a szépről, mert már nem divatos kifejezés. Mégis, mikor ránézünk erre a képre, nem jut eszünkbe az, hogy ez a kép szép? Szép, mert szép a lány, az arca smink nélkül, természetes puritanizmusában. Szép a kép, mert szabályszerűen van komponálva. Meglepő ez a szimmetriát szigorúan tartó kompozíció, amely inkább képzőművészeti fotográfia felé emeli a képet. A kép előterében egy elválasztó kordonként a sok faláda telis-tele paradicsommal, a ládák mögül néz ránk a sárga nyári ruhát viselő lány. Sárga ruháját egy rózsaszín hosszú ujjú inggel takarja el, ezzel védve vállát és karját. Azt feltételezhetnénk, hogy minden földműves ilyen szép ruhában dolgozik, de ne feledkezzünk meg arról a tényről, hogy a fotóalanyok a fényképezőgép jelenléte miatt akarva-akaratlanul is a legszebb oldalukat mutathatják, és legszebb ruhájukat vehetik fel. Főleg, ha azt is tudják, hogy egy nőknek szóló magazin lapjain jelenhet meg a róluk készült kép.

A lány tekintete nagyon szuggesztív: előre réved, bele a kamerába. Mire gondol? Vagy csak elfáradt a munkától, s pihen? A sorozat többi képén a lány mosolyog a többiek társaságában (ld. 8 sz. fotó), vagy egy másik fotón szőlőt eszik, ami a fotós által kért, megrendezett jelenet lehetett. Ez a kép, ahol a kamerába néz, más. Itt kilóg a valóság. Itt nincs póz és nincs lelkesedés. S pont ezért ragad meg ez a kép, mert itt valami a maga egyszerűségében és őszinteségében mindent feltár. A tekintete behoz egy újabb asszociációt, ami most nem képi asszociáció, hanem egy szövegrészletet: „Egyszóval a földműves elvesztette a hagyományait, a földművesek életformát váltottak. A földművelés osztályharc volt és győzelem a földtulajdonos fölött, az új hatalom, az új hatalom, az új ideológia kompetitív voltát és felsőbbrendűségét hivatott szemléltetni.” (Keszeg, 2018, p. 60)

4–5. ábra: 1967, C. A. P.

Forrás: Minerva fotóarchívuma

A kép címe a hely megjelölése is egyben, C. A. P. – azaz a romániai termelőszövetkezet egyik területe. Nyáron, augusztus 23-án készült a kép, 1967-ben. Keszeg Vilmos *Egy fénykép kontextusa. Gondolatok a hagyományról* (2018) című tanulmányában ír részletesen arról, hogy mi is zajlott Erdélyben, a faluban az 50-es évek elején: „kivetették a kvótát, az öt hektárnál nagyobb földdel rendelkező családfejeket kuláklistára írták.” (Keszeg, 2018, p. 58.) A továbbiakban arról olvashatunk, hogyan lehetetlenítették el és kényszerítették rá a gazdákat, hogy iratkozzanak be a „kollektívbe.” Gyakorlatilag elvették a földjüket, és elküldték őket a városba, gyárba dolgozni, vagy retentő kevés fizetésért napszámosi munkára fogták a parasztságot. Ennek és egyéb megszorítások következtében Románia gazdasága összeomlott, és a 70-80-as években sok helyen felütötte fejét az éhínség. A forradalom után jött a változás – azzal, hogy privatizált területek egy részét visszaadták a tulajdonosnak. Vajon ez látszik a lány tekintetében? A múlt és a jövő összeér egy ilyen pillantásban?

„Az anyaságot tanulni kell”, olvasható a *Dolgozó Nő* hasábjain, mellette pedig egy kettős portré az újszülött gyermekét szorosan magához ölelő anyáról. Az anya, a gyereket nevelő nő képe, a családjára éppen olyan szerves része az archívum női portréinak, mint a dolgozó nő é. „A korabeli propaganda szerint ugyan az állami intézmények tehermentesítik a dolgozó anyákat/háziasszonyokat (biztosítják az étkezést a kantinban, a gyerekek elhelyezését bölcsődében, óvodában), ám a valóságban többnyire komoly hiányosságok adódtak ezen a téren” – persze ezt a képek abszolút nem mutatták, csak a szakirodalomban olvashatjuk, vagy nagyanyáinktól kérdezhettünk meg. Mi az, amit mégis láthatunk?

Számtalan kettős portrét találunk, az anyát ölelő gyerek, az anya, aki csitítja gyermekét, aki a füzet, könyv fölött görnyed és tanítja gyermekét, valamint olyan kép is megtalálható, ahol a nő büszkén és boldogan üldögel hármas ikreivel.

6. ábra: 1977, hármás ikrek

Forrás: Minerva fotóarchívuma

7. ábra: 1986, csíkszeredai szüléset

Forrás: Minerva fotóarchívuma

„A szakmák változnak a különböző korszakokban, de az anya-szerep állandó, épp ezért nagyon sok címlapon a nők gyerekekkel jelennek meg vagy akár csak gyerekek tűnnek fel” – jegyezte meg ezt egy interjúban Tóth Gödri Iringó (2017. 01. 23.). Egy szülészetről is találunk pár képet: gyerekek inkubátorban, akiket gondos ápolói kezek igazgatnak, illetve egy anyuka, aki két bepólyált újszülöttjét tartja karjaiban, miközben a kórházi ágyban fekszik. Mellette nagy csokor szegfű, ami arra utal, hogy értékelendő és jutalmazásra méltó dolog történt a nő életében. Az egész sorozat nem mutat semmit magából a szülésből, csupán a körülményekről, amelyek igen szerények. Ezek a képek mintha azt üzennék, „megtörténnek a szülések a kórház falain belül”, és a fotós a szülések eredményét dokumentálja. Ami ezután van, az pedig minden nő dolga, boldogan és odadóan felügyelni a gyereket, és rendes elvtársat/elvtársnőt nevelni az ivadékból. Természetesen ez nem jelenik meg konkrétan a képen, de az anya gondos tekintete, ami a gyermekén nyugszik – az konkrétan reprezentálva van a képek által.

Az archívumban fellelhető egy tíz képkockából álló sorozat egy motortekercselő nőről. A fotográfus dolgozás, motortekercselés közben kapta lencsevégre a nőt, akiről leolvasható, hogy kissé zavarban van. Arcán egy halvány mosoly, tekintetét a munkáján pihenteti, vagy kinéz a képből. A fotós készített néhány meglepőbb beállítású képet is, mégpedig a motortekercsen keresztül fotózza le alanyát. Így a nőt körbe veszi a motor, keretet rajzolva köré. Ez akár lehet annak is a szimbóluma, hogy a munka „körbeöleli a nőt”. A nő tekintetét itt sem szegezi a kamerába, hol lefelé néz zavarában, hol felfelé egy mozdulat

közben, hol elnéz a távolba. A nő átlagos testalkatú, de semmiképpen sem vékony, sminkje nincs vagy csak annyira szolidan, hogy észrevehetetlen, és munkásuniformist visel. A sorozat azzal folytatódik, hogy a nőt feltehetően egy sportcsarnok előtt látjuk, szövetkabátban, két gyermeke társaságában. A sportcsarnokra azért gondolhatunk, hiszen a fiú kezében és vállán jégkorcsolyát és hokiütőt láthatunk. A következő képen már csak anyát és lányát látjuk, végezetül egy portrét, profilból, a nőről. A nők kettős szerepe ebben a sorozatban teljes mértékben reprezentálódik: a dolgozó nő, aki a gyár falait elhagyva gondoskodó anya.

8–9. ábra: 1977, motortekercselő

Forrás: Minerva fotóarchívuma

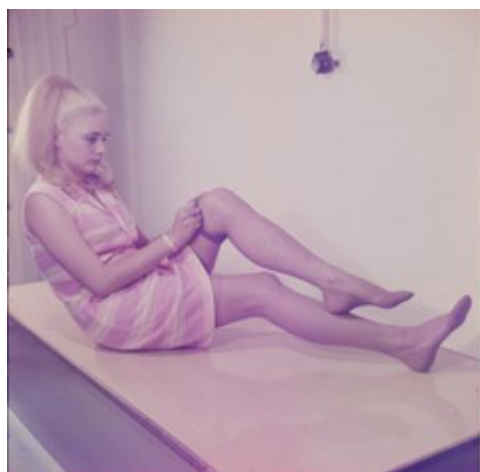
Hogy a nők munkába állítása lett volna a férfi és nők közötti egyenlőség megteremtésének és a nők felszabadításának az eszköze, ez napjainkból már tisztán látszik, hogy nem teljesen így van. Kovácsné Magyarai Hajnalka így fogalmaz disszertációjában: „Bár a hivatalos diskurzusokban a nők egyenlőek voltak a férfiakkal, a mindennapokban ez nem fedte a valóságot. A tradicionális női és férfi szerepek nem változtak olyan akcelerizált módon, hogy a munkájának, hivatásának élő nőideál példája a mindennapokban problémamentesen követhető lett volna. A háztartásvezetés továbbra is női feladatkörbe tartozott, így a nőkre az ígért »felszabadulás« helyett a valóságban kettős teher hárult.” (Kovácsné Magyarai, 2021, p. 31)

A kiválasztott nők, akikről a portrék készültek, feltehetően az ideált reprezentálják. Testalkatuk szempontjából nem lehet azt mondani, hogy robusztusak és izmosak, de nem is nádszálvékonyak. Egyik nő testalkata sem hasonlít a hatvanas évekből ismert Twigyéhez, aki divatba hozta az extra vékony testalkatot (Matelski, 2011, p. 42). Egyik nő sem a túl vékony kategória. Azt gondolom, hogy itt is tetten érhető az, amit Magyarai Hajnalka (2021) is megjegyez, miszerint különbség van az ötvenes években a Nyugat és a szovjetizálódó

keleti blokk által megalkotott ideális nőkép között: „Nyugaton az ultrafeminin, légies, vékony nő álomképét ünnepelték, míg a keleti blokkon a maga stabil lábakon álló és munkabíró dolgozó nő típusából kreáltak nőideált.” (Kovácsné Magyari, 2021, p. 28) A színésznők, modellek és az ünneplő nők vannak csak sminkelve, a legtöbb női portré, a dolgozó nőket és az anyákat leginkább a puritanizmus jellemzi, és a sminknélküliség, vagy nagyon szolidan megjelenő smink.

Mindez nem jelenti, hogy nem találunk divat- és reklámfotókat. „A reklámok az 1960-as évek közepétől, Nicolae Ceaușescu hatalomra kerülése után sokasodnak meg a *Dolgozó Nőben*, és legtöbbször a folyóirat hátlapján, egy színes hirdetésbe ékelve jelennek meg. Bár sok a helyi gyárak, vállalatok termékeit hirdető tartalom, a reklámnak egyfajta nevelő funkciója is volt: megmutatni a modern, szocialista társadalom vívmányait, az ideális értékrendet, a tökéletes életet, a bőséget, ami főleg az 1980-as években igencsak távol állt a valóságtól.” (Tóth & Zsizsmann, 2022. december 4., 3. bekezdés) A fotóarchívumban kozmetikai termékeket ábrázoló képet is találunk, illetve vasaló-, porszívóreklámot, amit szintén nők mellé rendeztek, illetve egy feltehetően nejlonharisnya-reklámot (10. ábra). A női testszörzet a 60-as évek végén, a 70-es évek elején teljesen eltűnik a női lábszárakról, és az amúgy sem nagyon „mutogatott” hónaljokról.

Egyetértek Tóth-Gödri Iringóval, aki megjegyzi, hogy „a központban mindig a fiatal nő áll, aki tette kész, előtte a jövő, építheti a szocializmust.” (Tóth Gödri, 2017. 01. 23., 4. bekezdés) Végignézve az archívumot, megállapíthatjuk, hogy idős nőt vagy nagymamát elvétve találunk, és kiderül, hogy „az idős nő képe egy címlapon sem látható a több mint 400-ból” (Tóth Gödri, 2017. 01. 23., 4. bekezdés). A folyóirat tartalmát is vizsgáló Tóth-Gödri megállapította, hogy a címlapok összhangban állnak a folyóirat szöveges tartalmával, a két elem együtt alakítja ki az ideális nő képét az olvasóban.

10. ábra: 1970, Szében, reklám
Forrás: Minerva fotóarchívuma

11. ábra: 1985, Marosvásárhely
Forrás: Minerva fotóarchívuma

Azt gondolom, hogyha önmagában csak az archívum fotóit elemezzük, sokkal árnyaltabb képet kaphatunk a kor nőképéről. A legtöbb fotó nem jelent meg, és a fotók egy-egy sorozat részei. Akarva-akaratlanul is találunk olyan fotót, amelyen feltűnhet, hogy miért nem publikálták, miért nem lett belőle címlapfotó. Az akkori kor számára „hibásnak” tartott képekre gondolkodok itt, amelyeken nem a kitörő örömmel való dolgozást szemlélhetjük, nem egy munkás hősnőt látunk, hanem egy egyszerű nőt, aki sokadik műszakban robotol, és lényé megviselt.

3. Összegzés

Végignézve a sorozatokat, az egymást követő képeket, felismerhető, hogy bár dokumentarista jelleggel készült felvételeket látunk, nagyon sok a megrendezett kép, amely az akkori rendszer szolgáltatának dokumentuma. Az utolsó kép, amit kiemelek az archívumból, egy kulcsfontosságú üzenetet hordoz. A kép (11. ábra) egy kisebb csoportot ábrázol, több különböző korosztályba tartozó nőt. Öltözkük az adott korban az elegáns kategóriába sorolható, szolidabban ki is vannak sminkelve, és hatból három nő szemöldöke az akkori kor divatjához igazodva vékonyra van szedve. Testalkatuk átlagosnak mondható, semmiképpen sem nevezhető vékonynak, egyesek inkább teltkarcsúak. A kép előterében egy virágcsokor látható, középen a női csoport, akinek egyik tagja a kamerába néz. A női csoport mögött egy kép látható, pontosabban egy portré, a kommunista Románia diktátorának a képmása: Nicolae Ceaușescu.

Napjainkban a fiatalabb generációk számára hangsúlyosabb, hogy a nyomtatott kiadványok helyett az online térben megjelenő sajtó, az algoritmus által irányított közösségimédia-felületeken megjelenő oldalakról informálódunk és inspirálódunk. Most, amikor a közösségi média platformjain megjelenő influenszerek világát éljük, kutatás és szinte egyféle nyomozás szükséges, hogy nyilvánvalóvá váljon, hogy milyen politikai, gazdasági és ipari rendszer irányítja, határozza meg a nőkkel szemben támasztott elvárásokat és egyéb viselkedést szabályozó normákat, valamint az éppen aktuálisan elfogadott szépségideálokat. A múlt nőképét, ami a Dolgozó Nő folyóiraton keresztül is hangsúlyosan közvetítődött, egy sokkal egyszerűbb nőképet mutat be, amit a XXI. századból jóval könnyebb vizsgálni, mint a jelen nőképét, ami sokkal szövevényesebb és korántsem egyértelmű. A Dolgozó Nő lap fotóinak felületén azt látjuk, hogy a nők szakmát tanulnak, gyereket nevelnek és férfiak által is irigylésre méltó szorgalommal és ügyességgel végzik a munkájukat, azt a munkát, amit eddig inkább ők, a férfiak végeztek. Önmagában, ha csak a fotók felületét szemléljük, levonható az a következtetés, hogygazdag vizuális anyaggal van dolgunk, amely az 50-es évek végétől a 80-as évek végéig a politikai korszakok által alakított női

szerepeket jeleníti meg, amit csak egy történelmi és szociológiai keret segítségével tudunk kontextusba helyezni, mivel a nők társadalmi pozíciójának, a női ideálnak az átalakulásáról csak e kontextus segítségével érhetünk el fotók felületén túli, mélyebb jelentéshez.

Irodalomjegyzék

- Kádár, J. (2002). „Otthonod az uradé” Három 20. századi magyar képes hetilap nőképe. *Médiakutató*, (tél). https://www.mediakutato.hu/cikk/2002_04_tel/07_otthonod_az_urade
- Keszeg, V. (2018). Egy fénykép kontextusa. Gondolatok a hagyományról. *Magyar Művészet*, (4), 58–65. <http://www.magyar-muveszet.hu/szerzok/keszeg-vilmos-dr>
- Kovácsné Magyar, H. (2021). *Trendi nő a szocializmusban, Szépségideálok és szépségápolási szokások a Kádár-korszakban*. [Doktori értekezés, Eszterházy Károly Egyetem] Uni-eszterhazy.hu. <http://disszertacio.uni-eszterhazy.hu/86/1/DISSZERT%C3%81CI%C3%93%20K.Magyar%20Hajnalka.pdf>
- Matelski, E. M. (2011). *The Color(s) of Perfection: the Feminine Body, Beauty Ideals, and Identity in Postwar America*. [Doktori értekezés, Loyola University] Loyola eCommons. https://ecommons.luc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1157&context=luc_diss
- Sütő-Egeressy, Zs. (2007). Nőkép egy kommunista nőlapban. *Korunk*, 18(3) <https://epa.oszk.hu/00400/00458/00123/2749.html>
- Tóth, H., & Zsizsmann, E. (2022. december 4.). Reklámfotók egy korból, amikor nem létezett piacgazdaság – a szocialista női magazin, a Dolgozó Nő képeiből válogattunk. *Transtex*. <https://transtex.ro/életmod/2022/12/04/dolgozo-no-folyoirat-szocializmus-romania-reklamfoto-minerva>
- Tóth-Gödri, I. (é. n.). Dolgozó Nő: az államszocialista Románia legfontosabb magyar nyelvű női magazinja. *Erdélyi Krónika*. Megtekintés 2023. 02. 08. <https://erdelyikronika.net/2017/08/21/dolgozo-no-egy-magazin-az-allamszocializmus-idejen/>
- Tóth-Gödri, I. (2017). A székely nő is dolgozik. Propaganda, művészet és korrájs A Dolgozó Nő székelyföldi vonatkozású címlapjain és szövegeiben. In Tóth-Bartos, A. (Ed.), *Acta Siculica 2016–2017* (pp. 385–395). Székely Nemzeti Múzeum. www.szn.ro/acta2016/acta_siculica2016_2017_385_395.pdf
- Tóth-Gödri, I. (2017. 01. 23). Állam- és posztiszocializmus – posztkonferenciális összefoglaló II. A Szem. <https://aszem.info/2017/01/allam-es-posztiszocializmus-ii/>
- Van Gogh Museum Extra (2023). *Etel Adnan - Colour as Language* [Video]. YouTube. <https://youtu.be/odzjLhDDKdc?si=406VbrqYiyCBro-I>

**Lektorálta: Dr. Tánczos Vilmos, habilitált egyetemi tanár,
Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Magyar Néprajzi és Antropológiai
Intézet, Hungarológiai Doktori Iskola**

KOMMUNIKÁCIÓTUDOMÁNYI SZEKCIÓ 2: KOMMUNIKÁCIÓ ÉS ÚJSÁGÍRÁS

Mi történt az elmúlt tíz évben? Avagy a gif-ek időbeli változása

CSÓKA-ANTAL ERIKA-ZITA

*Babes–Bolyai Tudományegyetem, Kommunikáció, Közkapcsolatok és Reklám
Doktori Iskola, doktorandusz, csoka.erikazita@gmail.com*

Absztrakt. A vizualitás egyre nagyobb teret nyer mindennapi életünkben. Online beszélgetéseink során is fontosnak érezzük, hogy metakommunikációs jelzéseinket pótoljuk, és a közvetített beszélgetéseink minél inkább hasonlítsanak az élőbeszédhez. Ebben segítenek az online érzelemlifejezőink – legyen az egy színes emoji, egy szellemes mém vagy egy lendületes GIF. Ezek közül mégis a kis mozgóképek többnek bizonyulnak, mint csupán animációk; egy-egy pillanatban tömörítik az érzelmeket, a humort, vagy éppen a gondolatokat, és az internetes párbeszéd fontos elemévé válnak. Keletkezésük óta a GIF-ek hosszú utat jártak be a digitális térben, voltak már jelen a korai web korszakában webdesign elemként, aztán a Tumblre-ön kiemelő elemként, napjainkban pedig online beszélgetéseink fontos elemei, lehetőséget adva a felhasználóknak, hogy érzéseiket, reakciójukat vagy épp állapotukat kifejezzék egy popkultúrából származó hurról mozgókép által. Bár a kommunikációtudomány területén még mindig új kutatási témának számítanak, a GIF-eket tanulmányozták már összetételük, sikertényezőik vagy akár kultúra-specifikus tulajdonságaik szempontjából is, azonban még mindig vannak vakfoltok a területen, különösen tipologizálásukat illetően. Hasonlóan a mémekhez, a GIF-ek is a netfolklór részét képezik, és a digitális térben létrejövő kreativitás egyik megnyilvánulásának tekinthetőek.

Jelenlegi kutatásomban a GIF-ek időbeli változását vizsgálom egy tíz éves időszakot (2013-2022) véve alapul. A vizsgált minta egy 100 darabból álló GIF-adatbázis, mely az elmúlt tíz év leggyakrabban használt GIF-jeit reprezentálja. A kutatásom célja, hogy feltárja a GIF-ek fejlődését az elmúlt évtizedben. Kíváncsi vagyok, hogy milyen tényezők, események és kulturális változások játszottak szerepet ebben a folyamatban, és ezek miként nyilvánulnak meg a GIF-ekben. A kutatás módszertana a tartalomelemzésre épül. Ennek keretében a főbb kérdések közé tartozik, hogy milyen változásokon és fejlődésen mentek keresztül a GIF-ek az elmúlt évtized során, és milyen témák, események, vagy kulturális mozzanatok hatottak a GIF-ek kialakulására és terjedésére, illetve mi a jellemző napjaink népszerű GIF-jeire a kompozíciójukat illetően.

Kulcsszavak: GIF, vizualitás, digitális tér, netfolklór

1. Digitalizáció és netnyelvészet

Az elmúlt évtizedben számos jelentős átalakulás történt, de kiemelkedik a digitalizáció és az internet széleskörű elterjedése, amely forradalmasította a globális kapcsolattartást. Ezek a fejlemények eredményeként megjelentek különböző személyre szabott tartalmak, és a mobiltechnológia, okostelefonok gyors fejlődése is számottevő változásokat hozott. Az 5G hálózat megjelenése és a mesterséges intelligencia térnyerése tovább fokozta ezt. Az eszközeinkre és viselkedésünkre gyakorolt hatások mellett átalakult a kommunikáció és a nyelv területe is, létrehozva a digitális kommunikációt.

Az internet elterjedésével virtuális közösségek jöttek létre, sajátos nyelvezettel, amely az írott és beszélt nyelv vonásait ötvözte. A nyelvi változatosság megkülönböztető jegyei többfélék lehetnek, az írott nyelv esetén beszélhetünk grafikai, ortográfiai, nyelvtani, lexikális, illetve diskurzusbéli jellemzőkről. A beszélt nyelv pedig ezek mellett kiegészült fonológiai és fonetikai jellemzőkkel.

Ebben az újszerű digitális kommunikációban egy sajátos keveredési folyamat figyelhető meg, amely az időbeli közelség és térbeli távolság alapján mediálisan az írásbeliséghez, míg konceptuálisan a szóbeliséghez tartozik (Veszelszki, 2015). Ez azzal magyarázható, hogy a digitális kommunikáció során a kommunikáció írásban, számítógépek által közvetítve történik, miközben a nyelvezet nem annyira megformált, és az élőbeszédhez hasonlít azáltal, hogy gyors az információcsere, illetve a képiség is fontos szerepet nyer, mint információhordozó.

A technológiai fejlődés által jellegzetes nyelvfejlődés vette kezdetét, amit David Crystal netnyelvészetnek, Wirth írott csevegésnek, míg Veszelszki Ágnes digilektusnak nevezett el. A digitális nyelvváltozás egyik lényeges tulajdonsága az, hogy a technológia vagy a médium lehetőségei és korlátai határozzák meg a nyelvi viselkedést (Veszelszki, 2016). Ebből a tulajdonságából adódóan a nyelv állandó változásban van, és folyamatosan lépést kell tartania a technológiai újításokkal és változásokkal. A nyelv változásai között megemlíthetők az újonnan megjelenő szavak, amelyeket a médium léte határoz meg; a mobilüzenetek és a nyelv átalakulása – rövidítések, neologizmusok, idegennyelvből beépült vagy átvett szavak; és a keresőszavak, vagy másnéven hashtagek. A nyelv fejlődése során bekövetkezett jelentős változások között kiemelendő a vizualitás térnyerése, amit jól példáznak a közösségimédia-platformokra feltöltött képek, és, a képernyőn nagy szerepet kapnak az operációs rendszerek ikonjai. Ezek a vizuális elemek nem csupán dekorációként vagy esztétikai kiegészítőként jelennek meg, hanem kulcsszerepet játszanak a digitális kommunikációban és a mindennapi közlésben (Veszelszki, 2015). A nyelv és a vizualitás összefonódása gazdagabb és sokszínűbb kifejezési formákat teremt, amelyek hatékonyan szolgálják a különböző nyelvi igényeket és kifejezési szándékokat.

Az előzőleg említett változások nyomán látható, hogy a netnyelv a gyors, azonnali interakciók felé hajlik, ami közelít az élőbeszédhez, így egyre nagyobb

igény merül fel az érzelmek átadására is (Crystal, 2006, p. 38). Az érzelmkifejezés terén új eszközök jelentek meg, amelyek a hagyományos verbális érzelmeleírás mellett az online szöveggörnyezetben olyan vizuális elemeket jelentenek, mint az emotikonok, GIF-ek vagy mémek. Ezek a kifejezésmódok kifejezetten arra szolgálnak, hogy metakommunikációs jelzéseket helyettesítsenek, például a mimika, gesztusok vagy testtartás jelzéseire szolgáljanak az online térben. Bódi László emotikonokról szóló kutatása rámutat, hogy az internetes kommunikációban a vizuális jelek és szimbólumok legalább annyira fontosak, mint az írott szöveg (Bódi, 2001).

Ezek a vizuális elemek kiegészítik vagy akár helyettesítik a hagyományos nyelvi kifejezésmódokat, és a digitális kommunikáció során széleskörű értelmezési lehetőségeket nyitnak meg. Az emotikonok, GIF-ek és mémek nem csupán a szöveg érzelmi tartalmát erősítik, hanem személyesebbé és színesebbé teszik a kommunikációt. Ezek segítségével az emberek képesek kreatívan és hatékonyan kifejezni érzelmi állapotukat, gazdagabbá tenni az online párbeszédeket (Bódi, 2001).

2. GIF (Graphic Interchange Format)

A GIF, vagy más néven Graphic Interchange Format egy tömörített digitális képfájltípus, amely az internet kezdeti időszakában kiemelkedő volt az első elterjedt képfájlok között. Ez a formátum kifejezetten arra lett tervezve, hogy hatékonyan és gyorsan jelenítse meg a képeket az online környezetben. Eredeti koncepciója a grafikus elemek könnyű megosztását célozta, amivel jelentősen hozzájárult az interaktív és dinamikus tartalmak térnyeréséhez az online világban (Eppink, 2014). Kommunikációtudományi szempontból ma a GIF-ek rövid mozgóképek, amelyek a digitális kommunikációban különböző beszélgetési szituációkban válaszul, reakcióként küldhetőek, érzelmkifejezésre szolgálnak, az emotikonoknál intenzívebb érzelmkifejezési formának tekinthetők, nagyrészt ismert filmekből kivágott jeleneteket mutatnak meg, egyik fő alkotóelemük a humor, és stilisztikai értelemben élnek a túlzás eszközével (Veszelszki, 2015, p. 79).

Történetüket tekintve a GIF-ek hosszú utat jártak be. A GIF-ek keletkezési időpontja 1987-re tehető. Ekkor, Steve Wilhite, a CompuServe mérnöke létrehozott egy olyan képfájltípusot, amely veszteségmentes adatkompressziót használt. A korai web korszakában a GIF ideális módszer volt a vizuális tartalom és a mozgás hozzáadására egy webhelyhez, egy olyan időszakban, amikor a sávszélesség korlátozott volt, a videó- és képszerkesztő szoftverek pedig kevésbé voltak kifinomultak, tehát ebben az időben a GIF-ek esztétikai funkciót töltöttek be. Az ezt követő időszakban csökkent a GIF-ek népszerűsége, eltűntek a köztudatból. 2010 volt az az év, amikor újra felbukkantak a Tumblr közösségi oldalon. Az ott megjelenő, a popkultúrából származó, kivágott kis jelenetek

ugyancsak esztétikai célt szolgáltak, mivel a felhasználók, a GIF-eket kiegészítésként használták blogbejegyzéseikhez. Az idő előrehaladtával folyamatosan növekedett a GIF-ek népszerűsége, és a 2013-as év kiemelkedő fontosságú volt ezen a téren. Ebben az évben jelentek meg az első GIF-galériák, mint például a Giphy, és később a Tenor, amelyeknek azzal a céllal jöttek létre, hogy a GIF-ek gyűjtőhelyeként szolgáljanak és működjenek. Ezáltal a GIF-ek könnyebben hozzáférhetőkké szélesebb körben elérhetőkké váltak, és megjelenhettek a különböző közösségi média-platformokon, mint például a MySpace-en, Facebookon vagy a Redditen. A GIF-galériák lehetővé tették a felhasználók számára, hogy könnyen böngésszenek és válogassanak a különböző témájú GIF-ek között, és egyszerűen megosszák azokat a saját profiljukon vagy más platformokon. A GIF-galériák megteremtették az alapot a GIF-ek szélesebb körű és könnyebb elérhetőségéhez, ezáltal hozzájárulva a digitális kultúrában betöltött szerepük növekedéséhez. A GIF széleskörben alkalmazott online kommunikációs eszközzé vált, amely legtöbbször egy film vagy TV műsor részletei ragadta ki, és arra volt hivatott, hogy kifejezzon egy érzést, vagy egy reakciót. Az amerikai Jason Eppink a *The brief history of GIFs* című munkájában úgy fogalmaz, hogy a GIF küldés egy reakció, amely azt mutatja, hogy HIFW (How I Feel When), azaz, hogy érzem magam, amikor, illetve MRW (My Reaction When), vagyis milyen az én reakcióm, egy adott helyzetben (Eppink, 2014, p. 303).

Tovább haladva a GIF-ek történetében 2016 egy jelentős mérföldkőnek számít, mivel ebben az évben megjelentek olyan chat alkalmazásokban, mint a Messenger, iMessage és WhatsApp. Ezáltal a felhasználóknak már nem kellett külön keresniük a GIF-galériákban, majd beilleszteniük az adott GIF-et, hanem közvetlenül az alkalmazások belső felületén, a billentyűzetbe integrálva váltak elérhetővé az emoji tárházak mellett. Ez az új lehetőség gyorsabbá és egyszerűbbé tette a GIF-ek használatát a beszélgetésekben, miközben hozzájárult a kifejezőkészség bővüléséhez az üzenetküldő platformokon. A GIF-ek beépítése az ilyen alkalmazásokba a kommunikáció dinamikusságát és személyességét növelte, hiszen a felhasználók könnyen és azonnal kifejezhették érzéseiket és reakcióikat animált képek formájában, ami tovább segítette a GIF-ek integrációját a mindennapi online kommunikációba.

Napjainkban a GIF-ek tárháza egyre növekedik. A Giphy gyűjtőfelület 2022-es adatai alapján 700 millió napi felhasználóval rendelkezik, akik naponta több mint 10 milliárd GIF-et néznek és használnak (Giphy, 2023). Az újonnan bekerülő popkulturális termékek jelenetei mellett, olyan hatalmas márkák, mint a Starbucks, a Netflix, a Google és a Paramount potenciált láttak a GIF-ek által történő hirdetésben, és ezáltal teljesen megváltoztatták a módját annak, ahogyan a közösségi médiában hirdetnek. Ilyen példa a HBO *Sárkányok háza* sorozata is, ahol már eleve olyan jeleneteket gyártottak, amelyek könnyedén keretragdíthatók, és eléggé kifejezőek ahhoz, hogy sikeres GIF-ek legyenek (Guardian, 2022).

A GIF-ek sikerüket az olyan főbb tulajdonságaiknak köszönhetik, mint az affektusok bemutatása, a poliszémia és az ismétlés (Milter & Highfield, 2017). A

GIF-ek képesek intenzívebben átadni az érzéseket más képernyő-alapú érzelm-kifejezőkkel ellentétben. Míg egy emotikon általában mimikát ábrázol, a GIF-ek képesek a mimika mellett, a gesztusokat, testmozgást vagy akár szemjátékot is megjeleníteni, ráadásul mindezt mozgásban, ami a nonverbális kommunikáció olvasásában különösen fontos. A GIF-ek képesek bonyolultabb ötleteket, érzelmeket és reakciókat közvetíteni, és használatuk során megjelenik egyfajta összekacsintás, vagyis egyfajta inside joke [belső vicc], ami a közös élményekre alapul, ezáltal a mozgóképek sajátos értelmet nyernek. Ez segít abban, hogy az érzést vagy reakciót intenzívebben, árnyaltabban vagy akár komplexebben lehessen átadni.

A GIF-ek második sikertényezője a poliszémia és az ez által létrejövő dekontextualizációs folyamat, ami azt jelenti, hogy a GIF-ek bármilyen helyzetben, bárki által alkalmazhatóvá válnak, függetlenül attól, hogy ismerik-e az eredeti, kezdeti szöveggörnyezetét. A dekontextualizáció által egy részleges narratíva jön létre, ami által új jelentés születik, így egy GIF jelentése változhat attól függően, hogy ki és milyen kontextusban használja (Milter & Highfield, 2017). A GIF-et az ismétlődés is különlegessé teszi. Ezáltal meghaladja a kép tulajdonságait, és hasonlítani kezd a videó formátumára, azzal a különbséggel, hogy állandó mozgásban van. Az ismétlődés lehetővé teszi, hogy egyetlen GIF több jelentést hordozzon (Ash, 2015). A hurkolt ismétlődés növeli a GIF-ek poliszémiáját, bonyolítja a jelentésalkotás lehetőségeit is. Az ismétlődés új jelentésrétegeket tud létrehozni, hangsúlyozhat egy szereplőt, vagy jelenetet, melyet a felhasználó a végtelenségig ismétlődve tekinthet meg. Ennek egy másik jelentősége az, hogy nehéz a mozgókép kezdetét és végét azonosítani. A GIF egy végtelenségig ismétlődő örök érzést közvetít (Newman, 2014).

A GIF-ek dinamikus tulajdonságuknak köszönhetően az időbeliség aspektusát is bevonják az érzelmkifejezés eszköztárában (Veszelszki, 2015). A hurkolt mozgás által a GIF kivonja a lezárhatóság, mulandóság érzését a kommunikációs aktusból.

3. Kutatás

A „Mi történt az elmúlt évtizedben?” kérdést a GIF-ek tízéves periódus alatt történt változásainak vizsgálatával közelítettem meg. Arra összpontosítottam, hogy az 2013 és 2022 közötti időszakban milyen főbb változások jellemezték a GIF-eket, és melyek azok a jellemzők, amelyek napjaink GIF-jeire érvényesek. Kvalitatív kutatásom keretében azzal foglalkoztam, hogy megértsem, hogyan változott meg a GIF-ek felépítése és kompozíciója az évek során, esetleg megfigyelhetőek-e állandó trendek és tulajdonságok.

A kutatáshoz összeállítottam egy 100 darabból álló GIF-adatbázist, amely tartalmazta az elmúlt tíz év legnépszerűbb tíz GIF-jét évente. Az adatbázis a

Giphy GIF-galériájából származik, ahol minden év végén közzéteszik a legnépszerűbb GIF-ekről szóló információkat a Medium weboldalon.

Módszertani szempontból tartalomelemzést alkalmaztam a kutatás során. Ez azt jelenti, hogy részletesen elemeztem a GIF-ek tartalmi jellemzőit, beleértve témájukat, felépítésüket, kompozíciójukat és más releváns elemeket. Ennek segítségével próbáltam feltárni, hogyan változtak meg a GIF-ek az elmúlt évtized során és milyen tendenciák figyelhetők meg a struktúrájukban és kialakításukban.

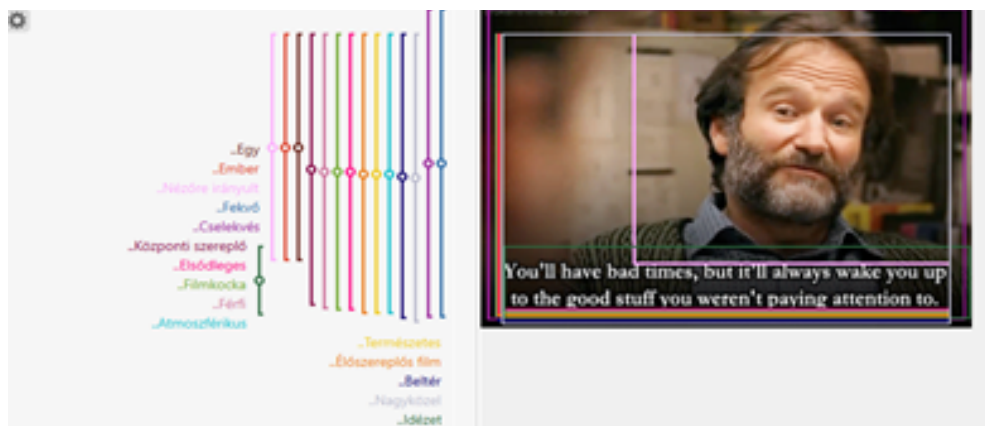
A kutatás első szakaszában összeállítottam egy 16 kódból álló GIF-elemzési keretrendszert, amely egyszerre vonatkozott a GIF-ek általános jellemzőire a szakirodalom alapján (kategória, forrás stb.), a kompozíciós elemekre (szereplő, helyszín, verbális kódok stb.), valamint a GIF-ek lényeges technikai tulajdonságaira (mozgás, képi aktusok stb.).

Kód	Altípus	Kód	Altípus
Elrendezés	Fekvő	Szereplők száma	Egy
	Álló		Kettő
	Négyzet		Több
GIF kategória (D.Rourke, 2012)	Filmkocka	Szereplők neme	Férfi
	Klasszikus		Nő
	Glitch		Egyéb
	Mash-up	Központi szereplő	Ember
	Művészi		Állat
Forrás	Médiaesemény		Tárgy
	Sportesemény	Fókusz	Egyéb
	Előszereplős film		Érzelem
	Előszereplős sorozat		Cselekvés
	Animációs film	Mozgás	Elsődleges
	Animációs sorozat		Másodlagos
	Youtube videó	Mozgás tárgya	Központi szereplő
Helyszín és környezet	Egyéb		Szöveg
	Beltér		Hátér
	Külsér	Nonverbális csatorna	Testnyelv
	Egyéb		Nézéscselekvés
Háttér	Természetes		Gesztus
	Egyszerűsített	Verbális kód	Mimika
Térbeli perspektíva	Lineáris		Szöveges
	Atmoszférakus		Szöveg nélküli
Kameraállás	Nagyközel		
	Közel		
	Kistávól		
	Távol		

1. ábra: GIF elemzési kódrendszer

Forrás: saját szerkesztés

A tartalomelemzéshez a MAXQDA tartalomelemzési programot használtam. A szoftver segítségével könnyen és hatékonyan tudtam elemezni a GIF-eket, és a címkék segítettek strukturálni az elemzést. A program lehetővé tette, hogy részletesebben vizsgáljam a GIF-ek tartalmát, és kinyerjem a különböző kategóriákat és jellemzőket. Ezáltal a kutatásomnak egy átfogó és strukturált alapját teremtettem meg a GIF-ek tartalmának és jellemzőinek elemzéséhez. A második kutatási szakaszában a szoftver segítségével kódokkal láttam el a száz GIF-et, amint azt az alábbi ábra is részletesen bemutatja. Mindegyik GIF-hez általánosan 16 címkét rendeltem, ugyanakkor kiemelendő, hogy bizonyos esetekben megfigyelhetőek voltak kódcsoportok közötti együttes előfordulások. Ezen egyezések lehetőséget nyújtottak a kutatás során azonos kulcsjellemzők vagy témák azonosítására, és hozzájárultak a GIF-ek strukturált és részletes elemzéséhez.

2. ábra: GIF-kódolás a MAXQDA szoftver segítségével

Forrás: saját szerkesztés

Bár a MAXQDA eredetileg szöveges adatok elemzésére kifejlesztett program, ennek ellenére kiválóan bizonyult a GIF-ek elemzésére is. Nemcsak a kódolásban nyújtott segítséget, hanem számos más lehetőséget is biztosított, amelyek segítségével összehasonlíthattam és számszerűsíthettem a legnépszerűbb kategóriákat.

A programnak köszönhetően nem csupán a GIF-ek egyedi kódolását végeztem el hatékonyan, de kihasználtam azokat a funkciókat is, amelyek lehetővé tették a különböző kódok közötti összehasonlítást és az adatok számszerűsítését, és könnyen vizualizálhatóvá váltak a legkiemelkedőbb kategóriák a GIF-ek esetében.

A kódolási folyamat eredményeként részletes és átfogó képet kaptam arról, hogy milyen összetevők alkotják a megfelelő GIF-et. Az alábbi ábra szemlélteti a különböző kódolási szempontokat, amelyek meghatározzák napjaink GIF-jei esetében. Ez alapján a „megfelelő-GIF”-et jellemzi, hogy az elrendezése fekvő, popkulturából származó filmkocka jelenet, ahol általában

egy szereplő van, aki ember, nemtől és helyszíntől független, nézőre irányult, hangsúlyos szerepet kap a mimika és a gesztusok. A technikai tulajdonságait illetően a mozgás elsődleges, és a központi szereplő a tárgya. A kameraállás közeli, a térbeli perspektíva atmoszférikus, és a GIF lehet akár szöveges vagy szövegnélküli.

3. ábra: A „megfelelő GIF” a kódolás alapján

Forrás: saját szerkesztés

Egy másik ilyen lehetőség, amit kihasználtam, a kereszttáblák létrehozása volt. Ez a funkció lehetővé tette, hogy évekre bontva tekintsem át a kódok eloszlását. A kereszttáblák segítségével részletesen feltérképezhettem a tíz év során bekövetkezett jelentős változásokat, és láthatóvá vált, hogyan fejlődtek a GIF-ek. A kereszttáblák kiemelték azokat az éveket, amelyekben a többihez képest valamely kód gyakoribb volt, lehetővé téve a kutatásom számára, hogy azonosítsam és elemezzem azokat az időszakokat, amelyek különösen fontosak, vagy jellegzetesek voltak a GIF-ek fejlődése szempontjából.

4. Főbb időbeli változások

Elemzésem során három jelentős időbeli változást azonosítottam, amelyek meghatározó módon formálták a GIF-ek tartalmi jellegét és vonzerejét. A változásokat a kódok együttes előfordulásainak változásai alapján azonosítottam.

4.1. Emberábrázolás és a popkultúra beépülése

Az első jelentős időbeli változás a popkultúra mélyebb beépülése volt a GIF-ek világába. A popkultúrához soroltam az animációs vagy élőszereplős filmeket és sorozatokat, illetve a média- és sporteseményeket is.

Megfigyelhető, hogy emellett az embereket ábrázoló GIF-ek száma folyamatosan növekedett az évek során. Míg 2014-ben csupán hat ilyen típusú GIF volt az adatbázisban, addig 2022-re ez a szám kilencre emelkedett. Ez azt mutatja, hogy az emberek ábrázolása egyre fontosabbá vált a GIF-ek esetében. Emellett érdemes kiemelni, hogy az emberábrázolás mellett egyre hangsúlyosabbá vált a háttértudás fontosságának növekedése a GIF-ek jelentésében. A kivágott mozgó jelenetek egyre inkább popkulturális termékekből származnak, legyen az egy élőszereplős film vagy sorozat. Ez a változás azt jelzi, hogy a GIF-ek nem csupán általános kifejezőeszközök, hanem aktívan részt vesznek a popkultúra és a médiaművészetek terjesztésében és teremtésében is. A változás mögött az áll, hogy az egyén nyelvhasználatában minden olyan médium és popkulturális termék beépült az elsődleges diskurzusban, amelyet fogyaszt. Ide tartoznak a filmek, sorozatok, médiaesemények stb., és ezek az elemek elsődleges beszédmóddá váltak az egyén kommunikációjában.

Ezek a popkultúrából származó GIF-ek nem csupán információt szolgáltatnak, hanem az érzelem- és reakciókifejezési is fontos szerepet játszanak. A fontosságukat az is hangsúlyozza, hogy az emberek gyakran használnak ismert jeleneteket vagy ikonikus alakokat az érzéseik és reakcióik kifejezésére. Mindez a szükséglet a kapcsolódásra és az azonosulásra erősíti a popkulturális elemek iránti igényt, és hangsúlyozza annak fontosságát, hogy ezeket az elemeket be tudjuk kapcsolni a háttértudásunkba. Ebben az összefüggésben a popkulturális műveltség nem csupán egy kulturális kiegészítő, hanem egyfajta közös nyelv, amely lehetővé teszi az emberek számára, hogy mélyebben megértsék egymást és az egymással való kapcsolatukat.

4.2. A GIF-ek funkció-változása

A GIF-ek funkciójáról a szakirodalom is úgy vélekedik, hogy ezek olyan mozgóképek, amelyek arra hivatottak, hogy érzést vagy reakciót fejezzenek ki, és általában a humor a legerősebb sajátosságuk, ebben is hasonlóságot mutatva az internetes mémekkel (Veszelszki, 2016). A GIF-ek időbeli változásai között azonban egy év kiemelkedik a többi közül: a 2020-as év.

A 2020-as évben megfigyelhető, hogy a filmkockákra épülő GIF-ek, azaz azok, amelyekhez valamilyen háttértudás kapcsolható, kevésbé hangsúlyosak. Ellenben a művészi GIF-ek kategóriájában jelentős növekedés tapasztalható. Ezek az animációk művészi igénnyel készülnek, és kreatív, esztétikai vagy művészi célokat szolgálnak. A 2020-as évben nyolc ilyen művészi GIF található, főbb jellemzőjük, hogy a háttér egyszerű, a mozgás tárgya a központi szereplő, és általában kapcsolódik hozzá egy verbális kód, ami nem idézet, hanem egy hozzárendelt szöveg, és ebben az évben különösen erős érzés az empátia.

A jelenség magyarázata a 2020-as év és a vilájárvány hatásaira vezethető vissza. Az elszigeteltség miatt az emberi kapcsolatok korlátozódtak, így a

GIF-ek esetében nem a humor, hanem az empátia és az összetartozás váltak fő kifejezendő érzésekké. A GIF-ek rugalmasan alkalmazkodtak a járványhelyzethez, tükrözve a társadalmi és érzelmi változásokat, és ezáltal váltak egyfajta digitális kifejezésmóddá a nehéz időszakokban.

4.3. Technológiai változások

A harmadik kiemelkedő változás a GIF-ek technikai fejlődése, amit a technológia és eszközök folyamatos fejlődése magyaráz. Megfigyelhető, hogy a GIF-ek esetében a mozgás tárgya egyre inkább a központi szereplőre összpontosul, és kiemelkedik a mimika és a gesztusok fontossága. Ez azt sugallja, hogy az emberek preferenciái a közelebbi és kifejezőbb mozdulatok felé tolódnak el. A GIF-ek technikai tulajdonságai között észrevehető a közeli kameraállás növekvő jelentősége, ahol az arc és a mellkas jelzései kerülnek a fókuszba. A nagyközeli kameraállások száma is emelkedett: míg 2013-ban csak egy ilyen ábrázolás volt, 2016 és 2017 között már hétre növekedett ez a szám. Ezenkívül a GIF-ek elrendezésében is változások figyelhetők meg: míg 2017-ben az álló, fekvő és négyzetes formátumok egyformán oszlottak meg, addig 2023-ban a fekvő formátumok aránya hét, az álló formátumoké pedig három volt.

Ezen technikai változásokat az indokolja, hogy a GIF-ek képesek voltak alkalmazkodni a technológiai változásokhoz, beleértve az eszközök miniatürizálását. Ezért a középpontba egyetlen szereplő került, és az ábrázolások minél közelebbi megjelenítése vált jellemzővé. Egy másik magyarázat az, hogy a GIF-ek integrálódtak a közösségi média és az üzenetküldő alkalmazások mindennapi kommunikációjába. Ennek következtében a GIF-ek esztétikai funkciója másodlagos lett, és helyét átvették a kommunikációs funkciók, mint például beszélgetés indítása, figyelemfelkeltés, vagy akár beszélgetés lezárása. Ezen változások révén a GIF-ek a digitális kifejezésmódok dinamikusabb és alkalmazkodóbb formájává váltak.

5. Összegzés és konklúziók

A kutatásom részletesen bemutatta a GIF-ek átalakulását az elmúlt tíz év során. A megfigyelések alapján arra a következtetésre jutottam, az utóbbi évtizedben a GIF-ek képesek voltak sikeresen ellenállni a technológiai változásoknak, megőrizve relevanciájukat, és nem ismétlődött meg velük az, ami a kilencvenes években volt tapasztalható, azaz a köztudatból való eltűnés.

Az eredmények rámutatnak arra, hogy a GIF-ek rugalmasan alkalmazkodtak a digitalizáció által hozott olyan online kommunikációs változásokhoz, mint a nonverbális jelek hiánya vagy az eszközök miniatürizálása.

Ezen kívül a GIF-ek sikeresen követték a trendeket, és integrálták magukat a popkultúrába, ami hozzájárult népszerűségük hullámzó, de stabil fenntartásához.

Az időállóságuknak további magyarázata az, hogy sikerült beágyazódniuk a közösségi média alkalmazásaiba. Ezen platformokon keresztül a GIF-ek a digitális kommunikáció szerves részévé váltak, ahol a billentyűzetekbe integrált GIF-keresők révén könnyen hozzáférhetőek. Ez a beilleszkedés új lehetőségeket nyitott meg a digitális kommunikáció számára, lehetővé téve a kreatív és innovatív metakommunikációs jelzések kifejezését popkulturális elemekkel ötvözve. Ennek eredményeképpen a GIF-ek egyfajta digitális kifejezőmóddá váltak, amelyek hatékonyan szolgálják kreatív és újszerű módon pótolják a metakommunikációs jeleket, popkulturális elemekkel gazdagítva a digitális beszélgetéseket.

Irodalomjegyzék:

- Ash, J. (2015). Sensation, networks, and the GIF: Toward an allotropic account of affect. In K. Hillis, S. Paasonen, & M. Petit (Eds.), *Networked affect* (pp. 119–133). The MIT Press.
- Bódi, Z. (2004). A szóbeliség kifejeződése az internetes kommunikációban. *Információs Társadalom*, 4(1), 26–38.
- Crystal, D. (2006). *Language and the Internet* (2nd ed.). Cambridge University.
- Eppink, J. (2014). A Brief History of the GIF (so Far). *Journal of Visual Culture*, 13(3), 298–306.
- Milter, K. M., & Highfield, T. (2017). Never Gonna GIF You Up: Analyzing the Cultural Significance of the Animated GIF. *Social Media + Society*, 3(3), 1–11. DOI:10.1177/2056305117725223
- Newman, M. (2016). GIFs: The Attainable Text, *Film Criticism*, 40(1). <https://doi.org/10.3998/fc.13761232.0040.123>
- Veszelszki, Á. (2016). Érzelemkifejezési módok a digitális kommunikációban: emotikonok és reakciógif-ek. *Magyar Nyelvőr*, 74(1), 74–85.
- Veszelszki, Á. (2015). A netnyelvészet terminológiai és kronológiai áttekintése. In G. Balázs (Ed.), *Jelentés a magyar nyelvről* (pp. 56–73). Inter.
- Veszelszki, Á. (2017). Netnyelvészet, Bevezetés az internet nyelvhasználatában. *Magyar Nyelvőr*, 141(4), 509–512.

Lektorálta:

Iberus Experience: 11 Mcaa Postdoctoral Researchers at Campus Iberus

JOAQUÍN CAPABLO SESÉ

Campus Iberus, project coordinator, jcapablo@campusiberus.es

Abstract. Iberus Experience, a Marie Skłodowska-Curie Action COFUND Project from the Horizon 2020 Framework Programme, is aimed to strengthen a favourable ecosystem within the strategic areas of specialization of Campus Iberus by attracting and retaining excellent human research resources to develop their individual and freely selected research projects.

Campus Iberus, the Campus of International Excellence (CEI) of the Ebro Valley, is the strategic alliance of four Spanish Universities from North-Eastern Spain located at the Ebro river valley: University of La Rioja, Public University of Navarra, University of Zaragoza and University of Lleida of 4 different regions of Spain: the Autonomous Communities of Aragon and La Rioja, the Foral Community of Navarra, as well as that of the province of Lleida in Catalonia.

Up to date, Campus Iberus has created numerous interregional clusters in its areas of specialization (Agrofood and Nutrition, Health Technologies, Energy and Sustainability, Social and Territorial Development and Circular Bio-economy), bringing together research, industry, public administration and other key actors in order to face joint research challenges with an approach based on scientific leadership and excellence. Hence, the 11 Iberus Experience researchers have the opportunity to carry out their individual research projects in this attractive and stimulating environment of Campus Iberus.

These outstanding researchers at the Iberus Experience programme receive attractive conditions based on the principles of the European Charter for Researchers, the Code of Conduct for the Recruitment of Researchers and the MSCA Guidelines on supervision to promote effective supervision, mentoring and appropriate career guidance. Furthermore, Campus Iberus Universities hold the Human Resources Strategy for Researchers – HRS4R seal, which openly demonstrated their commitment to act in a responsible and respectable way and to provide fair framework conditions to the researchers.

Among the benefits, the researchers have available both administrative and financial support for international research costs, training and network participations, or tailored training and personalized mentoring. In this way, they define and follow a Personal Career Development Plan at the beginning of their contract, having access to a variety of training options and workshops on relevant scientific and transferable skills along their recruitment period.

Moreover, as a mobility programme several activities are planned to promote their integration in the local life and cultural activities.

Keywords: MSCA, Personal Career Development Plan, Talent attraction, Collaboration

1. Introduction

Campus Iberus [1], the Campus of International Excellence (CEI) of the Ebro Valley, strategically aggregates research capacities from the public universities of the Autonomous Communities of Aragon and La Rioja, of the Foral Community of Navarra, as well as that of the province of Lleida in Catalonia.

The campus focuses on interdisciplinary and intersectoral (academia, industry, public administration...) collaboration fostering clusters in Agrofood and Nutrition, Technologies for Health, Energy and Sustainability, Social and Territorial Development, and Circular Bioeconomy in order to face shared research challenges with an approach based on scientific leadership and excellence.

Iberus Experience [2] is an International Fellowship Programme, from the H2020 Marie Skłodowska-Curie Action Cofund programme, for talent attraction, consolidation and retention at Campus Iberus. The 11 outstanding postdoctoral researchers of the Iberus Experience Programme will develop their research projects for 3-years in Campus Iberus in order to produce a positive effect in terms of excellent science with impact both at the regional and at the global level.

Figure 1: Iberus Experience web

Source: <https://www.iberusexperience.com/>

The Iberus Experience programme is run in collaboration with the four Universities of Campus Iberus as recruiting institutions, the University of Lleida (engaging four researchers), the Public University of Navarre (three researchers), University of Zaragoza and University of La Rioja (two researchers each) [3-6].

2. Iberus Experience

2.1. Successful candidates

The eligibility criteria for the candidates to the Iberus Experience were in line with the MSCA Postdoctoral Fellowships (PF).

Table 1: Iberus Experience researchers

RESEARCHER	COUNTRY	University	AREA	RESEARCH PROJECT
Maria Batuecas	Spain	University of Zaragoza	CTQ/ Chemical sciences and technology	Regeneration of Amine-Boranes from Spent Fuel via Borazines π -Coordination
Ana María Rua	Spain	University of Zaragoza	CTQ/ Chemical sciences and technology	Exploring new venues for the characterization of nanomaterials and microplastics via plasma spectroscopy
Lucas Castellani	Argentina	UPNA	CAA/ Agricultural and Agri-food Sciences	Exploring the role of circular extrachromosomal DNA in response to drought in legume plants
Izzah Shahib	Pakistan	UPNA	CAA/ Agricultural and Agri-food Sciences	Construction and characterization of microbial communities from microbiome of legumes for growth enhancement and abiotic stress tolerance
Trung Anh Trieu	Vietnam	UPNA	BIO/ Biosciences and Biotechnology	„Biological role of the C3PO complex in the gene expression regulation pathways and virulence in the fungus <i>Mucor circinelloides</i> ”

RESEARCHER	COUNTRY	University	AREA	RESEARCH PROJECT
Saqib Gulzar	India	University of Lleida	CAA/ Agricultural and Agri-food Sciences	Green extraction of proteins from underutilized fava beans using non-thermal processes: Characterization and utilization as meat replacers
Joan N. Oñate	Philippines	University of Lleida	CAA/ Agricultural and Agri-food Sciences	Combining Solid-State Fermentation, Pulsed Electric Field, Wet Extrusion, and Ultrasound as Food Processing Methods to Reduce the Allergenicity and Improve the Nutritional Profiles of Plant-based Meat Analogues
Cristina V. Blanco	Spain	University of Lleida	CAA/ Agricultural and Agri-food Sciences	BIOtic factors affecting tree Resistance to InVasive Emerging diseases and their application in Restoration
Lauren Marques	Brazil	University of Lleida	CAA/ Agricultural and Agri-food sciences. MAT/ Material science and technology	DGT as a tool to assess the impact of nutrient management and soil properties
Mattia Ghirardello	Italy	University of La Rioja	CTQ/ Chemical sciences and technology	Synthesis and immunological evaluation of carbon dot-based SARS-CoV-2 peptide vaccines.
Rine Reuben	Nigeria	University of La Rioja	BME/ Biomedicine. CAA/ Agricultural and Agri-food sciences	Development and evaluation of novel probiotics and bacteriocins as antibiotics alternatives for biomedicine and food production: A sustainable biocontrol strategy

The researcher had to be an Experienced Researcher (ER), meaning that they had to be in possession of a PhD degree at the call deadline. Periods of inactivity in research (e.g. unemployment, periods of employment outside research, parental or long-term sick leave) did not count as research experience.

The researcher had also to comply with the MSCA mobility rule: not have resided or carried out their main activity (work, studies, etc.) in Spain

for more than 12 months in the 3 years immediately before the call deadline or no more than 3 years in the last 5 years for refugee researchers, and candidates after a career break or those pursuing reintegration in Europe. In those cases, the eligibility criteria followed by the panels of MSCA PF Career Restart and MSCA PF Reintegration respectively applied.

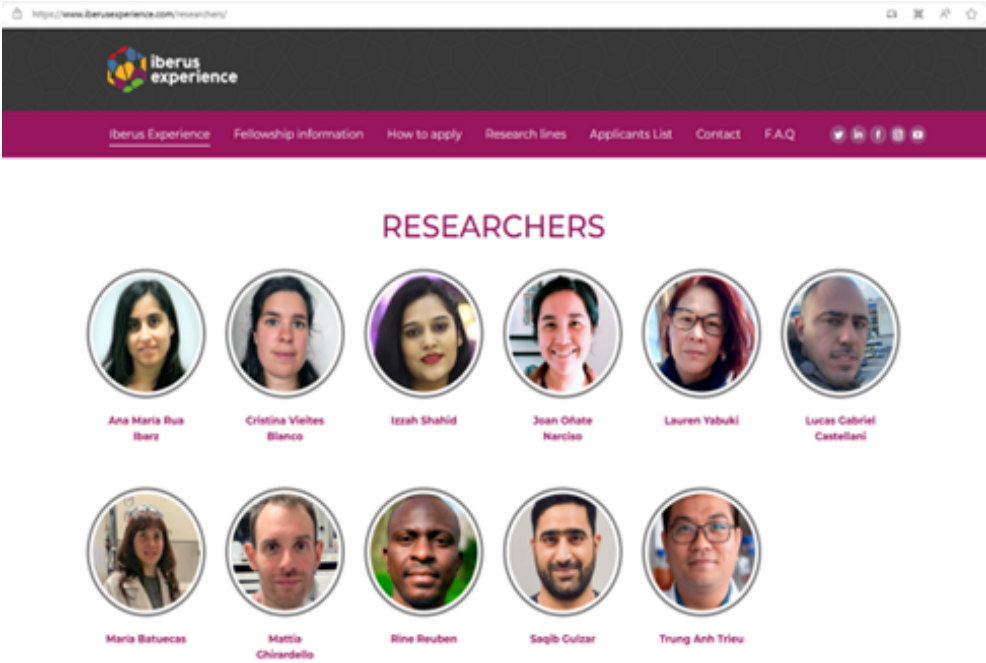
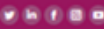

Figure 2: Iberus Experience researchers
Source: <https://www.iberusexperience.com/researchers/>

The 11 postdoctoral researchers engaged at the Iberus Experience programme are shown in Table 1, together with their area of research and the title of their research project. Out of 11 participants, 6 are females (54.5%), which is above of the 40% set up in the objectives of the programme. Moreover, the international variety was achieved since the fellows are from 9 different nationalities and 4 different continents (Argentina, Brasil, India, Italy, Nigeria, Pakistan, Philippines, Spain -3-, Vietnam).

The information about the recruited researchers is available at a specific section of the Iberus Experience web (see Figure 2), with individual profiles for each of them as illustrated in Figure 3, where the individual profile of Ana María Rua Ibarz is described, including personal information, the explanation of the project and the scientific outputs generated as Iberus Experience researcher) as an example.

[Iberus Experience](#)
[Fellowship Information](#)
[How to apply](#)
[Research lines](#)
[Applicants List](#)
[Contact](#)
[F.A.Q](#)

Ana María Rua Ibarz

PERSONAL INFORMATION

Email: anua@unizar.es

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9582-6283>

Linkedin: <https://www.linkedin.com/in/ana-rua-ibarz-0b410b65/>

Researchgate: <https://www.researchgate.net/profile/Ana-Rua-Ibarz>

DESCRIPTION OF THE PROJECT

Nowadays, nanotechnology shows great potential for addressing new societal challenges. Over the last years, this field has gained spectacular attention due to the exponentially growing use of nanomaterials (NMs) in our daily life. Thus, studying the fate, transport, potential toxicity, and health effects originating from the use of NMs has become a need. The main goal of this research proposal is the development of novel analytical methods for the detection and characterization of NMs by using different ICP mass spectrometry (ICP-MS) approaches, specially focusing on the measurement of extremely short transient signals that provide temporally and spatially resolved information. In this context, the potential of single particle ICP-MS (SP-ICP-MS) and laser ablation (SP) ICP-MS (LA (SP-) ICP-MS) will be extensively evaluated. Furthermore, appropriate sampling and sample preparation procedures will be tested, and new methodologies based on isotopic analysis will be developed. Moreover, such methodologies will be further adapted to target the characterization of microplano-plastics, as this emerging field requires novel methodologies to meet societal demands. The results obtained in the context of this project aim at providing a more profound insight into the field of nanotechnology and further knowledge on the occurrence and fate of microplano-plastics.

Overview of the WPs and involvement of the collaborators

SCIENTIFIC OUTPUTS (AS IBERUS EXPERIENCE RESEARCHER)

Co-author of a manuscript focusing on the characterization of microplastics intended for publication in a special issue of the journal *Nanomaterials*.

Co-author of a poster during the 11 Scientific Meeting of the (Bio)Analytical Science and Technologies Group (27-28 June 2023, Zaragoza, Spain).

Co-author of presentation at EuroAnalysis 2023 (27-31 August 2023, Geneva, Switzerland).

Co-author of presentation at SCIX 2023 (8-13 October 2023, Sparks, Nevada, USA).

Co-author of presentation at 2024 Winter Conference on Plasma Spectrochemistry (16-21 January 2024, Tucson, Arizona, USA).

Figure 3: Iberus Experience researchers individual profile

Source: <https://www.iberusexperience.com/researchers/>

2.2. *Working conditions - Benefits*

These outstanding researchers at the Iberus Experience programme receive attractive conditions based on the principles of the European Charter for Researchers and the Code of Conduct for the Recruitment of Researchers. Furthermore, Campus Iberus Universities hold the Human Resources Strategy for Researchers – HRS4R seal, which openly demonstrate their commitment to act in a responsible and respectable way and to provide fair framework conditions to the researchers.

Their working conditions include 3 years working contract full-time (37,5 h/week), a living allowance of 48.000€/year, to cover gross salary cost subjected to employer and employee taxes, national insurance and pension deductions according to national rates, a mobility allowance of 2.160€/year and an optional family allowance of 1800 €/year for eligible researchers with family. Family is defined as persons linked to the researcher by marriage (or in a relationship with equivalent legal status in the country where it was formalized) or children or economically dependent family member of the researcher.

Social health care is also included under the regime of Spanish Social Security System, with vacation of 22 working days/year, besides 3 days of personal duties, maternity/paternity leave of 16 weeks, and unemployment benefit of 12 months for the 3-year contract.

Research, training and networking costs up to 9.600 €/year are available to cover the costs of any research material, consumables, publication costs, network fees, dissemination material for scientific or outreach events, conferences, seminars, trade fairs, infodays, etc (including attendance fees, travel and accommodation), courses for the development of both research and transversal skills, and traveling and accommodation costs of the secondments.

Among the benefits, the researchers have available both administrative and financial support for international research costs, training and network participations, or tailored training and personalized mentoring: they define and follow a Personal Career Development Plan at the beginning of their contract, having access to a variety of training options and workshops on relevant scientific and transferable skills along their recruitment period.

Moreover, several activities are planned to promote their integration in the local Campus Iberus life and cultural activities, for example, in the frame of the Iberus Connect platform [8]. Iberus Connect, managed and coordinated by Campus Iberus, is an initiative that aims to integrate international researchers into any of the Universities under its Consortium through the creation of an international network and community of researchers.

The program attempts to help newcomers adapt to the hosting University and to reach a work-life balance by pairing incoming researchers with more experienced ones willing to act as local coaches at their university. Furthermore, University Ambassadors organize socio-cultural activities (welcome to the

city, icebreakers, local culture, leisure activities...), supporting mentors and mentees throughout the academic year.

Additionally, numerous international Universities and non-academic participating organizations (companies, research centres and hospitals) are committed with the Iberus Experience programme to offer secondments, visits, collaborations and networks, as well as other opportunities to enhance the researcher's career and guarantee an attractive ecosystem for the incoming researchers.

As Marie Skłodowska-Curie researchers, they are also encouraged to join the Marie Curie Alumni Association (MCAA) [9-12] to network with other fellows, share practices and experiences, form the basis for future project collaborations, help each other in grant applications, join conferences and take active part in their chapters (e.g. Spain-Portugal) and working groups (Career Development, Communication, Science Policy...).

2.3. Working conditions – Duties and responsibilities

The beneficiary must ensure open access (free of charge online access for any user) to all peer-reviewed scientific publications relating to its results. In particular, it must:

(b) as soon as possible and at the latest on publication, deposit a machine-readable electronic copy of the published version or final peer-reviewed manuscript accepted for publication in a repository for scientific publications. Moreover, the beneficiary must aim to deposit at the same time the research data needed to validate the results presented in the deposited scientific publications.

(b) ensure open access to the deposited publication — via the repository — at the latest:

(i) on publication, if an electronic version is available for free via the publisher, or

(ii) within six months of publication (twelve months for publications in the social sciences

(iii) and humanities) in any other case.

(c) ensure open access — via the repository — to the bibliographic metadata that identify the deposited publication. The bibliographic metadata must be in a standard format and must include all of the following:

(i) the terms „Marie Skłodowska-Curie Actions“;

(ii) the project name, acronym and grant number

(ii) the publication date and length of embargo period;

(iv) a persistent identifier.

More info would be available at [13].

3. Personal Career Development Plan

3.1 Definition of a PCDP

Their Personal Career Development Plans (PCDP) [14-16] are defined with the support of their supervisory team within the first 6 months. Each PCDP contains a tailor-made strategy for the researchers training to improve pre-identified knowledge gaps or relevant scientific and non-academic skills, as well as short- and long-term goals and planned activities to reach them: secondments, conferences, workshops, events, stays and visits to other organisations, etc.

PCDP follow-up reports are periodically revised, as for instance at the mid-term and by the end of the fellowship. The four steps of a typical PCDP are summarized in Figure 4:

1. Self-Assessment: To recognise strengths, values... and identify areas of improvement.
2. Exploration: Discover potential opportunities in and outside academia.
3. Focusing: Develop essential skills based on preferred career targets.
4. Action Plan: According to the career goals draft a plan to get them inside/outside academia.

Adapted from Peter S. Fiske, Putting Your Degree to Work, APS February 26, 2012.

Figure 4: Personal Career Development Plan Steps

3.2. Definition of the training

The Iberus Experience training programme aims at providing the researchers with an array of courses to gain knowledge, but most importantly skills to consolidate their research career independently. The fellows will

receive at least 6 trainings sessions in key competencies for lead researchers, which are programmed in the yearly organised Campus Iberus Postdoctoral Days (see Table 2).

Table 2: *Training activities at the Campus Iberus Postdoctoral Days*

Campus Iberus Postdoctoral Days	Training course I	Training course II
1st year edition - 2023	Open Science	Communication & Public Engagement
2nd year edition - 2024	Grant writing (ERC...)	Project management
3rd year edition - 2025	Technology Transfer (IPR)	Entrepreneurship

Besides that, a course on Ethics and Research Integrity is offered at all four partner universities. Fellows are also offered courses in Spanish as a foreign language, as well as additional training courses on research skills and transversal skills with the option to take them at the recruiting universities, Campus Iberus, participating universities elsewhere and non-academic partner organisations of the programme or at other collaborators proposed by the fellow.

Participation in training activities are periodically updated in the PCDP reports together with the planned activities and explanations of any deviations. Iberus Experience researchers are required to complete at least 8 trainings and minimum of 40 hours of training from a wide offer of courses and workshops available.

In-house and online trainings, courses and workshops are currently available at the recruiting

universities and Campus Iberus. Some that may be of interest to the researchers independently of their research discipline as the proposed below:

- When Research goes wrong
- Peer review
- Stats&Data Presentation
- Open Science: Publications and Open Research Data
- European Projects: Financing, H2020 Programme and administrative and financial
- aspects for beginners
- How to write a competitive research proposal
- Project and grant management
- Valorisation of research results
- Technology transfer process.
- IPR management
- Ethics in Research
- Research Integrity in publishing
- Ethical and legal aspects in research with animals and humans
- Innovation, Equality and Inclusion

- Sustainable Development Goals in Research
- Intercultural awareness
- Gender violence
- State of Wellbeing - perspectives
- Social Inequalities in sanitary crisis
- Science with and for society
- Women's Entrepreneurship Development
- Bibliographic management and indexes
- Use of Scopus and WOK tools for bibliographic search and management
- Academic Researcher Digital Profile
- Teaching skills
- Scientific and academic information sources: use and management
- Tools for management of literature references and data
- DIALNET data base and its application to the management of bibliographical sources
- Specific software for data treatment, databases access and electronic resources
- Working in Academia
- Research evaluation criteria of quality evaluation agencies
- Writing an effective grant application.
- Teaching staff accreditation processes: lecturer, associate and professor
- ERC Grant Writing
- Indicators and methods to evaluate scientific production: science / humanities
- How to write successful grant applications

Additionally, the researchers take part in theme specific courses related to the area/s of knowledge addressed in their research projects, which are directly provided by the research group, institute or department of the recruiting universities (UNIZAR, UPNA, UdL, UR) or collaborating partners during the secondments and research stays.

Complementary training on transversal skills will be encouraged in five essential competencies:

- 1) Fund raising & revalorisation.
- 2) Management & directive skills.
- 3) Creativity and Ideation.
- 4) Equity in science & society.
- 5) Communication & public engagement.

Some of these competencies are gained through the training programmes of the Campus Iberus Postdoctoral Days, and also others are trained with the courses offered to the employees at the non-academic organisations and through the non-academic supervisor mentoring (e.g. skills oriented to

business, management, entrepreneurship, product development and market orientation).

Moreover, researchers are also offered the opportunity to join any course at the yearly organised summer universities of any of the four Campus Iberus universities: UNIZAR, UPNA, UdL, UR, as well as to take part in any workshop or interdisciplinary meetings event of the interregional research clusters that will serve as a springboard for interactions with other R&I actors. An example of this seminars is shown in Figure 5.

Figure 5: Career opportunities cycle

4. Supervision

Supervision is an essential element to become an independent and successful researcher, and it is of high importance for researchers' career advancement. Good supervision contributes to creating a supportive environment for researchers as well as research staff to conduct their work. Guidance, support, direction, advice and mentorship from experienced personnel are key enablers for someone embarking on or restarting a career in research. All participants are expected to adhere to these guidelines on a best-effort basis, considering differing situations, disciplines, levels of experience and training of researchers.

As the EU's flagship programme for the mobility and training of researchers, the MSCA promotes effective supervision, mentoring and appropriate career guidance. The MSCA Guidelines on Supervision are a set of recommendations for individuals and institutions who receive MSCA funding. These

guidelines are in line with the principles set out in the European Charter for Researchers and Code of Conduct for the Recruitment of Researchers (Charter and Code). The Guidelines on Supervision should be considered from the outset, in the planning phase of your research project. They continue to apply throughout the lifetime of the project.

The MSCA Guidelines on Supervision [17] serve as a reference to ensure the fellows will receive the adequate supervision throughout the duration of their research project up to the excellent standards set up by the guidelines. These guidelines are complementary to other initiatives and codes of practice, already existing at each institutional level.

Additionally, supervisors will follow a session on “training the trainers” to be in line with the programme’s training goals, in topic as the followings:

- Project Management
- Awareness of Mental Health Issues
- Harassment
- Mentorship (peer-to-peer too)
- Career advice
- Communication
- Interpersonal skills
- Ethics in research
- Integration of researchers
- Research support
- Career development
- Mentoring, career advice and wellbeing of researchers
- Conflict resolution
- Professional development of supervisors

5. Conclusions

In the present paper the Iberus Experience, a Marie Skłodowska-Curie Action COFUND Project from the Horizon 2020 Framework Programme, is presented. In this programme, 11 excellent postdoctoral researchers join the Campus Iberus universities to develop their research projects for 3-years.

Campus Iberus is the Campus of International Excellence (CEI) of the Ebro Valley, a strategic alliance of four Spanish Universities from North-Eastern Spain located at the Ebro river valley: University of La Rioja, Public University of Navarra, University of Zaragoza and University of Lleida of 4 different regions of Spain: The Autonomous Communities of Aragon and La Rioja, the Foral Community of Navarra, as well as that of the province of Lleida in Catalonia.

The Iberus Experience programme benefits and duties of responsibilities are explained, with special focus on the Personal Career Development

Plan (PCDP) and on effective supervision, in line with European Charter for Researchers and Code of Conduct for the Recruitment of Researchers (Charter and Code), as well as the Guidelines on Supervision.

Acronyms

CEI: Campus of International Excellence
HRS4R seal: Human Resources Strategy for Researchers seal
MCAA: Marie Curie Alumni Association
MSCA: Marie-Sklodowska Curie Actions
PCDP: Personal Career Development Plan
UdL: University of Lleida
UNIZAR: University of Zaragoza
UPNA: Public University of Navarre
UR: University of La Rioja

Acknowledgments

This project has received funding from the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme under the Marie Skłodowska-Curie grant agreement No 101034288.

Bibliography

- [1] Campus Iberus. (2023). <https://www.campusiberus.es/?lang=en>
Campus Iberus Social Media, LinkedIn (2023):
<https://www.linkedin.com/company/campus-iberus-of-international-excellence-cei-iberus/>
Campus Iberus Social Media, Facebook (2023):
https://www.facebook.com/campusiberus/?ref=br_rs
Campus Iberus Social Media, Instagram (2023):
<https://www.instagram.com/campusiberus/>
Campus Iberus in X (Twitter):
@CampusiberusI
@Campusiberus
- [2] Iberus Experience. (2023). <https://www.iberusexperience.com/>
- [3] University of Zaragoza (2023): <http://www.unizar.es/>
- [4] UPNA (2023): <http://www.unavarra.es/>

- [5] University of La Rioja (2023): <https://www.unirioja.es/>
- [6] University of Lleida (2023): <https://www.udl.cat/ca/en/>
- [7] Iberus Experience Researchers, Iberus Experience (2023): <https://www.iberusexperience.com/researchers/>
- [8] Iberus Connect, Campus Iberus (2023): <https://www.campusiberus.es/iberus-connect/>
- [9] Marie Curie Alumni Association (2023): <https://www.mariecuriealumni.eu/>
- [10] MCAA Spain-Portugal Chapter, Marie Curie Alumni Association (2023): <https://www.mariecuriealumni.eu/groups/spain-portugal-chapter>
- [11] MCAA Academy, Marie Curie Alumni Association (2023): <https://www.academy.mariecuriealumni.eu/>
- [12] MCAA Learning program, Marie Curie Alumni Association (2023): <https://www.mariecuriealumni.eu/mcaa-learning-program>
- [13] About Open Research Europe, Open Research Europe (2023): <https://open-research-europe.ec.europa.eu/about>
- [14] Career Development Handbook for researchers, Euraxess (2023): <https://euraxess.ec.europa.eu/career-development/researchers/career-handbook-young-researchers/handbook-subpage>
- [15] Career Development Recommendations, Euraxess (2023): <https://euraxess.ec.europa.eu/career-development/organisations/resources-and-tools/policy/cd-policy-recommendations>
- [16] Researchers Career Development tools, Euraxess (2023): <https://euraxess-reflex.saia.sk/reflexapp/>
- [17] MSCA supervision guideline, Marie Skłodowska Curie Actions (2023): <https://marie-sklodowska-curie-actions.ec.europa.eu/about-msca/msca-guidelines-on-supervision>

**PSZICHOLÓGIAI ÉS NEVELÉSTUDOMÁNYI
SZEKCIÓ**

Az egyházi prevenció lehetőségei, különösen a függőség kérdéskörében

BARTHA ÉVA

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, doktorandusz, eva.bartha@bonuspastor.ro

Absztrakt. A kutatás elkezdésének elsősorban személyes motivációi vannak. A több mint 27 éves, szenvedélybetegek és családtagjaik körében végzett segítő foglalkozás motivált arra, hogy a függőségek megelőzésével tudományos szinten is foglalkozni kezdjek.

Az iskolai drogprevenciós órákon, illetve az egyházi közegben (ifjúsági konferenciákon, táborokban, fesztiválokon, gyülekezeti alkalmakon) létrejött találkozások során egyre világosabbá vált, hogy a serdülőkorúak és a fiatalok szerhasználattal kapcsolatos tévhitei csak fokozzák a veszélyeztetettségüket, ami az életkori sajátosságok, a kortárscsoport-nyomás kialakulásával lép fel. Az egyházi közösségek megfelelő színteret biztosíthatnak a serdülőkorúakkal és fiatalokkal történő nyílt párbeszédnek,

Az egyik legaktuálisabb, fiatalok körében végzett kutatás szerzője, Copăceanu (2022) azt tűzte ki célként, hogy felmérje a romániai fiatalok egészségi állapotának és pszichoaktív szerhasználatának a motivációit. A kutatás általános következtetése, hogy a fiatalok dohányzása, alkohol- és szerhasználata rendkívül káros lehet az egészségükre nézve. A marihuána az elsőszámú tudatmódosító szernek számít a hazai fiatalok körében, ami a fogyasztást és a drogkereskedelmet illeti. Nincs megfelelő hatékony országos stratégia ennek a helyzetnek a kezelésére, illetve nincs elegendő megelőzést célzó aktivitás az egyházak részéről sem.

A kutatásnak elsősorban gyakorlati célja van:

1. Felmérni a 14–18 éves, egyházi iskolákba járó, magyarul beszélő serdülőkorúak körében, hogyan vélekednek a tudatmódosító szerek használatáról, milyen jellegű tévhitek kapcsolódnak a szerhasználatához, milyen védőfaktorokkal rendelkeznek a megküzdés tekintetében, kapcsolódhatnak-e valamilyen szervezett közösséghez.
2. Egyházi prevenciós projektjavaslat kidolgozása, melynek témája: mentális és érzelmi egészség a közösségben (életre való nevelés, érzelmiintelligencia-fejlesztés, reziliencia fejlesztése)
3. A prevenciós projekt kézikönyvének a kidolgozása, amely magába foglalja a diákok, szülők és oktatók számára szükséges tartalmakat.

A kutatás kérdésfelvetése értelmében az addikciós zavarok megelőzésében fontos szerepet játszik a közösséghez való tartozás, a kortárs csoportok hatása. A közösségek érzékenyítése, a függőség mint tabutéma

megszüntetése, illetve ennek csökkentése a köztudatban preventív hatással bír. A gyülekezeti munkába beépített, a serdülőkorúak számára szabott, a csoportnak megfelelő, célirányos, életkézségeket fejlesztő preventációs program, amely a hatékony prevenció elveit a keresztény közösségben megélt spiritualitással ötvözi, meghatározó életirányt szab a serdülőkorúak számára. Ugyanakkor lehetséges válasz is a gyakorlati teológia részéről a jelenkor egyik kihívására.

Amiben ez a doktori tézis újat szándékozik nyújtani, az egyfelől a függőségek pasztorálpszichológiai megközelítése a jelenkori addiktológiai fejlődést figyelembe véve, másfelől preventációs megközelítés és programlehetőség, amely a serdülőkorúak számára teret ad, hogy a spirituális közegében megélt, Istennel és emberekkel való kapcsolatban kibontakoztathassák a függőségek kialakulásának megelőzését szolgáló készségeket, kompetenciákat. A program gyakorlati megvalósítása és kielemezése után lehetőséget biztosítana az iskolai curriculumba való alkalmazásra.

Kulcsszavak: prevenció, szerhasználat, pasztorálpszichológia, egyházi lehetőségek, kompetenciák

1. Helyzetkép a romániai fiatalok függőségét illetően

A Mihai Copăceanu⁶ által végzett doktori kutatás célja a romániai fiatalok egészségi állapotának és pszichoaktív szerhasználatának a felmérése volt (Copăceanu, 2020). A kutatás időtartama négy év (2015–2019) volt, orvosi-szociológiai szempontból valószínűleg az egyetlen, amely több mint 10.000 fiatal résztvevőt mér fel, és 1235 szülőt. A fiatalok dohányzása, alkohol- és

⁶ Mihai Copăceanu pszichológus, az orvostudományokban szerzett doktori címet, a londoni King's College Pszichiátriai Intézetében nyerte addiktológiai képesítését. Az addiktológia területén eddig két kiemelkedő publikációja van: *Dependența sexuală* (2018) és *Drogurile – o carte obligatorie* (2018). Doktori tézisében a serdülőkorúak magatartását és vulnerabilitását tanulmányozza a szerhasználatra nézve, és mindemellett arra törekszik, hogy a szülők profilját is előtérbe helyezze, akik a magatartásukkal, attitűdjükkel és a kialakult kapcsolati mintával hozzájárulnak a gyerekeik szerhez fűződő magatartása kialakításához. Doktori tézisének négyfázisú kutatásra alapozza, kvalitatív és kantitativ módszereket használ. Az első fázisban a 14–17 éves tanulók fókuszcsoportjának témája: „A mi csoportunkban elfogadott a szerhasználat, de nem élnek vissza vele.” (20 résztvevő) A második fázisban papírceruza alapú kérdőíveket használ, a téma: „Ha barátom vagy, iszol velem.” (253 nagyszebeni résztvevő) A harmadik fázisban kizárólag a szülőket kérdezi egy online kérdőívben, témája: „A szülők megengedőek a kiskorú gyermekeik fogyasztására nézve” (1235 résztvevő). A negyedik fázisban online kérdőíven keresztül ért el 10.114 tanulót, Románia összes megyéjéből és az országon kívülről is. A téma: Milyen mértékű a szerhasználat és milyen következményei vannak? A kérdések az alkoholra, dohányra és tudatmódosító szerekre vonatkoztak. Copăceanu (2020).

szerhasználata oly módon történik, amely rendkívül káros lehet az egészségre nézve, illetve családjaik számára is. Tulajdonképpen a marihuána az első számú tudatmódosító szernek számít a hazai fiatalok körében, ami a fogyasztást és a drogkereskedelmet illeti.

Romániában a Nemzeti Drogellenes Ügynökség végzett ugyan kutatásokat (Agenția Națională Antidrog, 2022) a hazai populáció szerhasználatára nézve, de ezzel együtt is kevésnek mondható ezen a területen végzett tudományos munka. Főleg medikális és törvényhozói szempontok alapján elemzik a szerhasználatot. További kutatásokra lenne szükség a helyzet reális felméréséhez, megismeréséhez és főleg a megfelelő prevenció, megelőzési stratégia kidolgozásához. Ebbe a témakörbe tágabb betekintést nyújthat számunkra a hazai és nemzetközi adatok összehasonlítása.

A romániai droghelyezetről készült nemzeti jelentés az előző évek kábítószer-jelenség alakulását, trendeket, politikai reakciókat vesz figyelembe és a Kábítószerekkel és a Kábítószer-függőséggel Foglalkozó Megfigyelőközpont (Observatorul European de Droguri și Toxicomanie) irányelvei szerint készül.

A jelentés adatai szerint hazánk a legtöbb kábítószer típus fogyasztása tekintetében továbbra is az európai átlag alatt van.

2. A függőségekről általában

2.1. Addiktológiai alapismeretek

A függőséget, szenvedélybetegségeket, addiktológiai zavarokat, különböző értelmezési keretben szemlélhetjük. A szenvedély szó önmagában nem pozitív vagy negatív.

Pszichológiai értelemben véve a „kóros szenvedély” azt jelenti, hogy egy, a hétköznapi életben elterjedt és normálisnak vagy csak enyhén deviánsnak látszó viselkedésmód mintegy elszabadul, dominánssá válik.

Az Egészségügyi Világszervezet (World Health Organization, WHO) meghatározása szerint akkor beszélünk függőségről egy személy életében, legyen az szerfüggőség vagy folyamatfüggőség, amennyiben a hét tünet közül kettő fél éven át jelen van:

- Kialakul a tolerancia: egyre többet kell inni a kívánt hatás elérésére, illetve kevesebbet a megrészegetéshez.
- Elvonási tünetek jelentkeznek az ital hiányában (rosszullét, reszketés, izzadás, rossz közérzet, idegesség).
- Kontrollvesztés áll be: az első vagy első pár pohár után képtelen a mértéktartásra (többet iszik, mint amennyit szeretne).
- Sikertelenül próbálkozik az ivás abbahagyásával (italt cserél, időpontokat változtat, elhatározásokat fogalmaz meg).

- e) Egyre több időt tölt ivással vagy az ivásra gondolva.
- f) Az ivás meggátol más fontos tevékenységeket (család, munka, hobbi stb.).
- g) Tudatos önpusztítás áll be: továbbra is iszik, bár tudja, hogy testi, lelki és társadalmi problémáit az ital okozza.

Az addiktív zavarok közös ismérve az addikciós ciklus, amely ha fennmarad a negatív következmények ellenére is, kényszeressé válhat, ismétlődhet, és ebben az esetben függőségről beszélünk. Gerevich (1995) alapján az addikciós ciklus jellemzői:

- a) Ismételt késztetés egy viselkedési sztereotípia véghezvitelére.
- b) Az egyén belső feszültségének emelkedése a viselkedés véghezviteléig.
- c) A viselkedéssor befejezésekor átmeneti és gyors feszültségcsökkenés következik be.
- d) A késztetés fokozatosan visszatér, annak ellenére, hogy az egyén negatív következményeket él át, mivel az ismétlési kényszer, vagyis az addikciós ciklus elindul.

Tulajdonképpen a fentiekre hivatkozva elmondhatjuk, hogy az összes függőségben közös a viselkedés kényszeressége, a kontrollvesztés jelensége. Az érintett személy legyőzhetetlen vágyat érez az adott cselekvés végrehajtására (sóvárgás), és nem képes ellenállni, kontrollálni ezt a vágyát. Ebben az értelemben egy progresszív folyamatként gondolunk az addiktív zavarokra, amely a megfelelő kezelés, beavatkozás hiányában végzetes lehet.

A *morális* megközelítés alapján a szenvedélybetegség elsősorban erkölcsi problémaként értelmezhető. (Kiss et al., 2022). A *kriminalizációs* modell bűncselekményként tekint a függőségre, ezáltal az igazságszolgáltatás hatáskörébe helyezi a megoldási lehetőségeket is. A *biomedikális* modell a gyógyszeres, illetve a terápiás kezelések felől közelíti meg az addikciókat, elsősorban ezek alkalmazását javasolja.

„A *spirituális* modell szerint valamennyi embernek szüksége van arra, hogy transzcendens állapotokat éljen meg, mivel az értelemkeresés, a világ működésének megértése emberi mivoltunk alapját képezi. Viktor E. Frankl, a logoterápia, az egzisztencia analízis, a pszichoterápia harmadik bécsi iskolájának egyik megalapítója szerint „Az emberi lét önmagán túlra mutat, valamire, ami már nem saját maga – valamire vagy valakire: egy értelemre, amit beteljesítünk vagy egy olyan embertársunk létre, akivel találkozunk [...], egy ügyre, amit szolgálunk, vagy egy személyre, akit szeretünk.” (Bartha, 2023)

Bármelyik megközelítés felől tekintünk az addiktív zavarokra, elkerülhetetlenül felvetődik, hogy a megelőzés, prevenció szempontjából szükséges a holisztikus megközelítés, amely minden komponensét figyelembe veszi ennek a komplex kérdéskörnek.

2.2. Pszichoaktív szerek (tudatmódosító anyagok, alkohol és nikotin) – Folyamatfüggőségek (szerencsejáték, digitális eszközök)

A disszertáció tematikája szempontjából szükséges a pszichoaktív szerek ismertetése, az osztályozásuk bemutatása (pl. hatásmechanizmusuk alapján, a legalitás szempontjából). Ami szükségessé teszi, az a célkitűzés, hogy a szülők és segítő szakemberek (lelkipásztorok, tanárok, szociális munkások, kortárs segítő, önkéntesek) megfelelő ismerettel rendelkezzenek e tekintetben, a tévhitek eloszlatása, átkeretezése a tudatmódosító szerekkel kapcsolatos pontos ismeretátadás során. Bár a Nemzeti Drogellenes Ügynökség jelentése elsősorban a pszichoaktív szerekre terjed ki, az alkohol- és nikotinhasználat gyakorisága a serdülőkorúak körében igen nagy méreteket ölt, és ez esetben kiemelten hozzákapcsolódik a tudatmódosító szerekről szóló információs csomaghoz. Ugyancsak a témához kapcsolódik a folyamatfüggőségek közül (gyakori előfordulása miatt) a szerencsejátékfüggőség, illetve a digitális eszközökhöz kapcsolódó abuzív használat. Ennek az alfejezetnek a részletes bemutatása a jelen tanulmány kereteit meghaladja.

3. A prevenció fogalma, prevenciók színterei, prevenciók programok és módszerei

Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) a megelőzés háromszintű modelljét alkotta meg, sokszor ma is ez a klasszikus felosztás használatos: *elsődleges megelőzés*, ami arra irányul, hogy a betegség ne jöjjön létre, *másodlagos megelőzés* a már megindult kórfolyamatokra hat, legkorábban a kockázati tényezők vagy állapotok fázisában beszélhetünk róla, később a korai felismerés, szűrés, korai kezelésbe vétel csökkenti a betegség kialakulását, és a *harmadlagos megelőzés* a megfelelő kezelés, amely a maradványállapotok rehabilitációját és a reszocializációt jelenti.

Egy másik felosztás a probléma helyett a megcélzandó populáció speciális igényeire helyezi a hangsúlyt: azaz *univerzális prevenció* a fiatalok általános populációjára vonatkozik, a *szelektív prevenció* nagy kockázatú egyéneket vagy családokat céloz meg azon az alapon, hogy magas kockázatú csoportok tagjai. A prevenció célcsoportjai azok a csoportok lesznek, amelyek epidemiológiai vagy más gyakorlati szempontból *kockázati faktorokkal* rendelkeznek. Harmadszor az *indikált prevenció* többszörös kockázati tényezőkkel bírókat céloz meg diszfunkcionálisan működő családok esetében. Ezen családokat vagy bizonyos tagjait konkrét diagnosztizált problémával beutalják speciális intézményekbe. Ezek a prevenciók programok kiegészülnek családterápiás módszerekkel.

A megelőzés egyik kulcsfogalma az „empowerment”. Jelentését nehéz egyetlen magyar szóval visszaadni: képességekkel, lelki és szociális hatalommal, hatóképességgel való felruházást jelent. Részletesebben: olyan megközelítés, amelynek célja az emberek tényleges és észlelt hatalmának növelése saját belső forrásaik hozzáférhetőségének támogatásával, a rugalmasság kialakulását segíti elő, a különböző erőforrásokhoz való hozzáférhetőség lehetősége az a képesség, hogy a személyes, szociális, gazdasági és politikai erőket megértsék, és felettük kontrollra tegyenek szert, a kockázati tényezők mellett a hangsúly a proaktív tényezőkön kell legyen.

A hatékony prevenció a Nemzeti Drogabúzus Intézet (NIDA) alapelvei szerint a következők tényezőket foglalja magába:

- A prevenciós programoknak a „projektív faktorokat” kell erősítenie, és csökkenteni a kockázati, veszélyeztető tényezők befolyását.
- A prevenciós programoknak az összes pszichoaktív anyagra ki kell terjedniük (dohányzás, alkohol- és gyógyszerfogyasztás, kábítószer- és inhalánshasználát).
- A prevenciós programoknak tartalmazniuk kell olyan készségek fejlesztését, amelyek segítenek a fiataloknak ellenállni a drogok kínálásának, erősítik a személyes elkötelezettségüket a drogokkal szemben, növelik a szociális kompetenciájukat.
- A prevenciós programok interaktívak, és a hangsúly nem a didaktikus előadásokon van.
- A prevenciós programok bevonják a szülőket, így megerősítik a fiatalok felé továbbított üzeneteket.
- A prevenciós programok hosszú távúak, végigkísérik az iskolai pályafutást, ismétlődnek, megerősítve a korábban kitűzött célok elérését.
- A családközpontú prevenciós programok hatékonyabbak, mint a csak gyerekeket vagy csak szülőket megcélzóak.
- A közösségi programok eredményesebbek, ha családi vagy iskolai foglalkozásokkal párosulnak.
- A közösségi programoknak erősíteniük kell a drogokkal szembeni normákat, minden szintén: iskolában, családban és helyi közösségekben.
- Az iskolai programoknak minden iskolába járó populációszeget el kell érniük, ezen kívül speciális módszereket kell alkalmazniuk a különösen veszélyeztetett populációkkal kapcsolatban.
- A prevenciós programoknak figyelembe kell venniük az adott közösségben jelentkező drogjelenség speciális természetét.
- Minél nagyobb a kockázat egy adott populációban, annál intenzívebb prevenciós beavatkozásra van szükség.
- A prevenciós programoknak életkor-specifikusnak kell lenniük, a diákok kulturális hátterét is figyelembe kell venni.
- A hatékony prevenciós programok költséghatékonyak.

A fentiek igazolják, hogy az „empowerment” több mindenre kiterjedő és széles körű megerősítő prevenciós munkát, sőt stratégiát igényel a szociális há-
lóban aktív egyházi szolgálat részéről.

4. A Kárpát-medencei protestáns magyar egyházak szenvedélybetegek felé irányuló szolgálatának áttekintése

A Kárpát-medence protestáns egyházainak szenvedélybetegek felé irányuló szolgálatának áttekintését időrendi és fejlődési sorrendben a tanulmány keretei nem engedik meg. Ugyanakkor fontos szempont a terápiás közösségek ismertetése, amelyek bentlakásos modellben valósulnak meg. A Terápiás Közösségek Európai Szövetsége (EFTC) által megfogalmazott definíció szerint: „A terápiás közösség egy olyan drogmentes környezet, amelyen belül a szenvedélybetegségekkel (vagy más problémákkal) élő emberek szervezett és strukturált módon élnek együtt annak érdekében, hogy támogassák a változást, és lehetővé tegyék a drogmentes életet a külső társadalomban. A terápiás közösség egy kicsinyített társadalmat formál meg, melyben a bennlakók és a munkatársak, mint facilitátorok, meghatározott szerepeket töltenek be, és egyértelmű szabályokat tartanak be, melyek mind a lakó megváltozásának folyamatát hivatottak elősegíteni.” (Molnár, 2012)

A terápiás közösségek olyan közös jellemzőkkel, személyiség- és kompetenciafejlesztési eszközökkel rendelkeznek, amelyek hatékony prevenciós eszközként szolgálhatnak a serdülőkorúakkal végzett munkában, más színtereken is, nem csak a bentlakásos rendszerben. Ilyen eszközök lehetnek: támogatáson és kölcsönös segítségen alapuló környezet, az önbizalom növelését, a valós percepció elfogadását elősegítő szituációk megteremtése. Ugyancsak az életkészségek fejlesztését segíti elő a konfliktuskezelés, időmenedzsment, empátiafejlesztésre irányuló csoportos tevékenységek, műhelymunkák, a problémákkal való megküzdés, strukturált tevékenységek megszervezése, megfelelő önkifejezés, tudásátadás, csapatmunka, konfliktus feloldásának a képessége, segítségkérés és -nyújtás képessége.

5. Hatékony módszerek a függőségek kezelésében

5.1. A 12 lépéses módszerek

Az egyik legelterjedtebb és jól működő felépülési út, az anonim közösségek 12 lépéses felépülési programja, amit több terápiás megközelítés is beépített már a saját programjába, sőt több helyen a program magukon a lépéseken alapszik. Ma már ismerjük az AA (Névtelen Alkoholisták), GA (Névtelen Szerencsejáték

Függők), NA (Névtelen Drogfüggők), Anonim Túlevők, Alkoholisták Felnőtt Gyermekai, Anonim Szex- és Szerelemfüggők, Al-Anon Családi Csoport, Névtelen Érzelemfüggők, Névtelen Munkaholisták, Névtelen Társfüggők csoportjait. A felsorolást folytatni lehet, szinte bármilyen mentális zavarral küzdő számára elérhető már fizikai valóságban vagy az online térben egy-egy támogató csoport.

A 12 lépéses anonim közösségek olyan sorstársi, önsegítő közösségek, ahol szabályozott keretek között, gyűléseken tapasztalatokat és érzéseket osztanak meg egymással a szenvedélybetegség múltjukról, jelenükről és jövőjükéről, a függőségük elsődleges szempontjából. A 12 lépéses programok szerint a felépülés a *gondolkodás-beszéd-cselekvés* hármásának *megváltoztatását* jelenti, amelyet egész életen át folytatni kell, az absztinencia csak eszköz ezek eléréséhez. Folytonos önfejlesztést jelent a lépéseken való munka, állandó lelki munkát. Csak felépülni, vagy leépülni lehet, stagnálás nincs.

5.2. Portage-modell

A Portage-modell egy integrált modell a szenvedélybetegségek gyógyításában, a módszer középpontjában a terápiás közösség nyújtotta lehetőségek állnak. Olyan komplex kezelést alkalmazó módszer, amely a teljes életmód és életvezetés jobbítását célozza meg. „A módszer a kívánt magatartást az érzések, lelki folyamatok és indítékok tisztázásával, illetve a célravezető, helyzetnek megfelelő viselkedés bemutatásával éri el. Tanítja az énközlések fontosságát, a konfliktusokban a felajánlott megoldások használatát, az érzések pontos kifejezését, érzelmi intelligencia fejlesztést. Hangsúlyt fektet a másoknak adott támogatás, a pozitív kezdeményezések, a segítés önbizalmat erősítő hatására.” (Bartha, 2023)

5.3. Más pszichológiai és terápiás módszerek ismertetése

Széles a skálája azoknak a pszichológiai és terápiás módszereknek, amelyek ma az addiktológiai zavarok kezelésében alkalmaznak. Ezek felsorolása meghaladja a jelenlegi tanulmány kereteit.

6. A függőség kérdésköre a Szentírásban, teológiai felvezetés

„*Pasztorálpszichológiai* szempontból a keresztyén teológiai emberkép sajátosságai, konszenzuspontjai úgy foglalhatóak össze, hogy az ember *teremtett lény* (transzcendens és immanens kapcsolatra teremtett, kapcsolati közösségekben jelenik meg istenképűsége; az ember személyes, közvetlen és individuális

istenkapcsolattal bír). Másodszor az ember megváltásra (megváltandóságra) teremtetett (az önmegváltás éppolyan lehetetlenség, mint az önteremtés); a megváltás az inkarnáció kontextusában történik, a konkrét »élet-világban« – a megváltás újra kapcsolatképesessé tesz, s a közösségbe való aktív integrációban is realizálódik. Harmadszor az ember teremtettségénél fogva képes a racionális felismerésre, az ön- és világismeretre, emocionális életbizalomra, hitre, de ezeket csak töredékesen tudja gyakorolni, ezért állandó és deficitjeit kompenzáló Lélekjelenlétre szorul, hogy életvitelében éltető értelmet tudjon felfedezni. (Bakk-Miklósi & Hézszer, 2023) „A teológia az embert különböző oldalairól mutatja be, méltóságában és Istenhez való közelségében, nyomorúságában és Istentől való eltávolodásában.” (Weiss, 2011) Ha a függőséget a bűn fogalmával kapcsoljuk össze mint céltévesztettség, az Isten világtól való elidegenedés következménye, úgy az az Isten által kijelölt céltól való eltávolodást jelenti. „A bűnnek a patológikus oldala az, hogy elszigeteli, elkülöníti az embereket, és arra kényszeríti őket, szándékuk ellenére is megszegjék a megélt élet iránti elköteleződésüket.” (Michielsen et al., 2010)

A transzcendens utáni vágyakozást valamilyen szerrel vagy pótcselekvéssel próbálja enyhíteni a mindenkor függőséggel küzdő ember, ami valójában csak növeli Isten utáni éhségét.

7. Bibliai-teológiai emberkép és a keresztény közösség fogalma

A reformátorok trinitárius szemléletét dolgozza fel tanulmányában Horváth Levente és Bartha Éva (2021), akik Kálvin János teológiai nézeteit ismertetve megfogalmazzák, hogy ebben a szemléletmódban a teremtő és teremtmény közötti végtelen különbségek nem oldódnak fel, noha jelen van a Szentlélek, a harmadik isteni személy bennünk lakozása. Főleg a szentháromsági perichoresis fogalma és princípiuma révén értelmezhető, „egymásban részesedés” szerint a tagok nem csak a Főben (és a Fő a tagokban), hanem a tagok egymásban is kölcsönösen részesednek. A reformátori Szentháromság-értelmezés az isteni életben való részesedésünk felől ragadható meg. Az ember tehát az Istennel való együtt járásban létezik, következésképpen mind a segítő, mind a segített identitása is, antropológiai értelemben a reláció kontextusában valósul meg.

8. Szempontok egy lehetséges egyházi prevenciós stratégia kidolgozására

8.1. A prevenciós projekt témája, leírása

A prevenciós projekt témája az egyházi prevenció lehetőségeinek feltárása, kidolgozása különös tekintettel a függőség kérdéskörében. Ezzel egy

olyan prevenciós ismeretanyag, kézikönyv létrehozása körvonalazódhat, amely gyakorlati segítséget nyújthat lelkipásztoroknak, gyülekezeti munkásoknak, ifjúsági csoportok vezetőinek a serdülőkorúak elérésére, az érzelmi intelligencia fejlesztésére, figyelembe véve a jelenlegi szerhasználati trendeket, a hatékony prevenció nyújtotta lehetőségeket, és a megfelelő addiktológiai szaktudást. Erre nézve igénybe veszi a terápiás közösség nyújtotta eszközöket, valamint a keresztény spiritualitás közegében megteremtődő segítő kapcsolatot. A projekt során:

1. Mélyinterjú készül öt, ifjúsági munkát végző egyházi vezetővel és/vagy lelkipásztorral, akinek alkalma volt találkozni/dolgozni az ifjúsági munka során olyan fiatalokkal, akik veszélyeztetettek.
2. Online kérdőív segítségével felmérem 300 serdülőkorú diák szerhasználatához kapcsolódó nézeteit, önértékelését a Rosenberg önértékelési skála mentén, illetve azt, hogy van-e egy szervezett közösséggel kapcsolatuk.
3. A tapasztalataikat beépítve elkészül egy ötalkalmas csoportmunkában használható óraterv a serdülőkorúak számára.
4. Elkészül egy szülőcsoporttal való találkozás munkaterve.
5. Javaslat készül azokra az oktatói kompetenciákra nézve, amelyek szükségesek a projekt megfelelő kivitelezéséhez.
6. A kipróbálás után a lehetséges korrigálások, javítások következnek, majd javaslatok szélesebb körben kivitelezendő alkalmazásra.

8.2. Célcsoportok

Az elsődleges célcsoportba azok a 14–18 éves fiatalok tartoznak, akiknek van már valamilyen kapcsolatuk az egyházi közeggel, mivel konfirmáltak, ugyanakkor az életkori sajátosságuk miatt a veszélyeztetett csoporthoz tartoznak. A kortárs csoport hatására sok esetben ebben az időszakban történik a tudatmódosító szerek kipróbálása, ami kedvező feltételek mellett rászokáshoz vezethet.

Másodlagos célcsoport a szülőké, akik számára a téma iránti érzékenyítés az elsődleges cél.

Harmadlagos célcsoport a projektet kipróbáló lelkipásztorok, segítők közössége, akiknek megfelelő kompetenciákra van szükségük a prevenció véghezviteléhez.

9. Összegzés

Amiben ez a doktori tézis újat szándékozik nyújtani, az egyfelől a függőségek pasztorálpaszichológiai megközelítése a jelenkori addiktológiai fejlődést

figyelembe véve. Másfelől prevenciós megközelítés és programlehetőség kidolgozása, amely a serdülőkorúak számára teret ad a spirituális közegben megélt, Istennel és emberekkel való kapcsolatban kibontakoztatni a függőségek kialakulásának megelőzését szolgáló készségeket, kompetenciákat.

A program gyakorlati megvalósítása és kielemezése után, az iskolai curriculumba való felvétele is javasolható lenne.

Irodalomjegyzék

- Bakk-Miklósi, K., & Hézser, G. (2023). *Pasztorálpszichológia. Rendszerszemléletű alapok és gyakorlati szempontok segítőknek*. Kálvin Kiadó – Exit Kiadó – Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- Bartha, É., & Horváth, L. (2021). *Az írás bűvöletében. Tanulmányok Adorjáni Zoltán 65. születésnapjára*. Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet – Egyetemi Műhely Kiadó, 40-63.
- Bartha, É. (2023). A terápiás közösség átkeretező és átfformáló ereje (kiselőadás). *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Reformata Transylvanica*, 68(2), 349–361. DOI: 10.24193/subbtref.68.11.22.
- Copăceanu, M. (2020). *Sex, alcool, marijuana și depresie în rândul tinerilor din România*. Editura Universitară.
- Fazakas, S. (2021). *Barth valláskritikájának maradandó értéke*.
- Gerevich, J. (1995). Addiktológiai medicina, addiktológiai pszichiátria. *Psychiatria Hungarica*, 10(4), 357–367.
- Kiss, A., Farkas, J., & Kapitány-Fövény, M. (Eds.) (2022). *Addiktológiai zavarok pszichoterápiája*. Medicina Kiadó Zrt.
- Michielsen, M., van Mullingen, W. – Hermkens, L. (szerk.) (2010). *Összetartozásban. A kontextuális segítségről*. Exit Kiadó.
- Molnár, D. (2012). A Portage-modell: egy integrált módszer a szenvedélybetegek gyógyításában. *Szociális Szemle*, 5(1), 88–97.
- Szathmáry, S. (1990). *Theológiai antropológia dióhéjban. Az emberről szóló keresztyén tanítás (antropológia) hatása a hívők világban élésére*. A Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya.
- Weiss, H. (2011). *Lelkigondozás. Szupervízió. Pasztorálpszichológia*. Exit Kiadó.
- Agenția Națională Antidrog. (2022). *Raport național privind situația drogurilor 2022, România, Noi evoluții și tendințe*. 22-57. https://ana.gov.ro/wp-content/uploads/2023/02/RN_2022.pdf (2024.05.03.)

**Lektorálta: Dr. Horváth Levente lelkipásztor és teológiai tanár,
Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet.**

A zenei nevelés fontossága a hátrányos helyzetű gyermekek fejlődésében

GÁSPÁR (OZSVÁTH) ILDIKÓ

Szentiváni Mihály Általános Iskola, tanító, ildikogasp74@yahoo.com

Absztrakt. A zenének fontos szerepe van az egyén életében. Javítja az egyén és közösség jó hangulatát, segít a gyermekeknek kilépni a mindennapi gondok közül, higgadtabbak maradnak, miközben javul a koncentráció-képességük és a memóriájuk is. A zene feltétlen szükséges az ember fejlődéséhez, a gyermekekben érzelmeket vált ki, értelmükre és lelkivilágukra egyaránt hat. A dalok éneklése, a zeneművek hallgatása fejleszti a gyermek érzékenységet és fogékonyságát, színessé teszi érzelmvilágukat, hatást gyakorol képességeik fejlődésére.

Tanulmányomban röviden felidézem a zenei nevelés céljait, feladatait, a zene szerepét a személyiség fejlődésében, bemutatom röviden azokat a tanulási képességeket, amelyekre pozitívan hatnak a zenével kapcsolatos tevékenységek. Megismerjük részben azokat a nehézségeket, amelyekkel a hátrányos helyzetű gyerekek és a falusi iskolák küszködnek.

Napjainkban az iskolában megszerezhető zenei műveltség elég alacsony, mivel az elemi iskola után az általános iskolákban kevés a szakképzett pedagógus, aki oktatna, különösen a falusi iskolákban. Figyelembe véve az iskolák tanulóinak szociális helyzetét, valamint a zenei nevelés jótékony hatását, megértjük, hogy éppen az ilyen családi háttérrel rendelkező gyerekeknek van nagyobb szükségük a zenei nevelésre, hiszen az éneklés jó eszköz a kezünkben a fegyelmelésre, a feszültség oldására, az önbizalom növelésére, a kreativitás fejlesztésére, az esztétikai nevelésre, valamint a többi kulcskompetencia fejlesztésében is nagy szerepet játszik. Hátrányos helyzetű gyerekekkel dolgozva egy kutatást végeztem, amely megerősített feltevésemben, mely szerint az ilyen családban növekvő gyerekek otthon nem jutnak hozzá minőségi kulturális és zenei neveléshez.

A kérdőívek eredményeinek vizsgálata által megbizonyosodhattunk róla, hogy elemi osztályokban a pedagógusok tudatában vannak a zenei nevelés fontosságának, a kerettantervben zenei nevelésre szánt alacsony óraszám ellenére megtalálják a módját, hogy integrálják a zenét más tevékenységekbe. Örömmel nyugtáztam, hogy egyes szülők is tesznek azért, hogy gyerekeiket megismertessék az igényes zenével.

A hiányosság hatványozottabban jelen van a falusi gyerekek és szülők körében, ahol a kulturális tevékenységek száma nagyon alacsony, az egyetlen ilyen jellegű tevékenységek szervezője az oktatási intézmény és az egyház.

Itt ró nagy felelősséget a hivatás az itt működő pedagógusokra, hogy olyan iskolán kívüli tevékenységeket, hétvégi vagy délutáni foglalkozásokat szervezzenek, amelyek hiánypótlásul szolgáljanak.

Kulcsszavak: zenei nevelés, személyiségformálás, transzferhatás, hátrányos helyzetű gyerekek, zenei ízlés

1. A zenei nevelés célja és feladatai

„Az egyensúly helyreállítására legsürgősebb teendő az iskolai zeneoktatás fejlesztése, jobban mondva megteremtése. Minden gyermeknek joga, hogy az iskola kezébe adja azt a kis kulcsot, amellyel, ha ő is akarja, bejut a zene csodakertjébe, s azzal egész élete értékét megsokszorozza.”
(Kodály, 1975, p.129).

Napjainkban egyre inkább tapasztaljuk az egyensúly felborulását az élet számos területén. Igaz ez az oktatásra is. Hajlamosak vagyunk a követelményeket nagyon megemelni, és ennek következtében, meg a társadalmi változások, valamint a fejlődés, a technika adta lehetőségeknek köszönhetően az eredmények csökkennek. Pedagógus kollégákkal beszélgetve, egyetértettünk abban, hogy ezekben az években nem tudjuk elérni azt a szintet tanítványainkkal, amelyet az előző évfolyamokkal sikerült.

Kodály fent idézett gondolata ma is aktuális. Szükségesnek látom az iskolai zeneoktatás fontosságának hangsúlyozását, mert megkönnyítheti és hatékonyabbá teheti a különféle területeken megszerezhető tudást. A zene ugyan ott van a kerettantervben, a tantervben, de nagyon alacsony óraszám-mal. Óvodában és elemi osztályokban még tudja a pedagógus úgy szervezni a napi tevékenységeit, az oktatás folyamatát, hogy minél több mozzanatba becsempéssze az éneklést, vagy más zenei aktivitást, de a felsőbb tagozatokon ez már szinte lehetetlen. Ideje lenne felismerni és megszívlelni Vekerdy Tamás üzenetét: „Művészettel nevelni – szabadságra nevelni” (Vekerdy, 2013, p. 15) lehet. Szeretjük magunkat abban a tévhitben ringatni, hogy teljes szabadságban éljük az életünket, de nagyon sok területen nem élvezzük ezt annak köszönhetően, hogy nem rendelkezünk olyan széleskörű ismeretekkel, hogy jól, értelmesen tudjunk választani a rengeteg információ közül, amely eláraszt bennünket.

Számos módszertani könyvben találunk meghatározást a zenetanítás célját illetően: „... elsajátítani azokat az ismereteket és kialakítani azokat a készségeket, amelyek – adott társadalmi körülmények között – biztosítják a zenével való foglalkozás lehetőségét, azaz a tanulót képessé teszik a

zene értő befogadására, adott szinten annak művelésére, esetleg alkotásra.” (Szenik & Péter, 2010, p. 6).

Szenik Ilona és Péter Éva (2010) szerint külön kell választani a nevelői és oktatói célokat. A nevelői célok az egyéniség sokirányú fejlesztését, az oktatói célok a zene gyakorlatához szükséges ismeretek elsajátítását és készségek kialakítását szolgálják. A nevelői cél olyan értékátadó, értékrendszert kialakító, fejlesztő folyamat, melynek célja, hogy az egyént életfeladatai megoldására képessé tegye. Az oktatói célok magukba foglalják a zenei alkotások megismerését, a művek megértéséhez és a zenei gyakorlathoz szükséges ismeretek elsajátítását, valamint a zenei gyakorlathoz szükséges készségek kialakítását (éneklési készség, zenei írás-olvasás, ritmusérzék, hallásfejlesztés, zenehallgatási készség).

Kisiskoláskorban a zenei nevelés a gyermekeket élményhez juttatja, felkelti zenei érdeklődésüket, formálja zenei ízlésüket, esztétikai fogékonyságukat, képzeletüket, alkotókedvüket. Fejleszti a gyermekek zenei hallását, ritmusérzékét, zenei emlékezetét, játékos zenei alkotókedvét. Az éneklés ebben az életkorban szoros összefüggésben van a mozgással. A zene és a mozgás fejleszti az egészséges magabiztosságot, önfegyelmet, az egymáshoz való alkalmazkodást, a kreativitást, a koncentrációt, a szociális kompetenciákat.

A zenei képességek fejlesztésével intenzívebb fejlődésnek indulnak a gyermek egyéb képességei is, előnyösen hat az egész személyiség sokoldalú és harmonikus fejlődésére. A zenei nevelés számtalan alkalmat nyújt a felszabadult, vidám, közös játékra, éneklésre, a zene megszerettetésére, előkészíti a gyermeket a zene befogadására, értésére, átélésére és gyakorlására.

Amikor a zenei nevelésről beszélünk, ismernünk kell Kodály örökségét. Az ő nevelési elveit Kodály-módszernek is szokták nevezni, de meg kell különböztetnünk a Kodály-koncepciótól. Kokas Klára is felhívja a figyelmünket a módszer és koncepció különbözőségére: „A módszer a zenei képességfejlesztés gyakorlata, amely magába foglalja a belső hallás, az önálló zenei írás-olvasás, a tiszta éneklés és a szép együttes hangzás fokozatos formálását sokféle lehetőséggel, de azonos elvek alapján. A koncepció a gyermekben az emberi személyiség egészének formálásához választott elveket adja meg.” (Kokas, 2001, p. 75).

2. A zene szerepe a személyiségfejlesztésben

Kodály Zoltán zenei neveléssel kapcsolatos írásaiban hangsúlyozza, hogy a zene lélekre, személyiségre gyakorolt hatása révén hatékony eszköz lehet a személyiségfejlesztésben. Ő fogalmazta meg, hogy a zene hatása olyan emberformáló erő, mely kihat az egész személyiségre. Forrai Katalin (1974) zenepedagógus megerősíti, hogy az értékes zene fogékonnyá teszi az embert a szép befogadására, formálja az ízlését és emberi magatartását.

A személyiségelmélettel kapcsolatosan általában Allport definícióját idézik: „A személyiség azon pszichofizikai rendszerek dinamikus szerveződése az egyénen belül, amelyek meghatározzák jellemző viselkedését és gondolkodását.” (Allport, 1997, p.39). Nagy József (2000) szerint a személyiség tulajdonképpen az ember bioszociális komponensrendszere. Személyiségünk működése, az ember viselkedése az egyes komponensek által valósul meg. Mindeközben az adott komponensek változnak, módosulhatnak, ennek következtében maga a személyiség is fejlődhet. A személyiség fejlődését három tényező befolyásolja: az öröklődés, a környezet és a nevelés. Minden gyerek hoz magával egy bizonyos „csomagot”, amely tartalmazza az örökletes és a családban elsajátított tulajdonságokat, attitűdöket, magatartásformát, viszonyulást. A pedagógus, miután megismeri a tanulókat, alakítja, formálja, irányítja őket, úgy, hogy a nevelés által egy harmonikusan fejlett, a társadalomban beilleszkedni tudó, megfelelő identitástudattal rendelkező, kiegyensúlyozott életvitelre alkalmas egyén válhasson belőlük.

Tanítóképzős éveim alatt sokat tanultunk a nevelés területeiről. Ha most ezeket átgondolom abban az összefüggésben, hogy miben segíti a zene e területek kialakítását és fejlesztését, újra csak megerősödik a meggyőződésem, hogy mennyire fontos lenne, hogy a zene áthassa minden tevékenységünket. A nevelés első területe az értelmi nevelés. Itt az ismeretek átadásán van a hangsúly. Ezek elsajátítását nagymértékben befolyásolja a használt módszerek, eszközök összessége. Az éneklés és más zenés tevékenységek hatékonyabbá tehetik a befogadást. A politechnikai nevelés magában foglalja a műszaki ismeretek elsajátítását, az alapvető jártasságok és készségek kialakítását. Itt is segítségünkre lehet a zene. A leghangsúlyosabban viszont úgy érzem az erkölcsi és esztétikai nevelés kapcsán domborodik ki a zenei nevelés előnye és szerepe. A zenehallgatások alkalmával felhasznált művek, a népdalok által megismerhetnek a tanulók követésre méltó mintákat, hozzájárulhatnak ezek a megfelelő magatartásformák kialakulásához. Az esztétikai élmény következtében pedig pozitív személyiségváltozás következik be. A testi nevelésben is élményszerűbb, gyermekbarát lehet a helyes egészségügyi szokások kialakítása, a tanulók egészséges életre való szoktatása.

A zene minden tevékenységünkre hatással van, a lelki folyamatainkat, a másokhoz való viszonyulásunkat is befolyásolhatja. Mivel kisgyerekeket nevelünk, akik elég gyakran olyan családi háttérből jönnek, ahol nem feltétlenül tapasztalják meg a szeretetet, bizalmat, nyitottságot, törekednünk kell, hogy személyiségüket úgy formáljuk, hogy pozitívan forduljanak egymás felé. Erre a zene kiváló lehetőséget biztosít. Minél több énekes és zenei hatás éri, minél változatosabb zenei anyaggal találkozik, annál gazdagabb lesz érzelemvilága. Kokas Klára (1992) módszere is ide sorolható, melynek lényege, hogy a művészi értékű zene hallgatása közben a gyermekek megismerkedjenek olyan érzelmekkel, mint például a meghatottság, feszültségoldás, szenvedély. Ezek sokszor olyan érzelmek, amelyeket még nem ismernek, csak

sejtik a létezésüket, viszont a zenében meg is tapasztalhatják őket. Miközben a gyermekek zenével kapcsolatos tevékenységet végeznek, nemcsak átélik a közvetített érzelmeket, hanem újakat is hoznak létre.

3. A zenei nevelés transzferhatása

A korszerű oktatás célja a sokoldalú és működőképes tudás elsajátítása. Ma az olyan tudást tekintjük hasznosnak, amelynek jellemzője, hogy sokféle helyzetben felhasználható. A tudás és a képességek fejlesztése központi szerepet játszik az iskolai oktatásban. A kilencvenes évektől megfigyelhető az a tendencia, hogy egyre inkább az ismeretek hasznosíthatósága, a minőségi, alkalmazható tudás kerül előtérbe. A kontextusától megfosztott képességek helyett a konkrét tartalommal bíró képességek jelentősége fogalmazódik meg. Csapó Benő (2002) szerint a legjelentősebb fejlődés a kompetencia, a szakértelem, a problémamegoldás, mint a tudás hasznosítása, a tudás alkalmazása, a reális élethelyzetekben való tanulás és tudás-felhasználás, valamint a transzfer vizsgálatainak terén ment végbe, jelentős erőforrásokat megmozgatva és a pedagógia számára értékes eredményeket nyújtva.

A tudásszerző képesség általában tanulás is, de nem szükségszerűen az. „Az ismeretszerző képesség ma már nem pusztán a tanulás eszköze, hanem sajátos funkciójú önálló képesség, amelynek köszönhetően az információk szándéktalan felvétele mellett a szükséges ismeretek szándékos megkeresését kiválasztását, felvételét is el tudjuk végezni.” (Nagy, 2002, p. 115) A tanulási folyamatok kölcsönösen hatnak egymásra. Amit az egyik tanulási folyamatban elsajátítottunk, az áttevődhet egy másik tanulási folyamatra is. Megkönnyítheti, vagy megnehezítheti az újabb tanulást, pozitív vagy negatív transzferhatás alakulhat ki. A transzfer fogalmán tehát a régebbi tanulás hatását értjük az újabb tanulási szituációban.

Az iskolai tanulás eredményességéhez segítséget nyújthat a zeneoktatás. Az utóbbi évtizedek hazai és főként nemzetközi, a zenetanulás transzferhatásait vizsgáló kutatások alapján a zenetanulás hozzájárul bizonyos kognitív és motoros készségek fejlődéséhez, a jobb tanulmányi eredmények eléréséhez, az intelligencia fejlődéséhez. A zenével történő foglalkozás segítséget nyújt a szociális hátrány leküzdéséhez, valamint hozzájárul a szociális kompetencia fejlődéséhez is. A kutatások a zenetanulás és az olvasás közötti összefüggésre is felhívják a figyelmet. Számos eredmény szól amellett, hogy a zenei képességek fejlesztése hozzájárulhat az olvasás elsajátításának sikerességéhez. Azok a magyarországi transzferhatásvizsgálatok, amelyeket Kokas (1972), Barkóczi és Pléh (1977) a Kodály-féle ének-zenetanítási módszerrel kapcsolatosan a hetvenes években folytattak, nemzetközi viszonylatban is a legkorábbiak közé számítottak, és figyelemre méltó eredményeket hoztak. A nyolcvanas években Laczó Zoltán (1985) végzett hasonló vizsgálatokat.

A Kodály-koncepció szerinti ének-zeneoktatás lehetséges készség- és képességfejlesztő, személyiségformáló hatásait szemlélteti egy amerikai pszichológusok által készített összefoglaló, amelyet Kodály-koncepció szerint tanító iskolák énekóráinak látogatása nyomán készítettek (Barkóczi & Pléh, 1977). A munkaanyag a Kodály Musical Training Institute által tervezett kísérlet, a Kodály-programon nevelkedő gyermekek pszichológiai vizsgálata előkészítésének részét képezte. A felsorolás hat területen összegzi az órák látogatása alkalmával szerzett benyomásait, a Kodály-koncepció szerint történő oktatás lehetséges transzferhatásait: a nyelvi oktatásban, matematikában, emlékezet és figyelem, mozgási, együttműködési és egyéb képességek tekintetében.

Külföldön is kutatások, tanulmányok sora foglalkozik a zene, a zene-tanulás következtében kiváltott transzferhatások jelenségével. Huttenlocher (2002) a zenetanulás tevékenységének komplex jellegét emeli ki. A hangszer-játék és zenetanulás magába foglalja a rendszeres napi gyakorlást, a kottaolvasást, kiterjedt zenei sorozatok memorizálását, különböző, változatos zenei struktúrák elsajátítását (hangközök, skálák, akkordok, akkordfűzések). A tanulás hosszabb ideig tartó fókuszált figyelmet igényel. Technikai, (motoros) készségek folyamatos elsajátítását jelenti, valamint az érzelmek hagyományok által irányított kifejezésének elsajátítását. Huttenlocher szerint a tapasztalatok e kombinációi pozitív befolyással lehetnek a kognícióra, különösen gyerekkorban, amikor az agy még nagyon plasztikusan fejlődik, és érzékeny a környezeti befolyásokra (Huttenlocher, 2002). Dowling és Harwood pedig a zenei produkció összetettségét hangsúlyozza: „a zenei előadás szimultán módon magába kell, hogy foglalja a gondolkodást, a hallgatást, az emlékezetet, a cselekvést, sőt az érzelmeket is.” (Dowling & Harwood, 1986, p. 3).

4. A hátrányos helyzetű gyerekek

Az iskoláinkba járó gyerekek gazdasági, szociális vagy kulturális okok következtében kerülnek hátrányos helyzetbe: van, ahol a családi körülmények, az alacsony jövedelem, vagy a jövedelem teljes hiánya miatt kerülnek a szociálisan támogatott személyek közé. Nagyon sok gyerek nevelkedik olyan családokban, ahol jobbik esetben csak az egyik szülő, de elég gyakori, hogy mindkét szülő hiányzik, így a gyerek gondviselése a nagymamára, nagynénire, nagybácsira vagy épp a szomszédokra marad. Ebben az esetben azt gondolom, hogy halmozottan hátrányos helyzetben vannak ezek a tanulók. Ezek a szülők más országokban keresnek megélhetési lehetőséget, és csak vendégként vannak jelen gyermekük életében. Még nagyobb hátrányban vannak azok a gyermekek, akikről lemondott valamelyik szülő, főleg, ha az édesanya hiányzik az életükből.

Hátrányban vannak azok a gyermekek, akiknél a szülők iskolázottsága alacsony szintű. Előfordul, hogy az anya, aki segítené az első iskolai évben, nem tud írni-olvasni.

Beszélhetünk kulturális szempontból hátrányos helyzetű gyerekekről, ahol a szülők csak általános iskolai végzettséggel rendelkeznek, és talán ennek következtében a nevelés szempontjából ingerszegény környezetben nevelkednek a gyermekek. Megjegyezném, hogy ez nem általánosítható, találkoztam már olyan szülővel is, aki nem végzett ugyan középiskolát, de fontosnak tartotta, hogy gyerekének könyveket vásároljon, különféle programokban vegyen részt, tehát azt szeretné, hogy a gyermeke jól fejlődjön, hogy később majd több lehetősége legyen a munkaerőpiaci elhelyezkedésre.

Hátrányt jelent a tanulók számára, ha a szülők munkahelyi elfoglaltságuk miatt, vagy érdektelenségből nem töltenek minőségi időt a gyermekükkel.

A különféle okokból kifolyólag hátrányos helyzetű családból érkező gyermekek nagyon sokszor tanulási és beilleszkedési nehézségekkel küszködnek, szoronganak, nem kapnak támogatást, sem motiválást a szülőktől. Nagyfokú szeretethiányban szenvednek, igénylik a testi érintést, a simogatást, gyengédséget, azt, hogy szeretettel és feltétel nélküli elfogadással forduljanak feléjük. Szükségük van arra, hogy valaki meghallgassa őket, hogy érezzék, fontosak, és az érzéseikre is kíváncsi valaki.

Azok a tanulók, akik sérült családokból érkeznek a közösségbe, hajlamosabbak az agresszivitásra. Tudományos kutatások igazolták azt a feltevést, miszerint a zenei nevelésnek pozitív hatása van az iskolai oktatásban és nevelésben. Azt gondolom, hogy ez hatványozottan igaz a hátrányos helyzetű gyerekek esetében.

Napjainkban számos iskola küszködik a korai iskolaelhagyás problémájával, főleg a roma nemzetiségű tanulók esetében. Azt tapasztalom, hogy ez is leküzdhető a zene segítségével. Ha az intézményben olyan pedagógusok dolgoznak, akik számára fontos a gyermek, ha élményszerűvé teszik az ismeretszerzést, ha jó a közérzet, a tanulók szívesen tartózkodnak ott, akkor nem maradnak ki az iskolai programokból. Érdemes olyan alternatív tevékenységeket szervezni, amely sikerélményt biztosít a gyengébben teljesítő tanulók számára is.

Zenei nevelésben jártas személyek számára ismerős Kodály véleménye, miszerint a gyermekek zenei nevelését nem is a gyerek, hanem az anya születése előtt kilenc hónappal kellene kezdeni. Ilyen szempontból hátrányban vannak azok a gyermekek, akik olyan családban nőnek fel, ahol soha nem hallanak „minőségi” zenét. Ahol az anyuka nem mondókázik, nem dalol a kisbabának (sokszor teljesen hiányzik az életükből), ahol nem tulajdonítanak fontosságot az óvodai nevelésnek sem, ahol megismerhetné ezeket.

A pedagógus szerepe kulcsfontosságú. Tanév elején, vagy cikluskezdő osztályok esetében ismerjük meg a tanulóinkat, családlátogatások alkalmával

betekintést nyerhetünk a család életébe is. Meg kell ismerni igényüket, érdeklődési körüket, hogy erre építsünk a nevelési és oktatási munkánkban.

Munkánkat nagymértékben segíti a zene. Az éneklés által leküzdik gát-lásaikat, feloldódik félelmük. A népi gyermekjátékok gyakori játszása által leküzdhető a társadalmi különbség, a játék által átélt élmény felülkerekedik ezen. Folyamatos törekedés tárgya, hogy tanulóinkat megszólítsuk a zenén keresztül, nyitottá tegyük őket a befogadásra.

Falusi iskoláink egyre inkább elnéptelenednek, a jelen lévő gyerekek jelentős része pedig hátrányos helyzetből indul. Léven, hogy nagyrészüik olyan családból származik, ahol nem tulajdonítanak különösebb fontosságot a következőes, mindennapos munkának, így óvodai előképzésük is hiányos. Nehézséget okoz a tanulók és a pedagógus számára az egymás elfogadása, a tanulás különböző tevékenységein belül az együttműködés.

A fent taglalt gondolatok indítottak el azon az úton, amelyen az oktatásban közvetlen vagy közvetett módon résztvevők zenei neveléshez való hozzáállását vizsgáltam. Kutatásom során egy falusi, egy kisvárosi és egy marosvásárhelyi iskola diákjait, pedagógusait, a szülőket kérdeztem kérdőív segítségével. Megnehezítette a munkámat a koronavírus- járvány, így a falusi iskolákhoz tartozó szülők zenével való kapcsolatának megállapításában a több, mint két évtizedes pedagógiai munkámra alapoztam.

A kutatásom célja az volt, hogy feltérképezsem, mennyire tartják fontosnak a zenei nevelést az elemi iskolában oktató pedagógusok, milyen mértékben használják a zenét, mint nevelőeszközt a többi tanórán, esetleg iskolán kívüli tevékenységeken, milyen módszereket használnak ének-zene órákon, és hogy használnak-e hangszert az iskolában, fontosnak tartják-e a gyerekek zenei ízlésének alakítását. A kérdőív segítségével megerősítést szerettem volna kapni azon feltevésemben, hogy a zenei nevelés hatékony a tanulók más kompetenciáinak a fejlesztésében, zenei nevelés által nagymértékben fejlődik empátiájuk, fejlődnek szociális képességeik, és fejleszthető a zenei ízlésük. A pedagógusok után megkérdeztem a tanulókat is a zenével való kapcsolatukról, majd a szülők hozzáállását vizsgálta a harmadik, a zenei nevelés fontosságáról szóló kérdőív.

Kérdőívemre 119 pedagógus válaszolt. A válaszadók 60,5%-a falun, 39,5%-a városon tevékenykedik. A megkérdezettek közül egy személynek nincs tapasztalata, azaz kezdő, 5,9%-a kevesebb, mint öt év tapasztalattal, 8,4% 5–10 év közötti tapasztalattal rendelkezik, 84,9%-nak pedig 10 évnél több tapasztalata van a tanításban.

A válaszok bebizonyították azon feltevésemet, hogy a tanítók többsége nagyon fontosnak tartja a tanulók ének-zenei nevelését, az e téren való tevékenységvezetést. A 119 válaszból 84 nagyon fontosnak, (5 az 1-től 5-ig terjedő skálán), 34 elég fontosnak, (4-es a skálán), 1 személy fontosnak (3) tartja.

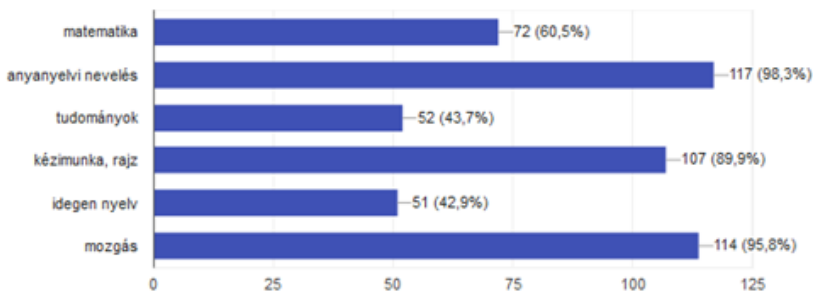
A jelenleg érvényben lévő órakeret előkészítő, I. és II. osztályban két óra játék- és mozgástevékenységet ír elő, III. és IV. osztályban pedig egy

óra játékra és mozgásra valamint egy óra zenére és mozgásra ad keretet. Kíváncsi voltam, hogy kollegáim elégségesnek tartják-e ezeket a lehetőségeket a zenei tevékenységekre. A 116 válaszadóból 51 tanító nem tartja elégségesnek, míg 65 fő igennel válaszolt, nagy részük hozzátette, hogy azért elég, mert a zenei tevékenység a többi tantárgyhoz is könnyen kapcsolható, ha a téma megengedi, minden tanítási órán vagy iskolai tevékenységen lehet énekelni, ritmusgyakorlatokat végezni, a zenei nevelést integrálni lehet más órák tevékenységébe is.

Kollegáim válaszai alapján bebizonyosodott, hogy a zenei nevelést integrálják a többi tantárgy tevékenységei közé. Nyilván, hogy a zenei nevelés leggyakrabban az anyanyelvi órákon jelenik meg, de szinte minden kézimunka- vagy rajzórán is előfordul, a gyermekdalok, kiszámolók, népi gyermekjátékok a testnevelés keretében fordulnak elő, de matematika- vagy tudományórán is lazításul, figyelem- vagy koncentráció erősítésére használják az éneklést.

Melyek ezek?

119 válasz

1. ábra: Zenés tevékenység integrálása a különböző tanórákba

Forrás: saját kutatás

Az éneklés vagy zenei tevékenység gyakorisága szerint 39,5%-a a pedagógusoknak naponta többször jelen van, 40,3%-a naponta használja, 16%-a (19 személy) hetente többször, és csak 4,2% (5 személy) használja hetente. Tehát a tanítók szívesen kezdeményeznek naponta többször is éneklést vagy más zenei tevékenységet a tanulókkal.

A tanítók általában tudatában vannak, hogy milyen fejlesztési lehetőségek vannak a zenei nevelésben, a zenei képességek fejlesztésén kívül. Ez derült ki a 8. kérdésre adott válaszokból, mely szerint a zenei nevelés fejleszti az érzelmi intelligenciát, a beszédképességet, a megfigyelőképességet, a kreativitást, a szép iránti érzékenységet és a pontosságot.

A tanítók által használt módszerek, tanítási tevékenységek a következők: bemutatás, szemléltetés, magyarázat, gyakorlás, egyéni és csoportos feladatok, dallamkihagyás, hallás utáni daltanítás, ritmuskopogás, megfigyelés, beszélgetés, felfedezés, drámapedagógiai módszerek, játék, zenehallgatás,

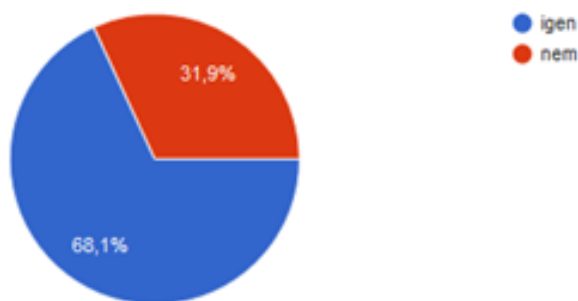
gyermekjátékok, hangszerekkel való bemutatás, különböző hangképző gyakorlatok, karéneklés, éneklés hangszerkísérettel, szolmizálás kézjelek után, énektanulás különböző módszerekkel (rádiózás, dallambújtatás, kánon), ritmusgyakorlatok, babzsákkal való éneklés, ritmizálás, énekes mozgás stb.

A válaszokból kiderül, hogy csak néhány tanító használja a kooperatív módszereket az énektanításban, és három személy próbálkozott a Kodály-módszerrel.

A tanítók 68,1%-a használ hangszert zeneórákon, vagy zenei tevékenységeken, 31,9% nem. A válaszokból kiderül, hogy kedvezően befolyásolja a hangszer használata az ének-zenei tevékenységet, hiszen dinamikusabbá teszi az órát, tisztább a hangzás, élménydúsabbá teszi a tanítást, könnyebben megtanulható egy új dallam, mert biztonságot ad. A hangszer használata fokozottan segíti a zenei képességek fejlesztését.

Használ-e hangszert?

119 válasz

2. ábra: Hangszerhasználat zeneórákon

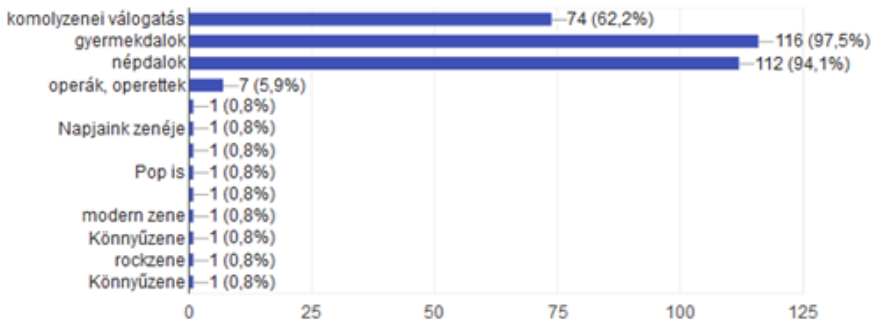
Forrás: saját kutatás

A pedagógusok fontosnak tartják a gyermekek zenei ízlésének alakítását. Ezt különböző módszerek segítségével próbálják formálni, valamint azzal, hogy gyakran hallgatnak zenét a tanulókkal együtt.

Mivel a szülőkől nem kapnak mintát a tanulók az igényes zene művelésére, a pedagógus felelőssége, hogy a gyermekeket megismertesse a komoly-, a klasszikus zenével, hogy értő füllel hallgassák, és így döntsenek mellette vagy ellene. Ezért igényesen kell választani a pedagógusnak, hogy mit visz be a tanórákra. A válaszadók többsége (97,5%-a) gyermekdalokat, 94%-a népdalokat, de elég nagy arányban – 62,2%-ban – hallgatnak komolyzenét is. Operát, operettet csak 5,9%-a hallgattat a tanulókkal, nyilván elemi osztályról van szó, amikor még a műfaj talán távolabb áll a kisgyerek érdeklődési körétől. De akadnak pedagógusok, akik hallgatnak könnyűzenét, egyházi zenét, meditációs zenét a tanulókkal, vagy éppen a madarak hangjait figyelik meg egy-egy zenehallgatás alkalmával.

Milyen zenei anyagot hallgatnak?

119 válasz

3. ábra: Énekórákon használt zenei anyagok

Forrás: saját kutatás

A zenei nevelés nem korlátozódik az iskolai tanórákra, nagyon sok iskolán kívüli tevékenység van, amely lehetővé teszi a zenei képességek fejlesztését, további bővítését. Kíváncsi voltam, hogy a megkérdezett pedagógusok által tanított tanulók milyen tevékenységeken vesznek részt. A válaszok szerint a sport nagy népszerűségnek örvend a gyermekek körében, de a zenével kapcsolatos tevékenységek is előkelő helyet foglalnak el. A tanítók készítik a tanulókat a különböző népdalvetélkedőkre, a színjátszó körök tevékenységein is énekelnek, zenét hallgatnak, a hagyományőrző tevékenységek keretében számos népdallal, szokásokhoz kapcsolódó népi énekkel ismerkednek meg. Nagyon sok településen működnek a népi tánc elsajátítását segítő csoportok, amelyek nagyon jó hatással vannak a tanulók személyiségének a fejlődésére.

Mint bármilyen más tantárgy esetében, a zenetanításban sem lehet különválasztani a zenét a tanító személyiségétől. Ha a tanító nem rendelkezik megfelelő pedagógiai érzéssel, megfelelő zenei műveltséggel, lelkesedéssel a zenetanítás iránt, a tanulóknál sem tudja felkelteni az érdeklődést a zene iránt, nem tudja kellőképpen motiválni a zene befogadására. A válaszadó pedagógusok egyetlen személy kivételével egyetértettek az én feltevéssel. Egy pedagógus nincs meggyőződve a pedagógus személyének fontosságáról.

Következésképpen a zenei nevelés semmivel sem pótolható szerepet játszik a tanulók személyiségének fejlődésében, az ízlés, a kreativitás, az érzések kifejezésének fejlesztésében és ennek az őket tanító pedagógusok is tudatában vannak. Erről győztek meg a válaszaikkal. Sajnos nagyon sok alkalommal annak is tanúja vagyok, hogy a zeneórák elmaradnak, mert a tanító épp anyanyelv- vagy matematikaversenyre készíti a tanulókat, és az énekórát áldozza fel a felkészítésekre.

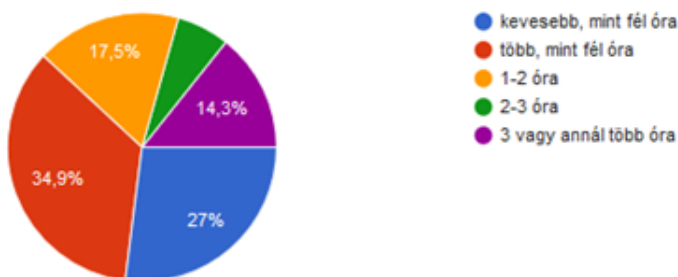
Második lépésben a gyermekeket kérdeztem meg a zenével való kapcsolatukról. Eredeti elképzelésem szerint külön végeztem volna a kérdőívezést a falusi és külön a városi iskolákban, mert szerintem eltérést mutattak volna a válaszok, de sajnos a koronavírus-járvány nem tette lehetővé ezt. Így a világháló segítségével juttattam el a kérdőívet gyerekcsoportokhoz, a válaszadók között vannak falusi (Nyárádgálfalva, Szentháromság) kisvárosi (Nyárádszereda) és marosvásárhelyi gimnazista diákok is (Bernády György Általános Iskola). Összesen 126 tanuló válaszolt a kérdőívemre.

Az első kérdésem azt vizsgálta, hogy milyen gyakran hallgatnak zenét a tanulók. A válaszadók közül 111 tanuló (88,1%) naponta, 12 tanuló (9,5%) hetente, két tanuló havonta és egy tanuló soha nem hallgat zenét.

A zenehallgatásra szánt idő: a tanulók 27%-a kevesebb, mint fél órát, 34,9%-a több, mint félórát, 14–17%-a pedig 2-3 óránál is több időt tölt zenehallgatással.

Általában, naponta mennyi időt töltesz aktív zenehallgatással? (úgy, hogy figyelemmel követed a zenét, nem csak a háttérben szól)

126 válasz

4. ábra: A tanulók zenehallgatásra szánt ideje

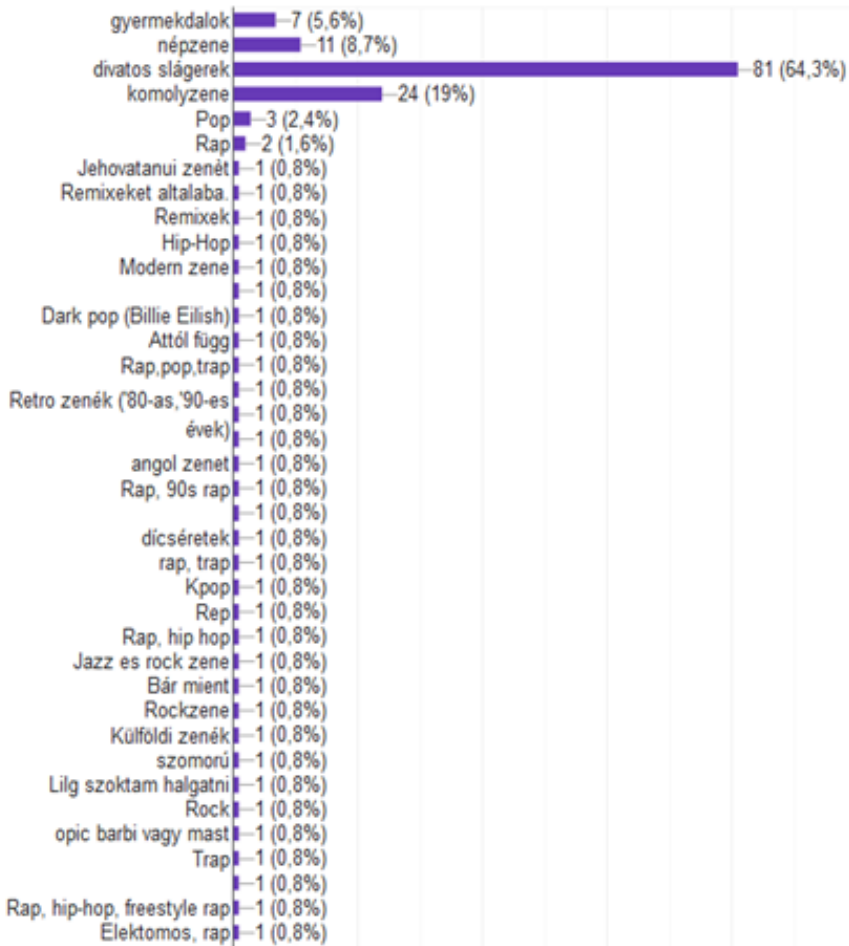
Forrás: saját kutatás

Zenét hallgatnak jókedvükben, unalmukban, sportolás közben, tanulás alatt, takarítás vagy épp fürdés közben, számítógépes játékok játszása alatt, utazás és olvasás közben. A legtöbb tanuló (104) saját mobiltelefonját használja zenehallgatásra, a világhálóról letöltött zenéket hallgatja, de használják a televíziót, kevesen a rádiót és a CD-lejátszót erre a célra.

A zene műfaját tekintve: hét tanuló választotta a gyermekdalokat, 11 a népzene, 81 tanuló a divatos slágereket, de soroltak rap, hip-hop, jazz, rock műfajt, keresztyén témájú zenéket, 24 tanuló szívesen hallgat komolyzenét is.

Milyen zenét hallgatsz legszívesebben?

126 válasz

5. ábra: A tanulók által hallgatott zenei műfajok

Forrás: saját kutatás

A gyermekek zenehallgatási szokásai, zenei ízlése nagymértékben függ attól, hogy a szüleiktől kap-e jó példát erre nézve, tudatosan vagy tudattalanul irányítják-e őket ilyen irányba. A következő két kérdésben tehát azt kérdeztem, hogy hallgatnak-e a szüleikkel együtt zenét, vagy néznek-e zenés műsorokat. Körülbelül ugyanolyan arányban válaszolták azt mindkét kérdésre, hogy igen (65,9–51,6%), majdnem fele viszont nem töltött időt a szüleivel.

Ezt követően arra kérdeztem rá, hogy milyen műsorokat néznek együtt. Nagyon sok gyerek és szülő a kereskedelmi tévéadók zenei tehetségkutató adásait nézi.

Ha igen, meg tudod nevezni, milyen műsort követték?

77 válasz

x-faktor
Nagyduett, Sztárban sztár, Álarcos énekes
X-factor, America's/Britain's got talent
nem tudom meg nevezni
X faktor, Sztárban sztár, Álarcos énekes
Az álarcos énekes(lejárt)
Nem követünk semmient
X- faktor, álarcos énekes, ...
Vocea României

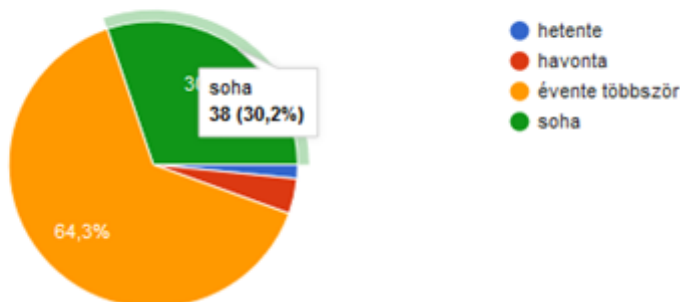
6. ábra: A tanulók által nézett műsorok

Forrás: saját kutatás

Napjainkban azt is tapasztaljuk, hogy visszaesett a kultúrát kedvelők száma. Itt is több lehetőség lehet a háttérben, különböző okok, amelyek következtében nem járnak a szülők és így a gyerekek sem színházba vagy zenekari koncertekre. A szülők időhiánya, munkahelyi elfoglaltsága, a vidéken élők kényelme, a társadalom érdektelensége, igénytelensége lehet ennek az oka. Ezt tükrözik a válaszok a következő kérdésre: járnak-e a szülőkkel színházba, koncertekre? A tanulók 59,9%-a látogat ilyen eseményeket, de sajnos 40,5%-a nem jut el igényesebb előadásokra.

Milyen gyakran jársz élő- zenei koncertekre?

126 válasz

7. ábra: A tanulók koncertlátogatásának gyakorisága

Forrás: saját kutatás

A pedagógusok felelőssége az iskolai tevékenységek között helyet és alkalmat találni a színházlátogatásra, nevelő hangversenyekre, főleg a vidéki gyerekek esetében.

Arra a kérdésre, hogy milyen előadásokat láttak, jól kiszűrhető, szerintem, hogy a vásárhelyi gyerekek egy rétege sorolta a Tompa Miklós Társulat által játszott darabokat (*Retrómadár*, *A láthatatlan hóhér*, *Szutyok*, *A Pál utcai fiúk* stb), míg a vidékiek semmilyen előadáson nem voltak, esetleg a Hahota színtársulat újévi kabaréján vagy az időnként megszervezett fesztiválok alkalmával megrendezett koncerteken vettek részt. Egy-két tanuló volt a kultúrpalotában szimfonikus hangversenyen, vagy néptáncot bemutató előadásokon.

Az a feltevés, miszerint ha a szülő fontosnak tartja a minőségi zenét, előadásokat, a gyerek zeneoktatását, akkor ez kihat a gyermekekre is, két tanuló esetében igazolódott, az egyik a testvére fagottelőadásaira jár, a második pedig, mivel az édesanyja zenész, így ő is eljut többször a Filharmónia koncertjeire.

A városon élő családok többsége gyerekeit iskolán kívüli foglalkozásokra íratja be. Nagyon divatos ez, de sokszor a tanulás rovására megy, hogy egyszerre több ilyen tevékenységre járnak a gyerekek. Néha az az érzésem, hogy a szülők már-már versenyeznek is, presztízskérdés az, hogy minél több helyre járjon és többfélét tanuljon a gyerek. A kisvárosban élő gyerekeknek is megadatik a lehetőség a tanórán kívüli nevelő jellegű tevékenységekre, persze nem annyira változatosan, mint nagyvároson. Falvakon pedig, azt gondolom, hogy teljes mértékben az iskola felelőssége ilyen jellegű tevékenységeket szervezni, hogy az itt élő gyerekeknek is érdeklődési kör szerint lehetőségük legyen délutáni foglalkozásra járni. A gyerekek körében vizsgáltam, hogy melyik az a terület, amely a legjobban érdekli őket. Válaszaik szerint 76 gyerek jár vagy járna szívesen sportolni, 33 tanuló valamilyen idegen nyelvet tanul, 10 tanuló az anyanyelvi képességeit fejleszti, 23 kézműves foglalkozásra, 21 néptáncra jár, 30 tanuló tagja színjátszó csoportoknak, és szomorú, hogy csak két tanuló jár kórusra, szintén két tanuló tanul valamilyen hangszeren játszani.

Az utolsó kérdéseim azt vizsgálták, hogy kedvelt-e a diákok körében a zeneóra, és hogy mi az, amit szeretnek, vagy éppen nem kedvelnek benne. Válaszaik megerősítene a feltevésemben, miszerint érdemes kiemelt helyen kezelni az iskolai zeneoktatást.

Az a véleményem is megerősítést nyert, hogy fontos a pedagógus személyisége, mert sokan válaszolták azt, hogy az tetszik benne, hogy kedves a tanárnő, érdekes módszerekkel dolgozik, sok újdonságot csempész az órába, az új ismereteket változatosan, játékosan ismerteti. Egy pár tanuló válaszolta, hogy unalmas számára az óra, „nem hasznos, mert nincs hangja”, nem szeret énekelni, egy tanuló válasza szerint az oktatási intézményben nem fontos az, hogy énekeljenek, szerinte ez választható tantárgy kellene legyen.

Nevezd meg, mi az, ami tetszik/ nem tetszik benne?

126 válasz

Tetszik,hogy énrkelünk, és néha zenét hallgatunk.

Tetszik hogy nyugodt lehetek és énekelhetek, de néha túl szigorú a tanár

Az tetszik,hogy jó a hangulat.

Nagyon tetszenek a dalok/énekek amiket tanulunk, nincs olyan dolog ami nem tetszik benne :))

Nekem nincs semmi bajom vele csak nem érzem fontosságot egy oktatási intézményben azt h énekeljünk... inkább legyen ez választható h ki szeretne ilyen orakra jarni, vagy sem:))

Szeretek új népdalokat tanulni

A népdalok tetszenek.

Nagyon jó kedvem derül az énektől

Szeretnek énekelni

8. ábra: A tanulók véleménye a zeneórákról

Forrás: saját kutatás

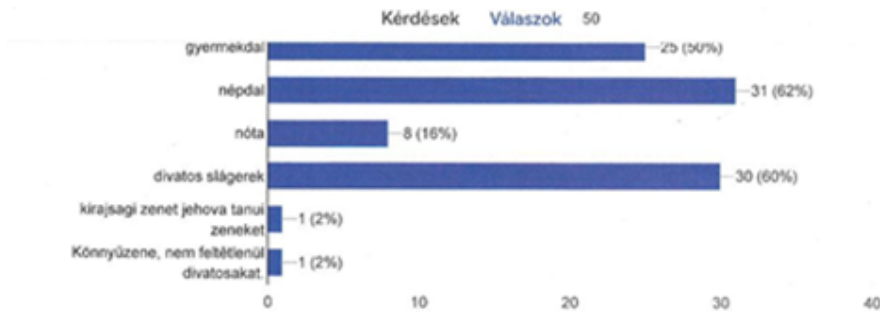
Összességében a válaszok meggyőztek arról, hogy a tanulók zenei ízlését nagy arányban a média formálja, valamint fényt derítettek a zenei neveléssel kapcsolatos hiányosságokra, és irányadóak lehetnek a tervezésben a jövőre nézve.

Harmadik kérdőívem a szülőket szólította meg. Megjegyzem, hogy ebben az esetben is áthúzta terveimet a járvány következtében hozott szigorítás, hiszen így épp azt a célcsoportot nem tudtam megkérdezni, amelynek válaszára nagyon kíváncsi lettem volna. Az osztályomba járó gyerekek többségének nincs olyan technikai háttér és a szülők sem rendelkeznek azzal a készséggel, hogy ilyen szinten használják a világháló biztosította lehetőségeket, hogy eljusson hozzájuk a kérdőív, és válaszoljanak a kérdésekre. Így nyilván a válaszok többsége olyan szülőktől származik, akik jártasabbak ezen a téren, és hozzáállásuk a zenéhez, a zenei neveléshez pozitívabb.

Ötven szülő válaszolt a kérdésemre, ezek közül 24 személy 40 és 50 év között van, 21 személy 30 és 40 év körüli, 5 felnőtt pedig ennél fiatalabb, 20 és 30 év körüli. A válaszadók egy kivételével nők voltak, 60%-a felsőfokú végzettséggel, 24%-a középiskolai és 16%-a általános iskolai végzettséggel rendelkezik.

A megkérdezettek közül mindenki hallgat zenét, műfaját tekintve könnyűzenét, népzene, de a klasszikus zene is előkelő helyet foglal a felsorolásban.

Ahogy a kérdőív értékelőjének bevezetőjében már említettem, ezek a válaszok is azt tükrözik, hogy amely családban magasabb fokú iskolai végzettséggel rendelkeznek a szülők, ott nagyobb eséllyel hallgatnak népzenei, klasszikusokat. Biztos vagyok benne, ha sikerült volna megkérdezni azt a társadalmi réteget, ahonnan a gyerekeink nagy része érkezik az intézménybe, más műfajú zenék lettek volna többségben.

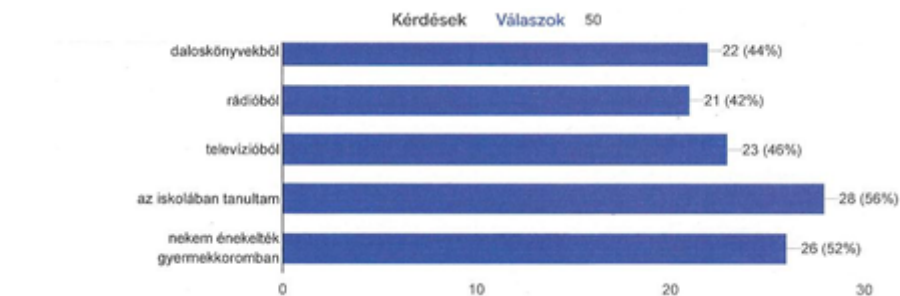
9. ábra: Szülők által hallgatott zenei műfajok

Forrás: saját kutatás

Akárcsak a tanulók esetében, a felnőttek napjait is áthatja a zenehallgatás. Jelentős részük nemcsak hallgatja, de szívesen énekel, hangulatának megfelelő dalokat.

A válaszadók többsége gyermekének is énekel (72%).

A következő kérdésem arra vonatkozott, hogy honnan tanulták, hallották az énekelt dalokat. A válaszok tükrözik, hogy mennyire fontos szerepe van az iskolai zenei nevelésnek.

10. ábra: Szülők zenei ismereteinek forrása

Forrás: saját kutatás

Mivel a kérdőívemre válaszoló szülők véleménye teljesen megegyezik abban, hogy fontos az ének-zene a gyermekek nevelésében, így elég sokan taníttatják a gyereküket valamilyen hangszeren játszani (19).

Az utolsó kérdésben azt tudakoltam, hogy fontossági sorrend szerint jelöljék be, hogy milyen iskolán kívüli tevékenységre küldik vagy küldenék el gyerekeiket. A válaszok elég jól tükrözik a tapasztalt valóságot, 18 személy

a néptáncot helyezte első helyre, 17 a sportot, 4 személy az idegen nyelvet, kettő a kézművességet és két személy a kórusban való éneklést részesítette előnyben. Persze, fontosnak tartották a többi területet is, mert nagyon sokan felsorolták szinte az összes lehetőséget, kiegészítve a színjátszó körrel, a ritmikus tornával, a hangszeren való játszással. Nagy örömmre szolgál az, hogy elég sok gyerek jár népi táncot tanulni, ez a térségben működő Bekecs néptáncegyüttesnek is köszönhető, hiszen ők kezdeményezték és végzik a néptánc oktatását a Nyárádmentén.

Összegzésként megfogalmazhatjuk, hogy nagy jelentősége van annak, hogy milyen hatások érik a gyermekeket egész kicsi koruktól kezdve. Meghatározó ez a későbbi éveikre. Különösen fontos ez a hátrányos helyzetű gyerekek nevelésében. Az általam tanított gyerekek többsége olyan családból származik, ahol a szülők nem rendelkeznek állandó munkahellyel, sok család csonka, egyik vagy másik szülő hiányzik a családból. Iskolázottságuk szempontjából is hátrányos helyzetben vannak, a kulturális nevelést szinte teljes egészében az iskola kell biztosítsa. Azok a gyerekek, akik koruknál fogva kevesebb zenét hallgatnak, és hátrányos háttérrel is rendelkeznek, eleve kisebb esélyekkel indulnak a fejlődés útján. Szükségük van a családtól független tényezőre, tanítóra, aki kimozdíthatja őket ebből a helyzetből. Mivel nem találkozhatnak mással, csak a média által terjesztett szórakoztató zenével, nem alakul ki bennük az igény a művészi zenére.

Köztudott, hogy az ember csak azt szereti, amit ismer. Éppen ezért kötelességünk megismertetni a tanulóinkkal a minőségi zenét is, hogy lehetősége legyen dönteni mellette. A zenei műveltség általános műveltséget is ad. A zenével foglalkozó gyermek szinte minden tantárgyból jobb eredményeket ér el. Lehetősége van sikerélményre szert tenni.

Irodalomjegyzék

- Barkóczi, I., & Pléh, Cs. (1977). *Kodály zenei nevelési módszerének pszichológiai hatásvizsgálata*. Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet – Bács Megyei Lapkiadó Vállalat.
- Csapó, B. (2002). Az iskolai tudás vizsgálatának elméleti keretei és módszerei. In B. Csapó (Ed.), *Az iskolai tudás* (pp. 15–43). Osiris Kiadó.
- Dowling, W. J. & Harwood, D. L. (1986). *Music Cognition*. Academic Press.
- Forrai, K. (1974). *Ének az óvodában*. Zeneműkiadó.
- Gordon, W. A. (1997). *A személyiség alakulása*. Kairosz.
- Huttenlocher, E. R. (2002): *Neural plasticity: The effect of environment on the development of the cerebral cortex*. Harvard University Press.
- Kodály, Z. (1941). *Zene az óvodában*. Zenemű Kiadó.
- Kodály, Z. (1975). *Visszatekintés I*. Zenemű Kiadó.

- Kokas, K. (1992). *A zene felemeli a kezeimet*. Akadémiai Kiadó.
- Kokas, K. (2001). *Amerikában tanítottam*, B.K.L.Kiadó.
- Nagy, J. (2000). *XX. század és nevelés*. Osiris Kiadó.
- Nagy, J. (2002). *XXI. század és nevelés*. Osiris Kiadó.
- Szenik, I., & Péter, É. (2010). *Ének-zene módszertan, egyetemi jegyzet*. Presa Universitară Clujeană.
- Vekerdy, T. (2013). *Jól szeretni*. Kulcslyuk Kiadó.

Lektorálta: Dr. Bakk-Miklósi Kinga, egyetemi tanár, Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem

A kognitív deficitek sajátosságai A matematika tanulási nehézséggel küzdő gyerekek esetében

KÓSA ANDREA

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, andrea.kope@ubbcluj.ro

Absztrakt. A matematikai képességek fejlődésében a kognitív folyamatoknak fontos szerep jut. A doménspecifikus képességek¹ mellett a magasabb rendű kognitív folyamatok, mint doménáltalános képességek, ezen matematikai ismeretek és kvalitások elsajátításának segítői vagy akadályozói lehetnek. A megismerő folyamatok² deficitje jó prediktora a későbbi csökkent matematikai teljesítménynek, korai diagnózisa és az időben megkezdett beavatkozás megakadályozhatja, hogy a matematikai nehézségek kockázatának kitétt gyerek jelentősen lemaradjon kortársaitól.

Kutatásunk célja e kognitív deficit természetének vizsgálata. Feltételeztük, hogy (1.) a deficit általános vagy specifikus jellegét tanulmányozva a matematikai nehézséggel küzdő gyerekek a kognitív elmaradás jellegzetes mintáját mutatják, eltérőt a hasonló korú, tipikusan fejlődő gyerekek mintájától. Ez a kognitív profil erős és gyenge pontok mintázatából áll, és egy specifikus deficitet határoz meg. Ez a deficit nem érinti az egész kognitív rendszert, a matematikai feladatmegoldásban részt vevő kognitív folyamatok nem rajzolnak kvázi egyenlő teljesítményt mutató mintázatot, lesznek olyan képességek, melyekben ezen gyerekek hasonlóan teljesítenek kortársaikhoz viszonyítva; (2.) a kognitív deficit profilja változik a diagnosztikus küszöb súlyossági szintjének függvényében. A deficit profilja súlyos matematikai nehézséggel diagnosztizált gyerek esetében több kognitív folyamatot érint, súlyosabb deficitet írva körül, míg az enyhébb diagnosztikus kritérium esetében az elmaradás néhány, jellegzetes megismerő folyamatnál mutatkozik meg, és a kognitív profil sokkal jobban körülírható.

Hetvenhat előkészítő osztályos gyereken (39 lány, 37 fiú) végzett vizsgálat azt mutatja, hogy a matematikai tanulási nehézséggel küzdő gyerekeknek nincs általános, minden kognitív folyamatra kiterjedő deficitje hasonló életkorú, hasonló intelligencia-szinttel rendelkező, de tipikus matematikai teljesítményt mutató kortársaikhoz viszonyítva. Kognitív profiljukban kirajzolódnak olyan folyamatok, melyek nehézséget okoznak ezen gyerekeknek:

¹ Doménspecifikus képesség például a mennyiségek megértése, a számjegyek felismerése, a számok mentális számegyenesén való könnyed mozgás

² Kognitív deficit például a végrehajtó funkciók, a munkamemória, a figyelmi kontroll, a gyors automatikus megnevezés folyamataiban tapasztalható nehézség

ilyen a munkamemória központi vezérlőjének és fonológiai hurkának nem megfelelő funkcionalitása, a verbális információk figyelemzavara, a verbális feladatváltás nehézsége, a téri-vizuális információk feldolgozási lassúsága. Eredményeink azt mutatják, hogy ezen elmaradás nem függ a matematikai nehézség súlyossági fokától, ugyanazon kognitív folyamatoknál tapasztalható teljesítmény-csökkenés, de a hatásfok hanyatló tendenciát mutat a matematikai nehézség enyhülésével párhuzamosan.

Kulcsszavak: matematikai tanulási nehézség, kognitív deficit, matematikai nehézség súlyossági foka

1. Irodalmi áttekintés

Régóta igény van arra, hogy meghatározzuk a matematikai képességek fejlődésének azon tényezőit, melyek jó prediktorai a későbbi akadémiai teljesítménynek. Ha sikerülne kora gyerekkorban ezen doménspecifikus numerikus és doménáltalános kognitív képességeket körülírni, esély lenne arra, hogy megfelelő szűréssel és korai diagnózissal a gyerekek matematikai fejlődésének útvonaltól pozitív irányba befolyásoljuk.

A matematikai képességek kialakulása hierarchikus és szummatív folyamat (Cirino et al., 2016; Duncan et al., 2007), ezért fontos, hogy a gyerekek már korai életkorban stabilan megalapozzák a matematikai ismereteiket és készségeiket, hiszen a későbbi teljesítmény ezen alapokra épül. Azon kutatások, melyek ebben a fiatal életkorban a matematikai kompetenciák kialakulásával foglalkoznak, egyre fontosabbakká válnak. Az utóbbi időben megszorodó tanulmányok azt mutatják, hogy a matematikai képességek doménspecifikus numerikus és a doménáltalános kognitív képességek interakciójából állnak (Cowan & Powell, 2014; Fuchs et al., 2010; Traff et al., 2020). A specifikus kompetenciák – mint a mennyiségek megértése, a mentális számegyenes biztos használata – hatékony prekursorai a matematika-tanulásnak, és magas diszkriminatív értékkel bírnak, elkülönítve a matematikai nehézséggel küzdő gyerekeket az általános, tipikus matematikai teljesítményt mutató kortársaiktól. Mivel ezen korai matematikai képességek elsajátítása és fejlődése magasabb rendű kognitív folyamatok által kontrollált (Aragón et al., 2016), ezek vizsgálata is a tudományos élet figyelmének középpontjába került.

A kognitív képességek matematikai teljesítményre való hatásának vizsgálata érdekes kérdéseket vet fel: ilyen pl., hogy a matematikai nehézség esetében tapasztalható kognitív deficit általános vagy specifikus jelleget ölt-e? Vajon ez a deficit minden kognitív folyamat esetében megmutatkozik, vagy csak néhány folyamat érintett?

Egy deficitet akkor tekinthetünk specifikusnak, ha az egy területre korlátozódik, vagy ha egy általa érintett jól körülhatárolt terület kiemelkedik a többi közül. Ebben az esetben a deficit úgy jelenik meg, mint egy megkülönböztethető mintázat erős és gyenge pontokkal, mely eltér a tipikus mintázattól, ahol a területek kvázi egyenlőnek, kiegyensúlyozottnak tűnnek. Hogyha körülírható egy deficit, de a területek között nincs jelentős különbség, akkor a deficit általánosnak ítéelhető.

A szakirodalom a következő kognitív folyamatokat tekinti relevánsnak a matematikai tanulási nehézség szempontjából:

(1.) *Végrehajtó funkciók* – széles körű, számos és változatos, magas rendű kognitív funkciót foglal magába, fogalmának ernyője alatt egyesül egy sor egymással kapcsolódó, de mégis különálló képesség, mint pl. a gátlás, feladattervezés, cél felé irányuló viselkedés, kontrollált figyelem (Brocki & Bohlin, 2004). Tanulmányunkban a Miyake és munkatársai (2000) által leírt felosztást használjuk, végrehajtó funkcióként a shiftinget (feladatváltást), flexibilitást és a gátlást határozva meg. A *shifting* egy új szabályrendszer figyelembevételét jelenti, függvényükben a viselkedés megváltoztatását a feladat sikeressége érdekében (Dajani & Uddin, 2015). A *kognitív flexibilitás* azon képesség, mely megvalósítja az előző feladatról való dekonnektálást, új válaszkészlet konfigurálását és a válasz feladatra való alkalmazását (Armbruster et al., 2012). A *gátlás* egy domináns, autonóm vagy uralkodó válasz szándékos elnyomását jelenti akkor, ha a feladat azt kéri (Miyake et al., 2000), egy jól megtanult és begyakorolt információnak a háttérbe szorítását, egy másik válasz érdekében, biztosítva, hogy a személy tervezzen, elemezzen és kiválassza a legmegfelelőbb választ.

(2.) *Munkamemória* – egy rövid távú munkatér, mely ideiglenesen megtartja a feladat elvégzéséhez szükséges információkat, akkor amikor a személy egy másik feladat elvégzésére figyel. Több alrendszer tartalmaz, ezek interakciójával valósul meg a hatékony feladatvégzés. A *fonológiai hurok* a nyelvi információk fonológiai visszhangoztatásáért felelős, a lingvisztikai egységek aktivizálásáért, míg a feladat ezt megköveteli. A *téri-vizuális vázlat-tömb vagy sketch-pad* téri-vizuális információkat rögzít. A két szolgarendszer működését a központi vezérlő szabályozza.

(3.) *Figyelmi kontroll* – az a képesség mely lehetővé teszi a releváns információk észben tartását, az ezekre való fókuszálást és ezek rendszerezését, miközben a figyelemelterelőket nem veszi számításba (Cueli et al., 2020).

(4.) *Gyors automatikus megnevezés* – fonológiai kódok gyors előhívása a hosszú távú memóriából (Hecht et al., 2001).

Egy másik érdekes kérdés a matematikai nehézségek diagnosztizálásának módjára és a nehézségi fok meghatározására vonatkozik. Különböző diagnosztikus küszöbök más-más súlyossági fokot eredményeznek, mely befolyásolja a vizsgált kognitív profilt. A matematikai nehézség alacsony teljesítményt jelent, és úgy határozhatjuk meg mint normális intelligencia melletti, küszöb alatti matematikai teljesítményt (Peng & Fuchs, 2016). Ennek

a megközelítésnek a problémája a küszöb meghatározása, mely változhat 5-ös percentilistól akár a 40-ig ($<5 - <10$ percentis, pl. Geary et al., 2008, egy szigorú küszöb, ≤ 40 percentilis, pl. Jitendra et al., 2016, egy enyhe küszöbnek felel meg).

A küszöb meghatározásának fontossága egy elméleti problémát is körülír: a matematikai nehézség vajon diszkrét vagy folyamatos konstrukcióként fogható fel? Hogyha diszkrét entitás, akkor a súlyossági fok nem befolyásolja a deficits profilt (Landerl et al., 2004), viszont ha egy folyamatos konstrukció, akkor a kognitív deficit súlyossága változik a matematikai nehézség súlyosságával (Murphy et al., 2007).

Tanulmányunk célja a matematikai nehézséget mutató, valamint a tipikus matematikai fejlődésű gyerekek kognitív profiljának vizsgálata, változtatva a matematikai nehézséget meghatározó küszöbértéket, figyelve a profilban létrejött változásokat.

2. Módszertan

2.1. Kutatási dizájn

A matematikai nehézséggel küzdő gyerekek kognitív deficitjének körülhatárolása érdekében egy leíró ex post facto dizájnú kísérletet terveztünk, melyben az életkort, intelligencia-szintet és a résztvevők nemét kovariánsként határoztuk meg.

2.2. Résztvevők

A kísérletben 76 előkészítő osztályos gyerek (39 lány és 37 fiú) vett részt, életkoruk 74- 95 hónap közötti ($M = 81.34$, $SD = 4.37$). Hét iskola tanítóját kértük fel a kísérletben való részvételre, közülük hárman pozitívan válaszoltak a felhívásra. Egy formanyomtatvány kitöltésével szülői beleegyezést kértünk, egy esetben kaptunk rá negatív választ. A kísérletben részt vevő gyerekek mindegyikének anyanyelve a magyar. Egyetlen gyereknek sem volt másodlagos diagnózis, mely felölelné a neurológiai, pszichiátriai rendellenességeket vagy fejlődési zavarokat. A gyerekek széles (magas, közepes és alacsony) társadalmi-gazdasági státuszú családokból származnak.

A matematikai képességek szintjének meghatározása és a gyermekek „cut-off” szignifikancia küszöb alapján történő osztályozása érdekében (Barnes et al., 2019; Peng et al., 2016) a TEMA-3 tesztet alkalmaztuk. A szakirodalom ajánlásait figyelembe véve négy kontraszt-csoportot állítottunk fel: (1.) MN/AT: 16/40–100 (MN: 16 percentilis alatti matematikai nehézséggel

küzdő csoport és AT: 40–100 percentilis közötti eredményt elérő, átlagos teljesítményű gyerekcsoport kontrasztja); (2.) MN/AT: 16/16–100; (3.) MN/AT: 25/25–100; (4.) MN/AT: 40/40–100. A 16 percentilis küszöb a súlyosnak minősülő matematikai nehézség, míg a 40-es küszöb nagyon enyhe diagnosztikus küszöbnek minősül.

A felvett intelligenciateszt életkorra standardizált pontszáma mind a két csoportban az összes gyereket a normál intelligenciatartományba helyezte ($IQ \geq 70$ az ICD-10 szerint; Egészségügyi Világszervezet, 1993).

Annak érdekében, hogy megállapíthassuk, hogy a két csoport különbözik-e életkor, intelligenciaszint, nemi eloszlás és matematikai képességek alapján, összehasonlítottuk a két csoport átlagát vagy mediánját, figyelembe véve, hogy ezen változók normális eloszlást mutattak-e. A kísérleti alanyok leíró statisztikája az 1. táblázatban jelenik meg. Minden elemzéshez az $\alpha = 0,05$ szintet állítottuk be statisztikai szignifikancia-szintnek. Eredményeink azt mutatják, hogy a mintavételi eljárás miatt, a kísérleti és kontroll-csoportok nem különböztek egymástól életkoruk, intelligenciaszintjük és nemi eloszlásuk tekintetében, különböznek viszont matematikai képességeiket figyelembe véve.

1. táblázat: A 16/40–100 cut-off küszöbnél lévő kontraszt csoport leíró statisztikai adatai

	MN (N = 30)	AT (N = 28)			
	M (SD)	M (SD)	$F_{(1,75)}$ / H	p	η^2
16/40–100 kontraszt					
<i>Életkor (hónapban)</i>	82,47 (4,07)	80,50 (4,52)	H= 3,72	0,06	0,05
<i>Intelligencia^a</i>	109,83 (8,90)	113,64 (7,55)	F= 3,56	0,06	0,06
<i>Matematikai képességek^a</i>	80,77 (3,54)	109,10 (11,25)	F= 172,15	<0,001	0,75
<i>Nem (fiú/lány)</i>	14/16	17/11	$\chi^2_{(1)} = 0,28$	P = 0,60	

Jegyzet: ^a – standardizált pontszám (M = 100, SD = 15); MN = matematikai nehézséggel küzdő gyerekek csoportja; AT = átlagos teljesítményű gyerekek; M = átlag; SD = standard deviancia. χ^2 = khi-négyzet

Normális eloszlás esetén F-értéket számoltunk One-Way Anova teszttel, valamint a neki megfelelő η^2 hatásfokot. Aránytalan eloszlás esetén (ha modulusz skewness és kurtosis elosztva a standard hibaértékkel nagyobb 1.96-nál) H-értéket számoltunk Kruskal-Wallis teszttel, valamint hatásfokot a csoporton belüli rangoknak megfelelően.

$\eta^2 = 0,01$ gyenge hatásfokot, $\eta^2 = 0,06$ közepes hatásfokot, és $\eta^2 = 0,14$ magas hatásfokot jelent (Miles & Shevlin, 2001).

Forrás: saját szerkesztés

2.3. Módszer

A kísérletben részt vevő gyerekek három-alkalmas tesztelésen estek át 2021–2022 telén és tavaszán. Első alkalomkor a korai matematikai

képességek tesztjét, valamint egy intelligenciatesztet vettünk fel, ennek alapján soroltuk be őket a matematikai nehézségekkel küzdő vagy az általános teljesítményt mutató csoportba. A második ülészakon a tesztelés magába foglalta a verbális figyelem, a számterjedelem, a hallási mondatterjedelem, gyors megnevezés, fordított számterjedelem, a gondolkodási flexibilitás és a szóterjedelem tesztjét. A harmadik alkalom a verbális feladatváltással vette kezdetét, majd a téri-vizuális memória és a figyelem gyors váltásának tesztjével folytatódott, a nem verbális flexibilitás, a geometriai formák Pieron–Russel-féle és a számok Bourdon-féle figyelemtesztjével, valamint a gátlási teszttel záródott.

Az összes feladatot ugyanaz a személy koordinálta és irányította. Mindegyik gyerek egy csendes helyiségben egyéni felmérésen vett részt. A feladatok sorrendje rögzített volt, tervezésekor figyelembe véve, hogy kielégítse a változékonyság, a megoldásukhoz szükséges idő és a nehézségi fok variálásának kérélmét. Mindegyik ülés kb. 40 percet tartott.

2.4. Eszközök

TEMA-3 – korai matematikai képességek tesztje (*Test of Early Mathematics Ability*; Ginsburg & Baroody, 2003), egy standardizált, normaorientált teszt, ami a procedurális matematikai képességektől a formálisan vagy informálisan elsajátított képességeken keresztül (pl. számolás, mennyiségek összehasonlítása, numerikus alfabetizáció, fejben számolás, számítási képességek) magába foglalja a matematikai deklaratív ismeretek használatát, a matematikai fogalmak megértését, számítási eljárások és stratégiák alkalmazását. Hetvenkét itemet tartalmaz, egyéni tesztfelvételt igényel. Belső konzisztenciája $\alpha = 0,95$, stabilitási teszt-reteszt koefficiense 0,82 és 0,93 közötti.

Színes Raven-féle progresszív mátrixok – a cseppfolyós intelligencia letapogatásának tesztje (CPM, Raven, 2000), mely nonverbálisan méri 36 itemen keresztül a gyerek mátrixkiegészítési képességét, egy standardizált pontszámot adva ($M = 100$, $SD = 15$). Belső konzisztenciája 0,83–0,87 közötti.

Nonverbális váltás – (*Shifting –EFT-E: Nu*) – résztesztje a EFT-E tesztnek – (*Executive Functions Test-Elementary*, Bowers & Huisingh, 2014). Méri a gyerek azon képességét, hogy gyorsan és pontosan megváltoztassa a gondolkodását, hatékonyan eleget téve a feladat változó követelményeinek. A gyerekeknek egy kategória négy képviselőjét mutatják be, azt kérve tőle, hogy nevezzen meg egy képviselőt egy másik kategóriából. A teszt reliabilitása $\alpha = 0,79$.

Gyors automatikus átkapcsolás (*Rapid Automatic Switching*, RAS, Wolf & Denckla, 2005) – vizuális szimbólumok felismerési gyorsaságának és helyességének tesztje. A feladatlapon három kategória (számok, színek, tárgyak) jellegzetes elemei öt sorban véletlenszerűen vannak elrendezve. A gyerek

feladata a szimbólumok minél gyorsabb megnevezése, anélkül, hogy tévedne. MÉRJÜK a feladat megoldásához szükséges időt és a tévedések számát.

Flexibilitás – EFT-E: Nu, altesztje a EFT-E-tesztnek (*Executive Functions Test- Elementary*, Bowers & Huisinigh, 2014) – rövid szövegrészleteket olvasunk fel, melyek mindegyikét két kérdés követi. MÉRÜK a gyerek problémamegoldó képességét és azon kvalitását, hogy képes-e interferenciákat levonni egy másik ember viselkedésével kapcsolatban. A teszt reliabilitása $\alpha = 0,88$.

Shape trial test – (Reitan & Wolfson, 1992) – a figyelem megosztottságát mérő teszt. Először a gyerek motorikus gyorsaságát teszteljük az alapján, hogy milyen gyorsan tud összekötni számokat növekvő sorrendben. Másodszor a gyerekek figyelembe kell vennie a számok keretét, és úgy összekötni a számokat növekvő sorrendben, hogy azok váltakozva egyszer körben, egyszer négyzetben legyenek. Két feladatot kell végrehajtania egyszerre: figyelnie a számok keretére és sorrendjükre. Ahhoz, hogy sikeresen oldja meg a feladatot, figyelmét meg kell osztania a két feladat között. A feladat célja a minél gyorsabb megoldás, a pontszámot az időkülönbség alapján számoljuk ki.

Day-night task – a gátlás szintjét mérő teszt (Gerstadt et al., 1994) – egy domináns, jól megtanult és begyakorolt válasz gátlását méri egy tartalmi konfliktusos helyzetben. A gyerekek a „nappal” szót kell mondják, amikor az „éjszaka” képét látják, és „éjszakát”, amikor a „nappal” képét mutatják nekik. Felírjuk a feladat megoldásához szükséges időt és a válaszok helyességét. A teszt reliabilitása 0,96– 0,98 közötti.

Számterjedelem- és fordított számterjedelem-teszt (*Digit span és Backward digit span*, Wechsler Intelligence Scale for Children, WISC-III; Wechsler, 1994) – a gyerek egy folyamatosan növekvő számú számsort kell megismételjen egyenes és fordított sorrendben. Rögzítjük a számlista hosszát, a szettek helyes megismételésének számát, és pontszámot számolnak az összes szett helyesen visszamondott számából. A teszt– reteszt reliabilitás 0,64 (Alloway et al., 2006).

Hallási mondatterjedelem (*Listening span*, Gaullin & Campbell, 1994) – a munkamemória központi végrehajtójának működését teszteli. A gyerekek bemutatnak egy sor mondatot. Minden mondat után a gyerekek el kell döntenie a mondat igazságértékét, és észben kell tartania a mondat utolsó szavát. Egy szett elvégzése után (két, három, négy, öt mondatot tartalmazva) meg kell ismételnie a mondatok utolsó szavát. A feladatnak akkor lesz vége, ha a gyerek kétszer téved egy szett alatt. Rögzítjük a mondatterjedelem hosszát, a szavak számát és a teljes pontszámot. A teszt– reteszt reliabilitása 0,61 (Pickering & Gathercole, 2004).

Szóterjedelem (*Word span*, Daneman & Carpenter, 1980) – a fonológiai hurok működésének tesztje. A gyerekek bemutatunk egy szósort, feladata, hogy megismételje a növekvő számú szósort a bemutatás sorrendjében. A

tesztelésnek akkor van vége, ha a gyerek a szett mindkét szósoránál téved. Feljegyezzük a terjedelem hosszát és a teljes pontszámot. Teszt–reteszt reliabilitás 0,76 (Blackburn & Benton, 1957).

Téri-vizuális szimmetriaterjedelem – SymSpan (Kane et al., 2004) – a téri-vizuális vázlattömb működését teszteli. A gyerekek egy 4 x 4-es négyzetrács egyik négyzetében elhelyezkedő piros négyzet helyét kell megjegyezni. A következő négyzetrácsban a piros négyzet változtatja helyzetét, a két bemutatás között a gyerekek döntést kell hoznia egy kép szimmetriájáról. A szett befejeztével (két, három, négy, öt piros négyzet helyzetét bemutatva) a gyerekek emlékezetből meg kell mutatnia egy üres négyzethálón a piros négyzetek helyzetét a bemutatás sorrendjében. Hogyha a gyerek két egymást követő szériánál téved, a tesztet megszakítjuk, feljegyezzük az eredményt.

Verbális figyelem (EFT-E: Nu) – a gyerek azon képességét teszteli, hogy figyelmet szenteljen a részleteknek, és visszaemlékezzen arra, amit hallott. A gyerekek szövegrészleteket mutatnak be verbálisan, miután három kérdésre kell válaszolnia az elhangzott szöveggel kapcsolatban. A teszt validált, és reliabilitása $\alpha = 0,93$.

Bourdon teszt – egy papír-ceruza teszt, mely a kitartó figyelmet méri. Egy feladatlapra számjegyek vannak véletlenszerű elhelyezésben, a gyerek feladata, hogy egy bizonyos számjegyet megtaláljon és bekarikázzon. A tesztidő 3 perc. Az utolsó megtalált számjegy helyét rögzítjük, megszámloljuk a tévesen karikázott számokat, és ennek alapján kiszámítjuk a feldolgozás gyorsaságát és helyességét, a koncentrálttság szintjét és a figyelem stabilitását.

Pieron- Ruser- teszt – a szelektív figyelem fenntartásának tesztje, a figyelem stabilitásának és megosztottságának, a figyelem-váltásnak a mérőeszköze. Egy papíron véletlenszerűen három geometriai forma ismétlődik, mindegyiknek megfeleltetve egy szimbólum. Az asszociációk megtanulását és begyakorlását követően a gyerek feladata, hogy megtalálja és bekarikázza minden forma társát. Feljegyezzük a hibás asszociációkat, a 3 perc alatti helyes megoldásokat, kiszámítjuk a feldolgozás gyorsaságát és pontosságát.

Gyors automatikus megnevezés (Rapid automatic naming, RAN) – a gyerek két feladatot kap: színek és tárgyak megnevezését. Egy tesztlapra véletlenszerű elhelyezkedésben négy elem ismétlődik, összesen 50 itemet téve ki. A gyerek feladata, hogy minél gyorsabban megnevezze az elemeket, anélkül, hogy tévedne. Rögzítjük a feladat teljesítéséhez szükséges időt és a tévedések számát. Egy összevont pontszámot számolunk a két feladat eredményéből.

2.5. Statisztikai analízis

A statisztikai elemzések az SPSS 28 (2021) szoftver segítségével készültek. Elsősorban a kísérleti alanyok teljesítményének leíró statisztikáját végeztük el átlag, standard deviancia, eloszlás (skewness és kurtosis), valamint

a kiugró értékek terminusaiban. A kognitív profil leírásakor a különféle kognitív folyamatok egyesítése és összehasonlítása érdekében a változókat standardizált z-pontszámmá alakítottuk, 0 átlaggal és 1 standard devianciával. Az egyváltozós kiugró értékek kimutatásához a 3,29-es abszolút értéken kívüli eseteket vizsgáltuk meg, a többváltozósakéhoz pedig a változókat a TEMA-3 teszt értékeihez regresszáltuk, megvizsgálva a Cook-távolságot és a studentizált reziduumokat. A csoportok közötti különbségeket független mintás t-próbával analizáltuk, míg abban az esetben ha a Kolmogorov–Smirnov-teszt aránytalan eloszlást mutatott, és a kiugró eredmények eltávolítása sem javította jelentősen az eredményeket, a két csoport összehasonlítása nem parametrikus Mann–Whitney-U-tesztel történt. Annak érdekében, hogy megnöveljük annak bizonyosságát, hogy a kontrasztcsoportok közti különbségek az eltérő matematikai képességeknek tulajdoníthatóak, kovarianciaanalízist (ANCOVA) végeztünk, kontrollált változónak az intelligenciaszintet, életkort és a résztvevők nemét határoztuk meg.

3. Eredmények

3.1. *Leíró statisztika*

A két csoport teljesítményét mindegyik feladat esetében a 2. táblázatban (1. melléklet) mutatjuk be. Az eredmények azt mutatják, hogy mindegyik feladat esetén a pontszámok varianciája megfelelő, alap- vagy mennyezethatásra nincs bizonyíték.

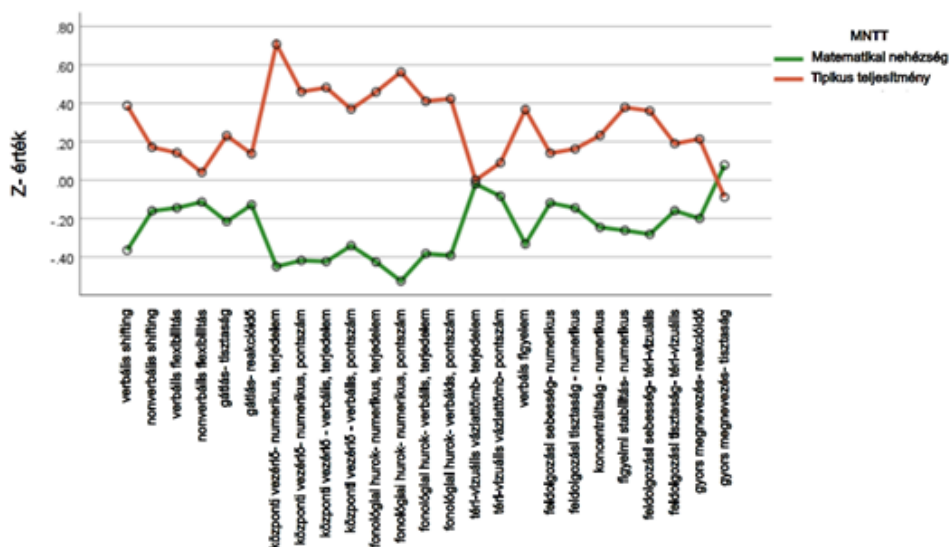
3.2. *Matematikai nehézséggel küzdő gyerekek kognitív profilja*

A kognitív profil statisztikai elemzéséhez a MANOVA többváltozós varianciatesztet alkalmaztunk, within-subjects-változóként a kognitív kompetenciákat, between-subjects-tényezőként pedig a matematikai képességek alapján létrehozott csoporthoz tartozást határoztuk meg. Az eredmények alapján a tényezők többváltozós kombinált interakciója nem szignifikáns statisztikailag. A kognitív képességek terén nem lehet megfigyelni olyan teljesítménybeli mintázatot, mely megkülönböztetné a két csoportot egymástól ($F_{(25, 324)} = 1,55$, Wilkins' $\lambda = 0,45$, $p = 0,126$, $\eta^2_p = 0,54$).

Az egyváltozós between-subjects-hatások tesztje azt mutatja, hogy van néhány olyan kognitív változó, melynek magas a csoportmegkülönböztetési értéke, vagyis képes differenciálni a matematikai nehézséggel küzdő gyerekek kognitív teljesítményét az átlagos matematikai képességeket mutató gyerekek kognitív teljesítményétől. Ilyen kognitív képességek: a verbális feladatváltás ($F_{(1, 58)} = 9,37$, $p < 0,01$, $\eta^2_p = 0,14$), a munkamemória komponenseinek terjedelme és összpontszámban mért teljesítménye: a központi vezérlő numerikus és verbális változói ($F_{(1, 58)} = 15,71$, $p < 0,01$, $\eta^2_p = 0,22$ – numerikus

terjedelem; $F_{(1, 58)} = 13,41$, $p < 0,01$, $\eta_p^2 = 0,19$ – numerikus teljesítmény, $F_{(1, 58)} = 15,71$, $p < 0,01$, $\eta_p^2 = 0,22$ – verbális terjedelem; $F_{(1, 58)} = 13,41$, $p < 0,01$, $\eta_p^2 = 0,19$ – verbális teljesítmény), a fonológiai hurok numerikus és verbális változói ($F_{(1, 58)} = 14,32$, $p < 0,01$, $\eta_p^2 = 0,20$ – numerikus terjedelem; $F_{(1, 58)} = 23,88$, $p < 0,01$, $\eta_p^2 = 0,30$ – numerikus teljesítmény, $F_{(1, 58)} = 10,75$, $p < 0,01$, $\eta_p^2 = 0,16$ – verbális terjedelem; $F_{(1, 58)} = 11,38$, $p < 0,01$, $\eta_p^2 = 0,17$ – verbális teljesítmény); verbális figyelem ($F_{(1, 58)} = 7,82$, $p < 0,01$, $\eta_p^2 = 0,12$) és a téri-vizuális információk feldolgozási sebessége ($F_{(1, 58)} = 5,58$, $p < 0,05$, $\eta_p^2 = 0,09$).

A matematikai nehézségekkel küzdő gyerekek kognitív profilja majdnem minden kognitív képesség esetében elmaradást mutat az átlagos matematikai képességgel rendelkező gyerekek képességeihez képest (kivételt a gyors megnevezés helyessége képez, 1. ábra), mégis nem mindegyik különbség bír statisztikai szignifikanciával. A t-teszt, illetve a Mann-Whitney-U nemparametrikus teszt eredményei a 2. táblázat jobb oldalán vannak feltüntetve (1. melléklet).

1. ábra: Matematikai nehézséggel küzdő gyerekek kognitív profilja összehasonlítva az átlagos matematikai teljesítményt mutató gyerekek profiljával
A grafikon 16/40–100 kontrasztcsoport eredményeit mutatja

Forrás: saját szerkesztés

3.2.1. Végrehajtó funkciók

A két csoportot összehasonlítva a verbális feladatváltás esetében szignifikáns különbséget találtunk ($Z_{(1, 56)} = -2,88$, $p = 0,04$, $r = -0,27$). A matematikai

nehézséggel küzdő gyerekek nehezebben alkalmazkodnak a verbálisan bemutatott információk változásához, teljesítményük elmarad az átlagos matematikai teljesítményt mutató gyerekekétől. A különbség akkor is szignifikáns marad, ha kontrolláljuk az intelligenciaszintet, életkort és a résztvevők nemét ($F_{(1,56)} = 6,09$, $t = -2,47$, $p = 0,02$). A többi végrehajtó funkcionál nem találunk jelentős elmaradást, sem a non-verbális váltásnál ($t_{(58)} = 1,26$, $p = \text{ns}$), sem a verbális ($t_{(58)} = -1,08$, $p = \text{ns}$) vagy nonverbális ($Z_{(58)} = -0,93$, $p = \text{ns}$) flexibilitásnál és a gátlás esetében sem (feladatvégzés helyessége: $t_{(58)} = -1,19$, $p = \text{ns}$, megoldásához szükséges idő: $t_{(58)} = -0,33$, $p = \text{ns}$).

3.2.2. Munkamemória

Statisztikailag jelentős különbséget találtunk a munkamemória feladatokban a két csoport között. Elsősorban a központi vezérlő működésében mutatnak elmaradást a matematikai nehézséggel küzdő diákok, akár numerikus, akár verbális információkat kell feldolgozzanak, legyen az a központi vezérlő terjedelmére vagy a teljesítményére vonatkozó összehasonlítás (numerikus: $Z_{(58)} = -3,60$, $p < 0,001$ – terjedelem, $Z_{(58)} = -3,34$, $p < 0,001$ – teljesítmény; verbális: $Z_{(58)} = -3,45$, $p < 0,001$ – terjedelem, $t_{(58)} = -2,89$, $p = 0,005$ – teljesítmény). A különbségek akkor is megmaradnak, ha kontrolláljuk az intelligenciaszintet, életkort és a nemi eloszlást ($F_{(1,56)} = 8,77$, $t = -2,96$, $p = 0,04$ – numerikus terjedelem, $F_{(1,56)} = 7,55$, $t = -2,75$, $p = 0,008$ – numerikus teljesítmény; $F_{(1,56)} = 10,97$, $t = -3,31$, $p = 0,02$ – verbális terjedelem és $F_{(1,56)} = 5,68$, $p < 0,001$ – verbális teljesítmény). A fonológiai hurok esetében hasonló eredményekre jutunk. Szignifikáns különbség áll fenn a két csoport között mind a numerikus, mind a verbális információ feldolgozásának minőségében, a terjedelem és a teljesítmény tekintetében ($Z_{(58)} = -3,34$, $p < 0,001$ – numerikus terjedelem, $Z_{(58)} = -4,15$, $p < 0,001$ – numerikus teljesítmény; $Z_{(58)} = -3,02$, $p = 0,003$ – verbális terjedelem, $Z_{(58)} = -3,13$, $p = 0,002$ – verbális teljesítmény). A különbség akkor is szignifikáns, ha kontroll alatt tartjuk a kovariánsokat ($F_{(1,56)} = 8,49$, $t = -2,91$, $p = 0,05$ – numerikus terjedelem és $F_{(1,56)} = 15,17$, $t = -3,89$, $p = 0,000$ – numerikus teljesítmény; $F_{(1,56)} = 5,64$, $t = -2,37$, $p = 0,02$ verbális terjedelem és $F_{(1,56)} = 6,30$, $t = -2,51$, $p = 0,01$ verbális teljesítmény). Nem találtunk viszont különbséget a téri-vizuális sketchpad működésében a két csoport között ($Z_{(58)} = -0,10$, $p = \text{ns}$ – terjedelem és $Z_{(58)} = -0,6$, $p = \text{ns}$ teljesítmény).

3.2.3. Kontrollált figyelem

A verbális figyelem erős diszkriminatív tényezőnek bizonyult a statisztikai elemzés során ($t_{(58)} = -2,80$, $p = 0,007$). A különbség a két csoport

között akkor is megmarad, ha kontroll alatt tartjuk a kovariánsokat ($F_{(1, 56)} = 3,00$, $p = 0,02$, $\eta^2_p = 0,18$). Jelentős különbséget találtunk a két csoport között a téri-vizuális információk feldolgozási sebességében is ($t_{(58)} = -2,36$, $p = 0,02$; kovariánsok kontrollálása után: $F_{(1, 56)} = 3,62$, $p = 0,01$, $\eta^2_p = 0,21$). Nem kaptunk viszont különbséget numerikus információk feldolgozási sebessége ($t_{(58)} = -0,99$, $p = \text{ns}$), a feldolgozás tisztasága ($Z_{(58)} = -0,36$, $p = \text{ns}$), a figyelem összpontosítása ($t_{(58)} = -1,30$, $p = \text{ns}$) és stabilitása ($Z_{(58)} = -0,55$, $p = \text{ns}$), a téri-vizuális információk feldolgozási pontossága ($Z_{(58)} = -0,36$, $p = \text{ns}$) tekintetében.

3.2.4. Gyors automatikus megnevezés

Nem találtunk jelentős eltérést a két csoport között a gyors automatikus megnevezés helyességében ($Z_{(58)} = -0,81$, $p = \text{ns}$), sem a feladat elvégzéséhez szükséges reakcióidőben ($t = 1,59$, $p = \text{ns}$).

3.3. A matematikai nehézség súlyossági foka

Annak érdekében, hogy a kognitív profilt a különböző cut-off szignifikancia-szintű küszöbnél vizsgálhassuk meg, négy kontraszt-csoportot hoztunk létre: 16/40–100, 16/16–100, 25/25–100 és 40/40–100 csoportot. Az összehasonlítás szempontjából releváns eredmények a 3. táblázatban jelennek meg (2. melléklet).

A végrehajtó funkciók közül a verbális shifting magas differencia értékkel bír a 16/40–100 kontraszt-csoport esetében, ez a csoportok közötti különbség szignifikáns marad a többi kontrasztnál is, a hatások viszont enyhén csökkenő tendenciát mutat a matematikai nehézség súlyossági fokának csökkenésével.

A munkamemória esetében azon változók, melyek megkülönböztették a 16/40–100 kontraszt-csoportot egymástól, a többi csoport-összehasonlítás esetén is jelentősek maradtak statisztikailag, a hatások mértéke a közepesről a jelentős intervallumig helyezkedett el.

A verbális figyelmet tekintetbe véve a csoportok közötti különbség fokozatosan csökken a súlyossági fok enyhülésével, a legmegengedőbb küszöbnél (40/40–100) pedig megszűnik a statisztikai szignifikancia. A téri-vizuális információk feldolgozási sebessége három kontraszt-csoport esetén szignifikáns, viszont a 25/25–100 kontrasztnál nem tapasztalhatunk különbséget a két csoport között.

A gyors megnevezés feladata nem bír megkülönböztető értékkel a súlyosabb küszöbnél, viszont enyhe súlyosságnál szignifikánssá válik, közepes hatásokkal ($t_{(76)} = 2,02$, $p = 0,05$, Hedge's $g = 0,48$). Ennél a küszöbnél

az összehasonlítás a matematikai nehézséggel küzdő gyerekeket favorizálja, ezek a gyerekek sokkal jobb eredményt értek el, mint az általános matematikai teljesítményt mutató kortársaik.

4. Következtetések

Kutatásunk céljának a matematikai nehézséggel küzdő, valamint a tipikus matematikai teljesítményt mutató gyerekek kognitív profiljának vizsgálatát és összehasonlítását határoztuk meg két kérdéskört érintve.

Előszörban a kognitív deficit általános vagy specifikus jellegét szerettük volna körülírni. Eredményeink azt mutatják, hogy nem létezik egy, a minden kognitív folyamatra kiterjedő deficit, mely jellemezné a matematikai nehézséget. Azonban a kognitív folyamatok közül kiemelkednek elmaradást mutató változók, egy olyan mintázatot írva körül, melyben erős és gyenge pontok egyaránt megtalálhatók. Ilyen gyenge pontnak tűnik a verbális információ feldolgozásában a feladatváltás, a munkamemória numerikus és verbális információinak feldolgozását biztosító központi vezérlő és fonológiai hurok, a verbális figyelem és a téri-vizuális információk feldolgozási gyorsasága. Az általános matematikai teljesítményt mutató gyerek megismerő folyamataival megegyező kognitív változók a gondolkodási flexibilitás, a nonverbális információkra kiterjedő feladatváltás, a gátlás, a téri-vizuális munkamemória, a figyelem-stabilitás, feldolgozási sebesség és pontosság, a gyors automatikus megnevezés.

A szakirodalom szerint a végrehajtó funkciók a matematikai nehézség perspektívájából jó prediktorai a matematikai teljesítménynek, de előrejelzési értékük alfunkciók szerint változik (Bull et al., 2008; Bull & Scerif, 2001; Toll et al., 2011). Egyetértésben Bull és mtsai. (1999) és Bull & Scerif (2001) eredményeivel tanulmányunk is kimutatta, hogy gyenge matematikai teljesítményt mutató gyerekek feladatváltási nehézségekkel szembesülnek. Kutatásunk olyan szempontból árnyalta a kérdést, hogy felhívja a figyelmet az információkapás módjára: ha verbálisan közöljük, akkor különbséget tapasztalunk a két csoport között, a nonverbális információ-feldolgozásnál viszont a különbség megszűnik.

A munkamemória esetében nem találtunk pervazív deficitet, mivel a téri-vizuális információk ideiglenes tárolásában a két csoport nem mutat különbséget, ellentétben a szakirodalom egyes eredményeivel (Andersson, 2007; McLean & Hitch, 1999). A központi vezérlő és a fonológiai hurok működésében mutatkozó deficit összhangban van az eddigi kutatásokkal (Geary et al., 2007, 2008; Geary et al., 2012; Vanbinst et al., 2014), tanulmányunk azt mutatja, hogy ez a deficit kiterjed mind a verbális, mind a numerikus információk feldolgozására. A figyelmi kontroll szempontjából kiemelkedő változónak a verbális figyelem tűnik, egy jelentős deficit ebből a szempontból

fontos mediátora lehet a matematikai teljesítménynek (Geary et al., 2008). Eredményeink szerint a verbális figyelem releváns fogalom a matematikai nehézség szempontjából, megkülönböztető-értéke magas. Bár több kísérlet is a gyors automatikus megnevezés elmaradását mutatta ki (pl. Bull & Johnston, 1997), nem találtunk lassabb vagy helytelenebb megnevezést a matematikai nehézséggel küzdő gyerekeknél.

Másodsorban a nehézségi fok kognitív deficitre kifejtett hatását vizsgáltuk. Megnéztük, hogy a diagnosztikus küszöb függvényében változik-e a kognitív profil mind a megismerő folyamatok, mind a deficit súlyosságát tekintve. Eredményeink azt mutatják, hogy a négy kontraszt csoport esetében nem változik a kognitív profil, a súlyosabb diagnosztikus küszöb ugyanazokat a kognitív folyamatokat érinti, mint az enyhébb. Változik viszont a deficit mértéke, a hatásfok növekvő tendenciát mutat a súlyosság növekedésével. Ezen eredmény azt az elméleti feltételezést erősíti, mely szerint a matematikai nehézség egy folyamatos konstrukció (Murphy et al., 2007).

5. Jövőbeli irányvonalak

Mivel tanulmányunk a verbálisan mért kognitív folyamatok esetében mutatott ki jelentős eltérést a két csoport között, és mivel kutatásunk nem terjedt ki a vizsgált populáció nyelvi képességeire, jövőbeli kutatási irányvonalként a verbális információkat feldolgozó kognitív folyamatok és a lingvisztikus képességek kapcsolatának vizsgálatát határozhatjuk meg.

Irodalomjegyzék

- Andersson, U., & Lyxell, B. (2007). Working memory deficit in children with mathematical difficulties: A general or specific deficit? *Journal of Experimental Child Psychology*, 96 (3), 197–228. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2006.10.001>
- Aragón, E., Navarro, J. I., Aguilar, M., Cerda, G., & García-Sedeño, M. (2016). Predictive model for early math skills based on structural equations. *Scandinavian Journal of Psychology*, 57 (6), 489–494. <https://doi.org/10.1111/sjop.12317>
- Armbruster, D. J. N., Ueltzhöffer, K., Basten, U., & Fiebach, C. J. (2012). Prefrontal cortical mechanisms underlying individual differences in cognitive flexibility and stability. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 24 (12), 2385–2399. https://doi.org/10.1162/jocn_a_00286
- Brocki, K. C., & Bohlin, G. (2004). Executive functions in children aged 6 to 13: A dimensional and developmental study. *Developmental Neuropsychology*, 26 (2), 571–593. https://doi.org/10.1207/s15326942dn2602_3
- Bull, R., Johnston, R. S., & Roy, J. A. (1999). Exploring the roles of the visual-spatial sketchpad and central executive in children's arithmetical skills: Views from

- cognition and developmental neuropsychology *Developmental Neuropsychology*, 15 (3), 421. <https://doi.org/10.1080/87565649909540759>
- Bull, R., Espy, K. A., & Wiebe, S. A. (2008). Short-term memory, working memory, and executive functioning in preschoolers: Longitudinal predictors of mathematical achievement at age 7 years. *Developmental Neuropsychology*, 33 (3), 205–228. <https://doi.org/10.1080/87565640801982312>
- Bull, R., & Scerif, G. (2001). Executive functioning as a predictor of children's mathematics ability: Inhibition, switching, and working memory. *Developmental Neuropsychology*, 19 (3), 273–293. https://doi.org/10.1207/S15326942DN1903_3
- Cirino, P. T., Tolar, T. D., Fuchs, L. S., & Huston-Warren, E. (2016). Cognitive and numerosity predictors of mathematical skills in middle school. *Journal of Experimental Child Psychology*, 145, 95–119. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2015.12.010>
- Cowan, R., & Powell, D. (2014). The contributions of domain-general and numerical factors to third-grade arithmetic skills and mathematical learning disability. *Journal of Educational Psychology*, 106 (1), 214.
- Cueli, M., Areces, D., García, T., Alves, R. A., & González-Castro, P. (2020). Attention, inhibitory control and early mathematical skills in preschool students. *Psicothema*, 32 (2), 237–244. <https://doi.org/10.7334/psicothema2019.225>
- Dajani, D. R., & Uddin, L. Q. (2015). Demystifying cognitive flexibility: Implications for clinical and developmental neuroscience. *Trends in Neurosciences*, 38 (9), 571–578. <https://doi.org/10.1016/j.tins.2015.07.003>
- Duncan, G., Dowsett, C. J., Claessens, A., Magnuson, K., Huston, A. C., Klebanov, P., Pagani, L. S., Feinstein, L., Engel, M., Brooks-Gunn, J., Sexton, H., Duckworth, K., & Japel, C. (2007). School readiness and later achievement. *Developmental Psychology*, 43 (6), 1428–1446. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.6.1428>
- Fuchs, L. S., Geary, D. C., Compton, D. L., Fuchs, D., Hamlett, C. L., Seethaler, P. M., Bryant, J. D., & Schatschneider, C. (2010). Do different types of school mathematics development depend on different constellations of numerical versus general cognitive abilities? *Developmental Psychology*, 46 (6), 1731–1746. <https://doi.org/10.1037/a0020662>
- Geary, D. C., Bailey, D. H., Littlefield, A., Wood, P., Hoard, M. K., & Nugent, L. (2009). First-Grade Predictors of Mathematical Learning Disability: A Latent Class Trajectory Analysis. *Cognitive Development*, 24(4), 4. <https://doi.org/10.1016/j.cogdev.2009.10.001>
- Geary, D. C., Hoard, M. K., Byrd-Craven, J., Nugent, L., & Numtee, C. (2007). Cognitive mechanisms underlying achievement deficits in children with mathematical learning disability. *Child Development*, 78(4), Article 4. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2007.01069.x>
- Geary, D. C., Hoard, M. K., Nugent, L., & Bailey, D. H. (2012). Mathematical cognition deficits in children with learning disabilities and persistent low achievement: A five-year prospective study. *Journal of Educational Psychology*, 104(1), Article 1.
- Geary, D. C., Hoard, M. K., Nugent, L., & Byrd-Craven, J. (2008). Development of Number Line Representations in Children With Mathematical Learning Disability. *Developmental Neuropsychology*, 33 (3), 277.
- Hecht, S. A., Torgesen, J. K., Wagner, R. K., & Rashotte, C. A. (2001). The relations between phonological processing abilities and emerging individual differences in mathematical computation skills: A longitudinal study from second to

- fifth grades. *Journal of Experimental Child Psychology*, 79 (2), 192–227. <https://doi.org/10.1006/jecp.2000.2586>
- Jitendra, A., Nelson, G., Pulles, S., Kiss, A., & Houseworth, J. (2016). Is Mathematical Representation of Problems an Evidence-Based Strategy for Students With Mathematics Difficulties? *Exceptional Children*, 83. <https://doi.org/10.1177/0014402915625062>
- Peng, P., & Fuchs, D. (2016). A Meta-Analysis of Working Memory Deficits in Children With Learning Difficulties: Is There a Difference Between Verbal Domain and Numerical Domain? *Journal of Learning Disabilities*, 49 (1), 3–20. <https://doi.org/10.1177/0022219414521667>
- Landerl, K., Bevan, A., & Butterworth, B. (2004). Developmental dyscalculia and basic numerical capacities: A study of 8–9-year-old students. *Cognition*, 93 (2), 99–125. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2003.11.004>
- McLean, J. F., & Hitch, G. J. (1999). Working Memory Impairments in Children with Specific Arithmetic Learning Difficulties. *Journal of Experimental Child Psychology*, 74 (3), 240–260. Scopus. <https://doi.org/10.1006/jecp.1999.2516>
- Miles, J., & Shevlin, M. (2001). *Applying Regression and Correlation: A Guide for Students and Researchers* (First Edition). SAGE Publications Ltd.
- Miyake, A., Friedman, N. P., Emerson, M. J., Witzki, A. H., Howerter, A., & Wager, T. D. (2000). The unity and diversity of executive functions and their contributions to complex ‘Frontal Lobe’ tasks: A latent variable analysis. *Cognitive Psychology*, 41 (1), 49–100. <https://doi.org/10.1006/cogp.1999.0734>
- Murphy, M. M., Mazzocco, M. M. M., Hanich, L. B., & Early, M. C. (2007). Cognitive characteristics of children with Mathematics Learning Disability (MLD) vary as a function of the cutoff criterion used to define MLD. *Journal of Learning Disabilities*, 40 (5), 458–478. Scopus. <https://doi.org/10.1177/00222194070400050901>
- Toll, S. W. M., van der Ven, S. H. G., Kroesbergen, E. H., & van Luit, J. E. H. (2011). Executive functions as predictors of math learning disabilities. *Journal of Learning Disabilities*, 44 (6), 521–532. Scopus. <https://doi.org/10.1177/0022219410387302>
- Traff, U., Olsson, L., Ostergren, R., & Skagerlund, K. (2020). Development of early domain-specific and domain-general cognitive precursors of high and low math achievers in grade 6. *Child Neuropsychology*, 26 (8), 1065–1090. <https://doi.org/10.1080/09297049.2020.1739259>
- Vanbinst, K., Ghesquière, P., & De Smedt, B. (2014). Arithmetic strategy development and its domain-specific and domain-general cognitive correlates: A longitudinal study in children with persistent mathematical learning difficulties. *Research in Developmental Disabilities*, 35(11), 3001–3013. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2014.06.023>

Lektorálta: Dr. Szamosközi István, egyetemi tanár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem

1. melléklet

2. táblázat: Matematikai nehézségekkel küzdő és átlagos teljesítményt mutató gyerekek kognitív folyamatainak leíró statisztikája

	MN (N = 30)		AT (N = 28)				
16/40–100 kontraszt	M (SD)	[Min, Max]	M (SD)	[Min, Max]	t-teszt/ U-teszt	p	g/r
Verbális shifting*	6,47 (1,81)	[2, 9]	8,00 (2,00)	[3, 12]	–2,88	0,004	–0,38*
Nonverbális shifting – RI	68,26 (9,81)	[45,99, 84,30]	64,85 (10,81)	[45, 85]	1,26	NS	0,33
Verbális flexibilitás	6,57 (1,41)	[3, 9]	6,98 (1,53)	[4, 11]	–0,71	NS	–0,09
Nonverbális flexibilitás – Shape trial teszt*	–0,85 (10,91)	[–26,01, 19,25]	0,01 (10,04)	[–18, 25]	–0,31	NS	–0,08*
Gátlás – H – Day-Night- teszt	26,67 (7,09)	[4, 36]	29,18 (3,09)	[17, 32]	–1,19	NS	–0,16
Gátlás – RI	29,03 (8,57)	[16,05, 50,78]	27,10 (5,73)	[15, 37]	1,00	NS	0,26
Munkamemória							
Központi vezérlő N – terj.*	2,00 (0,37)	[1, 3]	2,57 (0,69)	[2, 4]	–3,60	< 0.001	–0,47*
Központi vezérlő N – telj.*	2,53 (0,77)	[1, 4]	3,46 (1,14)	[1, 6]	–3,34	< 0.001	–0,44*
Központi vezérlő V – terj.*	1,30 (0,47)	[1, 2]	1,79 (0,50)	[1, 3]	–3,45	< 0.001	–0,45*
Központi vezérlő V – telj.	18,07 (4,21)	[8, 26]	20,89 (3,12)	[14, 26]	–2,89	< 0.005	–0,75
Fonológiai hurok N – terj.*	3,37 (1,16)	[2, 5]	4,39 (0,87)	[2, 6]	–3,34	< 0.001	–0,44*
Fonológiai hurok N – telj.*	5,33 (1,54)	[3, 9]	7,36 (1,61)	[4, 11]	–4,15	< 0.001	–0,54*
Fonológiai hurok V – terj.*	3,57 (0,57)	[3, 5]	4,07 (0,60)	[3, 5]	–3,02	< 0.001	–0,40*
Fonológiai hurok V – telj.*	7,67 (1,4)	[5, 11]	9,00 (1,59)	[6, 12]	–3,13	0.002	–0,41*
Sketch-pad– TV – terj.*	1,70 (0,53)	[1, 3]	1,71 (0,53)	[1, 3]	–0,10	NS	–0,01*
Sketch-pad– TV – telj.*	8,53 (2,61)	[3, 13]	8,96 (2,22)	[4, 12]	–0,60	NS	–0,07*
Kontrollált figyelem							
Verbális	8,92 (4,6)	[0,33, 19,47]	12,64 (5,50)	[3,32, 22,14]	–2,80	0.007	–0,72
NV– N – gyorsaság pr. – Bourdon	1,91 (0,48)	[1,32, 3,07]	2,04 (0,52)	[1,31, 2,99]	–0,99	NS	–0,26
NV– VS – gyorsaság pr. Pieron– Ruser	0,29 (0,08)	[0,17, 0,45]	0,36 (0,13)	[0,16, 0,83]	–2,36	0.02	–0,62
NV– N – H. pr. – Bourdon	77,12 (40,23)	[6,20, 180,25]	89,91 (42,19)	[5,22, 166,98]	–1,18	NS	–0,31
NV– VS H. pr. – Pieron– Ruser*	0,96 (0,08)	[0,68, 1]	0,98 (0,04)	[0,84, 1,00]	–0,36	NS	–0,05*

	MN (N = 30)			AT (N = 28)			
<i>N-koncentrálttság.</i>	22,11 (5,08)	[15,19, 35,44]	23,85 (5,09)	[16,46, 33,54]	-1,30	NS	-0,34
<i>N-stabilitás*</i>	29,87 (34,59)	[4,50, 169,00]	28,39 (26,84)	[7, 121]	-0,55	NS	-0,07*
<i>Gyors megnevezés – RI</i>	76,29 (15,86)	[46,91, 107,98]	70,08 (13,59)	[42,27, 91,00]	1,59	NS	0,41
<i>Gyors megnevezés – H*</i>	0,87 (1,50)	[0, 6]	0,64 (1,28)	[0, 5]	-0,81	NS	-0,11*

Megjegyzés: MN = Matematikai nehézség, AT = Átlagos teljesítmény; M = átlag, SD = standard deviancia; V = verbális; NV = non-verbális; RI = reakció idő; H = helyesség; terj. = terjedelem; telj. = teljesítmény; N = numerikus; TV = téri-vizuális; g = Hedge's g hatások; g = 0,2 – kis hatás; g = 0,5 – közepes hatás; g = 0,8 – jelentős hatás.

* – aránytalan eloszlás, a csoportok összehasonlítása Mann-Whitney- U-tesztel, rangokhoz igazított értékkel (tied ranks), r-ben megadott hatásfokkal; r = 0,3 – kis hatás, 0,3 > r < 0,5 közepes hatás, r=0,5 jelentős hatás.

Forrás: saját szerkesztés

2. melléklet

3. táblázat: A különböző kontrasztcsoportok eredménye a kognitív folyamatok szempontjából

	t-teszt/ U-teszt	p	g/r	t-teszt/ U-teszt	p	g/r
Verbális shifting	MM – Központi vezérlő – N terj.*					
* 16/40–100 kontraszt*	-2,88	0,004	-0,38*	-3,60	< 0,001	-0,47*
16/16–100 kontraszt*	-2,34	0,02	-0,27*	-3,56	< 0,001	-0,43*
25/25–100 kontraszt*	-2,98	-0,003	-0,34*	-2,64	0,008	-0,30*
40/40–100 kontraszt*	-2,93	0,003	-0,33*	-2,95	0,003	-0,34*
MM - Központi vezérlő N- psz*	MM - Központi vezérlő V- terj.*					
16/40–100 kontraszt*	-3,34	< 0,001	-0,44*	-3,45	< 0,001	-0,45*
16/16–100 kontraszt*	-3,71	< 0,001	-0,44*	-3,77	< 0,001	-0,45*
25/25–100 kontraszt*	-3,01	0,003	-0,34*	-2,37	0,01	-0,27*
40/40–100 kontraszt*	-2,49	0,01	-0,28*	-2,57	0,01	-0,29*
MM - Központi vezérlő V- psz	MM - Fonológiai hurok N- terj.*					
16/40–100 kontraszt*	-2,89	< 0,005	-0,75	-3,34	< 0,001	-0,44*
16/16–100 kontraszt*	-3,04	< 0,001	-0,35*	-3,90	< 0,001	-0,45

	t-teszt/ U-teszt	p	g/r	t-teszt/ U-teszt	p	g/r
25/25–100 kontraszt*	-2,37	0,01	-0,27*	-3,21	0,001	-0,37*
40/40–100 kontraszt*	-2,11	0,03	-0,24*	-2,23	0,03	-0,25*
MM - Fonológiai hurok N- psz*			MM – Fonológiai hurok V- terj.*			
16/40–100 kontraszt*	-4,15	< 0,001	-0,54*	-3,02	< 0,001	-0,40*
16/16–100 kontraszt*	-4,53	< 0,001	-0,52*	-2,69	0,007	-0,31*
25/25–100 kontraszt*	-4,22	< 0,001	-0,48*	-3,05	0,002	-0,35*
40/40–100 kontraszt*	-3,30	< 0,001	-0,38*	-2,65	0,008	-0,30*
MM - Fonológiai hurok V- psz*			Verbális kontrollált figyelem			
16/40–100 kontraszt*	-3,13	0,002	-0,41*	-2,80	0,007	-0,72
16/16–100 kontraszt*	-3,27	< 0,001	-0,37*	-1,95	0,05	-0,45
25/25–100 kontraszt*	-3,01	0,003	-0,34*	-3,01	0,003	-0,34*
40/40–100 kontraszt*	-2,31	0,02	-0,26*	-2,72	NS	-0,31*
NV –VS- gyorsaság pr. Pieron–Ruser			Gyors megnevezés – RI			
16/40–100 kontraszt*	-2,36	0,02	-0,62	1,59	NS	0,41
16/16–100 kontraszt*	-2,12	0,04	-0,49	0,633	NS	0,15
25/25–100 kontraszt*	0,53	NS	0,12	0,39	NS	0,09
40/40–100 kontraszt*	-2,01	0,04	-0,48	2,02	0,05	0,48

Megjegyzés: MN = Matematikai nehézség, AT = Átlagos teljesítmény; M = átlag, SD = standard deviancia; V = verbális; NV = nonverbális; RI = reakció idő; H = helyesség; N = numerikus; TV = téri-vizuális; g = Hedge's g hatások; g = 0,2 – kis hatás; g = 0,5 – közepes hatás; g = 0,8 – jelentős hatás.

* – aránytalan eloszlás, a csoportok összehasonlítása Mann–Whitney- U-tesztel, rangokhoz igazított értékkel (tied ranks), r-ben megadott hatásokkal; r = 0,3 – kis hatás, 0,3 > r < 0,5 – közepes hatás, r = 0,5 – jelentős hatás.

Forrás: saját szerkesztés

**SZOCIOLÓGIAI ÉS MULTIDISZCIPLINÁRIS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEKCIÓ 1 (EN)**

The Impact of Demographic Changes on HR Processes. A Highlight on Workplace Learning, Upskill and Reskill in the Context of the Future of Work

DOBRE ELEONORA CASANDRA

*Faculty of Sociology and Social Work, Babes-Bolyai University, PhD candidate,
eleonora.dobre@econ.ubbcluj.ro*

Abstract. Demography plays a fundamental role in shaping the landscape of human resources. The interdependent relationship between these two fields is observable in the workforce composition, labor market trends, talent management strategies and also on learning. Changes perceived in demographic changes are shaping and transforming human resources management. In an era marked by demographic shifts, technological advancements, and evolving work preferences, organizations are facing the need to understand and adapt to the changing demographics to effectively manage their human resources. This article explores how demography influences HR and offers insights into how organizations can navigate this dynamic landscape with a highlight on learning related processes. The aim is to contribute to human resources specialists as practitioners and academic experts to be able to observe the impact of demographic changes on human resources management. Observations are obtained in a global perspective.

Keywords: demography, workforce, labor market, workplace learning, upskill, reskill

1. Methodology

In the present paper, a semi-systematic approach was used, as fit for topics that have been conceptualized differently and studied by various groups of researchers within diverse disciplines. The analysis process aimed to obtain relevant information from a selected field that has progressed over time also observing how the topic has developed across research. As

a method of analysis, a qualitative one was used, and however this type of review is usually followed by a qualitative analysis, in this case it was not applicable. The potential contribution of the paper is the ability to map a field of research, synthesize the state of knowledge, and create an agenda for further research.

Related to conducting it, the plan of selecting the articles was based on the principle to find both, academical and business – workplace related contents as well. Related to the business content category, the aim was to assess business reviews and publications, and those but academic papers too, to filter through the personal professional expertise, as a practitioner. Among the articles found, it was a finding itself that reports, and analysis do exist especially on behalf of consultancy companies. Aiming to highlight learning topics in both types of contents is abundant, but tackling the shift proposed in the hypothesis that L&D (learning and development) is going through a change of positioning, was more found in business articles. The selection of the articles was based on their core relevancy on the topic and moreover, on their potential contribution of bringing better, modern and actual practices on what means learning in the workplace these days. The structuring and writing of the paper aimed to offer a basis to analyze whether the idea that the transformation of learning at the workplace is at least a real one.

2. Introduction

Many companies do not realize that the demographic changes in the workforce require new Human Resource Management strategies. The obviously rising average age of employees may not seem to be worrisome, as long as there is no effect on day-to-day business. Still, the employees and their knowledge will leave the firms; on the other hand, the recruitment of a qualified workforce in the external labour market might be hampered by skill shortages in some regions. (Verworn, B. et al., 2009). One of the most significant demographic shifts occurring in many parts of the world is the aging population. As people live longer and healthier lives, organizations are faced with a workforce that spans multiple generations. The traditional model of a predominantly young workforce is evolving into a multi-generational one, with Baby Boomers, Generation X, Millennials, and Generation Z working side by side. Each generation brings its unique set of skills, values, and expectations to the table, making it crucial for HR professionals to tailor their strategies accordingly. Mobility also plays a significant role in shaping HR processes. The digital age has brought in a new era of work characterized by unprecedented flexibility and mobility. Digital nomads, individuals who work remotely while traveling and often rely on technology to connect with their employers, have emerged as a prominent symbol of this

transformation. As the ranks of digital nomads grow, their impact on human resources is becoming increasingly significant.

3. The demographic shifts

„Demographic shifts are fundamentally altering the composition of the labor force, requiring human resource professionals to develop strategies that attract, engage, and retain a diverse and multi-generational workforce.” (Cascio, W. F., & Boudreau, J. W., 2008). These changes are experienced by companies in various ways. These shifts are driven by factors such as aging populations, changes in birth rates, increasing life expectancy, and the entry of new generations into the workforce. Some of the main areas where companies are being affected by these demographic changes are various.

Demographic shifts are driving a greater focus on diversity and inclusion in the workplace. Companies are recognizing the benefits of a diverse workforce, including improved creativity, decision-making, and innovation. HR departments are implementing policies and initiatives to foster diversity and create inclusive environments. Also demographic changes are not limited to one region or country. Globalization has made it easier for companies to tap into international talent pools. This requires HR to navigate the complexities of hiring and managing a global workforce, including understanding cultural differences and legal requirements in different countries.

As the workforce composition changes, so do employee benefit needs. Older employees may prioritize retirement benefits and healthcare, while younger workers may value student loan assistance and professional development opportunities. Companies must adjust their benefits packages to meet the diverse needs of their employees. With younger generations entering the workforce, there is a natural inclination toward technology adoption. Companies are leveraging this trend by integrating technology into their operations and HR processes, including recruitment, onboarding, and employee engagement.

Demographics significantly impact talent acquisition and retention strategies. For instance, in regions experiencing a labor shortage due to declining birth rates, competition for talent can be fierce. HR departments need to develop creative recruitment methods, tap into non-traditional labor pools, and establish enticing employee value propositions to attract the best talent. Furthermore, understanding generational differences is essential when crafting retention strategies. Baby Boomers may prioritize job security and retirement benefits, while Millennials may value work-life balance and professional development opportunities. A nuanced approach to employee engagement and benefits can help organizations retain a diverse workforce.

3.1. Managing multiple generations

Companies are now managing a workforce that spans multiple generations, including Baby Boomers, Generation X, Millennials, and Generation Z. „In today’s workplace, the multi-generational workforce is not merely a diversity concern but a strategic imperative. The interplay of Baby Boomers, Generation X, Millennials, and Generation Z brings a wealth of skills, experiences, and perspectives to organizations, offering a unique opportunity for innovation and collaboration.” (Lamb, M., 2019). Each generation brings its own set of values, work preferences, and expectations to the workplace. HR departments must adapt their strategies to accommodate these differences, ensuring that the work environment is inclusive and conducive to collaboration among generations. There is a need „to create a harmonious multigenerational workplace, organizations must implement flexible policies, provide continuous learning opportunities, and foster a culture of mentorship and knowledge sharing.” (PwC, n.d.).

3.2. The ageing workforce

Many regions are witnessing the aging of their workforce as Baby Boomers reach retirement age. This has implications for succession planning and knowledge transfer. Companies need to identify and develop younger talent to fill leadership roles and ensure that valuable institutional knowledge is not lost with the departure of experienced employees. The share of people aged 55 years or more in the total number of persons employed in the EU-27 increased from 12 % to 20 % between 2004 and 2019. In 2019, 48 % of all working men aged 65 years or more in the EU-27 were employed on a part-time basis compared with 60 % of women aged 65 years or more. Agriculture, forestry and fishing was the largest employer of people aged 65 years or more in the EU-27, employing 14.9 % of the workforce for this age group in 2019. Some older people face a balancing act between their work and family commitments, while financial considerations and health status often play a role when older people consider the optimal date for their retirement. Many of the EU Member States are increasing their state pension age, with the goal of keeping older people in the workforce for longer and thereby moderating the growth in the overall financial burden of state pensions. The success of such attempts depends, to some degree, on having an appropriate supply of jobs. This may partly help offset the impact of population ageing, while improving the financial well-being of some older people who might not otherwise have an adequate income for their retirement. (Eurostat, 2024).

It seems that developed societies enter an unexpected slow-down in their economic dynamism that is, at least partly, related to ageing. They tend to become less dynamic and innovative, and more conservative and routine-prone than younger societies with youthful and expanding labour forces. That poses a number of problems, especially in the context of competitive globalization.

Finally, one should mention the sociocultural changes that accompany ageing. While it is fashionable to stress the advantages and benefits of ageing—declining criminality and violence, peaceful conservatism, etc.—the problems associated with those very tendencies should also be kept in mind. Ageing societies turn more conservative and more crime/violence fearing. This may reduce aggressive behavior, but also increases the irrational fear of crime—and makes pressures for (inevitably expensive and often socially divisive) security measures, such as gated communities, harder to resist. Conservatism of age typically aids conservative parties, and spawns conservative policies that cement the status quo and reduce the pressures for early, costly, but necessary reforms. Yet such reforms are essential for effective social and political adjustment. (Pakulski, J., n.d.).

3.3. Remote and flexible work

Demography and remote/flexible work are interconnected in several ways, as demographic factors can influence the adoption and impact of remote and flexible work arrangements. As more women and older workers remain in or re-enter the workforce, there is a growing demand for flexible work arrangements. Companies are increasingly offering options such as remote work, part-time roles, and flexible hours to attract and retain these workers and also they may recognize the value of retaining experienced talent by offering such arrangements. Also different generations within the workforce have varying preferences regarding work arrangements. Millennials and Generation Z, for instance, often prioritize work-life balance and may seek remote or flexible work options. Understanding these generational preferences is crucial for organizations looking to attract and retain talent across age groups.

Demographic shifts related to urbanization and population density can impact commuting patterns too. High traffic congestion and long commutes in densely populated areas may motivate both employees and employers to explore remote work options as a means of reducing commuting-related stress and improving productivity.

Also due to demographic changes, such as declining birth rates in some regions, which can lead to labor shortages, companies may turn to remote work to tap into a broader talent pool, including individuals in other

geographic areas or those who prefer remote employment. More than this, younger workers enter the workforce, they may drive the demand for technology-enabled flexible work options. Family and caregiving responsibilities can also impact, such employees with caregiving responsibilities may benefit from flexible schedules or remote work to better balance their work and personal lives. Some older workers may prefer to age in place, staying in their homes and communities as they get older. Remote work can support this preference, allowing older employees to continue working while avoiding the need for a lengthy commute or relocation.

Demography and remote/flexible work are closely linked because demographic factors, such as age, generation, family structure, and technology adoption, influence both the supply and demand for these work arrangements. Organizations that recognize and adapt to these demographic shifts can better tailor their remote and flexible work policies to meet the needs and preferences of their diverse workforce.

3.4. The shortage of skills

Some industries and regions are experiencing skill shortages due to demographic changes. For example, in fields like healthcare and technology, there may be a shortage of skilled workers, leading to increased competition for talent. Companies are *forced* to invest in training and development programs to bridge these skill gaps and remain competitive. This is producing a growing recognition of the need for continuous learning and upskilling in today's fast-paced, knowledge-based economy. As a result, many companies are shifting from traditional, one-time training events to ongoing learning and development initiatives. This evolution often entails a more consistent allocation of resources to training throughout the year. Companies are placing a greater emphasis also on skills that are relevant to the future of work, such as digital literacy, data analytics, and soft skills like adaptability and creativity. Training budgets are being reallocated to prioritize these skills in response to evolving industry demands.

Not only in corporate strategies, but also at governmental level, for example at EU level, the Council in February 2021 outlined the following five strategic priorities for the period 2021-2030: improving quality, equity, inclusion and success for all in education and training; making lifelong learning and mobility a reality for all; enhancing competences and motivation in the education profession; reinforcing European higher education; and supporting the green and digital transitions in and through education and training. (Eurostat, n.d.). All these, both sided efforts are leading to a new systemic approach when it comes to learning in companies, as processes led by HR.

Learning at work can be a motivational factor for employees. However, the main direct factors of motivation are more linked to leadership and management style, organizational climate, way of work and the reward system, learning is gaining a new positioning amongst the top ones. Learning at work is more than a benefit, impacting many motivator factors and it is also one of the keys for many challenges in management of human resources (HR), including strategically planned upskill and reskill actions. In this review, the major focus was to search relevant literature on the topic of learning in business environments.. The filtering and choosing of articles were screened by two perspectives: the scientific perspective and second the practitioner's perspective of having experience in learning activities within the business environment and considering existing research content on it. I've chosen to assess articles from a scientific perspective implying a critical and analytical approach to understanding the content of the article, such, evaluating the quality and reliability of the research methods and data presented in the article, assessing the validity of the author's arguments, and considering the broader context and implications of the findings. The aim of approaching this exercise from a scientific perspective, was to develop a deeper understanding of the research and its implications, and to be able to make better decisions about how to apply the findings in work or practice. The conclusions obtained as per this endeavor was that offering learning in companies is not a benefit anymore, but a core business need and a basic need of employees.

L&D professionals have the opportunity but also need to handle the business request of creating cultures of permanent learning, due to more than motivational reasons, such as equitability but also for innovation driven reasons. (Benson, J., 2022). Analyzing the learning topic based on major HR processes, the relevance and need of it, offering learning seems not to be a perk anymore, but more a necessity expected by employees, future, or existing ones. As the entire process related to human resources within a company, starting with recruitment, it all starts with skills. Finding, growing, adding, enriching skills become the red line of the employee's life cycle within the company. The core relevance of learning is emphasized also from the leadership and management perspective, as it is a core need to build skill of the teams, so as to inspire and co-create a continuous learning culture. (Russo, A., 2020).

Balancing challenges of talent pool, considering global context, solving skill gaps in house, within the company by up- and reskilling programs is sometimes a necessity, or at least, it is triggered by real business needs. Same process, in a customized way can be applicable to grow seniority or even to handle internship programs. On the job training, such as an apprenticeship, will enable an employee to develop the key attributes needed to succeed in their place of work, putting what they learn straight into practice. Establishing a culture of learning within a company is essential to upskilling teams and

giving the tools and skills to boost productivity and innovation within their roles. Companies that give their staff the latitude to learn job-specific skills—and the time to test and expand those learnings—see benefits like revenue growth, better talent acquisition and retention rates, and increased productivity. A recent global survey revealed that 77% of workers want to upskill, and they're hungry for a workplace culture that will support their learning journey. (PwC, 2021a).

3.5. The impact of upskill and reskill

„Though upskilling and reskilling take employee learning and development into two different directions, both are great for helping talent grow.” Jason Wiggins, Business Advisor. Reskilling allows employees to gain new skills in a different direction from their current career path, exploring different areas of interest and broadening their skillsets. This might include lateral skills training across various departments or trying out a new job role that better fits the company [PwC]. Upskilling is more linear. It focuses on developing an employee's existing skills to progress in their current role. Upskilling means improving employees' existing skills to bridge the gaps in your business. Upskilling encompasses both hard skills and soft skills. Hard skills are job-specific skills (including technical skills) typically learned through training or education. Whereas soft skills refer to interpersonal traits and competencies such as problem-solving, teamwork, and communication. (Kaikhosrovili, 2020).

Upskilling seems to be an important dimension of the strong cultures, and 72% of global business leaders believe that culture helps successful change initiatives happen. That includes upskilling. With more than a third of jobseekers willing to sacrifice salary for the chance to learn new skills, employers should focus their efforts on retaining their workers. Investing in solid upskilling programs that show that the business is betting on their people's future success—as well as their own—is a good place to start. Creating a skilled workforce that's well-rounded and cross-trained can help increase an organization's overall effectiveness. Fostering a culture of learning means adopting the attitude—from the top—that failures are learning opportunities that lead to breakthroughs and can increase your speed to insight and lead to innovation. Failing forward is about understanding that learning is a process and skills application isn't usually perfect out of the gate. Accepting mistakes as a cost of innovation also breeds transparency, trust and collaboration [PwC].

It is a collateral effect of the pandemic which has accelerated the pace of change in the way work gets done and the need for new skills to use evolving technology to work more efficiently. Collaboration tools for remote work,

and automation and artificial intelligence models that can perform manual tasks and process data quickly, are driving the need for personalized, in-depth training. And businesses are realizing it's easier—and more cost effective—to build their own bench of talent than it is to build a team through hiring. These upskilling efforts should meet employees where they are in terms of role, industry and knowledge base. (World Economic Forum, 2021).

Workers want to reskill:

- 40% of workers successfully improved their digital skills during the pandemic.
- 77% are ready to learn new skills or completely retrain.
- 74% see training as a matter of personal responsibility.
- 80% are confident they can adapt to new technologies entering their workplace, with a large majority of people in India (69%) and in South Africa (66%) saying they are very confident, but only 5% in Japan say they are very confident.
- 46% of people with postgraduate degrees say their employer gives them opportunities to improve their digital skills, but just 28% of people with school-leaver qualifications say the same. Industries like retail or transport, which are most at risk of disruption, score just 25% and 20% respectively; banking scores 42%. Younger people are twice as likely as older people to get opportunities to improve skills, and people in cities are 1.5 times as likely as people in towns. (PwC, 2021b).

Before creating an upskilling strategy, a diagnostic phase is recommended to see what skills will be needed from the employee base down the road. The goal is to be proactive and stay ahead of industry's future demands to get an edge on your competitors. Would be desirable to make training and development opportunities readily available and affordable for everyone. Of course, there might be employees, the ones with high productivity and great morale, you'll want to focus on more. Second, would be needed to accommodate different learning styles. Third action is to empower employees to choose their path. A fourth one is to reward employees for their upskilling efforts. And finally, engaging employees in upskilling can be valuable. (ITAGROUP, 2020).

Another approach in implementing upskilling and reskilling is considered by Sammi Pun. She presents the following actions: give admins more time back: in times like these, where it is needed that workforce to quickly onboard and enroll into new roles internally, take out as much of the admin work as possible. Automate your enrollment process for learners so they can hop in courses that will quickly get them suited up for their new job without a hassle. Second: share ideas. Collaborative learning is more important than ever now that we have fewer people. Sharing best practices are essential during times of layoffs, freezes, and furloughs because you only want to replicate success. Collaborative learning environments enable upskilling

and reskilling that's seamless and intuitive to learners by allowing peers to educate each other. Third: embrace mobile learning: Remote learning isn't just for our kids right now. Mobile learning is a way to guarantee that the workforce remains engaged and armored with the tools they need, whether on the go or from home, to help your company continue to succeed. (Sammi, P., 2021).

Having in mind a supposed gap of understanding of the positioning of learning topics in companies, many offering it only or mostly as a benefit, the research on literature offered insights on the contrary, in a slightly unexpected way. The articles preponderantly sustain the more expanded value of it, beyond the business need, as a predictable and normal expectation on behalf of the candidate, employees. From the candidate's point of view, learning is seen as a differentiator, so a company having a learning map actually is part of the reputation and employer branding of the company. Also, the way of offering learning in companies is seen as a core engagement, satisfaction and retention criteria. The mapped literature searched on the topics of re- and upskill is large, complex and with direct utility in business cases within companies.

The focus many companies place on seeking young talent, which for a long time was believed to lead to greater innovation, agility, flexibility in the workplace and, to a greater extent, performance, is increasingly subject to question. Many companies have since shifted their focus. The focus on young employees has been replaced by the acknowledgment that a company is better positioned if it has a "healthy" balance between younger and older employees. As a consequence, companies will need to create an environment that provides the same opportunities to older as to younger employees.

Companies will now need to consider what changes they must introduce as the result of having a more diversified workforce, in terms of age or in terms of employment relationship. This requires a higher awareness of the needs of the different stakeholder groups and the competence to resolve potential conflicts through innovative solutions. In addition, companies need to consider the requirements imposed by nontraditional employment relationships. Nontraditional employment relationships are those that deviate from common practice (e.g., careers with fluctuating part-time schedules, lateral careers, employees joining the company later in their careers, phased-in retirement concepts, and contracts with interim project managers). As a first step, companies should review their HR strategies in light of the changed framework in terms of demographics, longer life expectancies, new working-time rules. Companies that see their opportunities in diversifying their workforce will offer an extended career in accordance with the new retirement ages. This will enable them to better cope with a high demand for qualified personnel, which may not be satisfied in the future solely by relying on the domestic labor market. Often the employment relationship during the

two additional years prior to retirement will be structured differently from the rest of the earlier career. It is quite likely that employees may wish to begin with a phased-in retirement, such as part-time or project-based employment. For other companies (e.g., production, but also certain field service activities), an extended career may not be an option for either the company or the employee. Solutions should be explored that allow the employees to retire, from a financial perspective, at the current retirement age despite the decrease in pensions as a result of the “early” retirement. Employers also need to keep in mind that such employees will no longer be able to reap the benefits of being statutory senior part-time employees. Special attention should be given to the retirement age as defined in the company pension plan. The retirement age determines not only the date as of which a pension is paid, but also the amount of the pension, meaning company pensions can be used as a strategic HR tool to influence an employee’s retirement behavior. Of course, age is an important element that can significantly impact pension costs and risks. As a consequence, many company pension plans exclude certain employee groups based on age-related criteria. This may now conflict with the new HR strategy that is designed for a more diversified workforce, including more senior employees. (Lexology, n.d.).

4. Results and conclusions

Demography and human resources are intertwined in a complex relationship that shapes the workforce of today and tomorrow. Organizations that understand and adapt to demographic shifts will be better equipped to attract, retain, and develop a diverse and talented workforce. By staying attuned to population trends and tailoring HR strategies accordingly, businesses can navigate the ever-changing landscape of human resources successfully. Demography isn’t just about numbers; it’s about the people who make up the workforce, and understanding them is the key to HR excellence in the modern era.

The results of the review revealed that the relevancy and actuality of the hypothesis, such that L&D’s positioning is changing, not being only a benefit, but transforming into a motivational factor, one important in attracting talent, retention of it, being an element of engagement is sustained by analyzed articles.

Technology continues to rapidly change the way most organizations operate. In response, companies and their employees must consistently add to their technical knowledge and skill sets. As job requirements change and new skills are required, companies are forced to either find new talent or fill the gap through upskilling. Through upskilling, companies can save money by increasing the abilities of their current employees, instead of spending

time and budget on hiring new workers. In addition, the current workforce is expecting more from their job than guaranteed pay and a comfortable workplace environment. Employees now anticipate perks such as paid holidays, affordable healthcare and professional training. By providing employees with upskill training opportunities, organizations can make workers feel that they are valued and have a dedicated future within the company. Additionally, companies that choose to upskill rather than fill skill gaps with outside talent save money and time by reducing the need for hiring, onboarding and training processes. (Kate, B., 2022).

While businesses cannot protect every job, they have a responsibility to help their people remain employable. Businesses need to articulate and communicate the business case for upskilling (win-win scenarios) and make upskilling part of their firm's purpose. A way of making the "upskilling purpose" a new normal is the development of measurement systems where companies disclose upskilling performance along with profits, financial metrics and other corporate social responsibility metrics. The most pertinent type of upskilling will vary from business to business, but firms can adopt core upskilling principles and strategies. (World Economic Forum, 2021).

Acknowledgment

Many thanks to RODOSZ, and to my supervisor in my doctoral endeavor, dr. Veres Valér and to dr. Kerekes Kinga, associate professor, both guiding with inspiration, also, for my HR colleagues, always ready to challenge.

Bibliography

- Benson, J. (2022). *The four factors of motivation and simple ways you can motivate your staff*. Retrieved from <https://www.himama.com/blog/webinar-four-factors-of-motivation/>
- Cascio, W. F., & Boudreau, J. W. (2008). *Investing in people: Financial impact of human resource initiatives*. FT Press.
- Eurostat. (2024). *Ageing Europe - statistics on working and moving into retirement*. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Ageing_Europe_-_statistics_on_working_and_moving_into_retirement&oldid=581874
- Eurostat. (n.d.). *Education and training statistics introduced*. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Education_and_training_statistics_introduced#European_Education_Area
- IDC. (2021). *The business value of workforce upskilling*. Retrieved from https://assets.ctfassets.net/fwgo2d14oeir/2U41zxzYyrXLRmpI8mpV1Y/baf54a5a340996077320a9c9694c61c1/IDC_BusinessValueofWorkforceUpskilling.pdf

- ITAGROUP. (2020). *How upskilling your workforce benefits your organization*. Retrieved from <https://www.itagroup.com/insights/employee-experience/how-upskilling-your-workforce-benefits-your-organization>
- Kaikhosroshvili, K. (2020). *Why upskilling is key for the future of work*. Retrieved from <https://www.zavvy.io/blog/upskilling>
- Kate, B. (2022). *Here's why companies need to bridge the skills gap to benefit both business and society*. Retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2022/09/upskilling-why-businesses-need-to-bridge-the-skills-gap/>
- Lamb, M. (2019). Managing the multi-generational workforce: From the Silent Generation to Generation Z. In *The Palgrave handbook of multigenerational education management* (pp. 7-24). Palgrave Macmillan..
- Lexology. (n.d.). *The impact of demographic changes on companies' HR strategies and their company pension plans*. Retrieved from <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=62eb40ac-84de-48b6-a04c-68bb187888c8>
- PwC. (n.d.). *Millennials at work: Reshaping the workplace*. Retrieved from <https://www.pwc.com/co/es/publicaciones/assets/millennials-at-work.pdf>
- Pakulski, J. (n.d.). Facing the challenges of an ageing society. In H. Kendig, P. McDonald, & J. Piggott (Eds.), *Population ageing and Australia's future*. ANU Press. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/j.ctt1rqc955.11>
- PwC. (2021a). *How upskilling impacts corporate culture*. Retrieved from <https://proedge.pwc.com/upskilling-and-corporate-culture>
- PwC. (2021b). *Hopes and fears 2021: The views of 32,500 workers*. Retrieved from <https://www.pwc.com/hopes-fears>
- Russo, A. (2020). *Public engagement*. World Economic Forum. Retrieved from <https://www.weforum.org/press/2020/10/recession-and-automation-changes-our-future-of-work-but-there-are-jobs-coming-report-says-52c5162fce/>
- Sammi, P. (2021). *The importance of upskilling and reskilling in the aftermath of COVID-19*. Retrieved from <https://www.docebo.com/learning-network/blog/upskill-reskill-employees-covid-19/>
- Verworn, B., Schwarz, D., Herstatt, C. (2009). *International Journal of Human Resources Development and Management*, 9(2–3), 149–161. <https://www.inderscience.com/info/inarticle.php?artid=23450>
- World Economic Forum. (2021). *Upskilling for shared prosperity: Insight report, January 2021*. Retrieved from https://www3.weforum.org/docs/WEF_Upskilling_for_Shared_Prosperty_2021.pdf

Lecturer: Veres Valér, Prof. PhD., Faculty of Sociology and Social Work, Babes-Bolyai University

Surveying Software Developers – Is Working from Home Causing Anxiety-Driven Addictions?

OLGA PAPP

*Department of Sociology & Social Work, Babeş-Bolyai University,
Cluj-Napoca, Romania, PhD student, pappolga@t-online.hu*

Abstract

Background: Although software development is a highly paid profession, it is also a very stressful one. Negative stress, also known as distress is present in all phases of the software development lifecycle and has different sources: during the requirements definition phase developers are anxious to anticipate the needs of the users, which are often ambiguous and constantly changing; during the coding phase developers are irritable due to the struggle to find the best solution to the high level design; while during testing stress comes from the need of tying the loose ends and make a complete package out of the solution, while keeping the deadlines committed. By adding to this mix the blurred border between work and life due to the new way of working from home, which software developers prefer, the effect is an even more increased level of stress and anxiety, which can lead to behavioral addictions. These addictions have the same effect as substance addiction, they produce an intense activation of the reward system, creating feelings of pleasure while neglecting normal activities.

Objectives: Objective of this study was to examine the effect of anxiety on frequency of behavioral addictions in software developers working from home.

Method: In this online survey, anxiety, work-, social media-, series watching-, smartphone- and online gaming addictions were measured. A total of 112 software developers working at a large software development company in Hungary completed the survey.

Results: Results show that 27.7% of participants had mild, 11.6% medium while 1.8% severe anxiety levels, 11.6% were work-addicted, 4.46% showed social media addiction, 0.89% were online game addicted, 0.89% had high levels of series watching engagement while 30.36% showed medium levels, 6.25% had high levels of smartphone usage frequency while 40.18% had medium levels. Results show that anxiety is a significant predictor of work-, social media-, online gaming- and smartphone addiction, age is a mediating factor on the effect of anxiety on social media addiction, gender is a mediating factor on the effect of anxiety on smartphone addiction, working from

home is a mediating factor on the effect of digital addictions (social media, series watching and smartphone) on anxiety.

Conclusions and future research direction: While working from home has its benefits with software developers, employers need to be aware of the increased risk of developing anxiety-driven behavioral addictions. Furthermore, the increased prevalence of digital addictions raises the need of double-clicking into this domain to understand the why behind this trend and suggest risk-decreasing solutions.

Keywords: working from home, stress, anxiety, behavioral addiction, software developer

1. Introduction

According to the ILO (International Labor Organization) Database, Employment by Sex, Age and Economic Activity, an average of 3.08% of the European population is working in the IT/software development sector, ranging between as high as 6.63% in Malta and as low as 1.08% in Albania. On average, more than 65% of them are men, ranging between 77.61% men working in the sector in Czechia and 58.72% in Montenegro, see Figure 1.

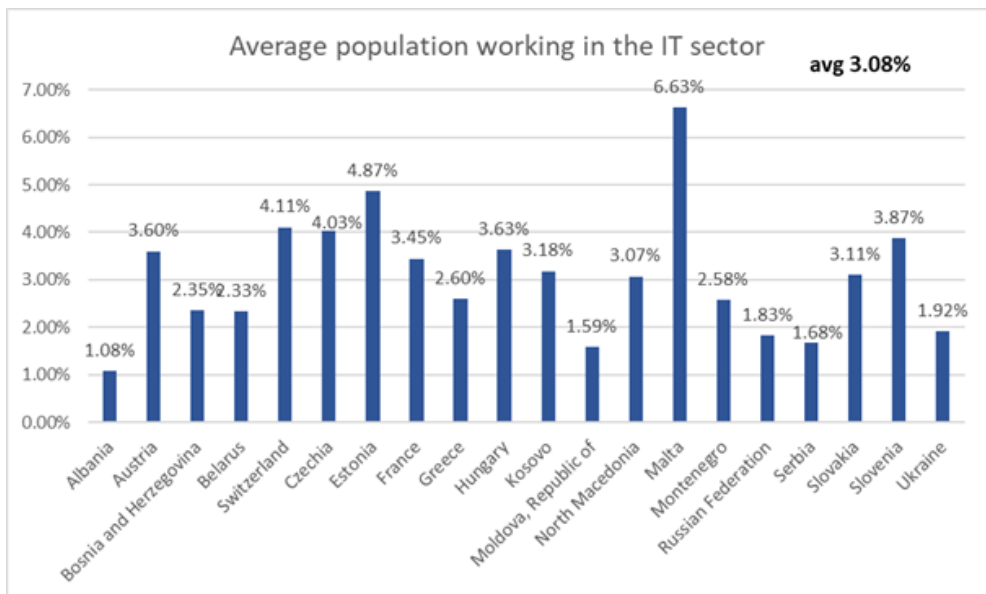

Figure 1: Average European Population working in the IT sector

Source: ILO (International Labor Organization)

According to the ILO Database, Wages and Working Times Statistics (COND), this sector has one of the highest paying wages in Europe, being in the top 3 highest paying professions in most countries beside financial and insurance activities and public administration and defense, compulsory social security. Only in Luxemburg and Montenegro it is the 4th most highly paid profession and in Greece it is the 5th. It is the highest paying profession in 16 European countries, including Romania, Bulgaria, Croatia, Estonia, Germany, and Poland. Wages in this sector are as high as three times the average wage in Belarus, two times the average wage in Bulgaria, Ukraine and Moldova, and as low as 108% in San Marino, 109% in Liechtenstein and 113% in Guernsey, see Figure 2.

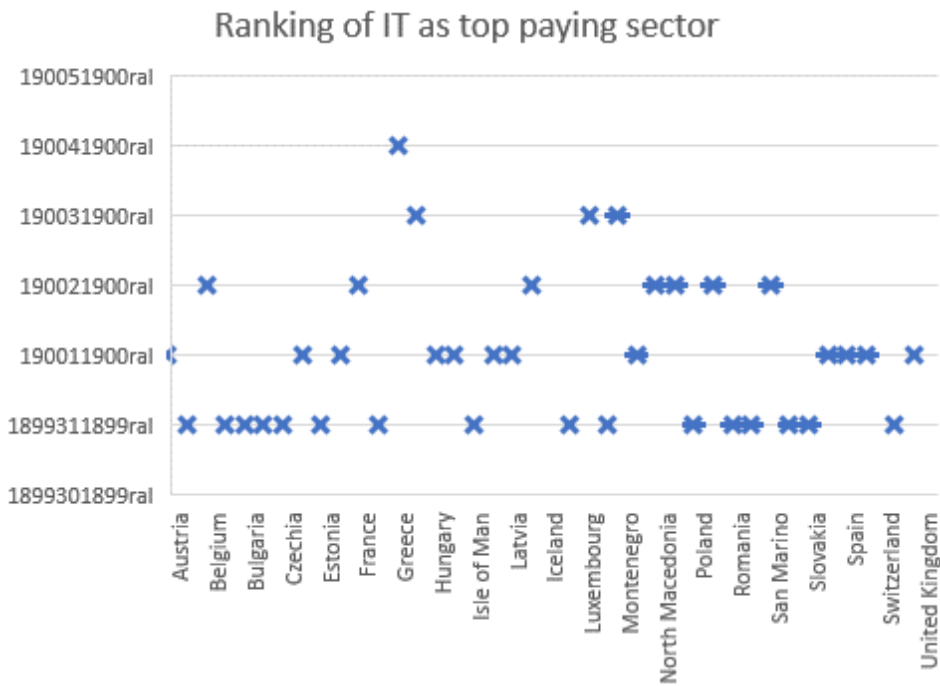

Figure 2: Ranking of IT as top paying sector in Europe
Source: ILO (International Labor Organization)

Although being highly paid, software developers are exposed to a lot of stress balancing work on complex problems while satisfying the needs of customers. The need of working with different tools and technologies, fragmented work due to frequent meetings with collaborators and the hybrid work setup with an increased need of being responsive to instant messaging, and reduced social interactions with colleagues have an effect on their mental well-being (Wong et al., 2023). Even compared to other high-knowledge jobs like mechanical engineering, anxiety levels of software developers are significantly higher, and their mental well-being is significantly lower (Nayak, 2014).

Organizational culture also contributes to employees' anxiety levels. Both result orientation, the need of reaching the project goals under time pressure, and the lack of consensus and internalizing the organizational norms have an increasing effect on anxiety levels (Yip et al., 2020). Another aspect of organizational culture, the way organizations handle failure, can also contribute to the stress of their employees, fear of failure can induce higher stress (Gülbahar, 2017).

An important risk factor of mental well-being is social isolation and loneliness, being a predictor of psychological stress and anxiety (Yanguas et al., 2018). Social isolation is a multi-dimensional construct concerning quantity and quality of interactions with other people, both external and internal or perceived. Perceived social loneliness refers to a person's perception of loneliness, trust and satisfaction with their relationships (Clair et al., 2021). Software developers working from home may feel more isolated from their colleagues, and they lack the feeling of energy from the office environment (Smite et al., 2022). Mild to severe depression and working from home were associated with depressive symptoms (Yu et al., 2020).

Substance use can be a coping strategy to social isolation (Clair et al., 2021). Other coping strategies can lead to not only increased level of substance use, but also to behavioral addictions. Several studies during the COVID-19 pandemic revealed an increased level of alcohol consumption, 234% in the USA (Avena et al., 2021), 50-70% increase in online gaming (Balhara et al., 2021, Marin and de Almeida, 2020). Even though only internet gaming disorder is defined as a behavioral addiction in the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th edition (American Psychiatric Association, 2013), digital addiction is emerging as a new research area with prevalence varying between 8.9% in Eastern countries and 4.6% in Western countries (Cemiloglu et al., 2022). Different types of digital addictions include internet addiction, gaming addiction, social media addiction, series watching and smartphone addiction.

Another type of behavioral addiction encountered at the workplace is work addiction, with a high risk of workaholism, 42.1% in the engineering occupation, including computer engineers (Hrairi et al., 2022).

Companies are getting aware of the need of their employees meeting face to face and they started to change their office setups from a work environment to a more collaborative environment (Fayard et al., 2021).

In the current study, we describe findings from an evaluation of place of work (home or office), anxiety level and work as well as behavioral digital addictions (social media addiction, series watching engagement, problematic online gaming, and smartphone application-based addiction) on software developers working at a multinational company. We aimed to identify causal relationship between anxiety and behavioral addictions as well as mediating effects of age, gender, parenting and place of work on the anxiety-driven addictions.

2. Methods

2.1. Participants

We asked software developers of a top 10 largest multinational Research and Development companies in Hungary to fill an online survey containing demographic data (age group, sex, raising children, place of work, marriage status) and measuring anxiety level (Generalized Anxiety Disorder 7), work addiction (Bergen Work Addiction Scale), social media addiction (Bergen Social Media Addiction Scale), series watching addiction (Series Watching Engagement Scale), online gaming addiction (Problematic Online Gaming Questionnaire) and smartphone addiction (Smartphone Application-Based Addiction Scale).

2.2. Data sources

All data were collected via an online survey that we sent to the internal distribution list of the company. Survey was sent one time, the request reached 892 employees, out of them 112 filled it (12.5%).

Survey was available in both Hungarian and English, it contained a list of questions: 6 demographic, 7 anxiety, 7 work addiction, 6 social media usage, 15 series watching engagement, 18 online gaming, 6 smartphone usage, that could be answered in 15 minutes. Answers were anonymous. Questionnaires were available during April 2022.

2.3. Research ethics

All employees who completed the online survey, acknowledged that it is voluntary and anonymous, personal data is handled according to data privacy rules and regulations, it does not yield any monetary benefits and can be suspended any time.

Informed consent to participate was not directly obtained but inferred by completion of the online questionnaire.

2.4. Analysis

The data was analyzed in JASP 0.16.2.0 (University of Amsterdam, Netherlands). We used linear regression to analyze the effect of anxiety on the behavioral addictions and mediating factors, and principal component

analysis to analyze which behaviors can be aggregated as a new variable. A p value below 0.05 was considered statistically significant.

Reliability of the used questionnaires is between good and excellent: anxiety questionnaire contains 7 items, internal consistency is good (Cronbach-alpha = .85); work addiction questionnaire contains 7 items, internal consistency is good (Cronbach-alpha = .83); social media usage questionnaire contains 6 items, internal consistency is excellent (Cronbach-alpha = .90); series watching engagement scale contains 15 items, internal consistency is good (Cronbach-alpha = .89); online gaming questionnaire contains 18 items, internal consistency is excellent (Cronbach-alpha = .93); smartphone usage questionnaire contains 6 items, internal consistency is good (Cronbach-alpha = .83).

3. Results

Table 1. lists both demographic data and results of the addiction questionnaires.

Table 1: Background variables of the total sample and the scores on the anxiety and addiction scales

n=112	Mean	SD
Age group		
<i>below 26 yrs</i>	9	
<i>27-45 yrs</i>	71	
<i>46-57 yrs</i>	25	
<i>above 58 yrs</i>	7	
Gender (m:f)¹	93:19	
Children (yes:no)²	51:61	
Place of work³		
<i>work from home</i>	60	
<i>work from office</i>	52	
Marriage status		
<i>married</i>	68	
<i>single</i>	42	
<i>divorced</i>	2	
Anxiety	4.66	4.09
<i>severe symptoms</i>	2 (1.78%)	
<i>moderate symptoms</i>	13 (11.60%)	
<i>mild symptoms</i>	31 (27.67%)	
Work addiction	1.36	1.56
<i>addiction</i>	13 (11.60%)	
Social media addiction	9.13	4.41
<i>addiction</i>	5 (4.46%)	
Online gaming addiction	25.38	10.08

n=112	Mean	SD
<i>addiction</i>	1 (0.89%)	
Smartphone usage⁴	15.52	6.16
<i>high</i>	1 (0.89%)	
<i>medium</i>	34 (30.35%)	
Series watching engagement⁴	38.10	15.50
<i>high</i>	7 (6.14%)	
<i>medium</i>	45 (40.17%)	
Digital addiction	35.18	10.98

¹ Gender of participants, male (m) and female (f)

² Number of participants who are raising children (y) and not raising children (n)

³ Place of work of participants for the last 6 months: working from home (5 days per week), working from the office (1-5 days per week)

⁴ No cutoff value for the questionnaire. We divided the results into high/low/medium based on the minimum and maximum points achievable.

Anxiety levels are high (1.78% severe, 11.60% moderate and 27.67% mild symptoms), several behavioral addictions are above 10% (11.60% work addiction, 31.24% high and medium smartphone usage, 46.31% high and medium series watching), except for social media addiction (4.46%) and online gaming (0.89%).

We used principal component analysis to check the possibility of aggregating multiple behavioral addictions into less variables. Social media usage, on-line gaming and smartphone usage can be combined into one new variable, name digital addiction ($p < 0.001$).

The significant results of linear regression can be seen in Figure 3.

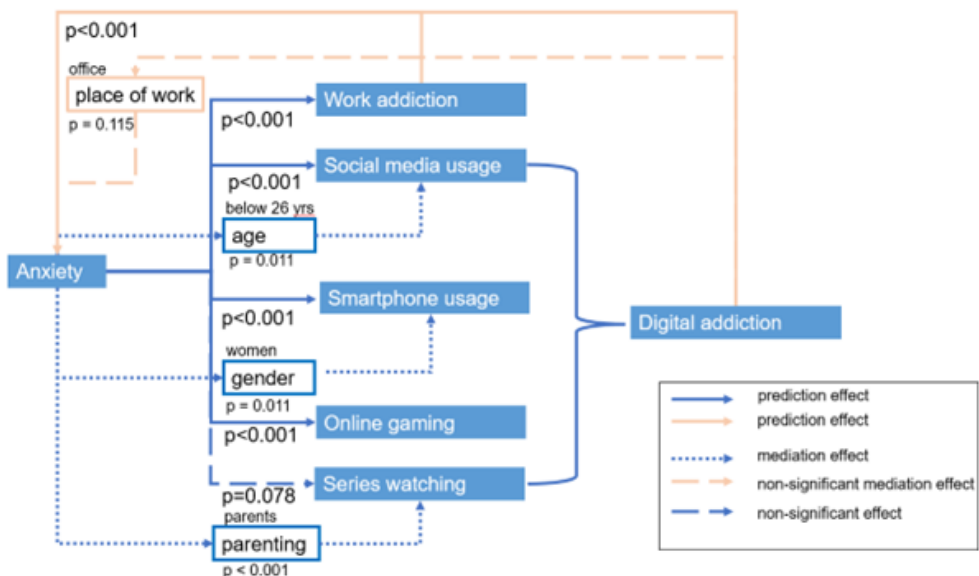

Figure 3: Possible interactions of anxiety, demographic data and behavioral addictions

Anxiety is a significant predictor of work addiction ($p < 0.001$), social media usage ($p < 0.001$), smartphone usage ($p < 0.001$) and online gaming ($p < 0.001$). The effect of anxiety on series watching was not significant ($p = 0.078$). Age is a mediating factor on the effect of anxiety on social media usage. The group of people aged below 26 years is a significant predictor of the frequency of social media usage ($p = 0.011$). Gender is a mediating factor on the effect of anxiety on smartphone usage ($p = 0.011$). In case of women, the effect of anxiety on the frequency of smartphone usage is significantly increased. Parenting is a mediating factor on the effect of anxiety on series watching ($p < 0.001$). In case of parents, the effect of anxiety on series watching is significantly decreased.

Work addiction and digital addiction are significant predictors of anxiety ($p < 0.001$). Checking for mediating factors, we found that working from the office at least sometimes has a lessening effect on the anxiety, however, a not significant one ($p = 0.115$).

4. Discussion

In this study we showed that there are several anxiety-driven behavioral addictions like work addiction, social media usage, online gaming and smartphone usage. Social media usage, smartphone usage and series watching can be aggregated into a new addiction type called digital addiction. We also found several mediating factors between anxiety and the behavioral addictions. People aged below 26 years, the Z generation, are the ones who grew up, got socialized on social media. For them it is natural that their usage of social media will increase significantly when they are anxious. Women are usually more anxious compared to men, for them the effect of anxiety on smartphone usage is significantly increasing when they are more anxious, one of the reasons can be because women are more open to using self-help mobile applications like meditation, mental health. The mediating effect of parenting on the effect of anxiety on series watching can also be explained by the fact that parents who are more anxious do not have enough time to watch more series because they need to spend time with their children. The effect of digital addiction on anxiety is reducible by spending regular time in the office, choosing not to work only from home. This can support the desire of companies who would like to have their employees work more from the office.

Digital addiction (aggregation of social media usage, online gaming and smartphone usage) is an area that needs more exploring in future research.

5. Limitations

The survey was performed in an online fashion which has a risk of not necessarily reaching the intended participants, and as such not being able to assess the representativeness of the population. However, in this particular case, we were expecting to reach software developers working at a given company, and by using the internal distribution list we hoped to eliminate some of the risks listed above.

Bibliography

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5*. 5th ed. American Psychiatric Publishing.
- Avena, N. M., Simkus, J., Lewandowski, A., Gold, M. S. & Potenza, M. N. (2021). Substance Use Disorders and Behavioral Addictions During the COVID-19 Pandemic and COVID-19-Related Restrictions. *Frontiers in Psychiatry*, 12(433). doi=10.3389/fpsyt.2021.653674
- Balhara, Y., Kattula, D., Singh, S., Chukkali, S., & Bhargava, R. (2020). Impact of lockdown following COVID-19 on the gaming behavior of college students. *Indian journal of public health*, 64(6), 172-176. https://doi.org/10.4103/ijph.IJPH_465_20
- Cameron, K. S. & Quinn, R. E. (2006). *Diagnosing and changing organizational culture: Based on the Competing Values Framework*. Jossey-Bass.
- Cemiloglu, D., Almourad, M. B., McAlaney, J., & Ali, R. (2022). Combatting digital addiction: Current approaches and future directions. *Technology in Society*, 68. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2021.101832>
- Chen, I., Chen, C., Liu, C., Ahorsu, D. K., Griffiths, M. D., Chen, Y., Kuo, Y., Lin, C., Pakpour, A. H., & Wang, S. (2021). Internet addiction and psychological distress among Chinese schoolchildren before and during the COVID-19 outbreak: A latent class analysis. *Journal of Behavioral Addictions*, 10(3), 731-746.
- Clair, R., Gordon, M., Kroon, M. & Reilly, C.(2021)The effects of social isolation on well-being and life satisfaction during pandemic. *Humanit Soc Sci Commun* 8, 28. <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00710-3>
- Csibi, S., Griffiths, M. D., Cook, B., Demetrovics, Z., & Szabo, A. (2018). The Psychometric Properties of the Smartphone Application-Based Addiction Scale (SABAS). *International journal of mental health and addiction*, 16(2), 393–403. <https://doi.org/10.1007/s11469-017-9787-2>
- Fayard, A. L., Weeks, J. & Khan, M. (2021). Designing the Hybrid Office: From workplace to „culture“ Space. *Harvard Business Review*.
- Glass R. L. (1997). „The Ups and Downs of Programmer Stress“, *Communications of ACM*, 40(4), 17-19.
- Graziotin, D., Fagerholm, F., Wang, X., & Abrahamsson, P. (2017). What happens when software developers are (un)happy. *Journal of Systems and Software*, 140, 32-47. <https://doi.org/10.1016/j.jss.2018.02.041>

- Gülbahar, Y. (2017). A theoretical investigation on innovative work behaviours and fear of failure. *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries*, 1(1), 40-59.
- Hayman, J. (2005). Psychometric Assessment of an Instrument Designed to Measure Work Life Balance. *Research and Practice in Human Resource Management*, 13(1), 85-91.
- Horváth, Zs., Urbán, R., Kökönyei, Gy. & Demetrovics, Zs. (2021). *Kérdőíves módszerek a klinikai és egészségpszichológiai kutatásban és gyakorlatban*. Medicina Könyvkiadó.
- Hrairi, A., Dhoub, F., Kotti, N., Sellami, I., Hammami, K. J., Masmoudi, M. L., & Hajjaji, M. (2022). Workaholism in engineers: Prevalence and associated factors. *L'encephale*, 49(6), 544-548. doi: 10.1016/j.encep.2022.06.002
- International Labour Organization. (2020). *ILO modelled estimates database*. <https://ilostat.ilo.org/data/>.
- Kun, B., Takacs, Z. K., Richman, M. J., Griffiths, M. D., & Demetrovics, Z. (2021). Work addiction and personality: A meta-analytic study. *Journal of Behavioral Addictions*, 9(4), 945-966.
- Lovibond, S. H., & Lovibond, P. F. (1995). *Depression Anxiety Stress Scales (DASS-21, DASS-42)* [Database record]. APA PsycTests. <https://doi.org/10.1037/t01004-000>
- Marin, M. G., & Martins de Almeida, R. M. (2020). The Impact of COVID-19 pandemic on addictive behaviors: an integrative review. *Estud. psicol. (Natal)*, 25(4), 367-374. DOI: 10.22491/1678-4669.20200037
- Mokros, Ł., Świtaj, P., Bienkowski, P., Święcicki, Ł., & Sienkiewicz-Jarosz, H. (2022). Depression and loneliness may predict work inefficiency among professionally active adults. *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 95, 1775-1783.. <https://doi.org/10.1007/s00420-022-01869-1>
- Nayak, R. D. (2014). Anxiety and mental health of software professionals and mechanical professionals. *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, 3(2), 52-56.
- Patriquin, M. A. & Mathew, S. J. (2017)/ The Neurobiological Mechanisms of Generalized Anxiety Disorder and Chronic Stress. *Chronic Stress*. 1. doi:10.1177/2470547017703993
- Perczel, F. D., Kiss, Z., & Ajtay, G. (Eds.). (2005). *Kérdőívek, becslőskálák a klinikai pszichológiában*. Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet.
- Russell, D. (1996). UCLA Loneliness Scale (Version 3): Reliability, validity, and factor structure. *Journal of Personality Assessment*, 66, 20-40.
- Sinclair, V. G., & Wallston, K. A. (2004). The development and psychometric evaluation of the Brief Resilient Coping Scale. *Assessment*, 11(1), 94-101. <https://doi.org/10.1177/1073191103258144>
- Tang, C. S., & Koh, Y. Y. (2017). Online social networking addiction among college students in Singapore: Comorbidity with behavioral addiction and affective disorder. *Asian journal of psychiatry*, 25, 175-178. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2016.10.027>
- Valk, R., & Srinivasan, V. (2011). Work-family balance of Indian women software professionals: A qualitative study. *IIMB Management Review*, 23(1), 39-50.

- Van Praag, H. M. (2004). Can stress cause depression?. *Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry*, 28(5), 891-907.
- Wong, N., Jackson, V., Van Der Hoek, A., Ahmed, I., Schueller, S. M., & Reddy, M. (2023). Mental Wellbeing at Work: Perspectives of Software Engineers. *Proceedings of the 2023 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, 858, 1-15. <https://doi.org/10.1145/3544548.3581528>
- Yanguas, J., Pinazo-Henandis, S., & Tarazona-Santabalbina, F. J. (2018). The complexity of loneliness. *Acta bio-medica: Atenei Parmensis*, 89(2), 302-314. <https://doi.org/10.23750/abm.v89i2.7404>
- Yip, J. A., Levine, E. E., Brooks, A. W., & Schweitzer, M. E. (2020). Worry at work: How organizational culture promotes anxiety. *Research in Organizational Behavior*, 40, <https://doi.org/10.1016/j.riob.2020.100124>.
- Young, K. S. (1998). Internet addiction: the emergence of a new clinical disorder. *CyberPsychology & Behavior*, 1(3), 237-44. <https://doi.org/10.1089/cpb.1998.1.237>
- Yu, Y., Lau, M., & Lau, J. (2022). Working from home and positive/negative experiences due to social distancing as interacting factors of depressive symptoms during the COVID-19 pandemic in a Chinese general population. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 57(6), 1235–1246. <https://doi.org/10.1007/s00127-021-02179-6>

Lector: Csaba Dégi, Prof. PhD., Department of Sociology & Social Work, Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania

Opportunities for the Development of the Student Labor Market in Romania

PÉTER ISTVÁN

Babeş-Bolyai University, Faculty of Sociology and Social Work, PhD candidate

Abstract. This research addresses the absence of a structured student employment program in Romania and its potential implications on students and the labor market. With the evolving dynamics of the modern workforce, a university degree alone may no longer guarantee a competitive advantage. The study aims to investigate a legally and administratively viable solution for implementing a nationwide student employment scheme. Drawing on international models, the research argues that such a program would offer benefits to both students and employers, providing tax incentives and valuable work experience. The proposed initiative aims to bridge the gap between theoretical knowledge gained in universities and practical experience required in the job market. Despite recent legal changes, the research argues that Romania still lacks an effective student employment system. Examining the current legal landscape, the study critiques existing regulations, such as Law 72/2007, which primarily supports temporary student employment during vacation periods. It explores a rejected amendment to Tax Law 227/2015 aimed at providing tax benefits for young workers, showcasing challenges faced by the government in implementing such measures. Comparative analysis with European countries, particularly Western Europe, reveals Romania's low student employment rate. The research attributes this to a cultural emphasis on collectivism, limited flexibility in academic schedules, and unfavorable legislative changes. The study also discusses potential negative consequences of student employment, such as impacts on academic performance. Considering the limitations of the internship system, the research suggests that it may not fully address the challenges faced by students seeking work experience. Despite the introduction of Law 176/2018, which regulates internships, the study points out loopholes and critiques its effectiveness in providing practical experience. In conclusion, the research calls for a comprehensive approach to address the lack of a functional student employment system in Romania. It emphasizes the need for legislative reforms to support students in gaining work experience throughout the year and advocates for a nuanced understanding of the cultural and institutional factors affecting student employment in the country.

Keywords: Student employment, Labor market, Higher education, Work experience, Internship

1. The lack of an administrative background for student work in Romania

The importance and usefulness of a university degree has also changed in the face of rapid and constant change in the modern labor market. In recent decades, the number of students in higher education has multiplied, making university degree a basic requirement in the labor market, but due to the large number of students, in some cases a university degree no longer generates an advantage in terms of employment. Many companies, when selecting employees, focus on competences in addition to professional knowledge, which in most cases can be acquired through professional and work experience. On the other hand, as companies are placing more and more emphasis on work experience, it is also important for students to put the theoretical knowledge they have acquired during their university years into practice and to deepen it as much as possible. In addition to the basic work placements, student employment is an option that offers the opportunity to gain work experience during the university years, thereby acquiring a range of competences and providing a basic financial basis.

The long-term aim of my research is to explore a legally and administratively feasible option that would allow the introduction of a student employment scheme throughout the country. This option, which has been in place in foreign countries for decades, is of great help to students with student status who wish to work, on the one hand, and to employers, on the other, as it offers tax and economic benefits for both parties. Based on my personal experience during my university years, I believe that there is a great lack of a student employment programme in Romania, as students do not gain enough work experience during their university years, they are not financially independent, they have to make up for huge shortcomings when they enter the labor market compared to other workers, and they do not gain any experience of the company culture and environment.

During my research, it is important to separate two pairs of concepts that are often confused:

- student worker, a person with student status who takes up employment as a (most of the cases full time) employee (currently regulated by five pieces of legislation in force in Romania)
- student-worker, a person with active student status, employed in the manner provided for by law, under conditions favorable to students

(strictly vacation employment contract for a limited period of time for students, regulated by Law 72/2007)

The introduction of student employment in Romania would, in my opinion, be a missing initiative that could help not only companies, but also students in several areas: during their studies they can use and deepen the basic knowledge they have acquired in higher education, get to know the company culture and the functioning of the labor market, while in the meantime they can create a basic income for themselves, in addition to flexible and administratively simplified employment. Whatever the legal changes that have been introduced in Romania in recent years, I still feel that student work as an existing employment option is missing from the Romanian labor market.

The Government of Romania and the Ministry of Finance cannot say even approximately how many students are working in Romania and under what conditions. On the other hand, the latest Eurostat data ranks Romania last in Europe in terms of student employment, but with only 2% (2% of students actively working), and we'd have to ask the question if only 2 out of 100 students are actually working. This suggests that student employment in Romania is a kind of grey area, with everyone managing as best they can. Students are working, but they are simply taking advantage of a number of opportunities that are overlooked by the relevant authorities and therefore not included in the statistics.

The Internship Law is a significant step forward in terms of student employment and necessary work experience, but it is not a sufficient solution in the long term, because, as the results show, the largest percentage of university students do not take up jobs or are simply ignored by the system, and therefore, in order to make an optimally functioning student employment system work, new legislation is needed to allow students to work throughout the year under simplified conditions.

2. The usefulness of work experience on the labor market

Gaining work experience is also a crucial factor, as a significant proportion of student workers consider the acquisition of skills such as teamwork, communication, customer focus and practical orientation more important than the provision of material goods. Workplace experience further enhances young people's academic knowledge and interests and has a positive impact on their future employment prospects (Mckenhie et al., 1999).

In the United States, 70-80% of students do some kind of work in addition to their university education, whether it is an internship or an income supplement. This is about 14 million people, who make up 8% of the active labor market. The 21st century economy requires skills and expertise, the

most sought-after competencies by employers, which are essential to remain competitive (Carnevale et al., 2015)

Research by Anthony Carnevale and colleagues shows that students who work outside university are more successful and, over time, more likely to apply for senior management positions than their university-only counterparts. There is a clear positive side effect of students being able to work in their chosen profession while studying at university, as they can apply the professional knowledge they have accumulated during their years of study and make the transition to the labor market and the difficulties of getting started in it much easier for themselves. Regardless of their financial and social situation, between 1989 and 2008, nearly 70-80% of US students were in work. A third of those working outside the university are over 30 years old, which shows that, in addition to stabilizing their financial and family situation, one of the main goals is to acquire additional skills in order to remain competitive in the labor market as workers. As a result of the rapid changes in the modern labor market, research shows that two groups can be distinguished: working university graduates and university workers, as it is now expected that they will continue to learn and develop their skills until the end of their careers, as modern technology demands new and renewed knowledge. As a consequence, the transition between studies and a position in the labor market is no longer linear and the degree obtained is less relevant, but rather the knowledge and skills that can be learned (Carnevale et al., 2015).

Several Hungarian studies also investigate the factors that influence the need to work, one of the most important being the cultural capital of the family. In addition to material assets, the family's educational background, cultural habits, social capital, socialization environment and the workplace as a teaching institution play an important role. According to the main international opinions, securing a financial background for subsistence and additional expenses, avoiding student loans, financial independence from the family and gaining work experience are the most important factors that have a motivating function when a student decides to work (Szócs, 2014)

A small group of Hungarian researchers has investigated the beneficial effects of work and work placements during university years, including the relationship between higher education institutions and the labor market. They criticize educational institutions because, in their view, their obvious function is to train and prepare human resources for the labor market, but they do not fully fulfil this function for a number of reasons. Modern (post-regime change) higher education institutions focus on quantity, as one of their main objectives is to maintain the number of students needed for the normative. There is a lack of a monitoring or quality assurance system of the kind that would require institutions to provide their former students with the necessary professional knowledge to enter the labor market with

the necessary skills to find a job and find a place in the field of study without difficulty. According to the study, there is rarely any cooperation between representatives of the business sector and higher education institutions that would lead to direct expectations or feedback on the education of students. Thus, students pursuing their studies find themselves caught between the two actors and have to rely on a positive outcome and thus have to rely first on their educational institution and then on the labor market or try to find alternative ways to gain experience (Mátyási et al., 2006).

3. Possible negative consequences

It should be borne in mind that working outside the university can have negative consequences. Some studies suggest that working more than 15-20 hours per week can have a negative impact on students' academic performance (Dundes & Marx, 2006), but in most cases work experience also provides important skills such as time management, communication and conflict management, as well as a perspective from the academic institution into adult life (Hobson, 2007).

Some studies have shown that working during university years can be detrimental to later employment, as it takes attention and time away from learning. This is strictly true, however, if the student who takes a job sacrifices university hours and the strictly prescribed and essential study time in order to earn money. Otherwise, if the student takes a job outside of school hours, with reduced hours, longer study breaks, and naturally, if he or she manages to get a job in the field of study, this can generate a long-term advantage in finding a job on the labor market (Neyt et al., 2018).

One of the leading Hungarian labor market portals also divides students who work outside university into two groups: some students want to earn extra income or gain work experience in their free time in addition to the financial support provided by their family, while others may be in a situation of financial hardship due to lack of financial support, otherwise they would not be able to finance their studies or basic living expenses. The labor portal offers the following advice for students who decide to work while studying at university: firstly, work-study-life balance, with the key message that no one should over-extend themselves, as it does not pay in the long run. Furthermore, they stress the importance of finding a job in the field of study, work and professional experience in youth, which can generate a huge advantage when entering the labor market later as a fresh graduate (Profession.hu, 2019).

Some research shows that it is very important for students to balance work-study-life, as they fear, among other things, that the time commitment, the number and weight of tasks and the need to concentrate on several areas

will have a negative impact on their personal life. However, the research also found cases where students feel that they have developed a positive self-image as a result of the work they have done, as they have increased their self-discipline and their ability to cope with pressure. They categorise as an enriching effect the co-benefits that students have developed for themselves through the work-university dual process and have subsequently perceived in their professional or academic careers. These include increased focus, specialization and, most importantly, time management. On the other hand, employment also leads to a new status for young people, because by becoming employees they also increase their self-confidence. The basic status of university student, on the other hand, was not considered by the students interviewed as changing anything or increasing their self-confidence, as it is practically a given for a university student, but being an employee generates a plus. The research team confirmed the preliminary hypothesis that the biggest motivation for students is not the provision of material goods, but rather the gaining of work experience (Takács et al., 2017).

4. Current legal background

In Romania, the use of students is restricted by Law 72/2007. In practice, it also strictly supports only temporary employment of students during vacation periods. To encourage the employment of students, companies can claim from the County Employment Agency (Agenția Județeană Pentru Ocuparea Forței De Muncă) 50% of the social reference indicator (indicator social de referință - currently 598 RON) per month for each student employed. At the moment, the concept of student labor in Romania is fading out in this legislation.

In 2022, an amendment to the Tax Law 227/2015 was submitted to the government, which would have granted tax benefits to students up to the age of 26, but this was rejected in 2023. The aim of the amendment would have been to exempt employees under 26 with student status from paying income tax and to reduce the compulsory social security contributions from 25% to 10%. The aim of the initiative was to help young people starting their careers, which would have increased their confidence in the labor market system that employs them and reduced the proportion of young people who wanted to leave the country.

The government rejected the proposed amendment, citing various reasons. The basis for their rejection is that they believe that the unspecified, precise date of entry into force makes the system ambiguous for tax authorities and taxpayers alike. On the other hand, they complained that it could be discriminatory against persons who are resident in the country, who do not have citizenship, but who are workers with the same rights as their student

counterparts and who would not have benefited from the legislation under the amendment. Romania's Prime Minister Nicola Ciucă admitted that they could not determine the extent to which the measure would affect the economy, as the Ministry of Finance did not have sufficient data on how many people could benefit from this tax relief and how many were currently in employment.

Another relevant defence of the government against the non-adoption of the proposed amendment is the economic reforms planned for 2024, referred to as the National Recovery and Recovery Plan (Planul Național de Redresare și Reziliență (PNRR)). The reforms aim to gradually reduce distortions and excessive tax concessions, mainly in income tax, corporate tax and social contributions, without affecting economic growth and the development of economic sectors, and are promised to support students' employment conditions.

5. The actual truth

A Eurostat 2020 survey shows that Romania ranks last in the European Union in terms of student employment (15-29 year olds), with only 2% of students with active student status taking up some form of employment during their university studies, which is far below the statistics for Western European countries such as the Netherlands (70%), Denmark (49%), Finland (39%) or Germany (42%). A similar situation can be observed in countries neighboring Romania or in other Central and Eastern European countries, with countries such as Slovakia (4%), Bulgaria (5%) and Hungary (5%) ranking last (Eurostat, 2022). As a counter example we may mention previous surveys, according to what the year 2020 has seen an increase in the propensity to work among students, especially in paid work. This is due in large part to the fact that the global crisis in Covid 19 has pushed education online and a significant proportion of students have taken jobs, albeit primarily online. As the epidemic and lockdowns expired, a significant proportion of students continued to prefer online education because it facilitated their work and they did not have to attend classes that required physical presence. Roughly a third of the student population of Babes-Bolyai University was working in 2020, but this increased significantly during the pandemic period, with a recent survey showing that by spring 2022, 44% of the university's student population was working (Geambașu et al., 2023).

Daniel David, Rector of the Babeș-Bolyai University, was also asked for his views on the results. In his opinion, there are two different psycho-cultural waves that characterize the population of a country. In some countries, individualistic, personal values dominate, here the individual is educated to be autonomous and stand on his/her own two feet. The other wave is

collectivist, in which the individual is a link in a family network and is dependent on other individuals. In his opinion, this collectivist wave is very strong in Romania, young people socialized in this way are not brought up to earn money during their university years, because they are supported by the family and the state. The university rector admits that neither the labor market nor the academic world is flexible enough at the moment to allow students to take up jobs. Students have to attend lectures and practicals, and travel time has to be taken into account. If one is in full-time education, normally the subjects and classes are spread out to cover the whole week, and it is not easy to find a job under similar conditions (Meseșan, 2022).

In the same article, the opinion of the Vice-President of the National Federation of Students' Organisations in Romania (Alianței Naționale a Organizațiilor Studentești din România - ANOSR) was sought, who confirms that both the curriculum and the employment opportunities are not flexible enough to allow students to work while studying at university (Meseșan, 2022). On the other hand, certain amendments to the law have made it more difficult and at some points impossible for students and employers to cooperate, when a new law came into force on 1 August 2022, according to which part-time employment is taxed by the state under the same conditions as full-time employment. This makes it even less profitable for employers to employ students part-time, as they will have to pay the tax burden of full-time employment for each employment (Andrei, 2022).

6. Internship as an alternative option

Internship has been present in the Romanian labor market for years and aims to create a mutually beneficial cooperation between employer and employee. Its main target group is university students, who can apply their theoretical knowledge during their university years, thus gaining relevant professional experience and knowledge of the labor market. On the other hand, the employers providing the internship produce a kind of database for themselves and have the opportunity to select marketable professionals who they know are capable of doing the job and have already worked in the company. The internships, usually of limited duration, give employees simple tasks that do not affect the day-to-day running of the company and involve a low level of responsibility for day-to-day tasks that facilitate the work of the company's employees. Through these tasks, interns can gain relevant professional knowledge and experience what working life will be like once they graduate and enter the labor market (Dumitru, 2016).

The need for internships as a form of employment was already identified by several experts in 2016. In their opinion, a kind of modern vocational training can be envisaged, where the student/apprentice acquires knowledge,

which is paid for by the work done. In Romania, there were many promises, as the government's development package of 2012 included a point that their aim was to „promote a youth law package that includes the youth law, the law on volunteering and the law on apprenticeships” (Monitorul Oficial, 2012), as at that moment there were 4 different laws regulating different employment opportunities for young people, namely: the law on volunteering (Parlamentul României, 2014), the Law on the Internship Programme for Pupils and Students (Parlamentul României, 2007), the Law on Internships in the Workplace (Parlamentul României, 2005) and postgraduate internships (Parlamentul României, 2013). It was clear that there were still groups of people whose employment and labor market opportunities were not helped by any of these laws, so the Union of Students in Romania (USR - Uniunea Studenților din România) launched a campaign in March and April 2014 in all university centres to propose and get the Internship Law adopted by the government. The campaign, called „Internship: European reality, Romanian chance” („Internship: Realitate europeană, șansă românească”), was not a resounding success, no related material can be found on the internet and the main campaign page has been removed (Constantin, 2014).

Foreign-based, primarily multinational companies were already aware of the internship system and many of them used the concept as a method of application, but it was only officially introduced in 2018 by Law 176/2018. According to the legal framework, the purpose of internship employment is:

- to develop the professional skills of the trainees in the performance of their duties and responsibilities in the field covered by the internship program;
- carrying out activities and learning about the requirements of the host organisation;
- familiarising trainees with the specific nature and requirements of the host organisation's activities;
- gaining work experience, practical skills and/or competences;
- to facilitate the transition from the education system to the labor market.
- The law limits the following main points:
 - an employer may not expose more than 5% of its total workforce to workers contracted under an internship framework
 - in principle, an internship contract may be concluded from the age of 16, but also from the age of 15 with parental consent
 - the internship program may last up to 720 hours over 6 consecutive months
 - the employer is obliged to delegate at least one internship supervisor who may work with up to 3 interns at a time. Within a maximum of 5 days after the end of the internship program, the supervisor is

required to prepare an evaluation of the intern's work, including a rating of his/her performance.

The internship program is considered as relevant work experience and seniority.

A financial incentive may be given to a company that employs the former intern within 60 days of the end of the internship program and keeps him/her on for at least 2 years

According to the legislation, the minimum wage for the internship program is 50% of the national gross minimum wage and is calculated on the basis of the hours worked

7. What the labor market offers

Many job portals also offer internship opportunities and support young people who want to find a job with the necessary information (Bestjobs, 2021). Looking at the offers of the two biggest Romanian job portals, we can see that there are opportunities for internship contracts for young people, with very famous multinational companies (Protect and Gamble, Michelin, EY, Emerson, Groupama), where a completed internship or work placement is a guaranteed useful starting point for a student, on the other hand, one of the job offers also shows that the internship program is in the same search category as voluntary projects and that the options include foreign truck driver, hotel receptionist, various unskilled worker and sales positions, and even video chat service.

Expert opinions published following the entry into force of the law point out, in particular, that employers can use the internship contract to employ several people for 6 months by assigning them a job that is easy to do and thus save on wages, as they pay half the amount that they would have to pay an employee. On the other hand, they miss the possibility in the internship contract to allow the intern to work free of charge and without pay within the company, as is the case in many Western European countries and in the United States. This makes the internship employment contract between employer and employee onerous and commutative (translation: oneros și comutativ), as it is legally binding and the terms and conditions of both parties are strictly regulated (Dumitru, 2019).

8. Conclusion

On this basis, it can be concluded that at the moment there is no functioning student employment system in Romania. This is shown by the lack

of national statistics and the results of international statistics as well. An elementary problem is that the issue is not properly addressed at national level and, as mentioned above, student employment is placed in a certain grey area where neither the issue nor the statistics are properly addressed.

The Internship Law is a great initiative and a successful step forward, but it is not intended to give all students who are open to it the opportunity to gain experience during their university years, to get to know the labor market and to have a source of income. Based on international models, in my opinion, the introduction of student employment is necessary and feasible, seeing that other international models have been in operation for several decades. It is crucial that this is properly addressed at the national level, starting with legislative bodies, and that the problem is not addressed by legislation that has never been successful and has not been exploited at all in recent years.

Acknowledgments

First of all, I'd like to express my regards towards the association of RODOSZ for putting a similar work into the PhD programs and helping the students during these years and also for organizing the Connecting the Dots Conference in 2023.

I'd also like to thank my tutors for helping me along the way and also for the Sapientia Hungariae Foundation for all the support that they offer during their Collegium Talentum scholarship.

Bibliography

- Andrei, C. (2022). Supraimpozitarea contractelor part-time de la 1 august. Deputat PSD: „Economia României nu stă în femeia de serviciu”. *Europa Liberă*. <https://romania.europalibera.org/a/supraimpozitare-contracte-part-time/31953911.html>
- BestJobs. (2021). *Totul despre internship: ce este, legislație, de ce și cum să-l alegi*. <https://www.bestjobs.eu/casual/2021/08/10/totul-despre-internship-ce-este-legislatie-de-ce-si-cum-sa-l-alegi/>
- Carnevale A., Cheah B. & Hanson A.R. (2015). *The Economic Value of College Majors, Learning while earning: The new normal*. Georgetown University.
- Constantin, A. L. (2014). Proiectul Legii internship-ului, în dezbatere. *Luceafărul*. <https://luceafarul.net/proiectul-legii-internship-ului-in-dezbatere>
- Dumitru, I. (2016). Internshipul, o formă aparte de muncă - Sau despre nevoia revizuirii legislației române privitoare la angajarea elevilor și studenților. *Revista Română de Dreptul Muncii*, (2), 19–29.

- Dumitru, I. (2019). Despre contractul de internship, din perspectiva recente sale legiferări în România. *Revista Română de Dreptul Muncii*, (1), 42–55.
- Dundes, L., & Marx, J. (2006). *Balancing Work and Academics in College: Why Do Students Working 10 to 19 Hours per Week Excel?* <https://doi.org/10.2190/7UCU-8F9M-94QG-5WWQ>
- Eurostat. (2022). *How many students worked while studying in 2021?* <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/ddn-20220829-1>
- Geambașu R., Szabó J., László É., Veres V. & Bogdan A. (2023). Perceptions and attitudes of the students of Babeș-Bolyai University towards online, face-to-face, and hybrid learning during the COVID-19 pandemic. *Journal of Research in Higher Education*, 7(2), 5-34. <http://dx.doi.org/10.24193/JRHE.2023.2.1>
- Hobson, J. (2007). Is Work Good for Your Health and Well-Being? *Occupational Medicine*, 57(3), 229. <https://doi.org/10.1093/occmed/kql174>
- Mátyási S., Haskó K., Buzási Z. & Selymeci V. (2006). Iskola melletti munkatapasztalat-szerzés: kényszer vagy lehetőség? Benned a lehetőség Alapítvány. *Munkatudományi Figyelő*, 2007 Január, 23.-27. https://www.munkaugyiszemle.hu/sites/default/files/Matyasi_1.pdf
- McKechnie J., Dunleavy K. & Lindsay S. (1999). The nature and extent of student employment at the University of Paisley, Working in two worlds: students and part time employment. *Scottish Educational Review*, 2005(37). www.researchgate.net/publication/237649603_Student_employment_and_its_educational_impact_a_Scottish_study
- Meseșan, D. (2022). România, pe ultimul loc în UE la procentul de elevi și studenți care și muncesc. Un rector, un reprezentant al studenților și un trainer analizează cauzele. *Libertatea*. <https://www.libertatea.ro/stiri/romania-pe-ultimul-loc-in-ue-la-procentul-de-elevi-si-studenti-care-si-muncesc-doi-experti-explica-cauzele-4260260>
- Neyt B., Omey E., Verhaest D. & Baert S. (2018). Does student work really affect educational outcomes? A review of the literature. *Journal of Economic Surveys*, 33(3). <https://doi.org/10.1111/joes.12301>
- Parlamentul României (2005). *Lege nr. 279 (*republicată*) privind ucenicia la locul de muncă (5 octombrie 2005)*. Monitorul Oficial. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/31649>
- Parlamentul României. (2007a). *Lege nr. 72 privind stimularea încadrării în muncă a elevilor și studenților (26 martie 2007)*. Monitorul Oficial. <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/80805>
- Parlamentul României. (2007b). *Lege 258 (*actualizată*) privind practica elevilor și studenților (19 iulie 2007)*. Monitorul Oficial. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/83810>
- Parlamentul României (2013). *Lege nr. 335 privind efectuarea stagiului pentru absolvenții de învățământ superior (10 decembrie 2013)*. Monitorul Oficial. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/153559>
- Parlamentul României. (2014). *Lege nr. 78 privind reglementarea activității de voluntariat în România (24 iunie 2014)*. Monitorul Oficial. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/159292>

- Parlamentul României. (2015). *Legea nr. 227/2015 privind Codul fiscal, ultima actualizare: Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 46 din 31 august 2016*. https://static.anaf.ro/static/10/Anaf/legislatie/Cod_fiscal_norme_2016.htm
- Parlamentul României. (2018). *Lege Nr. 176/2018 privind internshipul (17 iulie 2018)*. Monitorul Oficial. <https://www.mmuncii.ro/j33/images/Documente/Legislatie/L176-2018.pdf>
- Profession.hu (2019). *Munka egyetem mellett, Karrierépítés*. <https://www.profession.hu/cikk/munka-egyetem-mellett>
- Szócs, A. (2014). Aktív Fiatalok a munkaerőpiacon. In A. Szabó (Ed.), *Racionálisan lázadó hallgatók II.* (pp. 247-255). Belvedere. http://acta.bibl.u-szeged.hu/58383/1/2014_racionalisan_lazado_hallgatok_2_247-255.pdf
- Takács S., Németh M., Klér J. A. & Toarniczky A. (2017). Az egyetem melletti munkavégzés segítő és gátló tényezői diákszemmel. *Vezetéstudomány/Budapest Management Review*, 48(3), 39-55. DOI: 10.14267/VEZTUD.2017.03.04

Lecturer: Veres Valér, Prof. PhD., Faculty of Sociology and Social Work, Babes-Bolyai University

**SZOCIOLÓGIA ÉS MULTIDISZCIPLINÁRIS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEKCIÓ 2 (HU)**

Névszociológiai vizsgálatok körtvélyes (hrušov) magyar nyelvű Helynevei körében*

CSOBÁDY CSILLA

*Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara,
Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, másodéves doktorandusz,
csilla.csobady@ukf.sk*

Absztrakt. Jelen tanulmány jól illeszkedik az eddigi kutatásaim sorába, melyek szlovák–magyar kétnyelvű környezetben történnek Szlovákiában, középpontjukban a helynevek ismeretének és használatának kérdései állnak. Legutóbbi helynévfeltáró terepmunkám helye *Körtvélyes* (szlov. *Hrušov*), mely egy kisközség a Kassai kerületben, azon belül a Rozsnyói járásban, a szlovák–magyar határ mentén. A 2021-es népszámlálás alapján a falu lakosságának 79%-a magyar nemzetiségű és anyanyelvű, a további 19% szlovák nemzetiségűnek, 20% pedig szlovák anyanyelvűnek vallja magát. Kutatásom célja a település magyar és szlovák nyelvű helyneveinek összegyűjtése volt, illetve ezen helynévkincs ismeretének vizsgálata az itt élő lakosok körében.

Az általam készített adatbázis 91 szlovák, valamint 278 magyar helynevet tartalmaz. Egy korábbi tanulmányban a szlovák nyelvű helynevek ismeretét vizsgáltam részletesebben, valamint annak a település nyelvi tájképével, illetve az itt élők nyelvhasználatával való viszonyát is igyekeztem feltárni. Emellett egy másik munkám során egy, a településen élő többgenerációs kétnyelvű család helynévismeretét elemeztem, melynek célja volt a helynevek áthagyományozódásának a vizsgálata is.

Jelen tanulmányban a magyar nyelvű helynevek ismeretére térek ki részletesebben. A vizsgálatba bevont adatközlők a teljes lakosság (335 fő) 10%-át teszik ki: 34 fővel készítettem szlovák vagy magyar nyelvű interjút. A mintavételi csoportban a férfiak és a nők aránya, illetve a nemzetiségi arányok egyaránt tükrözik a populáció egészében megjelenő számokat, így statisztikailag releváns adatokat kaphatunk. Vizsgálom, hogy az általam megkérdezettek körében melyek a leginkább ismert, illetve a legkevésbé ismert helynevek. A feltárt különbségek okait ugyancsak törekszem feltárni. Elemzem továbbá azt, melyek azok a befolyásoló tényezők, melyek kihatnak az egyének helynévismeretére.

Kulcsszavak: onomasztika, kétnyelvűség, helynév, helynévkutatás, helynévismeret

1. Bevezetés

A tanulmányban közölt kutatás a doktori értekezésem egy részét képezi, melynek témája *Helynév-szociológiai vizsgálatok szlovák–magyar két-nyelvű környezetben és oktatásban való alkalmazásuk*. Ezen belül a *Körtvélyes (Hrušov)* községben végzett helynévgyűjtés és helynév-szociológiai vizsgálat eredményét ismertetem, konkrétan a magyar helynevek ismeretét mutatom be a *körtvélyesi* lakosság körében.

Az első fejezetben rövid áttekintést nyújtok a tanulmányt érintő szakirodalomról. A következő rész *Körtvélyes* községet mutatja be, felvázolva a település lakosságának összetételét a legutóbbi népszámlálási adatok alapján. A kutatómódszertant a harmadik fejezetben írom le, melynek alapja a *Bevezetés a helynévkutatásba* (E. Nagy et al., 2022) című online oktatási segédlet. A gyűjtés során passzív módszerrel tártam fel a történeti és jelenkori írott helynévállományt, és aktív módszerrel, adatközlők bevonásával, félig strukturált interjúk készítésével gyűjtöttem össze az élőnyelvi adatokat. A helynév-szociológiai vizsgálat ezen interjúk elemzésével valósul meg. Ebben a fejezetben kerül sor az interjúk adatközlők kiválasztásának szempontjaira, illetve az alanyok bemutatására, a nyelven kívüli tényezők meghatározására, melyek befolyásolják a helynévismeretet. A negyedik fejezet leírja, mennyire ismeri a *körtvélyesi* lakosság a magyar nyelvű helyneveket, s egyúttal arra is kitér, hogy ezt az ismeretet milyen nyelven kívüli tényezők befolyásolják. Az összegzésben vázolom a kutatás további pontjait, valamint a várható összesített eredményeket.

2. Szakirodalmi áttekintés

2.1. Helynév-szociológiai kutatások

A helynév-szociológiai kutatások történetét Győrffy Erzsébet foglalja össze monográfiájában (2018). Leírja, hogy ezen vizsgálatok célja a névadás és a névhasználat szociológiai aspektusainak elemzése, a helynevek mindennapi létezése a közösségekben. A leggyakoribb vizsgálati szempont a helynévismeret-vizsgálat, ami azt kutatja, mely történeti helynevek ismeretesek a közösségekben, illetve milyen földrajzi nevek-ből, megnevezésekből áll egy-egy település szinkrón helynévállománya (Győrffy, 2018, p. 75). Jómagam szintén ezen aspektussal foglalkozom a tanulmányban.

A legújabb helynév-szociológiai kutatások Varga Zsuzsa (2020) és E. Nagy Katalin (2021) nevéhez fűződnek. Előbbi két romániai magyar

településen élő eltérő etnikai-társadalmi csoport (magyarok, románok, cigányok) névkincsét mutatja be, utóbbi négy Hajdú-Bihar megyei település lakosságánál foglalkozik névismereti és névközösség-vizsgálattal. Mindketten vizsgálják a nyelven kívüli tényezők (életkor, nem, etnikai hovatartozás és foglalkozás) névismeretre gyakorolt hatását.

Szlovák vonatkozásban Jaromír Krško számol be (2016) szocioonomasztikai kutatásokról. Dolgozatában vizsgálja továbbá az antroponimák és a toponimák kommunikációban betöltött funkcióját. Krško leírja, hogy egy egyén helynévismerete a különböző közösségekhez való tartozás szerint változik. A helynevek társadalmi vonatkozásban történő vizsgálatának jelentőségét Šmilauer az *Úvod do toponomastiky* (Bevezetés a toponomasztikába) című művében már 1963-ban kiemelte. Arra mutat rá, hogy a helynevek történeti-etimológiai vizsgálata mellett azok élőnyelvben való használatát is elemezni kell. Habovštiak korai vizsgálataiból (1970) az derült ki, hogy egy adott régió egyes helyneveit csak bizonyos közösségek ismerik, használják (pl. mezőgazdászok, erdészek).

A magyar névtani kutatásokat az eddigiekben Szlovákiában Vörös Ferenc (2006) és Bauko János (2019, p. 27–50) tekintette át. Korántsem meglepő módon az országban a magyar vonatkozású helynévkutatások a déli részén fekvő területeken zajlanak, ahol a szlovákiai magyarság nagyobb része él. A munkákban vizsgálják többek között a helynevekben fellelhető nyelvjárási sajátosságokat, a népi és a hivatalos névadás közötti különbségeket, az államnyelv (szlovák nyelv) magyar névanyagra gyakorolt hatását, foglalkoznak a helynevek helyesírásával, a jelölési sajátosságokkal, valamint összehasonlítják a magyar–szlovák névpárokat a fordítás és a névadás motívumának tükrében. Vannak tanulmányok, melyek kizárólag egy-egy helynévtípussal – például barlangnevekkel, utcanevekkel, hegynevekkel, sziklamászó utak neveivel –, illetve a helységnevek elemzésével, etimológiájával foglalkoznak.

Bauko János a *Bevezetés a szocioonomasztikába* (2015) című oktatási segédletében a szocioonomasztika kutatási területeit írja le, melyek között feltünteti a nyelven kívüli tényezők és a névhasználat kapcsolatának vizsgálatát. Menyhárt József tanulmánya pedig (2004) a *nyékvárkonyi* közösség helynévismeretét vizsgálta. Kutatási eredményei megkérdőjelezzik, hogy a település lakosságának nyelvtudatában aktív elemként vannak jelen a helynevek. Menyhárt szerint tudatos nyelvi tervezéssel ez a hiány pótolható. Ebbe a sorba illeszkedik saját szakdolgozatom (Csobády, 2020) is, melyben *Jablonca* (*Silická Jablonica*) község lakosai között végeztem helynév-szociológiai vizsgálatot. E dolgozatban a nyelven kívüli tényezők helynévismeretre gyakorolt hatását elemeztem, valamint családon belüli helynévismeret-vizsgálatot ugyancsak folytattam.

2.2. Helynévismeret és -használat szlovák–magyar kétnyelvű környezetben

Az egyéni helynévismeretet Zsolnai (1967) alapján három kategóriába sorolhatjuk: aktív, passzív és negatív névismeret. Az aktív névkinccs azon helyneveket tartalmazza, melyeket az interjúalany ismer, használ, tud lokalizálni; a passzív névkinccs a hallásból ismert megnevezéseket tartalmazza; míg a negatív névismeret az egyáltalán nem hallott, nem ismert névre vonatkozik. Saját vizsgálataimban az aktív és a passzív névkinccs összességét tartom ismert helynévnek, tehát mindazon földrajzi nevek összességét, melyet az adatközlő magyar és/vagy szlovák nyelven ismer és/vagy használ.

A tanulmányban érintett közösséget (a *körtvélyesi* lakosságot) Lanstyák meghatározása alapján kétnyelvűnek tartom (Szabó Mihály & Lanstyák, 2011, p. 319–354). Szerinte a szlovákiai magyar kisebbség tagjai rendelkeznek ún. kétnyelvű kommunikatív kompetenciával (azaz tudják, milyen beszédhelyzetben használják anyanyelvüket, s milyenben az államnyelvet), illetve egy-nyelvűként is olyan magyar nyelvváltozatot tanulnak meg anyanyelvűként, mely tartalmazza a szlovák eredetű kontaktusjelenségeket, beszédükben érzékelhető ennek a nyelvnek a hatása. Erre két élőnyelvi példát mutatok a saját gyűjtésemből:

- „*az Obecný úrad [Községi hivatal] mögött, ott van az Ovodakert*” (27 éves nő);
- „*dolgoztam a lesyn [erdőn], de hát ahova vittek, oda mentem*” (45 éves nő).

A helynévhasználatban a kétnyelvűség úgy nyilvánul meg, hogy a magyar nyelvű közösség szlovák nyelvből átvett helyneveket magyar nyelvű beszédhelyzetben, informális kommunikációs színtereken használ (pl. *Malicko, Záhumenka, Emenvé, Jéerdé*, vagy *Obecný úrad*, l. fentebb), ugyanakkor a magyar nyelv is hat a szlovák anyanyelvű beszélőkre, hiszen ők a magyar megnevezéseket használják spontán beszédhelyzetben.

2.3. A kisebbségi helynévpolitika jelentősége kétnyelvű környezetben

A névpolitika a nyelvpolitikának azon területe, amely a nevek használatát befolyásoló törvényeket vizsgálja. A névhasználat formális helyzetben jogilag szabályozva van az állam által. Ez a helységnevek használatára is hatással van, hiszen a Szlovákiában érvényes törvények szerint azon települések megnevezését lehet a kisebbség nyelvén közterületen feltüntetni, melyek lakosságában a nemzeti kisebbség aránya eléri a 15%-ot. Ezekben az esetekben a kihelyezett helységnév csak megjelölés, a település nevét hivatalosan az államnyelvi formában szükséges használni. A települések

hivatalos jegyzékét a 35/2023-as számú kormányrendelet határozza meg (Szlovák kormány rendelete, 2023). Továbbá a kisebbségnyelv-törvény engedélyezi ezen falvakban/városokban a lakosságot tájékoztató és/vagy földrajzi jelöléseket tartalmazó feliratokat a kisebbség nyelvén feltüntetni. Ugyanez vonatkozik az utcaneveket, közterületeket jelölő táblákra, melyek formális helyzetben szintén az állam nyelvén használatosak (vö. Bauko, 2019).

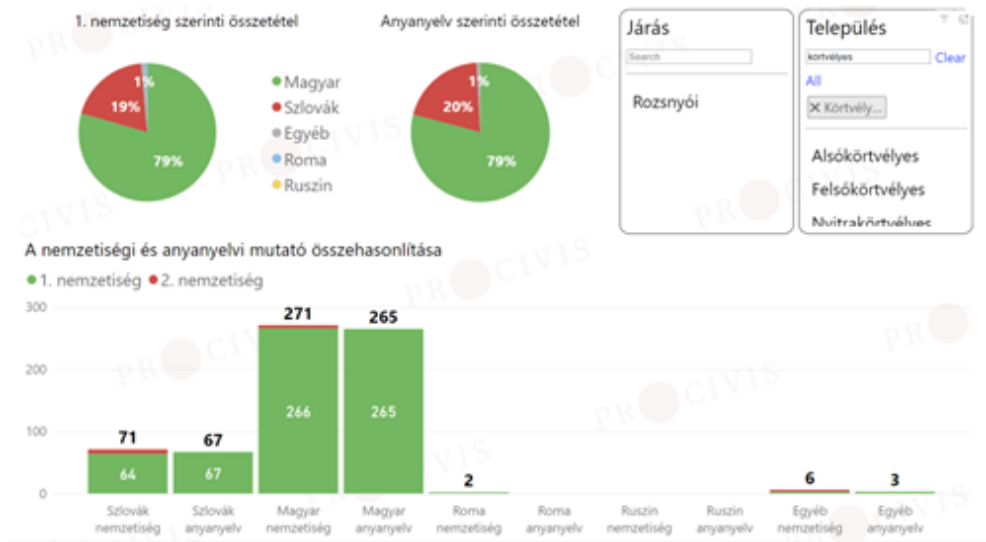
A 245/2008-as számú iskolaügyi törvényben (Iskolaügyi törvény, 2008) a tankönyvekben használt földrajzi nevek kapcsán olvashatunk szabályozást, miszerint azokat a kisebbség nyelve után közvetlenül az állam nyelvén is fel kell tüntetni – a térképeken azonban csak a szlovák megfelelőt olvashatjuk. A 30/2020. számú rendelet 5. paragrafusa (Rendelet a közúti jelzésekről, 2020) szól a közúti jelzések feliratainak nyelvéről: amennyiben az államnyelvtől eltérő nyelv használata nem tér el a jogszabálytól és a nemzetközi szerződéstől, akkor lehetőség van más nyelven is feltüntetni ezeket a feliratokat.

Ezen szabályozások alapján megállapíthatjuk, hogy *Körtvélyes* községben a helység neve, illetve a lakosságot tájékoztató és/vagy földrajzi jelöléseket tartalmazó feliratok kihelyezhetők a kisebbség nyelvén, hiszen a település lakosságának csaknem 80%-a magyar nemzetiségű. Ennek ellenére a külterületi helyek megnevezései a község területén belül sincsenek magyar nyelven kihelyezve, csupán az állam nyelvén, szlovákul olvashatjuk ezeket a turistaútvonalakat jelző táblákon.

3. A kutatópont bemutatása

Körtvélyes (szlov. *Hrušov*) közigazgatásilag a Kassai kerület Rozsnyói járásához tartozik. Délről a szlovák–magyar határ, északról *Hárskút* (*Lipovník*), északnyugatról *Várhosszúrét* (*Krásnohorská Dlhá Lúka*), keletről *Szádalmás* (*Jablonov nad Turňou*), nyugatról *Jablonca* (*Silická Jablonica*) határolja.

A 2021-es népszámlálási adatok alapján *Körtvélyes*nek 335 lakosa van, melyből 174 férfi és 161 nő (Sčítanie, 2021); a nemzetiség és anyanyelv szerinti összetétel az 1. ábrán látható. Az alsó, oszlopos diagramban részletesen láthatjuk az 1. és a 2. megadott nemzetiség közötti eltéréseket, melyek azonban minimálisak. A felső kördiagram csupán az 1. nemzetiségként jelölt adatokat mutatja. Ezek alapján a lakosság 79%-a magyar nemzetiségű (266 személy) és anyanyelvű (265 személy), szlovák nemzetiségűnek az itt élők 19%-a (64 személy), szlovák anyanyelvűnek pedig 20%-a (67 személy) vallotta magát. Bár a grafikon nem mutatja, a községben jelentős számú roma lakosság él, ők azonban többségében magyar nemzetiségűnek és anyanyelvűnek vallják magukat (az interjúalanyok válaszai ezt ugyancsak alátámasztják).

1. ábra: Körtvélyes község lakosságának nemzetiség és anyanyelv szerinti összetétele a 2021-es népszámlálási adatok alapján

Forrás: Önkormányzás, 2022

A roma adatközlők a romani nyelvet nem használják, önbevallásuk szerint nem is ismerik azt, így ez a sajátosság a lakosok nyelvhasználatában nem jelenik meg. Bár a szlovák nemzetiségű lakosság 19%-ban jelen van, sőt, az itt élők 20%-a tartja anyanyelvének a szlovák nyelvet, a terepmunka során csupán a két szlovák nyelvű interjú készítése során tapasztaltam államnyelvi beszédhelyzetet, a passzív megfigyelések a magyar nyelv használatáról tanúskodnak a település teljes lakosságát illetően.

4. A helynévkutatás módszertana

4.1. A passzív és az aktív módszer

A helynévgyűjtés módszertanát a *Bevezetés a helynévkutatásba* című online oktatási segédlet (E. Nagy et al., 2022) tárgyalja. A helynév-szociológiai vizsgálatot Gyórfy Erzsébet *Helynév-szociológia* (2018) című munkája alapján, azt a saját tapasztalataimmal ötvözve végeztem el.

A helynévgyűjtés során törekedtem a településen található valamennyi helynév összegyűjtésére. A történeti névanyagot passzív módszerrel kutattam fel irattári dokumentumokból (ObNU₁, ObNU₂), régi térképek adataiból (EKFT., MKFT., HKFT., MKF., Bv 124), illetve korábbi gyűjtések (Dely, 1995, Pogány, 2007) eredményeiből. A jelenkori névanyag írott formáját az

adatközlők által készített térképekről, illetve online térképekről ugyancsak passzív módszerrel gyűjtöttem fel.

Aktív módszerrel gyűjtöttem az élőnyelvi adatokat, félig strukturált interjúkat készítettem *Körtvélyes* község egyes lakosaival. A kutatás kezdeti szakaszában öt olyan adatközlőt választottam ki, akik vélhetően a legjobban ismerik a település helynévállományát, ők az ún. névmesterek. Közülük három személytől az általam gyűjtött történeti névanyagot ugyancsak kikérdeztem, mellyel azt kívántam felderíteni, hogy ismerősek-e még számukra a korábbi időkből származó adatok. A névmesterekkel történő beszélgetések után összegeztem a helynévlistát, melyet így az általuk még ismert történeti helynévadatok, illetve az elhangzott élőnyelvi adatok összessége képez. A helynév-szociológiai vizsgálat során készített interjúkban elhangzott újabb élőnyelvi adatokat a kutatás végén összegeztem és adtam hozzá a listához.

A szlovák nyelvű névanyagot internetes térképek segítségével (A Szlovák Köztársaság Geodéziai Térképészeti és Kataszteri Hivatala, é. n.; Mapa, é. n.; Mapy, é. n.), valamint egyik szlovák anyanyelvű adatközlőmmel készített interjú során gyűjtöttem össze. Rajta kívül még hat interjúalany említett szlovák nyelvi adatokat.

A helynév-szociológiai vizsgálat során a lakosság 10%-ával, 34 személlyel készítettem interjút. A mintavételi módszerek közül a kvótás mintavételt választottam, melyben a választott szempontok alapján homogén csoportokra osztjuk a populációt. Ezután megvizsgáljuk, a csoport jellemzői milyen mértékben vannak jelen a teljes populációban, majd a kategórián belül ezen százalékok alapján választjuk ki a szükséges mennyiségű mintát (Cohen et al., 2005, p. 103).

Elsődleges szempont a generációs csoportok kialakítása volt, majd az interjúalanyok számának meghatározása az egyes korosztályokban a teljes lakosság számát figyelembe véve. Ezt követően feltüntettem a férfiak és nők arányát, így kaptam meg, hogy egy adott kategórián (a korosztályt és a nemzetiséget) belül hány személlyel kell beszélnem, hogy az adatok reprezentatívak legyenek. Mivel a nemzetiségre és az anyanyelvre vonatkozó adatok az interjúk készítése előtt személyekre vonatkozóan nem álltak rendelkezésemre, e szempont szerint saját ismereteimre hagyatkozva választottam ki az adatközlőket. Úgy állítottam össze az interjúalanyok listáját, hogy magyar, szlovák és roma nemzetiségű személyek a falu lakosságának összetételét tekintve arányosan képviselve legyenek.

Az aktív módszerrel történő adatgyűjtés során félig strukturált interjúkkal dolgoztam, néhány előre megfogalmazott kérdés mentén irányítottam a beszélgetés folyamatát az interjúalany igényei és tudása alapján. A beszélgetést minden esetben hangrögzítővel vettem fel, az adatközlőket biztosítottam anonimitásukról (a névmesterek hozzájárultak a nevük közléséhez). Kezdetben személyes adatokról (kor, születési hely, nemzetiség, anyanyelv) kérdeztem őket, majd nyelvhasználatukra vonatkozó kérdéseket tettem fel

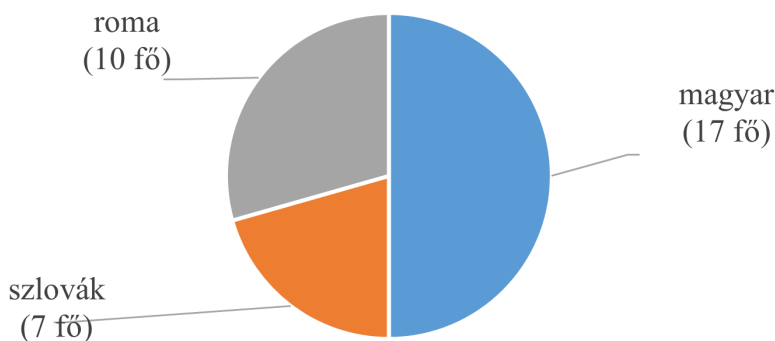
(iskoláit milyen nyelven végezte, milyen mértékben ismeri és használja az államnyelvet, a kisebbségi nyelvet). A foglalkozásukra és a szabadidős tevékenységükre azért voltam kíváncsi, mert tudnivaló, hogy ez a két, nyelven kívüli tényező nagy hatással van a helynévismeretre és -használatra. Mindezek után kértem őket, mondják el, mely bel- és külterületi helyneveket ismerik. Ehhez legtöbbször segítő kérdéseket tettem fel, így sikerült leképezni az adatközlők kognitív térképét – tehát azt, hogyan képzelik el ők saját szülőfalujukat, illetve hova helyezik az egyes területeket, melyek megnevezését ismerik (Gyórfy, 2018, p. 53–65). A tér reprezentációját követően az előzőleg összeállított helynévlistát kérdeztem le tőlük. Itt sikerült még több, az egyének aktív névkincsébe tartozó helynevet feltárni, valamint a hallásból ismert, passzív névkincset alkotó megnevezéseket összegyűjteni.

A fiatalabb korosztályba (15 éves kor alatt) tartozó interjúalanyok esetén a tudásukhoz, ismereteikhez igazítottam a módszertant. Tőlük minden esetben kértem, rajzolják le a települést, ahol élnek, s a fontosabb épületeket, tájékoztató pontokat. Eközben segítő kérdésekkel vezettem őket, mely során előke-rültek az általuk ismert és használt helynevek.

4.2. Az interjúalanyok ismertetése

Körtvélyes teljes lakosságának száma az aktuális adatok alapján 335 fő. Az adatok reprezentativitása érdekében a helynév-szociológiai vizsgálatához 34 fővel készítettem interjút, mely a jelenlegi lakosság 10%-a. A mintavételi csoport tagjait kvótás mintavétellel határoztam meg, melynek jellemzőit fentebb ismertettem.

A 34 személy nemzetiségi elosztását az 1. diagram mutatja. A 34 főből 17 személy (50%) magyar nemzetiségű, 10 fő a roma lakosságot képviseli (30%), további 7 fő (20%) szlovák nemzetiségűnek vallja magát (lásd az 1. diagramon).

1. diagram: Az adatközlők nemzetiség szerinti eloszlása

Az interjúalanyok korcsoportokban történő megoszlását az 1. táblázatban látjuk. Az 1. korcsoportot további három alkategóriára osztottam. Ennek okait alkategóriánként magyarázom. A 7 éves kor alatti gyermekeknek lehetőségük van a község óvodáját látogatni, nem szükséges elhagyniuk a települést, valamint kíséret nélkül nem járják a falut. A következő alkategóriába tartozó (8–14 éves) gyermekek iskolalátogatás céljából mindenképp el kell hogy hagyják a települést, a helyi iskola már nem működik. Ezáltal távol a megismerési körük, a település belterületét feltehetőleg szintén egyre jobban ismerik. 15 éves kor felett a középiskolás fiatalok már a közeli vagy távoli városokba utaznak, egyedül járják a települést, esetleg besegítenek szüleiknek a földművelési, szőlőművelési munkákba. A táblázatban látható, hogy alkategóriánként egy-egy fiút és lányt választottam ki, így a korcsoportban összesen hat adatközlővel készült interjú.

A 2. korcsoportot ugyancsak alkategóriákra bontottam. Azért tartottam indokoltnak a további felosztást, mert 21–30 éves kor között a fiatalok gyakran még egyetemet látogatnak, külföldön dolgoznak, nagyobb távolságokra ingáznak, párt keresnek, a letelepedés még nem végleges. A megfigyeléseim azt bizonyítják, hogy 31 éves kortól a fiatalok már letelepednek, családot alapítanak, ezáltal jobban kötődnek a településhez, érdeklődőbbek a helynevek iránt is, így ismeretük bővül. Ebben a korcsoportban alkategóriánként három férfit és két nőt kérdeztem, összesen 10 fővel rögzítettem interjút.

A két további korcsoportot már nem osztottam fel, a 41–60 évesek között öt férfival és négy nővel (összesen 9 fővel), míg a 61 éven felüliek közül négy férfival és öt nővel (összesen 9 fővel) készítettem interjút. Összességében 18 interjúalany volt férfi, 16 pedig nő.

1. táblázat: Az adatközlők kor és nem szerinti eloszlása

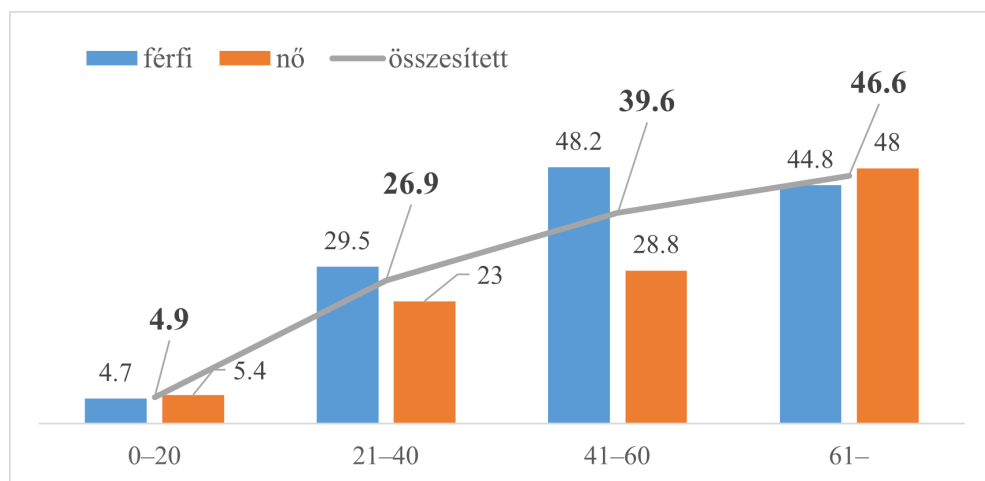
Korcsoport	Alkategóriák	Férfi	Nő	Összesen
20 év alattiak	0–7 évesek	1	1	6
	8–14 évesek	1	1	
	15–20 évesek	1	1	
21–40 évesek	21–30 évesek	3	2	10
	31–40 évesek	3	2	
41–60 évesek		5	4	9
61 éven felüliek		4	5	9
Összesen		18 fő	16 fő	34 fő

Forrás: saját szerkesztés

5. A magyar helynevek ismerete Körtvélyes községben

A magyar nyelvű helynévállomány összesen 278 adatot tartalmaz, mely 244 különböző denotátumot jelöl, tehát több denotátumnál fennáll a többnevűség esete. Ezek jellemzően kisebb grammatikai vagy hangalakbeli eltérések (pl. *Kardos* ~ *Kardosok*, *Márton-patak* ~ *Marton-patak*, *Evetesi út* ~ *Evetes út*), de előfordulnak eltérő névadási motivációval keletkezett változatok is (pl. *Liget* ~ *Micsurin*, *Alsó utca* ~ *Kracik utca*, *Emenvé* ~ *Községháza*). Az utóbbi csoportról elmondható, hogy az adott változat használata korcsoporthoz köthető, pl. a *Micsurin*-t jellemzően a 61 éven felüliek ismerik és használják, míg a fiatalabb korosztályt képviselő adatközlők inkább a *Liget* megnevezést használják. Ennek okát épp az eltérő névadási motivációban kell keresni, hiszen a *Micsurin* a szocializmus időszakából fennmaradt megnevezés, azonban akik ebben a korban nem voltak tevékeny munkások, a *Ligetet* használják, mely egyébként egy korábbi megnevezése a helynek, mégis visszakerült a köztudatba.

Az egyes korcsoportok és azokon belül a férfiak és a nők átlagos helynévismeretét a 2. diagramon láthatjuk százalékban megadva. A korcsoporton belüli átlagos helynévismeretét a szürke vonal mutatja, a százalékszám félkövér kiemelését kapott. Az 1. korcsoport tagjai (20 év alattiak) átlagosan a helynévállomány 4,9%-át ismerik, ami 14 helynevet fed le, míg a 21–40 év közöttiek (2. korcsoport) helynévismerete átlagban 26,9% (75 helynév). A következő, 3. korcsoport (41–60 évesek) átlagosan a helynevek 39,6%-át ismerik (110 helynév), az utolsó korcsoport ismerete (61 éven felüliek) pedig a teljes névállomány 46,6%-ára terjed ki (130 helynév). Ebből jól látható, hogy a legnagyobb ugrás az 1. és a 2. korcsoport között van, ekkor gyarapodik a legintenzívebben az egyének helynévismerete, majd kisebb bővülés figyelhető meg a 2. és 3. korcsoport között is. Néhány feltételezést tehetünk ezen eredmények ismeretében. Az első, hogy a 2. korcsoport fiatalabb képviselői (21–30 között) még a helynevek elsajátításának folyamatában vannak, hiszen ahogy a jellemzésnél írtam (3.2. fejezet), letelepedésük még nem végleges, többet ingáznak tanulmányaik, esetleg munkavégzés miatt. Azonban ezt a különbséget okozhatja az érdeklődés hiánya is, hogy míg a fiatalabb korosztály (21–40 között) kevésbé, addig a 41 éven felüliek aktívabban használják az általuk ismert helyneveket, többet sajátítottak el az idősebb generációtól. A 3. és 4. korcsoport között átlagosan már nincs nagy különbség, ami az előbbi állítást igazolja, miszerint a 3. korosztály többet használja az öregebbektől megtanult, átvett helyneveket. A korcsoporton belüli nemek szerinti átlagból kitűnik, hogy a 2. és 3. korcsoportba tartozó férfiak helynévismerete jobb, mint a nőké, az 1. és a 4. korcsoportban a különbség minimális, de a nők javára. Alább, a 3. diagramon láthatjuk, hogy a 41–60 év közötti férfiakkal többen átlagon felüli helynévismerettel rendelkeznek, ez az oka a nemek közötti nagy különbségnek.

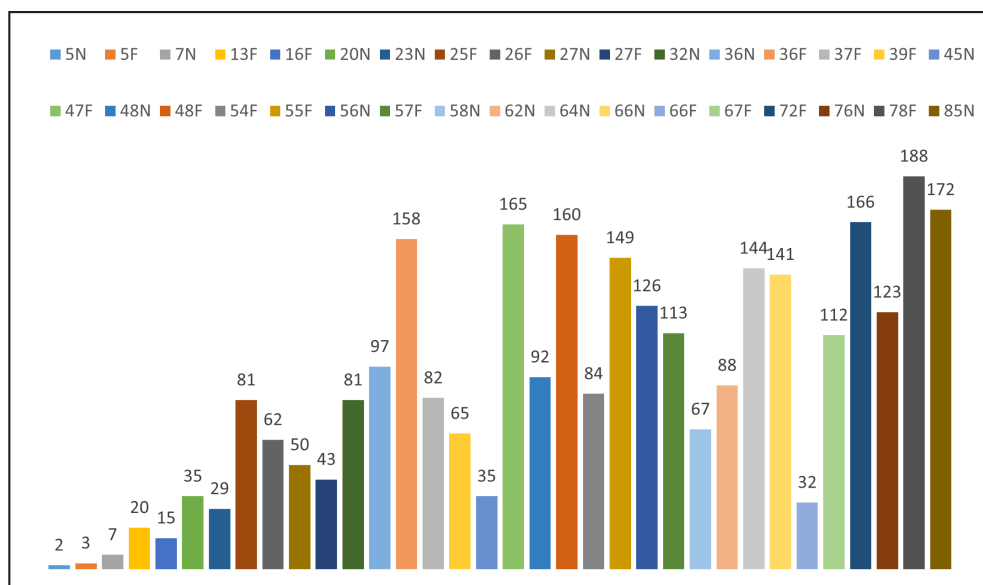

2. diagram: Az egyes korcsoportok, azokon belül a nemek átlagos helynévismerete
 Forrás: saját szerkesztés

A korcsoportok ilyen jellegű felosztását indokolja és alátámasztja a helynévismeret gyarapodása, mely a tér tudatos reprezentációjának tágu-lásával, bővülésével van összefüggésben. A helynévismeret elemzése során szembe-tűnő volt a korhatárok kirajzolódása, a névkincs bővülésében kü-lönböző mintázatok figyelhetők meg. A 14 éves kor alattiak csak a köznévi eredetű belterületi helynevek közül ismernek néhányat (*Templom, Kocsma, Buszmegálló*), melyek számukra meghatározó lokalizációs pontok a község-ben. Az 1. korcsoportba tartozóknál 15 éves kortól feltűnnek a belterülethez közeli külterületek megnevezései (*Bérc, Tó*), vagy a nagyobb területet felö-lelő helynevek (*Evetes*). Ezen kívül megjelenik a romák által lakott telepü-lésrész nevének (*Doro*) a használata. A 2. korcsoportban igen látványosan elkülönül a 21–30 évesek és a 31–40 évesek helynévismerete. Az előbbi alka-tegóriába tartozók a nagyobb vagy belterülethez közeli helyeket részleteseb-ben neveznek már meg (*Alsó-tó, Felső-tó, Bérc alja*), bővül a településrészek megnevezéseinek használata (*Alvég, Husták*), illetve a nagyobb jelentőségű külterületi helynevek (*Kisgaz, Háromcseresznye, Kereszt út, Szoros-kő, Szent Anna, Meszes, Szőlő ~ Szőlő-hegy, Tunel, Kerges: Kis-Kerges, Nagy-Kerges*) szin-tűgy megjelennek a névkincsben. Az utóbbi alkategória (31–40 év) adatköz-lői már használják az utak, utcák neveit (*Alsó-utca, Evetesi út*), a patakneveket (*Péntek-patak, Kerges-patak, Meszes-patak, Torna-patak*), egyéb belterületi (*Liget, Nagyárok*) és külterületi megnevezéseket (*Bazin-parlag, Bencs-kapu, Borkút, Fáji, Felső-hegy, Háromsír, Második-dűlő, Zseden-kút, Sűrű*), a szőlőterületek neveit (*Cangár, Cifra*), valamint a nagyobb területek aprólékosabb jelölését (*Bérc-tető, Bérc-oldal*). Érzékelhető, hogy a letelepedéssel ebben a korosz-tályban jelentősen megnövekszik a helynevek ismerete és használata. A 3. korcsoportot képviselő interjúalanyoknak leginkább az érdeklődésükhöz

szorosabban kapcsolódó külterületre vonatkozó névkincsük gazdagodik (*Guttos, Gyertyános, Cigánykert, Darázskő-bánya, Feljáró, Kenderföld, Nyúlkapu*), nagyobb számban a szőlőterületek megnevezései gyarapodnak (*Biridla, Kardos, Lőkös, Zsúdel-féle, Danko, Vajcar*), illetve további külterületi utakat neveznek meg (*Közép út, Föld út*); szintén jellemző a nagyobb kiterjedésű denotátumok részletesebb elnevezéseinek használata (*Meszes-oldal, Nagy-Kerges-forduló*). A legidősebb korosztályra (61 éven felüliek) általánosan jellemző a magabiztosabb lokalizálása a helyneveknek. Felmerül több érdekesség: a belterületi utcákat másképp nevezik (*Alsó utca ~ Kracik utca*), egy helynévhez más, ma már nem létező denotátumot kötnek (*Pálinkafőzde*), vagy épp egy denotátumot más, ma már nem használatos helynévvel jelölnek (*Liget ~ Micsurin*). Ismernek és használnak olyan külterületi megnevezéseket, melyeket a fiatalabbak már nem (*Kenderszer, Góliátláb, Kis-Gyüre, Meszes-völgy, Sajtó, Szemöldök alja, Völgy-part, Felső út*), de a szőlőterületek jelölésére is használnak még egyéb neveket (*Dóci*).

Az adatközlőim egyéni helynévismeretét a 3. diagram számszerűen közli. A diagram felső részében látható az interjúalany jelölt színe, kora és neme (nő/férfi). Látható, hogy igencsak eltérő eredmények születtek, hiszen a kor előrehaladtával nem növekszik egyértelműen mindenkinél az egyéni helynévismeret (még ha átlagban ez meg is állapítható), az egyes adatközlőknél ingadozó. Ennek okán nem beszélhetünk egy tényező hatásáról, hanem a tényezők együttes befolyását kell vizsgálnunk az egyének szociometriai hátlójának feltárásával.

3. diagram: Az adatközlők egyéni helynévismerete számokban

Forrás: saját szerkesztés

A saját korcsoportjukból kiemelkedően jó helynévismerettel rendelkező egyének (36F, 47F, 48F, 55F, 72F, 78F, 85N) helynévismeretét a nyelven kívüli tényezők (nem, kor, foglalkozás, szabadidős tevékenység, születési hely) hatásainak szemszögéből elemzem tovább. Mindegyikőjükben közös, hogy helyi születésűek, ez bizonyítja e tényező alapvető szerepét a helynévismeretben, azonban a későbbiekben rámutatok arra is, hogy ez nem mindig elég. Egy személyt (72F) leszámítva valamennyien arról számoltak be, hogy nagyrészt szüleiknek, családtagjaiknak köszönhetően ismerik a külterületet, a helyek megnevezéseit. A kötődés kialakítása a természethez, annak megszerettetése fiatalkorban nagyon lényeges, hiszen mindnyájan kiemelték, hogy jelenleg is szívesen járnak túrázni, sétálni az erdőbe, gombázni. A 36 éves férfi magánvállalkozó, foglalkozása nem kötődik a külterülethez, de még a településhez sem. A 47 éves férfi munkanélküli, azonban rendkívül érdekli a falu története, ezért gyakran az ide érkező turistákat, érdeklődőket ő vezeti körbe a településen, de ismeretterjesztő túrákat szintúgy vezet hobbi szinten. A 48 éves férfi magánvállalkozó, szőlővel és földekkel rendelkezik a településen, melyeket gondoz, emellett édesapja hatására szabadidejében vadászik. Az 55 éves férfi szintén föld- és szőlőterületeket birtokol, már nyugdíjas, egyébként foglalkozását tekintve autószerelő, buszsofőr volt. A 72 éves férfi nyugdíjas, de mai napig járja a határt. Több ízben dolgozott hosszabb ideig külföldön, de hazaérkezve később tehenet, juhot, disznót legeltetett, besegített a helyieknek a szőlőben, a földeken. A 78 éves férfiről hasonló jellemzést adhatunk, ugyancsak meghatározta életét a földeken való munka, melyet azonban csak szabadidejében végzett. A munkahelye egészen Kassáig szólította, emiatt csak hétvégeente járt haza. A 85 éves adatközlő egyedüli nőként került a kiemelkedő helynévismerettel rendelkezők sorába, melyet saját bevallása szerint férjének köszönhet, illetve fiatalkorában sokat segített a szüleinek a földterületeik gondozásában.

Úgy vélem, hogy az elemzés bizonyítja az érdeklődés elhanyagolhatatlan hatását a helynévismeretre, ugyanakkor tényként kell kezelni, hogy egy rendkívül összetett jelenségről beszélünk. Ennek alátámasztására azokat az adatközlőket ismertetném, akik a korcsoport átlagához képest kevesebb helynevet ismernek. A 45 éves nő évekig dolgozott az erdőn, helyi születésű, a szülei jól ismerik a határt, de őt egyáltalán nem érdekli a téma, ami nagyon kihat a helynévismeretére: összességében 35 megnevezést ismer. Az 54 éves férfi már nyugdíjas, de sokat jár a külterületen, szabadidejében vadászik. A korcsoportjához képest mégis alacsonyabb a helynévismerete, ami annak tudható be, hogy 11 éve költözött a községbe. A 66 éves férfi mezőgazdász, de csak a munkaköréhez szükséges földterületek megnevezését ismeri, illetve

nem helyi lakos, a szomszédos *Szádalmáson* él. Az 58 éves és a 62 éves nők mindketten helyi születésűek, gombázni járnak, de roma nemzetiségükből kifolyólag a *Doroban* (településrész) élnek, ezért főképp ennek a környékét ismerik. Bár a 72 éves férfi roma nemzetiségűként szintúgy ezen a

településrészen lakik, de a sokrétű, határban végzett tevékenységének köszönhetően a teljes külterületet volt lehetősége megismerni.

A részletes elemzésből tehát kikövetkeztethető, hogy nem beszélhetünk egy tényező hatásáról, hanem a tényezők együttes befolyását kell vizsgálnunk az egyének szociometriai hálójának feltárásával. A helyneveket jól ismerő személyek ugyanis a fent leírtak alapján több okból kifolyólag rendelkeznek ezzel a tudással, melyek kiegészítve egymást az egyént névmesterré teszik.

Összegzés

Jelen munka a *Körtvélyes* községben végzett helynév-szociológiai kutatás magyar helynevekre vonatkozó vizsgálatát írja le, elemzi a nyelven kívüli tényezők hatását az egyének helynévismeretére. A kutatás eredményei azt mutatták, hogy a nyelven kívüli tényezők (kor, nem, születési hely, foglalkozás, hobbi) együttesen hatnak, ezért érdemes a teljes szociometriai hálót vizsgálva elemezni az egyének helynévismeretét, s a továbbiakban lépéseket tenni a nyelvi menedzselés terén ennek mentén, hogy egy-egy településen élő közösség névkincse ne merüljön feledésbe.

A három fentebb említett magyarországi helynév-szociológiai vizsgálat (Györffy, 2018; Varga, 2020; E. Nagy, 2021) összevetve elmondható, hogy mindhárom kutatásban a kor, a nem, esetenként az etnikai hovatartozás külön szempontként van vizsgálva, míg én a tanulmányomban ezek együttes befolyását emelem ki a névismeretre vonatkozóan. Ugyanakkor Varga összegzésében (2020, p. 116) már hangsúlyozza, hogy a nyelven kívüli tényezők szorosan kapcsolódnak egymáshoz, s ennek függvényében hatnak a helynévismeretre. Vizsgálataimban tudatosan állítottam fel ezen munkákkal meg egyező korcsoportokat az eredmények összehasonlíthatósága érdekében. E tekintetben elmondható, hogy az általam vizsgált közösség helynévismerete jelentősen alacsonyabb mértékű, hiszen az 1. korcsoport (20 éves kor alattiak) átlagosan a teljes helynévállomány alig 5%-át ismeri, az eggyel idősebbek (21–40 év közöttiek) helynévismerete 27%, a 3. korcsoportnak (41–60 évesek) nem egész 40%-os a helynevekre vonatkozó ismerete, sőt a legidősebbek (61 év felettiak) sem érik el átlagban az 50%-ot. Ezzel szemben a Györffy, Varga és E. Nagy által vizsgált települések mindegyikén korcsoportonként átlagosan magasabb helynévismerettel rendelkeznek az adatközlők. Példaként a 4. generációs csoportot (61 év felettiak) hoznám: *Kisbábonyban* átlagosan a teljes helynévállomány 62%-át, *Szalárdon* 66%-át (Varga 2020, p. 94, 188) ismerték az idősebb lakosok, míg *Tépén*, *Bakonszegen*, *Szentpéterszegen*, *Pródon* és *Bodaszőlőn* egyaránt 70% fölötti az adatközlők átlagos helynévismerete ebben a korcsoportban (E. Nagy 2021, p. 168).

A továbbiakban két településen, *Szádalmáson* és *Tornagörgön* végzek ugyanezen módszertant használva helynév-szociológiai vizsgálatot, melynek

eredményeit összevetem a *Körtvélyes* községben végzett kutatás adataival, rámutatva ezen környék kétnyelvű lakosságának helynévismereti és -használati sajátosságaira.

Irodalomjegyzék

- Bauko, J. (2015). *Bevezetés a szocioonomasztikába*. [Oktatási segédlet]. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara.
- Bauko, J. (2019). *Társadalom és névhasználat. Magyar névtani kutatások Szlovákiában. Magyar Nyelvtudományi Társaság és az ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke*.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2005). *Research Methods in Education*. Routledge.
- Csobády, Cs. (2020). Jablonca község helyneveinek vizsgálata. In K. Presinszky & Z. Vargová(Eds.), *Utak a tudományhoz IX* (pp. 9–18). Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara.
- Dely, N. (1995). *Körtvélyes földrajzi nevei* [Kézirat]. Vysoká škola pedagogická.
- Györffy, E. (2018). *Helynév-szociológia*. Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Habovštiak, A. (1970). *Oravské chotárne názvy*. Stredoslovenské vydavateľstvo v Banskej Bystrici.
- Krško, J. (2016). *Všeobecnolingvistické aspekty onymie. Z problematiky onymického komunikačného registra*. Belianum.
- Menyhárt, J. (2004). Élő nevek forrásánál. In I. P. Lakatos & M. T. Károlyi (Eds.), *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré* (pp. 288–296). Tinta Könyvkiadó.
- E. Nagy, K. (2021). *Empíria és teória a helynév-szociológiában*. Debreceni Egyetemi Kiadó.
- E. Nagy, K., Szilágyi-Varga, Zs., & Kis, T. (2022). *Bevezetés a helynévkutatásba*. Debrecen. <https://mnytud.arts.unideb.hu/bevhnkut/index.htm>
- Pogány, N. (2007). *Körtvélyes község földrajzi nevei. Zemepisné názvy obce Hrušov* [Kézirat]. Univerzita Konštantína Filozofa.
- Šmilauer, V. (1963). *Úvod do toponomastiky (Nauky o vlastních jménech zeměpisných)*. Státní Pedagogické Nakladatelství.
- Szabó Mihály, G., & Lanstyák, I. (Eds.) (2011). *Magyarok Szlovákiában VII. – Nyelv. Fórum Kisebbségkutató Intézet*.
- Varga, Zs. (2020). *Helynév-szociológiai vizsgálatok két romániai magyar településen*. [Doktori értekezés, Debreceni Egyetem.]
- Vörös, F. (2006). Helynévkutatás Felvidéken. In Uő (Ed.), *Vallanak a neveink a múlt-ról és jelenről. Magyar névtani kutatások Szlovákiában. Névtani konferencia Nyitrán 2005. június 2–4.* (pp. 27–61). Magyar Nyelvtudományi Társaság – Konstantin Egyetem.
- Zsolnai, J. (1967). A lakosság földrajzinév-ismeretének vizsgálata. *Magyar Nyelvőr*, 91, 191–198.
- Országos Széchényi Könyvtár Térképtára, Budapest. (1854/1877). *Dorf Körtvélyes in Ungarn Kaschauer District*. (K 781 A 1-9 - Bv 124 / Térképtár, ST, 66). [Map]

- Arcanum Maps. (1784). *Első Katonai Felmérés Térképe*. [Map] <https://maps.arcanum.com/en/map/europe-18century-firstsurvey/?layers=here-aerial%2C163%2C165&bbox=2287103.236232944%2C6198702.337784439%2C2316130.19772424%2C6209690.160600433>
- Arcanum Maps. (1852–1853). *Második Katonai Felmérés Térképe*. [Map] <https://maps.arcanum.com/hu/map/secondsurvey-hungary/?layers=here-aerial%2C5&bbox=2288609.0470318943%2C6197997.0868253615%2C2317636.0085231904%2C6208984.909641355>
- Arcanum Maps. (1883–1884). *Harmadik Katonai Felmérés Térképe*. [Map] <https://maps.arcanum.com/hu/map/thirdsurvey75000/?layers=here-aerial%2C43&bbox=2286965.8147151596%2C6198727.137074472%2C2315992.7762064557%2C6209714.959890466>
- Arcanum Maps. (1941). *Magyar Katonai Felmérés Térképe*. [Map] <https://maps.arcanum.com/hu/map/hungary1941/?layers=here-aerial%2C29&bbox=2287138.7222061213%2C6197790.78382159%2C2316165.6836974174%2C6208778.606637584>
- A Szlovák Köztársaság Geodéziai Térképészeti és Kataszteri Hivatala. (é. n.). *Hrušov* [Geodéziai térkép] <https://zbgis.skgeodesy.sk/mkzbgis/sk/zakladna-mapa/detail/ease/basic/525758?pos=48.582818,20.619026,13>
- Mapa. (é. n.). *Hrušov* [Alaptérkép Körtvélyesről]. <https://mapa.zoznam.sk/?search=Hru%C5%A1ov,%20Slovensko>
- Mapy. (é. n.). *Hrušov* [Turistatérkép Körtvélyesről]. <https://sk.mapy.cz/zakladni?source=osm&id=1015713035&ds=1&x=20.6190319&y=48.5855273&z=12>
- Zápisnice obecného zastupiteľstva. Szádmás község képviselő testület jegyzőkönyve. 1886–1911.* Kassai Állami Levéltár, Rozsnyói Fiókleveletár. ObNU Jablonov n/T, č. škatule 1.
- Zápisnice obecného zastupiteľstva. Szádmás község képviselő testület jegyzőkönyve. 1911–1939.* Kassai Állami Levéltár, Rozsnyói Fiókleveletár. ObNU Jablonov n/T, č. škatule 1.
- A Szlovák Köztársaság Kormányának kormányrendelete azon községek jegyzékéről, amelyekben adott nemzeti kisebbséghez tartozó szlovák állampolgárságú személyek aránya eléri a lakosság legalább 15%-át.* <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2023/35/20230301>
- Iskolaügyi törvény.* <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/245/20230901>
- A Szlovák Köztársaság Belügyminisztériumának rendelete a közúti jelzésekről.* <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2020/30/20220330>
- Sčítanie. (2021). *Hrušov (okres Rožňava)* [A 2021-es népszámlálás eredményei]. <https://www.scitanie.sk/moja-obec/SK0428525758>
- Önkormányzás. (2022). *A 2021-es népszámlálás nemzetiségi adatai.* <https://www.onkormanyzas.sk/2021-es-nepszamlalas-nemzetisegi-adatai>

**Lektorálta: Dr. Mészárosné dr. Nagy Katalin, tudományos munkatárs,
HUN-REN-DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport**

Intézményben élő fiatalok jövőképe és integrációs esélyei

DEÁK ENIKŐ

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, doktorandusz, eniko.deak@ubbcluj.ro

Absztrakt. A tanulmány a gyermekvédelmi rendszert elhagyni készülő fiatalok jövőképét vizsgálja különböző dimenziók mentén: iskola, pályaválasztás, családalapítás, munkavállalás, baráti kapcsolatok. Emellett pedig igyekszik megvilágítani az intézmények jelenlétét az átmeneti időszakban, kiemelve azoknak támogató, akár kompenzáló szerepét is.

Jelen kutatás is alátámasztja azt, hogy a speciális körülmények között felnövő fiatalok többsége nehézségekkel küzd a jövőtervezést illetően, és az átmeneti periódus nagy kihívások elé állítja őket. A fiatalok előtt több választút is előtűnik, melyeket akár saját döntésük, akár a szakemberek javaslata alapján követni kívánnak. A jövőről kialakított kép azonban gyakorta valószerűtlen elképzelésekkel van tele.

A kutatást Maros, Hargita és Kovászna megyében végeztem, félig strukturált interjúk segítségével, 2019–2020 között, 26 gyermekotthonban élő fiatalal. A tanulmányban ezen kutatás eredményeit foglaltam össze, megjelölve a további lehetséges kutatási irányokat.

Az eredmények az mutatják, hogy határozottan körülírt dimenzióként jelent meg ezen fiatalok életében a korai családalapítás és a szakmaszerzés, melyet a sikeres munkavállalás egyik alapvető tényezőjének tekintenek. Ugyanakkor a fiatalok hiánykét definiálták azt a szakmai segítséget, amelyet a rendszerben lévő és velük foglalkozó szakemberektől várnának el akár az iskolai pályán való segítségnyújtást, akár a szakmaválasztást vagy a pályaeorientációt illetően. A kikerülés pillanatát nagyrészt kétségek, félelmek övezték, nehezen tudtak hosszú távú célokat megfogalmazni, kevés kapcsolati tőkével rendelkeztek, és nem érezték a rendszernek a későbbi támogató jelenlétét.

Kulcsszavak: gyermekvédeleml rendszer, átmenet nehézségei, integráció, jövőkép, továbbtanulás, családalapítás

1. A rendszerből való kikerülés nehézsége

A témában végzett nemzetközi kutatások is számos problémára hívják fel a figyelmet. Az eredmények azt mutatják, hogy a gyermekvédelmi rendszert elhagyó fiatalok többsége nem képes segítség nélkül megbirkózni a felnőtt szerepekkel, nem tudja lezárni traumatikus múltját, magas az aránya azoknak, akik a jóléti ellátórendszerek állandó támogatására szorulnak. Továbbá a gyermekvédelmi rendszerben nevelkedettek társadalmi kirekesztettsége szintén hangsúlyos problémaként jelenik meg a kutatási eredmények szintjén. Úgy tűnik, hogy a gyermekvédelmi rendszerből kilépő fiatalok nem kapják meg a szükséges szakmai segítséget, többségük nem sajátítja el az önálló élethez, a felnőtt szerepek beteljesítéséhez szükséges készségeket, képességeket. A kikerültek önbecsülése, önbizalma alacsony, sikertelen iskolai pályafutásuk következtében munkaerőpiaci pozíciójuk gyenge (Jámbori, 2007; Kálmánchey, 2008). Az empirikus kutatások sok esetben a gondozásból kikerült fiatalok beilleszkedési zavaraira fókuszálnak, hiszen a rendszerből kilépve szembesülnek a munka- és lakáshiánnyal, a család támogatásának hiányával, önbizalomhiánnyal, társas kapcsolatok hiányával, és nem csak ezekkel. Az egyéni jellemzők és mikrokörnyezetei hatások mellett a tágabb szociális kontextus is meghatározza, milyen célokat, reményeket tűznek maguk elé a serdülők (Rác, 2012).

Ezért is tartom fontosnak és megalapozottnak azt, hogy a kilépők esetében már a rendszer elhagyása előtt jóval korábban megkezdődjön az önálló életre való felkészítés a gyermek életkorának megfelelő nevelési módszerek alkalmazása segítségével.

2. Jövőperspektíva

A serdülő- és ifjúkor olyan életperiódusa az egyénnek, mely egyrészt a testi-lelki változások kitüntetett időszaka, másrészt felkészülés a felnőttlétre, a jövőről való gondolkodás, tervezgetés a felnőttlét feladatainak előkészítését foglalja magába (Poole & Cooney, 1987; Nurmi et al., 1996). Azok a célok és tervek, valamint az ezekhez kapcsolódó döntések, melyek ebben az időszakban megfogalmazódnak, meghatározó szerepet töltenek be a fiatalok későbbi életében. Azontúl, hogy a jövőkép megkonstruálása nyomán a fiatal felméri lehetőségeit, adottságait és képességeit, így fejlődik önismerete, végig gondolja a különböző lehetőségek rizikótényezőit is, és ez hatással lesz választásaira, mérlegelésére, kockáztatási tendenciáira is (Jugend, 2002). A jövő tervezése viszont egyre sokrétűbb kihívást jelent a fiataloknak. Megnőtt a választási lehetőségek száma, nagyobb szabadsággal rendelkeznek a célok kivitelezésében, illetve a mellettük való elköteleződésben. Éppen ezért

fontos a család és az iskola, a szűkebb-tágabb szociális közeg támogatása, útmutatása a helyes, személyes út megtalálásában. Ugyanakkor a személyes célok kötődhetnek ahhoz a szociális környezethez is, melyben az egyén él, felnövekedett. Az elmúlt évtized jövőorientációval kapcsolatos kutatásai elsősorban a serdülők jövőképét, a jövővel kapcsolatos elképzeléseit vizsgálták. Ezek a vizsgálatok sok esetben szintén azt az eredményt hozták, hogy a jövőorientáció alakulásában fontos szerepe van a szűkebb és tágabb szociális környezetnek. A családi légkör, a szülői nevelési stílusok, attitűdök, az iskolai szocializációs szintér, a kortárskapcsolatok erőssége szoros összefüggést mutat az egyén jövőre vonatkozó célkitűzéseivel, vágyaival, nem megfelelő voltak pedig inkább félelmeket hív elő a jövővel kapcsolatban, sok esetben aláásva a motivációt, megküzdőképességet, a konkrét cselekvési szándékot is (Mester, 2012).

A gyermekvédelmi rendszerben nevelkedő fiatalok speciális helyzetben vannak. Brunstein (1993) modellje alátámasztja, hogy a konkrét jövőbeni tervek jelenléte fontos a mentális egészségmutatók szempontjából. A bizonytalan, negatív jövőkép, a pozitív kilátások hiánya, az ezzel párhuzamosan kimutatható elégedetlenség, és alacsony önértékelés komoly kockázati tényező a szerhasználat és a deviáns magatartásformák megjelenésének szempontjából (Brunstein, 1993).

3. A gyermekvédelmi rendszer jellemzői

Az általános szociológiai szakirodalom nem nevesíti külön szocializációs szintéreként a gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézményeket. Mégis fontos kiemelni a gyermekvédelmi intézmények helyettesítő védelmet biztosító, szocializáló szerepét, igaz, itt sajátos körülmények között valósul meg ez a funkció. Gilligani (1999) felosztásában a gyermekotthonok négy funkcióját, a gondoskodást, a védelmet, a kompenzációt és az előkészítést különbözteti meg. A gyermekotthonok védelmező funkcióját Emiliani és Bastianoni (1993) abban látja, hogy a gyereket ért veszélyeztető tényezőket megszünteti, csökkenti a stresszártalmakat. A gyerek kedvezőtlen helyzetének megszüntetése mellett az otthon támogatja a fejlődésbeli lemaradás korrekcióját. Segíti az iskolai tanulmányok teljesítését, fejleszti a gyerek önértékelését, önbecsülését. Az intézmény lehetővé teszi az új társas kapcsolatok kialakítását, ezzel is fejleszti a gyerek személyiségét, a közösségen belül a pozitív légkör kialakítását (Emiliani & Bastianoni, 1993). A gyerekek önálló életre való felkészítése is az intézmények feladata, amit részben az életmódminták adásával valósítanak meg (Domszky, 1999). Kiemelt szerep jut a nevelőnek a mintaadásban, mivel ő maga is modell a gyerekek számára. A családi háttér mellett az iskola, illetve az iskolai közösség játszik kiemelkedő szerepet a társadalomba való sikeres beilleszkedésben, gyakorol jelentős hatást a szocializációs folyamatra

(N. Kollár, 2004; Vajda, 2005), emellett az iskolai közösség befolyásolja az oktatás, nevelés eredményességét is (Mészáros, 2004). A gyermekvédelemmel foglalkozó szakirodalom szerint a pedagógusoknak több figyelmet kell fordítaniuk a gyermekvédelmi szakellátásban élő fiatalokra, mert gyakrabban fordulhat elő, hogy társaik gúnynevekkel és más címkékkel csúfolják őket, illetve eltávolodnak az iskolától, a tanulástól (Kravalik, 2004). A gyermekotthonban nevelkedők szocializációs folyamatát negatívan érinti az is, hogy a gyermekvédelmi gondoskodásba vétellel jellemzően megszakadnak korábbi kapcsolataik, a szakellátásba kerülést is traumaként élik meg (Kálmánchey, 2001; 2008). A családból történő kiemeléskor a gyermekvédelmi gondoskodásba vett kiskorú egy új, ismeretlen környezetbe kerül, gyakran új településre is, sok esetben új iskolába, új osztályközösségbe kell beilleszkednie. Tehát az addig meglévő kapcsolatai, kötődései sérülnek. A gyermekotthonokba bekerülők többségére jellemző, hogy elveszítik korábbi barátaikat, fontosabb kapcsolataik nagy részét, így baráti körük főként gyermekotthoni társaikból áll (Zsámbéki, 2004).

A szocializáció folyamatát rendszerelméleti megközelítésben elemezte Bronfenbrenner a 90-es években. Ökológiai modelljében mikro-, mezo-, exo- és makrorendszert különböztet meg. Az elmélet szerint az egyén és az őt körülvevő környezet rendszert alkot, aminek különböző szintjei vannak. Az egyes szintek koncentrikus köröket alkotva egymásra épülnek, az egyes szintek hatással vannak az őket követő szintekre, kölcsönös összefüggés van közöttük (Bronfenbrenner, 1992). Bronfenbrenner ökológiai modelljét a gyermekotthonok működésének értékeléséhez is felhasználták kutatások során (Palareti & Berti, 2009). A gyermekvédelmi intézményekben **mikro-rendszerben** értelmezhető a gyerek és az őt nevelő felnőtt kapcsolatának minősége, annak a közösségnek a légköre, amelyben a gyerek elhelyezésre került. Meghatározó eleme ennek a szintnek továbbá a mindennapokban alkalmazott napirend, az intézményi szabályok, rituálék. A gyereket közvetlenül körülvevő fizikai környezetet is jelenti ez a szint, amely abban az esetben segítheti a gyerek szocializációját, ha az otthonosság elve szerint szervezik. Az interperszonális kapcsolatokban a felnőttekkel való kapcsolat minősége mellett fontos a gyerektársakkal való kapcsolat is. A **mezőrendszerhez** sorolható a gyereket körülvevő közösség, az iskola, az intézmények által szervezett szabadidős lehetőségek. A rendszerben fontos szerepet kap a különböző intézmények közötti folyamatos együttműködés, a gyerek elhelyezési helyének állandósága. Az **exorendszer** az intézmény más intézményekkel, személyekkel való kapcsolatrendszerét jelenti, akik foglalkoztak a gyerekekkel és a családjával. A rendszer sajátossága, hogy közvetlenül nincs jelen a gyerek, de ennek a szintnek a történései hatnak rá. A **makrorendszer** tartalmazza a beavatkozások / a segítség szociokulturális összefüggéseit. Azokat az explicit és implicit elméleteket, amelyek a beavatkozás alapját képezik az adott társadalomban. Ide tartoznak még az intézmények működését meghatározó

szabályok, törvények, folyamatok, az intézményi ellátórendszerek (Palareti & Berti, 2009).

4. Előzetes kutatási eredmények

Számos kutatás született ebben a témában, néhányat kiemelnék, amelyek a 15–24 éves korosztályra vonatkoznak.

Murányi (2000) nevelőotthonban élő fiatalok körében végzett kérdőíves vizsgálatot Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, 263 fő állami gondozásban élő fiatalot kérdezett meg. A vizsgálata kitért a nevelőotthonban élő fiatalok jövőképeinek feltárására is. A kérdőíves formában történő felmérés alapján általánosságban a fiúk, valamint a családjukkal több időt töltött fiatalok voltak kevésbé derülátók, vagyis pesszimistábbak a jövőbeni munka, gyermekvállalás, egzisztenciális helyzetre vonatkozó terveikben. A pozitív család- és gyerekvállalási vágy nagyobb arányban fejeződött ki az otthonban több időt töltött fiatalok körében.

Hüse és Nyírcsák (2005) a gyermekvédelmi szolgáltatást igénybe vevő serdülőkkel készített interjúkat, összesen 110 személyt kerestek meg az Első Nyírségi Fejlesztési Társaság területén. Kognitív szinten megjelent (a szerzők szerint túl is értékelt) a tanulás jelentősége, vagy a további szocializációs közegek által képviselt és közvetített érték fontossága a társadalmi érvényesülés terén egy látszólagos motiváció is mutatkozott a tanulásra. „Kérdés, hogy rendelkeznek-e azokkal a szocializáció során elsajátított értékkészletekkel, készségekkel, motivációval, amelyek hozzásegítik őket a célok eléréséhez?”

Rákó (2010) kérdőíves vizsgálata, amelyet a kelet-magyarországi gyermekotthonokban, lakásotthonokban élő 13–25 éves fiatalokkal vettek fel, összesen 130 fővel, az otthonokban élő gondozottak jövőbeni vágyait elemezve, a család, munka, lakás gyakorisági sorrendet mutatta. Ezzel szemben H. Sas (2002) kutatásában a továbbtanulással kapcsolatos tervek hangsúlya érvényesül. Rákó (2010) a továbbtanulási tervek hiányát a távlati gondolkodás hiányával magyarázta. Emellett a célokban is erősen tükröződnek a preferált értékek, hiszen az értéksorrendben is a család került első helyre.

A romániai tanulmányok is azt mutatják, hogy a fiatalok általában gyengén vannak felkészülve az önálló életre való áttérésre. Bunea (2023) kutatásából, ahol 231 (15–25 év közötti) fiatalot kérdeztek meg Iași megyében, megtudhatjuk, hogy a gyermekvédelmi rendszerben élő fiatalok legnagyobb erőforrásai az egyéni kompetenciák, készségek, mint például az önhatékonyaság és autonómia, tervezési képesség, kontrollhelyzet kezelésének képessége, szociabilitási készség. Ezek a készségek nem biológiai vagy genetikai jellegűek, hanem azok a csoportok és szervezetek által fejleszthetők, fenntarthatók, maximalizálhatók, amelyekben a gyermekek élnek és felnőnek. Továbbá a kutatás arra a kérdésre is kereste a választ, hogy a

gyermekotthonban élő fiatalok kockázati és védőtényezői közül mik kapnak hangsúlyosabb szerepet. Az interjúkból kiderült, hogy kevés figyelmet fordítanak a korábbi traumák kockázatainak és ellensúlyának javítására, és inkább a jelen és a jövő fejlődésének ösztönzése érdekében történnek konkrét lépések, különös tekintettel a továbbtanulásra nézve. A szerző szerint a lehetséges beavatkozás iránya (a kutatási eredményekre alapozva) mindenképp azon kockázatok csökkentését/mérséklését jelentené, amelyekkel a gyermekotthonok kedvezményezettjei szembesülnek (Bunea, 2023).

A szakemberek kijelentései alapján a fiatalok azon problémái, melyek az intézményi környezet hatásaiból származnak a következők: gyenge önvizsgálati és önismereti készségek, a mentális egészség sérülése, a kötődés hiánya, negatív énkép és alacsony önértékelés, gyenge készségek a szabadidejük kezeléséhez, gyenge szociális készségek az intézményi környezeten kívül, a biológiai családban és/vagy az intézményi környezetben elszenvedett traumatikus élmények nem megfelelő feldolgozása, amely blokkolja a pszichoszociális fejlődést. Továbbá a gyermekvédelmi rendszerben dolgozó szakemberek szerint a fiatalok jövőjét védő tényezőkként definiálhatóak a következők: a magas iskolai végzettség (a fiatalok felsőoktatáshoz való hozzáférése) és a családdal való kapcsolattartás az elhelyezés teljes ideje alatt. Emellett a fiatalok kijelentése szerint hiányoznak a mentálhigiénés szolgáltatások mind a gyermekvédelmi rendszerben, mind azt követően, a kikerülés utáni időszakban (Porumb, 2010). Szintén ebben a tanulmányban olvashatjuk azt, hogy a fiatalok, annak ellenére, hogy egy úgynevezett „kollektív habitussal” (Bourdieu, 1978) kezdik meg az intézményi elhelyezésük letelte utáni életet, mégis életútjuk eltérő. Az azonosított tényezők, amelyek különböző életpályákhoz vezetnek, a következők: hogyan viszonyul a fiatal az intézményi környezethez (zárt környezetként vagy erőforrásként éli meg), a gyermekvédelmi rendszer elhagyása után kapott konkrét támogatás, a rendelkezésre álló gazdasági tőke (jövedelem, lakás), a fiatal által birtokolt kulturális tőke (iskolai végzettség), a társadalmi tőke (a biológiai család / baráti társaság / partner támogatása) és az érzelmi (affektív) kapcsolatok.

Más kutatások azt mutatják (szintén a szakemberek szemüvegén keresztül), hogy a gyermekotthonokat elhagyó fiatalok meglehetősen kis százaléka (10% és 30% között) végül valóban alkalmazkodik a társadalmi élethez a kikerülés után. A fiatalok többsége ugyan várja a kikerülés pillanatát, viszont tisztában van azzal, hogy az nehéz lesz, és arra számítanak, hogy elég komoly problémákkal kell megküzdeniük: munkát, lakást, családalapítást, önmenedzselést és új barátok megtalálását említették meg fő nehézségként. Emiatt a fiatalok továbbra is részesülni kívánnak a gyermekvédelemben dolgozó szakemberek támogatásából. Jelen kutatásban megkérdezett fiatalok anyagi, szociális és pszichológiai támogatásra szorultak a felnőttkorba való átmenet során. A kutatás egy nagy létszámú mintán valósult meg, összesen

979 gyermekvédelemben élő fiatalot kérdeztek meg, összesen 22 megyéből (Dan, 2016).

A legfrissebb kutatások is ezt bizonyítják, hogy a fiatalok a rendszert elhagyva mind anyagi, mind érzelmi, szociális támogatásra is szorulnak. A konkrét támogatásokat a következőkben ajánlottak a szakemberek: a fiatalok egészségügyi és oktatási szolgáltatásainak javítása az átmeneti időszakban, a szakmai tanácsadás és támogató szolgáltatások hozzáférhetőségének biztosítása a foglalkoztatás megszerzésében és fenntartásában, szükség esetén szociális támogatás nyújtása a mindennapi életben, a munkakészségek és az önálló életvitel kialakításához, további anyagi kártérítés és juttatások biztosítása az intézményesítés során az erőszakot túlélők számára, ingyenes orvosi és pszichológiai, valamint pszichoterápiás tanácsadás a túlélők számára (Toth & Mita 2020).

A többlépcsős (adatgyűjtés a 2014 és 2017 között kikerült fiatalokról 47 gyermekvédelmi intézmény szintjén, félig strukturált interjú 105 fiatallal) kutatás azt mutatta, hogy a fiatalok jelentős része nem érezte magát felkészültnek bizonyos helyzetek kezelésére, a legtöbbet említették az otthon megtalálását (31% nem érezte magát késznek) és az álláskeresést (22%). A megkérdezett fiatalok nagyon kis része arról számolt be, hogy sikerült folytatni vagy befejezni a megkezdett tanulmányokat. Ha jelen volt egy támogató felnőtt a fiatalok életében, akkor könnyebbnek tűnt a tanulmányok folytatása. Az egyik tényező, amely negatívan befolyásolja a fiatalok beilleszkedését az az intézmények közötti kapcsolat, pontosabban a nem létező kapcsolat. A fiatal szinte láthatatlanná válik, amint átmegy életének egyik szakaszából a másikba, megváltozik az érte felelős intézmény is, de a kommunikáció az intézmények között megszűnik. Annak ellenére, hogy a társadalmi kirekesztés kockázatának kitett személyeknek minősítik őket, nincs folyamatos és koherens beavatkozás ebbe a gyakorlatba (Toth & Mita 2020).

5. Elő kutatás bemutatása

A kutatásom célját, ha egy mondatban kellene megfogalmaznom, akkor a következő lenne: a gyermekvédelmi rendszert elhagyó fiatalok átfogó reziliencia vizsgálata, az egyéni védőfaktorok, pozitívumok feltárása és az eredmények „felhasználása” a társadalmi integrációt támogató gyermekvédelmi prevenció és intervenció folyamatában. Emellett célom a reziliencia egyes összetevői viszonyrendszerének feltérképezése a jövőbeni beavatkozási pontok könnyebb azonosítása érdekében. Tehát szeretném segíteni a gyermekvédelmi rendszert elhagyó fiatalok minél sikeresebb beilleszkedését a társadalomba, a munkaerőpiacra azáltal, hogy a felkészülés már a rendszerben minél szakszerűbben és hatékonyabban történjen meg. Célom kiemelni azokat az egyéni, illetve intézményi szinten lévő erőforrások, készségek,

képességek szerepét, melyek védőfaktorként, preventív jelleggel bírnak a gyermekvédelmi rendszerből kikerült fiatalok esetében. A kikerült fiatalok esetében pedig kíváncsi lennék arra, hogy milyen elakadásokkal találkoztak az otthon elhagyása után, milyen erőforrások segítették őket az esetleges akadályok leküzdésében, milyen helyzetekben voltak megfelelőek a megszerzett készségek, illetve hogy milyen fejlesztő programokban vettek részt a kikerülés után, és az miben segítette őket. Továbbá a fiatalok jövőképe, kapcsolati tőkéje, jövőtervezésének feltárása is fókuszálnék.

A kutatásom tartalmát összefoglalva elmondhatom, hogy többek között arra a kérdésre keresem a választ, hogy a gyermekvédelmi rendszerben nevelkedő fiatalok milyen erőforrásokra tesznek szert a sajátos szocializációjuk során, anyagi, kulturális, kapcsolati területen. Ezeket a rendszerből való kikerülés után hogyan sikerül kamatoztatni a különböző élethelyzetekben (oktatási intézményekben, munkahelyen)? Ez a része a kutatásnak a fiatalokra, személyekre fókuszál, és kérdőívvel készülne. Emellett van egy másik része is, ami arról szól, hogy az intézmények mit tesznek azért, hogy ezekkel a boldoguláshoz szükséges erőforrásokkal ellássák a fiatalokat, illetve olyan készségeket alakítsanak ki bennük, amelyek a rezilienciára hajlamosítják őket később a munkahelyen, különböző társadalmi szerepek ellátásában, érdekel, hogy hogyan látják a szakemberek a rendszert frissen elhagyó fiatalok jövőperspektíváit. Ezt a szakemberekkel készített félig strukturált interjúk során tervezem feltárni. Az interjúkat pedig azon gyermekvédelmi intézmények szakembereivel, vezetőivel végezném, ahonnan a fiatalok kikerülnek. A kutatást három (Maros, Hargita és Kovászna) megye szintjén végzem a civil és az állami szektor bevonásával egyaránt. A kutatás várható hozadéka véleményem szerint segítené egy kezdetleges mentorprogram kialakítását, mely hiánycikként definiálható a gyermekvédelmi rendszerből kikerült fiatalok körében. Továbbá segítené a prevenciós irányok meghatározását a rendszerben nevelkedő gyerekek körében kihangsúlyozva azon területeket, ahol a hatékony beavatkozási tervek hosszú távon sikeresnek mondhatóak.

Az előkutatásom célja a gyermekvédelmi rendszerben élő fiatalok jövőképe, felmérése volt, különös tekintettel a továbbtanulási hajlandóságra nézve. A fiatalok estében kíváncsi voltam, hogy milyen készségeket sajátítanak el az otthonban, milyen modelleket látnak, melyek akár meghatározó jellegűek a jövőbeni esetleges továbbtanulásra, jövőtervezésre nézve. A gyermekvédelmi ellátórendszerben élő fiatalokkal két megye szintjén készítettem interjúkat, Kolozs és Maros megyében. Öt intézményt vettem be a kutatásba, összesen 26 (10 fiút, 16 lányt) fiatalot kérdeztem meg. A kutatásba bevont fiatalok 18–21 év közöttiek voltak. A 26 fiatal közül legtöbben (21 fiatal) szakiskolába, 3 fiatal egyházi jellegű elméleti líceumba és csupán 2 fiatal volt az, aki általános elméleti líceumba járt. Az öt intézmény közül három volt egyházi jellegű, és kettő tartozott az állami háttérű családtípusú gyerekközhöz. A kutatásban részt vett fiatalok közül 8 fiatal élt államilag

támogatott gyerekotthonban, és 18 fiatal pedig felekezeti típusú gyerekotthonban. A fiatalokkal foglalkozó szakemberek végzettségük tekintetében nagyrészt szociális munkások, nevelőnők, pedagógusok és pszichológusok voltak. Az interjúk készítésekor többek között azokra a kérdésekre kerestem a választ, hogy: hány éves korukba kerültek gondozásba, miért, hány gyermekotthonban voltak már, a családdal (szülők, testvérek) milyen formában tartják a kapcsolatot, szabadidős, rekreációs tevékenységeik miben merülnek ki, milyen támaszuk, erőforrásuk van az intézetben belül és kívül, mennyire támaszkodhatnak a nevelők/pedagógusok segítségére, milyenek a jövővel kapcsolatos vágyaik, félelmeik, terveik a tanulás és magánélet területén, milyen jövőképeik vannak, hogyan látják magukat családban felnövő társaikhoz képest, hogyan látják magukat pár év múlva, illetve hogy mit változtatnának jelenlegi helyzetükön.

6. Az elő kutatás eredményei

6.1. Iskola, pályaválasztás

Az olyan családi háttér, amelyből szükségessé válik a gyermek kiemelése, negatív hatással van a tanuláshoz, iskolához való hozzáállására, ezáltal a tanulmányi eredményekre is. A társas közeg ugyancsak számos módon meghatározza a tanulási motivációt, elsősorban a kortársaknak és a pedagógusoknak van kiemelkedő szerepük e tekintetben (Józsa & Fejes, 2010).

A megkérdezett fiatalok nagy része (19 személy) már jelenlegi tanulmányai befejezéséhez közel áll, akár szakiskolát vagy középiskolát végez, mindannyian megfogalmazták, hogy erre nézve konkrét terveik is vannak, mint például leérettségizni, egyetemi oklevelet szerezni, kiemelkedni abban a szakmában, amit tanultak, és lehetőségeikhez képest sikereket érni el. A fiatalok saját képességeiket, készségeiket figyelembe véve fogalmazták meg mindezeket, a reális önértékelés szerintük fontos, mert elősorban saját magukra számíthatnak, azokkal az erőforrásokkal tudnak élni, melyek birtokában vannak. Ennek megfelelően a céljak a tanulmányok befejezésére, az érettségi megszerzésére, felsőoktatási intézményben történő továbbtanulásra, illetve egy másik szakma megszerzésére vonatkoztak.

6.2. Jövőkép

A jövőjével kapcsolatosan minden fiatalnak volt konkrét elképzelése, csak az odáig vezető utat, a részcélokat nehezebben tudták megfogalmazni. Több esetben is megfogalmazták azt, hogy a jövővel kapcsolatos terveikben

csak saját magukra támaszkodhatnak, annak ellenére, hogy vannak segítő jellegű kapcsolataik vagy akár személyes, baráti kapcsolataik is.

A felnőttélet feltételeit áttekintve, a lakhatás kulcskérdésként fogalmazódik meg. Ugyanakkor nemcsak a lakhatási körülményeik megteremtésében vélik hiányosnak készségeiket (pl. pénzgazdálkodás), de a rendelkezésre álló anyagi erőforrásaik is korlátozottak. Ezen felül jövőtervezésük fontos mérföldköveként jelenik meg a családalapítás, családtervezés kérdése. A korábbi feltételek függvényében (tanulás, sikeres munkavállalás, lakhatás megteremtése) tervezik a családalapítást. Többségük két gyermeket szeretne, bár a családalapítást még nagyon távoli életeseménynek tekintik. A szülők példája a családtervezéssel és a családi élet kialakításával kapcsolatban legtöbb esetben ellenpéldaként szolgál. Ez a múltból való leválási igény természetes reakció a nevelésbe vett gyermekek esetében (Kálmánchey, 2001). A jövővel kapcsolatos perspektívákat elsősorban a fiatalok elsődleges közege, tehát a lakásotthon, valamint a kortárs csoportok határozzák meg.

A családi élet kialakításával kapcsolatosan inkább benyomásokat, értékeket, illetve prioritásokat fogalmaztak meg. A családalapítás időpontját (házasságkötés, gyerekvállalás) egy viszonylag korai, a kikerülést követő pár éven (3–5 év között) belül tervezték. Ez összecseng Dániel (2024) kutatási eredményeivel, akinek a kutatása szintén azt a hipotézis igazolta, hogy a gyermekotthonban élő fiatalok szignifikánsan alacsonyabb életkort jelöltek meg a házasságkötésre, mint kortársaik. Míg a családban élő gyergyói középiskolások átlagosan 25,5 éves korukra tervezték a házasságkötést, addig az intézményben élők közel két évvel korábbra, átlagosan 23,66 éves korukra (Dániel, 2024). Mivel szétesett családdal szembesültek, ahol a szülők nem tudták vagy nem akarták őket felnevelni, számukra a biztonságos családi környezet biztosítása jelent meg elsődleges vágyként.

Emellett a célokban is erősen tükröződnek a preferált értékek, hiszen az értéksorrendben is a család került első helyre. Mindegyik megkérdezett fiatal a kiegyensúlyozott családi élet megteremtését fogalmazta meg elsődleges jövőbeni célként.

6.3. A kikerülés pillanata

A megkérdezett fiatalok fontosnak tartották a rendszerből való kilépés után a folyamatos támogatás meglétét, a tanácsadási és mentori szolgáltatásokat. Segítségre lenne szükségük főképp a lakhatásban, munkaerőpiacra való integrációjukban. A kikerülés után sokuknak alacsony iskolai végzettségük lesz, a sikertelen iskolai pályafutásuk következtében munkaerőpiaci pozíciójuk gyenge. A kikerülés előtt álló fiatalok önbecsülése, alacsony önbi-zalma szintén akadályt jelent számukra arra nézve, hogy érdekeiket érvényesíteni tudják. A másokhoz való viszonyításban mindnyájan megfogalmazták

azt, hogy hátrányból indulnak a családi háttérük miatt, nem kapták meg azt, amit egy hagyományos családban társaik megkapnak, de legfőképp a folyamatos támasz hiányát látták nehézségnek a jövőjük alakításának szempontjából. Hét személy kivételével mindenki itthon szeretne maradni, a 20-30-35 éves terveik között pedig a családalapítás és munkahelyszerzés, lakás vásárlása szerepelt.

6.4. Rekreáció, vallás, kortárskapcsolatok, barátok

A szabadidős funkciót az intézmények különböző rekreációs programokkal próbálják megvalósítani. A gyerekeknek és fiataloknak meg kell tanulniuk, hogy fontos az ember fizikai, lelki és szellemi erejének a megújítása a fáradtság, érzelmi megterhelések, a fizikai és szellemi erők kimerülése után. Különösen igaz ez a stressz és a megterhelő élethelyzetek elviselésekor (Domszky, 1999). A szabadidős tevékenységek terén a különböző sportolási lehetőségek voltak azok, amelyeket több fiatal megemlégett mint rekreációs tevékenység. A vallásra mint erőforrása kevés fiatal reflektált, habár a kutatásban érintett intézmények közül többen is voltak egyházi háttérűek. A vallásos nevelés ezekben hangsúlyosabb szerepet kap a fiatalok életében, viszont kevesen tudták a megkérdezettek közül ezt beépíteni a személyes erőforráskészletükbe.

A kortársak erősíthetik és ellensúlyozhatják is a negatív családi atmoszféra hatását (Seginer, 2009). Két fő funkciójuk a támogatás nyújtása és a szocializációs lehetőségek biztosítása. A vizsgálatban részt vett fiatalok megosztottak a barátok és kortárs kapcsolatok értékelését illetően. Legtöbben (20 személy) arról számoltak be, hogy vannak barátaik, akikre minden körülmény között számíthatnak, de voltak (6 személy), akik elmondták, hogy a baráti kapcsolataik érdekkapcsolatoknak nevezhetőek, ahonnan hiányzik a kölcsönös tisztelet, egymás iránti őszinte érdeklődés.

6.5. Az előkutatás következtetései

A gyermekvédelmi intézményeknek komoly szerepet kell beöltetniük a 18–21 éves fiatalok életében, szocializációjában: az önálló, felnőtt életre való felkészítést kell biztosítaniuk. A válaszokból kiderült, hogy a gyermekvédelmi rendszerben élő fiatalok kevés olyan készséget sajátítanak el az évek alatt, amelyek a továbbtanulásban megerősíthetnék őket. A rendszerben dolgozó szakemberek részéről sajnos nincs meg a differenciálás lehetőségének biztosítása, hiányzik az a bizonyos többlet-erőbefektetés, ami ezeket

a fiatalokat az iskolai pályán segítené akár a szakmaválasztásban, akár a pályaaorientációban.

A gondozásból kikerülőeknek szükségük van további támogatásra, elsősorban a tanulás és a munka területén. Ha meg akarnak küzdeni hátrányos háttérükkel, és a kötelezőnél magasabb iskolai végzettséget kívánnak szerezni, akkor mindenképpen szükségük van tanácsokra és különböző szolgáltatásokra az intézmény falain túl is.

A vágyak, jövőbeni tervek megfogalmazásakor a fiatalok olyan célokat fogalmaztak meg, melyek eléréséhez elsősorban saját magukra számíthatnak (ez azt is jelenti, hogy kevés kapcsolati tőkével rendelkeznek), ezek nagyrészt kompenzációs jellegűek. Szinte kivétel nélkül mindegyikük értékesnek tartotta a családot, jelen volt a korai családalapítás vágya mindegyik fiatal életében. Emellett fontos volt számukra a meglévő családi kapcsolatok ápolása, akár a kisebb testvérek folyamatos támogatása, egyfajta szülői szerep átvétele révén.

Az intézményből való kikerülés pillanatát mindegyik fiatal várta, azonban nehezen tudott megfogalmazni hosszú távon terveket, célokat. A munka terén például sokan tudták már azt, hogy milyen szakmát szeretnének elvégezni, milyen diplomát szeretnének szerezni, de nehezen látták magukat a konkrét jövőbeli munkahelyükön. A család az viszont a hosszú távú tervek-nél is megjelent.

A fiataloknak szükségük van a biztonságos környezet folyamatosságára, hogy befejezzék tanulmányaikat, vagy munkába álljanak, vagyis szükségük van az ellátórendszer állandó támogatására. A jövő tervezésében, a továbbtanulási attitűd kialakításában jól látható, hogy jelentős szerepe van annak a környezetnek, ahol a fiatal szocializálódik és felnő. Megállapítható, hogy az intézmények feladata összetett.

7. A következő kutatás várható hozadéka

Jelen kutatás is megerősített abban, hogy a speciális helyzetben lévő fiatalokkal kapcsolatos hipotéziseim megerősödjenek. Főként a tanulással, továbbtanulással kapcsolatban igazolódni látszott az, hogy kevés reális támogatást kapnak a velük foglalkozó szakemberektől, a rendszertől, nem igazán támogatják a továbbtanulással kapcsolatos kompetenciák fejlesztését. További kutatási irány kijelölése során főként arra a kérdésre szeretnék választ kapni, hogy a további életvezetési készségek közül melyek kerülnek fejlesztésre, támogatásra ezen fiatalok életében, még a rendszer falain belül.

A kutatás várható hozadéka véleményem szerint segítené egy kezdetleges mentorprogram kialakítását, mely hiánycikként definiálható a gyermekvédelmi rendszerből kikerült fiatalok körében. Továbbá segítené a prevenciós irányok meghatározását a rendszerben nevelkedő gyerekek

körében kihangsúlyozva azon területeket, ahol a hatékony beavatkozási tervek hosszú távon sikeresnek mondhatóak.

Irodalomjegyzék

- Bastianoni, P., Scappini, E. & Emiliani, F. (1993). Children in residential care: How to evaluate behavioral change. *European Journal of Psychology of Education*.
- Bourdieu, P. (1978). *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Gondolat Kiadó.
- Bronfenbrenner, U. (1992). Ecological systems theory. In R. Vasta (Ed.), *Annals of child development Six Theories of Child Development: Revised Formulations and Current Issues* (pp. 106-173). Jessica Kingsley.
- Brunstein, J. C. (1993). Personal goals and subjective well-being: A longitudinal study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(5), 1061–1070. DOI:10.1037/0022-3514.65.5.1061
- Bunea, O. (2023). Perceperea de către copiii din centrele de plasament a factorilor și a proceselor care susțin reziliența. *Revista de Asistență Socială*, 22(4), 111–127.
- Dan, A. (2016). *Eșec post-instituționalizare*. Hope and Home for Children.
- Dániel, B. (2024). *A gyergyói középiskolások társadalmi helyzete, életmódja és jövőtervei. A „Gyergyói Középiskolások 2018” kutatás részletes kutatási jelentése*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó.
- Domszky, A. (1999). *A gyermekotthonok működésének szabályairól és követelményeiről*. Országos Család- és Gyermekvédelmi Intézet.
- Gilligan, R. (1994). Enhancing the resilience of children and young people in public care by mentoring their talents and interests. *Child and Family Social Work*, 4, 187–196.
- Hüse, L., & Nyírcsák, J. (2005). Hátrányos helyzetű fiatalok életesélyei, jövőképe. *KAPOCS*, 4, 52–59.
- Jámbori, Sz. (2007). *Hogyan tervezik a serdülők a jövőjüket?* SZEK JGYTF.
- Józsa, K. & Fejes, J. B. (2010). A szociális környezet szerepe a tanulási motiváció alakulásában: a család, az iskola és a kultúra hatása. In A. Zsolnai & L. Kasik (Eds.), *A szociális kompetencia fejlesztésének elméleti és gyakorlati alapjai* (pp. 134–162). Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kálmánchey, M. (2001). Nevelőszülőknél élő gyermekeknél előforduló pszichés problémák. *Család, gyermek, ifjúság*, 10(2).
- Kálmánchey, M. (2008). „Nevelőszülő gyermekek” leggyakoribb iskolai nehézségeinek pszichológiai elemzése. *Család, gyermek, ifjúság*, 17(6).
- Kravalik, Zs. (2004). Együttműködés a gyermekvédelmi igazgatásban. *Család, gyermek, ifjúság*, 13(4).
- Mester, D. (2012). Impacts of family socialization on young adults’ future-oriented goals. *Erdélyi Pszichológiai Szemle*, 2, 165-190.
- Mészáros, A. (2004). *Az iskola szociálpszichológiai jelenségvilága*. ELTE Eötvös Kiadó.
- Murányi, I. (2000). Nevelőotthonokban élő fiatalok drogfogyasztása és értéktudata. In K. Barát, I. Murányi & M. Péntes (Eds.), *Drog – érték – család. Nevelőotthonban*

- élő fiatalok drogfogyasztása és értékrendje* (pp. 49–97). Észak-kelet-magyarország Szenvedélybetegségeket Megelőző Egyesület.
- N. Kollár, K. (2004). A társas kapcsolatok, személyközi vonzalom és a csoportfolyamatok. In K. N. Kollár & É. Szabó, (Eds.), *Pszichológia pedagógusoknak* (pp. 279–309). Osiris.
- Palareti, L., Berti, C. (2009). Different ecological perspectives for evaluating residential care outcomes: Which window for the black box. *Children and Youth Services Review*, 31(10), 1080–1085.
- Poole, M. E. & Cooney, G. H. (1987). Orientations to the future: A comparison of adolescents in Australia and Singapore. *Journal of Youth Adolescence*, 16, 129–151.
- Porumb, E.-M. (2010). *Traietorii de viață ale tinerilor care au crescut în centre de plasament*.
- Rácz, A. (2012). *Gyermekevédelemben nevelkedettek helyzete a kutatások tükrében*. In A. Rácz (Ed.), *Gyermekevédelemben nevelkedettek társadalmi integrációs esélyei*.
- Rákó, E. (2010). *Gyermekevédelmi intézményekben elhelyezett gyerekek életkörülményei*.
- Rubeus Egyesület. *Gyermeke- és ifjúságvédelmi tanulmányok*, pp. 3–34. Doktori disszertáció. Debreceni Egyetem, Humántudományok Doktori Iskola.
- Shell, J.. (2002). *Jugendstudie Konzeptionen und Koordination*. Hurrelmann K. – Albert M. Fischer Taschenbuch Verlag. Frankfurt am Main.
- Szikulai, I. (2004). Az utógondozói ellátásban részesülők főbb szociodemográfiai jellemzői, problémái. In A. Domszky (Ed.), *Gyermekevédelmi szakellátás – segédanyag szociális szakvizsgához*. NCSSZI.
- Toth, A., & Mita, A. (2020). *Studiu privind situația tinerilor care părăsesc sistemul de protecție specială din România*. Asociația Sociometrics – Grupul de Analiză Socială și Economică.
- Vajda, Zs. (2005). Intézmények szerepe a gyermeknevelésben. In Uő. & É. Kósa (Eds.), *Neveléslélektan* (pp. 281–362). Osiris.
- Zsámbéki E. (2004). A lakásotthonokban élő gyermekek helyzete. *Család-Gyermeke-Ifjúság*, 13(2), 5–19.

Lektorálta: dr. Dániel Botond, egyetemi adjunktus, BBTE Magyar Szociológia és Szociális Munka Intézet

Segítő szakemberek együttműködésének hatása a mentálhigiénés céllal végzett Foglalkoztatások vezetésére

KOLUMBÁN RITA

*Babes–Bolyai Tudományegyetem, Szociológiai Doktori Iskola, doktorandusz,
kolumbanrita01@gmail.com*

Absztrakt. A szociális ellátórendszer kiemelt fontosságú egy adott társadalom életében. A szociális ellátórendszer funkcionális célja a szociális segítségnyújtás, a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok védelme, a szociális kirekesztődés megakadályozása, a szociális védőháló kiépítése és működtetése. Rendszerszintű funkciója a társadalom integráltságának javítása, értékei a társadalmi szolidaritásból, mint alapvető értékből képeződnek le (Dániel, 2014). A jól szervezett, erős szociális háló nagyban hozzájárul a közösségek életképességéhez, önállóságához, ahogyan azt a rezilienciakutatók is bizonyítják (Hegney et al., 2008). Kutatásunk során megvizsgáljuk, hogy az erdélyi magyar szociális szolgáltatásokban dolgozó segítők hogyan vélekednek az együttműködésről, milyen típusú együttműködések tartanak fenn, és milyen együttműködési formákra lenne még igényük annak érdekében, hogy segítői céljaik magasabb minőségben valósulhassanak meg a foglalkoztatások vezetése kapcsán.

Jelen tanulmányunkban azt járjuk körül, hogy az erdélyi szociális szolgáltatásokban dolgozó segítő szakemberek munkavégzése során milyen együttműködési formákban dolgoznak, és ezek hogyan kapcsolódnak a Whittington (2003) féle intermodellhez, mely a segítők együttműködési formáinak lehetséges módjait írja le.

Kulcsszavak: mentálhigiéné, mentálhigiénés foglalkoztatás, szociális ellátórendszer, segítő szakemberek

1. Együttműködés fontossága a szociális munkában. Whittington intermodellje

A segítő szakma, de különösen a szociális munka szerepét és interdiszciplináris együttműködésének fontosságát Whittington (2003) fejti ki, ő ad a segítők együttműködési formáinak többsikú értelmezési keretet. Az erre

épülő modelljét intermodellnek nevezi, melynek neve is utal arra, hogy a segítő szakmát gyakorlók együttműködése elengedhetetlen és ugyanakkor járható út a segítség folyamatában. Vallja, hogy az együttműködés a szociális munka egyik kulcsa és legfőbb eszköze. Modelljét később többek között Budai (2015) veszi át és magyarázza Rojzmann (2009) együttműködések dinamikáját leíró tanulmányával egybekapcsolva. Ez utóbbi alapgondolata az, hogy az együttműködés olyan kreatív szellemi és cselekvői munka, mely személyek vagy szervezetek (ill. ennek kombinációi) között jön létre annak érdekében, hogy közös erővel, erőforrások és szakmai tudás megosztásán keresztül közös célért dolgozzanak. A szociális szolgáltatásokban történő együttműködés tolerancián, empátián és kongruencián alapszik, melynek elsődleges célja a bizalom kialakulása az együttműködő felek között (Rojzman, 2009). „Az együttműködés megtanulható, gyakorolható, alkalmazható. Nagy szükség van rá egy olyan korban, amikor nem lehet egyetlen kizárólagos megoldást találni a bonyolult problémákra, és ahol ezeknek a problémáknak a megoldásához több szempontból kell nézni és értelmezni a valóságot.” (Rojzman, 2009, p. 189)

A szociális szolgáltatások és szakemberek együttműködése kapcsán Budai (2015) fontosnak tartja meghatározni és elkülöníteni az együttműködés és partnerség fogamát. Partnerség alatt érti az intézmények, szervezetek, csoportok, emberek közötti kapcsolati keretet, viszonyt. Az együttműködés ezen viszonyok dinamikája, jellemzője kell hogy legyen. Az intermodell alapja és célja, hogy a segítők jobb szakmai minőséget érhessenek el munkájuk során úgy, hogy a kliensek mindvégig fókuszban maradjanak. Az eredményesség növelése érdekében négy együttműködési típusnak kell megvalósulnia. Ezek a személyek közötti együttműködés (a.), a szakmák közötti, azaz interprofesszionális együttműködés (b.), interdiszciplináris együttműködés (c.), szolgáltatások közötti együttműködés (d.). A következőkben megnézzük, hogy e négy együttműködési mód miként valósulhat meg a segítő szakma gyakorlatában. Kutatásunk során megvizsgáljuk, hogy a kérdezett segítők válaszaiban e négy együttműködés-típus milyen kontextusban és miként jelenik meg, illetve, hogy ezek megléte összefüggésben van-e a foglalkoztatások szervezésével és befolyásolja-e azok végzését.

A következőkben bemutatjuk a vizsgált mintát, az alkalmazott módszereket, valamint a kutatás lefolyását. Ez követően pedig az eredményeinket.

2. A kutatási folyamat és módszertan bemutatása

Jelen tanulmányban bemutatott interjúk kutatást egy kvantitatív felmérés előzte meg, ahol 284 erdélyi magyar szociális szolgáltatót kerestünk meg. A kutatás során 24 típusú szolgálatat ismertünk fel. A leggyakoribb szolgáltatástípus az idősek otthoni gondozása (a megtalált szolgáltatók

36,7 százaléka tartozik ebbe a típusba). Ezt követik a nappali foglalkoztató szolgáltatások gyerekek számára (20,8%), illetve fogyatékkal élők számára (7,5%). Kutatásunk során kitértünk a szolgáltatók településtípusokba való beágyazottságára, a segítő szakemberek jelenlétének gyakoriságára, valamint felmértük, hogy a különböző szolgáltatók milyen mentálhigiénés tevékenységeket végeznek. A válaszok alapján négy kategóriát állapítottunk meg annak függvényében, hogy a szolgáltatók vezetői miként jellemezték a mentálhigiénés foglalkoztatások jelentését. A szolgáltatók 32%-ban van olyan mentálhigiénés céllal végzett foglalkoztatás/tevékenység, amit erre kiképzett szakember végez (mentálhigiénés szakemberek, szociális munkások, pszichológusok). A szolgáltatók 12,5%-ban vannak törekvések, de nem szakemberek végzik ezt a tevékenységet, hanem pedagógus, pap, illetve más, nem segítő szakmában képzett személy. Ez arra enged következtetni, hogy nincs, illetve kevés a megfelelő képzettséggel rendelkező szakember ezeknél a szolgáltatóknál.

Azt is láttuk, hogy azoknál a szolgáltatóknál, ahol megjelennek a mentálhigiénés tevékenységek, melyek a legkedveltebb tevékenységtípusok. A válaszok alapján 16 foglalkoztatástípust ismertünk fel, ezek az: egyéni beszélgetések, témafeldolgozás (a szolgáltatók 75%-nál jelenik meg), a kézműves tevékenységek (37,1%), a csoportos beszélgetések, témafeldolgozás (35,8%), a rajzzal egybekötött tevékenységek (35,4%), tanulásban való segítségnyújtás (34,6%), ünnepkörökkel kapcsolatos foglalkoztatások (26,3%), testmozgással összekapcsolt foglalkoztatás (23,3%), zenés tevékenységek (16,7%), házimunkával kapcsolatos tevékenységek (14,2%), társasjáték (13,8%), néphagyományokkal egybekötött tevékenységek (11,3%), mesével kísért foglalkoztatás (10,4%), bibliaóra, szentmise, istentisztelet (5,8%), dráma- és szerepjáték (5,4%), táncsal egybekapcsolt tevékenységek (4,2%) és a relaxációs tevékenységek (2,5%) (Kolumbán, 2020).

Kutatásunk második szakaszában megkerestük azokat a szolgáltatókat, melyeknél a mentálhigiénés céllal végzett foglalkoztatások gyakoribbak, és ezeket segítő szakemberek végzik. A kiválasztás folyamatát az 1. számú ábrán láthatjuk.

Az első szakaszban kapott válaszok alapján 70 olyan szolgáltatót találtunk, ahol a mentálhigiénés tevékenységet képzett szakember végzi. Ezek a szolgáltatók képezik a teljes mintát, amiből az interjúalanyok kiválasztásra kerültek.

Interjúalanyok kiválasztásának folyamata

1. ábra. Kutatás folyamata az interjúalanyok kiválasztásáig

Forrás: saját szerkesztés

Összesen 17 félig strukturált interjút készítettünk 20 szolgáltatónál. Ez a szám azért eltérő, mert a megkeresett segítők közül hárman egyszerre két szolgáltatónál is dolgoztak. Az interjúk rögzítése 2022 decembere és 2023 májusa között történt. Célunk a foglalkoztatás végzésének mélyebb feltárása, valamint a segítő szakemberek attitűdje és együttműködési szokásaik vizsgálata volt. Az interjú alanyok kiválasztása során szakértői kiválasztási módszert alkalmaztunk. A kiválasztásnál figyelembe vettük a mentálhigiénés foglalkoztatás jelenlétének intenzitását, valamint a szolgáltatás típusát. Így jelen mintába azok a szervezetek kerülnek bele, ahol van mentálhigiénés foglalkoztatás, és azt erre képzett szakember végzi, vagy van mentálhigiénés foglalkoztatás, és azt más segítő foglalkozású végzi, valamint bekerülnek azok is, ahol van mentálhigiénés tevékenység, de nem feltétlenül segítő foglalkozású végzi, azonban intenzitása miatt nem elhanyagolható. A 1. számú táblázatban látjuk azokat a szolgáltatásokat, ahol a félig strukturált interjúk elkészítése zajlott.

1. táblázat: Interjúkészítésre kiválasztott szociális szolgáltatások

	Szolgáltatás típusa	Elkészítendő interjúk száma
1	Bentlakásos öregotthon	2
2	Nappali foglalkoztató idősek számára	1
3	Nappali foglalkoztató fogyatékkal élők számára	3
4	Szenvedélybetegeket és családjaikat segítő szolg.	1
5	Nappali foglalkoztató (after school) hátrányos helyzetű gyerekek részére	3
6	Integrációs programok romák számára	3
7	Családtípusú gyerekotthon	2
8	Korai fejlesztő	2

Forrás: saját szerkesztés

Az interjúalanyok szakmai tapasztalata 1 és 30 év között van, átlagosan 11,4 éve dolgoznak segítő szakmában. A 2. számú táblázatban láthatjuk az interjúalanyaink szakmai végzettségét ill. tapasztalatát összefoglalva.

2. táblázat: Interjúalanyok munkaköre, szakmai végzettsége és tapasztalata

Azonosító	Szolgáltatás típusa	Segítő szakmai végzettsége	Szakmai tapasztalat (év)
V. 1.	Hátrányos helyzetű gyerekeket és családjaikat segítő szolgáltatás	Szociális munkás	5
V. 2.	Fogyatékkal élő fiatalok nappali foglalkoztatója	Pszichológus	1
V. 3.	Hátrányos helyzetű gyerekek délutáni foglalkoztatója	Nevelő, pedagógus	11
V. 4.	Romák felzárkóztatását célzó program	Szociális munkás	1
V. 5.	Korai nevelő, fejlesztő központ	Gyógynevelő, mentálhigiénés szakember	22
V. 6.	Szenvedélybetegeket segítő szolgáltatás	Szociális munkás, mentálhigiénés szakember, addiktológiai tanácsadó	8
V. 7.	Bentlakásos öregotthon	Szociális munkás, mentálhigiénés szakember	27
V. 8.	Fogyatékkal élő gyerekek oktatása	Szociális munkás, tanácsadó	4
V. 9.	Bentlakásos gyerekotthon	Nevelő, pedagógus	12
V. 10.	Bentlakásos öregotthon	Szociális munkás, mentálhigiénés	1
V. 11.	Hajléktalanszálló és bántalmazott nők átmeneti otthona	Szociális munkás	5
V. 12.	Hátrányos helyzetű gyerekeket és családjaikat segítő szolgáltatás	Szociális munkás	2
V. 13.	Idős személyek délutáni foglalkoztatója	Szociálpedagógus, mentálhigiénés szakember	13
V. 14.	Egyéni és csoportos tanácsadás	Szociális munkás, mentálhigiénés szakember, addiktológiai tanácsadó	25

Azonosító	Szolgáltatás típusa	Segítő szakmai végzettsége	Szakmai tapasztalat (év)
V. 15.	Fogyatékkal élő fiatalok nappali foglalkoztatója	Szociális munkás, mentálhigiénés szakember	10
V. 16.	Szenvedélybetegeknek bentlakást bizt. szolgáltatás	Szociális munkás, mentálhigiénés szakember, addiktológiai tanácsadó	30
V. 17.	Fogyatékkal élő felnőttek nappali foglalkoztatója	Pszichológus	18

Forrás: saját szerkesztés

Szakmai hátterüket tekintve kilencen szociális munkás alapvégzettséggel rendelkeznek, közülük öten mentálhigiénés képesítéssel is, ketten dolgoznak pszichológusként, ketten nevelő pedagógusként, egy-egy személy pedig gyógypedagógusi, illetve szociálpedagógusi végzettséggel rendelkezik. Az interjúk feldolgozása során az interjúalanyokra az 2. számú táblázatban megadott kód alapján hivatkozunk, valamint a szakmai tapasztalatot jelöljük meg.

Kutatásunk a foglalkoztatások számos aspektusát vizsgálja a tervezéstől a foglalkoztatások lezárásáig, kiter a segítőkhöz nehézségeire, erőforrásaira, együttműködéseikre. Jelen tanulmányban a segítőkhöz együttműködéseiket mutatjuk be, és megvizsgáljuk, hogy a különböző együttműködési formák milyen kapcsolatban lehetnek a mentálhigiénés foglalkoztatások végzésével.

3. Együttműködések megvalósulása a segítő szakemberek körében

A segítőkhöz válaszait vizsgálva számos olyan példát, részletet találtunk, amely az együttműködések különböző formáira utal. Ahogyan már a bevezetőben utaltunk rá, az eredményeket az intermodell struktúrájában kívánjuk értelmezni. Így a modellben lévő négy együttműködéstípus jellemzőit vizsgáljuk meg a segítőkhöz válaszaiban. A négy vizsgált együttműködéstípus: a személyek közötti együttműködés (1.), a szakmák közötti, azaz interprofesszionális együttműködés (2.), interdiszciplináris együttműködés (jelen esetben az 1. pont részeként tárgyaljuk), szolgáltatások közötti együttműködés (3.)

3.1. Segítő szakemberek személyközi együttműködései

Az intermodell vizsgálatakor láthattuk, hogy a személyek közötti együttműködés négyféleképpen valósulhat meg. Az adott szolgáltatást igénybe vevők és a szociális munkások közötti együttműködés (a.), a segítő szakemberek egymással való együttműködése (b.), a szolgáltatások menedzsmenete,

vezetői és a szociális munkások közötti (c.), valamint a szociális munkások és civil résztvevők (pl. önkéntesek) közötti együttműködés (d.). A négy típus mindegyikében alappillérként kell jelen lennie a bizalomnak ahhoz, hogy a kapcsolatra az együttműködő interakció legyen jellemző (Kabdebon, 2019).

3.1.1. Segítők és klienseik együttműködése

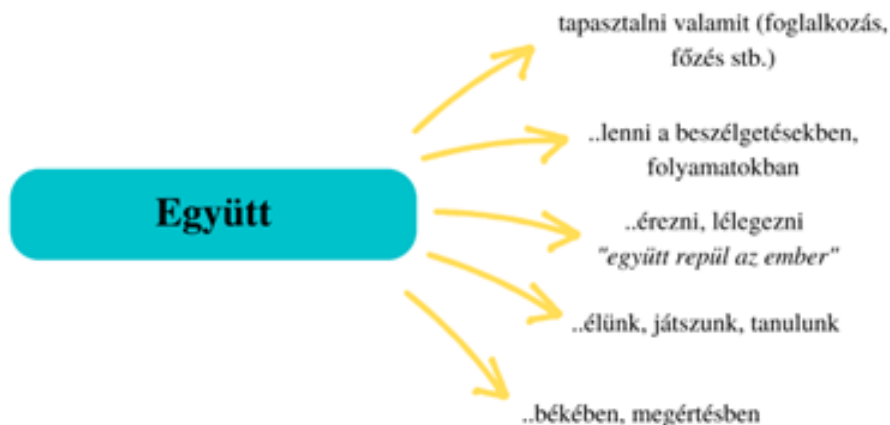
A segítő szakemberek és klienseik közötti együttműködés (a.) az általunk készített interjúk alapeleme, ugyanis bármilyen foglalkoztatásról, tevékenységről meséltek a segítők, azokat mindig a klienseikkel kapcsolatban mesélték el, kiemelve a bizalom fontosságát. Ezért az interjúkban hangsúlyos a segítő-kliens kapcsolat megjelenése. A kérdezett segítők mindegyike beszélt a klienseivel való kapcsolatáról, és a válaszokban összecseng az az álláspont, hogy számukra fontos és elengedhetetlen a klienseikkel való bizalmas és megfelelő kapcsolat építése mind az egyéni, mind a csoportos beszélgetések, tevékenységek kapcsán. A későbbiekben kitérünk arra is, hogy a segítő-kliens kapcsolatot hogyan befolyásolják az együttműködések egyéb formái. A szövegelemzés során különválasztottuk azokat az interjúrészeket, ahol a segítők a klienseikkel való kapcsolatról beszélnek. A kifejezések, szavak alkalmazásának gyakoriságát a 2. számú ábrán, szófelhőn foglaljuk össze. Láthatjuk, hogy az igék nagy része többes számban és többször is előfordul (dolgozunk, beszélünk, készítünk, elmegyünk,), ebből arra következtetünk, hogy a segítőknél fontos az, hogy a klienseikkel együtt gondolkodjanak, végezzenek dolgokat a segítői cél elérése érdekében.

2. ábra: Segítő szakemberek klienseikkel való kapcsolatának jellemzői

Forrás: saját szerkesztés

Láthatjuk, hogy az egyik leggyakrabban említett kifejezés az „együtt”, ezt említik a legtöbbször a segítők a kapcsolataikról beszélve. Megvizsgáltuk mélyebben, hogy milyen szókapcsolatok jelennek meg az „együtt” kifejezés kapcsán a kliensekkel való viszony kontextusában.

3. ábra: A segítők klienseikkel való kapcsolata

Forrás: saját szerkesztés

A leggyakrabban megjelenő szókapcsolatok általában a foglalkozásokra utalnak. Például együtt énekelni, együtt filmet nézni, együtt főzni stb. Nagyon gyakran használt szókapcsolat, hogy együtt lenni beszélgetésekben, együtt érezni, lélegezni, haladni az úton. Ezt szemléltetik az alábbi interjúrészletek is:

„...hogy valamilyen szinten együtt lélegzel...” (V. 9. 12 év sz. t.)

„Szeretnek eljönni otthonról, és együtt lenni.” (V. 4. 4 év sz. t.)

„És akkor ugye, amikor együtt, tehát amikor például, mint a galambok, hogy együtt repül az ember, de hogy már egy az irány, egy a cél, de hogy attól senki nem rossz, hogy ha esetleg ő másképp érzi magát.” (V. 6. 15 év sz. t.)

„Amikor sikerül, akkor ez a szép benne. Nem mindig sikerül, de amikor sikerül, akkor érződik így a levegőben, hogy itt együtt vagyunk, hogy találkoztunk, ez az én célom, a valódi találkozás.” (V.13. 13 év sz. t.)

A dinamikus interperszonális modell (Kabdebon, 2019) értelmében a segítők és klienseik kapcsolatára az együttműködő interakció jellemző, melynek alapja a bizalom. Hasonlóan az intermodell is a bizalmat mint alapelemet említi a segítői kapcsolatok minden típusában. A segítők válaszaiban is a bizalom visszatérő elemként jelenik meg. Ezért megvizsgáltuk, hogy a „bizalom” kifejezést milyen kontextusban alkalmazzák a kérdezett segítők. A bizalommal együtt említett kifejezések a bizalom építése, megtartása, kialakítása, bizalmi légkör, bizalmi kapcsolat, önbizalom, szakmai önbizalom.

A segítők és klienseik közötti együttműködés kiemelkedő fontosságát jól érzékelhetjük az interjúk szövegeinek elemzése során. Ezt azzal magyarázhatjuk, hogy a hétköznapi munkavégzésben ez a kapcsolati forma kap legnagyobb teret a segítők munkavégzése során.

3.1.2. Segítők közötti együttműködés formái.

Interdiszciplináris együttműködés

A Whittington-féle (2003) intermodell külön tárgyalja a segítők közötti és az interdiszciplináris együttműködéseket, azonban a pontosabb megértés érdekében jelen esetben együtt tárgyaljuk ezeket. A segítők egymással való együttműködése azokban a szolgáltatásokban jellemző, ahol több segítő dolgozik együtt. A szolgáltatások közel háromnegyede olyan, ahol az általunk kérdezett segítő szakember mellett más segítők is időnként vagy állandó jelleggel jelen vannak. Ezek leginkább a bentlakást biztosító otthonok, valamint a fogyatékkal élő személyeket foglalkoztató nappali központok. Ezekben a szolgáltatásokban megvalósul a segítők közötti együttműködés valamilyen formája. A válaszokat elemezve azt láttuk, hogy az együttműködés milyenségét a kollegák közötti viszony minősége, valamint a szervezeti kultúra határozza meg. Így Whittington (2003) nyomán három típusú együttműködést különböztethetünk meg. Az első a bizalmi kapcsolatokra épülő szakmai team (1.), a második a formálisan megjelenő szakmai team (2.), melyre az esetmegbeszélés jellemző, de a segítők nem számolnak be valóban építő jellegű találkozóról. A harmadik, amikor nincs szervezett team, azonban spontán megtörténik az információátadás és az esetmegbeszélés (3.).

Az első, amikor szakmai teamként (1.) tartanak esetmegbeszélő ülést (interdiszciplináris együttműködés, integratív team). Ahol működik az interdiszciplináris team, ott a részt vevő személyek külön szakterületről érkeznek, tagja a pszichológus, szociális munkás, gyógytornász, ápolásban részt vevő kollegák. A kollegák között bizalmi, egymást támogató kapcsolat van jelen. Az ilyen típusú esetmegbeszélő csoport leginkább a bentlakást biztosító intézmények sajátja, ezen belül az öregotthonokban dolgozó segítők számoltak be ilyen együttműködési formákról. A kérdezett segítők kevesebb mint negyede tartozik integratív teamhez, belső szakmai esetmegbeszélő csoporthoz. Az integratív teamekkel kapcsolatban a segítők a kölcsönös bizalomról és a mellérendelő viszonyról számolnak be, mely alapján elmondható, hogy a dinamikus interperszonális modell értelmezésében is együttműködő interakció valósul meg (Kabdebon, 2019).

A második típusba tartozó, segítők közötti együttműködések azok, melyek inkább csak formálisan valósulnak meg (2.), ezt a típusú együttműködést nevezi Whittington (2003) antiteamnek. Azokban a szolgáltatásokban,

ahol antiteamszerű együttműködések valósulnak meg, ott a szervezeti kultúra része az esetmegbeszélés és a szakmai találkozók szervezése (sok esetben kötelező jelleggel bír), azonban a segítők ezekre az alkalmakra nehézségként tekintenek, és nem érzik valódi támogatóhálónak azt. A válaszok értelmezésében azt látjuk, hogy az így működő szakmai találkozókban hiányzik a segítők közötti bizalom. Ezért az együttműködő interakció elmarad, és helyét a versengő interakció veszi át (Kabdebon, 2019). A segítők kevesebb mint negyede része ilyen típusú segítői hálónak. Az alábbi interjúrészletekben is láthatjuk, hogy a segítők ezekben a teamekben nem tudnak őszinték lenni, a találkozók csupán formálisak, nem bizalomra épülő, valódi szakmai esetmegbeszélések. Mindkét esetre jellemző, hogy az esetmegbeszélő csoport a szolgáltató vezetősége nyomására jött létre, melyet a segítők plusz feladatként éltek meg.

„Valamikor, nem tudom, néhány évvel ezelőtt voltak ilyen intervíziós programjaink. Csakhogy ami kötelező, tudod, akkor arra már kicsit másképp mentek el a kollégák. Nem tudok olyan őszintén, meg olyan mélyen működni a kollégák között, mint például itt, a mentálon (képzés, amelyre jár a segítő – saját megj.), ahogy működtek a dolgok. Tehát nem mindig hatékony az, hogy csak kollégákkal történik ez az intervízió. Sokkal jobb lenne más szakemberekkel is.” (V 15. 10 év sz. t.).

„Formálisan van esetmegbeszélés, informálisan kevésbé. Tehát most nálunk a szervezet elindított egy olyant tavaly-tavalyelőtt, hogy szakmánként minden hónapban egyszer összejönnek a szociális munkások, és találkoznak. Nem működik annyira jól a szociális munkások szakmai csoportja, így nevezzük, az dögledezik. (...) Azt mondják, hogy muszáj itt üljünk, akár háttal is ülhetünk egymásnak. Pedig mi kitalálhatnánk, hogyan töltsük el hasznosan az időt.” (V. 13. 13 év sz. t.).

A harmadik az a típusú együttműködés, amikor kollegák egymással spontán beszélnek meg az eseteket (2.). Ezek nem előre megbeszéltek alkalmak, sokkal inkább spontán alakulnak, és nincs meghatározott céljuk. A segítők megfogalmazásai alapján ezeknek a találkozóknak leginkább a ventillálás a célja, a gőz leeresztése, valamint az akut helyzetekben történő tehermentesítés. A válaszok alapján ezen megbeszélések a mellérendelt viszonyok megvalósulása felé mozdulnak el, és jellemzőjük a bizalmi kapcsolat. Így, bár a megbeszélések spontán valósulnak meg, együttműködő interakció jellemzi (Kabdebon, 2019).

A segítők szolgáltatásokon kívüli együttműködései kapcsán pozitív példaként fontosnak tartjuk kiemelni az egyik interjúalanyunk által említett kezdeményezést. Az adott városon belül a segítő szakemberek elkezdtek megszervezni a havi szintű segítőik találkozóját, és létrehoztak egy online csoportot is. Ezzel párhuzamosan egy helyi segítőket gyűjtő weboldalt is készítenek, ahol megtalálhatják a kliensek a számukra megfelelő szakembert, valamint a segítők is egyszerűbben tudják továbbküldeni az egyént, amikor azt indokoltnak látják. A csoport célja az, hogy eseteket megosztva lehessen

több szempontot felsorakoztatni egy-egy segítői cél elérése érdekében. A csoport nyitott, bármilyen segítői végzettséggel rendelkező szakember csatlakozhat ezekre a megbeszélő alkalmakra. A csoport tagjai leginkább pszichológusok, iskolai tanácsadók, pasztorális tanácsadók, szociális munkások, mentálhigiénés szakemberek. Ezek a szakemberek a helyi szociális szolgáltatásokban vagy tanácsadói magánkabinetben dolgoznak. A havi szinten megszervezett találkozók intervenciós esetmegbeszélések. Ez egyszerű példája az alulról való építkezésnek és annak, hogy a segítők igényikre választ keresnek és megszervezik saját csoportjaikat.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a segítő szakemberek szakmaközi együttműködése az esetek többségében a szolgáltató keretében valósul meg, azonban fontos kiemelni, hogy a kérdezett segítők mindegyike említi, hogy igénye lenne olyan szakmai közegre, együttműködésre, amelyek a szolgáltatón kívül valósulnak meg, más szakemberekkel együtt.

3.1.3. A szolgáltatók menedzsmentje és a segítők közötti együttműködés

A segítők válaszaiból kirajzolódik, hogy a segítők és menedzsment közötti együttműködések több formában valósulnak meg. Ezeket az kapcsolatokat a dinamikus interszónális modell (Kabdebón, 2019) interakciótipusai mentén tudjuk leginkább bemutatni. A segítők válasza alapján a modellben leírt interakciók három típusa (együttműködő, szabályozott és agresszív) jelenik meg a segítők és a szolgáltató szervezet vezetői közötti viszonyban. Az általunk kérdezett segítők több mint fele együttműködő viszonyról számol be. Ezt szemlélteti az alábbi interjúrészlet, ahol látjuk, hogy a segítő partneri, együttműködő viszonyt ápol a szolgáltató szervezet vezetőivel, és ez befolyásolja a munkájáról való gondolkodását, hasznosnak és fontosnak érzi magát a munkahelyén.

„És nagyon sok mindent megbeszélünk. Vagy nagyon ritkán van az, amikor persze a vezetőség hozza a végső döntést, de hogy nagymértékben beleavatnak. A vezetőség egy része is szociális munkás, szóval ez sokat dob az egészen. De hogy megvan az a partneri viszony, hogy szembe lehet menni azzal a gondolattal, amit a vezetőség mond. Nyugodtan el tudom mondani azt, hogy nem értek [egyét] ezzel vagy azzal. És akkor figyelembe veszik, amit mondok, mert van valami alapja, hogy nem értek egyet. Vagy a vezetőség is elmondja, hogy ő hogy gondolja. Azt érzem, hogy fontos az, amit mondok, és elismerik azt, hogy szakember lehetek. És nagyon jól élem meg azt, hogy ennyire fiatalon adnak a véleményemre, és így valóban a csapat tagjának érzem magam.” (V.10. 1 év sz. t.)

A segítők válaszait vizsgálva azt látjuk, hogy összefüggés van a segítők és a szolgáltatók vezetői, valamint a segítők és segítők közötti kapcsolatok

között. Azok a segítők, akik arról számoltak be, hogy a szolgáltató szervezetek vezetői és közöttük partneri kapcsolat áll fenn, említik azt is, hogy a szolgáltatásokon belüli szakmai csapatok jól működnek. Azok a segítők pedig, akik nem elégedettek a menedzsmenttel való viszonyukkal, arról számolnak be, hogy a szolgáltatónál működő szakmai csapatok számukra nem megfelelőek, úgy érzik, nem építő jellegűek. Ez arra enged következtetni, hogy a segítő szolgáltató szervezetben belüli támogatóhálózat, legyen az a megfelelő kollegiális viszony, valamint a szolgáltató vezetőivel ápoltság, a szervezet munkavégzéssel kapcsolatos kultúrája befolyásolja.

A szabályozott, valamint agresszív interakcióra utaló megjegyzések a kérdezett segítők több mint negyedénél megjelennek. A szabályozott interakciók alapja a bizalom és az alá-fölé rendelt viszony. Azok a segítők, akik erről számolnak be, bíznak a vezetőségben, és ez kölcsönös, azonban nem jelezhetnek vissza a döntéseket illetően, nincs befolyásuk ezekre. Ahol az agresszív interakció jellemzői jelennek meg, ott gyakoriak a verbális agresszív megnyilvánulások a vezetőség részéről, erre példa az alábbi interjúrészlet.

„Mondjuk azt, hogyha velünk kiabálnak a feletteseink, akkor utána hogy várják el, hogy mi kimenjünk a terepre, és nem tudom, teljes feltétel nélküli elfogadást tanúsítsunk feléjük (a kliensek felé – szerk. megj.), és ne legyünk türelmetlenek, és mit tudom én, az, hogyha nincs meg ez a biztonságos, támogató hangulat, kicsit ilyen önellentmondásnak tartom, hogy erre nagyon kellene figyelni. (...) És ez az általános viszonyulás itt, én ezt érzékelem.” (V.4. 4. év sz. t.)

Az interjúk elemzése során azt figyeltük meg, hogy a szabályozott és agresszív interakció típusok azon segítők válaszaiban jelennek meg, akik kevesebb szakmai tapasztalattal rendelkeznek, és munkájuk során egyedül dolgoznak.

3.1.4. Segítő szakemberek és önkéntesek együttműködése

A segítők és más civil résztvevők, például önkéntesek közötti kapcsolat az interjúkban több alkalommal megjelenik. A segítői munkát és a célok megvalósulását sokszor segítik önkéntesek. Sok esetben leginkább a foglalkoztatás megszervezésében, kivitelezésében van nagy szerepük. A foglalkoztatások szervezésénél a segítő szakemberek asszisztenseiként funkcionálnak. Segítenek előkészíteni a teret és az eszközöket a foglalkoztatásra, valamint aktív figyelemmel kísérik a folyamatot, és végig kapcsolatban vannak a segítő szakemberrel és a kliensekkel egyaránt.

„Vannak olyan feladatok, amihez több ember kell. Például ahhoz, hogy a szabályokat betartassuk, ahhoz több ember kell, és az önkéntesek igazából, tehát hogy amikor így nem kell nagy tudás hozzá, csak az, hogy tudjuk, hogy mondjuk ez a szabály, és akkor odafigyelni minden egyes gyerekre, vagy hogyha az egyik gyereknek nagyobb

gondja van, akkor vele külön tudjon valaki foglalkozni. Tehát van, akinek egy emberre szüksége van, és akkor ahhoz nem kell nagy szaktudás, csak egy kicsi, nem tudom, elfogadás, kicsi pluszenergia, hogy akinek le van terhelve a feje, azzal, hogy vezesse a foglalkozást, ne az kelljen külön pluszenergiát szánjon erre is” (V. 4. 4 év sz. t.)

A kérdezett segítők közel fele kiemeli az önkéntesek fontosságát és szerepét, leginkább a foglalkoztatások végzésének kontextusában.

Összességében elmondhatjuk, hogy a segítők mindegyike kiemelt szerepet tulajdonít a klienseivel való kapcsolatnak és annak, hogy ezek a kapcsolatok bizalmas légkörben valósuljanak meg. Azt is láthattuk, hogy szolgáltatáson belüli szakmai kapcsolatok jelenlétéről a segítők fele beszámolt, azonban kevesebb az, ahol ez a kapcsolat integratív teamként jelenik meg. A szociális szolgáltatók menedzsmintje és a segítő szakemberek közötti kapcsolat több módon valósul meg. Jelen vannak a partneri, építő, támogató kapcsolatok, de megjelennek a szabályozott ill. agresszív interakciók is. A segítők válaszaiból arra következtethetünk, hogy a támogató közeg mint cél a szolgáltatók munkakultúrájának része. Azonban fő cél ezek megvalósulásának ténye, a találkozó milyenségére, hangulatára nem minden esetben együttműködő interakció jellemző. Ahol erre nem szentelnek külön figyelmet, ott a segítők közötti, valamint a vezetőség és segítők közötti együttműködés nem támogató. Ezekben a szolgáltatásokban jelennek meg agresszív, szabályozott kapcsolatok. Ott tudnak támogató szakmai kapcsolatok megvalósulni, ahol a segítők arról számolnak be, hogy ezen kapcsolatok kialakítására maga a vezetőség is igényt tart, és amelyek megvalósulását minden szinten kiemelt támogatással kezelik.

3.2. Interprofesszionális együttműködés

Az interprofesszionális együttműködés különböző szakmák képviselői között jön létre a segítői cél elérése érdekében, például szociális munkás és pedagógus között, szociális munkás és hivatalnok között. Ez az együttműködés lehet egyszeri alkalommal létrejött egyeztetés, rövid, illetve hosszú távú kapcsolat is. Alapeleme, hogy a felek osszák meg egymással tudásukat, információikat, és közös felelősséget vállalva haladjanak a cél elérése felé.

Az interprofesszionális együttműködési típus jellemzői leginkább a gyerekekkel foglalkozó segítő szakemberek válaszaiban jelentek meg. Ezek a segítők folyamatosan kapcsolatot kell fenntartsanak a gyerekek tanáraival annak érdekében, hogy a segítői célok jobban érvényesüljenek, ugyanakkor más segítőkkel is kapcsolatban vannak (pl. logopédus, iskolapszichológus). Ezek a szakemberek megosztják az információt egymással és segítik észrevételeikkel a másik munkáját. Fellelhető még ez az együttműködés-típus a hajléktalan személyeket és bántalmazott nőket fogadó központban, ahol a

szociális munkás folyamatos kapcsolatban van a helyi rendőrséggel, valamint a városházával, időnként a kórházi szociális munkással is. Az együttműködés legfőbb tulajdonsága, hogy a bántalmazás bejelentése legtöbb esetben a rendőrségen történik, ezt követően a rendőrök avatkoznak be és tájékoztatják a szolgáltatásban dolgozó szociális munkást az eset általuk ismert részleteiről. A szociális munkás további munkájában ezek az információk fontosak és hasznosak.

„Hát legtöbbször ők értesítenek, mármint a rendőrség, hogy baj van valakinél. S persze átadják az információt is, írásban is, ha kérjük. Főleg, ha törvényszéki esetről van szó, leginkább családon belüli erőszak esetén. Mi befogadjuk a családot. Van, amit ők intéznek tovább, ha válás vagy gyerekelhelyezés van. Ha kell valami hivatalos papír, segítünk egymásnak.” (V. 11. 5 év. sz.t)

A kérdezett segítők kevesebb mint negyede számolt be interprofesszionális együttműködésekéről. A válaszokban megjelenő interprofesszionális együttműködések a bizalomra épülnek, azonban nem a mellérendelt viszony igaz rájuk, sokkal inkább az alá-fölé rendelt viszony. Ezért ezekre a kapcsolatokra a szabályozott interakció jellemző (Kabdebon, 2019).

3.3. Szolgáltatások közötti együttműködés

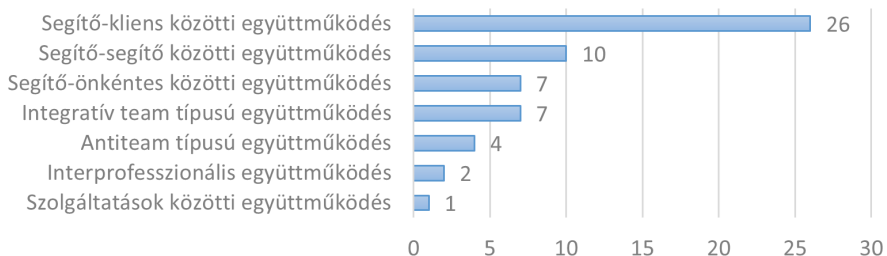
Az intermodell negyedik együttműködési típusa a szervezetek, szolgáltatások közötti együttműködés. Ez kétféle módon valósulhat meg. Első az, amikor két szociális szolgáltató között (1.), a második az, amikor szociális szolgáltatók és civil szervezetek között valósul meg (2.). Ezen együttműködések célja az eredmények növelése úgy, hogy az együttműködő felek közös szolgáltatási célokat, stratégiát dolgoznak ki. A kidolgozott szolgáltatási célok feltételezik mindkét szolgáltatás (és civil szervezet) elkötelezettségét, szakmai tudásának átadását, a szerepek és felelőségek tisztázását.

Az általunk készített interjúk elemzése során ez az együttműködés-típus a legkevésbé felismerhető a segítők válaszaiban. Ahol a szolgáltatások között kapcsolat és információmegosztás van jelen, a szolgáltatásokban dolgozó szakemberek között átfedés van. Tehát ugyanazok a segítők dolgoznak egy adott település délutáni gyerekprogramjában, mint akik a szülők munkavállalását segítő programot is vezetik. Ez az intézményen belül két külön szolgáltatásként van jelen, teljesen különálló feladatkörrel, a szakemberek azonban ugyanazok. Így a szolgáltatások könnyen segítik egymást, viszont mégsem nevezhető az intermodellben leírt szolgáltatások közötti együttműködésnek. Az erdélyi magyar nonprofit háttérű szociális szervezeteket vizsgáló, korábbi nagymintás kutatás (Dániel, 2018) eredményeiből tudjuk, hogy a szociális szervezetek mintegy háromnegyedének volt más civil szervezettel kapcsolata, ezek a kapcsolatok pedig leginkább hasonló tevékenységű

szociális szervezetekkel létező kapcsolatokat jelentenek. Más típusú szociális szervezettel a válaszadó szervezetek valamivel több mint felének volt csak kapcsolata. A szociális tevékenységű szervezetek leginkább a szakmai tapasztalatcserében és programszervezésben működnek együtt. Szintén gyakori az együttműködés az esetirányításban, a kliensek problémáinak megoldásában és szociális problémák kapcsán közös álláspont kialakításában. Ezzel szemben a szervezetek viszonylag ritkán vesznek részt közösen szakmai hálózatok működtetésében, a szervezetek alig több mint felére jellemző ez. Továbbá a szervezetek alig harmada tagja valamilyen együttműködési hálózatnak, ernyőszervezetnek, szövetségnek. (Dániel, 2018, p. 185–188). Ez az általunk kérdezett segítők válaszaiban is tükröződik. A segítők több mint háromnegyede kifejezte igényét a szakmai együttműködés ezen formáira. Kutatásunkból azonban nem derül ki az, hogy milyen okok állnak a szolgáltatók közötti együttműködések hiánya mögött.

3.4. Összegzés

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a Whittington-féle (2003) együttműködés-típusok mindegyike felismerhető az általunk kérdezett segítők válaszaiban. Ezek a dinamikus interperszonális modell eseménysíkján az együttműködő interakció felé mozdulnak el. Ez azt jelenti, hogy kisebb arányban van jelen a szabályozott, versengő, valamint agresszív interakció. A válaszok alapján a személyek közötti együttműködések a jellemzőbbek, ezek közül is a segítők és klienseik közötti együttműködések emelhetőek ki, valamint a segítők egymással való együttműködései. Kevesebb alkalommal valósul meg az interdiszciplináris, interprofesszionális együttműködés, valamint a szolgáltatások közötti együttműködés. A 4. számú ábrán láthatjuk összefoglalva, hogy az általunk kérdezett segítők körében mely együttműködés-típusok figyelhetők meg legintenzívebben.

4. ábra: Együttműködés típusok megjelenése a kérdezett segítők körében (emlékek száma)

Forrás: saját szerkesztés

Az ábrán lévő értékek jelzik, hogy az kérdezett segítők hány alkalommal említettek egy-egy együttműködési formát válaszaikban. Legjellemzőbb a

segítő-kliens közötti együttműködések megvalósulása (e. sz. 26), kevesebb alkalommal (e. sz. 7) jelenik meg az integratív team. A válaszokban nem jelennek meg a szolgáltatások közötti együttműködések.

Kutatásunk során arra is kerestük a választ, hogy mi befolyásolhatja a segítők közötti együttműködések jelenlétét. Melyek azok a szolgáltatók, ahol jellemzőbb az, hogy segítők együtt dolgoznak és jó kapcsolatot ápolnak kollegáikkal, illetve a vezetőkkel. Azt találtuk, hogy jellemzően az öregotthonokban dolgozó segítők dolgoznak szakmai teamekben. Azok a segítők, akik nem számoltak be interdiszciplináris team jelenlétéről, leginkább olyan kliensekkel dolgoznak, akik a szociális hálón belül is marginalizált helyzetben vannak, pl. szegénységben élő gyerekek/családok, romák, hajléktalanok. Bár ez utóbbi szolgáltatók átlagosan több klienssel dolgoznak, a segítők száma mégis alacsonyabb. Ennek oka részben adódhat a szolgáltatás típusából, részben pedig a kliensek anyagi lehetőségeitől. Míg az öregotthonok lakói jellemzően fizetnek a szociális szolgáltatásért, addig a hajléktalanszállók kliensei, illetve a hátrányos helyzetűekkel foglalkozó szolgáltatók kliensei ezt nem tehetik meg. Így ezek a szolgáltatók sokkal inkább kiszolgáltatottak az állami támogatások, különböző pályázati rendszereknek.

4. A segítő szakemberek közötti együttműködések hatása az általuk végzett foglalkoztatások minőségére

A következőkben megvizsgáljuk, hogy miként befolyásolják a foglalkoztatások szervezését a különböző együttműködési formák.

Az interjúk elemzése során összehasonlítottuk a szakemberek válaszait az alapján, hogy miként vélekednek a szakmai kapcsolataikról, együttműködéseikről, illetve a foglalkoztatások végzéséről. Arra kerestük a választ, hogy felismerhető-e bármiféle összefüggés, mintázat a foglalkoztatások vezetése és a segítő szakemberek különböző együttműködései között. Kutatásunk során mentálhigiénés céllal végzett foglalkoztatás alatt értünk minden olyan törekvést, foglalkoztatást, amelynek elsődlegesen vagy másodlagosan kitűzött célja a testi, lelki jóllét kialakítása, fenntartása egy bizonyos klienskörben (Járai, 2017). Mentálhigiénés foglalkoztatásnak minősítjük azokat a foglalkoztatásokat is, melyeknek célja a kliensek lelki egészségvédelme, a depresszív állapot megelőzése, közösségi élmény erősítése, illetve fizikai és szellemi funkciók megerősítése.

A kérdezett segítők válaszait a következő szempontok mentén vizsgáltuk meg: szakmai tapasztalat, végzettség, szakmai együttműködés jelenléte, valamint a foglalkoztatások vezetésével kapcsolatos erősségek, nehézségek. A foglalkoztatások vezetésének kapcsán átgondolt foglalkoztatás alatt

értünk minden olyan tevékenységet, ahol a szakember felkészül, kliensei igényeihez igazodik és mentálhigiénés célokat fogalmaz meg.

„Vannak a heti tervek, és a mi terveink, tehát szociális munkások, mentálhigiénés szakember tervei. Van még a mozgáskompetencia-fejlesztés, amit egy szakképzett tréner tart, aki a házban van. Tehát mondhatni azt, hogy négy személy van, aki foglalkoztatással van megbízva. (...) Van egy célja, egy elindulási pont, és a miért, hogy azt miért csinálja (a kliens), és ezt minden egyes esetben el kell mondjuk, hogy ennek a foglalkoztatásnak épp mi a célja. (...) Mert akkor képessé teszem arra, úgy érzi, hogy meg tudja csinálni, és akkor szívesebben részt vesz. Persze, tekintettel kell lenni az egészségi állapotára.” (V.7. 27 év sz. t.).

Kevésbé átgondolt foglalkoztatások alatt értjük azokat, ahol bár van egy általános terv, nem minden alkalommal sikerül a mentálhigiénés célok hozzárendelése, és időnként elmarad a felkészülés folyamata.

„Van egy összeállításom, és az nekem egy vázat ad, és melléje még zsebre rakok több játékot, több gyakorlatot, mint ami az időbe beleférne, mint amit terveztem, és akkor jól jön más is, amihez hozzá tudok nyúlni. És akkor már rugalmasabban kezelem.” (V. 13. 13 év sz.t)

Felületes foglalkoztatásnak nevezzük azokat, ahol a szakemberek végigkísérik a foglalkoztatást, viszont elmarad a felkészülés, vagy nagyon részleges, valamint nincs mentálhigiénés cél mellérendelve.

„Én már mindennel foglalkozok, nem készülök nagyon semmire, csak karácsonykor valamit. Olyan fontos nálunk, hogy a papírok meglegyenek.” (V. 11. 5 év sz. t.)

A 3. számú táblázatban az említett szempontok szerint láthatjuk a válaszadókat, kiemelve azokat a válaszokat, ahol a segítők szervezett vagy spontán, de bizalmas, együttműködő szakmai kapcsolatokról számoltak be.

3. táblázat: A foglalkoztatások végzése a segítő szakemberek együttműködéseinek fényében

Kód. ill. szakmai tapasztalat	Szakmai végzettség	segítő-segítő kapcsolat	segítő-menedzsment	nehézségek	foglalkoztatások végzése
V 1. 5	Szociális Munkás	spontán esetmegbeszélések, többször formális	szabályozott	időhiány, készülési hiánya, túlterheltség	felületes foglalkoztatás, kevésbé átgondolt
V 2. 2	Pszichológus	spontán esetmegbeszélések	együttműködő	keves idő a foglalkoztatásokra, szakember hiány	heti szintű átgondolt foglalkoztatás, fejlődés igénye
V 3. 11	Nevelő	formális	szabályozott	támogatás hiánya	napi szintű foglalkoztatás, kevésbé átgondolt
V 4. 4	Szociális Munkás	formális, ritkán támogató	szabályozott, agresszív	megbecsültség hiánya, túlterheltség	heti szintű, kevésbé átgondolt

Kód. ill. szakmai tapasztalat	Szakmai végzettség	segítő-segítő kapcsolat	segítő-menedzment	nehézségek	foglalkoztatások végzése
V 5. 22	Gyógytárgy, mentálhigiénés szakember	integratív szakmai team	szabályozott		heti szintű, megtervezett foglalkoztatások szervezése
V 6. 15	Szociális munkás, mentálhigiénés szakember, addiktológiai tanácsadó	nincs szakmai team	együttműködő	szakmai támogató háló hiánya	heti szintű, megtervezett foglalkoztatások szervezése
V 7. 27	Szociális munkás, mentálhigiénés szakember	integratív szakmai team	együttműködő		sokrétű napi szintű foglalkoztatás
V 8. 4	Szociális munkás, tanácsadó	formális, ritkán támogató	szabályozott	szakmai támogató háló hiánya	napi szintű foglalkoztatások szervezése, bizonytalanság,
V 9. 12	Nevelő	formális, ritkán támogató	szabályozott	túlterheltség	heti szintű foglalkoztatás, kevésbé átgondolt
V 10. 1	Szociális munkás, mentálhigiénés	integratív szakmai team	együttműködő		sokrétű napi szintű foglalkoztatás
V 11. 5	Szociális munkás	nincs szakmai team	együttműködő	szakmai támogató háló hiánya	foglalkoztatásokra való készülés hiánya, kevésbé átgondolt
V 12. 2	Szociális munkás	spontán esetmegbeszélések	szabályozott		heti szintű, megtervezett foglalkoztatások szervezése
V 13. 13	Szociálpedagógus, mentálhigiénés szakember	formális	szabályozott		heti szintű, megtervezett foglalkoztatások szervezése
V 14. 25	Szociális munkás, mentálhigiénés szakember, RET, addiktológiai tanácsadó	integratív szakmai team	együttműködő	túlterheltség	heti szintű, megtervezett foglalkoztatások szervezése
V 15. 10	Szociális munkás, mentálhigiénés szakember	formális	szabályozott	túlterheltség, időhiány	heti szintű, ritkábban végig gondolt
V 16. 30	Szociális munkás, mentálhigiénés szakember, addiktológiai tanácsadó	integratív szakmai team	együttműködő	túlterheltség	heti szintű, megtervezett foglalkoztatások szervezése
V 17. 18	Pszichológus	spontán esetmegbeszélések	együttműködő		heti szintű, megtervezett foglalkoztatások szervezése

Forrás: saját szerkesztés

A 3. számú táblázatban láthatjuk, hogy azok a segítők, akik integratív teamben dolgoznak, illetve esetmegbeszéléseket tartanak rendszeres, megtervezett foglalkoztatásokról számolnak be. Több segítő kiemeli a csapat jelentőségét a foglalkoztatások szervezése kapcsán, és azokat a foglalkoztatásokat tartja a legnehezebbnek, amikor egyedül kellett megszervezzé és jelen legyen. A csapat fontosságát láthatjuk az alábbi interjúrészletben, ahol a segítő arról számol be, hogy a foglalkoztatások végzése során csapatban dolgoznak.

„Közösen vezetjük Zs.-vel, szociális munkás kolléganővel, és plusz van egy önkéntesünk, aki már négy éve, hogy nyugdíjas (...), és nagyon-nagyon lelkes, tehát ápolóként dolgozott régebb. Nagyon kreatív, nagyon érződik, hogy az idősekkel való munkában ráérez annak a finomságára, ennek a munkának a mélységére, úgyhogy nagyon jól együttműködünk. És általában hárman tervezzük meg a programokat. És így úgy osszuk fel, hogy minden napra valamelyikünk ott van (...). De hogyha hárman itt vagyunk, akkor ez mindenképpen jól működik, és nagyon ügyesek az ápolók is, az ápolónők, mert nagyon sok kreatív munkába be tudnak kapcsolódni.” (V.7. 27 év sz. t.)

Kutatásunk korábbi szakaszában mélyebben feltártuk azokat a nehézségeket, amelyeket a segítők említenek munkavégzésük során. Jelen tanulmány keretein belül azokat a nehézségeket említjük, melyek szorosan kapcsolódnak a segítők bármely együttműködéséhez, illetve a foglalkoztatások végzéséhez. Ilyen nehézségek a foglalkoztatásokon való egyedül-lét, a felkészülés hiánya, a sok adminisztráció és a túlterheltség, valamint a megbecsültség hiánya. Az interjúk feldolgozása során felfigyeltünk arra, hogy bár a kevesebb szakmai tapasztalattal rendelkező segítők körében gyakoribbak a nehézségek, mégsem mondható el minden fiatal segítőről, hogy nehézségekkel küszködne a foglalkoztatások szervezése kapcsán. Összehasonlítottuk tehát ezeket az interjúkat, és elemeztük az 1–5 év közötti szakmai tapasztalattal rendelkező szakemberek válaszait. Hét segítő válasza került be az összehasonlításba, melyből három személy nem tért ki az említett nehézségekre, önmagát a helyén érzi, és a foglalkoztatások kapcsán sincsenek különösebb elakadásai. A segítők válaszaiban kerestük azokat az elemeket, melyek magyarázhatják ezt a különbséget. Azt találtuk, hogy a leghangsúlyosabb különbség a szakmai támogató közeg jelenléte. A több mint öt év szakmai tapasztalattal rendelkező segítők körében alacsonyabb a nehézségek megfogalmazásának aránya, mint a kevesebb szakmai tapasztalattal rendelkezők körében. A 4. számú táblázatban megjelenítettük, hogy milyen módon számolnak be a segítők az adminisztrációs feladatokról, a foglalkoztatások szervezéséről, formáiról, valamint a támogatottság érzésről – külön kezelve a szakmai támogatottság jelenlétéről, ill. hiányáról beszámoló segítők válaszait.

4. táblázat: 1-5 év közötti szakmai tapasztalattal rendelkező segítők foglalkoztatások vezetésével/kísérésével kapcsolatos megélései

Van szakmai támogató közeg	Nincs, vagy csak formálisan van szakmai közeg
Megfelelően megosztott adminisztráció <i>„Szerintem az a jó, hogy az intézménynek rengeteg alkalmazottja van, és mindenkinek megvan a saját feladata, és mindenki csak azzal foglalkozik. És így nekem van időm a foglalkoztatásra, és van időm a szociális munkára is, és csak ennyi, tehát nem kell mással nekem foglalkozni. És ez így rendben van. Szerintem ez így tökéletesen belefér a munkaidőbe.” (V. 10. 1 év sz. t.)</i>	Sok adminisztrációs feladat – túlterheltség <i>„Nagyon-nagyon frusztrál mindenkit, meg hogy ez, amit mondtam is, hogy sokszor az van, hogy a más dolgát kell végezzük, ez mindenkit befrusztrál, és én látok egy kicsit kompetitív hangulatot is, hogy ki dolgozik többet, ki szenved jobban, és akkor ez ilyen nagyon rosszul hat az együttműködésre is.” (V. 4. 4 év sz. t.)</i>
Foglalkoztatások közös megtervezése <i>„At kell legyen gondolva, hogy mit akarunk, és mi annak a foglalkoztatásnak a célja. Szükséges az, hogy elegendően legyenek segítők egy foglalkoztatáson. Ez csapatmunka.” (V. 10. 1 év sz. t.)</i>	Foglalkoztatások tervezésének hiánya <i>„Mert sok esetben már tényleg annyira túl vagyok nyomva, hogy nekem tényleg nincs erre időm, hogy én előre készüljek.” (V.1. 5 év. sz. t.)</i>
A segítő nem érzi egyedül magát <i>„Szakmai koordinátor, akinek a segítségét igényeljük, és el is fogadjuk, és fordulhatunk hozzá. Az észrevételeinket elmondjuk, már egy-egy család kapcsán, hogy na most akkor én ezt vettem észre, és rakjuk össze, hogy hol tudnánk elindulni, hogy hatékonyabban tudjunk segíteni.” (V. 12. 2 év sz. t.)</i>	Egyedül érzi magát <i>„Es akkor emiatt mindig magamra maradok ezzel, amikor hazaérek. (...) Szóval, hogy eléggé magamra hagyva érzem magam. (...) Általában nagyon nehezen találunk fogódzót, én legalábbis kezdőként, hogy most mi a francot lehet csinálni az ügyfelekkel, meg eleinte nagyon féltem a szereptől.” (V. 4. 4 év sz. t.). <i>„Hát én sokszor nagyon hiányolom, hogy nincs, ahol megbeszélni a dolgokat.” (V. 11. 5 év. sz. t.)</i></i>
Sokrétű foglalkoztatás <i>Napi szintű foglalkoztatások: egyéni beszélgetések, kézműves, zenés, rajzos foglalkozás, mese alkalmazása</i>	Kevesebb foglalkoztatás <i>Heti rendszerességű foglalkoztatás: egyéni beszélgetések, kézműves tevékenységek leggyakrabban</i>

Forrás: saját szerkesztés

A 4. számú táblázatban láthatjuk, hogy azok a segítők, akik támogató szakmai közegben dolgoznak, kedvezőbb körülményekről számolnak be, ami az adminisztrációs feladatokat, az egyedülállót és a foglalkoztatások tervezését illeti. Az interjúk elemzése során látjuk azt is, hogy gyakoribb és szélesebb körű foglalkoztatások valósulnak meg azokban a szolgáltatásokban, ahol a segítők integratív teamben dolgoznak és együtt vannak a foglalkoztatások tervezésétől az értékelésig.

Összegzőként elmondhatjuk, hogy az általunk kérdezett segítők között különbség van a foglalkoztatás vezetése kapcsán. A különbségek kulcsa az együttműködések jelenléte és azok magas minősége (integratív team, interdiszciplináris team). Azokról a segítőről, akik szoros szakmai

kapcsolatokról számolnak be, az is kiderül, hogy a foglalkoztatásaik alaposabban megtervezettek, több alternatív tevékenységet alkalmaznak, és kevesebb nehézségbe ütköznek, mint azok, akik arról számolnak be, hogy a foglalkoztatások végzése közben egyedül vannak, vagy a szakmai közeg nem támogató. Feltehetjük a kérdést, hogy melyek lehetnek azok a tényezők, amelyek befolyásolják azt, hogy egy szociális szolgáltatásban van-e szakmai team vagy nincs. Az interjúk elemzése során felfigyeltünk pár különbségre. Az esetszám okán ez jelenleg csupán jelzésértékkel bír. A bentlakást biztosító szolgáltatások közül az öregotthonok köré csoportosul több segítő, ők jellemzően szakmai teamekben dolgoznak együtt. Azok a segítők, akik egyedül érzik magukat munkájuk során, általában roma programok, hátrányos helyzetű gyermekeknek és családjaiknak szóló szolgáltatások alkalmazottai. Az látszik körvonalazódni, hogy azoknál a szociális szolgáltatóknál alkalmaznak több segítőt, ahol a szolgáltatást igénybe vevő klienskör gazdasági helyzete okán hozzá tud járulni a szolgáltatás működéséhez (lásd öregotthonok). Ezek a szolgáltatók több segítővel dolgoznak, a segítőkre eső átlagos kliensszám is alacsonyabb. Elmondhatjuk tehát, hogy bár a szociális szférában lévő szolgáltatások hasonló célokkal, működési módokkal rendelkeznek, mégis felismerhetők olyan szolgáltatástípusok, melyek azon belül marginalizálódnak. Ezek jellemzően a hajléktalan személyeket, a hátrányos helyzetű gyerekeket célzó szolgáltatások. Ez a marginalizáció több síkon megfigyelhető. Látható a segítő szakemberek együttműködési szokásaiban, a foglalkoztatások végzésének gyakoriságában, valamint a szolgáltatásokban lévő kliensekre jutó havi anyagi keretben.

Irodalomjegyzék

- Asztalos, B., Járay, M., & Szentjóni, O. (2017). *Álom, terv, tett. Gyakorlati útmutató és példatár mentálhigiénés projektekhez*. Antropos Mentálhigiénés Egyesület.
- Buda, I. (2015). Az együttműködés a szociális munka egyik kulcsa és eszköze. *Párbeszéd: szociálismunka-folyóirat*, 2(1).
- Dániel, B. (2014). Az Erdélyi magyar nonprofit háttérű szociális szféra szociológiai jellemzői. *Civil Szemle*, (1), 81–107.
- Dániel, B. (2018). Az erdélyi magyar szociális háló szerkezetének, erőforrásainak elemzése. *Erdélyi Társadalom*, 16(1), 169–204.
- Hegney, D., Ross, H., Baker, P., Rogers-Clark, C., King, C., Buikstra, E., WatsonLuke, A., Mclachlan, K., & Stallard, L. (2008). *Building Resilience in Rural Communities: Toolkit*. The University of Queensland and University of Southern Queensland. http://www.uq.edu.au/bluecare/docs/toolkit_v5.pdf
- Kolumbán, R. (2020). Mentálhigiénés céllal végzett foglalkoztatások vizsgálata a szociális ellátórendszerben. *Erdélyi Társadalom*, 18(1), 9–23.
- Rojzman, C. (2009). *Együttélés és társadalmi terápia. Bírjuk ki egymást!* Larousse–Saxum.

Whittington, C., & Leiba, T. (2003). *Collaboration in Social Work Practice*. Jessica Kingsley Publishers.

Whittington, C. (2003b). Model of Collaboration. In J. Weinstein, C. Whittington & T. Leiba (Eds.), *Collaboration in Social Work Practice* (pp. 39–62). Jessica Kingsley Publishers.

Lektorálta: Dr. Dániel Botond, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Magyar Szociológia és Szociális Munka Intézet

Máramaros vármegye nemzeti kisebbségi sokszínűsége 1920 és 1945 között – kisebbségi alkotmányos jogok, identitás és történet

MIHÁLY KRISZTA-KINGA

*Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Politika- és Kommunikációtudományi
Doktori Iskola, doktorandusz, kriszta.mihaly@ubbcluj.ro*

Absztrakt. Máramaros megye olyan térsége Erdélynek, ahol jelenleg is számtalan kisebbség él, azonban a két világháború közötti periódusban és a második világháború alatt a kisebbségek a mostaninál jelentősebb arányban voltak jelen. A kutatásban jelölt időszakban Máramaros vármegyében kisebbségben leginkább magyarok, zsidók, ukránok/rutének, németek és cipszerek éltek, ám a politikai változások következtében, a második világháború idején, a többségi román népesség is kisebbségi helyzetbe került. A magyarság jelentős lélekszámban Máramarosszigeten és környékén élt, a zsidók is leginkább Máramarosszigeten és környékén, a ruszinok Máramarosszigeten és környékén éltek, a cipszerek pedig Felsővisón, Borsán és környékén fordultak elő. Összefoglaló jellegű kutatásomban a kisebbség szó meghatározásából kiindulva, bemutatom azokat az alkotmányokat, amelyekkel Magyarország és Románia (korabeli kisebbségvédelmi intézmények híján) a jelölt időszakban jogot biztosított kisebbségeinek, valamint azokat a nemzetközi jogi dokumentumokat is, amelyek a nemzetállamok határainak módosítása útján a kisebbségi helyzetet több alkalommal megváltoztatták.

A szövegben szerepet kap az identitás és a kisebbségi identitás, emellett foglalkozom általánosabban észak-erdélyi kisebbségkutatással, valamint a két világháború közötti időszakban és a második világháború alatt a Máramaros vármegyei kisebbségek történetével is. Statisztikai adatok segítségével mutatom be, hogy Máramaros vármegye járásaiban, illetve nagyobb városaiban a különféle nemzeti kisebbségek hogyan oszlottak meg. Fontos körülmény, hogy kevés olyan magyar összegző tanulmány vagy kötet áll rendelkezésre, amely Máramaros vármegye két világháború közötti és a második világháború alatti kisebbségtörténetét összegezné.

Jelen tanulmányom célja a Máramaros vármegyére vonatkozó néhány kisebbségkutatás szöveg feltérképezése, amelynek alapja a doktori disszertációm első nagyobb fejezete.

Kulcsszavak: identitás, kisebbségi jogok, kisebbségkutatás, kisebbségvédelem, Máramaros

1. A kisebbség

A kisebbségkutatás szerteágazó létéből eredendően fontos leszögezni az alapfogalmak meghatározásait ahhoz, hogy a kisebbségi lét jelenítéséről tisztább képet kaphassunk. Számos tanulmány született ebben a témában, amelyek arra vállalkoztak, hogy a kisebbség fogalmát különböző szempontból meghatározzák. Jennifer Jackson-Preece összefoglalója alapján azonban a kisebbség kifejezésének léte vitatott, ugyanakkor „a tudósoknak és a gyakorlati szakembereknek nincs jó alternatívájuk a kisebbség fogalmára” (Jackson-Preece, 2014, p. 12).

A második világháború után, a kisebbségi lét meghatározására fontos dokumentum volt Francesco Capotorti 1979-ben írt tanulmánya, amelyet az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) a Megkülönböztetés Megelőzésével és a Kisebbségek Védelmével Foglalkozó Albizottsága számára írt. A kisebbség koncepciójával foglalkozva, Capotorti szintén kijelenti, hogy a kisebbségnek általánosan elfogadott definíciója nincs. Mégis javasol egy meghatározást, amit általában a kutatók a legfelhasználhatóbbnak tartanak: „a kisebbség egy állam lakosságának többi részéhez képest számszerűen kisebbségben lévő, nem domináns helyzetben lévő csoport, amelynek tagjai – az állam polgárai lévén – a lakosság többi részétől eltérő etnikai, vallási vagy nyelvi jellemzőkkel rendelkeznek, és ha csak hallgatólagosan is, szolidaritást mutatnak, amely kultúrájuk, hagyományaik, vallásuk vagy nyelvük megőrzésére irányul” (Capotorti, 1979, p. 5).

Mégis a sok nemzetközi részleges meghatározást, szempontot és alkotmányos jogokat, illetve egyezményeket látva, meg lehet kérdejezni, hogy van-e egyáltalán szükség európai szinten definícióra, ami a kisebbségeket illeti. Gulara Guliyeva (2010) tanulmányában azt fejtegeti, hogy a nemzetközi jog valójában olyan pragmatikusabb megközelítést választott, amely nem akadályozta a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény létrehozóit, hogy ezt az dokumentumot kidolgozzák. A bizonytalanság az államok politikai ellenállásában és a kisebbségekkel szembeni eltérő gyakorlatokban keresendőek.

Ugyanakkor Guliyeva úgy véli, Ioana Tanasét (2003) idézve, hogy veszélyes lehet a kisebbség kifejezést meghatározás nélkül hagyni, mivel szélesebb körű értelemezési módszert adhat helyett, hogy szilárdabb definíciót kapjon. Guliyeva, továbbá Packer (1993) tanulmányából idézi azt az érvet, miszerint a kisebbségek meghatározásánál a jogbiztonság, az egyértelműség, a megbízhatóság és az előreláthatóság különös jelentőséggel bírhat, így a jogok és a kötelezettségek hordozóinak azonosítása a jogrendszer sikeres gyakorlati működéséhez elengedhetetlen.

Abban az esetben, ha a nemzetközi jogok, valamint egyezmények szintjén figyeljük meg a kisebbség szó meghatározását, erről a státusról

másféle képet kaphatunk. Az Európai Bizottság Európai Migrációs Központja Menekültügy és Migráció Glosszáriumának honlapja olyan nem meghatározó csoportként határozza meg a kisebbséget (International Organization for Migration, 2019), amely – etnikai, vallási vagy nyelvi tulajdonságait figyelembe véve – jórészt kisebb létszámú, mint egy állam vagy régió többségi lakossága, és amely (ha csak hallgatólagosan is) saját kultúrájával, hagyományaival, vallásával vagy nyelvvel szolidáris. A kisebbség kifejezéshez szűkebb fogalomként az etnikai és a nemzeti kisebbséget is megemlíti, illetve kapcsolódó kifejezésként az etnikai nemzetiséget is ide sorolja. Ennek ellenére a jegyzet fül alatt, a glosszárium megjegyzi, hogy a nemzetközi jogban a kisebbségnek egyelőre nem létezik univerzálisan elfogadott meghatározása, annak ellenére, hogy különféle nemzetközi dokumentumok próbálták meghatározni.

1.1. A kisebbségek tipológiája

A kisebbségi státus meghatározása mellett fontos leszögezni a kisebbség típusait is. Gilbert (1997) ebben a témában Packert (1993) idézi, aki megkérdőjelezi a kisebbség fogalmához a nemzetközi jogban általában kapcsolódó olyan jelzők relevanciáját, mint etnikai, nyelvi vagy vallási, miközben magának a kisebbség fogalmának meghatározása valójában nem létezik. Mégis Gilbert (1997) Andrysek (1989) gondolatát is idézi: ezek a jelzők lehetnek a legfontosabbak, amelyekkel a kisebbségeket le lehet írni, és ami miatt a leginkább veszélynek vannak kitéve.

Az ENSZ négy kisebbségi típust határoz meg: nemzeti, etnikai, vallási és nyelvi (Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, 1992. december 18.), azonban más szakirodalom előtérbe helyezi a regionális vagy például az őslakos kisebbségeket is (Heckmann, 1983).

1.2. A kisebbségi identitás

A kisebbség meghatározásakor nemcsak a státus létét és meghatározását érdemes figyelembe venni, hanem a kisebbségi identitást is, szociálpszichológiai tanulmányokra hivatkozva.

Deschamps összefoglalójában (1982) kiemeli a társadalmi identitás szerepét. A társadalmi identitást elsősorban az egyének társadalmi helyzetétől függő változóként határozta meg. Deschamps Zavallonit

(1973) idézi, aki szerint a társadalmi identitásleltár³ lehetővé teszi, hogy megértsük, hogyan befolyásolhatja az egyes csoportokhoz (pl. nemzet, társadalmi osztály, nem stb.) való tartozást, ami ugyanakkor megváltoztathatja az énképet és a személyes értékeket. Deschamps Tajfel (1972) egyik elméletét is megemlíti, amely szerint az egyének társadalmi identitása bizonyos társadalmi csoportokhoz való tartozásuk tudatához, valamint a tagság érzelmi és értékelő jelentőségéhez kapcsolódik. Dechamps (1982) szerint tehát a szociális identitásnak köze van a csoporttagsághoz.

A csoport meghatározásánál Dechamps újra Zavallont idézi, aki szerint „a csoport fogalma több olyan elemet foglal magában, amelyek különböző szinteken azonosítják az egyént, illetve a csoport kifejezés olyan társadalmi kategóriákra vonatkozik, mint az életkor, a nem vagy a nemzetiség, de utalhat szerepekre vagy akár társadalmi helyzetekre is, mint például a politikai hovatartozás” (Zavalloni M., 1973, p. 245). Azonban ez az egy meghatározás sem elég: Deschamps azt írja, hogy egy csoport jellemzői (mint pl. státusza, gazdagsága vagy szegénysége, bőrszíne stb.) csak a más csoportokról észlelt különbségek alapján nyerik el jelentőségüket, ezenfelül egy csoport (nemzeti, faji vagy más) meghatározásának csak más csoportokhoz való viszonyításával van értelme. Egy csoport csak abban az esetben válik csoporttá, hogyha tagjai közös jellemzőkkel vagy közös sorssal rendelkeznek, és az emberek pedig azért érzékelik így, mert környezetükben más, tőlük különböző csoportok is jelen vannak. Dechamps (1982) továbbgondolva kijelenti, hogy a csoportok valójában a kölcsönös függőség rendszerében létezhetnek. A kisebbségek esetében például lehet az az állam, ahol élnek, és amely törvénykezik a kisebbségek felett.

Néhány szociálpszichológiai elmélet szerint azok a személyek, akik a nagyobb és stabil csoporton belül léteznek, és alárendelt feleknek érzik magukat, belső indítatásból vállalnak felelősséget hátrányos helyzetükért. Ebből a szituációból a kisebbség sokszor a többségi csoportba próbál átjutni, ez a törekvés pedig kudarcba fulladhat. Emellett az ezekben az esetekben nagyon gyakori etnikai szolidaritás is létrejöhet az etnikai kisebbségekben, ami a többségi csoportba való sikertelen bejutás miatt frusztrációt teremt (Taylor, 1980).

Mindezek mellett Liebkind (1989) összefoglalójában több forrásra hivatkozva (Lemaine et al., 1978), (Lange & Westin, 1985) azt is megemlíti, hogy a kisebbségi identitással foglalkozó szociológiai elméletek nem tartják számon azt a tényt, miszerint az identitásnak létezik személyes és társadalmi aspektusa. A szociális identitás egyértelműen akkor jön létre, amikor az egyén csoportokhoz tartozik, és ezekben a csoportban együttműködik, a személyes identitás pedig olyan tulajdonságok alapján jön létre, amelyek

³ Tajfel szerint a társadalmi identitáselmélet „az egyén tudása arról, hogy bizonyos társadalmi csoportokhoz tartozik, valamint e csoporttagság valamilyen érzelmi és értékbeli jelentősége van a csoporttag számára”. (Tajfel H., 1972, p. 292).

megkülönböztetik az adott személyt a csoport többi tagjától. Az egyén identitástudatának elengedhetetlen forrása az, hogy csoporttagként és egyénként is megkülönböztethetőnek érzi magát. Így végső soron egy személy számára létre kellene jönnie egy egyensúlynak, valamint egy pozitív énképnek a csoportos és az egyéni differenciálódás által. Az egyén szeretné, ha az énképet a körülötte lévők is megerősítenék.

A kisebbségi identitás fejlődésénél Liebkind (1989) megemlíti, Weinreichra (1983) hivatkozva, hogy identifikációs problémák születhetnek abban az esetben, hogyha az egyén olyan csoportban van, ami szégyenérzetet vagy büntudatot gerjeszt. A problémát kétféleképpen lehetne megoldani: elsősorban azzal, hogy az önazonosítás megváltozik, olyan módon, hogy a szégyenletes tulajdonságok ne legyenek az én részei, másodsorban pedig a rossz tulajdonságok átértékelésével az azonosulás az önbecsülés sérülése nélkül is megtartható. Ugyanebben az összefoglalóban másik tanulmányra hivatkozva (Moscovici & Paicheler, 1978) szóba kerül a többség és a kisebbség kapcsolata is, mégpedig abból a szempontból, hogy a kisebbség valahogyan mindig a vesztes oldalon áll. A többségnek tagja lenni a csoporton belüli létezését jelenti, míg a kisebbség tagjaként kívülálló lehet az egyén. Összegezve elmondható, hogy a többség minden dolog mércéje, de a csoportközi kapcsolatok teljes mértékben valójában ritkán stabilok. Liebkind eredményeit összegezve elmondja, hogy „a kisebbségi tagok kisebbségi érzései támogatják a többségi csoport folyamatos dominanciáját, míg a pozitív kisebbségi identitás a jelenlegi csoportközi kapcsolatok megváltoztatására irányuló kísérleteket generálhat” (Liebkind, 1989, p. 55).

2. Nemzetközi jogi dokumentumok és alkotmányok – kisebbségvédelem

2.1. Nemzetközi jogi dokumentumok

Mivel dolgozatomban az 1920 és 1945 közötti romániai, illetve az országhatárok 1940-es változtatása utáni magyarországi kisebbségeket kutatom, fontos figyelembe venni, hogy az akkori és a jelenlegi állami alkotmányokban vagy alaptörvényekben létezett-e egyáltalán meghatározása, vagy egyáltalán említik-e a kisebbségi helyzetet. Emellett az alaptörvények és az alkotmányok voltak – az első világháborús békeszerződésekkel egyetemben – a Népszövetség megjelenéséig azok a dokumentumok, amelyek a kisebbségek létezésének jogi háttérét biztosították.

Az első világháborút követő trianoni békeszerződés mellett megkezdhetetlen a 1919 decemberében megkötött saint-germain-en-laye-i békeszerződés. A dokumentum egyeztetésekor a döntéshozók leginkább

az Osztrák–Magyar Monarchiára, Csehszlovákiára, Lengyelországra, Romániára, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságra koncentráltak, hiszen a kisebbségek ezekben az államokban voltak számottevően jelen (Păiușan-Nuică, é. n.). A szerződésbe a wilsoni alapelveket is belefoglalták, amelyek a nemzeti önrendelkezést, illetve a politikai függetlenséget és a területi integritás kölcsönös garanciáit a nagy és a kis nemzetek számára egyaránt biztosították (Woodrow, 1918).

Az Ausztria és Románia között létrejött szerződésbe egy kisebbségi statútumot is beiktattak, amely megemlíti, hogy minden román állampolgárnak fajtól, nyelvtől és vallástól függetlenül civil és politikai egyenlőségben kell részesülnie. A szerződés kijelenti, hogy Románia minden formalitás nélkül elfogadja román alattvalókként a korábbi magyar és osztrák állampolgárokat, valamint vállalja, hogy szintén minden formák nélkül, az új területén élő zsidókat is román alattvalókként ismeri el. Továbbá a statútumban leszögezik, hogy valamennyi román alattvalónak, akik különböző etnikumhoz, valláshoz és nyelvhez tartoznak, egyenlő joga lesz oktatási vagy éppen szociális intézmények létrehozásához (Scurtu & Boar, 1995, pp. 174-178).

2.2. *Román alkotmányok*

Fontosnak tartottam megvizsgálni, hogy mindezeket a szerződéses kötelezettségeket hogyan tükrözték Románia különböző időpontokban elfogadott alkotmányai. Nagy-Románia létrejöttékor, az 1923-ban elfogadott királyi román alkotmány szerint a vallási, etnikai és a nyelvi különbözőség nem jelent akadályt abban, hogy valaki megkapja és gyakorolhassa jogait (Constituția României din 1923).

Az 1938-as alkotmány is röviden, egy sorban megjegyzi, hogy valamennyi román állampolgár etnikumtól és vallástól függetlenül egyenlő, de azt is, hogy ezek a tények nem mentik fel az állampolgárt a civil és a katonai kötelezettségek alól (Constituția României, 1938). Az 1948-as népköztársasági Románia alkotmányában a kisebbség szó nem jelent meg, azonban leszögezte, hogy „a Román Népköztársaság minden állampolgára a törvény előtt egyenlő, nemre, nemzetiségre, fajra, vallásra vagy műveltségi fokra való tekintet nélkül”, és büntette „a faji vagy a nemzetiségi gyűlölet” mindenféle megnyilvánulását (A Román Népköztársaság Alkotmánya, 1948. 04. 17.).

2.3. *Magyar alkotmány*

A kisebbségekről és a kisebbségvédelemről Magyarországon a trianoni békeszerződés utáni, annak becikkelyezéséről szóló 1921. évi XXXIII. évi

törvénycikkben terjedelmesen szó esett. (1921. évi XXXIII. törvénycikk) Az akkori Magyarország kiállt a kisebbségek mellett, támogatva az élethez és a szabadsághoz való jogot, bármilyen nemzetiségi, nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül. Ugyanakkor a jogszabály megemlítette, hogy azoknak az állampolgároknak, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, egyenlő részesedést kell biztosítani a költségvetésből, amelyből nevelési, vallási vagy esetleg jótékonyági célokra lehet fordítani. Emellett pedig a törvénycikk kiemelte, hogy a kisebbségvédelmi törvények „nemzetközi érdekű kötelezettségek és a Nemzetek Szövetségének védelme alatt fognak állni” (1921. évi XXXIII. törvénycikk, pp. VI. cím, 60. cikk).

3. Erdélyi kisebbségkutatás

Az általános jellegű és meghatározásokat tisztázó európai kisebbségkutatás bemutatása után az erdélyi kisebbségkutatásról érdemes néhány szót ejteni, átfogó tanulmányok segítségével.

Erdély (amely alatt nemcsak a történelmi Erdélyt, hanem a Partiumot és a Bánságot is értjük) 1918 után Románia része lett, de az első világháborút lezáró békeszerződésekben sem az önrendelkezési jogok, sem az etnikai viszonyok nem kerültek középpontba (Köpeczi et al., 1986). Az 1918-as gyulafehérvári határozatban a románok szabadságjogokat fogalmaztak meg a nemzetiségek számára: „Teljes nemzeti szabadság az összes együtt élő népnek. Minden nép számára a saját nyelvén biztosít oktatást, közigazgatást és bíraskodást az illető népből származó egyének által, és létszámának arányában minden nép képviseleti jogot kap a törvényhozó testületben és az ország kormányzásában” (A gyulafehérvári határozat, 2020. 12. 03.).

1918. december elején, a számottevően nagy román katonaság – amelynek magyar részről ellenállásra nem kellett számítani – elfoglalta Marosvásárhelyt, Besztercét, Székelyudvarhelyt és Brassót, majd december 24-én elfoglalta Kolozsvárt, január közepére pedig Máramarosszigetig, Nagybányaig, Zilahig, illetve Csucsára is eljutott (Bárdi, 2008). Erdélyben az 1930-ban elvégzett népszámlálás alapján 5 548 363 állampolgárból 57,8% volt román, 24,4% magyar, 9,8% német, 3,2% zsidó és 4,8% pedig egyéb nemzetiségű. Az 1940-es bécsi döntés alapján Észak-Erdélyt Magyarországhoz csatolták; 1,3 millió magyar, 1,02 millió román és mintegy 45 ezer német került a magyar államhoz, de olyan megyék is, mint például Beszterce-Naszód vagy épp Máramaros, ahol többségben a románok éltek. A második világháború alatt a kettéosztottság és a nacionalizmus határozta meg a kisebbségek sorsát. A román földművelők nem kaptak támogatást az államtól, a férfiaknak behívót küldtek, a román elemi iskolák úgy működtek, hogy a magyar nyelv tanítása is kötelező volt. Kevés román sajtó létezett, és a román képviseletet a parlamentben alig-alig biztosították (Köpeczi et al., 1986).

Az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés értelmében Észak-Erdély területe visszakerült Magyarországhoz. Ennél a döntésnél az etnikai viszonyokat vették alapul, és így a Magyarországhoz került területeken többségben magyar nemzetiségűek éltek. Többnyire katonai közigazgatás lépett érvénybe, amely érdekes módon az új nemzeti kisebbségeket „megbízhatóságuk” alapján határozta meg: a ruténok, a szlovákok és a horvátok jó minősítést kaptak, azonban a románok és a szerbek rossz minősítést (Filep, 2008).

Stephen Fischer-Galați szerint a nemzeti kisebbségek kérdése Romániában válságos volt. Ez részben annak köszönhető, hogy az első világháború végén létrehozott Nagy-Románia a régi Román Királyságot (ahol nem igazán küszködtek kisebbségi problémákkal) olyan politikai testbe foglalta, amelynek területén nagyrészt nemzeti kisebbségek éltek. Erdélyben és a Bánságban, amelyek a megszűnt Osztrák–Magyar Monarchiának részei voltak, nagyszámú magyar és német élt, míg Besszarábiában, az Orosz Birodalom tartományában, nagyszámú zsidót tartottak számon. Míg a magyar (székelyek és magyarok), a német (szászok és svábok) és a zsidó kisebbségek voltak a legnagyobbak és Nagy-Romániába a legnehezebben integrálhatóak, más jelentős nemzeti kisebbségek, mint a bolgárok, az oroszok, az ukránok, a tatárok, a szerbek, a törökök és a cigányok Nagy-Románia uralkodóinak a két világháború közötti időszakban és néhány esetben még a második világháború után is szintén problémákat okoztak. Nagy-Romániának három kisebbségi kérdése volt: a magyarkérdés, a németkérdés és a zsidókérdés, amely a legnagyobb volt mindhárom közül. A tanulmány szerzője azt is megjegyzi, hogy az 1940-es bécsi döntéssel Románia elvesztette a nagyrészt magyar lakosságú Észak-Erdélyt, amely súlyos következményekkel járt az erdélyi magyar-román kapcsolatokra nézve. Az észak-erdélyi román lakosság és a dél-erdélyi magyar lakosság szisztematikus üldözése, amely sok brutalitással járt, megnehezítette a nemzeti megbékélést, miután Észak-Erdélyt 1945-ben Romániához visszacsatolták. (Fischer-Galați, 1994)

4. Máramaros vármegye kisebbségei

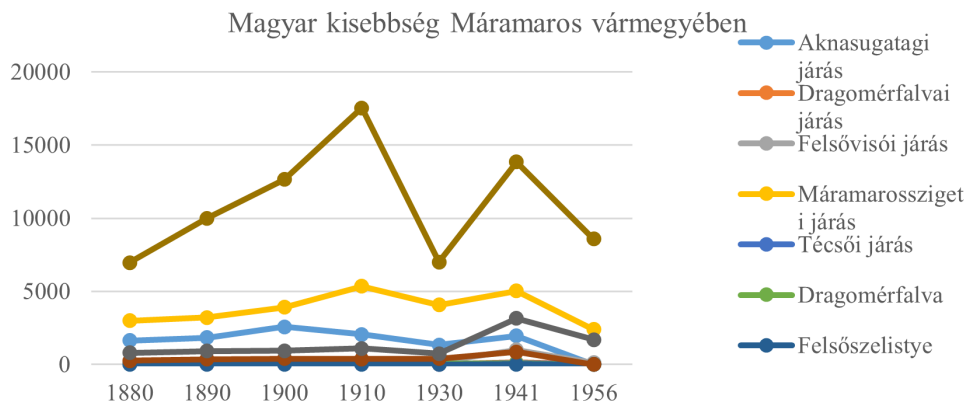
Szabó Zoltán Máramaros színes etnikai voltáról így ír: „Máramarosnak, az ország e kis szögletének néprajzi térképe igen változatos; a románység számára fogalom a máramarosi paraszt, s Máramarost általában a románység bölcsőjének tekintik, innen indult el a honalapító Drágos, itt látott napvilágot az első román nyomtatott betű; a Dunavölgyében élő ruthéneknek Máramaros a legtömörebb nyelvterületük, itt élnek a főbb ruthén nemzetiségi csoportok: a huculok, a bojkik, a bliachák, ezen a vidéken kelt életre és itt múlt ki a Kárpátukrán Köztársaság.” (Szabó, 1940, p. 222) Ezek mellett Szabó az „élénk nemzetiségű” zsidó kisebbséget, a németeket és a „pángermanizmust” is megemlíti, valamint azt is, hogy Máramarosban „öt nemzetiség fiai élnek

itt évszázadok óta”. Tanulmányában kitér a középkori történelmi tényekre is, majd a románok, a rutének, az örmények és a zsidók letelepedéséről is ír röviden. Szabó érdekesnek tartja azt a tényt, hogy Máramarosban a történelem során ritkán létezett fajgyűlölet. Szövege végén így vall Máramaros megyéről: „Máramarost a népek találkozóhelyének, vagy talán úgy is lehetne nevezni, hogy népek országútja. A múltban is keresztül vonultak rajta délkelet és nyugat népei, s ha letelepedtek, megbékültek egymással. A történelem mozgásából mindig sokat látott Máramaros” (Szabó, 1940, p. 227).

Máramaros vármegye a következő járásokból állt: Aknasugatagi, Dragomérfalvai, Felsővisói, Máramarosszigeti és Técsői járás, főbb települései Dragomérfalva és Felsőszelistye, illetve városai Borsa, Felsővisó és Máramarossziget. A következőkben látható ábrák 1850 vagy 1880 és 1956 közötti népszámlálási statisztikák, Vargha E. Árpád összegyűjtött adatai alapján. Az alábbi ábrákon látható járásokban a vármegye falvai vannak, a nagyobb lakossággal rendelkező települések azonban külön lettek választva.

4.1. Magyar és román népesség

Máramaros vármegye magyar és román népességeinek, illetve kisebbségeinek létrejötte, avagy az őslakóinak eredetét tekintve mind a mai napig viták folynak. Egyesek azt vallják, hogy a románok Bogdán vajdának köszönhetően mindig is Máramarosban éltek, már az 1219-es években vagy épp Szent István idejében is, míg mások Máramarost magyarok által lakta területként írják le (Szabó, 1940).

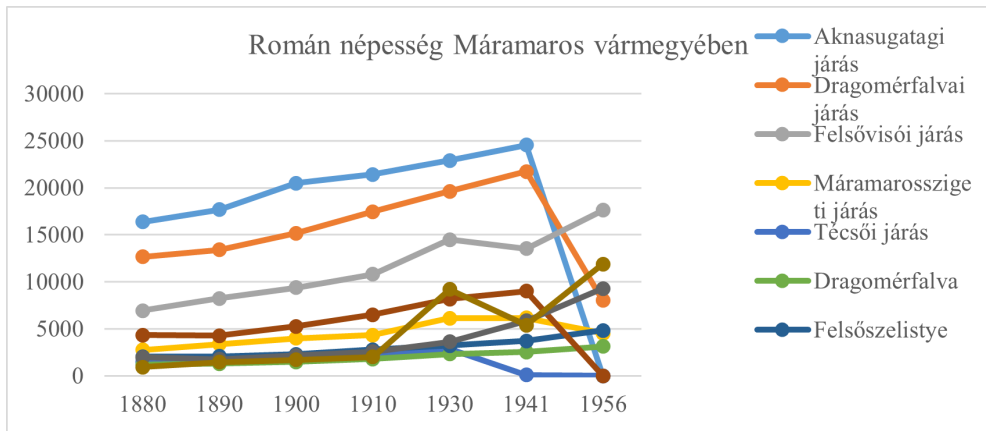

1. ábra: Magyar kisebbség Máramaros vármegyében

Forrás: (Varga E., 1999a, pp. 367-462.)

Az ábrából látható, hogy a legnagyobb magyar közösség Máramarosszigeten élt, illetve a Máramarosszigeti járás falvaiban. A trianoni békeszerződés értelmében a magyarság Nagy-Románia kisebbsége lett,

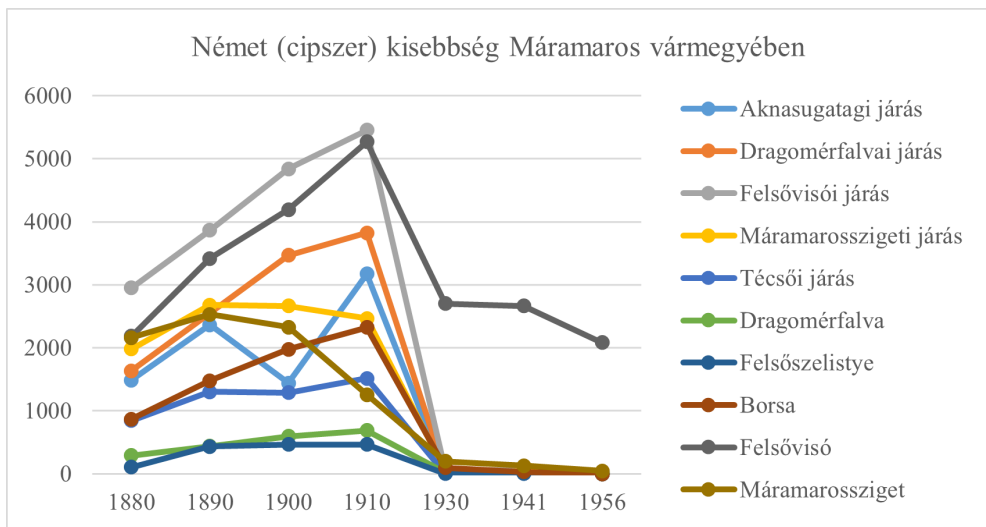
ezután pedig csökkent a létszámuk. Ezzel ellentétben a máramarosi román-ság a trianoni békeszerződés előtt és után is stabil számban élt a vármegyében, azonban amíg Észak-Erdély Magyarország része volt, a létszámuk csökkent. A román lakosság leginkább az Aknasugatagi, a Dragomérfalvai és a Felsővisói járás falvaiban élt.

2. ábra: Román népesség Máramaros vármegyében

Forrás: (Varga E., 1999a, pp. 367-462.)

3.2. Német (cipszer) kisebbség Máramaros vármegyében

3. ábra: Német (cipszer) népesség Máramaros vármegyében

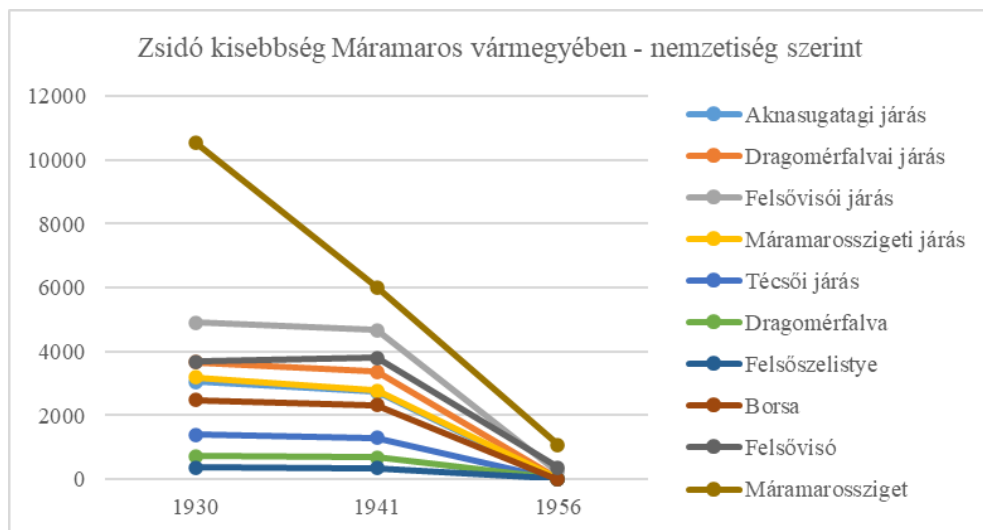
Forrás: (Varga E., 1999a, pp. 367-462.)

Máramaros vármegyében a német kisebbséget, amely leginkább Felsővisón és annak környékén élt és él (pl. Cipceráj negyed Felsővisón), leginkább cipszereknek vagy szepességi szászoknak nevezik, mivel a Szepességéből származnak. A szászországi bányászokat Máramarosba már a 12. században betelepítették, 13. századi dokumentumokban pedig már szászokként említik meg, és valójában a cipszerek letelepedését is innen eredeztetik. Az első német kolóniákat bányavárosokban hozták létre a 14. századtól kezdődően, ezt követően pedig az 1770-es években itt Zips városából származó famunkások telepedtek le.

A fafeldolgozási ipar fejlődésének köszönhetően a következő évtizedekben rengeteg cipszer családot telepítettek Felsővisóba, és a 19. század elejétől kezdve oktatási és vallási életük is fejlődésnek indult. Külön dialektusuk (Taitsch) volt, amit többé-kevésbé meg is őriztek, azonban az Osztrák–Magyar Monarchia magyarosítása őket is elérte. A román és a zsidó lakossággal jó kapcsolatban voltak, azonban a magyarokkal való viszony a magyarosítás miatt törekeny volt (Băncescu, 1996). Felsővisónak és környékének cipszereit 1921–1922-ben fedezte fel dr. Rudolph Brandsch, Hans-Otto Roth és Egon Gunthardt romániai német politikus, akiknek szándékukban állt egy szervezet által (Deutsches Verein) megőrizni a romániai német kisebbségek, köztük a cipszerek, történelmét, hagyományait, kulturális és vallási életét stb. (Tomi, 2008). A fenti ábrán is látható, hogy a legtöbb német vagy cipszer kisebbségi közösség a Felsővisói járás településein és Felsővisón található. Az 1920-as évektől kezdődően csökken a létszámuk, csak Felsővisón maradnak többen.

4.2. Zsidó kisebbség Máramaros vármegyében

A Galíciából legelőször a 17. század közepén, majd a 18. és 19. századokban tömegesen Máramarosba betelepülő zsidóságnak leginkább Máramarossziget volt a központja (Braham & Tibori Szabó, 2008, p. 172.). A zsidók a kezdetektől fogva leginkább kereskedelemről, faiparból vagy épp bérbeadásból tartották fent magukat (Szabó, 1940, p. 226). Az I. világháborút követően, a trianoni békeszerződés révén az Osztrák–Magyar Monarchia Máramaros vármegyéjének a Tiszától északra lévő területei Csehszlovákiához, déli része pedig Romániához került. A Románföldön lévő zsidóság hagyományosabb közösségekben élt.

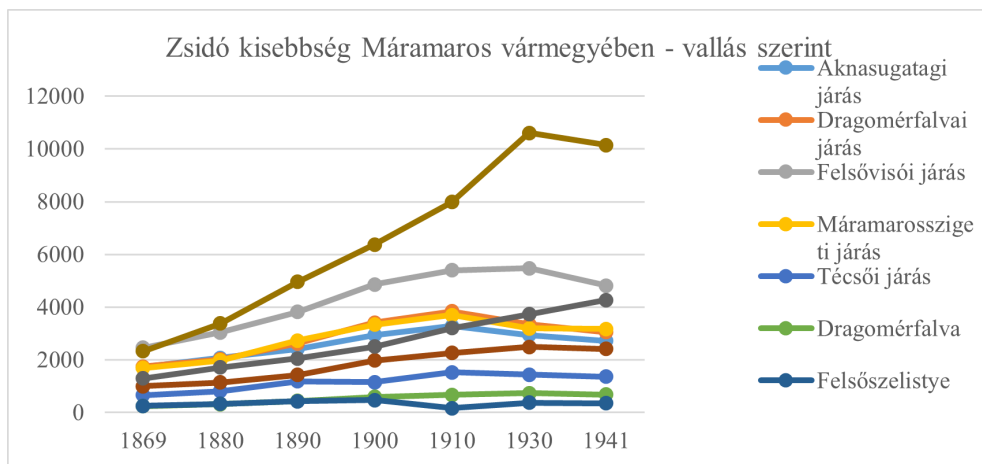
4. ábra: Zsidó kisebbség Máramaros vármegyében – nemzetiség szerint

Forrás: (Varga E., 1999a, pp. 367-462.)

A megyeközponti Máramarossziget mellett a zsidók Borsán és Felsővisón, illetve járásaikban éltek a legnagyobb számban, leginkább az ortodoxiához közel álló haszid irányzatot követték, vezetőjük a 19. század közepétől kezdve a híres Teitelbaum-dinasztia valamely tagja volt. Az izraeliták tradicionálisabb életmódja, viselkedéskultúrája és a mindennapi életet meghatározó vallási előírásai miatt a magyarországi emancipáció kevés hatással volt a máramarosszigeti zsidókra, akik leginkább jiddis nyelven beszéltek, de tudtak magyarul és románul is. Általánosságban véve, a zsidók kispolgárok voltak, és a szegényebb falusi réteghez tartoztak, a két világháború közötti időszakban is többnyire falun éltek, ahol földműveléssel, kereskedelemmel és kocsmatartással foglalkozott. Az 1920-as évek közepén azonban a szociális nehézségek és az antiszemitizmus megpróbáltatások elé állította a zsidókat, ezért az erdélyi cionista mozgalom segítségével a szerencsebb családok Máramarosból is az őshazába, Palesztinába emigráltak. Az 1930-as évek beköszöntével a máramarosi zsidóságot elérte a gazdasági válság; mélyszegénység, munkanélküliség jellemezte ezt az időszakot. Borsán például antiszemita atrocitások érték a zsidóságot, a Vaszárdisták felgyújtották a házaikat. Az 1930-as évek végén a román állam kisebbségellenes törvénykezése és az állampolgárságok felülvizsgálása a zsidók számára is válságos időszakot hozott. Az 1940. évi második bécsi döntés pedig a zsidóság számára újabb, de tragikus korszakot hozott (Gidó, 2013).

A gettósítás kezdetekor, 1944. április 15-én több máramarosi zsidó közösség tagjait összegyűjtötték. Máramarosszigetről például május közepétől kezdve, négy transzporttal 12 749 zsidót deportáltak Auschwitzba (Braham & Tibori Szabó, 2008, pp. 174, 229.). A fenti és az alábbi ábrán egyértelműen

látható, hogy nem nemzetiség szerint, hanem a felekezeti elosztás szerint számottevőbb a zsidók száma, és leginkább Máramarosszigeten és a Felsővisói járás falvaiban éltek többen.

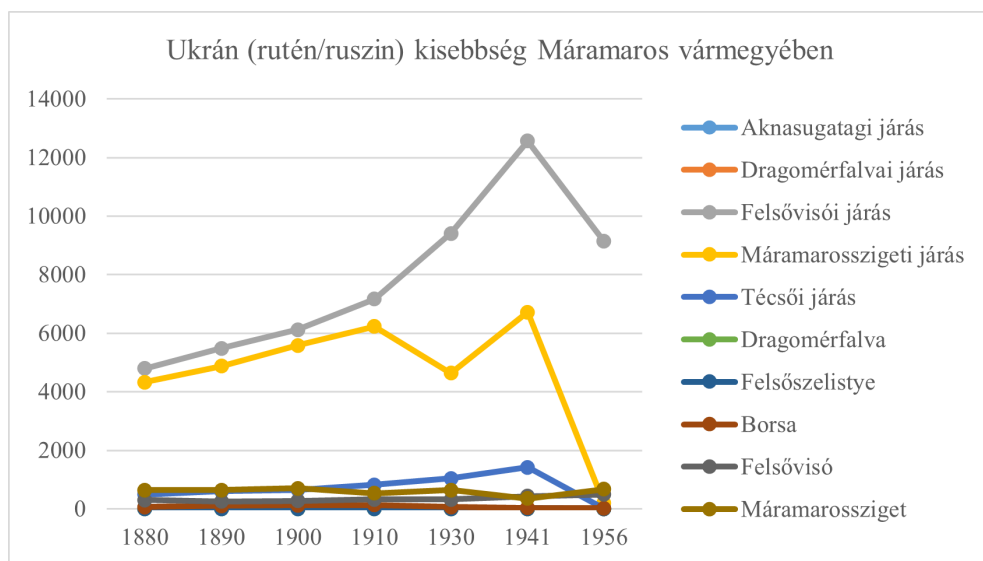
5. ábra: Zsidó kisebbség Máramaros vármegyében – vallás szerint

Forrás: (Varga E., 1999a, pp. 463-520.)

4.3. Ukrán (rutén/ruszin) kisebbség Máramaros vármegyében

A ruszinok (másképpen kárpátoroszkok, kárpátukránok, lemók, rusznyákok, ruténok) keleti szláv népség, amely Közép-Európában él. Hazájuk eredetileg Kárpátaljai Rusz, amely Lengyelország Lemkó és Szlovákia Presov régióiból, Ukrajna Bereg, Ung és Ugocsa megyéiből, valamint Románián belül a történelmi Máramaros megye mai területeiből tevődött össze. A ruszinoknak soha nem volt saját nemzetállamuk (csak egyetlenegy napig, 1939. március 15-én, Kárpát-Rutén Köztársaságként létezett), a felettük uralkodó hatalmak nagyon sokszor figyelmen kívül hagyták vagy elnyomták őket (Magocsi & Pop, 2002, p. 7.).

Más szakirodalom alapján több ruszin nemzetiségi csoport is létezik Máramarosban: huculok, bojkik és a bliachák. A ruszinok többnyire farmunkával, földműveléssel, vándormunkával és pásztorkodással foglalkoztak (Szabó, 1940). A máramarosszigeti ruszinok 1920-ban megalapították a Ruszin Pártot, amely azonban e népcsoport életében nem játszott jelentős szerepet, lehet, éppen emiatt 1931-ben Máramarosszigeten megalakult a Romániai Ukrán Párt fiókja is, amelyet Ivan Odovicsuk ügyvéd vezetett. Az ábrán látható, hogy ruszin kisebbség leginkább a Felsővisói és a Máramarosszigeti járások falvaiban élt, hiszen ez a térség közel volt a határhoz (Petrovai, 2005).

6. ábra: Ukrán (rutén/ruszin) kisebbség Máramaros vármegyében – vallás szerint

Forrás: (Varga E., 1999a, pp. 367-462.)

4.4. Együttélés a különbözőségeken Máramarosszigeten

Ákosi Zsolt nem teljesen Máramaros megyéről, hanem Máramarossziget kisebbségeiről és azoknak egymásról alkotott képéről írt átfogó és hasznos kötetet, a korabeli sajtó felhasználásával. Máramarosszigetet, a történelmi Máramaros vármegye székhelyét, már a 14. században is változatos etnikumú emberek lakták be. Ákosi 18. századi jelenségként jelöli a zsidók betelepülését a környékre, és hangsúlyozza, hogy a dualizmus korában a megyeszékhelyen sokszínű és pezsgő élet folyt.

A 19. század végén Máramarosszigeten magyarok, oroszok (rutének), románok, zsidók és svábok éltek, a 20. század eleji lapok pedig a virágzó, magyar többségű városban aránylag békés nemzetiségi együttélésről írtak. A kötet az első világháború végénél jelöli meg azt az időszakot, amikor elkezdik a zsidókat felelősségre vonni, másságot látnak bennük, a gyanús kereskedelmi ügyekben is őket hibáztatják, és súlyos incidensek történnek a helybeliek és a zsidók között (Ákosi, 2016, pp. 13–25.).

A két világháború közötti időszakban Máramarosszigeten ugyanúgy megmaradt a soknemzetiségűség, mivel magyarul, románul, németül, jiddissül és rutén nyelven beszéltek, ezek a kisebbségek toleránsak voltak egymással, elfogadták egymás különbségeit, próbáltak együttműködni, közös érdekeket keresve. Azonban a zsidóság különbözősége egyre erőteljesebbnek tűnt a többi népnek, és a zsidókra előítélettel tekintettek. Ákosi megemlíti a

sajtó által sokszorosán kiemelt borsai tűzesetet is, amikor is több zsidó család házát antiszemita agitátorok égették le. Az 1929-ben kitört gazdasági világválság sem javított a zsidók megítélésén. Ákosi rengeteg korabeli lapból azt szűri ki, hogy a románokat a „ravasz zsidók” kifosztották. Ennek ellenére a zsidók asszimilálódtak, a magyar kultúrát részesítették előnyben, mivel a hasonló kisebbségi sors okán egymással szolidárisak volt. Később sem egyértelmű a zsidóságról kialakított kép, mivel a többi etnikum akkoriban általában elítélte az antiszemitizmust, azonban nem tudták elfogadni, hogy egyesek „leketlen uzsorások” voltak.

Ruténok kevesen voltak Máramarosszigeten, mivel leginkább Felsővisó és Borsa környékén, zárt, vallásos közösségekben éltek, de pozitívan gondolkodtak róluk. Ugyanúgy a magyarság pozitív képet alakított ki a németekről, de ez annak is köszönhető, hogy a németek inkább elmagyarosodtak. Azonban ennek a szimpátiának is vége szakadt, a harmónia fennmaradását a „zipcer-sváb” öntudat felébredése megakadályozta.

A románok véleménye a magyarokról változott az évek során. A politikai és a gazdasági stabilitás idején nem akadtak gondok, azonban a gazdasági világválság kirobbanásakor a románok már kevésbé voltak toleránsak. Ennek ellenére leginkább a magyar kultúra uralkodott, amit a zsidó és a román is fogyasztott. A román elit ezt észrevette, és e jelenség ellen hadjáratot indított; főleg az volt nyugtalanító számukra, hogy a zsidók és a magyarok között nagy az egyetértés. A szigeti magyarok úgy látták, hogy a románok nyugodtak, de annyira nem egységes népség, tiszteletteljesen viselkednek, s mivel leginkább falun éltek, öltözköbükben is különböztek „a városi ruhákat viselő magyaroktól és a zsidók vallásos ihletésű viseletétől” (Ákosi, 2016, p. 48). Az 1930-as években antiszemita megmozdulások és románosítási kísérletek is előfordultak egyes román értelmiségiek és politikusok körében, azonban természetesen voltak olyanok is, akik ebben a kérdésben józanul gondolkodtak, és az uszítást elleneztek. Az 1938-as királyi diktatúra bevezetésével a kisebbségek jogait korlátozták, és a mindennapi ügyeket csak is román nyelven lehetett elvégezni. Az ellehetetlenítés céljából újságokat, egyesületeket és iskolákat szüntettek meg (Ákosi, 2016, pp. 27–57.).

Észak-Erdély visszacsatolása után, 1940-ben, Máramarosszigetre békésen vonult be a magyar honvédség, amelyet a magyarok és a zsidók (még akkor is, ha a magyarországi zsidópolitikát gyanúval fogadták) boldogan fogadtak, míg a románok csalódottan. A háború alatt, főképp annak vége felé, 1943 körül, a kezdeti lelkesedéssel ellentétben a magyarság a változásokat csalódottan látta, míg a románok körében a kezdeti szomorú hangulathoz képest később a nemzeti érdekek nagyobb teret nyertek. A szigeti zsidók érezték a veszélyt, azonban nem mertek és nem akartak a híreszteléseknek hinni, mivel biztonságban érezték magukat. A háború alatt azonban tönkrement a korábbi harmónia, az emberek kevésbé voltak nyitottak. A „nagy magyarság” nem mert szembeszállni a hatóságokkal, amikor a zsidókat

gettókba vitték, és Ákosi megfigyelései alapján „érdekes az, ahogy a »mi« és az »ők« közötti különbségek mindegyik nemzetiség esetében egyre körvonalazottabbak az idő előre haladtával” (Ákosi, 2016, p. 62). A zsidók jobban érezték magukat a gettókban, hiszen nem kellett folyton a más nemzetiségű emberek vádoló tekintetét látniuk, viszont voltak olyanok is, akik szívesen segítették őket a gettóban élelmiszerhez jutni, vagy zsidó gyermekeket próbálták elrejteni, míg mások többnyire közönyösek maradtak. A gettóban sokan nem tudták, mi lesz velük, a figyelmeztető jelek ellenére sem, egyesek naivan örültek is, és elszállításukat kényszermunkára vivésként fogták fel. A gettósítást és a deportálást követően sokan a zsidók vagyonára, házaira és földjeire pályáztak, a zsidók elleni gyűlölet pedig a propagandának köszönhetően továbbterjedt. Később, az 1944-es német megszállás idején a helyzet csak tovább romlott, áprilistól kezdve korlátozások léptek érvénybe. Eközben a magyarok a bevonulást követő nagy lelkesedés után elszigetelődtek, a szigeti magyarságot a bizalom hiánya gyanakvóvá tette, főleg a románok irányába. Ebben az időszakban az események kialakulásában a ruténok nem igazán vettek részt, inkább azzal volt gondjuk, hogy a származásuk nem volt egyértelmű.

Ákosi könyvében összegzőképpen leírja, hogy a háborús évek földbe tiporták a kisebbségek közötti megszokott harmóniát, ami az intoleranciának engedett teret (Ákosi, 2016, pp. 59–75.).

5. Összegzés

Máramaros vármegye kisebbségeinek a folytonos történelmi változásokkal és a határok újrarajzolásával párhuzamosan, állandó bizonytalanságok között kellett élniük a mindennapjaikat, és életüket a háborús évek is meghatározták, hiszen volt, aki más országba került, és volt, aki nem kapott állampolgárságot. Máramaros vármegye nemzeti kisebbségei különleges és színes foltjai Erdély viszontagságos történelmének, ezért sorsuk alakulását mindenképp érdemes tovább kutatni.

Irodalomjegyzék

- Ákosi, Z. (2016). *A máramarosszigeti kisebbségek egymásról alkotott képe a XX. században*. Simonchicz Incze Kulturális Egyesület.
- Andrýsek, O. (1989). Report on the Definition of Minorities. *SIM Special (Studie- en Informatiecentrum Mensenrechten)*, (8).
- Ardener, E. (2012). Remote areas. Some theoretical considerations. *HAU: Journal of Ethnographic Theory*, 2(1), 519–533. <https://doi.org/10.14318/hau2.1.023>
- Băncescu, I. (1996). *Țipțerii din Maramureș*. Editura Crișan.

- Bárdi, N. (2008). A Romániához került erdélyi, bánági, kelet-magyarországi magyarok (1918-1921). In N. Bárdi, C. Fedinec, & L. Szarka, *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században* (pp. 30–35). Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet.
- Braham, R. L., & Tibori Szabó, Z. (2008). *Az észak-erdélyi holokauszt földrajzi enciklopédiája*. Park-Koinónia.
- Brubaker, R. (2006). Nemzeti kisebbségek, nemzetesítő államok és anyaországok az új Európában. *Regio*, 3, 3–30.
- Cambridge Dictionary. (é.n.). *Minority - English Meaning*. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/minority>
- Capotorti, F. (1979). *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. United Nations. <https://digitallibrary.un.org/record/10387>
- Davis, R. (2020). *The “Majority Question” in Interwar Romania: Making Majorities from Minorities in a Heterogeneous State*. <https://themythofhomogeneity.org/2020/04/22/the-majority-question-in-interwar-romania-making-majorities-from-minorities-in-a-heterogeneous-state/>
- Deschamps, J.-C. (1982). Social identity and relations of power between groups. In H. Tajfel, *Social Identity and Intergroup Relations* (pp. 85–98). Sciences de L’Homme and Cambridge University Press.
- Egry, G. (2015). *Etnicitás, identitás, politika. Magyar kisebbségek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehszlovákiában. 1918-1944*. Napvilág Kiadó.
- Filep, T. G. (2008). A „visszatért” magyarok és nem magyarok beilleszkedése, jogi helyzetük és magatartásuk. In N. Bárdi, C. Fedinec, & L. Szarka, *Kisebbségi magyar közösségek* (pp. 154–161). Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet.
- Fischer-Galați, S. (1994). National minority problems in Romania: Continuity or change? *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 22(1), 71–81. <https://doi.org/10.1080/00905999408408310>
- Gidó, A. (2013). A romániai Máramaros zsidósága. In V. Bányai, C. Fedinec, & S. R. Komoróczy (Eds.), *Zsidók Kárpátján. Történelem és örökség a dualizmus korától napainkig* (pp. 221–225). Apoztróf.
- Gilbert, G. (1997). Religious Minorities and Their Rights: A Problem of Approach. *International Journal on Minority and Group Rights*, 5(2), 97–134. Retrieved 02. 14. 2023, from <https://www.jstor.org/stable/24674586>
- Guliyeva, G. (2010). Defining the Indefinable: A Definition of ‘Minority’ in EU Law. *European Yearbook of Minority Issues*, 9, 189–222.
- Gyulafehérvári Nemzetgyűlés. (2020. 12. 03.,). *A gyulafehérvári határozat*. Retrieved 06. 22. 2023., from Trianon 100: <https://www.3szek.ro/load/cikk/137527/a-gyulafehervari-hatarozat-1918-december-1>
- Heckmann, F. (1983). Towards the Development of a Typology of Minorities. In C. Fried (Ed.), *Minorities: Community and Identity* (pp. 9–23). Springer Verlag. https://doi.org/10.1007/978-3-642-69311-3_2
- International Organization for Migration. (2019). *Definition of minority*. Retrieved 04. 20. 2023., from Migration and Home Affairs: https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary/glossary/minority_en

- Jackson-Preece, J. (2014, február 18). Beyond the Non-Definition of Minority. *ECMI Publications Database*, 1-19. Retrieved 05. 30. 2023., from ECMI Publications Database: <https://www.ecmi.de/publications/issue-briefs/beyond-the-non-definition-of-minority>
- Köpeczi, B., Miskolczy, A., & Szász, Z. (1986). *Erdély története 1830-tól napjainkig*. Akadémiai Kiadó. Retrieved 06. 21. 2023, from <https://mek.oszk.hu/02100/02109/html/584.html>
- Lange, A., & Westin, C. (1981). *Etnisk diskriminering och social identitet*. LiberFörlag.
- Lange, A., & Westin, C. (1985). *The generative mode of explanation in social psychological theories of race and ethnic relations*. University of Stockholm: Dept. of Educ. and Center for Research in International Migration and Ethnicity.
- Lemaine, G., Kastarsztein, J., & Personnaz, B. (1978). Social Differentiation. In H. Tajfel, *Differentiation Between Social Groups: The Social Psychology of Intergroup Relations* (pp. 269-300). Academic Press.
- Lian, K. F. (1982). Identity in Minority Group Relations. *Ethnic and Racial Studies*, 5(1), 42-52. <https://doi.org/10.1080/01419870.1982.9993359>
- Liebkind, K. (1989). The identity of a minority. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 10(1), 47-57. <https://doi.org/10.1080/01434632.1989.9994362>
- Magocsi, P. R., & Pop, I. (2002). *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. University of Toronto Press.
- Marea Adunare Națională. (1948). A Román Népköztársaság Alkotmánya. *Igazság*, 6(90), 3. Retrieved 08. 11. 2023., from Camera Deputaților: <https://digiteka.ro/publikacio/igazsag-1/1948-vi-evfolyam/85806>
- Merriam-Webster.com Dictionary. (n.d.). *Minority Definition & Meaning*. Retrieved 05. 10. 2023., from Merriam-Webster: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/minority>
- Moscovici, S., & Paicheler, G. (1978). Social comparison and social recognition: two complementary processes of identification. In H. Tajfel, *Differentiation Between Social Groups: The Social Psychology of Intergroup Relations*. Academic Press.
- Oxford Learner's Dictionary. (n.d.). *Minority Definition*. Retrieved 05. 10. 2023., from Oxford Learner's Dictionaries: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/minority?q=minority>
- Packer, J. (1993). On the Definition of Minorities. In J. Packer, & K. Myntti, *The Protection of Ethnic and Linguistic Minorities in Europe* (pp. 23-65). Åbo Akademi University.
- Păiușan-Nuică, C. (é. n.). *Tratatul de Pace cu Austria de la Saint Germain*. Retrieved 05. 17. 2023., from Muzeul Virtual al Unirii: <https://mvu.ro/tratatul-de-pace-de-la-saint-germain-en-laye/>
- Parlamentul României. (1923. martie 29.). Constituția României din 1923. Retrieved 05. 11. 2023., from Camera Deputaților: https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act_text?idt=1517
- Petrovai, I. (2005). Așezarea ucrainenilor în comitatul Maramureș. *Studia Linguistica*, 5., 275-283.
- Regele României. (1938, februarie 27). *Constituția României*. Retrieved 05. 18. 2023., from Camera Deputaților: https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act_text?idt=9206

- Scurtu, I., & Boar, L. (1995). *Minoritățile naționale din România. 1918-1925. Documente* (1 ed.). București: Arhivele Naționale ale României. Retrieved 09. 18. 2023., from <https://ebooks.unibuc.ro/istorie/istorie1918-1940/10-3.htm>
- Szabó, Z. (1940, május 22). Máramaros a népek találkozóhelye. *Korunk*, 3, 222-227. Retrieved 08. 25. 2023., from https://epa.oszk.hu/00400/00458/00361/pdf/Korunk_EPA00458_1940_03_222-227.pdf
- Szövetséges és Társult Hatalmak. (1921). 1921. évi XXXIII. törvénycikk. Retrieved 05. 12. 2023., from Jogtár: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100033>. TV
- Tajfel, H. (1972). La catégorisation sociale. In S. Moscovici, *Introduction a la psychologie sociale* (Vol. 1., pp. 272-302). Paris: Larousse.
- Tajfel, H. (1978). *Differentiation between Social Groups: Studies in the social psychology of intergroup relations*. Academic Press.
- Tajfel, H. (1982). Social Psychology of Intergroup Relations. *Annual Review of Psychology*, 33, 1-39. <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.33.020182.000245>
- Tanase, I. (2003). *Defining National Minorities: Old Criteria and New Minorities*. St Antony's College, University of Oxford. Retrieved 04. 20. 2023., from <https://www.sant.ox.ac.uk/esc/esc-lectures/Tanase.htm>
- Taylor, M. D. (1980). Ethnicity and language: A social psychological perspective. In H. Giles, W. Robinson, & P. Smith, *Language: Social Psychological Perspectives*. Pergamon Press.
- Tomi, M. N. (2008). *Maramureșul de ieri până astăzi: studii și cercetări istorice*. Editura Grinta.
- United Nations General Assembly. (1966. december 16). *International Covenant on Civil and Political Rights*. Retrieved 07. 24. 2023., from United Nations: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>
- United Nations General Assembly. (1992. december 18.). *Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. Retrieved 06. 03. 2023., from United Nations Human Rights: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-rights-persons-belonging-national-or-ethnic>
- Varga E., Á. (1999a). Máramaros megye településeinek etnikai (anyanyelvi/nemzetiségi) adatai 1850/1880-1992. In Á. Varga E., *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. II. Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye. Népszámlálási adatok 1850/1869-1992 között* (pp. 367-462.). Múltunk Könyvek.
- Varga E., Á. (1999b). Máramaros megye településeinek felekezeti adatai. In Á. Varga E., *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. II. Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye. Népszámlálási adatok 1850/1869-1992* (pp. 463-520.). Múltunk Könyvek.
- Weinreich, P. (1983). Emerging from threatened identities: Ethnicity and gender in redefinitions. In G. Breakwell, *Threatened Identities*. John Wiley.
- Woodrow, W. (1918, január 8). *The Fourteen Points - Woodrow Wilson and the U.S. Rejection of the Treaty of Versailles*. Retrieved 05. 17. 2023., from The National WWI Museum and Memorial: <https://www.theworldwar.org/learn/peace/fourteen-points>

Zavalloni, M. (1973). L'Identité psychosociale: Un concept à la recherche d'une science. In S. Moscovici, *Introduction à la psychologie sociale* (Vol. 2., pp. 245-264). Larousse.

Zavalloni, M. (1973). Social Identity: Perspectives and prospects. *Social Science Information*, 12, 65-91.

Lektorálta: Dr. Tibori Szabó Zoltán, egyetemi tanár, Babeş–Bolyai Tudományegyetem

Az anyaország szerepe romániai örmény közösségek útkeresésében

VERESS ILKA

*Nemzeti Kisebbségkutató Intézet / BBTE,
Hungarológiai Doktori Iskola, kutató, doktorandusz, veress.ilka@gmail.com*

Absztrakt. A kutatás általános keretét a mai Románia területén élő örmények etnopolitikai kategóriaként való működésének vizsgálata képezi. Az örménység – mindamellett, hogy világviszonylatban az egyik legnépesebb és legrégebbi diaszpóra – történelmi és kulturális szempontból Románia egyik legheterogénebb nemzeti kisebbsége. Olyan etnopolitikai kategória, amely bár egyike a legkisebb, illetve a legnehezebben számszerűsíthető nemzeti kisebbségeknek, történelmi összetettségéből adódóan rendkívül változatos kulturális, vallási és nyelvi képet mutat. A rendszerváltás utáni időszakot a nemzeti kisebbségek politikai és kulturális intézményrendszerének újraserveződése jellemezte, amely egyúttal az identitás megőrzésének és a kulturális újratermelődésnek a kereteit is biztosította az elmúlt évtizedekben.

A nemzeti kisebbségek vizsgálatában alapvetőnek számít a Rogers Brubaker elemzési modellje (1996, p. 67), amely három társadalmi szereplőnek az álláspontja alkot. Az első ilyen a befogadó ország, a román állam kisebbségeire vonatkozó identitáspolitikája, második a kisebbségenként változó mértékben létező és aktív anyaország diaszpóraprogramja, a harmadik pedig az érintett kisebbségi etnikai csoport saját maga fenntartására és társadalmi legitimációjára irányuló tevékenysége. Jelen elemzés azt vizsgálja, hogy egy modell két fontos eleme, az anyaország, illetve a magát diaszpóraként meghatározó nemzeti kisebbség kapcsolatát milyen sajátos irányvonalak és dinamikák jellemzik a rendszerváltás utáni évtizedekben.

Kulcsszavak: diaszpórapolitika, romániai örmények, kisebbségi intézményrendszer

Bevezetés

Az egyes anyaországok jelentősége és saját diaszpóráira irányuló gyakorlatainak mibenléte a magukat nemzeti kisebbségként definiáló csoportok helyzetét vizsgáló elemzéseknek központi elemét képezi. Jelen írás, amely Örményország diaszpórapolitikájának sajátosságaival foglalkozik

a romániai közösség vonatkozásában, mindenekelőtt egy rövid, vázlat-szerű áttekintése kíván lenni egyrészt az aktuális jogi és intézményi ke-reteknek, illetve néhány, esetünkben releváns elméleti és módszertani elemzési szempontnak, dilemmának.

A téma, vizsgáljuk az örményeket akár egy sajátosan összetett etni-kai, nyelvi vagy pedig vallási kisebbségi csoportként, elsősorban azért bír különös relevanciával, mert az anyaország fogalma az örmény identi-tástudat egyik fontos alappillére, a smithi értelemben vett mythomoteur szerepét tölti be. Továbbá pedig szinte kikerülhetetlen annak a folyamat-nak a felismerése és tudatosítása, hogy az elmúlt pár évtized során vég-bement társadalmi változások új színezetet adtak globális szinten is az örmény diaszpórikus lét megélésének, ezek a változások pedig az egyes országok örmény kisebbségei és anyaországuk kapcsolattartási mintáza-taiban is megradhatóak.¹

Elemzésemnek a célja tehát elsősorban az, hogy egy helyzetképet vá-zoljon fel röviden, illetve beazonosítsa azokat az irányvonalakat, dina-mikákat, amelyek a romániai örmények és Örményország viszonyának alakulását jellemzik a rendszerváltás utáni évtizedekben.

Az elemzés szerkezeti szempontból három nagy alegységre tagoló-dik: elsőként az elemzés tárgyául szolgáló szereplőket és elméleti alapfo-galmakat vázolom fel, majd ezt követően azt a jogi és intézményi keretet ismertetem, amely a két szint (a diaszpóra és az anyaország) találkozási pontjaiként szolgálhat, végezetül pedig azokat a fontosabb irányvonal-a-kat írom le, amely az egyes közösségek működését jellemezték az elmúlt nagyjából három évtizedben.

1. Alapfogalmak, szereplők

1.1. Diaszpóra

Az elemzés egyik alapkifejezését a diaszpóra fogalmával jelölt kategó-ria képezi. Ennek számtalan definícióját találjuk,² amelyeknek egyik fontos

¹ Örményország függetlenné válása, migrációs folyamatok felerősödése, telekommunikáci-ós eszközök térhódítása és ennek betudhatóan a transznacionális életformák elterjedése (Kovács, 2018, p. 155).

² Az egyik legnépszerűbb kiindulási pontot Safran (1991) definíciója képezi : „1) ők maguk vagy őseik szétszóródtak egy specifikus eredeti »centrumból« legalább két »periférikus« vagy kül-földi régióba; 2) kollektíve megőrizték óhazájuk földrajzi elhelyezkedésének, történelmének és elért eredményeinek emlékét, vízióját vagy mítoszt; 3) úgy hiszik, hogy az őket befogadó társadalomban nem találhatnak – és talán nem is találhatnak – teljes elfogadásra, melynek kö-vetkeztében idegennek és elszigeteltnek érzik magukat; 4) óhazájukra úgy tekintenek, mint igaz és ideális hazájukra, ahová nekik vagy leszármazottaiknak esetlegesen vissza lehet (vagy kell) térniük, ha azt a körülmények engedik; 5) kollektív elkötelezettséget éreznek óhazájuk fennmaradásáért vagy helyreállításáért, biztonságáért és jólétéért; és 6) valamilyen formában, közvetlen vagy közvetve folyamatosan kapcsolatban állnak ezzel az óhazával, mely kapcsolat jelentősen meghatározza etniközösségi tudatukat és szolidaritásukat.” (pp. 83–84)

alapvonásuk, hogy megkülönböztetik a szomszédos országok területén élő, inkább a történelmi kisebbségek megnevezéssel jelölt csoportoktól. Az egyes meghatározások legfontosabb közös elemei elsősorban a valamikori kényszerű migráció ténye, valamint a befogadó társadalomba való integráció fokától függetlenül az anyaország mint az identitáskonstrukció központi narratív eleme, akár mint a tényleges visszatérés helyszíne, amelynek jelenlegi társadalmának tagjaként értelmezik magukat, akár mint nosztalgikus színezetű őshaza.

1.2. A globális örmény diaszpóra

A diaszpóra-szakirodalom az örményeket ideáltipikus, amolyan vegytiszta történelmi és erős anyaország-kapcsolattal rendelkező esetként tartja számon, akárcsak a zsidó vagy görög diaszpórákat (Sheffer, 2003, p. 75). Globális perspektívából a diaszpóra-szakirodalom egyik klasszikus esetét képezik, mint egyike a világ legrégebbi és területi szempontból legkiterjedtebb diaszpórájának, ugyanis a világ örmény népességének kétharmada gyakorlatilag az anyaország határain kívül él. Az örmény diaszpóra legnépesebb csoportját az Oroszország területén található népesség képezi, számukat 1,5–2 millió főre becsülik. Az Amerikai Egyesült Államokban élő örmények száma ugyan alacsonynak mondható (még fél millióra sem becsülik a számukat), ám politikai és gazdasági aktivitásuk miatt az egyik legbefolyásosabb etnikai csoportként tartja őket számon a közvélemény. Százezer felettire becsülik a franciaországi, a grúziai és az ukrainai örmény közösséget, és további több tízezres közösségek élnek különböző nyugat- és kelet-európai, valamint közel-keleti és kaukázusi államokban. Tényleges létszámuk becslése egyébként az esetek többségében kihívásnak számít, ugyanis egy statisztikai értelemben nehezen körülhatárolható népességet képeznek, amelynek lényegét jól érzékelteti a „demográfiai kísértet” (demographic ghost) fogalma. Ez azt az elsősorban a népszámlálási adatokban gyanúsán alacsony létszámú etnikai csoportot jelöli, amelyet a többségi kultúrában és nyelvben való nagy fokú otthonosság jellemez, a többségi társadalom számára is egyértelmű etnikus markerként pedig egyedül a család- és keresztnévük maradnak meg (Aghanian, 2007, p. 152).

Az egyes diaszpórikus közösségek több altípusba sorolhatóak történelmi, demográfiai, kulturális jellemzőik alapján, de a legmarkánsabb különbséget az úgynevezett történelmi (vagyis a genocídium előtti) és a genocídium után áttelepült népesség között szoktak tenni.

1.3. Örmények Romániában

A 2011-es népszámlálás 1361 örmény nemzetiségű személyt regisztrált, annak ellenére, hogy egyes belső becslések szerint Romániában a valamilyen mértékben örmény kötődésű személyek száma 10 000 fő körül mozog.³ Ez a rendkívül kis létszámú csoport nem csupán a fenti két szempont mentén bontható alcsoportokra. Tulajdonképpen négy történelmi régió (Erdély, Havasalföld, Moldva és Dobrudzsa) örmény népességét értjük alatta, melyek nem azonos történelmi korokban hagyták el az anyaországot, különböző politikai-gazdasági feltételek mellett telepedtek meg, illetve eltérő nyelvekbe és vallási struktúrákba olvadtak bele. Így érdemes megkülönböztetni a 14–17. században létrejött közösségeket a 1915-ös genocídium során menekülteként érkezőktől és azok leszármazottjaitól, illetve a 19. század folyamán a magyar nyelvbe asszimilálódott közösségeket a többi régióhoz a román nyelvű kultúrába kisebb-nagyobb mértékben beolvadt helyi közösségeiktől.

Az örmény jelenlét Moldvában a 14. századig vezethető vissza, a havasalföldi közösségekről pedig a 17. századból maradtak fent említések. Ugyanebben a periódusban a különböző vallási és gazdasági konfliktusok következményeként a Moldvából Erdélybe menekülő családok jelentős közösségeket alapítanak Gyergyószentmiklóson, Csíkszépvízen, Erzsébetvárosban és Szamosújváron.

Az 1915-ös genocídium következtében érkező nagyszámú örmény menekült jelenléte felfrissítette és aktívabbá tette a havasalföldi, moldvai és dobudzsai örmény közösségeket, elősegítette a romániai apostoli örmény egyház megalakulását, és egy rendkívül komplex etnikai intézményrendszer épült ki. Ezt kiválóan példázzák azok a segélyszervezetek és árvaházak, amelyeket ezek a helyi örmény közösségek hoztak létre és tartottak fenn.

Bár informális becslések szerint a 20. század első felében a negyvenezeret is elérte az átmenetileg Romániában tartózkodó örmény menekültek száma, az 1930-as népszámlálás csupán 12 175 örmény nemzetiségű személyt tart számon, 1977-ig pedig további gyors létszámcsökkenés ment végbe, csupán 2342 személy vallotta örménynek magát a népszámlálás során.

Az első hullám 1946–1948 közé tehető, amikor a szovjet–örmény repatriálási program keretében közel háromezren települtek vissza az anyaországba. A közösség mérete tovább csökkent az 1960-as években, mivel rengetegen elhagyták az országot és kitelepültek az Amerikában vagy különböző nyugat-európai országokban élő rokonaikhoz.

Míg e fenti, történelmi régiókhoz és markáns történelmi periódusokhoz köthető közösségek már így is egy meglehetősen változatos képet mutatnak,

³ Ennek a jelenségnek a fő oka abban rejlik, hogy a népszámlálás regisztrációs eljárása szerint a válaszadónak nincs lehetősége a többes etnikai kötődések bevallására. Bővebben lásd: Horváth & Veress, 2016, pp. 179–192.

fontos megemlíteni egy másik, kevésbé látható rétegét is a Romániában élő örményeknek. Ez az alcsoport (amely egyes becslések szerint 100-150 főt tesz ki) az anyaországból, Örményországból Románia felé irányuló, elsősorban gazdasági migráció eredménye. Ezeknek egy része akár visszatelepedőként is értelmezhető, családjaik ugyanis átmenetileg rövidebb-hosszabb ideig Romániában tartózkodtak a XX. század első felében, majd a szovjet-örmény repatriálási program keretében visszaköltöztek az anyaországba.

E fenti történelmi, kulturális és területi szétagoltság a különböző etnikai intézmények szerveződési sajátosságaiban is visszatükröződik. Alapvetően három nagy intézménykategóriát különböztethetünk meg, amely a fentebb behatárolt alcsoportok jelentős részét érinti, illetve kapcsolatot képez közöttük: az érdekvédelmi intézményi hálózatot⁴ (amely a székelyföldi örmény közösségek kivételével ernyőszervezetként tömöríti a többi régió örmény közösségét), az örmény egyházakat (amelyek alatt az örmény katolikus egyház és az apostoli örmény egyház értendő alatta), illetve civil szervezeteket (amelyek viszont kizárólag az erdélyi örmény közösségekre jellemzőek, és az országos érdekvédelmi intézményi hálózat alternatívájaként jöttek létre és működnek).

Mindent összevetve látható tehát, hogy a jelenlegi örménység Romániában rendkívül rétegzett etnikai kategóriát képez, ahol az egyes alcsoportok – az asszimiláció foka és iránya, a nyelvcserefolyamatok előrehaladottsága, illetve az anyaország elhagyásának időpontja és körülményeinek függvényében – a diaszpóralét különböző módozatait jelenítik meg.

1.4. Diaszpórapolitikák

Az alábbiakban röviden a diaszpórapolitikák elemzésével kapcsolatos azon meghatározásokat, lehetséges modelleket és fontosabb módszertani dilemmákat tekintem át, amelyek a romániai örmények mint diaszpórikus csoport elemzése kapcsán relevanciával bírnak.

Ami a diaszpórapolitika definícióját illeti, „a vizsgálat tárgyát képezi minden olyan kormányzati vagy kormányzati támogatást élvező kezdeményezés, program, intézmény, törvényi szabályozás, amely a diaszpórákösszég megszólítását, megnyerését, támogatását szolgálja” (Kovács, 2015, p. 37). Mind ezen intézmények ugrásszerű sokszorozódásának okaira,⁵ mind pedig ezen tipologizálásra léteznek különféle elemzési modellek, amelyek egy tulajdonképpen rendkívül szerteágazó, gazdasági, szimbolikus,

⁴ Uniunea Armenilor din România, magyarul Romániai Örmények Egyesülete, a továbbiakban UAR.

⁵ Míg a nyolcvanas években 30-40 államnak, ma már a világ államai felének vannak ilyen típusú intézményei (Kovács, 2018, p. 156).

állampolgársági, egyházi, valamint egyéb, a diaszpórához kötődő bürokratikus és kormányzati lépések rendszerezésén alapulnak.⁶

A különböző lehetséges modellek alkalmazásán túlmenően elemzésünk szempontjából talán fontosabbak az alábbi szempontok, amelyek elsősorban annak tudatosítását hangsúlyozzák, miszerint sem az úgynevezett diaszpórapolitikák nem képeznek összehangolt, egységes gyakorlatot, sem a magukat diaszpóráként meghatározó csoportok nem statikus, jól behatárolt érdekek és gyakorlatok mentén megragadható társadalmi entitások. A diaszpórapolitikák lehetséges okait modellező elméletek kapcsán Ragazzi azt hangsúlyozza, hogy hiba ezeket a tevékenységeket statikus, jól kidolgozott és tudatos policyként értelmezni, inkább „a nemzeti kormányok diaszpórájuk számára kidolgozott programjainak folyamatos módosítása, alakítása, amit a változó politikai és gazdasági helyzet indukál” (Ragazzi, 2014, p. 8). Brubaker a diaszpóráként létezés dinamikus voltát hangsúlyozza, amely tulajdonképpen a különböző ismérveknek való megfelelésen túlmenően (lásd például Safrannak a korábbiakban idézett diaszpórameghatározását) inkább igényeket, viszonyulást és konkrét gyakorlatokat, projekteket jelent mind az illető csoport, mind pedig az anyaország részéről (Brubaker, 2005, p. 12). Egy másik, hasonló megállapítás szerint a diaszpórikus lét nem egy statikus állapot, hanem „közbelépések sorozata”, illetően azok az alkalmak, társadalmi cselekvések érdekelnek, amelyek mentén a diaszpórikus lét tartalma megjelenik és megújul, akár rituális, akár diszkurzív módon (Johnson, 2007 in Siekierski, 2011, p. 382). Ugyanakkor a diaszpórapolitikák elengedhetetlen feltétele, hogy létezzen egy magát diaszpóráként (is) megélő csoport, amely bekapcsolódik ezekbe a programokba.

2. Örményország mint anyaország

Az alapfogalmak és szereplők körülhatárolása után nem marad más hátra, mint megvizsgálni azt, hogy ez a sajátos, történelmi és kulturális szempontból heterogén nemzeti kisebbség, mint a romániai örmények, és egy olyan anyaország, amely a világ legkiterjedtebb diaszpórájával rendelkezik, hogyan írható le a fentebb behozott elemzési szempontok alapján.

Elsőként az anyaország, Örményország diaszpóragyakorlatát vázolom fel, amelyet Kovács elemzésében a gamleni kategóriarendszer alapján elsősorban a kötelezettségbehajtó modellben helyez el a leginkább. Ugyanakkor

⁶ Alan Gamlen tipológiája 70 ország diaszpóragyakorlata alapján különített el diaszpórapolitika-ideáltípusokat: 1. a kapacitásépítő: a szimbolikus nemzetépítésen és az intézmények létrehozásán fáradozik; 2. a jogkiterjesztő: két alcsoportot különböztet meg: a diaszpóra politikai inkorporációját célozza, valamint a diaszpóra számára biztosít szociális és polgári jogokat; 3. kötelezettségbehajtó: a diaszpórában rejlő gazdasági és politikai jellegű erőforrások kiaknázására törekvő anyaország típusa.

megállapítja, hogy a kapacitásépítés és jogkiterjesztés egy-egy eleme is megjelenik, de a hangsúly elsősorban a diaszpórában rejlő erőforrások kiaknázásán van (Kovács, 2018, p. 192).

Az erre hivatott intézményrendszer kiépülésének történeti sajátosságainak egyike, hogy bár a világ legnagyobb diaszpórájáról van szó, sokáig elsősorban a szovjetbarát országokban élő diaszpóráival ápolt kapcsolatot, és csupán a függetlenség kivívása, illetve az örményországi 1988-as földrengés és az 1992-es karabahi háború indított el olyan folyamatokat, amelyek nyomászerűen ugyan, de az anyaország diaszpórapolitikájának az intézményesülése felé vezettek. Örményország 1999-től tart rendszeresen hivatalosan értekezletet diaszpóráinak képviselőivel, 2008-ban a diaszpórapolitika önálló minisztériumot kapott, Diaszpóra Ügyek Minisztériuma néven. A kormányzaton belüli szervezeti megjelenésen túl az örmény diaszpórapolitikának egy másik fontos intézményesült egysége az 1992-ben létrehozott Hayastan Alap, amely a diaszpórától származó anyagi támogatások összegyűjtését és felhasználását koordinálja.

A diaszpórapolitikák egyik sarkalatos pontja a diaszpórában élők anyaországi jogkiterjesztésének a kérdése. Az örmény parlament 2007-ben fogadta el azt a törvénymódosítást, amely lehetővé tette az örmény állampolgárság megszerzését a diaszpórában élő örmények számára. A módosítás lényege az, hogy az örmény felmenőkkel rendelkező vagy korábban örmény állampolgársággal bíró, 18. életévüket betöltött személyek örményországi lakóhely létesítése nélkül is az ország állampolgáraivá válhatnak. Azonban az állampolgársággal nem jár automatikusan szavazati jog, ennek gyakorlását ugyanis egy legalább három éven át tartó tartózkodáshoz köti – vagyis a törvénykezés lényegében nem teszi lehetővé, hogy a nem Örményországban életvitelszerűen élő állampolgárok szavazati jogot is szerezzenek (Kovács, 2018, p. 189).

Az alábbiakban azon programok rövid áttekintése következik, amelyek a fentebb megnevezett Diaszpóra Ügyek Minisztérium koordinációja alatt működnek, szem előtt tartva természetesen azt, hogy ezek az alprogramok különböző időpontokban és különböző célokból jöttek létre és eltérő intenzitással működnek. Tehát mindenképpen egy pillanatképként érdemes kezelni az ilyenfajta intézményi leltárbevételeket (vagyis visszautalva Ragazzi fentebb idézett megállapítására, miszerint inkább reakciók a változó gazdasági-politikai helyzetre, mint tudatosan átgondolt stratégiák), másrészt tagadhatatlan, hogy beazonosítható olyan alapvető irányvonal is, amelyek mentén az anyaország bevonni igyekszik a diaszpóráinak tagjait.

Ezeket a programokat két nagyobb kategóriába lehet sorolni, amelyekben visszaköszön a gamleni tipológia két meghatározó irányvonala. A szimbolikus nemzetépítés meghatározó eszközeiként működnek az olyan népszerű programok, amelyek elsősorban a diaszpórában élő fiatalok etnikai identitásának alakítását célozzák meg. Ezek rövidebb-hosszabb ideig

tartó anyaországi tartózkodást feltételeznek, céljuk a hon- és nyelvismeret fejlesztése. Olyan programok tartoznak ide, mint a honismeretet és a más diaszpórákban élőkkel való kapcsolatépítést elősegítő Ari Tun, a nyelvi készségek fejlesztését célzó Spyurk Summer School, illetve olyan programok, amelyek már huzamosabb ideig tartó, és erőteljesebb implikációt feltételező örményországi tartózkodást feltételeznek, mint az elsősorban önkéntesekre fókuszáló Brightright Armenia program,⁷ illetve a diaszpórában élő fiatalok hazatelepítését elősegítő RePat nevű program.⁸

Kovács elemzése Örményországot a gamleni modellben elsősorban a kötelezettségbehajtó altípusba sorolja, amely lényegében az ennek a rendkívül kiterjedt és változatos gazdasági helyzetben levő diaszpórának az anyagi és politikai kiaknázását jelenti. Ezt az irányvonalat egyrészt olyan intézmények segítik elő, amelyek a diaszpórából anyaország fele érkező adományokat kezelik és közvetítik,⁹ illetve ugyanide sorolandóak azok az időben sokkal változékonyabb és nehezebben megragadható, ellenben hosszú távon hatást kifejtő külföldi (elsősorban a diaszpóra felől érkező) gazdasági befektetések szorgalmazását végző kormányzati intézkedések. Egy, a diaszpóra felől érkező vállalkozási kedv alakulását vizsgáló elemzés egyértelmű törésvonalat azonosít e tekintetben. Ennek első fázisát Örményország függetlenné válásától egészen a kétezres évekig datálja, amelyet egyes gazdasági szektoroknak a fellendülése követ, amely egyértelműen az örmény kormánynak a külföldi befektetések elősegítését célzó intézkedéseinek, illetve a központilag koordinált diaszpóra-anyaország közeledés szorgalmazásának tudható be (Hasmik, 2009, p. 33).

Egy 2019-ben készült kérdőíves összehasonlító elemzés¹⁰ arra a megállapításra jut, hogy összességében a diaszpórát rendkívül alacsony érdeklődés és részvételi tagság jellemzi, mind az állampolgárság, mind pedig az egyes diaszpórákban működő intézmények tekintetében. Azonban, a fenti elemzés egyik fontos következtetésével összhangban állítja, hogy míg a függetlenné válás utáni években elsősorban a diaszpórából jövő humanitárius

⁷ Birthright Armenia. (n.d.). Home. Birthright Armenia. Hozzáférve: május 7, 2024, <https://birthrightarmenia.org/>

⁸ Repatriation Armenia. (n.d.). Home. Repatriation Armenia. Hozzáférve: május 7, 2024, <https://repatarmenia.org/>

⁹ Hayastan All Armenian Fund. (n.d.). Home. Hayastan All Armenian Fund. Hozzáférve: május 7, 2024, <https://www.himnadram.org/en/home>

¹⁰ Armenian Diaspora Survey 2019 (Armenian Institute, London): 3000 főt számláló minta, Libanon, Kanada, Argentína és Románia örmény diaszpóráiban a londoni Örmény Intézet szervezésében. Részletesebben lásd: https://static1.squarespace.com/static/5bc88a4c-809d8e7540bcce82/t/5f5382df75dd3715b1125b37/1599308587911/Armenian_Diaspora_Survey_2019_results_book_05092020v2.pdf

segítségnyújtás dominált, ezt az utóbbi években felváltotta a különböző gazdasági célú programok iránti érdeklődés.¹¹

3. A romániai örmények mint diaszpóra?¹²

A különböző diaszpórát célzó programok és irányvonalak áttekintése után az elemzés központi kérdését az képezi, hogy a romániai örmények milyen mértékben definiálják magukat diaszpóráként (ahogyan annak jelentőségét fentebb Brubaker kiemeli), és egyéni, valamint intézményépítési stratégiáikban milyen helyet foglal el az anyaország.

A fentiekben felvázolt történeti, kulturális, vallási és nyelvi különbségek értelemszerűen visszaköszönnek az Örményországhoz való viszonyulás kérdésében is. Nagyon leegyszerűsítve: a törésvonal a „régí” és „új” diaszpóra között húzódik, amely esetünkben a több száz éves jelenléttel rendelkező csoportok és a genocídium során Romániába megtelepedett csoportok leszármazottjai között húzódik meg. Úgy is mondhatnánk, hogy míg a második csoportot nagyjából egy-két generáció választja el az anyaországtól, egy jelentős része még valamilyen fokú nyelv- és egyéb kulturális készségekkel is rendelkezik, az első kategória számára Örményországnak inkább egy távoli őshazaként van esélye működni.

Amennyiben megvizsgáljuk azonban az egyes történelmi alcsoportoknak az Örményországgal való kapcsolattartási mintáit, a romániai örmények belső sajátos intézményes törésvonalai tükröződnek vissza: a szó klasszikus értelmében diaszpóráként tekintenek magukra a genocídium során megtelepedő csoportok tagjai, akik a fentebb felsorolt identitásörző, nyelvismertet-átadó és a különböző humanitárius akciók aktív szereplői is az országos örmény érdekképviselői szervezet, az UAR közvetítésével. Aktív követői az anyaország kulturális és politikai életének, valamint kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkeznek mind az anyaországban, mind pedig más országok diaszpóráival. Ezzel szemben az erdélyi, dominánsan magyar anyanyelvű közösségekre értelemszerűen más, de változatos intézményes irányultság jellemző. Mivel sosem voltak tagjai a rendszerváltás után újraalakuló országos örmény érdekképviselői szervezetnek, az UAR-nak, közösségépítő és identitásörző tevékenységeik elsősorban az örmény katolikus egyház, illetve a különböző hosszabb-rövidebb ideig működő egyesületek, alapítványok

¹¹ Fontos azonban kiemelni, hogy a hivatkozott elemzés a 2019-es helyzetet elemzi, a karabahi háború és az azt követő humanitárius válság valószínűleg némiképp átmenetileg átrajzolták ezt a képet.

¹² Az elemzésben használt, az örmény kisebbségi intézményrendszer működésével kapcsolatos adataim a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet 2008-tól rendszeresen végzett ezirányú kérdőíves és kvalitatív kutatásaiból származnak, amely programokban kutatóként vettem részt. Bővebben: <https://ispmn.gov.ro/proiect/7/4739>

köré szerveződtek, a programok célja és tartalma pedig elsősorban lokális vagy regionális szinteket érintette. A rendszerváltás utáni három évtized már említett gazdasági-politikai változásai, mint a határok megnyílása, a transznacionális életformák megjelenése, valamint az információs társadalom, mind-mind hatást gyakoroltak arra, ahogyan egy eddig javarészt önmagát regionális szinten megélő és meghatározó etnikai közösség átfogalmazza azt az Örményország-képet, amely eddig a mítikus, elérhetetlen, megtapasztalhatatlan őshaza szerepét töltötte be. Ez az elmozdulás alapvetően a lokálistól egy bizonyos mértékű globális örmény diaszpóraidentitás fele az intézményépítési stratégiákban is megragadható, amelynek legmarkánsabb eleme az Örményországgal való különböző jellegű kapcsolódási pontok megjelenése, mint például honismereti kirándulások, testvérmegyei kapcsolatok hivatalosítása, gazdasági együttműködések szorgalmazása, illetve stabil kapcsolat kiépítése az ehhez kapcsként szolgáló Örményország romániai nagykövetségével, ezáltal megkerülve a országos örmény érdekképviselői szervezettel való együttműködést.

4. Összefoglalásképpen

A rövid elemzés célja az volt, hogy felvázolja azokat a folyamatokat, amelyek a romániai örmények és az anyaország viszonyának alakulását jellemezték a rendszerváltás utáni évtizedekben. Elmondható, hogy mind a diaszpórapolitikákat, mind pedig az általuk megcélzott csoportokat nagy fokú változékonyság jellemzi, amelyek visszaigazolják a diaszpóralétnek feltételezett dinamikus mivoltát, amelyeket nagymértékben alakítanak a különböző társadalmi, politikai és gazdasági körülmények.

Bár a romániai örménység egyike a legkisebb létszámú nemzeti kisebbségeknek, történelmi sajátosságainak betudhatóan rendkívül változatos csoportot képez, azonban, amint azt két nagy kategória anyaország fele irányuló tevékenységeinek sajátosságai, annak változásai is mutatják, ezek közel sem olyan statikus, időben állandó és előrevetíthető jelenségek, mint azt elsőre gondolnánk.

Irodalomjegyzék

- Armenian Institute. (2019). Armenian Diaspora Survey 2019. Hozzáférve: május 7, 2024, <https://www.armeniandiasporasurvey.com/>
- Birtheright Armenia. (n.d.). Home. Birtheright Armenia. Hozzáférve: május 7, 2024, <https://birtherightarmenia.org/>
- Brubaker, R. (1996). *Nationalism reframed: Nationhood and the national question in the New Europe*. Cambridge University Press.

- Brubaker, R. (2005). The „Diaspora” Diaspora. *Ethnic and Racial Studies*, 28(1), 1–19.
- Chakhalyan, H. (2009). *The Role of the Armenian Diaspora in Homeland Economic Development: Challenges and Opportunities*. VDM Verlag.
- Hayastan All Armenian Fund. (n.d.). Home. Hayastan All Armenian Fund. Hozzáférve: május 7, 2024, <https://www.himnadram.org/en/home>
- Herner-Kovács, E. (2015). Elméleti keretek a diaszpóra-politikák vizsgálatához. *Kisebbségkutatás*, 2015(2), 34–39.
- Johnson, J. C. (2007). *Diaspora Conversion. Black Carib Religion and the Recovery of Africa*. University of California Press.
- Kovács, E. (2018). Klasszikus és kelet-európai diaszpórapolitikák. *Regio*, 26(3), 155–234.
- Horváth, I., & Veress, I. (2016). The Armenians of Romania: Cultural Strategies and State Policies. In K. Siekierski & S. Troebst (Szerk.), *Armenians in Post-Socialist Europe* (pp. 179–192). Böhlau Verlag.
- Ragazzi, F. (2014). A Comparative Analysis of Diaspora Policies. *Political Geography*, 41, 74–89.
- Repatriation Armenia. (n.d.). Home. Repatriation Armenia. Hozzáférve: május 7, 2024, <https://repatarmenia.org/>
- Safran, W. (1991). Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. *Diaspora*, 1(1), 83–99.
- Sheffer, G. (2003). *Diaspora Politics: At Home Abroad*. Cambridge University Press.
- Siekierski, K. (2011). *The Armenian Diaspora in Romania. Roots, Routes and Re-creations*. In I. Vainovski-Mihai (szerk.) *New Europe College Yearbook 2010–2011* (pp. 377–402). New Europe College.

Lektorálta: Kiss Dénes István docens, BBTE, Magyar Szociológia- és Szociális Munka Intézet.

